

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого  
Кафедра організації судових та правоохоронних органів

# АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ПРАВА

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції,  
присвяченої пам'яті професора *Івана Єгоровича Марочкіна*

(Харків, 30 жовтня 2015 р.)

Харків  
«Право»  
2015

УДК 347.97/99(042.5)  
ББК 67.9(4УКР)70я431  
А43

**Редакційна колегія:** професор Л. М. Москвич (голова)  
доцент О. О. Овсяннікова  
асистент І. В. Юревич  
асистент Б. О. Прокопенко

**Актуальні** проблеми судового права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч.  
А43 пам'яті проф. Івана Єгоровича Марочкіна (Харків, 30 жовт. 2015 р.) / редкол.: Л. М. Мос-  
квич (голова) та ін. – Х. : Право, 2015. – 440 с.

ISBN 978-966-458-903-8

Збірник містить матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми судового права», яка відбулася 30 жовтня 2015 року у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за участю відомих вітчизняних науковців та практиків. В основу книги покладено доповіді, виголошені учасниками конференції, які торкаються різноманітних аспектів судового права.

**УДК 347.97/99(042.5)**  
**ББК 67.9(4УКР)70я431**

ISBN 978-966-458-903-8

© Національний юридичний університет  
імені Ярослава Мудрого, 2015  
© Видавництво «Право», 2015

## Вітальне слово

Шановні учасники конференції! Щиро дякуємо за інтерес, який ви виявили до заходу, що присвячений світлій пам'яті видатного вченого та прекрасної людини – Івана Єгоровича Марочкина, який був одним із фундаторів сучасного судового права, і тому тема конференції обрана не випадково.

Іван Єгорович прожив яскраве життя – пройшовши тернистий, але славетний життєвий шлях з гідністю, ставши дійсним прикладом людини – «сіль землі». Народився у с. Трубичено Курзької обл., працював робітником на залізничному транспорті, служив у лавах Радянської Армії та після закінчення Харківського юридичного інституту отримав досвід роботи в прокуратурі. З 1979 р. почав працювати викладачем в цьому інституті, де подолав, завдяки наполегливій праці, постійному бажанню досягати нових вершин, шлях від аспіранта до професора, очоливши кафедру організації судових та правоохоронних органів.

Завдяки його зусиллям кафедра організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого зробила вагомий внесок у розробку проблематики організації та функціонування судової влади.

Самовіддана праця на науковій ниві отримала справедливе визнання – Івана Єгоровича Марочкина було обрано членом-кореспондентом Національної академії правових наук України (2010) та присвоєно звання «Заслужений працівник освіти України» (2004).

Особливо слід відзначити діяльність Івана Єгоровича як наукового керівника з дисертаційних досліджень. Під його керівництвом захищено 25 кандидатських та 3 докторські дисертації.

Він – особистість із широким колом інтересів, і всі ми пам'ятаємо його обізнаність та любов до поезії, живопису, театрального мистецтва.

Метою цієї конференції є обговорення актуальних проблем судового права та вироблення концептуального бачення щодо предмета, принципів та суб'єктів судового права.

Маємо надію, що й надалі ця тема викликатиме жвавий інтерес і конструктивну дискусію серед науковців та практиків, а подібні заходи в подальшому стануть традиційними.

*Оргкомітет конференції*

# НАУКОВЦІ ТА ПРАКТИКИ

**Москвич Л. М.,**

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## СУБ'ЄКТИ СУДОВОГО ПРАВА

Судове право як наука являє собою галузь спеціальних знань щодо закономірностей функціонування судової влади, її місце в системі державних органів та суспільну роль, організаційні засади належних умов для функціонування, процедуру судочинства та специфіку владного впливу на суб'єктів права. Її предметом є юридична сутність суспільних відносин, що виникають у процесі функціонування судової влади. За своєю природою судове право є публічним правом, яке має специфічний предмет правового регулювання – певний вид суспільних відносин, які виникають в процесі реалізації функцій судової влади – судові правовідносини.

Судові правовідносини (як предмет судового права) – це правовий зв'язок, що виникає на основі норм судового права, між суб'єктами судового права (зв'язок суб'єктивного права та юридичного обов'язку), що відбивається в єдності з їх фактичною поведінкою.

Судові правовідносини можна поділити на три групи. Перша – організаційні – ті, які пов'язані з організацією роботи суду, утворенням та ліквідацією судів, взаємодією між різними судами в аспекті забезпечення єдності судової системи та взаємодією з іншими гілками влади в контексті забезпечення єдності державного механізму, добору та призначення на посади суддів тощо, тобто все, що пов'язано зі створення належних умов для функціонування інституту суду. Ці правовідносини регулюються матеріальним правом і коло їх суб'єктів є досить широким – від громадян, які бажають зайняти посаду судді до органів державної влади, які залучені у процес організаційного забезпечення функціонування судової влади. Друга група судових правовідносин – ті, які безпосередньо пов'язані зі здійсненням функцій судової влади, реалізуються у формі судочинства, регламентуються процесуальним правом, а отже, їх суб'єктами виступають суб'єкти процесуального права. Третя група судових правовідносин – управлінські, адже суд є державним органом, а значить і частиною державного механізму, суб'єктом державної політики, який шляхом розв'язання правових суперечок повертає правовідносини, які відхилилися від певного правового режиму свого існування, у правове русло, тим самим здійснює управлінський вплив на всю систему подібних правовідносин у суспільстві. При цьому управлінський вплив на суспільні відносини стосуються не лише тих, які знаходяться у стані і правового конфлікту і які стали предметом судового розгляду. Акти правотворчості суду – рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Європейського суду з прав людини – є джерелом права, а отже, можуть бути використані всіма правозастосувачами незалежно від того, чи винесене судове рішення саме по його справі. Тим самим управлінський вплив суду деперсоналізується, а вплив суду на суспільні відносини стає більш глобальним.

Оскільки правовідносини, що складають предмет судового права, є досить різноплановими і пов'язані як з організацією, так і функціонуванням судової влади, то і коло їх суб'єктів – учасників судових правовідносин, як і видів цих правовідносин є досить значне. На наш погляд, якщо розглядати судові правовідносини на макрорівні, то суб'єктами судового права виступають: (1) судова влада в особі суддів та судів; (2) суспільство – в особі учасників судового провадження, непрофесійних суддів (присяжні та народні засідателів) та звичайних правозастосувачів, які у передбачених законом випадках застосовують акти судової влади як джерела права; (3) держава (в особі уповноважених органів) – як суб'єкт, який забезпечує: (а) функціонування судової влади необхідними ресурсами; (б) примусове виконання судового рішення, а також (в) у передбачених законом випадках може виступати учасником судового провадження та навіть (г) у виключних випадках – змінювати судові рішення (зокрема, шляхом застосування актів амністії та помилування).

Отже, першими суб'єктами судових правовідносин є органи судової влади. До системи органів судової влади належать: (1) суд (як узагальнене поняття судових органів, системи судів та суддівського корпусу); (2) органи, що здійснюють забезпечувальну функцію (Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Національна школа суддів); (3) органи, що забезпечують єдність системи органів судової влади – органи суддівського самоврядування. Щодо системи судів, то вона складається з судів загальної юрисдикції та суду конституційного юрисдикції. З огляду на таку структуру системи судів в Україні, вбачається два основних напрямки правовідносин між судами: (1) механізми забезпечення єдності судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України; (2) механізми забезпечення єдності підсистеми системи судів – системи судів загальної юрисдикції. Тут напрямками взаємодії можуть бути «вертикальні» – між нижчестоящими та нижчестоящими судами, та «горизонтальні» – між судами одного рівня та однієї спеціалізації, між судами одного рівня, але різної спеціалізації. Основним концептом взаємодії між судами та суддями є *спільна мета* функціонування всіх судів (незалежно від їх місця в ієрархічній будові системи судів) – а саме забезпечення належних умов для реалізації права на судовий захист. При цьому «судовий захист» слід розуміти як захист від порушення права особи будь-яким суб'єктом, навіть судом. Саме в перевірці недопущення порушення права нижчестоящим судом і є місія вищого суду.

Кожен суд, суддя повинен розуміти, що вони є складовими єдиного (судового) механізму захисту права. А тому суд (суддя) при прийнятті рішення повинен керуватися не лише законом та власною правосвідомістю, але і усталеною судовою практикою. Саме з цією метою законодавець у всіх процесуальних кодексах закріпив обов'язковість урахування нижчестоящими судами судових рішень (висновків, мотивів) вищої інстанції (преюдиційність рішень вищих судів). На наш погляд, саме єдність судової практики є ключовим системоутворюючим інструментом механізму взаємодії вищестоящих та нижчестоящих судів.

Взаємовідносини між судами одного рівня здебільшого мають паритетний характер, що пояснюється рівним їх правовим статусом. Останнє проявляється в однакових підходах щодо фінансового, матеріально-технічного, інформаційного, кадрового забезпечення судів одного рівня. Разом із тим даним видам відносин притаманні й «конфліктні зв'язки, які пов'язані у першу чергу з наявністю прогалин у розмежуванні компетенції (юрисдикції) судових органів різної спеціалізації». На наш погляд, це питання є похідним від розглянутого вище, але із певною конкретизацією – забезпечення однакового застосування

норм процесуального права. Як свідчить практика, проблема «конфлікту юрисдикцій» є типовою для країн, які використовують зовнішню спеціалізацію у побудові системи судів. Інструментом забезпечення єдності такої «полісистемної» системи судів є механізм (порядок) розв'язання спорів про підсудність, а саме визначення єдиного компетентного органу в цьому питанні.

Взаємовідносини суду з іншими елементами системи органів судової влади будуються на засадах розмежування підвідомчості, а їх системоутворюючою ознакою є – узгодженість дій щодо спільної мети – створення належних умов для реалізації функцій судової влади. Забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади покладається на органи суддівського самоврядування, зокрема шляхом опрацювання та впровадження судової політики. Остання є частиною загальнодержавної судово-правової політики, а тому судова політика є одним із інструментів взаємодії органів судової влади з іншими органами державної влади, що надає ознак взаємоузгодженості дій елементів механізму держави.

Другим суб'єктом судових правовідносин є суспільство, яке може бути учасником судових правовідносин за декількома напрямками: (а) приймати участь у формуванні суддівського корпусу (інститут виборних суддів), подавати скарги на суддю, які можуть стати приводом для порушення дисциплінарного провадження стосовно судді; (б) бути учасником судового провадження (сторона у справі), здійснювати правосуддя (присяжні та народні засідателі), спостерігати за процесом (гласність судочинства), оцінювати роботу судді (регулярне оцінювання громадськими об'єднаннями); (в) здійснювати контроль за якістю судового рішення (доступність мережі Єдиного державного реєстру судових рішень), контролювати виконання судового рішення (оскарження дій та рішень органу, що виконує судові рішення).

Щодо третього учасника судових правовідносин – системи органів державної влади, то вони (1) створюють необхідні передумови для функціонування судової влади: (а) визначають сферу її юрисдикції; (б) правові основи діяльності, (г) виступають гарантом належного забезпечення її функціонування та виконання судових рішень; (2) можуть бути учасниками судового розгляду на засадах рівності з іншими учасниками провадження; (3) у екстраординарних випадках можуть змінити судові рішення (шляхом застосування актів амністії та помилування). Разом із тим, суд, будучи органом державної влади, одним із елементів цілісного механізму державного управління, вступаючи у різні взаємозв'язки з іншими елементами системи державного управління (органами державної влади та створеними ними державними органами), по-перше, підтримує баланс гілок державної влади; по-друге, забезпечує підтримання єдиної державної політики, стратегії розвитку суспільства.

Отже, зміст судових правовідносин утворюється з декількох специфічних характеристик. Зокрема, обов'язковим учасником судових правовідносин є судова влада та її органи (суд та судді); вони виникають, розвиваються та припиняються відповідно до передбачених законом підстав, тобто мають форму правових; мають конкретну ціль – реалізація функцій судової влади; мають «подвійну» юридичну природу, оскільки їх зміст можуть складати процес реалізації як матеріального, так і процесуального права; за своєю природою є публічними правовідносинами.

Судові правовідносини є унікальними, оскільки виникають, розвиваються та припиняються виключно в процесі реалізації функцій судової влади. На наш погляд, найбільш повно охоплює зміст і організаційних, і процесуальних, і управлінських правовідносин, які виникають у процесі функціонування судової влади, саме термін *судове право*.

Прилуцький С. В.,

доктор юридичних наук, професор кафедри правосуддя, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

## СУД ЯК КЛЮЧОВА КАТЕГОРІЯ ТА ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН СУДОВОГО ПРАВА

Конституція України у ст. 124 встановила, що правосуддя в державі здійснюється виключно судами, а делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. На перший погляд, дані конституційні положення є максимально чіткими та визначеними. І у цьому аспекті для вітчизняної правової думки досить сталим є сприйняття того, що суд – це виключно державний орган (орган державної влади), правове положення якого визначається, передусім, рамками судової системи. І у цьому аспекті ряд вітчизняних науковців категорично наполягають, що суд – це орган державної влади; носієм судової влади як різновиду державної влади є тільки державні суди визначені Конституцією та законами України, а тому жодні інші органи не можуть наділятися функціями зі здійснення судової влади.

Проте, стрімкі процеси зближення й гармонізації донедавна різних правових систем на основі засад верховенства права, а також лібералізації правових порядків на ґрунті ідей природно-правової та соціологічної доктрин права, вносять суттєві корективи щодо розуміння та змісту навіть усталених правових інститутів, одним із яких є – *суд*.

Вбачається, що на даний момент назріла низка проблемних питань, які прямо стосуються предмету теорії судової влади, і які не «втискаються» у класичне сприйняття суду, винятково як органу державної влади, окресленого рамками судової системи.

**Позадержавні судові органи, рішення яких визнаються та забезпечуються державним примусом.** Європейський суд з прав людини у справі «*Ромашов проти України*» (2004 р.) встановив, що згідно ст. 221 КЗпП в сфері трудових спорів комісія є першою інстанцією, звернення до якої має бути використано відповідно до п. 1 ст. 35 Конвенції.

Тим самим Суд вирішив, що рішення комісії з трудових спорів у справі заявника може бути порівняне до судового рішення і держава несе відповідальність за його невиконання. Суд також зазначив, що виконавче провадження становить невід’ємну частину судового розгляду, яке у цій справі замінило провадження у комісії з трудових спорів.

Крім того Суд зауважив, що п. 1 ст. 6 § 1 Конвенції гарантує кожному право на звернення до суду або арбітражу з позовом щодо будь-яких його цивільних прав та обов’язків; таким чином, ця стаття проголошує «право на суд», одним з аспектів якого є право на доступ, тобто право подати до суду позов з цивільно-правових питань.

Тим самим, Європейський суд визнав комісію з трудових спорів судом першої інстанції, рішення якого є загальнообов’язковим та забезпечується державним примусом. Проте, такий підхід прямо суперечить ст. 124 Конституції України.

На відміну від Європейського суду з прав людини, протилежне бачення суду, як унікального соціального та політико-правового феномену, склалося у практиці Конституційного Суду України.

Так, вітчизняний орган конституційної юрисдикції у справі про завдання третейського суду встановив, що можливість передачі державою на розгляд третейських судів спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин визнана зарубіжною практикою, заснованою, в тому числі, на міжнародному праві.

Суд також зазначає, що практика Європейського суду з прав людини свідчить, що звернення фізичних та/або юридичних осіб до третейського суду є правомірним, якщо відмова від послуг *державного суду* відбулася за вільним волевиявленням сторін спору (Рішення у справі «Девір проти Бельгії» (1980 р.).

Проте Конституційний Суд України дійшов висновку, що *правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності*, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ.

Третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин – це вид *недержавної юрисдикційної діяльності*, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування.

Здійснення третейськими судами функції захисту, передбаченої в абзаці 7 ст. 2, ст. 3 Закону «Про третейські суди», є здійсненням ними *не правосуддя*, а третейського розгляду спорів сторін у цивільних і господарських правовідносинах у межах права, визначеного ч. 5 ст. 55 Конституції України.

Тим самим, не визнаючи за третейськими судами функції правосуддя, конституційна юрисдикція позбавила їх правового статусу суду, оскільки, як відомо – правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

Проте, не визнаючи третейські суди органами правосуддя, держава при цьому забезпечує примусове виконання їх рішень. З приводу чого, зокрема, було самостійне рішення Конституційного Суду України (справа про виконання рішень третейських судів) згідно якого рішення третейських судів водночас є виконавчими документами, на підставі яких за заявою стягувача або його представника про примусове виконання рішення державні виконавці районних, міських (міст обласного значення), районних у містах відділів державної виконавчої служби мають забезпечити примусове виконання рішень цих судів, якщо інше не передбачено законом.

Безперечно, з наведених прикладів неприхованим є полярність у сприйнятті феномену суду західно та східноєвропейською традицією права. У даному контексті буде слушним звернути увагу на підходи західної доктрини права.

Так, на думку французького вченого Н. Рулана, різні соціальні групи породжують своє власне право; вони також мають у своєму розпорядженні інстанції, що здатні його санкціонувати. Якщо даний процес здійснюється паралельно з державною судовою системою, тоді йдеться про *позадержавний судовий плюралізм*. Але держава в рамках своєї судової системи користується плюралістичними методами, які зовсім не суперечать її прагненню зберегти монополію в правосудді: таким чином, у даному випадку доводиться говорити про *державний судовий плюралізм*.

У своїй праці «Юридична антропологія» Н. Рулан провів співвідношення позадержавного суду з державою, виділивши: позадержавні судові інстанції, що заперечуються державою; позадержавні судові інстанції, що допускаються державою; позадержавні судові інстанції, що заохочуються державою.

*Позадержавні судові інстанції, що заперечуються державою.* Держава протистоїть їм або ігноруючи їх у своїй системі позитивного права, або накладаючи на них санкції за допомогою того ж позитивного права. До цієї першої категорії належать: народне правосуддя неорганізованих колективів, що виникає, як правило, у період громадянських війн (самосуд), внутрішнє правосуддя маргінальних груп і груп правопорушників, тощо.

*Позадержавні судові інстанції, що допускаються державою.* Держава (принаймні ліберальна) вважає, що не в її інтересах постійно втручатися в діяльність цих інстанцій,



і надає їм можливість існувати в автономному режимі, залишаючи за собою право втручання у разі потреби. До цієї другої категорії належать: *правосуддя первинних груп* (нуклеарна сім'я, у справі якої держава втручається лише в тому разі, якщо вона розпадається; групи молоді, що, не переступаючи закон, підкоряються своїм лідерам у рамках власних правил); *дисциплінарна юстиція груп та асоціацій* (політичних партій, профспілок, добровільних організацій тощо), які повною мірою використовують категорію договору (перевага моральних санкцій, відсутність способу силового виконання ухвал, гласність процедури, слабкий рівень нормативності); *юстиція бюрократичних організацій* (підприємств, церкви).

*Позадержавні судові інстанції, що заохочуються державою.* У даному разі переважно мова йде про правосуддя деяких спільнот (громад, колективів), наприклад, міських культурних і етнічних громад. Держава може в деяких випадках здійснювати протекцію їх правосуддю, якщо воно ефективне та водночас розвантажує державні суди.

Таким чином, позадержавні судові інстанції досить різноманітні і регулюють важливі аспекти соціального життя.

Керуючись теорією державного судового плюралізму, Н. Рулан стверджує, що державна юстиція характеризується категорією примусу, виразом якої є суд у сфері адміністративного, цивільного й кримінального права. У цьому випадку йдеться про «легалізовану» юстицію. Водночас категорія договору відповідає тим формам юстиції, в яких угоді, посередництву, усній процедурі віддається перевага над судом. У такому випадку можна говорити про «делегалізовану» юстицію.

Як свідчить практика, нижчі судові інстанції часто вдаються до категорії договору: при цьому незначна кількість справ свідчить про те, що в них були задіяні найменш захищені соціальні прошарки. І, навпаки, легалізована юстиція як дорожча та менш доступна, застосовується, головним чином, до членів соціальних груп, що перебувають на вищих соціальних щаблях. Інакше кажучи, відмінність між легалізованою і делегалізованою юстицією полягає в тому, що перша переважно займається справами привілейованих соціальних груп, яким вона й надає певні гарантії.

***Окремі державні органи з правом спеціалізованої юрисдикції.*** Для забезпечення реалізації повноти державної влади, в рамках національних правових систем можуть утворюватись та функціонувати органи, до повноважень яких, окрім іншого, входить здійснення судової юрисдикції. В Україні прикладом таких органів можуть бути, зокрема, Вища рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів тощо, які здійснюють спеціалізовану дисциплінарну юрисдикцію у сфері юстиції.

Так, у справі «*Олександр Волков проти України*» (2013 р.) Європейський суд з прав людини встановив, що ніщо не заважає назвати «судом» конкретний національний орган, який не входить до судової системи. *Адміністративний або парламентський орган може вважатися «судом» у матеріально-правовому значенні цього терміну, що призведе до можливості застосування ст. 6 Конвенції до спорів державних службовців.* Висновок щодо застосовності ст. 6 Конвенції не перешкоджає розгляду питання дотримання процесуальних гарантій у такому провадженні.

Крім того Суд зазначив, що вирішуючи справу заявника та виносячи обов'язкове для виконання рішення, *Вища рада юстиції, парламентський комітет та пленарне засідання парламенту разом виконували функцію суду.* Обов'язкове для виконання рішення про звільнення заявника було згодом переглянуто ВАСУ, який є судом, що входить до національної судової системи, у класичному розумінні цього слова. Ще одним прикладом

щодо розширеного розуміння категорії «суд» у міжнародній практиці може бути справа «Дідьє проти Франції» (2002 р.), в якій Європейський суд встановив, що, враховуючи принципи, закріплені в його прецедентній практиці, і його автономне тлумачення терміна «суд», вжитого в п. 1 ст. 6 Конвенції, Комісію з фінансових ринків слід для цілей цієї норми розглядати як «суд», незалежно від її класифікації в національному законодавстві.

**Наднаціональні судові органи** та їх співвідношення, взаємовплив та підключення до національної судової системи також складає предмет для окремої наукової дискусії у контексті судового прав.

Таким чином, вбачається, що у рамках вітчизняної правової науки має відбутися ґрунтовне переосмислення загальноправової категорії «суд».

На мою думку, саме «суд», як унікальний соціальний феномен, становить визначальний предмет судового права. Вбачається, що суд – це самостійний вид соціальних відносин, який у рамках певних історичних етапів розвитку суспільних та публічно-правових відносин, набуває своїх окремих організаційно-правових форм.

В рамках теорії судової влади потрібно чітко розрізнити та співвідносити «суд» як соціальний інститут, та «суд» як інститут публічної влади. Як унікальний соціальний феномен суд існує й розвивається за правилами та законами соціального розвитку людей, іноді навіть незалежно та у розріз із позитивним правом держави

**Руденко М. В.,**

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правосуддя, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

## **ВАРТО ПОВЕРНУТИ ІНСТИТУТ КОНТРОЛЮ СУДДІ ЗА СВОЄЧАСНИМ ЗВЕРНЕННЯМ ДО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА ВПРОВАДИТИ ЗВІТ ПРО ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ**

Сьогодні крім неупереджених та справедливих судів суспільство також вимагає реформування системи виконання їх рішень. Забезпечення своєчасного примусового виконання судових рішень, підвищення ефективності виконавчого провадження та реорганізація системи виконання судових рішень є одним із пріоритетних завдань у рамках реалізації судової реформи, адже сьогодні частка реального виконання судових рішень є надзвичайно низькою. За інформацією Мін'юсту, майже 80% судових рішень не виконуються.

Саме завдяки цьому подані Президентом України до Верховної Ради законопроекти «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» передбачають впровадження комбінованої системи виконання рішень шляхом модернізації служби державних виконавців та запровадження інституту приватних виконавців, що є новелою в українському законодавстві, визначають основи організації та діяльності з примусового виконання рішень державними та приватними виконавцями, їх завдання і правовий статус.

Також проваджується інститут судового контролю за виконанням рішень, що має забезпечити повноцінну реалізацію особою права на справедливий суд, оскільки виконання судового рішення є невід'ємним елементом права на судовий захист, передбаченого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Щодо останнього то можна впевнено стверджувати що він (судовий контроль) існує й зараз. Більше того, він є в рази ефективніший, ніж відомчий контроль, оскільки оскаржувати дії або бездіяльність працівників державної виконавчої служби у відомчому порядку – марна справа. Дії або ж бездіяльність державного виконавця мають право оскаржити в судовому порядку як сторони виконавчого провадження, так і його учасники. Також у судовому порядку вирішується чимало питань, що виникають в ході виконавчого провадження.

Проте поза увагою законодавця залишилося таке важливе питання як закріплення обов'язку здійснення суддею місцевого, апеляційного та Вищого спеціалізованого суду контролю за своєчасним зверненням до виконання судових рішень, постановлених за його голуванням чи за участі у судових рішеннях. Нагадаємо, що раніше таку норму було спеціально передбачено у Законі України від 7 лютого 2002 року «Про судоустрій України», а саме серед повноважень судді відповідного суду загальної юрисдикції (ст. ст. 23, 27, 40). За логікою законодавця суддя був зобов'язаний контролювати відповідно до закону своєчасне звернення до виконання судових рішень, постановлених під його голуванням, виходячи з того що своєчасність та правильність виконання вироку та рішень суду є важливим фактором ефективності судової діяльності.

Унаслідок так званої «судової реформи» 2010 року (прийняття нового закону про судоустрій і статус суддів від 07.07.2010 р. № 2453-VI) аналізуємо норму, з незрозумілих причин, було вилучено із кола повноважень судді; ні передбачено суддівського контролю за своєчасним зверненням до виконання рішення суду й у новій редакції цього Закону від 12.02.2015 р. № 192-VIII. У статтях 23, 28, 33 Закону згадується лише про те, що суддя відповідного суду здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом, а також здійснює інші повноваження, визначені законом.

Така ситуація не сприяє підвищенню рівня виконання судових рішень адже на практичному рівні суддя не зобов'язаний використовувати надані йому законодавством повноваження по своєчасному зверненню до виконання судових рішень, постановлених під його голуванням чи за його участі у судовому рішенні. Рішення суду тільки тоді має значення, коли воно виконується, тому суддя відповідного суду повинен здійснювати контроль за своєчасним зверненням до виконання постановлених за його участю судових рішень, тим самим забезпечуючи ефективність, дієвість та оперативність цих рішень, що, в свою чергу, підвищує авторитет суду в цілому. Предметом постійної уваги судді має бути правильне оформлення виконавчих документів, зокрема на стягнення з винних осіб матеріальної шкоди в доход держави та на користь окремих організацій і громадян.

Ось чому слід повернути у Закон України «Про судоустрій і статус суддів» законодавчі положення щодо здійснення суддею контролю за своєчасним зверненням до виконання судових рішень, та закріпити, на зразок ст. 267 КАС України, у ЦПК та ГПК України положення про те, що суд, який ухвалив рішення у цивільної або господарської справи має зобов'язати відповідача подати у встановлений судом строк звіт про виконання відповідного судового рішення.

Звичайно, цю проблему потрібно вирішувати системно. Вона безпосередньо пов'язана з навантаженням суддів, бо навантаження в судах безпосередньо впливає на навантаження в державній виконавчій службі. Сьогодні навантаження в судах не виправдано збільшується. Тому заслуговує на увагу теза про розширення судового контролю за виконанням рішень, насамперед залучення співробітників суду до контролю за цим процесом. При цьому це мають бути не самі судді (яке мають значне процесуальне навантаження), а спів-

робітники апарату суду, які можуть відстежувати процес виконання судових рішень і робити відповідні звіти.

Підсумовуючи, зазначимо, що провадження інститутів контролю судді за своєчасним зверненням до виконання судових рішень та надання звіту відповідачем про виконання судового рішення у цивільному та господарському судочинстві – це вимога сьогодення. Тому важливо подбати про її законодавче закріплення.

**Рябченко О. П.,**

доктор юридичних наук, начальник кафедри управління, адміністративного права і процесу та адміністративної діяльності Національного університету Державної податкової служби України

## **СУДОВЕ ПРАВО ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ**

Необхідність формування доктринальних положень про сутність і зміст судового права, його місця у системі права визначена формуванням методологічних засад ефективного судового захисту прав, свобод, законних інтересів як ознаки розвиненості демократії в суспільстві, гарантування функціонування справедливого суду через належну судову процедуру, що поєднує у собі правову визначеність, моральність та суспільні цінності і результатом якої є прийняття законного, обґрунтованого рішення у розумний строк.

Ідея судового права бере витoki з наукових розробок В. О. Рязановського, І. В. Михайловського, Є. В. Васьковського, коли були виділені спільні засади судового процесу. Такими засадами виступають спільні для цивільного, кримінального та адміністративного процесів принципи: рівноправність сторін в процесі; змагальність; безпосередність (безпосереднє ознайомлення суду з фактичним матеріалом справи); гласність (для сторін) і публічність (для суспільства); оцінка доказів; процесуальна економія. Сформульовано верховний постулат процесу: розкриття матеріальної істини, а завдання – встановити право, здійснити та охороняти його (В. О. Рязановський).

Розвиток доктрини судового права та формування доктрин процесуального права, кодифікація процесуального законодавства, активізація дослідження проблем правосуддя безпосередньо пов'язані. Такий висновок можна зробити, спираючись на науковий до-робок С. В. Прилуцького, присвячений концепції судового права та перспективам її впро-вадження у правову систему України. Більше того, слід погодитись із тезою вченого про те, що питання судового права ніколи не знімалось з порядку денного, не зважаючи на виділені вченими відмінності між цивільним і кримінальним судочинством.

Формування наукового підходу щодо судового права як процесуального права пов'язане із визнанням існування правосуддя суто у процесуальній формі, а саме – з позицій правозастосовної діяльності суду щодо розгляду та вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави (В. Т. Маляренко). Наведений підхід поглиблено у галузевих юридичних дослідженнях. Так, до ознак адміністративної юстиції відносять: 1) це правосуддя, тобто діяльність спеціалізованих судів

у процесуальній формі; 2) адміністративна юстиція полягає у розгляді і вирішенні спорів між громадянами, юридичними особами і суб'єктами адміністративної влади; 3) така юстиція розглядає справи з позицій верховенства права, які мають перевірятися судами щодо незалежності і обґрунтованості актів, владних дій (бездіяльності); 4) судове правозастосування процесуальних форм дослідження управлінських дій (актів) та реалізації владно-розпорядчих повноважень суб'єктами влади має за мету захист прав і свобод людини і громадянина (А. О. Селіванов).

Наведена вище наукова полеміка свідчить про доцільність наукового підходу щодо визначення судового права як процесуального права, зважаючи не тільки на обґрунтовані єдині засади різних видів судового процесу, але й на визнанні існування правосуддя суто у процесуальній формі.

Зрозуміло, що на перший погляд така пропозиція може бути сприйнята як поверхова, особливо зважаючи на існування істотних особливостей цивільного, кримінального, господарського та судового адміністративного процесів. Зокрема, вказане стосується принципу диспозитивності, особливостей процесуальних дій, пов'язаних з реалізацією принципу офіційного з'ясування обставин справи та інше. Кожна галузь права має і свої принципи, що характеризують зміст галузі, наявні особливі юридичні засоби регулювання. Проте, на таких принципах як верховенство права, законність, рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, гласність і відкритість процесу, забезпечення оскарження судового рішення, обов'язковість судових рішень, державна мова судочинства ґрунтується будь-який судовий процес. Слід вказати і про спільну спрямованість судового захисту, характерну для усіх видів судового процесу: 1) відновлення первинного стану потерпілого; 2) припинення порушення шляхом позбавлення акта (події) сили «регулятивного» юридичного акту; 3) охоронно-забезпечувальний вплив шляхом створення додаткових правових умов для безперешкодного здійснення ущемлених прав та інтересів; 4) еквівалентна компенсація порушених прав (Т. І. Ілларіонова, Г. П. Тимченко); 5) суд виступає арбітром у спорах про право. Серед спільних засад усіх видів судового процесу також слід відзначити припинення порушення, здійснення охоронно-забезпечувального впливу.

Врахування існування спільних і особливих (специфічних) засад кожного виду судового процесу дозволяє зазначити про складну структуру судового права як системного процесуального явища, складовими якого виступають цивільний, господарський, кримінальний, судовий адміністративний процеси. Застосування саме системного підходу до характеристики структури судового права ґрунтується на притаманності системі судового права властивості емерджентності, що відтворює наявні особливості кожного елементу системи у межах спільної мети чи спрямування функціонування елементів. Системний підхід проявляється і у субординаційних особливостях судового права, яке складається з окремих галузей права, інститутів і норм.

Вказуючи про структуру судового права як процесуального права, слід окремо виділити судовий конституційний процес, місце якого у системі права ще не знайшло належного доктринального обґрунтування. Виокремлення судового конституційного процесу серед інших видів судового процесу визначене: 1) особливим статусом Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції; 2) статус єдиного органу конституційної юрисдикції визначений Основним Законом держави, на відміну від статусу вищих судових інстанцій у сфері відправлення правосуддя загальними судами; 3) юрисдикційні повноваження Конституційний Суд України реалізує в особливій процесуальній формі, яку називають самостійною формою відправлення конституційного правосуддя (О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, С. Г. Серьогіна, І. І. Бодрова); 4) синтез двох начал

у конституційній юстиції (правосудді) – конституційний контроль та форма правосуддя (М. В. Вітрук); 5) в усіх судових інстанціях рішення стосуються розгляду індивідуальних справ, однак тільки Конституційний Суд розглядає справи конституційної юрисдикції; 6) характер впливу судових рішень Конституційного Суду України на розвиток державності є ключовим, на відміну від рішень у справах інших судових юрисдикцій.

Визначаючи особливе місце судового конституційного процесу серед інших видів судового процесу, обумовлює актуальність дослідження питання про виділення спільних засад, наявність яких є підставою віднесення цього зазначеного процесу до структури системи судового права.

Застосування наукового підходу щодо визначення судового права як процесуального права визначає необхідність формування основ належної судової процедури.

Вчені визначають сутність належної правової процедури як застосування права судами відповідно до встановлених і санкціонованих державою юридичних принципів і процедур для гарантування та захисту конституційних і особистих прав людини і громадянина, у тому числі й юридичних осіб. Основою європейського стандарту концепції процесуальної належної правової процедури є право на справедливий судовий розгляд, що гарантується ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (В. С. Стефанюк).

Виходячи з наведених теоретичних положень, можна сформулювати ознаки судової процедури як належної: застосовується судом з метою гарантування і захисту конституційних прав і свобод; встановлена та суворо регламентована державою; в її основу покладено право на справедливий судовий розгляд. Подальше визначення сутності судової процедури як належної та формування чітких положень про основи такої процедури є доктринальною основою визначення судових процедур, спільних для усіх видів судового процесу. У подальшому положення щодо належної судової процедури може бути покладено в основу опрацювання Судового кодексу, розробка якого не виключає чинність діючих процесуальних кодексів, норми яких стосуватимуться специфіки кожного виду судового процесу.

Таким чином, є підстави постановки питання про доцільність наукового підходу щодо судового права як процесуального права. Застосування системного підходу до судового права дозволяє вказати про визнання елементів системи судового права – окремих видів судового процесу. Поряд із цим виникає питання щодо місця судового конституційного процесу у структурі системи судового права, його співвідношення із іншими видами судового процесу. Визнання судового права як процесуального права обумовлює постановку питання про встановлення засад належної судової процедури та необхідність формування відповідної теоретичної моделі, яка може бути покладена в основу розробки Судового кодексу.

**Селіванов А. О.,**

доктор юридичних наук, професор, академік  
Національної академії правових наук України,  
Постійний представник Верховної Ради  
України у Конституційному Суді України

## **СУДОВЕ ПРАВО І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

Новаторські підходи до удосконалення судочинства помітно виділяють правові ідеї вчених, серед яких особливе значення для теорії і практики мають праці професора

І. Є. Марочкіна. Аксиоматично стверджувати, що юридична наука і судова практика однаково розуміють судові процеси в галузевому правовому вимірі. Це юридична діяльність, пов'язана із системою послідовних здійснюваних процесуально-правових дій, які мають виконувати, як власне суд, так і інші суб'єкти процесуального права. В цивільному процесі, зокрема, правова форма, правовий обов'язок, наявність правового спору, процесуальний статус кожного суб'єкта права в позовному розв'язанні спору є обов'язковими. Для досягнення конкретного юридично визначеного результату, який передбачений законом, органи правосуддя здійснюють юрисдикційні та інші правоохоронні функції, які дають можливість розв'язувати спори про право. Разом з тим склад учасників «судової присутності» визначається як правило, суддею, оскільки правові процесуальні дії, передбачають об'єктивне, повне і всебічне дослідження обставин у кожному позовному провадженні.

Концепція повного суб'єктного складу зацікавлених і залучених осіб у цивільному процесі, який формується на підставі положень статей 1 та 3 Цивільного процесуального кодексу України має досить спірні підходи на практиці.

Процесуальні стадії в судді починаються з того, що суддя відкриває провадження у цивільній справі не інакше як на підставі заяви, поданої і оформленої в порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом України (ст. 122 ЦПК України).

Відповідно до пункту 2, 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 12.06.2009 року «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду», готуючи справу до розгляду, суд повинен визначити: обставини, які мають значення для справи, та факти, що підлягають встановленню і покладені в основу вимог і заперечень; характер спірних правовідносин і зміст правової вимоги; матеріальний закон, який регулює спірні правовідносини; вирішити питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; з'ясувати, які є докази на підтвердження зазначених фактів; визначити коло доказів відповідно до характеру спірних правовідносин і роз'яснити, якій із сторін слід довести певні обставини; вжити заходів для забезпечення явки в судові засідання, а також сприяти врегулюванню спору до судового розгляду.

Начебто нічого суперечливого немає, але вирішуючи питання про склад осіб, які братимуть участь у справі, суд повинен виходити з характеру спірних правовідносин, визначеної ним норми матеріального права, яка підлягає застосуванню, та з матеріально-правового інтересу позивача у вирішенні справи.

Варто підкреслити одну важливу обставину, коли у справах позовного провадження особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб (ч. 1 ст. 26 ЦПК України).

Відповідно до ст. 35 ЦПК України треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до ухвалення судом рішення, якщо рішення в справі може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї із сторін.

Такі процесуальні суб'єкти, як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору можуть бути залучені до участі у справі також за клопотанням сторін, інших осіб, які беруть участь у справі.

Якщо суд при прийнятті позовної заяви, здійсненні провадження у справі до судового розгляду або під час судового розгляду справи встановить, що судові рішення може вплинути на права і обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі в справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору.

Тобто процесуальне законодавство надає суду право встановлювати наявність підстав для залучення до участі у справі третьої особи, якщо рішення у справі може вплинути на її права, свободи, інтереси або обов'язки.

Але таке право суду має застосовувати суддя, керуючись статтею 36 ЦПК України регулює порядок залучення до участі у справі або вступу в справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог.

Відповідно до ч. 2 ст. 36 ЦПК України у заяві про залучення третьої особи повинні бути зазначені ім'я (найменування) третьої особи, місце її проживання (перебування) або місцезнаходження та підстави, з яких вона має бути залучена до участі у справі.

Обов'язок щодо повідомлення третьої особи про справу, направлення їй копій заяви про залучення до участі у справі і роз'яснення їй права заявити про свою участь у справі покладається на суд.

Чи дійсно це правило є самостійною процесуальною стадією, а окреме подання заяви про залучення третьої особи є підставою для відкладення судового засідання? Питання про залучення третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, доцільно вирішувати ще під час підготовки справи до розгляду.

Згідно з ч. 3 ст. 36 ЦПК України якщо від третьої особи не надійшло повідомлення про згоду на участь у справі, справа розглядається без неї.

Тобто, Цивільний процесуальний кодекс України закріплює право третьої особи погодитися або не погодитися на участь у справі. І проти цього важко заперечити.

Примусового притягнення до участі у справі третьої особи чинним законодавством не передбачено.

Здається все зрозумілим і не потребує пошуку складних відповідей на судову практику, яка склалась так, що третіх осіб зазначають безпосередньо у тексті позовної заяви і суди такі заяви приймають. Однак така судова практика суперечить законодавству. Притягнення третіх осіб до участі у справі позовною заявою законом не передбачено.

У ст. 36 ЦПК України закріплений спеціальний порядок залучення третіх осіб – шляхом подання відповідної заяви. У випадку залучення третіх осіб до участі у справі у інший спосіб будуть порушені права третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, оскільки їх залучено у процес всупереч встановленого законодавством порядку та без їх згоди, що є процесуальною гарантією законного правосуддя.

З питань залучення або допуску до участі у справі третьої особи суд постановляє ухвалу (ч. 6 ст. 36 ЦПК України).

Суд повинен перевірити, чи є передбачені законом підстави для залучення або допуску до участі у справі третьої особи. Якщо буде встановлено, що рішення у справі не може вплинути на права третьої особи або обов'язки щодо однієї із сторін, суд повинен відмовити у задоволенні заяви.

Разом з тим у провадженні районних судів зараз перебувають цивільні справи за позовними заявами громадян, у яких позивачі зазначають Верховну Раду України як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог, при цьому не наводять жодних аргументів та не надають доказів, які б свідчили про порушення їхніх прав та інтересів Верховною Радою України та не висувають жодних позовних вимог до парламенту.

Чи можна сприймати нормальною таку процесуальну недоречність, маючи на увазі, що відповідно до ст. 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України.

Верховна Рада України, як орган державної влади, є колегіальним органом, який складають чотириста п'ятдесят народних депутатів України.



Верховна Рада України за своєю конституційно-правовою природою є представницьким органом державної влади і здійснює законодавчу владу. Визначення Верховної Ради України єдиним органом законодавчої влади означає, що жоден інший орган державної влади не уповноважений регулювати суспільні відносини у спосіб прийняття законів та інших актів.

Повноваження Верховної Ради України реалізуються спільною діяльністю народних депутатів України на засіданнях Верховної Ради України під час її сесій. Прямої залежності парламентської діяльності від судового захисту порушених прав громадян не існує.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України (ст. 83 Конституції України). Отже законодавча влада безпосередньо пов'язана з головною функцією парламенту – законотворчістю. Для кожного суб'єкта процесуальних відносин в суді очевидним стає те, що парламент при здійсненні своєї законодавчої діяльності не може набувати цивільних прав та обов'язків перед фізичними та юридичними особами.

Верховна Рада України не може бути залучена до участі у справі як третя особа, оскільки судові рішення у цивільних справах за приватними позовними заявами громадян не можуть вплинути на права, свободи, інтереси або обов'язки Верховної Ради України.

На стадії відкриття провадження у вищезазначених справах судді не дають належної оцінки безпідставності визначення позивачами в якості третьої особи парламенту та залучають до участі у цих справах третю особу, яка не заявляє самостійних вимог – Верховну Раду України з грубим порушенням вимог ст. 36 ЦПК України безпосередньо лише на підставі позовних заяв громадян без відповідної заяви, без постановлення судом ухвали та без згоди третьої особи.

Якщо право суддівського розсуду не рахується з такою важливою обставиною, визначеною Законом, настає порушення однієї з основних засад цивільного судочинства, закріпленої у ст. 5 ЦПК України щодо здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом.

У сучасних умовах вимогливості і відповідальності суддів за правильне здійснення процесуальних стадій та їх діяльності, як юристів, професійна компетентність стає вирішальним чинником довіри до суддів і це вимагає з їх боку неухильного дотримання законів незалежно від правосуб'єктності учасників правосуддя. На цьому завжди наголошував професор І. Є. Марочкін – вчений з академічно світлим баченням перспектив удосконалення судової системи, приділяючи особливу увагу «розумному судочинству».

**Сердюк В. В.,**

доктор юридичних наук, професор, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

## **ПЕРЕДУМОВИ ДОСЯГНЕННЯ УНІФІКАЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ**

Діяльність судових органів України під час здійснення правосуддя пов'язана з багатьма організаційними та правовими аспектами, які взаємно доповнюють одне одного і складають таким чином єдину систему організаційно-правових заходів, метою реалізації яких є, зокрема, досягнення уніфікації судової практики. Комплекс таких заходів формується

за наявності відповідних передумов, які фокусують увагу законодавця і правозастосувача на площину реального втілення правових стандартів на основі ідей верховенства права, що в підсумку приводить до прогнозованого і справедливого правосуддя.

Специфіка судової діяльності перш за все пов'язана із постійним застосуванням права до конфліктних ситуацій, які виникають у суспільстві. Для цього суд зобов'язаний діяти в рамках закону і підкорятися лише йому. Однак практика правозастосування судами розкриває ряд проблем, з якими вони стикаються майже щодня, однією з яких є відсутність стійкості законодавства. Сконструювати ідеальний закон ще не вдалося нікому, оскільки об'єктивно він завжди буде відставати від суспільних потреб, але наближати закон до потреби його відповідності для вирішення правового спору є основним завданням нормотворчої діяльності.

Стійкість законодавства лише побічно перебувала в полі наукового пошуку. Сучасними науковцями відстоюється позиція, сутність якої полягає в динаміці рівноваги стійкості, формальної визначеності закону та його ефективності. Метою будь-якого правового впливу є визначена поведінка суб'єктів права, отже досягнення цієї мети є однією з передумов стабільності права. Саме ефективність права і правової норми буде показником того, що реально досягнута динамічна рівновага між системоутворюючими і системозмінюючими процесами у суспільних відносинах.

Для стабільності законодавства необхідними критеріями повинні бути довготривале ефективне правове регулювання суспільних відносин з одночасним подоланням протиріч, колізій і прогалин, які виникають під час його реалізації без унесення до нього істотних змін. Тому в контексті уніфікації судової практики принциповим є поєднання динаміки і стабільності законодавства, що вимагає дотримання необхідного балансу між виданням нових норм та внесенням змін і доповнень до чинних актів законодавства та свідчить про стійкість законодавства. У такому розумінні головне завдання нормотворчої діяльності – досягнення стійкості законодавства, що є наслідком дотримання балансу між його стабільністю і динамізмом. Отже, прийняття нових нормативно-правових актів, зміна або скасування чинних повинні бути науково обґрунтованими, доцільними і конструктивними та забезпечувати стійкість законодавства як передумову досягнення уніфікації судової практики.

Важливим в аспекті дослідження є інститут преюдиціального запиту. Рішенням Комітету Міністрів Ради Європи від 10.07.2013 р. було схвалено Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція). Україна приєдналася до зазначеного протоколу 20.06.2014 р. Протокол № 16 стосується лише одного питання: на його підставі вищі судові органи і трибунали держав-членів Ради Європи одержали можливість запитувати у Європейського суду з прав людини (Європейський Суд) консультативні висновки з питань інтерпретації і застосування прав, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї у контексті справ, які перебувають на розгляді у цих судах і трибуналах на національному рівні.

При цьому вищі суди держав-членів Ради Європи можуть звертатися до Європейського Суду із запитом на свої національних мовах, що однозначно створює додаткове навантаження на Європейський Суд. До збільшення навантаження може призвести і виконання вимоги Протоколу № 16 щодо мотивування всіх рішень про відмову у задоволенні запитів. Відповідає Протоколу № 16 також потреба в наданні допомоги Європейським Судом перекладу свого консультативного висновку на мову ведення судочинства тієї чи іншої держави. Водночас, на наш погляд, відсутність змагальності у провадженні з підготовки консультативних запитів полегшить роботу Європейського Суду в цьому напрямі.

Серед вітчизняних науковців і практиків набирає обертів теоретична дискусія, сутність якої зводиться до вирішення трьох питань: дотримання субординації між судами різних рівнів, суб'єктного питання в аспекті звернення до Європейського Суду з преюдиціальним запитом, та своєчасності такого запиту. Як зазначає Р. А. Майданик, в Україні немає законодавчих підстав для застосування преюдиціального запиту в межах країни. Але, враховуючи те, що Україна долучилася до Протоколу № 16 до Конвенції, українські служителі Феміди отримали змогу звертатися з клопотаннями про надання консультативних висновків безпосередньо до Європейського суду. При цьому, на думку автора, звернення до Суду в обхід національних вищих судів не повинно розцінюватися як порушення субординації. В Україні ж суб'єктом надання таких висновків науковець убачає Верховний Суд України, але із законодавчим закріпленням відповідної процедури.

Визначаючи суб'єктів звернення із преюдиціальним запитом, В. М. Кравчук робить акцент на судах першої ланки з одночасним встановленням так званого фільтра щодо цих запитів, яким можуть бути збори суддів відповідного суду. Крім того, аргументується думка, що суб'єктом розгляду таких запитів може бути не Верховний Суд України, а Конституційний Суд України. Водночас О. В. Кривенда зауважує, що суб'єктом тлумачення має бути Верховний Суд України, оскільки найбільші проблеми виникають саме із суперечності законів та підзаконних нормативних актів. Також автор не погоджується з тим, що фільтром запитів мають бути збори суддів, оскільки орган суддівського самоврядування не повинен перейматися проблемами судової практики. Преюдиціальний запит може запобігати судовим помилкам, а сам запит можна розцінювати як один із механізмів забезпечення справедливого правосуддя.

Отже, необхідно чітко врегулювати питання преюдиціальних запитів, оскільки їх значення для уніфікації судової практики є важливим. Тому надання Верховному Суду України повноваження щодо тлумачення проблемних питань правозастосування не викликає сумнівів, але потребує законодавчого врегулювання. Для реалізації цього доцільно, щоб у Верховному Суді України діяв сенат із питань надання консультативних висновків (створення *ad hoc*). На нашу думку, такий підхід сприятиме досягненню уніфікації судової практики, оскільки: (1) тлумачення здійснює один судовий орган – Верховний Суд України; (2) при цьому не втрачається своєчасність консультації з питань тлумачення правових норм та цілісність такої практики; (3) на підставі вичерпності всіх національних засобів правового захисту один орган – Верховний Суд України – вправі звернутися до Європейського Суду з преюдиціальним запитом для отримання консультативного висновку з питань тлумачення і застосування положень Конвенції.

Ще однією передумовою досягнення уніфікації судової практики, на нашу думку, є формування єдиного центру правозастосування в державі шляхом надання пленуму Верховного Суду України видавати постанови правороз'яснювального характеру. Ми вважаємо, що подальше залишення у повноваженнях вищих спеціалізованих судів видання постанов пленуму з питань роз'яснення застосування норм права є дискусійним, виходячи з того, що Верховний Суд України на сьогодні має визначене у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» завдання, яке полягає у забезпеченні однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, що визначені процесуальним законом. Отже, з метою досягнення уніфікації судової практики в державі є необхідність упорядкування повноважень вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України, оскільки за чинного порядку єдиний центр правозастосування фактично відсутній.

Вступ України до Ради Європи започаткував визнання юрисдикції Європейського Суду як наддержавного судового органу Ради Європи, створеного для європейських країн, що ратифікували Конвенцію. Тому можливо виокремити таку важливу функцію рішень Європейського Суду як вдосконалення законодавства й правозастосовної практики, а на цій підставі – вдосконалення правосуддя, що може відобразитися у зміні судової практики, у формуванні загальних підходів судів до тлумачення національного права, у впливі на правові позиції національних судових органів.

Крім того, окреме значення для формування судової практики мають пілотні рішення Європейського Суду. Щодо України Європейським Судом прийнято сім пілотних рішень, які мають визначальний вплив на процес реформування національної правової системи, приведення її до усталених європейських стандартів та уніфікації судової практики. Необхідність запровадження інституту пілотних рішень Європейським Судом обумовлена і потребою об'єктивного впливу на проблеми функціонування національної правової системи (в тому числі судової системи) держави-учасниці Конвенції.

Отже, досягнення уніфікації судової практики в Україні – непростий процес, пов'язаний із необхідністю здійснення відповідних організаційних і правових заходів, метою яких має стати створення єдиного центру правозастосування в судовій системі. На нашу думку, таким центром повинен бути Верховний Суд України. Тому передумовами досягнення уніфікації судової практики необхідно визначити такі: 1) стійкість законодавства; 2) повноцінне запровадження інституту преюдиціального запиту; 3) упорядкування повноважень вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України з питань роз'яснення норм права; 4) обов'язковість застосування прецедентної практики Європейського суду, в тому числі пілотних рішень.

**Яновська О. Г.,**

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правосуддя, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

## **АДВОКАТУРА В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ СУДОВОГО ПРАВА**

Одним з найважливіших результатів судової реформи в Україні має бути становлення відкритої, прозорої для суспільства судової системи, що властива саме правовій державі з її розвинутими громадянськими інститутами захисту прав людини. За останні десятиріччя в Україні були прийняті численні нормативні акти, які мали забезпечити здійснення правосуддя відповідно до європейських стандартів, що передбачало запровадження ефективних механізмів реалізації норм матеріального та процесуального законодавства, деідеологізації судочинства і наповнення його гуманістичним змістом. Однак процес реформування судової системи виявився значно більш складним та виснажливим, ніж очікувалось. Тож, з огляду на набутий достатній власний та міжнародний досвід, слід ґрунтовно опрацювати майбутні кроки реформ і переконати суспільство у їх необхідності. При цьому слід враховувати, що формування та ефективне функціонування незалежної судової гілки влади можливе лише в державі, в якій було виявлено політичну волю щодо цього, де політичні сили відмовились від впливу на суд та поступились власними інтересами на користь інтересів суспільних та державних.

Належний рівень захисту прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина має стати основним завданням в процесі розбудови України як правової держави. Судова реформа в Україні повинна забезпечити нормативне закріплення в національному законодавстві основоположних ідей, які будуть спрямовані на регулювання суспільних відносин. Так, положення Закону України від 12 лютого 2015 року № 192-VII «Про забезпечення права на справедливий суд», Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, дають поштовх до осмислення судової влади як самостійного правового явища.

Варто відзначити, що концептуальною основою для оптимізації реалізації судової влади в Україні здатна стати окрема галузь правової науки – судове право, яке покликане, в тому числі, розкрити найважливіші принципи взаємовідносин судової влади з іншими органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства.

Доктрина судового права може бути використана як універсальна основа для вдосконалення єдиного уніфікованого теоретичного розуміння місця та ролі судової влади в механізмі забезпечення права людини на правосуддя. Адже, Україна, яка стала на шлях свого відродження, потребує розроблення власної концепції співвідношення особи, суспільства та держави, механізмів захисту прав громадян. Оскільки існує необхідність створення умов для нормальної життєдіяльності людини, захисту її прав і свобод, повинні створюватися ефективні інститути громадянського суспільства.

Безсумнівно, що організаційно судова влада реалізується через систему судів, яка функціонує на засадах єдності мети діяльності, завдань та принципів. Водночас, неможливо говорити про ефективний механізм функціонування судової влади, визначаючи єдиним суб'єктом її реалізації судову систему країни. Як вбачається з пропозицій робочої групи з питань правосуддя щодо внесення змін до Конституції України (далі – Пропозиції), до розділу VIII «ПРАВОСУДДЯ» пропонується включити нормативні положення, що врегульовують не лише питання судоустрою та судочинства, але й закладають основні засади організації та функціонування таких інститутів як прокуратура та адвокатура. Такі законодавчі пропозиції повною мірою узгоджуються із концепцією судового права, що передбачає гармонійне поєднання теоретичних, наукових та практичних підходів до створення демократичної та ефективно діючої судової гілки влади через комплексне поєднання інституційних потенціалів судової системи, системи органів державного обвинувачення та незалежного інституту адвокатури.

Дійсно, за своєю природою адвокатура є самостійною вигляду організацією професійних юристів, яка виконує важливу суспільну функцію – захист прав і законних інтересів громадян та організацій. Громадський характер адвокатури має прояв у тому, що, надаючи будь-яку юридичну допомогу, адвокат відстоює справедливість, порушене право. А це є невід'ємним елементом, першоосновою суспільного устрою. Разом з цим діяльність адвокатури несе в собі й державний характер, адже вона як елемент політичної системи виконує функцію особливої державної ваги – захищає права й законні інтереси громадян.

Ефективність діяльності органів правосуддя, дотримання ними принципу верховенства права, забезпечення прав і свобод людини є однією з ознак демократизації суспільства і формування правової держави. Розбудова правової держави є неможливою без створення гарантій для захисту прав людини, без забезпечення механізму функціонування такого специфічного демократичного інституту, яким є адвокатура. Адвокат не має повноважень спеціально слідкувати за дотриманням прав і свобод людини, не може застосовувати за-

ходи примусу у разі їх порушення, але він є, по суті, специфічним засобом контролю за дотриманням законів у процесі здійснення правосуддя.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. В ст. 59 Конституції України визначені такі завдання адвокатури: 1) забезпечення права на захист від обвинувачення; 2) надання правової допомоги при вирішенні справ у судах; 3) надання правової допомоги при вирішенні справ в інших державних органах. Для виконання цих завдань адвокатура виконує свої функції у різних напрямках діяльності: від надання консультацій до захисту у кримінальних провадженнях і представництва у цивільних, господарських та адміністративних справах.

У вказаних вище Пропозиціях визначена дещо нова редакція статті 59 Конституції України, яка передбачає право кожного не тільки на правову допомогу, а саме на професійну правничу допомогу. І далі, запропонована нова конституційна норма, згідно якої для забезпечення права на захист від обвинувачення, представництва в суді та надання інших видів професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Захист від обвинувачення та представництво в суді здійснюють виключно адвокати. Законом можуть бути визначені інші види правничої допомоги, які надаються виключно адвокатом. Крім того, у розділ XV «ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ» Конституції України пропонується включити поетапне введення адвокатської монополії на захист прав обвинуваченого та представництво в судах: у Верховному Суді та судах касаційної інстанції – з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. З огляду на таку конструкцію конституційної норми, представляється дещо сумнівною практична реалізація права, визначеного в Основному Законі та підтверженому в рішеннях Конституційного суду України та Європейського суду з прав людини, щодо забезпечення кожному вільний вибір захисника його прав.

Слід відзначити, що вказані Пропозиції містять закріплення незалежності адвокатури, що не можна не визнати надзвичайно важливим, враховуючи специфіку цілей і завдань адвокатури, яка вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання правової допомоги, здійсненню захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів. В цілому, необхідно пам'ятати, що незалежність, як ознака існування адвокатури, є наріжним камінням при визначенні місця та ролі адвокатури в суспільстві. Адже, тільки незалежна адвокатура може здійснювати ефективний захист прав та законних інтересів людини в державі.

Водночас, на нашу думку, було б доречним зазначити в Конституції України, що професійні та соціальні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, міжнародним та національним законодавством. Вкрай важливим було б на конституційному рівні проголосити, що адвокат не може бути притягнутий до відповідальності у зв'язку з наданням ним правової допомоги, здійсненням захисту та представництва згідно із законом, а також встановити непорушність та необмеженість в часі адвокатської таємниці.

Для побудови правової держави необхідно перш за все забезпечити правову захищеність громадян, удосконалити законодавство в галузі прав і свобод людини, забезпечити

нормальне функціонування правової системи держави шляхом безперечного дотримання принципу верховенства права усіма фізичними та юридичними особами. Визнання й дотримання прав і свобод людини, їх належне забезпечення й надійний захист є виявом демократичності держави. Особливе місце в системі суб'єктів забезпечення права людини на правосуддя, на справедливий суд посідає адвокатура України. Державницький характер завдань, що вирішуються цим правозахисним інститутом, надають адвокатурі статус рівноправного учасника правовідносин, що обумовлюють процес реалізації судової влади. Виходячи з цього, можемо впевнено визначати чільне місце інституту адвокатури в системі суб'єктів судового права як комплексного вчення про судову владу, судоустрій та судочинство.

**Городовенко В. В.,**

доктор юридичних наук, доцент, Голова Апеляційного суду Запорізької області

## **СУДОВА ВЛАДА І СУСПІЛЬСТВО: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ**

*Проблема довіри до судової гілки влади.* У науковій юридичній літературі загально-визнаною є теза про те, що легітимність судової влади має прямий і невід'ємний зв'язок із рівнем суспільної довіри до неї. Варто констатувати, що проблема легітимації вітчизняної Феміди постає досить гостро. За даними опитувань громадської думки, рівень довіри українців до судів й інших органів державної влади останніми роками не перевищує 10–20%. Так, у грудні 2014 р. Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучерива» зафіксував баланс недовіри до судів на рівні 72% (для порівняння: прокуратурі не довіряють 64% громадян, міліції – 48%). За даними ООН, у 2013 р. серед 123 країн Україна посіла одне з найнижчих місць за рівнем довіри до судової гілки влади (17% населення довіряє судам, 72% – не довіряє, 12% – не має чіткої позиції). Такі дані спонукали Раду суддів України визначити *підвищення громадської довіри до суду* одним із пріоритетних завдань на 2013–2015 роки (п. 7 Стратегічного плану розвитку судової влади України на 2013–2015 роки).

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що «головне, що необхідно для забезпечення авторитету правосуддя – це *довіра*, яку суди в демократичному суспільстві повинні надавати обвинуваченим при розгляді кримінальних справ, а також усій широкій громадськості» (рішення Євросуду у справі «Фей пр. Австрії від 24 лютого 1993 р.). У рекомендації № (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи «Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки» від 17 жовтня 2010 р. підкреслюється, що неможливо здійснювати правосуддя ефективно без *довіри громадськості*, яка є частиною суспільства, якому служать судді. Їм слід бути обізнаними щодо очікувань громадськості від судової системи та скарг на її функціонування (п. 20).

В Декларації щодо принципів незалежності судової влади, яка прийнята Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи 14 жовтня 2015 р., викладено дві важливі тези. По-перше, судді мають демонструвати і впроваджувати високі стандарти правових знань і суддівської поведінки з метою *підвищення довіри громадськості до судової влади*, що має основне значення для підтримки незалежності судочинства. По-друге, судді повинні підтримувати цілісність і незалежність судової влади й *завойовувати*

*довіру людей, уникаючи непристойної поведінки та її проявів у своїй офіційній і приватній діяльності.*

Утвердження довіри громадськості до суду – невід’ємний обов’язок кожного судді, який випливає із приписів чинного законодавства й Кодексу суддівської етики (ухвалений XI з’їздом суддів України 22 лютого 2013 р.). Згідно ст. 1 цього Кодексу суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою *зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду*. Ця амбітна мета може бути досягнута у повсякденній діяльності судді як шляхом постановлення законних, обґрунтованих і мотивованих рішень, які відповідають принципу верховенства права, так і шляхом ведення способу життя, який відповідає стандартам доброчесності, гідності й поміркованості.

*Межі допустимої критики судової гілки влади.* Останніми роками можна спостерігати негативну, на наш погляд, тенденцію невиправданого поширення критичних суджень про окремих суддів та судову владу у цілому. Невиправдані й не підтвержені належною доказовою базою обвинувачення на адресу Феміди лунають від представників ЗМІ, у соціальних мережах, й навіть від офіційних представників державної влади. На нашу думку, такі процеси завдають величезної шкоди судовій гілці влади, негативно впливають на відправлення правосуддя з точки зору дотримання стандартів незалежності й неупередженості суддів. Слід відзначити, що законодавство провідних європейських країн й практика Європейського суду з прав людини містять гарантії від незаконного втручання ЗМІ в діяльність судової гілки влади. Приміром, цивільне законодавство Франції забороняє публікації, які можуть порушити принцип презумпції невинуватості. У Великій Британії діє Закон про неповагу до суду (The Contempt of Court Act) (в редакції 1981 р.). За п. 2.2 цього Закону пресі й іншим коментаторам забороняється висловлюватися про судовий розгляд *sub judice*, тобто коли процес перебуває в активній стадії. Охоронюваний законом період починається з призначення запобіжного заходу, пред’явлення обвинувачень або після отримання повістки до суду. Під заборону потрапляють судження, які можуть «серйозно нашкодити здійсненню правосуддя». Загалом в англосаксонському праві діє принцип, відповідно до якого вважається, що рішення судді та його поведінка є такими, що при повному розумі ганьбити його ніхто не буде.

Підкреслюючи особливу роль судової системи у суспільстві, Євросуд стверджує, що [за певних умов] *може виникнути необхідність захистити довіру [до судової гілки влади] від руйнівних й по суті, необґрунтованих посягань, особливо враховуючи ту обставину, що судді, які стали об’єктами критики, пов’язані обов’язком стриманості, який вимагає від них утримуватися від відповіді на критику* (рішення Євросуду у справі «Прагер і Обершлік проти Австрії» від 26 квітня 1995 р.).

Європейський суд з прав людини неодноразово висловлював позицію, відповідно до якої критику суддів слід сприймати як частину дискусії в суспільстві з більш широкими межами для обґрунтованих зауважень... За умови, що така критика не є безпідставним і руйнівним нападом на суддю чи судову систему як таку (рішення Євросуду «Кобентер і ТОВ «Штандард Ферлагс ГМБХ» проти Австрії»). Водночас Страсбурзький суд досить послідовно стає на захист конкретних суддів, якщо йдеться про особисте життя судді або його професійну компетентність. Прийнятною критика вважається лише в разі, якщо вона стосується виключно обґрунтування судового рішення.

Варто пам’ятати, що відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб,



неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою впливу на безсторонність суду забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Відповідні гарантії визначені галузевим законодавством. За до пп. 8 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. однією із засад діяльності прокуратури є *повага до незалежності суддів*, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом. Відповідно до ч. 2 ст. 43 Правил адвокатської етики, затверджених Установчим з'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 р., в ході судового розгляду справи адвокат *не повинен*: намагатися вплинути на рішення (вирок) суду позапроцесуальними засобами; робити свідомо неправдиві заяви стосовно фактичних обставин справи. Відповідно до п. 6 Кодексу професійної етики українського журналіста, прийнятого на X з'їзді Національної спілки журналістів України у квітні 2002 р., *журналіст у своїх повідомленнях не втручається у судові справи, поки ведеться слідство, уникає характеристик людей, запідозрених у злочині, але вина яких не встановлена вироком суду, що набрав законної сили*.

Важливим моментом є також презумпція законності судового рішення, передбачена чинним процесуальним законодавством. Ця презумпція впливає із конституційної засади обов'язковості актів суду, й означає, що рішення останнього є законним до моменту зміни або скасування його вищими судовими інстанціями. Органи дисциплінарної влади при притягненні судді до відповідальності не можуть змінити судове рішення, втручатися в його зміст або скасувати його чинність. Єдиним можливим і допустимим інструментом оспорювання законності рішення суду є його оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом. Громадські обговорення, журналістські розслідування, акції протесту проти дій суддів й навіть подання скарг на неправомірні дії суддів до органів дисциплінарної влади не замінюють цього виключного процесуального механізму.

*Відкритість судової влади і проблема громадського контролю за судом.* Законодавство про судоустрій закріплює принцип відкритості судової влади й гласності судового провадження: розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом; у відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми будь-які особи; учасники судового процесу, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники ЗМІ можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів *без отримання окремого дозволу суду* (ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в редакції від 2 лютого 2015 р.). Варто зауважити, що процесуальне законодавство на сьогодні вимагає отримання відповідного дозволу судді. Так, відповідно до ч. 6 ст. 27 КПК України кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури *допускаються на підставі ухвали суду*, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду. Вважаємо такий підхід більш виваженим, оскільки суддя є відповідальним за належну організацію судового процесу, ведення його у відповідності до процесуального законодавства й забезпечує уникнення зайвих перешкод для судового розгляду.

Важливим механізмом громадського контролю за діяльністю судів є *громадське оцінювання суддів*, яке є новим для вітчизняного законодавства. Так, відповідно до ч. 5 ст. 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» *громадські об'єднання мають право*

організовувати незалежне оцінювання роботи судді у відкритих судових засіданнях. Результати незалежного оцінювання роботи судді в судовому засіданні фіксуються в анкеті, що містить інформацію про тривалість розгляду справи, дотримання суддею правил судочинства і прав учасників процесу, культуру спілкування, рівень неупередженості судді, рівень задоволення поведінкою судді учасниками процесу, зауваження щодо ведення процесу, інші відомості. Заповнена анкета незалежного оцінювання роботи судді в судовому засіданні включається до суддівського досьє.

На нашу думку, на рівні окремих судів (принаймні апеляційного рівня) слід розробляти й затверджувати спеціальні правила допуску й присутності громадськості й представників ЗМІ у відкритих судових засіданнях, які регламентуватимуть у тому числі процедурні моменти громадського оцінювання роботи судді. Це ні якою мірою не обмежуватиме право громадян на доступ до правосуддя, а забезпечуватиме їх комфортне перебування в суді з одночасним гарантуванням безпеки суддів.

Важливо також пам'ятати, що суддя як незалежний і безсторонній арбітр у справі не зобов'язаний а не може публічно коментувати справи, які перебувають у його провадженні. Відповідно до ст. 12 Кодексу суддівської етики суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Комунікація із представниками ЗМІ – це обов'язок уповноважених співробітників апарату суду (прес-секретарів, спікерів судів), які мають готувати відповідні прес-релізи щодо діяльності суду, організувати і проводити зустрічі з представниками ЗМІ, давати коментарі, не порушуючи при цьому чинне законодавство. Суддя у визначеному законом порядку надає засобам масової інформації можливість отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі й гідності, а також авторитету правосуддя (ст. 11 Кодексу суддівської етики).

*Відкритість інформації про різноманітні аспекти судової влади впливає з обов'язку правової демократичної держави доводити до громадян відомості про діяльність її органів і посадових осіб. Звідси виникає потреба як забезпечення гласності й відкритості судових процесів, так і інформування громадськості про результати діяльності органів судової влади. Такий зв'язок суду із громадськістю забезпечує суспільний контроль за судами, одночасно виконуючи роль ефективного механізму попередження корупції в них.*

**Гусаров К. В.,**

доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗАСАДИ СУДДІВСЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ: ЧИ ДОЦІЛЬНІ ЗМІНИ?**

Стаття 125 Конституції України визначає побудову системи судів загальної юрисдикції за принципами територіальності і спеціалізації. Основним питанням побудови судової системи в юридичній літературі присвячено чимало робіт професора Марочкіна І. Є.

Проте в деяких законопроектах щодо реформування судової системи пропонується відхилення від конституційного принципу спеціалізації системи судів загальної юрисдикції. Так, текст законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій

і статус суддів» та інших законодавчих актів щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів» дозволяє висловити власні міркування щодо доцільності відхилення від принципу спеціалізації системи судів загальної юрисдикції.

Не відходячи від поділу системи судів України на суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції (ст. 3 законопроекту), спеціалізацію судів ст. 18 законопроекту визначає, виходячи з розгляду судами адміністративних, цивільних та кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення. Стаття 21 законопроекту та зміни, що пропонуються до ст. 1 ГПК України, зумовлюють відмову від існування системи господарських судів як однієї з автономних судових установ по розгляду справ, що віднесені до юрисдикції господарських судів. Розгляд справ господарської юрисдикції по першій інстанції у законопроекті пропонується передати окружним судам з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Класифікація спеціалізації судів за юрисдикційними критеріями тривалий час виступає предметом наукових дискусій. Є прибічники як «роздрібною» спеціалізації судів шляхом утворення судів у кримінальних, цивільних, трудових, господарських справах і т. ін., так і прихильники існуючої у законодавстві про судоустрій спеціалізації судів за юрисдикційними критеріями. Л. М. Москвич у зв'язку з цим пише, що варіантів запровадження механізму спеціалізації судів багато, вони достатньо різноманітні: від утворення спеціалізованого суду лише на рівні нижчої ланки судової системи з переглядом справ в апеляційному порядку апеляційними судами загальної юрисдикції до утворення окремих гілок спеціалізованих судів зі своїми апеляційними й вищими судами, що функціонують окремо від системи судів загальної юрисдикції. Предметна спеціалізація судів у Німеччині, Франції, Австрії, Іспанії, Великобританії реалізується шляхом створення окремих, а інколи і самостійних судових підсистем з розгляду певних категорій справ щодо податкових, фінансових, трудових, земельних, соціальних, торгових та інших спорів (Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз. – Харків: ФІНН, 2011, С. 145, 148, 149).

Сучасні прибічники ліквідації автономії господарських судів виходять, поряд з іншим, з даних судової статистики, відповідно до якої кількість справ, розглянутих господарськими судами у порівнянні з попередніми роками, значно зменшилась. З такою аргументацією навряд чи можна погодитись виходячи із стану вітчизняної економіки в цілому, оскільки значна кількість економічних спорів свідчить про розвиток економіки, а не навпаки. Тому звертати уваги на тимчасові труднощі у вітчизняній економіці, та з цього приводу виступати за ліквідацію системи судів, що розглядають економічні спори, нерозумно.

Поряд з цим, принцип судової спеціалізації передбачає також спеціалізацію в системі судів кожної юрисдикції. В районних (міських, міжміських) судах залишається явище, коли суддя розглядає справи як цивільної, так і кримінальної, адміністративної юрисдикції. Віддаючи велику пошану такій самовідданій праці вершителей правосуддя, не можна не відзначити пріоритет розподілу справ та їх розгляду за наявності в межах суду спеціалізації суддів. А існування професійної ланки цілої судової системи, що розглядає господарські спори, свідчить про специфічність справ господарської юрисдикції та про спеціалізовану спрямованість здійснення правосуддя судовими колегами господарських судів виходячи із специфічності розгляду таких справ, як, наприклад, справи про банкрутство, справи, що витікають з корпоративних правовідносин чи державних закупівель тощо.

Можлива ліквідація господарських судів як системи спеціалізованих судів вноситиме дисбаланс у роботу органів судової влади всіх інстанцій та всіх юрисдикцій з багатьох

підстав. А в історико-правовому аспекті таке «руйнування» судових органів навряд чи виправдано побудовою правової держави та вдосконаленням доступності правосуддя. У теперішній час, як вважаю, суспільство та судова система втомилися від реформ, тим паче від тих, основу яких складає не створювання, а руйнація.

З огляду на зазначене уявляється, що пропозиції укладачів вищевказаного законопроекту відносно відмови від існування системи господарських судів є нелогічними та необґрунтованими. В той же час слід підтримати ідеї законопроекту щодо передачі справ з господарського суду до суду іншої юрисдикції та навпаки (подібне пропонував М. І. Черленяк (Черленяк М. І. Підвідомчість справ господарським судам України : дис. ... канд. юрид. наук ; Ін-т економіко-правових дослідж. НАН України. – Донецьк, 2007. – 201 с.)); щодо допуску справи до провадження найвищого судового органу колегією у складі трьох суддів Верховного Суду України виходячи з функціональної компетенції кожної ланки судової системи.

**Назаров І. В.,**

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ**

Після проголошення незалежності України реформування судової системи мало на меті відновлення високого значення судової влади. З метою визначення напрямків реформування було схвалено Концепцію судово-правової реформи. Акцент при цьому робився на необхідності забезпечення судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, вивченні ролі суду в розв'язанні спорів, що виникають між людиною і державою, наділенні суду повноваженнями реального гаранта прав людини.

Реформування судової системи України в ті часи було обумовлено тим, що суди України, вся система юстиції і чинне законодавство, яке регулювало діяльність правоохоронних органів, переживали глибоку кризу. Суди не завжди надійно охороняли права і свободи людини, являли собою важливий інструмент командно-адміністративної системи і змушені були бути провідниками її волі. Відповідно судово-правова реформа повинна була привести судову систему, а також всі галузі права у відповідність із соціально-економічними та політичними змінами, що відбулись у суспільстві. Також було розуміння того, що без утворення незалежного і самостійного органу для вирішення питань відбору суддівських кадрів і їх відповідальності досягнення визначених завдань неможливо. Саме це спричинило поступове реформування системи кваліфікаційних комісій суддів, створення Вищої ради юстиції та реформування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Вища рада юстиції (далі – ВРЮ) почала працювати з 1998 р. і за це час багато практиків і науковців прийшли до висновку що одночасне її функціонування разом із Вищою кваліфікаційною комісією України (далі – ВККСУ) не є ефективним і доцільним. Ми підтримуємо таку позицію і вважаємо, що існує кілька варіантів вирішення проблеми взаємодії ВРЮ і ВККСУ кожен з яких є кращим за відсутність змін.

Під час дослідження проблематики необхідно враховувати вітчизняне законодавство, що регламентує статус та повноваження ВРЮ і ВККСУ, а також міжнародні акти, висновки, рекомендації, що надавалися Україні з зазначеного питання. Як наслідок, ми можемо побачити 4 можливих напрямки реформування системи органів, відповідальних за формування суддівського корпусу:

**1. Залишити існуючу модель одночасного функціонування Вищої ради юстиції і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з проведенням незначної оптимізації їх діяльності.**

Позитивних рис такого варіанту не багато, але вони є. Україна знаходиться у складних політичних і економічних умовах і потребує швидких і ефективних реформ. Кардинальне реформування системи органів, відповідальних за формування суддівського корпусу, підготовку кадрів для судів і здатних реагувати не лише на можливі нові порушення з боку суддів, але й провести повну перевірку всіх діючих суддів є можливим, але потребує значного обсягу часу. А часу зараз так само мало, як і економічних ресурсів. Для реалізації такої моделі потрібно лише переобрання складу Вищої ради юстиції і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і вони можуть приступати до роботи у межах вже існуючої нормативної бази.

Недоліків у варіанту, який розглядаємо, кілька і вони є суттєвими. Основний з них – не відповідність такої моделі деяким міжнародним стандартам і рекомендаціям Ради Європи з питань формування суддівського корпусу, відповідальності суддів, забезпечення їх незалежності. Наприклад, навіть за останніх змін до Закону України «Про Вищу раду юстиції» не дотримано визнаних міжнародних умов до порядку формування складу органу, відповідального за призначення суддів на посади та їх відповідальність. Більшість складу ВРЮ формується із суддів, або суддів у відставці, але не всі вони обираються судьями (лише 3 і Голова Верховного Суду України, який входить до складу за посадою). Крім того залишаються невирішеними питання взаємодії ВККСУ та ВРЮ у процесі призначення суддів на посади, притягнення їх до відповідальності і забезпечення однакової процедури дисциплінарного провадження щодо суддів всіх видів судів. Так само залишається відкритим питання доцільності існування двох органів для забезпечення діяльності суддівського корпусу, ефективності такої моделі і зайвих витрат держави на її забезпечення.

**2. Ліквідація Вищої ради юстиції і об'єднання всіх повноважень щодо формування суддівського корпусу і відповідальності суддів у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України.**

Головна позитивна риса такого варіанта – визначення єдиного органу, відповідально за якість суддівського корпусу і забезпечення незалежності суддів. Це також сприятиме оптимізації процесу визначення найкращих кандидатів на суддівські посади, визначення суддів, які не справляються із виконанням своїх обов'язків. А також зменшенню витрат держави на забезпечення відповідного процесу.

Основний недолік такого варіанта має більше соціальне і психологічне значення. Створення Вищої ради юстиції почалося із прийняттям Конституції України і оцінювалося як один із головних елементів прогресивності судової реформи. Вища рада юстиції повинна була замінити з часом систему кваліфікаційних комісій суддів і свідчила про європейський, демократичний вектор реформи, що проводилася. Цей процес не отримав необхідної швидкості і її ліквідація може бути оцінена як крок назад. Навіть не зважаючи на те, що існує велика кількість прикладів того, що Вища рада юстиції не змогла стати захисником незалежності суддів і використовувалася навпаки, як інструмент тиску на

останніх. Її ліквідація може свідчити про неспроможність держави завершувати реформи, що починаються.

### ***3. Ліквідація Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і об'єднання всіх повноважень щодо формування суддівського корпусу і відповідальності суддів у Вищій раді юстиції.***

Переваги такого варіанта багато в чому схожі із попередніми. Головна – визначення єдиного органу, відповідального за якість суддівського корпусу і забезпечення незалежності суддів, що, як зазначалося раніше, сприятиме оптимізації процесу визначення найкращих кандидатів на суддівські посади, визначення суддів, які не справляються із виконанням своїх обов'язків, покращить професіоналізм суддівських кадрів, зменшить витрати держави на забезпечення відповідного процесу.

Реалізації такої моделі потребує ліквідації ВККСУ, до роботи якої менше зауважень, ніж до ВРЮ. При збереженні закріпленого порядку формування складу ВРЮ не має гарантій, що вона в подальшому не буде використовуватися іншими гілками влади як інструмент тиску на суддів.

### ***4. Об'єднання Вищої ради юстиції і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у єдиний орган судової влади.***

Переваг такого варіанта кілька. По-перше, залишення у системі підготовки суддівських кадрів і відповідальності суддів двох органів, схожих за статусом і порядком формування, викликає багато питань у доцільності і ефективності їх одночасного функціонування. По-друге, зауваження до роботи і порядку формування є не лише до Вищої ради юстиції, а й до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Тому простіше створити один новий орган, відповідальний за їх напрямки діяльності, ніж реформувати обидва існуючих.

Недоліків кілька. На реалізацію такого варіанта буде потрібно більше часу у порівнянні із попередніми. Необхідно врахувати, що зараз йде оновлення складу ВРЮ і ВККСУ, тому необхідно забезпечити дотримання прав осіб, яких було обрано до складу вказаних органів за новими правилами і які цілком відповідають статусу нового органу.

**Щербанюк О. В.,**

доктор юридичних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри правосуддя, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

## **КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ І МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ**

Конституція України у частині 2 статті 3 проголосила, що зміст і спрямованість діяльності держави визначають права та свободи людини та визначила головним обов'язком держави утвердження та забезпечення прав та свобод. Головною правовою гарантією реалізації встановлених Конституцією прав та свобод, однією із основних функцій судової влади є право на судовий захист. Відповідно до частини 3 статті 8, частини 1 статті 55 Конституції України, звернення до суду за захистом конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується; права і свободи людини і громадянина захищаються.

Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року (ст. 8) проголошує, що «кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або за-

коном». За статтею 10 цього документа, кожна людина для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на основі повної рівності на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Конкретизація цього засадничого положення дається в статтях 2 та 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року. Відповідно до ст. 14 Пакту, кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його прав і обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Для забезпечення реалізації права на судовий захист Міжнародний пакт про громадянські та політичні права передбачає низку гарантій: а) рівність усіх перед судами та трибуналами (п. 1 ст. 14); б) обов'язок кожної держави-учасниці забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо порушення було допущено особами, що діяли в офіційному статусі (п. 3а ст. 2); в) обов'язок кожної особи-учасниці забезпечити застосування компетентними органами влади відповідних засобів правового захисту (п. 3с ст. 2). Приєднання до Пакту означає відповідність української правової системи міжнародним принципам та стандартам забезпечення прав людини і громадянина.

Основою європейського стандарту концепції «природної справедливості» («процесуальної належної процедури») слугує право на справедливий судовий розгляд, що гарантується статтею 6 Європейської конвенції. Статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року гарантується право на захист, а пункт 1 статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на судовий захист: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».

12 лютого 2015 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», який визначив організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд. У справі «Голдер проти Сполученого Королівства» Європейський суд з прав людини сформував загальний підхід щодо тлумачення статті 6, зокрема, відповідно до пункту 35, «принцип, за яким має бути можливість подати цивільний позов до суду, становить один із «загально-визнаних» основоположних принципів права. Це слушно також щодо принципу міжнародного права, який забороняє відмову у правосудді. Частина 1 статті 6 має тлумачитись у світлі цих принципів».

Відповідно до пунктів 1 та 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 7 «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина», «суди не вправі відмовити у судовому захисті прав та свобод людини і громадянина, у прийнятті скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб з підстав, непередбачених Конституцією чи законом».

Аналогічною є правова позиція Конституційного Суду України, сформульована в Рішенні від 25 грудня 1997 року № 9 у справі за конституційним зверненням громадян Р. М. Проценко, П. П. Ярошенко та інших щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України. Конституційний Суд України зазначив, що «частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іно-

земець, особа без громадянства вважають, що їхні права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав і свобод. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене».

Відповідно до пункту 2.2 Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 2015 року №3 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 1712 Кодексу адміністративного судочинства України, «право на судовий захист включає в себе, зокрема, можливість оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, що є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань, в тому числі від помилкових і неправосудних судових рішень». При цьому, право на судовий захист передбачає не лише ухвалення правосудного судового рішення, яким суд поновлює чи в інший спосіб надає захист порушеним правам, свободам чи інтересам особи, а й реальне виконання цього рішення.

На завершення слід відзначити, що Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що держава має право встановлювати певні обмеження права осіб на доступ до суду; такі обмеження мають переслідувати легітимну мету, не порушувати саму сутність цього права, а між цією метою і запровадженими заходами має існувати пропорційне співвідношення (пункт 57 Рішення у справі «Ашингдейн проти Сполученого Королівства» від 28 травня 1985 року, пункт 96 Рішення у справі «Кромбах проти Франції» від 13 лютого 2001 року).

Судова влада повинна виступати найважливішою стороною втілення народовладдя, забезпечувати відповідні форми та методи організації повновладдя народу в специфічній сфері його здійснення. При цьому основною конституційною функцією судової влади, її призначення є захист права. А якщо врахувати, що судовий захист здійснюється у всіх формах судочинства, то він постає як комплексний міжгалузевий інститут права, тобто як сукупність взаємопов'язаних юридичних норм (інститутів), що містяться в різних галузях права, що регулюють однорідну групу суспільних відносин. Судовий захист відображає єдність правових засобів і способів захисту прав і свобод особи незалежно від форми судочинства.

**Каркач П. М.,**

кандидат юридичних наук, професор кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

**Ковальова Я. О.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД У ФОРМІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА НА СТАДІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Як відомо, судовий контроль і прокурорський нагляд є дві самостійні форми правоохоронної діяльності з властивими їм завданнями, методами і засобами. Однак, судовий



контроль на стадії досудового розслідування є більш ефективним, ніж прокурорський нагляд, оскільки статус прокурора та його участь у досудовому провадженні не надають достатньої гарантії для забезпечення законності.

Проте проблему забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні не можна вирішити шляхом заміни прокурорського нагляду на судовий контроль. Обумовлено це тим, що судовий контроль фактично не може охопити всю діяльність органів досудового розслідування, в тому числі пов'язану із застосуванням примусових заходів. Тому слід зробити висновок, що ефективність судового контролю і прокурорського нагляду буде досягнуто, якщо під судовий контроль буде поставлений і прокурорський нагляд.

Як слушно підкреслює Н. А. Потомська, рішення, які приймаються суддею в порядку судового контролю, за своїм характером і призначенням поділяють на два види: попереджувального і подальшого. Попереджувальний контроль за рішенням органів досудового розслідування здійснюється до їх реалізації і лише на підставі судового рішення. Подальший контроль здійснюється стосовно конкретних реалізованих рішень і дій органів досудового розслідування на підставі звернень осіб, чий інтереси зачіпаються такими рішеннями.

Механізм прийняття рішення суддею в порядку судового контролю складається на підставі суддівського пізнання, обумовленого специфікою стадії досудового розслідування, та внутрішнього переконання судді. Ця специфіка має вираження в необхідності прийняття рішень, як правило, в умовах дефіциту часу, обмеженості інформації та на підставі фактичних даних, які отримані не особисто суддею, а іншими суб'єктами доказування. Тому при перевірці представлених доказів суддя визначає їх допустимість та достатність, а оцінка їх законності залежить від правильної оцінки суддею представленої інформації.

Після закріплення в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» та Кримінальному процесуальному Кодексі України в місцевих судах посади слідчих суддів та закріплення їх процесуального статусу, значно підвищилась ефективність роботи по забезпеченню громадянам права судового захисту основних прав і свобод на стадії досудового розслідування. Аналіз статистичних даних дозволяє зробити висновок, що значно скоротилась кількість порушень прав і свобод громадян на стадії досудового розслідування.

Цьому сприяє те, що для здійснення судового контролю за дотриманням прав свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні слідчий суддя наділений повноваженнями щодо вирішення багатьох питань. В той же час текст Кодексу переважаний «відсилочними» нормами, відсутня окрема глава чи стаття, у якій би визначався перелік повноважень слідчого судді. Для з'ясування кола повноважень слідчого судді, згідно з КПК 2012 року, необхідно звернутися до системного аналізу його норм. Залежно від змісту і характеру питань, як стверджує Н. П. Сиза, вирішення яких віднесено законом до компетенції слідчого судді, його повноваження доцільно об'єднати їх у п'ять груп: 1) вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) вирішення питань про проведення слідчих (розшукових) дій; 3) вирішення питань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування; 5) вирішення інших процесуальних питань, що потребують неупередженого розгляду. З таким поділом повноважень слідчого судді слід погодитись, так як він цілком відповідає практичній діяльності суду.

Аналіз судової практики свідчить, що розширення контрольних повноважень суду за рахунок частини прокурорських повноважень, разом з підвищенням ефективності захисту прав громадян, дещо ускладнила процедури вирішення питань, пов'язаних із застосу-

ванням заходів процесуального примусу, проведення окремих оперативно-розшукових і слідчих дій.

Важливою особливістю прокурорського нагляду є наявність у прокурора владно-розпорядчих повноважень, закріплених у законі. При їх здійсненні він скасовує своєю владою незаконні та необгрунтовані рішення органів досудового розслідування, і фактично є процесуальним керівником, як передбачає ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України.

Цікавим є і історичні факти виникнення і розвитку судового контролю – вперше він з'явився у 1679 році в Англії у вигляді оскарження до суду тримання під вартою і суд був вправі скасувати арешт та замінити його заставою. Потім схожі закони були прийняті в Шотландії (1701 р.) та Ірландії (1781 р.). В сучасному світі подібна процедура існує в США, Німеччині, Франції та інших країнах.

Слід зауважити, що ратифіковані Україною міжнародні правові акти містять в собі деякі аспекти судового контролю за досудовим провадженням: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р., ст. 9 якого закріпила: «... Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом» та ст. 5 Європейської конвенції з прав людини від 4.11.1950 р., яка чітко встановлює обставини, при яких можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина при досудовому розслідуванні.

Фундаментальні положення забезпечення прав і свобод людини та громадянина, закріплені у Конституції України та національному законодавстві, набувають особливого значення в кримінальному судочинстві, тобто в тій сфері діяльності, де ризик порушення прав особи, втягнутої в кримінально-процесуальні правовідносини підвищується. Прокурор безпосередньо зацікавлений у тому, щоби передбачений Основним Законом України механізм захисту прав і свобод громадян працював надійно й ефективно, а це можливо лише при ефективному судовому контролі. Тому доцільно включити до КПК України нової глави «Судовий контроль», яка б впорядкувала механізм та процедуру контрольної діяльності суду на стадії досудового розслідування.

**Афанасьєв В. В.,**

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ОРГАНИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДУ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ СУДОВОГО ПРАВА**

Важливе місце органів виконання судових рішень серед суб'єктів судового права зумовлюється тим, що прийняття рішення судом не є кінцевим етапом у поновленні порушеного права. Потрібне належне його виконання, оскільки це суттєво впливає на стан законності та правопорядку, на захист проголошених і гарантованих Конституцією України прав та свобод людини і громадянина. Лише своєчасно і в повному обсязі виконане судове рішення є логічним завершенням правового спору, вирішеного судом. Крім того, без існування надійного механізму виконання судових рішень судова влада втрачає озна-

ки державної влади. З огляду на це, виокремлюються органи виконання судових рішень, призначенням яких є приведення актів судової влади у життя.

Разом з тим, у сфері виконання судових рішень на сьогодні існує чимало проблем. Україна посідає четверте місце за зверненнями до Європейського суду з прав людини у зв'язку з порушеннями права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року). При цьому Європейський суд з прав людини в своїх рішеннях проти України найчастіше констатує порушення права на справедливий суд саме внаслідок невиконання рішень національних судів. Відповідно до його практики, це право стало б ілюзорним у разі, коли б правова система держави допускала, аби остаточно, обов'язкове судові рішення залишалося невиконаним. Цим порушуються зобов'язання України за Європейською Конвенцією про захист прав людини і основних свобод 1950 р. щодо гарантування дотримання права особи на здійснення виконавчого провадження протягом розумного строку.

Негативні чинники, які впливають на критичну ситуацію з виконанням судових рішень, відомі давно. Це перевантаженість у роботі державних виконавців та недостатній рівень їх кваліфікації; недостатнє фінансування органів, що здійснюють примусове виконання рішень; корупційна складова, відсутність належної мотивації державних виконавців. При цьому, з одного боку, навантаження на одного державного виконавця сягає понад 100 виконавчих проваджень на місяць, а з іншого – ефективність виконання надзвичайно низька (за деякими даними в Україні кількість виконаних рішень ледь перевищує 20%. Так, з 6,5 мільйона виконавчих документів минулого року виконано лише 1,3 мільйона, тоді як в європейських країнах ці показники сягають 80%). Така ситуація стала предметом критики України з боку Ради Європи. Так, у резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи № 1787 (2011) від 26.01.2011 «Виконання рішень Європейського суду з прав людини» відзначається існування основних системних недоліків, які викликають велику кількість повторюваних висновків щодо порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і серйозно підривають верховенство права. Щодо України ці проблеми пов'язані, зокрема з хронічним невиконанням рішень національних судів. Було вказано на те, що Україна повинна терміново прийняти комплексну стратегію щодо виправлення ситуації, за якою значна кількість остаточних судових рішень залишається невиконаною, а також впровадити ефективні внутрішні засоби правового захисту.

Розв'язанню цих проблем має передувати визнання державою необхідності своєчасного, повного і неупередженого виконання рішень суду і гарантування цього на рівні Основного Закону. Доводиться констатувати, що впродовж років законодавець оминав це питання увагою, через що створювалося хибне уявлення, що правосуддя, а разом із ним і межі дії судового права, «закінчуються» разом із прийняттям судом остаточного рішення у справі. Проте останнім часом, значною мірою під впливом зазначених вище документів Ради Європи та рішень Європейського Суду з прав людини проти України, ситуація почала змінюватися. На користь цього твердження свідчить той факт, що у проєкті змін до Конституції України в частині правосуддя передбачено включення до Основного Закону ст. 129<sup>1</sup>, згідно з якою «суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд».

Зазначені положення, які пропонується включити до Конституції України, підкреслюють нерозривний зв'язок органів виконання рішень суду і судової влади, на якому акцентувалася увага у науковій юридичній літературі. Цей зв'язок можна розглядати у двох аспектах: (1) спрямованість діяльності розглядуваних органів на виконання актів судової

влади з метою остаточної її реалізації; (2) здійснення судового контролю за виконанням рішень суду. Регламентация цих питань у Розділі «Правосуддя» Основного Закону дозволяє зробити однозначний висновок про поширення сфери дії судового права на інститут виконання судових рішень, а відтак – про необхідність віднесення органів виконання рішень суду до суб'єктів судового права.

Разом з тим, подальші теоретичні розробки у цьому напрямі потребують вирішення питання про статус органів виконання рішень суду. При цьому необхідно відзначити, що, незважаючи на те, що сама стадія виконання судових рішень знаходиться в системі стадій судочинства, у більшості випадків питання виконання практично вирішуються органами виконавчої влади, що породжує протиріччя в системі поділу влади. Це протиріччя зумовлене тим, що виконання судових рішень є по суті провадженням, оскільки являє собою організовану відповідно до закону систему процесуальних дій, які мають визначену процесуальну ціль і специфічне функціональне навантаження – реалізацію судових та інших рішень. І оскільки для даного провадження закон визначає відмінну від інших видів проваджень ціль, функціональне навантаження, суб'єктів та інші моменти, то можна стверджувати, що це провадження не перебуває у системі судочинства, а має бути самостійним. Крім того, діяльність органів виконання судових рішень є реалізацією влади виконавчої, а не судової. Важливо відзначити при цьому, що ці органи відокремлені від суду і судової влади загалом. Це зумовлено тим, що покладення керівництва діяльністю судових виконавців на суди не відповідає сутності судової влади, оскільки у даному випадку зникає межа між судовою та виконавчою владою. Таке становище не відповідає одній із найважливіших засад правової держави – поділу влади, що, в свою чергу, передбачає функціонування кожної із гілок державної влади самостійно, незалежно одна від одної. Таким чином, судова влада сама не виконує своїх рішень – це покладається на відповідні, спеціально створені для цього органи виконавчої влади.

Так, примусове виконання рішень в Україні згідно зі ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження», покладається на Державну виконавчу службу (далі – ДВС), завданням якої є своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом. Виконання судових рішень у кримінальних справах, що передбачають застосування кримінальних покарань, покладається на Державну кримінально-виконавчу службу України, завданням якої є здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»). Саме ці органи є органами виконання судових рішень в Україні.

Таким чином, на сьогодні держава зберігає монополію на виконання судових рішень. Проте незабаром передбачається відмова від неї. Так, у прийнятому 08.10.2015 в першому читанні проекті Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» вказується, що примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках – на приватних виконавців. Згідно із законопроектом, органами державної виконавчої служби є: 1) Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, до якого входить відділ примусового виконання рішень; 2) управління державної виконавчої служби Головних територіальних управлінь юстиції Міністерства юстиції України в АРК, областях, містах Києві та Севастополі; 3) районні, районні в містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні відділи державної виконавчої служби районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних, міжрайонних територіальних управлінь юстиції. Приватним же виконавцем визнається громадянин Укра-

їни, який уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом. При цьому приватний виконавець буде суб'єктом незалежної професійної діяльності, регулювання якої здійснюватиметься державою в особі Міністерства юстиції України.

Не вдаючись до теоретичної дискусії щодо виправданості реалізації такої моделі на сучасному етапі, що має стати предметом самостійного наукового дослідження, відзначимо, що впровадження зазначених новацій дозволить вести мову як про державних, так і приватних суб'єктів судового права в аспекті органів і осіб, які здійснюють виконання судових рішень. У цьому відношенні приватні виконавці можуть розглядатися у одній площині із адвокатами як приватні суб'єкти судового права, що сприяють реалізації судової влади в силу виконання своєї професійної діяльності.

На підставі викладеного можна дійти наступних висновків: (1) остаточне і повне виконання судових рішень є логічним завершенням реалізації функції правосуддя; (2) цей процес має розглядатися у сфері дії судового права, тож органи і особи, які його реалізують повинні позиціонуватися як суб'єкти судового права; (3) органи виконання судових рішень організаційно відокремлені від органів судової влади, відносячись до виконавчої гілки влади (державні виконавча та кримінально-виконавча служби) або здійснюючи незалежну професійну діяльність (приватні виконавці), проте діють у безпосередньому взаємозв'язку із ними; (4) суд впливає на органи виконання, забезпечуючи контроль за виконанням судових рішень. Покладення на суд контролюючої функції у цій сфері передбачає його відповідальність за своєчасне, повне і неупереджене виконання судових рішень.

**Бабкова В. С.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ**

В умовах проведення конституційної реформи важливе значення має реформування статусу прокуратури України. Згідно із проектом внесення змін до Конституції України в частині правосуддя передбачається виключити з Основного Закону Розділ VII «Прокуратура», натомість включити до Розділу VIII «Правосуддя» статтю 131<sup>1</sup>, присвячену організації і діяльності прокуратури.

Оцінюючи запропоновані зміни з концептуального боку, зазначимо, що їх необхідно підтримати як спробу розв'язання існуючої проблеми стосовно конституційно-правового статусу прокуратури. Так, у чинній редакції Основного Закону прокуратура не віднесена ані до законодавчої гілки влади (яку регламентує Розділ IV «Верховна Рада України»), ані до виконавчої (Розділ VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади»), ані до судової (Розділ VIII «Правосуддя», Розділ XII «Конституційний Суд України»). Це суперечить положенням ст. 6 Конституції України, згідно з якими державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Концепція поділу влади заснована на ідеї протиставлення поділу влади між різними за призначенням державними органами максимальній концентрації влади в руках однієї особи чи органу. Від-

повідно, кожний державний орган чи їх система, а тим більше така вагома, як прокуратура, має знайти місце в межах однієї з гілок державної влади. На цю ситуацію неодноразово звертала увагу Парламентська Асамблея Ради Європи, яка в своїх резолюціях щодо України порівнює прокуратуру з «вільним електроном» у державному механізмі, і наполягає на тому, щоб вона інтегрувалася до виконавчої або судової влади.

Звертаючись до зарубіжного досвіду вирішення даного питання, необхідно відзначити, що далеко не в усіх державах прокуратура має конституційно-правовий статус. Окремі розділи, присвячені прокуратурі, наявні лише у Конституціях Албанії, Білорусі, Угорщини, Словаччини, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану тощо. В інших державах статті стосовно прокуратури найчастіше є включеними до структурних частин, які присвячені судовій владі (Глава VII «Судова влада» Конституції Азербайджану; Глава 6 «Судова влада» Конституції Вірменії; Глава шоста «Судова влада» Конституції Болгарії; Глава IV «Сутність правосуддя» Конституції Бразилії; Розділ VI «Про судову владу» Конституції Іспанії; Глава IV «Магістратура» Розділ 1 «Судоустрій» Конституції Італії; Розділ VII «Суди і правосуддя» Конституції Казахстану; Розділ 7 «Народний суд і Народна прокуратура» Конституції КНР; Глава 7 «Судова влада» Конституції Росії та ін.). В деяких державах прокуратура конституційно включена до виконавчої влади, наприклад, відповідно до Розділу 3 Глави V «Виконавча влада» Конституції Киргизстану.

Відповідно, у зарубіжних державах вироблено кілька варіантів розв'язання даної проблеми. Виходячи із того, яке місце займає прокуратура у системі державної влади, дослідники виділяють такі її моделі: 1) прокуратура, що входить до складу міністерства юстиції; 2) прокуратура, включена до складу судової влади з певною адміністративною автономією; 3) незалежна прокуратура, що не входить до жодної з гілок державної влади, підзвітна парламенту та/або президенту країни; 4) коли прокуратура або її аналог відсутня взагалі.

Поряд із вирішенням питання про статус прокуратури України, розглядувана стаття проекту змін до Конституції України містить й інші новації стосовно реформування цього органу. Так, по-новому у ній викладається система функцій прокуратури, а також статус Генерального прокурора України. Зокрема, до функцій прокуратури пропонується віднести: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласною діяльністю органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, визначених законом.

Оцінюючи наведену систему функцій прокуратури, експерти Венеціанської комісії наголошують на тому, що прокурор втрачає свої непрокурорські повноваження; у нього залишається право представляти інтереси держави за «виняткових обставин». Такі залишкові та виключні повноваження існують в інших країнах, а тому Венеціанська комісія вважає їх легітимними, якщо вони здійснюються в спосіб, за якого дотримується принцип поділу державної влади, у тому числі повага до судової незалежності, принцип субсидіарності, спеціалізації, неупередженості прокурорів та рівності сторін. Венеціанська комісія вважає, що запропоноване переформулювання непрокурорських повноважень прокурора слід рішуче підтримати. У поєднанні з вилученням наглядових повноважень прокурора, передбачених у пункті 5 статті 121, які були об'єктом критики, – це адекватна відповідь на попередні рекомендації Венеціанської комісії та Парламентської асамблеї Ради Європи в рамках виконання Україною взятих на себе зобов'язань при приєднанні до Ради Європи щодо «зміни ролі і функцій прокуратури (зокрема щодо здійснення загально-

го контролю за законністю), з перетворенням цього інституту на орган, який відповідатиме стандартам Ради Європи». Також слід чітко відокремити функції прокуратури в рамках кримінального провадження від повноважень прокурора представляти інтереси держави у виняткових обставинах.

Разом з тим, не можна не звернути увагу на той факт, що таке скорочення функцій прокуратури призведе до обмеження її правозахисного потенціалу. Особливо це стосується функцій представництва. Зміни до Конституції України більше не передбачають можливості представництва прокуратурою інтересів громадян, навіть у тому обмеженому вигляді, що був закріплений Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р., а саме у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Очевидно, що з втіленням у життя зазначених положень правові можливості захисту прав даних категорій громадян значно скоротяться.

Поряд з цим, викликає сумніви передбачене у проекті формулювання щодо «виключних випадків», у яких може здійснюватися прокуратурою представництво інтересів держави в суді. Чинний Закон України «Про прокуратуру» передбачає, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу (ч. 3 ст. 23). Можна вважати, що коло цих підстав, окреслене Законом, і так має виключний характер. Додаткове його обмеження на конституційному рівні призведе до фактичної неможливості реалізації функції представництва, або ж до використання цих повноважень прокурорами у екстраординарних ситуаціях, що не сприяє нормальній роботі даного органу.

З огляду на це, вважаємо необхідним передбачити у ст. 131 Конституції України функцію представництва прокурором інтересів громадянина або держави у суді, підстави та порядок реалізації якої мають визначитися Законом України «Про прокуратуру».

Іншим аспектом реформування прокуратури України на конституційному рівні є зміни стосовно статусу Генерального прокурора України. Необхідно наголосити, що законотворень зберіг норму щодо призначення і звільнення Генерального прокурора України Президентом України за згодою Верховної Ради України. В цілому такий порядок відповідає побажанням Ради Європи, яка в особі Венеціанської комісії наголошувала, що призначення та звільнення з посади Генерального прокурора Президентом спільно з Верховною Радою слід зберегти як вираження принципу співробітництва між державними органами для усунення можливості здійснення односторонніх політичних номінацій. Поряд з цим, Венеціанська комісія вважає необхідним прийняття відповідних рішень Верховною Радою України кваліфікованою більшістю, хоча і з втіленим у проекті варіантом вирішення цього питання погоджується.

Окремо слід наголосити, що проект змін до Конституції України в частині правосуддя посилив гарантії незалежності Генерального прокурора України. Це виявляється у двох аспектах: подовження строку перебування Генерального прокурора України на посаді до 6 років, а також скасуванні норми щодо можливості висловлення йому Верховною Радою України недовіри, що тягне за собою відставку Генерального прокурора України з посади.

Таким чином, строк повноважень Генерального прокурора України становитиме шість років без права бути призначеним повторно. Зазначений строк перевищує строки повноважень органів, які вирішують питання про призначення Генерального прокурора України на посаду: Президента України та Верховної Ради України. Таким чином, Генеральний прокурор України отримає додаткові гарантії незалежності від цих органів. У свою чергу, неможливість повторного призначення має на меті запобігти акумулюванню влади в руках особи, яка обіймає посаду Генерального прокурора України.

При цьому Генеральний прокурор України може бути достроково звільнений з посади «виключно з підстав, визначених законом». Серед таких підстав більше немає недовіри з боку парламенту, що обмежить спроби політичного тиску на Генерального прокурора України.

В підсумку, можна стверджувати, що запропонований проект змін до Конституції України в частині правосуддя наблизить прокуратуру України до європейських стандартів. Водночас, він не позбавлений недоліків, які мають бути усунуті з метою оптимального правового врегулювання організації та діяльності прокуратури України на конституційному рівні.

**Білецька Г. А.,**

кандидат медичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВО-МЕДИЧНІ ПОМИЛКИ**

Учасниками кримінального провадження є особи, що беруть у ньому участь і володіють передбаченими законом процесуальними правами та обов'язками, а серед них – експерт та спеціаліст. Судово-медичний експерт чи лікар-спеціаліст відіграють важливу позитивну роль при участі у певних слідчих діях, а висновок експерта про проведену судово-медичну експертизу – може бути речовим доказом у судовому процесі. Іноді, при проведенні експертизи або дослідження об'єктів судової медицини трапляються різного роду помилки. Судово-медичні помилки, що виникають під час виконання експертизи, можна розподілити, за умовами їх виникнення, на дві групи. Перша група – це ті помилки, що зумовлені непрофесіоналізмом судового медика, переважно нездатністю його до логічного мислення. Друга група помилок – зумовлена особистими якостями експерта: неорганізованість та несистемність у роботі, порушення цілеспрямованості та послідовність виконання доручення.

Виникнення помилок має причинно-наслідковий зв'язок між ними та їх наслідками під час виконання судово-медичної експертизи. Так, неякісний огляд трупа на місці його виявлення найчастіше ґрунтується на недостатній кваліфікації експерта та великій довірі слідчого огляду експерта, що може призвести до неякісного проведення експертизи. Безпідставна затримка терміну виконання експертизи виникає внаслідок недостатньої організованості експерта, затримки додаткових досліджень, несвоєчасного направлення слідчих матеріалів, що, в свою чергу, викликає подовження терміну розслідування. Надання експертом довідок або витягів з актів слідчим органам може бути обумовлено їх проханням про видачу попередніх висновків або небажанням експерта скласти закінчений



акт, що призводить до судово-медичної та слідчої помилки. Недостатньо мотивовані та необґрунтовані висновки експерта внаслідок не повного виконання дослідження за рахунок недостатньої цілеспрямованості та порушення послідовності у виконанні експертизи зумовлює призначення, в свою чергу, додаткової та повторної експертизи. Випадки значного розходження висновків первинних та повторних експертиз виникають з невірної кваліфікації ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, недостатнього знання правил експертизи живих осіб або недостатнього дослідження медичних матеріалів може призвести до слідчої помилки та перекваліфікації статей Кримінального кодексу України. Виконання судово-медичних експертиз без урахування матеріалів досудового розслідування, через недооцінку значення матеріалів досудового слідства або недостатнє дослідження їх, може потягнути за собою розходження результатів експертизи з даними розслідування та призначення додаткової експертизи. Перебільшення процесуального статусу експерта внаслідок недотримання норм Кримінального процесуального кодексу України та нормативних актів призводить до зменшення доказовості експертизи. Вихід за межі можливостей судової медицини через недостатню експертну кваліфікацію веде до того, що формулюються помилкові висновки. Недостатнє використання під час виконання експертизи результатів лабораторного дослідження внаслідок недооцінки значення лабораторного дослідження як чинника, що підвищує доказову силу експертизи призводить до призначення додаткової чи повторної експертизи, а іноді – до експугації. У випадку судово-медичного встановлення отруєння експерт повинен враховувати те, що позитивний результат судово-хімічного аналізу сам по собі ще не свідчить про факт отруєння, а негативний – його не виключає. У разі позитивного результату слід виключити потрапляння отрути в труп після смерті; в організм – з лікарськими засобами, з навколишнього середовища, разом із харчовими продуктами; можливі помилки під час виконання судово-хімічного аналізу. Негативні результати аналізів можуть бути обумовлені: виділенням отрути з організму до смерті, розкладом отрути в організмі за життя або в трупі після смерті людини; занадто малою кількістю отрути, що потрапила до організму; невідомою отрутою, помилкою під час судово-хімічного дослідження. Висновок про наявність або відсутність отруєння можливий лише після співставлення та аналізу всіх матеріалів, які є в розпорядженні експерта.

Таким чином, важливим фактором у взаємодії правоохоронних органів та судово-медичної служби є поглиблений та всебічний аналіз помилок, що допускаються правознавцями та судовими медиками під час організації, призначення та виконання експертизи. Неупереджений та об'єктивний аналіз помилок дозволяє уникати їх у наступному та значно покращувати якість експертиз, які є важливими речовими доказами в судочинстві.

**Білокін Р. М.,**

кандидат юридичних наук, здобувач кафедри кримінального процесу, Національна академія внутрішніх справ

## **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

Завдання кримінального провадження визначені у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Ними є: захист особи, суспільства та держави від кри-

мінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Однією з гарантій досягнення вказаних завдань є юридична відповідальність учасників кримінального провадження за невиконання кримінальних процесуальних обов'язків чи неналежну реалізацію процесуальних прав.

Втім, відповідальність учасників кримінального процесу може бути різною. Адже кримінальне процесуальне право охороняється від порушення його приписів як власними кримінальними процесуальними санкціями, так санкціями інших галузей права – адміністративного, кримінального, цивільного.

При цьому слід підтримати науковців, які зауважують, що відповідальність за порушення норм кримінального процесуального законодавства та кримінальна процесуальна відповідальність – це різні поняття. Адже кримінальна процесуальна відповідальність – це відповідальність, підстави, санкції та порядок реалізації якої визначені у КПК України. А відповідальність за порушення норм кримінального процесуального законодавства – це більш широке поняття. Відповідальність за порушення норм кримінального процесуального законодавства може бути як кримінальною процесуальною, такі і кримінальною, адміністративною, дисциплінарною чи цивільно-правовою.

Так, за вчинення кримінального процесуального правопорушення учасники кримінального провадження будуть притягнуті до кримінальної процесуальної відповідальності, яка полягає у: зміні запобіжного заходу на більш жорсткий (ч. 2 ст. 179, ч. 10 ст. 182 КПК України), попередженні чи видаленні з зали судового засідання (ч. 1 ст. 330 КПК України), накладенні грошового стягнення (ч. 1 ст. 139, ч. 5 ст. 180 КПК України) тощо. І. М. Лукіна відмічає, що за порушення норм процесуального законодавства застосовуються як заходи, що пов'язані з позбавленням порушника суб'єктивного процесуального права, так і заходи, що пов'язані з покладанням нових або додаткових обов'язків.

Кримінально-правова відповідальність передбачена за порушення норм кримінально-процесуального законодавства, яке має ознаку суспільної небезпечності та є поширеними під час здійснення кримінального провадження. У Кримінальному кодексі України відповідальність за порушення вимог кримінального процесуального законодавства передбачена у розділі XVIII «Злочини проти правосуддя», де, зокрема, визначені такі склади злочинів: ст. 371 «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою», ст. 372 «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності», ст. 374 «Порушення права на захист», ст. 384 «Завідомо неправдиве показання», ст. 385 «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків», ст. 387 «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування», ст. 388 «Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації» та інші.

Адміністративна відповідальність передбачена у главі 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, де, зокрема, визначені такі склади адміністративних правопорушень: ст. 185<sup>3</sup> «Прояв неповаги до суду», ст. 185<sup>4</sup> «Злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування чи прокурора», ст. 185<sup>11</sup> «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист».

Дисциплінарна відповідальність за порушення норм кримінального процесуального законодавства покладається на професійних учасників кримінального провадження: слідчого, прокурора, слідчого суддю, суддю, захисника. Так, у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в розділі VI визначений порядок притягнення адвоката до

дисциплінарної відповідальності. Підставами такого провадження є діяння, які, в тому числі, порушують вимоги кримінального процесуального законодавства, зокрема – невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Цивільно-правову відповідальність учасників кримінального провадження вчені, насамперед, пов'язують із необхідністю відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду відповідно до вимог ст. 130 КПК України.

Таким чином, санкції, які визначають відповідальність за порушення норм кримінального процесуального законодавства, містяться як у нормах кримінального процесуального законодавства, так і в нормах інших галузей права – кримінального, адміністративного, цивільного.

**Бринцев О. В.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, заступник голови господарського суду Харківської області

## **СУДОВЕ ПРАВО ЯК РЕГУЛЯТОР ПРАКТИКИ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ**

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Одним з елементів принципу верховенства права є також принцип правової визначеності. Правова визначеність вимагає, щоб юридичні норми були ясними і точними і були спрямовані на те, щоб забезпечувати постійну прогнозованість ситуацій і виникаючих юридичних взаємин. Юридичні норми мають бути легкодоступними. Принцип правової визначеності є найважливішим для забезпечення довіри до судової системи і до верховенства права.

Такі засадничі теоретичні передумови відводять судовій системі визначну роль в регулюванні економічних правовідносин в сучасних умовах нестабільного та недосконалого законодавства. Саме судова система наразі виступає останньою інстанцією, яка в ході вирішення правових спорів між окремими особами розв'язує також і конфлікти (колізії) між юридичними нормами, а також між юридичними нормами та іншими регуляторами – нормами моралі, нормами правових звичаїв, традицій, судових прецедентів тощо.

В найбільшій мірі такий особливий статус судової системи, як верховного арбітра між різними регуляторами проявляється у сфері господарювання. Це пояснюється двома факторами. По-перше, господарське законодавство опосередковує найбільш важливу групу відносин в державі – відносини в сфері економіки. Вони прямо або опосередковано впливають на благополуччя держави, суспільства в цілому та життя і благополуччя кожної окремої особи, в т. ч. і у випадках, коли така особа і не є суб'єктом господарювання. По-друге, господарське законодавство в силу цілої низки об'єктивних та суб'єктивних причин займає найбільшу питому вагу в загальному правовому полі і при цьому є найбільш динамічним і суперечливим.

Чи можна визнати стан господарського законодавства таким, що відповідає вимогам правової визначеності? Ні, не можна. Ясність і точність законодавства унеможливлена

великою кількістю суперечливих та таких, що містять білі плями, законодавчих актів із численними змінами і доповненнями до них, не кажучи вже про величезну кількість не менш суперечливих підзаконних актів.

За таких обставин в державі склалася парадигма, в умовах якої судова система, і в найбільшому саме її господарська ланка, виконують нову, первісно не властиву їй роль – роль творця права, замість ролі простого правозастосовця.

Тобто, судова система в особі ланки господарського судочинства, гостро відчуваючи потребу суб'єктів господарювання у стабільності і прогнозованості економічних відносин, у чіткості і ясності їх регулювання, змушена взяти на себе роль їх регулятора. І це цілком логічно. Адже, щоденна робота по вирішенню конкретних господарських спорів дає судовій системі потенціал реалізації цілого ряду додаткових функцій.

По-перше, це сенсорна функція – судова система за допомогою системи судів, юрисдикція яких поширюється на всю територію держави та на всі правовідносини, що в ній виникають, виступає засобом, що виявляє проблеми в економічному житті та недоліки в його нормативному регулюванні. По-друге, це аналітична функція – судова система, узагальнюючи накопичену інформацію, виявляє причини виникнення проблем в економіці та можливі регулятивні шляхи їх вирішення. По-третє, це сигнальна функція – судова система через публічність рішень у конкретних судових справах, а також через публічність узагальнень, роз'яснень та рекомендацій доводить до відома широкого загалу, і в т. ч. нормотворців, інформацію про існуючі проблеми в правовому регулюванні та найбільш ефективні шляхи їх усунення.

В ході реалізації цієї останньої, інформаційної, функції судова система найбільш часто виконує і ще одну первісно не властиву їй функцію – регулятивну. Судова система під виглядом узагальнень практики правозастосування, рекомендацій про застосування норм, а іноді й за допомогою судових рішень вищих інстанцій у конкретних резонансних справах (судових прецедентів) створює нові норми, утворюючи таким чином так зване «Судове право».

Прикладів такого нормотворення безліч і в практиці Верховного і в практиці Вищого господарського судів. Як на рівні постанов пленумів, так і на рівні роз'яснень, інформаційних листів, узагальнень практики та навіть судових прецедентів у конкретних справах.

Характерно, що Верховний Суд України та Вищий господарський суд України в багатьох випадках під виглядом роз'яснень практики застосування існуючих норм права фактично створюють нові норми права. Саме норми права, а не правила їх застосування, оскільки ці «роз'яснення» відповідають усім ознакам норм права – є формально визначеними правилами поведінки, виданими і забезпеченими державою, і які є обов'язковими до застосування необмеженою кількістю осіб необмежену кількість разів. Важливо те, що такі правила поведінки є новими, адже в жодному з традиційних нормативних актів відповідні правила до цього не містилися.

На цьому тлі консервативно виглядає Конституційний Суд України, котрий демонструє у своїх рішеннях прихильність традиційним підходам до нормотворення і утримується від формування нових правових норм навіть тоді, коли саме цього від нього чекають. Так, Конституційний Суд України у своєму рішенні у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Ліхтнер Бетон Львів» щодо офіційного тлумачення положень частини четвертої статті 58, частини першої статті 64 Закону України «Про господарські товариства» від 5 лютого 2013р. (№ 1-рп/2013) утримався від створення нового правила поведінки щодо визначення кількості голосів для повноважності загальних зборів учасників товариства та результатів голосування за прийняття їх рішень

у разі, якщо протягом першого року з дня державної реєстрації товариства учасник не виконав свого обов'язку стосовно формування статутного капіталу, а загальні збори учасників Товариства не прийняли передбачених частиною третьою статті 144 ЦК України і частиною другою статті 52 Закону рішень, а натомість вказав, що це питання відповідно до пунктів 7, 8 частини першої статті 92 Конституції України підлягає законодавчому врегулюванню.

Позитивом нормотворення за допомогою судового права є те, що держава в особі судової гілки влади вирішує проблеми правового регулювання, створені законодавчою та виконавчою гілками влади – усуває білі плями в законодавстві та розв'язує колізії між нормами права. При цьому судова система робить це оперативно і професійно в силу того, що вона перебуває вістрі зв'язку правової матерії з практикою її застосування.

Недоліком є те, що така судова ретуш Закону не вирішує проблем докорінно, а лише знімає їх гостроту. Тому навіть у випадках, коли певна правова система чи конструкція очевидно потребує кардинального реформування (наприклад, кодифікації або інкорпорації), такого реформування не відбувається. Законодавчі та інші нормативні акти продовжують своє існування у невиправленому хворобливому вигляді. Більш того, в підсумку для рядового суб'єкта правовідносин система правового регулювання тільки ускладнюється, адже він повинен тепер керуватись не тільки складними й недосконалими нормативними актами, а ще й враховувати роз'яснювальні (читай – нормативні) акти органів судової влади та безліч судових прецедентів. В результаті така роз'яснювально-нормотворча діяльність тільки віддаляє Україну від високих ідеалів правової держави – законності і правової визначеності. Іншими словами судове право в цьому разі виступає наркотиком – знеболюючим засобом, який тимчасово знімає біль, викликану неправильним правовим регулюванням, і дозволяє хворому державному організму якимось співіснувати з проблемою, котра насправді потребує негайної терапії на рівні оперативного втручання. В результаті – «привикання» держави до складного, неоднозначного, суперечливого та заплутаного характеру регулювання економічних відносин, які насправді потребують граничної простоти і ясності.

Найбільш правильним та виваженим виходом із такої ситуації, що склалася, вбачається наділення судової системи в особі вищих судових інстанцій правом законодавчої ініціативи. Наділення на конституційному рівні Верховного та вищих судів правом законодавчої ініціативи дозволило б ефективно використовувати сенсорні, аналітичні та регуляторні здібності судової системи, адже замість створення нових норм під маркою «Судового права» із невизначеним статусом дозволило б оперативно і професійно здійснювати законопроектну роботу у сферах, які цього нагально потребують.

Упереджуючи закиди у порушенні принципів правової держави щодо розподілу влади, необхідно застережити, що така пропозиція про наділення вищих судових інстанцій правом законодавчої ініціативи жодним чином на розподіл влади не зазіхає. В цьому зв'язку необхідно мати на увазі, по-перше, те, що право законодавчої ініціативи, надане будь-якому суб'єкту (як, наприклад, НБУ (див. п.21. ч.1 ст. 7 ЗУ «Про національний банк України»)), не є втручанням у компетенцію законодавчої гілки, адже за останньою в будь-якому разі залишається останнє слово – право прийняти чи відхилити відповідний законопроект. По-друге, навпаки, формалізація права законодавчої ініціативи дозволить відокремити зерна від плевели – тлумачення нормативних актів від їх створення, залишивши в компетенції судової влади перше і позбавивши того, що їй не властиво, – другого. По-третє, слід усвідомити, що як раз зараз, коли такого права законодавчої

ініціативи у судової влади немає, а законодавча та виконавча в цій частині свої функції належним чином не виконують, і відбувається таке вимушене втручання судової влади в компетенцію законодавчої під виглядом «гібридного» нормотворення, яке отримало назву «Судове право».

**Вільчик Т. Б.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НОВИЙ СТАТУС АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ**

Однією з умов інтеграції України до Європейського Союзу є побудова такої системи адвокатури та створення законодавства щодо її організації і діяльності, норми якого відтворювали б модель демократичного правового інституту адвокатури, оскільки лише за умови належного функціонування цього інституту можливий розвиток демократії та верховенства права, що, у свою чергу, є одним з головних критеріїв набуття Україною членства у Європейському Союзі. Адвокатура відіграє найважливішу роль у забезпеченні правлюдини, оскільки саме вона згідно з Конституцією України діє для забезпечення *права на захист* від обвинувачення та надання *правової допомоги* при вирішенні справ у судах та інших державних органах (ст. 59). Регламентація відповідних відносин у Конституції України формує складний інститут правової допомоги, норми якого складають: загальні (статті 1, 3 ч. 2, 21 Конституції України) і спеціальні норми, що визначають основні принципи розвитку цього інституту в чинному законодавстві (ст. 55 ч.1, ст. 29, 59, ст. 63 ч. 2 Конституції України). Не дивлячись на те, що місце адвокатури як правозахисного інституту суспільства у Конституції України не визначено, Основний Закон містить безліч положень, що підтверджують зацікавленість держави у її існуванні. Інститут адвокатури повинен зайняти чільне місце у Конституції України поряд і іншими правозахисними інститутами, такими як наприклад, прокуратура, якому в Основному Законі присвячений окремих розділ.

У сучасній теорії право на правову допомогу відноситься до конституційних гарантій прав і свобод людини та конституційних гарантій правосуддя. Не винятково, що із усіх видів правової допомоги сааме допомога адвоката безпосередньо регулюється конституційними нормами, а право на інші види правової допомоги закріплено на рівні чинного законодавства. Інститут правової допомоги адвоката може розглядатися як спеціальний правовий інститут по відношенню до загального – інституту правової допомоги, що регулює діяльність усіх суб'єктів права на надання правової допомоги в Україні. Інститут правової допомоги адвоката – це конституційний міжгалузевий інститут, який регулює діяльність адвоката по забезпеченню доступу до правосуддя та з надання правової допомоги необмеженому колу фізичних та юридичних осіб у юрисдикційних провадженнях, спрямовану на сприяння у реалізації правових можливостей суб'єктів права з метою вирішення проблемної правової ситуації і досягнення максимально сприятливого результату для цих осіб.

Позитивом останніх законопроектів, внесених на розгляд Верховної Ради, є те, що в них визначено поняття адвокатської діяльності, яку відокремлено від правової допо-

моги, що надається, зокрема, працівниками органів державної влади, організацій, які надають юридичні послуги, підприємцями, нотаріусами, аудиторами та іншими особами. У Проекті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», підготовленому робочою групою Координаційного центру з надання правової допомоги, адвокатура визначається як недержавний самоврядний правозахисний інститут громадянського суспільства, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, самостійно та незалежно від держави вирішує питання своєї організації і діяльності в порядку, встановленому цим Законом, а також взаємодіє з державою та іншими інститутами громадянського суспільства для досягнення цілей справедливого правосуддя. В офіційному тлумаченні частини першої статті 59, даному в Рішенні Конституційного Суду № 13-рп/2000 від 16.11.00, адвокатура України визнається як спеціально уповноважений Конституцією недержавний професійний правозахисний інститут, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах». З приведених визначень впливає, що адвокатура є: 1) правозахисним інститутом; 2) який спеціально уповноважений Конституцією України; 3) інститутом громадянського суспільства; 4) адвокатура взаємодіє з державою та інститутом громадянського суспільства у якості рівноправних партнерів для досягнення проголошеної у Конституції мети – захисту прав та законних інтересів людини та 5) одним з завдань інституту адвокатури є досягнення цілей справедливого правосуддя. Названі положення більш повно розкривають сутність адвокатури і законодавець повинен враховувати їх, в тому числі – офіційні тлумачення Конституційного Суду України.

Питання відношення адвокатури до громадянського суспільства у працях вітчизняних та зарубіжних вчених визначається по різному. При цьому якщо більшість вітчизняних вчених вважає, що адвокатура є інститутом громадського суспільства, то у наукових дослідженнях зарубіжних авторів існують діаметрально протилежні думки з цього приводу. Проведений аналіз системних зв'язків адвокатури, громадянського суспільства і держави дає нам можливість зробити висновок про те, що у силу правової природи адвокатури і специфічних ознак, яким має відповідати громадянське суспільство, адвокатура не може бути віднесена до його інститутів. Діяльність адвокатури вимагає незалежності не лише від держави, але й від самого громадянського суспільства. Адвокатура може стати на захист інтересів як держави, так і громадянського суспільства. Саме адвокатуру можна визнати історично сформованим інститутом, що забезпечує гармонійне формування таких феноменів як правова держава і громадянське суспільство. Перспективи розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні пов'язані у тому числі, і з перспективами розвитку адвокатури.

Проблема ефективності діяльності адвокатури, як правозахисного інституту і частини правової системи держави, може бути конкретизована як проблема виявлення оптимальних меж, які полягають між необхідністю забезпечити конституційно закріплений державно-значимий характер діяльності адвокатури, з одного боку, і вимогою незалежності адвокатури від держави, з іншого, що покликано забезпечити дієвий захист прав громадян та юридичних осіб від адміністративного свавілля. **Незалежність адвокатури** визначається нами як стан балансу між інтересами інституту адвокатури і держави, відповідний вищій конституційній цінності – забезпеченню прав людини, який дозволяє ефективно реалізовувати адвокатурі її конституційні функції. Адвокатура та органи державної влади здатні сформулювати такі правові моделі консолідації, при яких розширювалися б можливості побудови громадянського суспільства і правової держави.

Взаємодія органів державної влади та адвокатури повинна здійснюватись на основі партнерства та об'єднання зусиль в умовах побудови правової держави та формування громадянського суспільства в Україні, що передбачає відсутність підпорядкованості один одному, наявність кореспондуючих прав і обов'язків, взаємної відповідальності за порушення умов такої взаємодії.

Адвокатурі необхідно вийти за рамки традиційного, усталеного виду діяльності (юридична допомога) і своїх корпоративних інтересів і, реалізуючи своє призначення, виконувати інші суспільно значущі публічні функції – захист прав суспільства в обличчі необмеженого кола осіб, а також – виховну, просвітницьку, медіативну, контрольну та ін. Адвокатура на законодавчому рівні повинна визначатися як *спеціально уповноважений Конституцією недержавний самоврядний правозахисний інститут, невід'ємна частина механізму відправлення правосуддя, який взаємодіє з державою та інститутом громадянського суспільства для досягнення цілей справедливого правосуддя та виконує суспільно значущі публічно-правові функції – захист прав суспільства в обличчі необмеженого кола осіб, а також виховну, просвітницьку, медіативну, контрольну, фідучіарну та ескроу-агента.*

Принципово важливим в новому концептуальному визначенні адвокатури є професійна здатність інституційної адвокатури забезпечити конституційність правозастосування, зробивши реальною реалізацію прав людини як найвищої цінності. В межах професійного обов'язку захисту прав та інтересів своїх клієнтів адвокати мають відігравати суттєву роль в справедливому відправленні правосуддя. Будучи активним учасником механізму правозастосування, займаючи самостійне місце у механізмі правосуддя, адвокатура виконує (повинна виконувати) важливу функцію суспільного контролю у цій сфері. Така теза підтверджується і міжнародними документами, що регулюють сферу діяльності інституту адвокатури. Представництво інтересів громадян адвокатом в конституційному, кримінальному, адміністративному та цивільному судочинстві спрямоване не тільки на задоволення інтересів приватної особи, але й на забезпечення принципу змагальності судового процесу, встановлення істини, охорону прав громадян і, тим самим, на створення демократичної правової держави, що принципово як для суспільства, так і держави. Саме в суді незалежна участь адвоката забезпечується адвокатурою не тільки як корпорацією, але і як правозахисним інститутом, покликаним протистояти порушенням закону органами влади. Ефективне здійснення адвокатурою місії професійного контролю у правотворчій діяльності неможливе, зокрема, без обов'язку законодавця направляти на адвокатську експертизу проекти законів, що стосуються діяльності адвокатури. Усі проекти законів щодо адвокатури та адвокатської діяльності перед їх прийняттям законодавчим органом, повинні надаватися Раді адвокатів України з метою отримання висновків на них. У разі непогодження адвокатської спільноти з запропонованими проектами законів або змінами та доповненнями до чинного законодавства, необхідно враховувати зауваження та аргументи адвокатів до тих пір, доки не буде досягнуте їх взаємне погодження. Адвокатура повинна мати право законодавчої ініціативи з питань, що стосуються її діяльності.

Місце адвокатури в сучасній правовій системі можна охарактеризувати як один із способів самообмеження державної влади за допомогою створення і функціонування незалежного правозахисного інституту, що сприяє своєю діяльністю виконанню конституційної функції держави – реалізації та захисту прав і свобод людини. Конституційно-правовий статус дозволяє адвокатурі брати активну участь у забезпеченні прав



не тільки кожної людини, але і усього громадянського суспільства, ефективно реалізувати правозахисну функцію, забезпечуючи взаємодію в діяльності інституційних систем держави і громадянського суспільства. Основою положним у визначенні місця і ролі інституту адвокатури як одного з правозахисних інститутів держави, є те, що одночасно він є невід'ємною частиною державного механізму відправлення правосуддя, життєво необхідною для ефективного функціонування судової влади, покликаною конституційно контролювати діяльність виконавчої та законодавчої влади у сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини. Отже, зміна соціальної ролі адвокатури в умовах побудови громадянського суспільства та правової держави обумовлюється її визначенням не тільки як корпорації, але і як правозахисного інституту.

**Глуценко С. В.,**

кандидат юридичних наук, начальник управління забезпечення діяльності судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

## **ЄДНІСТЬ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВЕКТОР РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ**

Судова юрисдикція визначає сферу судової влади і багатоступінчасту диференціацію повноважень різних судів щодо розгляду справ. Саме необхідність такої диференціації обумовлює наявність різновидів судової юрисдикції без порушення її єдності. Як зазначає П. М. Тимченко, з поняттям «єдина судова юрисдикція» кореспондується категорія «правосуддя», що має конституційний характер в якості переважаючої форми державної діяльності із захисту прав, підкреслюючи значення законної сили судових актів як утілення дієвості судової влади. Автор слушно стверджує, що правосуддя – це форма реалізації судової влади. Тобто поняття єдності судової юрисдикції повинно тлумачитися поряд з єдністю судової влади та правосуддям.

Ми відстоюємо позицію, відповідно до якої єдності судової юрисдикції не суперечить її видовий поділ (розмежування) залежно від підвідомчості окремих категорій правових спорів. На наш погляд, відповідь на питання про форми захисту права дає підвідомчість, яка є засобом розмежування форм судового захисту. Логічним вважається розмежування єдиної судової юрисдикції на підставі ознаки підвідомчості спорів на відповідні судові юрисдикції. Як правило, такий поділ відображає відповідний галузевий вплив, а у меншій мірі – статус судового органу, який здійснює захист прав та охоронюваних законом інтересів.

У розумінні концепції єдності судової юрисдикції існує проблема самостійності господарської судової юрисдикції, яка у вітчизняній правовій сфері вже назріла давно. Не звертаючись до поглиблення дослідження цього питання, варто зазначити, що суб'єктний критерій визначення господарської юрисдикції шляхом віднесення певних категорій спорів не може визнаватися основним у контексті обґрунтування доцільності останньої. На підтвердження наведеного зауважимо, що по суті одні і ті самі правовідносини можуть бути охарактеризовані як у сенсі їх певної галузевої належності, так і за допомогою інших

критеріїв, що визначаються видовими ознаками юрисдикції у межах єдиної судової юрисдикції.

Концептуальна складова обґрунтування недоцільності існування господарської юрисдикції, на наш погляд, в умовах сучасних структурних перетворень спонукає до законодавчого визначення з домінантною, базисною ідеєю шляхом: або підсилення цивілістичного напрямку шляхом втрати чинності ГК України, ліквідації судової господарської юрисдикції та відмови від ГПК України, або визначення за пріоритетності господарської концепції з одночасним вилученням із ЦК України норм, які регулюють відносини у сфері господарювання і підприємництва, та підсилення у цьому напрямі базових категорій у ГК України, який на сьогодні оперує багатьма поняттями, запозиченими у ЦК України. Таке рішення визріло давно і його необхідно прийняти, оскільки існування цивілістичної і господарської матеріальних систем продукує конкуренцію відповідних судових юрисдикцій, що є недопустимим, створює різне тлумачення одних і тих самих норм матеріального права, та, як наслідок, – породжує формування різної судової практики.

Ми дотримуємося позиції, виходячи з якої пропонується у межах єдиної судової юрисдикції виокремити цивільну, кримінальну, адміністративну судові юрисдикції з функціонуванням трьох вищих спеціалізованих судових органів – Вищого цивільного, Вищого кримінального і Вищого адміністративного судів України як судів третьої ланки – та судів нижчих ланок (місцевих, апеляційних у визначених судових юрисдикціях), зорганізувавши їх у відповідні підсистеми спеціалізованих судів єдиної системи судів загальної юрисдикції України.

Водночас тісно пов'язаною із судовою юрисдикцією є спеціалізація судової діяльності. Конституційне визначення спеціалізації як принципу побудови системи судів загальної юрисдикції обумовлює необхідність виокремлення її ознак, до яких можливо віднести наступні: 1) притаманність усім сферам суспільного життя, в тому числі і сфері здійснення правосуддя; 2) форма суспільних відносин, що відображається з одного боку у звуженні спектру людської діяльності, обмеженні функціонального навантаження, а з другого – мобілізує і концентрує зусилля в одному визначеному напрямі; 3) професійне, оперативне і малозатратне вирішення поставлених завдань (у нашому випадку – здійснення правосуддя). За такого підходу метою спеціалізації у судовій діяльності є охоплення усіх особливостей, новизни й динаміки суспільних перетворень.

Спеціалізація не з'являється сама по собі, оскільки є наслідком необхідності розподілу праці. Тому приналежно до правового масиву в літературі виокремлюються такі її види: а) предметна (галузева), результатом якої поділ права на галузі; б) функціональна, за використання якої модифікується структура нормативних актів залежно від функцій; в) регіональна, в основі якої лежить співвідношення загальнодержавних та локальних нормативних актів; г) змішана, яка є комбінацією елементів наведених вище видів. У такому розумінні предметна (галузева) спеціалізація формується на підставі галузевої диференціації законодавства, в результаті чого відокремлюються певні спектри суспільних відносин.

На цій основі з урахуванням концепції єдності судової юрисдикції стверджуємо, що спеціалізація у сфері правосуддя може реалізовуватися з дотриманням таких критеріїв: галузевого, на підставі якого формуються певні структури судів; суб'єктного, відповідно до якого утворюються суди, основою компетенції яких є здійснення правосуддя щодо чітко визначеного суб'єкта правовідносин; спеціалізація суддів у межах одного суду, що дозволяє або визначати конкретних суддів для вирішення визначених категорій справ, або

формувати судові підрозділи (палати, колегії, сенати, склади), компетентні розглядати тільки певні категорії судових справ; змішаного, згідно з яким застосовуються два чи більше критерії або використовуються всі.

У наукових дослідженнях доводиться, що сутність спеціалізації судів полягає в можливості створення судових органів (виду судів або їх системи чи підсистеми), до компетенції яких належить вирішення окремих видів правових спорів за правилами відповідних судових процедур. При цьому стверджується, що спеціалізація судів може мати декілька проявів з утворенням: 1) відносно автономних систем (підсистем) судових органів (виду судів); 2) окремих судів у складі загальної (звичайної, неспеціалізованої) юрисдикції; 3) тільки спеціалізованих судових органів адміністративної юстиції; 4) квазісудових (недержавних) органів для вирішення спорів у визначених сферах правовідносин. Таким чином, правильною буде позиція, що концепція єдності судової юрисдикції у поєднанні із спеціалізацією судової діяльності дозволяє утворити структури спеціалізованих судів із використанням галузевого критерію та виокремити певні категорії справ, які вирішуються цими судами.

Отже, концепція єдності судової юрисдикції заснована на вченні про судове право, складовими якого є судовий устрій і судовий процес. З урахуванням напрацювань теорії єдності судового процесу єдність судової юрисдикції характеризується як похідне від зазначеної теорії поняття. За такого обґрунтування та виходячи із суспільного значення судової юрисдикції як соціально-правового феномену, на концептуальному рівні для її єдності властивими є наступні чинники: 1) реалізація єдиних керівних начал у побудові системи судів (організаційних принципів територіальності, спеціалізації, інстанційності); 2) дотримання загальних принципів єдиного судового процесу як механізму здійснення єдиної судової юрисдикції (змагальність сторін, рівність доступу до правосуддя, послідовність процесуальних стадій і дій, оскарження судового рішення, набрання судовим рішенням законної сили тощо); 3) визначальне положення у контексті формування єдиної судової системи; 4) наявність постійного взаємозв'язку з організаційними принципами побудови системи судів, що дозволяє на основі дотримання загальних принципів єдиного судового процесу створити теоретичну конструкцію єдиної судової юрисдикції з чітким визначенням і адаптуванням (коректним) її територіального поширення, спеціалізації судових органів та інстанцій судів; 5) можливість розмежування єдиної судової юрисдикції та виокремлення на цій підставі її видів: цивільної, кримінальної, адміністративної, що має наслідком організацію і діяльність структур спеціалізованих судів (місцевих, апеляційних) та, відповідно, Вищого цивільного суду України, Вищого кримінального суду України та Вищого адміністративного суду України.

**Дудченко О. Ю.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦІЇ СУДОВОГО ПРАВА**

Питаннями судового права займалися ще видатні вчені радянського періоду. Так, у 1927 році була опублікована праця М. М. Полянського «Нариси загальної теорії кримі-

нального процесу», в якій аналізувалася думка вченого про судове право. Пізніше, у 1949 році, вийшла у світ монографія М. Л. Шифман «Прокурор у кримінальному процесі (стадія судового розгляду)», в якій автор пропонував розробити концепцію судового права. Далі, у 1956 році концепція судового права досліджувалась в працях А. Л. Рівліна. У 1983 році була опублікована монографія М. М. Полянського, М. С. Строговича, В. М. Савицького та А. А. Мельникова «Проблеми судового права», в якій автори сформулювали й обґрунтували ідею комплексної галузі права. Тобто, вчені неодноразово поверталися до ідеї створення судового права.

На сьогодні існує декілька визначень судового права. Так, на думку Е. М. Мурадян, судове право – поняття, яке об'єднує всі види судових процесів, яке символізує єдність засад процесів цивільного, арбітражного, адміністративного, конституційного та кримінального. Під судовим правом також розуміють принципи судового процесу, єдині для всіх галузей. Іншими словами, судове право – феномен, який символізує єдність та спільність основоположних правил, які визначають утворення, статус судів, мету, методи та алгоритми їх діяльності зі здійснення правосуддя. С. В. Прилуцький визначає судове право як право, що утворюється у процесі судової діяльності та відображається у судових прецедентах.

Необхідно звернути увагу, що ідея створення окремої галузі права завжди зіштовхується з критичними поглядами деяких вчених. Зокрема, В. В. Скитович, критикуючи концепцію судового права, зазначає, що ані доктринальні погляди, ані законотворча практика останніх років не надають серйозних підстав для висновку про наявність нової галузі, яка б об'єднувала існуючі види судових проваджень. Прихильники судового права на всіх етапах розвитку цієї ідеї вчиняють одну й ту саму методологічну помилку – відривають судовий процес від його матеріально-правової підстави і, керуючись однією тільки зовнішньою подібністю різних процесуальних інститутів, надають їм такий зміст, якого вони не можуть мати по суті.

Слід погодитись, що право на існування самостійної теорії судової влади визначить час, однак для її позитивного розвитку необхідно вирішити основні проблеми. Так, по-перше, слід визначитись, що мається на увазі під судовим правом, а саме, чи це наука судового права, чи комплексна галузь права. По-друге, слід чітко визначити предмет судового права.

Галузі права розмежовуються за предметом та методом правового регулювання, а галузь юридичних знань – за предметом наукового дослідження, стрижнем якого є предмет правового регулювання відповідної галузі. Однак, як слушно зазначили Л. М. Лобойко та О. Г. Шило, деякі галузі юридичних знань не мають такого стрижня, бо безпосередньо не пов'язані з певною галуззю права. Таким чином, судове право потрібно розглядати саме як окрему галузь юридичних знань, без прив'язки її до однієї, окремої галузі права. Це пов'язано, в першу чергу, зі складністю, або взагалі неможливістю виокремлення предмета судового права як галузі права.

Дійсно, проблема щодо визначення специфічного предмета правового регулювання судового права є однією з основних в процесі становлення судового права. Найчастіше такий предмет визначається як певний вид суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації функцій судової влади. Однак досить важко погодитись з таким визначенням, оскільки за такого підходу до розуміння предмета судового права поглинаються предмети інших галузей права. Визначаючи предмет судового права як сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення правосуддя (оскільки загальноновизнаними функціями судової влади є функція правосуддя та функція судового контролю), ми по-

глинаємо правовідносини, що виникають під час здійснення окремих форм правосуддя, тобто предмети інших галузей права, а основною ознакою галузі права є специфічність регульованих нею суспільних відносин.

Слід звернути увагу, що мова іде про нашу правову сім'ю, оскільки для англосаксонської правової сім'ї характерне дещо інше розуміння судового права, а саме: це право створене судами, які шляхом тлумачення змінюють законодавство, тобто мова іде про судовий прецедент. Враховуючи, що в Україні судовий прецедент не має юридичної сили норми права, то застосовувати таке розуміння судового права в нас не можна.

Виходячи з вищеведеного, необхідно розглядати судове право лише як окрему науку, яка є частиною юридичної науки, змістом якої є система поглядів, ідей та уявлень про судову владу. Предметом наукового дослідження науки судового права можна визначити державну діяльність у сфері становлення та організації роботи органів судової влади. Тобто зазначена наука досліджує процеси становлення та розвитку судової влади, а також відносини, пов'язані з позапроцесуальною діяльністю судів та організацією роботи органів судової влади. Виокремлюючи позапроцесуальну діяльність судів, акцентуємо увагу, що правовідносини, які виникають під час здійснення процесуальної діяльності, відносять до предметів дослідження інших галузей права та, відповідно, інших наук.

**Іваницький С. О.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноюридичних дисциплін, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

## **ВИКОНАННЯ БАРИСТЕРАМИ (СОЛІСИТОРАМИ) ФУНКЦІЙ СУДДІ-РЕКОРДЕРА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУДОВОГО ПРАВА АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСУ**

Одним із значень поняття «судове право» в країнах загальної системи права є право, що походить із судового прецеденту, судова правотворчість, у зв'язку з чим актуальним є аналіз окремих аспектів розвитку case law на теренах своєї батьківщини – Англії та Уельсу.

Особливістю британської моделі судової правотворчості є те, що брати участь в її формуванні можуть не тільки професійні судді, але й інші категорії юристів. Здійснюючи правосуддя на оплачуваній, частково зайнятій основі баристери й соліситори королівства збагачують судову практику свіжими поглядами й підходами, забезпечують уважний і фаховий підхід до вирішення судових справ, «розвантажують» професійних суддів від виконання чималого обсягу роботи, що зумовлює необхідність висвітлення практики їх діяльності.

Судді-рекордери (recorders) залучаються до здійснення правосуддя від 15 до зазвичай не більше 30 днів на рік як частково зайняті судді (part-time judges). Праця оплачується з державного бюджету. В основному рекордери відправляють правосуддя в королівських судах (crown courts), хоча можуть здійснювати судові функції у Високому суді (High Court of Justice of England and Wales) та судах графств (county courts).

У первісній редакції закону про суди (Courts act 1971) для того, щоб стати рекордером баристер чи соліситор повинні були набути 10-річний стаж професійної практики. На сьогодні цей стаж скорочено до 7-ми років (ст. 21 профільного закону).

З ухваленням закону про конституційну реформу (Constitutional Reform Act 2005) функції добору рекордерів закріплено за комісією із судових призначень (Judicial Appointments Commission – далі JAC).

Ті соліситори й баристери, які на постійній основі працюють в королівській прокуратурській службі (Crown Prosecution Service) або юридичній службі уряду (Government Legal Service), також не позбавлені можливості стати рекордерами, щоправда, вони будуть обмежені в розгляді кримінальних справ.

Процес добору в JAC є фаховим і прозорим, а запроваджене з 2015 року спеціалізоване програмне забезпечення (Judicial Appointments Recruitment System) значно полегшило онлайн-інформування претендентів й подання ними частини документів. Претенденти заповнюють анкети, проходять тестування, приймають участь у рольовій грі та груповій співбесіді. З метою реалізації політики рівності й різноманіття JAC офіційно декларує, що в умовах, коли два кандидати мають рівні досягнення, – перевагу може бути надано кандидату, який належить до меншин (темношкірі, особи з обмеженими можливостями тощо).

Перед початком безпосереднього виконання обов'язків рекордера відібрані претенденти проходять тижневий курс навчання.

На підставі рекомендацій JAC й лорда-канцлера Її Величність призначає рекордера на 5-річний термін, який згодом, як правило, автоматично подовжується.

У королівських судах рекордери в основному розглядають менш складні й серйозні судові справи. Через зайнятість в інших справах не всі соліситори мають змогу розпланувати й виділити декілька тижнів на рік для такої роботи. Тим не менше юридичні фірми, в тому числі провідні (Linklaters, Allen & Overly та ін.) намагаються узгодити із власним співробітником, що тимчасово виконує обов'язки рекордера, оптимальний графік роботи, оскільки ця діяльність є почесною й сприяє підвищенню престижу фірми.

У випадку невиконання рекордером своїх обов'язків чи недостойної поведінки лорд-канцлер за узгодженням із лордом-головним суддею може припинити його повноваження.

Підсумовуючи, слід вказати, що виконання функцій рекордера виступає одним із засобів внесення правосвідомості адвокатської корпорації в систему прецедентного права, справедливо розглядається в Англії як перший крок на шляху до судової кар'єри й позитивна обставина, яка враховується під час добору на посаду професійного судді.

**Іванцова А. В.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Актуальність теми зумовлена стрімким зростанням юридичної науки як регулятора усіх суспільно-політичних відносин та актуалізацією роботи адвоката в сьогоденні. Не-

зважаючи на велику чисельність молодих фахівців у галузі права, не кожен юрист здатний реалізувати себе в адвокатській діяльності, адже роль захисника потребує певного набору особистих якостей, у тому числі психологічних.

Мішель де Монтень вважав, що бути адвокатом – це складне витончене мистецтво. Крім професійних навичок, знань, потрібно мати особисті якості, вроджені, і бути покликаним Богом.

Серед дослідників, які вивчали дане питання, слід відзначити М. І. Єнікеева, В. Л. Васильєва, Ю. В. Чуфаровського, які з основних аспектів в діяльності адвоката виділяють соціальний і вважають, що він є найнеобхіднішим в адвокатській діяльності.

Соціальний аспект адвокатської діяльності виражається в скрупульозному призначенні адвоката – захищати не протиправне діяння, а насамперед особу, як суб'єкта відносин. Захисникові необхідно вміти бачити в людині, яка скоїла злочин, позитивні риси. Але, інколи, це дуже складно. Це обумовлюється тим, що, наприклад, мати яка вбила свою дитину, повинна в повній мірі понести покарання. Діяльність адвоката в даному випадку спрямована на пошук обставин, які виправдовують або пом'якшують провину.

Професія адвоката потребує суворих вимог щодо психіки, розумових здібностей, емоційно-вольових якостей. Нерідко адвокати перебувають в депресії, негативному психічному стані, стані нервозності. Усе це пояснює достатньо широку розповсюдженість серед адвокатів різних психосоматичних розладів і захворювань, які виникають під дією негативних емоцій і станів. Такий вплив згубно позначається на професіоналізмі, працездатності, аналізі правових ситуацій та прийнятті рішень.

Негативний вплив можна було б значно зменшити, якби самі адвокати користувалися захисними механізмами власного розуму від зростаючого тиску нервово-психічних перевантажень, володіли б елементарними і в той же час ефективними та доступними методами абстрагування, нейтралізації ситуативної втоми, подоланні психічної напруги.

Отже постає питання: «Як протистояти негативним впливам на психічне здоров'я, які притаманні професії адвоката? Як зберегти високу працездатність та чіткість розуму?».

Перш за все необхідно зазначити, що професія адвоката вимагає від людини наявності певних рис характеру, які допоможуть опанувати цю спеціальність належним чином.

Якщо розвивати та удосконалювати ці якості в собі, то це сприятиме високій продуктивності, а адвокат зможе здійснювати свою діяльність без перенапруги.

Такими якостями є: 1) гнучкість та логічність мислення; 2) нервово-емоційна стійкість; 3) здатність впливати на оточуючих; 4) вміння слухати і чути співрозмовника.

Оволодівши переліченими навичками, адвокат почуватиме себе більш впевнено, що, у свою чергу, зміцнить захисний бар'єр проти впливу аморальних ситуацій.

Отже, адвокатська діяльність достатньо різноманітна і складна та має певні риси, які роблять її відмінною від багатьох інших професій. Правове регулювання всієї професійної діяльності накладає свій відбиток на кожную особистість, задіяну в цій сфері, так як характерною рисою цієї професії є висока емоційність. Емоції, почуття впливають на ефективність роботи адвоката, на міжособистісні відносини адвоката і клієнта, установленні психологічного контакту, взаєморозуміння.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що суть адвоката – захист прав і інтересів кожної людини яка є індивідуальною, а до кожного індивіда повинен бути свій підхід і саме покликання адвоката – знайти цей підхід, щоб зрозуміти істинність соціального конфлікту.

**Клочков В. Г.,**

кандидат юридичних наук, прокурор відділу  
Головного слідчого управління Генеральної  
прокуратури України, старший радник юстиції,  
докторант Транспортної академії України

## **ВЗАЄМОДІЯ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ З КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ТА ЗАСТОСУВАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ**

Внаслідок постійної взаємодії різних явищ у природі і державі відбуваються зміни. Взаємодія відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх зв'язок та зміну стану.

Важливе значення у побудові правової держави відіграє конституційно-правова процедура забезпечення основних прав і свобод людини.

Конституційний Суд України – це єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, який вирішує виключно питання права. Він охороняє Конституцію України і захищає права і свободи людини і громадянина.

Порядок організації й діяльності Конституційного Суду визначено Законом України «Про Конституційний Суд України».

За запитами органів і посадових осіб, зазначених у ст. 150 Конституції України, КС розглядає проблемні питання щодо відповідності Конституції України законів та інших правових актів і дає їм офіційне тлумачення. При цьому Конституційний суд здійснює перевірку за скаргами і зверненнями судів стосовно конституційності законів, застосованих під час розгляду цивільних і кримінальних справ.

Цей правовий інститут не підмінює будь-які державні органи і не втручається в їх компетенцію, він посідає гідне місце в системі державної влади як юрисдикційний судовий орган.

Однією з форм підвищення ефективності з охорони й захисту конституційних прав і свобод людини є взаємодія і співпраця зазначених інститутів державної влади. Однак ця проблема дотепер у правозастосовній практиці та у юридичній науці залишається не вирішеною. Тому з метою забезпечення гарантій прав і свобод людини перед юридичною наукою разом із правозастосовною практикою стоять завдання – досліджувати і розробити форми взаємодії і співпраці Генеральної прокуратури із Конституційним судом.

Правовий аналіз останніх наукових досліджень свідчить, що в юридичній літературі дуже мало праць, присвячених взаємодії Конституційного суду та Генеральної прокуратури України. Лише у праці О. Д. Бойкова порушені питання, що стосуються взаємодії цих органів.

Якщо виходити із повноважень Конституційного суду, то бачимо, що він вирішує питання про відповідність Конституції України законів та підзаконних актів парламенту, актів Президента й Уряду, парламенту АР Крим, а також тлумачить Конституцію і закони України.

Комплексний науковий аналіз природи компетенції Конституційного суду провів Є. А. Дербеньов, який також вважає, що цей державний інститут є судовим органом конституційного контролю.

Такої ж думки дотримуються Л. В. Тихомирова і М. Ю. Тихомиров, які небезпідставно вважають, що Конституційний суд РФ – це судовий орган конституційного контролю, який самостійно й незалежно здійснює судову владу шляхом конституційного судочинства.



Конституційний Суд є одним з вищих конституційних органів державної влади і судовим органом конституційного контролю, що самостійно і незалежно здійснює конституційне правосуддя, розглядає конституційно-правові суперечки, гарантує верховенство права, офіційно тлумачить Конституцію та закони України.

Основне соціальне призначення Конституційного суду – гарантування верховенства права й Конституції України, охорона і захист прав і свобод людини і громадянина, вирішення юридичних суперечок (конфліктів) між різними суб'єктами законодавчої і виконавчої влади.

Перший Закон про Конституційний Суд України від 3 червня 1992 р. (ст. 15) передбачав право Генерального прокурора України вносити питання на розгляд Конституційного суду.

Однак після ухвалення нової Конституції України (1996 р.) Генеральна прокуратура позбавлена права звернення до Конституційного Суду. Так, ст. 150 Основного Закону встановлено перелік посадових осіб та органів, за зверненнями яких порушується конституційне провадження і приймається рішення.

Відомі правники негативно поставились до цього рішення. Так, В. Я. Тацій дійшов висновку, що позбавлення права Генерального прокурора звернення до Конституційного Суду є неправильним.

О. В. Чурилов та В. З. Гуцін слушно вважають, що вузьке коло посадових осіб, уповноважених вносити офіційні запити до Конституційного суду, звертаються туди рідко, оскільки, на відміну від органів прокуратури, не знають про порушення законів. Обґрунтовано стверджується, що Генеральний прокурор повинен мати право звернення до Конституційного суду з питань порушення конституційних прав і свобод громадян та інтересів держави.

Прокурорсько-слідча практика свідчать, що до органів прокуратури надходить дуже багато інформації про правозастосування, зокрема про недоліки законів і нормативно-правових актів, відслідкованих у ході прокурорського нагляду, що свідчить про численні порушення законів і нормативно-правових актів. Генеральна прокуратура, маючи широку інформацію про стан законності в державі, знаючи прогалини законодавства та правозастосовної практики, маючи висококваліфікованих працівників, великий досвід з підготовки і розробки законопроектів та інших нормативних актів, не має законодавчої ініціативи і права звертатися до Конституційного суду.

У зв'язку із цією конституційною новелою законодавці ухвалили Закон України «Про Конституційний Суд України», де в статті 14 визначено коло суб'єктів, які мають право на конституційне подання з питань ухвалення рішень Конституційним судом України. Однак Генеральну прокуратуру України сюди не внесли.

Вважаю, що Генеральна прокуратура України могла б зробити великий внесок у зміцнення і вдосконалювання законодавства. Хоча в абзаці 3 частини 1 статті 41 цього Закону законодавець закріпив перелік суб'єктів, які мають право на конституційне подання з питань надання висновків тільки стосовно офіційного тлумачення Конституції й законів України. До того ж у цій нормі є права, крім суб'єктів на конституційне подання, інших органів державної влади. До такого органу державної влади можна віднести й Генеральну прокуратуру України. Навіть у цьому випадку законодавці серед вищеперерахованих суб'єктів конкретно вказали Уповноваженого з прав людини та Верховний Суд. Однак Генеральна прокуратура тут відсутня, що є не зовсім правильним.

Для дотримання Конституції і законів України при здійсненні прокурорських повноважень, захисту прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів держави

необхідні широкі комплексні можливості й прокурора у сфері конституційного судочинства.

Для вирішення цих проблемних питань слід провести комплекс заходів, насамперед тих, що випливають із змін до законів і Конституції України. Необхідно внести доповнення до Закону України від 16 жовтня 1996 р. «Про Конституційний Суд України». У цьому Законі слід передбачити право Генерального прокурора на подання до Конституційного Суду України із клопотанням про перевірку конституційності міжнародних договорів, нормативно-правових актів, виданих органами державної влади України, правових актів Верховної Ради АР Крим, офіційного тлумачення Конституції й законів України.

Слід включити Генерального прокурора України до числа учасників засідань Конституційного суду, які правочинні викладати свою позицію з усіх розглянутих питань і надавати докази. Варто також надати Генеральному прокуророві право на виступ у разі поновлення розгляду справи. Відтак, будучи учасником засідань Конституційного Суду, Генеральний прокурор мав би можливість клопотати про тлумачення або давати висновок про ухвалені рішення.

У свою чергу для цього необхідно внести доповнення до нового Закону України «Про прокуратуру». Слід передбачити право Генерального прокурора брати участь у конституційному процесі захисту Конституції у випадках і порядку, передбачених законодавством; надати Генеральному прокуророві право в межах своєї компетенції звертатися до Конституційного суду з поданням про усунення порушень конституційних прав і свобод людини законом, застосованим у конкретнім провадженні.

У зв'язку з цим слід мати на увазі те, що не всі запропоновані зміни й доповнення до вищевказаних законів можуть відповідати пункту 1 статті 150 Конституції України, де передбачаються повноваження Конституційного Суду України з розгляду питань за зверненнями посадових осіб та органів, у переліку яких Генеральної прокуратури немає. Для того, щоб не було правових колізій, вважаємо за необхідне внести доповнення до редакції цієї статті Конституції України, у яких передбачити право конституційного звернення Генерального прокурора до Конституційного Суду.

Постає питання: а як же вирішити цю проблему в умовах суспільного політичного напруження, зниження рівня життя, зріст злочинності, внаслідок чого щороку зростає кількість порушень прав і свобод громадян, а Генеральна прокуратура, володіючи інформацією про виконання законів і стан правового регулювання, у результаті прокурорського нагляду у сферах відносин, урегульованих законодавством, не є суб'єктом на конституційне звернення? Такий потенціал прокуратури, на нашу думку, можна реалізувати у такий спосіб. Генеральний прокурор України може внести органам або посадовим особам, що є суб'єктами права на конституційне подання з питань ухвалення рішень Конституційним Судом України, подання про усунення порушень конституційних прав і свобод людини. Якщо це подання буде схвалено і розглянуто належним чином, то воно буде спрямовано до Конституційного суду України суб'єктом конституційного подання від свого імені із змінами або у незмінному вигляді. У свою чергу Конституційний Суд України зобов'язаний буде розглянути це конституційне подання і ухвалити відповідне рішення.

Слід зазначити, що взаємодія Генеральної прокуратури України і Конституційного Суду мають здійснюватись із дотриманням принципу законності та незалежності.

До інших узгоджених форм взаємодії можна віднести й такі: щороку або кожні півроку Генеральна прокуратура України та Конституційний Суд України обмінюються інформацією про порушення основних конституційних прав і свобод людини. Конституційний Суд України або Генеральна прокуратура України можуть направляти у письмо-

вому вигляді інформацію про встановлені факти видання органами державної влади, посадовими особами незаконних актів, про розглянуті судами і визнані обґрунтованими відповідні звернення (заяви, скарги) громадян щодо захисту їх прав і свобод, порушених внаслідок дій або бездіяльності органів державної влади, зокрема правоохоронними органами.

На підставі норми Закону «Про Конституційний Суд України» (ст. 83), у разі виникнення в процесі загального судочинства суперечки щодо конституційності норми закону, що застосовується судом, розпочинається конституційне провадження у справі, яка розглядається Конституційним Судом. Генеральна прокуратура України може направити конституційне подання до Конституційного Суду України з питань конституційності, що виникають у процесі загального судочинства. В такому поданні має бути бачення Генеральною прокуратурою проблеми, що постала, правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правової норми закону і правову процедуру виходу з колізійної ситуації, приведення її у відповідність до Конституції та законів України.

У разі потреби слід проводити спільні семінари і конференції серед працівників органів прокуратури й Конституційного Суду із вищезазначених питань. Генеральна прокуратура України (у разі потреби) інформуватиме Конституційний Суд про заплановане наради, семінари і конференції, до порядку денного яких включено питання, що стосуються додержання прав і свобод людини. Така інформація може направлятись письмовим запрошенням, повідомленням, телефонограмою, передаватись факсом.

У юридичній літературі існує точка зору про те, що ототожнюються поняття «законодавча ініціатива» і «звернення» Генерального прокурора України до Конституційного Суду. Але, ці поняття істотно різняться. Так, згідно з енциклопедичним словником термін «законодавча ініціатива» (ініціатива – франц. ініціатива від лат. ініціатива – початок) – це право офіційного внесення законопроектів до законодавчого органу, яке зумовлює обов'язок цих органів обговорити законопроект і прийняти рішення по ньому. Стосовно проблеми, що розглядається, це передбачає право Генерального прокурора України на законодавчу ініціативу, що виявляється у внесенні до Верховної Ради України пропозицій про зміну і доповнення до законів і про прийняття нових законів. З іншого боку, звернення за своєю сутністю означає спосіб направлення до Конституційного Суду України конституційного звернення з дотриманням вимог щодо його форми і змісту.

Слід мати на увазі те, що відповідно до вимог закону, формами звернення до Конституційного Суду України є конституційне подання та конституційне звернення. Крім того, з редакції вищенаведеної конституційної норми (ст. 150) слідує, що до повноважень Конституційного Суду належить вирішення питань щодо відповідності Конституції України законів і правових актів, щодо звернень посадових осіб та вищих органів державної влади та державних органів АР Крим.

У зв'язку з цим постає питання: а якщо Конституційний суд необґрунтовано прийняв рішення, яке викликало великий резонанс у країні?

Згадаємо, що в 2007 р. Конституційний Суд України ухвалив рішення, які стосуються до загальновідомих подій з розпуску Верховної Ради, які неоднозначно були сприйняті в суспільстві й державі. Пізніше Конституційний Суд прийняв рішення щодо зміни Конституції, які прийняла Верховна Рада України, що призвело до різних тлумачень та відомих мітингів. У зв'язку з цим Верховна Рада України поставило питання про кримінальну відповідальність тих судій, які приймали таке рішення. Слідство триває.

До того ж, якщо буде прийняте помилкове рішення Конституційного Суду (під тиском політичних сил і керівників вищих органів державної влади), то як можна виправити по-

милку? Може, необхідно створити колегію Конституційного Суду, що своїм правовим актом могла б залишити рішення Конституційного Суду чинним або направити його на новий розгляд? До того ж, якщо Конституційний Суд прийняв необгрунтоване рішення, за яке проголосувало 12 суддів, а 6 суддів – проти, це також спричинить різне тлумачення.

Таким чином, запропонована процедура взаємодії Генеральної прокуратури й Конституційного Суду сприятиме підвищенню ефективності їхньої діяльності у сфері охорони й захисту прав і свобод людини.

**Крючко Ю. І.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРОКУРАТУРА ЯК СУМІЖНИЙ ІНСТИТУТ СУДОВОЇ ВЛАДИ**

Євроінтеграційний вибір України потребує реформування прокуратури відповідно до європейських стандартів. Орієнтація нашої держави на європейські цінності, євроінтеграційний вектор розвитку потребують об'єктивації засад діяльності прокуратури України в контексті євроінтеграційних спрямувань, що, згідно з рішеннями Ради національної безпеки і оборони України щодо невідкладного реформування прокуратури, на сьогодні набуває особливо важливого значення для забезпечення національної безпеки України.

Новий закон «Про прокуратуру» спонукає до концентрації зусиль щодо об'єктивації його положень у правовій реальності в контексті євроінтеграційних спрямувань України. У «Резолюції Європейського парламенту по Україні» наголошується, що Європейська перспектива України ґрунтується на політиці систематичних реформ; рамки, створені Угодою про асоціацію, нададуть Україні важливий інструмент модернізації для здійснення внутрішніх реформ, стануть засобом національного примирення, допоможуть країні подолати негативні тенденції та наблизитись до європейської перспективи на засадах цінностей демократії, верховенства права та прав людини.

Зауважимо, що у європейських країнах існують різні моделі прокуратури, відповідно до яких виділяють чотири типи: держави, у яких прокуратура входить до складу Міністерства юстиції, хоча при цьому може належати до органів правосуддя і діяти при судах, а прокурори – до суддівського корпусу («магістрату»); держави, де прокуратура повністю входить до складу судової системи та працює при судах або користується в межах судової влади адміністративною автономією; держави, де прокуратура виділена в самостійну систему і підзвітна парламенту чи главі держави; держави, де прокуратури або її прямого аналога не існує. Сьогодні Україна має зробити власний вибір національної моделі прокуратури.

На характер правового статусу прокуратури України впливають наступні чинники: потреба в євроінтеграції, вітчизняні традиції державотворення, специфічні умови переходу від авторитарного до демократичного державного режиму, наявність гострих соціально-політичних конфліктів у суспільстві і владних структурах, поширення правового нігілізму в органах влади, високий рівень корупції у владних структурах, низький рівень правосвідомості та правової культури громадян. Погодимось, що ймовірність забезпечення незалежності прокуратури у межах гілки виконавчої влади дуже низька, особливо

зважаючи на принципи структурування та функціонування органів виконавчої влади, як-от: чітка ієрархія і підпорядкованість нижчестоящих органів вищестоящим. Очевидно, що у сучасних умовах недоцільно вводити прокуратуру в систему виконавчої влади, оскільки це може призвести до її політизації та втрати незалежності.

Вважаємо, що прокуратура, повинна належати до судової влади, водночас зберігаючи свою автономність. При цьому необхідно апелювати до Звіту Венеціанської комісії з європейських стандартів, у якому вказано: «Потрібно чітко розрізнити поміж можливою незалежністю служби обвинувачів або Генерального обвинувача на протигагу статусу обвинувачів, окрім генерального обвинувача, яка є радше «автономною», аніж «незалежною». Служби обвинувачів часто згадуються як «автономні», тоді, як окремі обвинувачі згадуються як «незалежні». Будь-яка «незалежність» служби обвинувачів за своєю сутністю відрізняється за обсягом від незалежності суддів. Основний елемент такої «зовнішньої» незалежності служби обвинувачів чи Генерального обвинувача, полягає у неприпустимості для виконавчої влади давати вказівки Генеральному обвинувачеві за окремими справами (та, звичайно, безпосередньо будь-якому іншому обвинувачу). Загальні вказівки, наприклад, здійснювати обвинувачення за окремими типами злочинів більш суворо або прискорено, здаються менш проблематичними. Такі вказівки можуть розглядатися як аспекти політики, що може належним чином вирішуватись парламентом чи урядом. Незалежність служби обвинувачення як таку, слід відрізнити від будь-якої «зовнішньої незалежності» обвинувачів. У системі ієрархічної субординації обвинувачі повинні виконувати директиви, настанови та вказівки керівників. Незалежність, у вузькому сенсі, можна розглядати як систему, в якій, здійснюючи власну діяльність згідно із законодавством, обвинувачі не повинні отримувати ані попереднього схвалення від вищих інстанцій, ані підтвердження своїх дій. Обвинувачі, окрім генерального обвинувача, частіше користуються гарантіями невтручання з боку своїх ієрархічних вищих інстанцій. Для того, аби уникнути неправомірних вказівок, необхідно розробити каталог гарантій невтручання у діяльність обвинувача. Невтручання означає забезпечення того, що дії обвинувача у суді вільні від зовнішнього тиску, а також від неправомірного чи незаконного внутрішнього тиску у середині самої системи обвинувачення. Такі гарантії повинні охоплювати призначення, дисциплінарні заходи/усунення з посади, але також специфічні правила ведення справ та процесу прийняття рішень».

Наголосимо, що у Висновку Європейської комісії «За демократію через право» (2006)029 на проєкт Закону України «Про внесення змін до Конституції стосовно прокуратури» зазначено, що з урахуванням особливої ситуації в Україні доречним є вибір на користь незалежної прокуратури як частини судової гілки влади за тієї умови, якщо загальний нагляд не покладатиметься на прокуратуру. Необхідно зважати й на Рекомендацію (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи, у якій вказано, що держави повинні забезпечити виконання прокурорами своїх професійних обов'язків без необґрунтованого втручання або необґрунтованого покладання на них цивільної, кримінальної й іншої відповідальності, а також вжити заходи для того, щоб компетенція й процесуальне положення прокурорів встановлювались законом таким чином, щоб не було жодних сумнівів у незалежності й неупередженості суддів. Зокрема, держави повинні гарантувати, що одна і та ж сама людина не може одночасно виконувати обов'язки прокурора й судді; якщо права система допускає, держава повинна вжити заходи для того, щоб уможливити послідовне виконання тією самою особою функцій прокурора й судді і навпаки. Такі зміни посади уможливлюються лише за зацікавленням особи й за умови дотримання необхідних обмежень; прокурори повинні поважати незалежність і неупередженість суддів; зокрема,

вони не повинні ані піддавати сумніву рішення суду, ані перешкоджати їхньому виконанню, окрім як при використанні свого права на оскарження або при здійсненні інших офіційних процедур (п. 19). Прокурори повинні періодично привселюдно звітувати у своїх діях у цілому й, зокрема, у тому, як вони здійснювали свої переважні права. Прокурори не повинні втручатися в діяльність законодавчої й виконавчої влади, однак для того щоб сприяти зміцненню справедливості й ефективності кримінальної політики, вони повинні співробітничати з урядовими органами й установами в тій мірі, у якій це визначено законом. Для забезпечення незалежності прокурорів, як наголошується у Бордоській Декларації, необхідно дотримуватись наступних вимог: щоб їх позиція та діяльність не була предметом впливу чи втручання з боку будь-якого зовнішнього джерела поза межами самої прокурорської служби; щоб їх призначення, просування по службі, гарантії перебування на посаді, включно з можливістю переведення лише на підставі закону або за їхньою згодою, та умови оплати праці забезпечувалися законом. У державі, яка керується верховенством права, ефективність прокурорської служби щільно пов'язана з наявністю прозорих правил щодо повноважень, підзвітності та відповідальності. Вказівки прокурорам повинні даватись у письмовому вигляді відповідно до закону, та, де це передбачено, оприлюднених інструкцій та критеріїв діяльності прокуратури. Перегляд на підставі закону рішення прокурора про порушення кримінальної справи чи відмову в цьому має бути безстороннім та об'єктивним. У будь-якому випадку оптимальна увага повинна надаватись інтересам потерпілого. Для належного відправлення правосуддя важливим є дотримання загальноприйнятих правових принципів та етичних норм фахівцями, залученими до судового процесу.

На нашу думку, оптимальним варіантом в актуальних умовах є віднесення прокуратури до системи судової влади, оскільки завдання прокуратури, будучи пов'язані зі здійсненням правосуддя, повинні визначати її місце у судовій гілці влади. Треба погодитись з С. Прилуцьким, що філософсько-правова природа судової влади – триєдина. Вона становить взаємозв'язок (боротьбу та єдність) обвинувачення, захисту й остаточного судження (рішення) й виражається у формулі теза/антитеза=синтез. А тому прокуратура повинна бути інтегрована саме до системи органів судової влади.

**Курило О. М.,**

кандидат юридичних наук, суддя Апеляційного суду Харківської області

## **СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

Однією з новацій чинного КПК України є суттєве розширення функції суду щодо контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, а також запровадження з цією метою інституту слідчого судді, як процесуальної фігури, яка спеціально уповноважена на здійснення такого контролю, шляхом перш за все вирішення питань, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод осіб та розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора.

Такий контроль, в тому числі, передбачає застосування слідчим, слідчим суддею низки заходів забезпечення кримінального провадження та розгляд клопотань про надання дозволу на проведення слідчих дій.

За змістом положень чинного КПК, основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які приймають участь в кримінальному процесі, забезпечення законності і обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудових стадіях кримінального провадження.

До компетенції слідчого судді суду першої інстанції належить прийняття рішень про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення відкритих слідчих дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора.

При розгляді та аналізі повноважень слідчого судді місцевого суду, їх можна поділити на дві групи:

- розгляд клопотань, поданих як зі сторони обвинувачення, так і зі сторони захисту;
- розгляд скарг на дії, рішення та бездіяльність слідчого, прокурора під час провадження досудового слідства;

Заходами забезпечення кримінального провадження є передбачені КПК заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості.

Ці заходи характеризуються такими специфічними ознаками: 1) мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законом; 2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом; 3) спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечити належний порядок кримінального провадження; 4) мають виражений примусовий характер оскільки сама можливість застосування примусу передбачена законом; 5) мають виключний характер – тобто застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами публічні завдання кримінального провадження досягнути неможливо; 6) специфічний суб'єкт застосування – ним, як правило, є слідчий суддя, суд.

Зважаючи на те, що чинним КПК вперше введено поняття «слідчий суддя», який наділений повноваженням здійснення судового контролю у порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством України за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, слід вказати на те, що слідчі судді відіграють значну роль у підвищенні якості досудового розслідування та дотриманні прав, свобод учасників кримінального провадження, забезпеченні ефективного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

Кримінальним процесуальним кодексом визначено, що на підставі ухвали слідчого судді застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження (ст. 132). Слідчий суддя під час досудового розслідування чи суд під час судового провадження має право здійснити судовий виклик, ухвалити рішення про привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи, запобіжні заходи, про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

Таким чином, слідчий суддя – це суддя, уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора.

Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження у справі на досудових стадіях. Це зумовлює специфічний характер виконуваної ним кримінально-процесуальної функції, яка полягає у забезпеченні законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі.

Повноваження слідчого судді визначаються виконуваною ним функцією, яка повинна мати наскрізний характер. Умовно ці повноваження доцільно класифікувати на наступні групи:

- щодо вирішення питання про застосування *заходів* кримінально-процесуального примусу;
- щодо розгляду *скарг* на дії (бездіяльність) та рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора;
- щодо вирішення питання про проведення *слідчих дій*, які обмежують конституційні права і свободи людини;
- *інші* повноваження.

Виходячи із призначення слідчого та слідчого судді в кримінальному процесі, всі слідчі та інші дії, які обмежують конституційні права людини, повинні проводитися виключно за рішенням суду. Тому і в тих невідкладних випадках, коли слідчий має право провести процесуальні дії без відповідного рішення слідчого судді, останній має бути негайно повідомлений про них і з урахуванням конкретних обставин прийняти рішення про визнання отриманих фактичних даних допустимими доказами.

**Лапкін А. В.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ**

В умовах чергового етапу судово-правової реформи, який наразі триває, одним із найважливіших напрямів її проведення є удосконалення правового статусу прокуратури України. В контексті внесення змін до Конституції України в частині правосуддя загострилося питання щодо включення прокуратури до судової влади, яке залишається дискусійним впродовж всього періоду незалежності України. В цих умовах набуває актуальності дослідження проблем функціональної спрямованості прокуратури України відповідно до очікуваних змін до Основного Закону.

Проектом змін до Конституції України в частині правосуддя пропонується вирішити досі невизначене питання щодо місця прокуратури серед гілок державної влади шляхом регламентації присвячених прокуратурі положень не на рівні окремого розділу Основного Закону, а у Розділі VIII «Правосуддя». Включення присвяченої прокуратурі статті до цього розділу свідчить про намагання законодавця віднести її до судової влади. Такий варіант розв'язання проблеми щодо статусу прокуратури України є достатньо обґрунтованим. Зокрема, в різний час його підтримували такі дослідники, як В. Д. Бринцев, С. В. Прилуцький,



О. М. Толочко, В. В. Сердюк та ін. На користь такого підходу свідчить наявний на сьогодні взаємозв'язок прокуратури та судової влади, а саме: спільні завдання цих органів по утвердженню в державі верховенства права, зміцненню законності і правопорядку, реалізації контрольних повноважень у сфері кримінального провадження; взаємозв'язок функцій прокуратури зі сферою реалізації судової влади; здійснення судового контролю за діяльністю органів прокуратури; зближення порядків кадрового забезпечення прокуратури та суду відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. тощо.

Віднесення прокуратури до судової влади в цілому відповідає міжнародним стандартам організації та діяльності цього органу, які особливо велику увагу приділяють відносинам прокуратури і суду. Так, у підрозділі «Відносини з іншими урядовими органами або установами» Керівні принципи стосовно ролі осіб, які здійснюють судове переслідування від 1990 р., прийняті VIII Конгресом ООН із попередження злочинності і поведження з правопорушниками визначають, що для забезпечення справедливості та ефективності судового переслідування особи, які здійснюють судове переслідування, прагнуть співпрацювати з поліцією, судами, юристами, громадськими обвинувачами та іншими урядовими органами або установами (п. 20 Керівних принципів). Одночасно у цьому документі наголошується, що посада осіб, які здійснюють судове переслідування, суворо відокремлюється від виконання судових функцій (п. 10 Керівних принципів). У Рекомендації R (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо ролі державного обвинувачення в системі кримінального правосуддя від 6 жовтня 2000 р. наголошується, що держави повинні вжити необхідних заходів для того, щоб правовий статус, компетенція і процесуальна роль державних обвинувачів були встановлені законом таким чином, щоб не було ніяких юридичних сумнівів відносно незалежності та неупередженості суддів. Зокрема, держави повинні гарантувати, що будь-яка особа не може одночасно виконувати обов'язки державного обвинувача і судді. Однак, якщо правова система дозволяє, держави повинні вжити заходів для того, щоб одна і та ж особа могла послідовно здійснювати функції державного обвинувача і функції судді, і навпаки. Така зміна повноважень можлива лише на прохання відповідної особи та з умовою дотримання гарантій. Поряд з цим, державні обвинувачі повинні суворо дотримуватися незалежності і неупередженості суддів.

Разом з тим необхідно звернути увагу на те, що запропонована стаття проекту змін до Конституції України однозначно не вирішує питання щодо місця прокуратури у судовій владі. Сама по собі наявність цієї статті у Розділі «Правосуддя» не означає повноцінної інтеграції прокуратури до судової влади, як, наприклад, не є інститутом судової влади адвокатура, статтю стосовно якої також пропонується включити до Розділу VIII Конституції України. В цьому відношенні прокуратуру та адвокатуру можна розглядати швидше як суміжні із судовою владою інститути, ніж як органи останньої.

З цього випливає, що питання про віднесення прокуратури до судової влади можна вважати вирішеним не тільки і не стільки завдяки зміні структурного позиціонування присвячених прокуратурі норм у тілі Основного Закону, скільки за допомогою зближення функціональної моделі прокуратури та судової влади. Адже концепція поділу влади ґрунтується на відокремленні гілок влади, які формуються за ознакою спільної функціональної спрямованості відповідних органів, наділених їх відповідними повноваженнями, за межі які вони виходити не вправі, оскільки це вестиме до перебирання на себе повноважень іншої гілки влади, а відтак – акумулюванні надмірної повноти влади в одних руках. З цієї точки зору визначення прокуратури як інституту судової влади ґрунтується на відповідній функціональній моделі прокуратури, і навпаки – віднесення прокуратури до судової влади передбачає обмежений набір функцій прокуратури.

Розуміння прокуратури як наглядового органу, яке було традиційним ще з радянського періоду і до недавнього часу, унеможливило інтеграцію прокуратури до судової влади. Адже наглядові, позасудові функції фактично були для прокуратури основними і становили базис її функціональної спрямованості. Здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів, що мав всеохоплюючий характер, далеко виходив за межі сфери судової влади і давав підстави говорити про прокуратуру як про окремий орган у механізмі поділу державної влади із незалежним статусом, або навіть більше – як про самостійну четверту «контрольно-наглядову» гілку державної влади. Відповідно, система правових норм, що регламентувала процес її здійснення і мала комплексний характер, могла претендувати на визнання окремою галуззю права: «прокурорського права», «прокурорсько-наглядового» тощо.

Очевидно, що обмеження системи функцій прокуратури України, яке мало місце відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р., і передбачало скасування функції нагляду за додержанням і застосуванням законів, а також віднесення нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина до представницької функції, не дозволяє розвивати концепцію самостійності прокуратури. Обмеження функцій веде до звуження соціальної ролі прокуратури, а отже дозволяє повноцінно розглядати і вирішувати питання про включення прокуратури до існуючої системи поділу влади.

За колом тих функцій, які прокуратура виконує на сьогодні, вона найбільш тісно взаємодіє із судовою владою. Так, одні функції прокуратури з рішень суду починаються (нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах тощо), інші лише в суді безпосередньо реалізуються (представництво інтересів громадянина або держави у суді, підтримання державного обвинувачення в суді), решта в суді логічно продовжуються (нагляд за додержанням законів органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство). Значною мірою діяльність прокуратури з реалізації даних функцій є підпорядкованою потребам забезпечення реалізації функцій судової влади, а основним завданням, яке стоїть перед прокурорами під час їх участі в судових процесах, визначається сприяння суду у швидкому, повному і об'єктивному відправленні правосуддя. В цьому відношенні можна сказати, що прокуратура не може працювати без суду, а суд – без прокуратури.

Найбільш повно цей функціональний взаємозв'язок прокуратури і суду виявляється у сфері кримінального провадження. Підтримання державного обвинувачення в суді прокурором є однією із основних засад судочинства, закріпленою п. 5 ч. 3 ст. 129 Конституції України. Взаємодія суду, прокуратури і адвокатури у кримінальному процесі забезпечує реалізацію засади змагальності, що передбачає розподіл процесуальних функцій вирішення справи, обвинувачення і захисту. Отже, прокурор як учасник кримінального провадження у процесуальному відношенні є обов'язковим елементом правосуддя у кримінальних справах, а прокуратура як орган державної влади в організаційному відношенні – як автономний інститут судової влади. З цього випливає, що подальшій інтеграції прокуратури та судової влади сприятиме концентрація функцій прокуратури на сфері кримінального провадження і відмова або обмеження функцій, що здійснюються поза ним. В цьому відношенні обмеження представницької функції прокуратури уявляється виправданим, хоча і ставить питання про створення адекватного компенсаційного механізму, який зміг би замінити прокуратуру у справі захисту прав та свобод відповідних категорій громадян та інтересів держави.

Разом з тим, для адекватного формулювання системи функцій прокуратури необхідно виходити із основного цільового призначення цього органу, яким в умовах відмови від

правозахисної ролі прокуратури є обвинувальна спрямованість цього органу. Отже, сукупність повноважень прокурора щодо реалізації такої обвинувальної діяльності, яка традиційно іменується «кримінальним переслідуванням», має стати основою для визначення функціональної моделі прокуратури. Обвинувальна діяльність прокуратури послідовно розвивається під час проведення досудового розслідування (що відповідає функції нагляду за органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство), під час розгляду і вирішення кримінальної справи судом (підтримання державного обвинувачення) та в процесі виконання кримінальних покарань та інших примусових заходів (прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах).

Тож саме у відповідності до цих аспектів обвинувальної діяльності прокурора має будуватися система функцій прокуратури. В свою чергу, така її побудова стане базисом для подальшої інтеграції прокуратури до судової влади, вирішення низки організаційних проблем, що виникають у цій сфері.

**Макаров М. А.,**

кандидат юридичних наук, здобувач кафедри кримінального процесу, Національна академія внутрішніх справ

## **ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПИТАННЯ ПРО ВІДВІД**

Слідчому судді законодавцем наданий значний обсяг повноважень щодо здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Одне із таких повноважень закріплено у ч. 2 ст. 81 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). У ній зазначено, що усі відводи під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя.

Відповідно до ст. 80 КПК, за наявності підстав, передбачених статтями 77–79 цього Кодексу, відвід може бути заявлено під час проведення досудового розслідування особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, прокурору, слідчому, захиснику, представнику, експерту, спеціалісту, перекладачу, а також секретарю судового засідання, який виконує покладені на нього обов'язки при здійсненні слідчим суддею контрольних повноважень. Заяви про відвід подаються одразу після встановлення таких підстав. Відвід повинен бути вмотивованим.

Процедура розгляду та вирішення слідчим суддею відводу визначена у ч. 3, ч. 4 ст. 81 КПК. При його розгляді має бути вислухана особа, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думка осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті вмотивованою ухвалою слідчого судді. Якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, слідчий суддя має право залишити таку заяву без розгляду.

На нашу думку, з метою проведення більш детальної перевірки обґрунтованості мотивів відводу ст. 81 КПК слід доповнити положенням, що під час розгляду заяви про відвід слідчий суддя має право заслухати будь-якого свідка, витребувати та дослідити будь-які документи, які мають значення для вирішення питання про наявність чи відсутність підстав, що передбачені статтями 77–79 цього Кодексу.

Прийняття слідчим суддею рішення про відвід тягне за собою наслідки, які визначені у ст. 83 КПК: у разі задоволення відводу слідчого, прокурора у кримінальному провадженні повинні бути невідкладно призначені відповідно інший слідчий – керівником органу досудового розслідування або інший прокурор – керівником органу прокуратури; у разі задоволення відводу експерта, спеціаліста або перекладача до кримінального провадження повинні бути залучені інші учасники у строк, визначений слідчий суддею; у разі задоволення відводу захисника, представника слідчий суддя повинен роз'яснити підозрюваному, потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу його право запросити іншого захисника, представника та надає йому для цього не менше двадцяти чотирьох годин. Якщо підозрюваний у кримінальному провадженні, коли залучення захисника є обов'язковим, протягом цього часу не запросить іншого захисника, слідчий, прокурор, слідчий суддя самостійно залучають захисника в порядку, передбаченому ст. 49 КПК.

Деякі науковці не погоджуються з тим, що усі відводи під час досудового розслідування розглядає слідчий суддя. Так, наприклад, Г. В. Денісова пропонує визначити у ст. 81 КПК, що заява про самовідвід, відвід прокурора на стадії досудового розслідування має бути передана ним протягом 24 годин із своїми поясненнями вищестоящому прокурору, який повинен вирішити її протягом 72 годин. Рішення про відвід прокурора у вигляді мотивованої постанови оголошується учасникам процесу. Вищестоящий прокурор при задоволенні заяви про самовідвід, відвід заміняє його іншим прокурором.

Отже, пропонується повернутися до процедури, що була встановлена ст. 58 КПК 1960 р., відповідно до якої питання про відвід прокурора на досудовому слідстві вирішував вищестоящий прокурор. Вважаємо, що слід залишити існуючий порядок прийняття слідчим суддею рішення про відвід прокурора. При цьому доцільно розширити його повноваження. Слушною є пропозиція О. В. Ануфрієвої про наділення слідчого судді повноваженням щодо усунення прокурора з провадження з власної ініціативи у випадках ігнорування ним обов'язку заявити самовідвід, за наявності очевидних підстав для цього.

Регламентація зазначеного у ч. 3 ст. 81 КПК порядку вирішення питання про відвід є достатньою, коли учасник кримінального провадження заявляє відвід прокурору, слідчому, захиснику, представнику, експерту, спеціалісту, перекладачу, наприклад, при розгляді слідчим суддею клопотання про застосування запобіжного заходу, скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора.

Уявляється, що цей порядок потребує додаткового регулювання. Заява про відвід може бути подана учасником кримінального провадження під час досудового розслідування не у зв'язку зі здійсненням слідчим суддею таких контрольних повноважень. Тому ст. 81 КПК слід доповнити нормою, яка б визначала процедуру розгляду та вирішення ним цієї заяви.

**Маринів В. І.,**

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Актуальність обраної теми зумовлена важливим значенням принципу забезпечення права на оскарження судових рішень, який має важливе значення в усіх видах судових

процедур. Разом з тим, окрему увагу необхідно приділити питанням його реалізації у кримінальному провадженні з огляду на взаємозв'язок з іншими засадами, а також численними проблемами, які виникають у процесі його практичної реалізації в площині кримінального процесу.

Право на оскарження судових рішень належить до засад кримінального провадження (поняття «принципи» ми вживаємо у значенні, рівнозначному терміну «засада»), закріплених на конституційному рівні. Так, згідно із п. 8 ч. 1 ст. 129 Основного Закону, однією із основних засад судочинства є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. При цьому слід зауважити, що вказані конституційні положення можуть зазнати певних коригувань у випадку схвалення проекту змін до Конституції України в частині правосуддя. У проекті змін передбачається збереження вказаної засади у Конституції України, проте у дещо іншому формулюванні – як забезпечення оскарження судового рішення у випадках і в порядку, визначених законом. З фактичної точки зору запропонована редакція даної норми не змінює даної засади по суті, а з формального боку – вона є більш загальною, ніж попередня, і в повній мірі відповідає міжнародним стандартам оскарження рішення суду, які можуть і не передбачати поділу судових інстанцій на апеляційну та касаційну, проте гарантують право особи на перегляд її справи вищим судом (п. 5 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права).

Загалом, закріплення на конституційному рівні забезпечення права на оскарження судового рішення свідчить про основоположний характер даної засади судочинства, її значення для утвердження в Україні справедливого суду відповідно до стандартів демократичної правової держави.

Принцип забезпечення права на оскарження судового рішення полягає у тому, що кожному гарантується право на перегляд рішення суду, що стосується його прав, свобод чи інтересів, судом вищого рівня в порядку, передбаченому процесуальним законодавством, з метою забезпечення виправлення вищестоящим судом помилок, допущених судом попередньої інстанції, гарантування прав і законних інтересів учасників процесу, утвердження законності і справедливості судочинства. Він безпосередньо пов'язаний із забезпеченням права особи на судовий захист і конкретизує його. Даний принцип є міжгалузевим, оскільки реалізується в усіх видах судочинства (крім конституційного), відповідно, його зміст стосовно кожного із видів судочинства визначений у ст. 24 КПК України, ст. 13 ЦПК України, ст. 13 КАС України.

Разом з тим, особливе значення реалізація даної засади набуває у сфері кримінального провадження, у якому вона формулюється як засада забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. Стаття 24 КПК України, присвячена даній засаді, формулює її таким чином, що кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого судді, суду, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України. Слід зазначити, право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, гарантується незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді. Отже, КПК України передбачає більш широкий обсяг дії даної засади, тобто її поширення не лише на випадки оскарження рішень суду, а й процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого судді, прокурора, слідчого.

При цьому право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого судді, суду, прокурора, слідчого виступає основною гарантією захисту прав особи від порушення з боку вказаних суб'єктів, а також виправлення допущених ними помилок під

час реалізації своїх процесуальних повноважень. Тому дотримання вимог даної засади має значення не лише в аспекті забезпечення приватних прав та інтересів учасників кримінального процесу, а й публічних потреб, які вимагають належного виконання обов'язків органами, що здійснюють кримінальне провадження.

Процесуальний порядок реалізації такого аспекту даної засади кримінального провадження, як право на перегляд вироку, ухвали суду судом вищого рівня, закріплений у Главах 31–34 КПК України, які регламентують провадження у суді апеляційної, касаційної інстанції, Верховному Суді України, а також за нововиявленими обставинами. Кожне з цих проваджень потребує самостійного теоретичного дослідження і характеризується значною кількістю проблем, пов'язаних із тлумаченням і правильним застосуванням на практиці відповідних норм кримінального процесуального законодавства. В межах даного дослідження зосередимо увагу на окремій проблемі, яка є досить показовою з точки зору необхідності належного підходу законодавця до регламентації правових норм, що регулюють апеляційне провадження.

Як приклад, до неоднакового розуміння та застосування судами апеляційної та касаційної інстанції призвело різне формулювання суб'єкта прийняття рішення про повернення апеляційної скарги. Так, у статтях 398–401 КПК України регламентуються дії судді-доповідача суду апеляційної інстанції при отриманні апеляційної скарги, в т. ч. і стосовно повернення апеляційної скарги. Проте у п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК України йдеться про те, що апеляційна скарга повертається, якщо апеляційна скарга подана після закінчення строку апеляційного оскарження і суд апеляційної інстанції за заявою особи не знайде підстав для його поновлення. Проблеми у правильному розумінні цієї норми виникають у зв'язку із тим, що ч. 6 ст. 399 КПК України передбачає, що ухвала про повернення апеляційної скарги може бути оскаржена у касаційному порядку, зокрема, з підстав прийняття такого рішення неналежним складом суду. Тож тлумачити цю норму можна по-різному. З одного боку, поширювати на цю ситуацію загальний порядок прийняття рішення щодо апеляційної скарги, передбачений ст. 399 КПК України, тобто ототожнювати поняття «суд апеляційної інстанції» і «суддя-доповідач». З іншого боку, застосовувати буквально її тлумачення і під формулюванням «суд апеляційної інстанції» розуміти колегію суддів цього суду. В останньому випадку прийняття відповідного рішення суддею-доповідачем одноособово має бути визнане істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та скасоване судом касаційної інстанції як рішення, що ухвалене незаконним складом суду.

Позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ була викладена в Інформаційному листі «Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 10–1717/0/4–12 від 21.11.2012. Відповідно до п. 5 пп. 2 цього Листа, суддя-доповідач згідно з ч. 3 ст. 399 КПК України виносить ухвалу про повернення апеляційної скарги, якщо, зокрема, пропущено строк апеляційного оскарження, при цьому особа, яка подала апеляційну скаргу, не порушує питання про поновлення цього строку, або ж суддя-доповідач не знайшов підстав для поновлення строку.

Проте аналіз положень частин 4 та 9 ст. 31 КПК України дозволяє дійти висновку, що кримінальне провадження в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох професійних суддів, крім випадків, коли воно здійснюється колегіально судом у складі п'яти професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше семи років (у випадках, передбачених ч. 9 ст. 31 КПК України, які мають виключ-

ний характер). З вищенаведеного можна зробити висновок, що кримінальне провадження в суді апеляційної інстанції завжди повинно здійснюватися колегіально.

Закріплення ст. 399 КПК України відповідних повноважень судді-доповідача, який приймає рішення одноособово, загалом не суперечать цьому правилу, оскільки, по-перше, є спеціальною нормою по відношенню до загальної, сформульованої у ст. 31 КПК України, а по-друге – стосуються перевірочних дій щодо встановлення можливості відкриття провадження в суді апеляційної інстанції. Тобто, до відкриття такого провадження, ці дії виключаються зі сфери застосування поняття «кримінальне провадження», для якого потрібен відповідний склад суду, передбачений у ст. 31 КПК України.

Разом з тим у випадках, коли особа порушує питання про поновлення строку апеляційного оскарження, суддя-доповідач не вправі приймати рішення з цього питання одноособово, оскільки це фактично є вирішенням спірного питання про поважність причин пропущення строку на апеляційне оскарження. Так як вказане питання виходить за межі загальної компетенції судді-доповідача, яка полягає у перевірці апеляційної скарги на відповідність вимогам ст. 396 КПК України, то вказівка у п. 4 ч. 3 ст. 399 КПК України на «суд апеляційної інстанції» не є випадковою – вона передбачає саме розгляд і вирішення цього питання у відповідному складі суду, передбаченому ст. 31 КПК України, тобто колегіально. В цьому проявляються додаткові гарантії реалізації принципу забезпечення права особи на оскарження рішень суду в суді апеляційної інстанції, що повинен бути дотриманий навіть у тому випадку, коли особа з поважних причин пропустила строк на апеляційне оскарження.

Таким чином, принцип забезпечення права особи на оскарження судових рішень є однією із основних засад судового права, яка реалізується у кожному із видів судочинства в судах загальної юрисдикції із урахуванням особливостей кожного з відповідних видів провадження. Втілення зазначеної засади у сфері кримінального провадження має значну специфіку, що зумовлює поширення дії вказаного принципу не лише на рішення суду, а й на рішення, дії чи бездіяльність слідчого судді, прокурора і слідчого. Водночас у процесі реалізації даної засади виявляються численні проблеми, які потребують подальшого наукового дослідження і надання пропозицій щодо їх розв'язання.

**Мельник О. В.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, заступник прокурора Харківської області

## **ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО УЧАСТІ ПРОКУРОРА У ПРОВАДЖЕННІ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ**

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідження проблем участі прокурора у кримінальному провадженні в суді першої інстанції в аспекті новацій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України від 2012 р. (далі – КПК України).

Передусім, необхідно структурувати діяльність прокурора у судовому провадженні в суді першої інстанції. Так, згідно із п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК кримінальне провадження в суді

першої інстанції включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення. Відповідно, участь прокурора у кримінальному провадженні в суді першої інстанції можна поділити на такі етапи: (1) участь у підготовчому судовому провадженні; (2) участь у судовому розгляді; (3) участь на етапі ухвалення та проголошення судового рішення. Розглянемо діяльність прокурора на цих етапах більш докладно.

Підготовче судове провадження – це обов’язкова стадія кримінального провадження в суді першої інстанції, в якій суд за участю сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження на підставі обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру вирішує питання щодо можливості призначення розгляду матеріалів кримінального провадження по суті та проводить підготовку до судового розгляду, а також здійснює розгляд щодо угоди, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, за результатами якого ухвалює остаточне судове рішення.

Участь прокурора в підготовчому судовому засіданні (незалежно від виду кримінального провадження, яке розглядається публічно) є обов’язковою, що узгоджується зі змістом ч. 3 ст. 36, ч. 2 ст. 314, ч. 2 ст. 318 КПК. За загальним правилом, неявка в підготовче судове засідання учасників судового провадження, участь яких є обов’язковою, тягне за собою його відкладення. Таким чином, прокурор зобов’язаний сам з’явитися у підготовче судове засідання, а також забезпечити всіма залежними від нього засобами явку до суду інших учасників судового кримінального провадження. У тих випадках, коли участь котрогось із них не є обов’язковою, прокурор повинен висловити суду власну обґрунтовану думку щодо можливості проведення підготовчого судового засідання за його відсутності.

Важливе значення для забезпечення законності ухвалених у підготовчому судовому засіданні рішень має формування законного складу суду, уповноваженого його проводити. Отже, окрему увагу прокурор повинен звернути на додержання вимог закону з цього питання.

Слід ураховувати, що фіксування за допомогою технічних засобів судового провадження (у тому числі в підготовчому судовому засіданні) є обов’язковим (п. 20 ч. 1 ст. 7, ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 107 КПК). Це сприяє гласності і відкритості підготовчого судового засідання, що теж має знаходитися у полі уваги прокурора.

Участь прокурора у підготовчому судовому засіданні має на меті сприяння суду в ухваленні законних, обґрунтованих і вмотивованих рішень, що можуть бути прийняті на даному етапі. Так, у підготовчому судовому засіданні суд зобов’язаний у розумні строки прийняти відповідне рішення щодо подальшого спрямування кримінального провадження: 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 КПК; 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пп. 4–8 ч. 1 або п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК; 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу; 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження; 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.



Найбільш поширеним варіантом закінчення підготовчого судового засідання є призначення судом судового розгляду на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. У зв'язку із прийняттям даного рішення прокурор повинен вжити заходів до сприяння суду у вирішенні відповідного кола питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду. Зокрема, у даному контексті суд: 1) визначає дату та місце проведення судового розгляду; 2) з'ясовує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд; 3) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді; 4) розглядає клопотання учасників судового провадження про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту та витребування певних речей чи документів; 5) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду. Щодо кожного з цих питань прокурором мають бути сформульовані пропозиції та надані суду з метою забезпечення своєчасного, повного і всебічного судового розгляду кримінального провадження.

Наступним етапом діяльності прокурора у судовому кримінальному провадженні є його участь у судовому розгляді. Це найбільш важлива частина судового провадження, в ході якої проводиться перевірка обґрунтованості обвинувачення та ретельно досліджуються всі докази вини особи у скоєнні інкримінованого злочину.

Повне, всебічне, об'єктивне та неупереджене проведення судового розгляду є фундаментом майбутнього вироку, оскільки суд обґрунтовує вирок лише доказами, що досліджені в судовому засіданні. Головну роль у цьому відіграє прокурор, який, керуючись вимогами закону і своїм внутрішнім переконанням, підтримує перед судом державне обвинувачення, подає докази, бере участь у їх дослідженні

Державний обвинувач повинен брати активну участь у дослідженні доказів судом, у разі необхідності клопотати перед судом про проведення експертизи в суді, допит експерта, виклик до суду додаткових свідків, проведення додаткової або повторної експертизи, огляд речових доказів тощо.

Відповідно до ст. 290 КПК якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів на стадії досудового розслідування, то суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як доказ, тому прокурору у судовому процесі необхідно подавати ті докази, які були відкриті стороні захисту, а якщо це додаткові, то потрібно довести, що ми не мали змоги отримати ці докази раніше і у всякому разі, перш ніж надати суду додаткові докази, прокурору необхідно перед цим відкрити ці докази стороні захисту. Такі ж правила діють і для сторони захисту.

Аналізуючи докази, прокурор повинен з'ясувати, наскільки повно встановлено: час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину; форму вини, спрямованість умислу, мотиви злочину; наслідки злочину, характер і розмір заподіяної шкоди; обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності, та інші обставини, що характеризують підсудного.

Оцінюються як власне докази, так і їх джерела; перевіряються виконання вимог кримінально-процесуального закону щодо порядку провадження слідчих дій, фіксації їх результатів у відповідних процесуальних актах.

На етапі прийняття судового рішення у кримінальному провадженні прокурор має оцінити його законність, обґрунтованість та вмотивованість і вирішити питання щодо необхідності його оскарження. Серед основних положень закону, на які слід звертати увагу при вирішенні питання щодо оскарження постановленого судом рішення, необхідно виокремити такі:

1) порушення вимог ст. 31 КПК щодо складу суду, яким здійснюється провадження, а саме – розгляду проваджень одноособово при необхідності колегіального розгляду;

2) додержання у суді першої інстанції засади гласності і відкритості кримінального провадження, оскільки є випадки скасування апеляційним судом рішень місцевих судів у випадку відсутності належної фіксації технічними засобами та відсутності журналу судових засідань;

3) проведення судового розгляду за наявності всіх обов'язкових учасників. Так, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 412 КПК безумовною підставою для скасування судового рішення є розгляд провадження за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час та місце судового засідання;

4) порушення права обвинуваченого на захист, що є безумовною підставою для скасування судових рішень;

5) додержання правил призначення покарання. При призначенні покарань слід дотримуватися встановлених меж, передбачених Загальною та Особливою частинами Кримінального кодексу України;

6) додержання закону щодо застосування інституту угод у кримінальних провадженнях. Практична діяльність свідчить, що є випадки порушень при укладенні угод про визнання винуватості під час досудового розслідування, оскільки прокурори не завжди дотримуються вимог закону про необхідність призначення покарання із врахуванням положень загальної частини Кримінального кодексу – обов'язкове призначення спеціальної конфіскації (ст. 96<sup>1</sup> КК України), що також залишається поза увагою судів. В окремих випадках через невірну кваліфікацію дій підозрюваних створюються передумови до укладення незаконних угод про примирення між підозрюваними та потерпілими, за відсутності правових підстав.

**Овсяннікова О. О.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НОСІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ (СУДДІ) ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ**

Реформи, які останнім часом відбуваються у всіх сферах суспільного життя в Україні, торкнулися і судової влади, яка в нашій державі, на жаль, на сьогодні має недостатню підтримку з боку населення. Нині дуже популярним стало твердження про вкрай низький рівень довіри до судової влади. Адже саме сьогодні громадські висуває всім державним інституціям, в тому числі і судовій владі, високі вимоги щодо доброчесності та ефективності діяльності. І якщо саме громадські буде з повагою і довірою ставитися до судової влади, жодна політична сила буде не в змозі виступити проти судової влади з метою підпорядкування їх політичній волі. Водночас судова влада втілюється через конкретних людей – суддів. Тому актуальним видається питання формування належної громадської думки з боку безпосередніх носіїв судової влади – суддів.

Вивчення громадської думки – дуже гостра проблема, так як громадська думка є своєрідним регулятором всіх тих процесів, які відбуваються в суспільстві.

Кожна соціальна група людей має свої установки, ставлення до тих чи інших проблем, подій, ситуацій. Сукупність поглядів індивідів чи їх груп стосовно певних конкретних питань вирішується через громадську думку. Громадська думка являє собою сукупність думок, поглядів, ставлень індивідів до спільної проблеми, яка зачіпає інтереси певної групи людей. Громадська думка об'єднує людей, консолідує поведінку, характеризує їх цілі та інтереси.

При формуванні громадської думки щодо судової влади передусім має значення характер тих зв'язків, які утворюються між громадськістю та суддями як носіями судової влади. Характер таких зв'язків залежить від того, як ті чи інші групи населення ставляться до судів та суддів: підтримують, виступають проти чи є байдужими. Тому основне завдання суддів – налагоджувати з своїми прибічниками такі зв'язки, які б зміцнювали і посилювали їх довіру, що ж до опонентів – слід вживати таких заходів переконання, які могли б змінити їх думку на протилежну. Важливо також завоювати прихильність байдужої до судової влади громадськості, щоб вона не перетворилася на майбутні групи проти-діючої сторони. Розуміння того, що знають люди, як вони себе почувають та що роблять у поєднанні з інформацією про те, хто і яке займає становище, саме і складає основу підготовки продуманих програмних завдань щодо роботи з кожною цільовою групою громадськості.

Варто зазначити, що на сьогодні дійсно спостерігається усвідомлення з боку самих суддів того факту, що вони повинні в більшій мірі, ніж це було раніше, рахуватися з думкою громадськості. Громадська думка завжди була важливою для судів, але сам процес її вивчення та врахування був дещо віддаленим від реальної дійсності та самих громадян. Для прикладу, у таких країнах, як Сполучені Штати, Об'єднане Королівство, Бельгія і Австралія, були запроваджені дослідження з вивчення громадської думки з метою визначення рівня довіри громадян до системи кримінального правосуддя в цих країнах, і результати цих досліджень були використані як основа для розроблення стратегій реагування на прояви недостатньої громадської довіри. Тому насамперед вкрай важливим є визначення, які дії суддів як носіїв судової влади безпосередньо впливають на формування громадської думки та які заходи можуть бути здійснені задля підвищення рівня довіри громадськості до суддів.

Головну роль у формуванні громадської думки стосовно судів та суддів відіграють перш за все якість та ефективність відправлення правосуддя. Ступінь довіри громадян може варіюватися залежно від таких критеріїв, як вчасність розпочатого судового слухання, врахування побажань при призначенні дня та часу судового засідання, своєчасне отримання повісток та повідомлень про розгляд справи, обґрунтованість затримки / перенесення слухання у розгляді справи, своєчасне ознайомлення з матеріалами справи та інших факторів. Для громадян важливо, щоб їхня справа була розглянута швидко, щоб було відсутнє явне затягування справи, а судові рішення було справедливим та обґрунтованим, написаним зрозумілою мовою. Особа, що брала участь у судовому процесі, повинна мати відчуття, що судовий процес був незалежним і неупередженим, а також мати переконання, що судові рішення буде виконаним. Крім того, формування загальної впевненості в об'єктивності суддів неможливе без досягнення суддівської незалежності. Саме суддівська незалежність є критично важливою умовою для формування загальної впевненості суспільства в об'єктивності суддів. Суддівська незалежність є ефективним засобом забезпечення і підтримки впевненості суспільства в дієвості правосуддя, що саме є, власне, важливою передумовою формування відчуття поваги і прихильності по відношенню до судової системи і принципів верховенства права.

Формуванню позитивної громадської думки стосовно судової влади буде сприяти подолання корумпованості суддів, закритості та корпоративності судової системи, а також посилення відповідальності суддів, особливо за винесення незаконного рішення.

Важливе значення має дотримання суддями етичних стандартів як у своїй професійній діяльності, так і у повсякденному житті. Громадська думка формується на підставі враження особи, яка прийшла до суду, від самого судді: чи поважає він вас та вашу гідність, чи ставиться він до учасників процесу коректно та ввічливо, чи високі у нього моральні якості. Багато чого залежить і від того, як саме суддя веде судовий процес: наскільки він підготовлений до судового розгляду конкретної справи, чи дотримується він процедури розгляду справи, чи законним, обґрунтованим, доступним та зрозумілим є його рішення. Інакше кажучи, професійна етика суддів є ще одним з напрямів формування та збереження довіри суспільства до судової системи України.

Отже, для підвищення довіри громадян до судової влади її авторитет мусить бути беззаперечним. Тому кожен суддя повинен мати усвідомлене почуття відповідальності перед суспільством, бути незалежним і керуватися лише принципами законності та справедливості.

**Овчаренко О. М.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

## **ІНСТИТУТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ В СИСТЕМІ СУДОВОГО ПРАВА**

У науковій юридичній літературі категорія «інститут права» розглядається як спільність ідей, що становлять упорядковану й організовану цілісність (наприклад, шлюб, родина, власність, вибори, уряд тощо) (М. Дюверже), основний елемент системи права, що являє собою сукупність правових норм, регламентуючих однорідну групу суспільних відносин (В. В. Лазарєв), сукупність норм, що регулюють той чи інший вид схожих, близьких у цьому сенсі родинних відносин (М. І. Байтін).

Як правило, називаються такі ознаки інституту права, як: а) однорідність фактичного змісту; б) юридична єдність правових норм; в) нормативна відокремленість; г) повнота регульованих відносин (В. В. Лазарєв). Традиційно інститут права виокремлюють за предметом правового регулювання, який поширюється на певну групу правовідносин. Існує ще одна підстава для виокремлення інституту права – за його функціональним призначенням, що означає наскрізне регулювання певних операцій в правовому регулюванні, які стосуються багатьох різновидів відносин одного виду (С. С. Алексєєв).

У всіх визначеннях інституту юридичної відповідальності підкреслюється, що він є складним за своєю структурою і міжгалузевим. Отже, інститут юридичної відповідальності судді – це складний міжгалузевий регулятивно-охоронний інститут права, що динамічно впливає на найважливіші відносини, пов'язані з формулюванням і формалізацією ознак неправомірних дій суддів та процедур притягнення цих посадових осіб до різних

видів відповідальності й служить охороні режиму верховенства права в сфері правосуддя. Інститут юридичної відповідальності судді поєднує ознаки предметного (специфічним предметом його регулювання є правовідносини, які пов'язані з реалізацією компетентними органами держави обов'язку судді зазнати покарання за неправомірний вчинок) й функціонального (до змісту досліджуваного інституту входять норми, які регламентують процедури притягнення суддів до різних видів юридичної відповідальності) інституту.

Основою для виділення відокремленого інституту юридичної відповідальності судді служать два критерії. По-перше, особливості правового статусу суб'єкта відповідальності (судді), які обумовлюють особливості застосування санкцій правових норм (у різних галузях права) до носія владних повноважень, який порушив свій обов'язок, який вчинив протиправне діяння. По-друге, наявність відокремленої підгалузі законодавства, яке унормовує правовий статус судді та поширює свою дію на норми інших галузей права, які визначають видові (галузеві) особливості відповідальності судді, – це законодавство про судострій і статус суддів. Деякі характеристики цієї підгалузі законодавства (його складність, системність, міжгалузєва сфера дії, особливості предмету правового регулювання та методів, якими оперує ця підгалузь) дають підстави вітчизняним вченим (В. В. Сердюк, І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, Прилуцький С. В. та інші) виокремлювати самостійну галузь права – судове право.

Не вдаючись до цієї наукової дискусії, адже вона не входить до предмету нашого дослідження, зауважимо наступні аргументи. По-перше, система права не вимагає, щоб усі його структурні одиниці (зокрема інститути) існують виключно в межах єдиної галузі або підгалузі права. Для цього існує конструкція міжгалузєвого правового інституту, який включає норми декількох галузей права або законодавства. По-друге, ані в рамках галузі судового права (якщо апіорі визнавати її існування), ані в рамках законодавства про судострій і статус суддів не можна оспорювати наявності специфічної групи норм, яка визначає особливості правового статусу суддів (як носіїв судової влади) та їх відповідальності (як невід'ємного елементу цього правового статусу). І саме ця група норм впливає на галузеві особливості підстав, процедур і санкцій, які застосовуються до суддів в порядку їх відповідальності.

Слід також врахувати й класичні теоретичні аргументи щодо структури інституту права, які висловив видатний теоретик права С. С. Алексєєв у роботі «Структура радянського права» (1975). По-перше, до інституту юридичної відповідальності судді входить «комплекс «рівноправних» нормативних приписів», які стосуються окремих аспектів покарання носія владних повноважень, який порушив закон. Ці приписи не знаходяться у відносинах підпорядкування, для них характерні відносини координації. По-друге, для досліджуваного інституту характерна «юридична різноманітність приписів». Приміром, норми, які унормовують суддівський імунітет, закріплені в Основному Законі України (ст. 126), однак вони відтворюються у приписах КПК України й поширюють свою дію (без текстуального відтворення) на норми КУпАП. Деякі правила реалізації суддівського імунітету викладені у Регламентах ВККС України (щодо відсторонення судді від посади) й Верховної Ради України (щодо надання згоди на арешт судді). По-третє, невід'ємною ознакою правового інституту за С. С. Алексєєвим є «об'єднання всіх його норм стійкими закономірними зв'язками, які виражаються у загальних приписах й юридичних конструкціях». Наявність цієї ознаки надає підстави іншому відомому теоретику – Д. О. Керимову – характеризувати правовий інститут як системну цілісність. Спільні для інституту юридичної відповідальності судді норми й конструкції закріплені в Основному Законі України й законодавстві про судострій. Щодо системності, то значна диференціація віт-

чизняного нормативного матеріалу, яка регламентує підстави й процедури відповідальності судді, не дозволяє говорити про юридичну відповідальність судді як певну окрему систему, оскільки відсутній такий класичний елемент системи, як неможливість існування цієї системи у зв'язку із вилучення одного з її елементів. Так, приміром, повне видалення із законодавчого масиву норм, які визначають адміністративну відповідальність судді, не дає підстав для ліквідації всього цього інституту, адже без цього елемента будуть продовжувати виконувати свої функції і дисциплінарна, і кримінальна відповідальність судді. Водночас усі названі види відповідальності підпорядковані такому фундаментальному принципу, як незалежність суддів, яка виконує роль загальної юридичної конструкції. Отже, юридична відповідальність судді за своїми сутнісними ознаками відповідає характеристикам правового інституту.

Також варто відмітити такі позиції. Досліджуваний нами інститут знаходить свій зовнішній прояв переважно у нормах публічного права, оскільки й законодавство про судоустрій, і галузі права, які унормовують неправомірні дії й санкції за їх вчинення, належать до публічних галузей права (адміністративне, кримінальне, законодавство про судоустрій). Цим галузям права притаманний імперативний метод правового регулювання. Встановлення на рівні закону заборонених до вчинення дій має двоєдине призначення – регулювання поведінки суб'єктів правовідносин й охорона суспільно важливих цінностей.

Інститут юридичної відповідальності судді, будучи складним за своєю структурою, комплексним, міжгалузевим, наділений такими ознаками:

(а) відокремленість та самостійність в системі права, яка обумовлюється специфікою правового статусу судді як суб'єкта відповідальності та наявністю спеціального законодавства, яке врегульовує ці відповідні правовідносини;

(б) застосування імперативного методу правового регулювання;

(в) він є комплексним правовим інститутом публічного права, який поєднує матеріальні й процесуальні норми;

(г) він є функціональним регулятивно-охоронним інститутом;

(д) складається із структурних одиниць (субінститутів) юридичної відповідальності судді, особливості яких обумовлюються галузями права, до яких належать різновиди цієї відповідальності;

(е) субінститути інституту юридичної відповідальності судді мають тісні інтегративні зв'язки, їх спільність проявляється в наявності єдиних для усіх галузевих різновидів відповідальності елементів її системи, які є взаємообумовленими.

Як вбачається, в основу розуміння закономірностей функціонування інституту юридичної відповідальності судді може бути покладено концепцію прав людини, запропоновану Р. Алексі, за якою останні являють собою трикомпонентні відносини, першим елементом у яких є бенефіціар, або носій права, другим – адресат права, а третім – предмет права. З огляду на вказану модель, що сьогодні здобуває все більшу підтримку в юридичній доктрині, право на справедливий суд у розглядуваній концепції служить предметом, на захист якого спрямовано правове регулювання, виступаючи одночасно визнаною в суспільстві цінністю; адресатом права є держава в особі суддів, які діють від її імені як особи, уповноважені на здійснення правосуддя; бенефіціаром, або носієм права, є кожен учасник суспільних відносин, якому гарантовано право на справедливий суд.

Інститут юридичної відповідальності судді, таким чином, здобуває:

– інструментальну цінність, за якої успішне виконання покладених на суддів обов'язків є неможливим без формування в суддівському середовищі відповідального підходу до їх виконання й суворого дотримання судової дисципліни. Це тим більше

актуально, оскільки судді наділені дискреційними владними повноваженнями з відправлення правосуддя;

– власну, за якої, якщо не забезпечити настання заходів відповідальності в усіх передбачених випадках, соціальна цінність цих заходів значно слабшає. На цій закономірності ґрунтується такий принцип, як невідворотність юридичної відповідальності.

Соціальний вимір цінності інституту юридичної відповідальності судді дозволяє продемонструвати його роль в конкретному суспільстві, в окремій правовій системі. Вона виявляється в тому, що розглядуваний інститут захищає таку фундаментальну цінність соціуму, як право на справедливий суд, забезпечує його нормальне існування й розвиток, гарантує впорядкованість суспільних відносин, цілісність, солідарність соціуму, сприяє реалізації прав його членів.

**Паскар А. Л.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

## **ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Динаміка розгляду і вирішення цивільних справ в суді касаційної інстанції передбачає послідовний рух касаційної скарги. Одержавши касаційну скаргу, суддя-доповідач протягом трьох днів вирішує питання про відкриття касаційного провадження, про що постановляє відповідну ухвалу, витребує справу, надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу (ч. 1 ст. 328 ЦПК).

На даному етапі суддя доповідач може постановити такі види ухвал: про залишення касаційної скарги без руху; про повернення касаційної скарги; про відмову у відкритті касаційного провадження; про відкриття касаційного провадження.

Суддя доповідач постановляє ухвалу про залишення касаційної скарги без руху у разі: якщо касаційна скарга не відповідає вимогам щодо форми і змісту; несплати суми судового збору; якщо касаційна скарга подана після закінчення строків на касаційне оскарження і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або якщо підстави, наведені нею у заяві, визнані неповажними (ч. 3 ст. 328 ЦПК).

Підставами повернення касаційної скарги та постановлення відповідної ухвали є: а) якщо заявник у зазначений в ухвалі про залишення касаційної скарги без руху строк не усунить недоліки, які стали причиною її постановлення; б) відкликання касаційної скарги, особою яка її подала.

Відкликати касаційну скаргу можна до початку розгляду справи в суді касаційної інстанції (до постановлення ухвали про призначення справи до розгляду). Перевірка обґрунтованості відповідної заяви не вимагається.

Ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження вноситься у наступних випадках: якщо протягом тридцяти днів з дня отримання ухвали про залишення касаційної скарги без руху особа не звернулася до суду касаційної інстанції з заявою про поновлення строків або не навела інші підстави для поновлення пропущеного строку, або якщо наведені підстави для поновлення строку касаційного оскарження визнані неповажними;

якщо касаційна скарга прокурора, органу державної влади чи органу місцевого самоврядування подана після спливу одного року з моменту набрання оскаржуваним судовим рішенням законної сили; якщо справа не підлягає касаційному розгляду у порядку цивільного судочинства; якщо справа не переглядалася в апеляційному порядку; якщо є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою цієї особи від касаційної скарги на це саме рішення чи ухвалу; якщо є ухвала про відхилення касаційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою цієї особи на це саме рішення чи ухвалу; якщо касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи (ч. 4 ст. 328 ЦПК).

Касаційна скарга є необґрунтованою, якщо викладені в ній доводи не містять посилань на неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права або такі посилання є безпідставними. Порушення норм процесуального права є підставою для відкриття касаційного провадження у справі, незалежно від того чи призвели такі порушення до неправильного вирішення справи, оскільки така оцінка порушення норм процесуального права здійснюється судом касаційної інстанції при розгляді справи та ухваленні судового рішення.

Нормами цивільного процесуального законодавства передбачено, що неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права є підставою для відкриття касаційного провадження незалежно від обґрунтованості касаційної скарги (ч. 5 ст. 328 ЦПК). Однак, дане положення суперечить п. 5 ч. 2 ст. 326 ЦПК України, зміст якого встановлює, що у касаційній скарзі повинно бути зазначено у чому полягає неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

У разі, якщо відсутні підстави для залишення касаційної скарги без руху, її повернення або відмови у відкритті касаційного провадження суддя доповідач постановляє ухвалу про відкриття касаційного провадження.

Для вирішення питання про відкриття касаційного провадження у справі суддя-доповідач повинен, зокрема, перевірити: 1) чи передбачено законом можливість касаційного оскарження ухвал судів першої чи апеляційної інстанцій; 2) чи було рішення суду першої інстанції предметом апеляційного перегляду по суті; 3) наявність в особи, яка подає скаргу, права на касаційне оскарження судового рішення; 4) чи дотримано строк подання касаційної скарги; 5) відповідність касаційної скарги вимогам закону щодо форми та змісту; 6) наявність копій касаційної скарги і додатків до неї відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі; 7) чи сплачено судовий збір.

У разі постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження, суддя-доповідач протягом десяти днів після отримання матеріалів справи готує доповідь, у якій викладає обставини, необхідні для ухвалення рішення суду касаційної інстанції, з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі (ст. 331 ЦПК).

Протягом п'яти днів після складення зазначеної доповіді проводиться попередній розгляд касаційної справи колегією у складі трьох суддів у нарадчій кімнаті без повідомлення осіб, які беруть участь у справі. Попередній розгляд справи є окремою процедурою касаційного провадження, метою якого є з'ясування всіх необхідних обставин для правильного висновку про законність оскаржуваного судового рішення та проводиться у формі попереднього судового засідання. Проведення попереднього судового засідання в суді касаційної інстанції є обов'язковим. На відміну від цього, згідно з ч. 7 ст. 130 ЦПК, у суді першої інстанції воно не є обов'язковим.



Під час попереднього судового засідання суддя-доповідач доповідає колегії суддів про проведення підготовчих дій та обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції. За результатами заслуховування даної доповіді колегія суддів касаційної інстанції може постановити наступні види ухвал: про відхилення касаційної скарги і залишення рішення без змін (ч. 3 ст. 332 ЦПК) – у разі, якщо відсутні підстави для скасування судового рішення; про скасування судового рішення (ч. 3 ст. 332 ЦПК) – у разі наявності підстав, які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення; про призначення справи до судового розгляду (ч. 5 ст. 332 ЦПК) – у разі відсутності підстав для відхилення касаційної скарги і залишення рішення без змін та підстав, що зумовлюють обов'язкове скасування судового рішення.

Отже, перегляд судових рішень судом касаційної інстанції у випадках, передбачених законом, є додатковою гарантією забезпечення справедливості та ефективності правосуддя у цивільних справах. Стадія відкриття касаційного провадження відіграє важливу роль у належній реалізації повноважень касаційного суду. Саме на цьому етапі відбувається перевірка обґрунтованості касаційної скарги та дотримання порядку звернення до касаційного суду, що є запорукою попередження випадків зловживання правом на оскарження судових рішень та уникнення перезавантаження суду касаційної інстанції.

**Письменний Д. П.,**

кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального процесу, Національна академія внутрішніх справ

## **ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК НАЙВИЩОГО СУДОВОГО ОРГАНУ УКРАЇНИ**

Роль і місце Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції має передбачати наявність у його розпорядженні дієвих інструментів, за допомогою яких можна було б оперативно і ефективно впливати на правозастосовчу діяльність судів з метою забезпечення однакового застосування ними законодавства.

Основний Закон нашої держави проголосив, що «найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України» (ч. 2 ст. 125). Такий статус Верховного Суду означає, що його роль у судовій системі є визначальною.

Відтворюючи конституційні засади правосуддя, ст. 47 Закону від 7 лютого 2002 року «Про судоустрій України» закріплювала, що Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції разом зі здійсненням правосуддя забезпечує однакове застосування законодавства всіма судами. Відповідно до вказаної статті Закону, на Верховний Суд покладалось виконання таких функцій: розгляду касаційному порядку рішень загальних судів у справах, віднесених до його підсудності ЦПК і КПК України; перегляд у порядку повторної касаційних справ, які були розглянуті в касаційному порядку вищими спеціалізованими судами України, а також розгляд у випадках, передбачених законом, інших справ, пов'язаних з виключними обставинами; надання судам роз'яснень з питань застосування законодавства на основі узагальнення ним судової практики та аналізу судової статистики.

Крім того, Верховний Суд України мав ще такі повноваження: надавати висновок при виникненні питання про імпічмент щодо Президента України та надання письмового по-

дання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я (п. 3 ч. 2 ст. 47); звертались до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів і у випадках, коли при здійсненні судами загальної юрисдикції правосуддя виник сумнів щодо конституційності законів чи інших правових актів (п. 4 ч. 2 ст. 47Закону).

Новий Закон «Про судоустрій і статус суддів», прийнятий 7 липня 2010 року, значно послабив повноваження Верховного Суду України та суттєво посилив роль Вищих спеціалізованих судів нашої держави. Саме це призвело до того, що Верховний Суд України було обезкровлено, його було позбавлено практично всіх повноважень, усіх інструментів, за допомогою яких він міг би забезпечувати однакове застосування законодавства всіма судами.

Відповідно до ст. 38 цього Закону, Верховний Суд України:

1) переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами(судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;

2) переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

3) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

4) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Внаслідок чергової судової реформи (2010 р.) Верховний Суд, як це видно з його компетенції, втратив повноваження суду касаційної інстанції і отримав право лише на перегляд рішень судів касаційної інстанції (Вищих спеціалізованих судів) з мотивів неоднакового застосування норм матеріального права, а також на перегляд інших рішень судів загальної юрисдикції на виконання рішень Європейського суду з прав людини. При цьому, за наслідками розгляду відповідних заяв Верховний Суд України отримав право за процесуальним законодавством лише направляти справи на новий судовий розгляд, а не вирішувати їх по суті.

Крім того, порушення судами касаційної інстанції відповідних норм ЦПК, КПК, ГПК та КАС України взагалі неможна було оскаржити, що призводило до вільного ставлення Вищих спеціалізованих судів до процесуального законодавства. Склалася така ситуація, що навіть явно незаконну чи помилково винесену процесуальну ухвалу касаційного суду оскаржити неможливо.

Все це засвідчує, що найвищий судовий орган держави не міг виправляти помилки місцевих судів, оскільки Верховний Суд України було позбавлено повноважень щодо перегляду справ у касаційному, виключному та винятковому порядках; ведення та аналізу судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, надання судам роз'яснень з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики; визнання не чинними роз'яснень пленумів Вищих спеціалізованих судів.

Ще однією проблемною ситуацією було запровадження процедури допуску Вищими спеціалізованими судами будь-якої справи до провадження Верховного Суду України. Найвищий судовий орган у державі фактично був позбавлений права самостійно при-

ймає рішення про прийняття до свого провадження заяв учасників судового провадження. Процесуальне законодавство було викладено так, що нижчестоящий суд вирішував питання діяльності вищестоящего суду та мав можливість безпосереднього впливу на процесуальну діяльність Верховного Суду України.

Прикладом була ст. 111<sup>19</sup> Господарського процесуального кодексу України, яка встановлювала, що заяву про перегляд судових рішень господарських судів треба подавати у Верховний Суд України через Вищий господарський суд України. Якщо сторона прогнала спір у Вищому господарському суді, але не згодна з його рішенням і намагалась оскаржити це рішення у Верховному Суді України, то питання про допуск її скарги до Верховного Суду вирішував той же Вищий господарський суд, з рішенням якого вона була не згодна.

Викладене вище засвідчує, що система «допуску справ до провадження» не відповідає міжнародній практиці та послаблювала незалежність судової системи України.

Саме на відновлення функцій Верховного Суду України як найвищого судового органу України спрямований Закон України № 192-VIII від 12 лютого 2015 року «Про забезпечення права на справедливий суд», яким внесено зміни до низки законодавчих актів, що вже набули чинності. Основою змін процесуального законодавства є нові редакції відповідних статей Кодексів, у яких визначається порядок перегляду Верховним Судом України рішень судів відповідної юрисдикції.

Гарантований ст. 8 Конституції України принцип верховенства права з очевидністю встановлює, що заради визначеності в праві лише один найвищий суд має виконувати функцію повної та остаточної касації. Що ж стосується розподілу повноважень між Верховним Судом України та Вищими спеціалізованими судами, як вірно стверджує М. І. Сірий, то тут все просто: всі суди країни є нижчестоящими стосовно Верховного Суду України.

Як відомо, конституційний принцип забезпечення доступу до правосуддя означає, що доступ як до першої, так і до останньої судової інстанції, тобто доступ до всіх судів без винятку, доступ без будь-яких зайвих формальних перешкод. Тому, закріплене у ст. 55 Конституції право особи на судовий захист передбачає, зокрема, право будь-якої особи звернутися до найвищої судової інстанції для визначення правильності застосування в її судовій справі матеріальної чи процесуальної норми, тобто звернутися з касаційною скаргою до Верховного Суду України.

Загальновідомо, що судова влада є найбільш слабкою та найменш захищеною з-поміж інших гілок державної влади. Це зумовлено правовою природою судової влади, оскільки вона має право лише вирішувати конфлікти, які виникають в державі, і не має дієвих інструментів, щоб відстоювати свою незалежність.

Вважаємо, що саме в Конституції України має бути чітко зазначено, що основним призначенням Верховного Суду України є забезпечення однакового застосування законодавства (як матеріального, так і процесуального) всіма судами держави. Одночасно мають бути чітко прописані основні повноваження Верховного Суду, які дали б змогу спрямувати правозастосовну діяльність судів у єдине русло.

Вельми актуальним залишається питання про законодавчу ініціативу Верховного Суду України у зв'язку з необхідністю пошуку конкретних шляхів впливу судової практики на вдосконалення суспільних відносин. Вивчення й узагальнення судової практики місцевих судів нерідко є сигналом про гостру необхідність унесенні змін до правового регулювання, про наявність суперечностей в окремих нормах діючого законодавства. Проте, за чинною Конституцією України право законодавчої ініціативи найвищому органу судової

влади, яке він мав раніше, не належить. Не маючи права законодавчої ініціативи, Верховний Суд все ж розробляє і вносить окремі законопроекти, але не безпосередньо, а через інших суб'єктів законодавчої ініціативи: через Президента, Кабінет Міністрів України або окремих народних депутатів. Проте це не може забезпечити ефективну участь Верховного Суду у законотворчому процесі, оскільки в багатьох випадках його пропозиції залишаються нереалізованими.

Підтримуємо пропозицію як науковців, так і представників суддівського корпусу про те, що на сучасному етапі створення правової держави, посилення уваги до формування громадянського суспільства, захисту прав і свобод громадян є потреба надати Верховному Суду України право законодавчої ініціативи з внесенням відповідних змін до Конституції України.

Слід наголосити, що в Україні як демократичній державі повноваження на здійснення судової влади Верховному Суду України надано не Верховною Радою, а саме Конституцією України. Тому і позбавлення Пленуму Верховного Суду України повноважень здійснювати правосуддя, і передавання повноважень на здійснення касації в будь-якому вигляді судам нижчого рівня (зокрема, Вищим спеціалізованим судам, що діють в Україні) не відповідають змісту Основного Закону держави.

Пропонується шляхом внесення відповідних змін до ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» повернути право Пленуму Верховного Суду України скасовувати постанови Пленумів Вищих спеціалізованих судів щодо узагальнення судової практики з мотивів їх невідповідності Постановам Пленуму Верховного Суду України або невідповідності їх чинному законодавству.

Таким чином, відновлення функцій Верховного Суду України як найвищого судового органу України, значно підвищить рівень правового захисту громадян нашої держави, забезпечить дотримання їх прав і свобод.

**Прокопенко Б. О.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДЕЯКІ НОВЕЛИ ДОБОРУ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ ЗА ЗАКОНОМ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД»**

З прийняттям у 2010 році Закону України «Про судоустрій і статус суддів» пов'язують започаткування оновленої процедури добору кандидатів на посаду судді вперше. Проведення доборів кандидатів на посаду судді протягом останніх п'яти років довело ефективність зазначеної процедури, адже вона дає змогу створити більш високопрофесійний, високоморальний і компетентний суддівський корпус. Проте з кожним наступним конкурсом на суддівські посади вдається також виявити і недоліки такого способу формування суддівського корпусу. Останні зміни у процедурі добору кандидатів на посаду судді пов'язані із набранням чинності Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд», у якому закріплена і нова редакція Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Ці зміни стосуються в тому числі порядку зайняття посади судді.

Порядок призначення на посаду судді вперше зазнав змін, починаючи з кількості етапів, які необхідно пройти кандидату на посаду судді для перемоги у конкурсі. Тепер процедура добору кандидатів на посаду судді – це 15 послідовних стадій, замість 12. Це сталося у результаті більш детального законодавчого закріплення кожної стадії добору, а також у зв'язку із юридичним закріпленням вже фактично існуючих стадій добору кандидатів на посаду судді, без яких добір проводити просто неможливо (наприклад, п. 1 ст. 66 цього Закону: «прийняття Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів»).

Однією зі стадій добору кандидатів на посаду судді зазначений Закон встановлює відбірковий іспит (колишнє анонімне тестування), який проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України у формі анонімного тестування з метою перевірки рівня загальних теоретичних знань кандидата на посаду судді в галузі права, володіння ним державною мовою, особистих морально-психологічних якостей кандидата. Окрім назви, новелою цієї стадії добору кандидатів на посаду судді стало те, що під час іспиту перевіряються також і володіння кандидатом державною мовою, чого раніше законодавством не було передбачено. Проте невирішеним залишається питання, яким чином можливо під час проведення тестування на знання законодавства перевірити рівень особистих і моральних якостей кандидата. Статтею 69 Закону також введено обов'язковий рівень прохідного балу, що не може бути нижчим 75 відсотків максимально можливого балу відповідного відбіркового іспиту. Встановлення такого бар'єру насамперед дасть можливість допустити до наступних стадій добору справді найдостойніших кандидатів. Проте, виходячи з того, яким був прохідний бал анонімного тестування на попередніх трьох процедурах добору кандидатів на посаду судді, такий високий прохідний бал створить ризик постійного неповного заповнення усіх доступних вакантних суддівських посад.

Позитивних змін зазнала спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді. Так, була ліквідована заочна форма навчання у Національній школі суддів України. Тепер підготовка має проходити виключно на денній формі навчання. Строк проведення спеціальної підготовки збільшено з шести місяців до дванадцяти, що безумовно підвищить рівень готовності потенційних суддів здійснювати правосуддя.

Аналогічно, як і з відбірковою іспитом, також запроваджено прохідний бал кваліфікаційного іспиту, який проходить вже після спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. Якщо особа набрала менше 75 відсотків максимально можливого балу кваліфікаційного іспиту, вона вважається такою, що не склала кваліфікаційний іспит. Як показує практика попередніх кваліфікаційних іспитів такий бал може виявитися завищеним, хоча в цілому і забезпечить допуск до професії найбільш підготовлених кандидатів.

Важливим також, на наш погляд, є те, що Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» дещо розширив класичне поняття процедури добору кандидатів на посаду судді вперше. Така позиція пояснюється тим, що окрім добору суддів до місцевих судів загальної юрисдикції, норми нового Закону дають можливість призначити вперше на п'ятирічний термін особу до апеляційного, вищого чи Верховного Судів України. Судею апеляційного, вищого чи Верховного Судів України може бути в тому числі суддя, який має науковий ступінь, отриманий до призначення на посаду судді, та стаж наукової діяльності у галузі права або науково-педагогічної діяльності у галузі права у вищому навчальному закладі або вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня «магістр», до призначення на посаду судді не менше десяти (для суддів апеляційних та вищих судів) чи п'ятнадцяти (для суддів Верховного Суду України) років.

Подібні зміни, які вносяться до законодавства, фундаментально не змінюють порядок формування корпусу професійних суддів, але дають можливість усунути ті недоліки, з якими стикалася Вища кваліфікаційна комісія суддів України на практиці під час проведення процедури добору кандидатів на посаду судді. Наступним кроком законодавчих змін, що стосуються добору суддів, мають стати посилення конституційних вимог до кандидатів на посаду судді, а також можливість призначення суддів на посади одразу безстроково.

**Прокопенко О. Б.,**

кандидат юридичних наук, суддя Верховного Суду України

## **РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ**

Частина перша статті 8 Конституції України встановлює, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Відповідно до частини другої статті 3 Конституції України головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Забезпечення прав і свобод, крім усього іншого, потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року N 22-рп/2004).

Справедливе судочинство та належний захист прав і свобод людини є однією з головних ознак демократичної, правової держави. Саме з цією метою Україною проведено черговий етап судово-правової реформи, результатом якої стало прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в редакції Закону України від 12 лютого 2015 року «Про забезпечення права на справедливий суд».

Чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права та регулює інші питання судоустрою і статусу суддів.

Правові засади організації роботи судів мають бути спрямовані на побудову оптимальної судової системи, яка може забезпечити судовий захист прав громадян на відповідному рівні з урахуванням європейських стандартів.

Основною метою проведення судово-правової реформи, здійснюваної в Україні, є становлення й розвиток цілісної, незалежної й самостійної судової системи, яка була б здатна забезпечувати високу якість правосуддя, ефективний розгляд усіх правових справ, що мають юридично важливі наслідки, й постановити справедливе судові рішення. Створення судової системи, адекватної новим реаліям сьогодення, що стимулюватиме громадян до цивілізованих форм розв'язання конфліктів, – кінцева мета запровадження реформи.

Економічна могутність держави, її імідж на міжнародній арені – все це неможливе без незалежної і справедливої судової системи, в якій усі громадяни вбачатимуть надійний механізм захисту своїх прав і свобод.

Особливо гостро це питання постало сьогодні, у світлі ратифікації Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. Це означає, що оновлення законодавства України має відбуватися на основі міжнародних стандартів у галузі судочинства, прав та свобод людини, а також з урахуванням багаторічного досвіду функціонування судових систем країн Європи.

На сьогодні здійснюються заходи щодо реформування судової системи.

Активну позицію у реформуванні судової системи займає й Верховний Суд України.

Зокрема, Верховний Суд України направив до Верховної Ради України свої пропозиції щодо конституційних засад реформування судової системи, розроблено пакет законодавчих ініціатив щодо внесення змін до Конституції України, стратегії вдосконалення діяльності судової системи, розширення можливостей позасудового вирішення справ, покращення доступу громадян до правосуддя, зміцнення ролі Верховного Суду України у питаннях забезпечення однакового застосування усіма судами норм права.

Таким чином, пріоритетом реформування судової системи України має бути утвердження європейської моделі судочинства, адже забезпечення принципу верховенства права є одним із головних постулатів у будь-якій демократичній державі. Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, оновлення Конституції України має відбуватися на основі міжнародних стандартів у галузі судочинства, прав та свобод людини. А роль і місце Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції вимагає, щоб у нього були дієві інструменти, за допомогою яких можна було б оперативно і ефективно впливати на правозастосовчу діяльність судів з метою забезпечення однакового застосування ними законодавства.

В Україні має бути відновлено триланкову систему судів загальної юрисдикції, до якої входитимуть Верховний Суд України, апеляційні та місцеві суди.

Відповідно, необхідно вилучити з Конституції України положення про вищі спеціалізовані суди (частина третя статті 125, частина четверта статті 127) та положення щодо побудови системи судів загальної юрисдикції за принципом спеціалізації (частина перша статті 125). Багаторічний досвід функціонування триланкової судової системи в Україні (до 2010 року) довів, що вона є більш дієвою та ефективною, а також зрозумілою та доступною для учасників судового процесу. Крім того, ліквідація однієї з ланок судової системи сприятиме дотриманню розумних строків розгляду справи судом, передбачених статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, адже суттєво зменшиться час із моменту звернення громадянина до суду до набрання судовим рішенням статусу остаточного.

Варто зазначити, що сумніви щодо доцільності існування в Україні чотириланкової судової системи також висловила Європейська комісія «За демократію через право» у Висновку від 15 червня 2013 року № 722/2013. У спільному Висновку Венеціанської комісії та Дирекції зі співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи від 11 жовтня 2010 року № 588/2010 також зазначено, що створення трьох різних юрисдикцій, очолюваних трьома касаційними судами, незалежними один від одного, може призвести до чисельних та часто складних колізій юрисдикції. Тому в Конституції України варто визначити статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, який у визначених законом порядку та спосіб забезпечує однакове застосування норм законодавства всіма судами України, здійснює повноваження суду касаційної інстанції та інші повноваження, передбачені законами України.

Крім того, у пункті 45 Висновку Венеціанської комісії від 15 червня 2013 року зазначено, що в Конституції України повинні бути викладені повноваження Верховного Суду

України, зокрема ті, які забезпечують його функції, щоб гарантувати однакове застосування закону. У світлі попереднього обмеження повноважень Верховного Суду України це було б дуже бажаним. У спільному Висновку Венеціанської комісії та Дирекції зі співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи підкреслено, що ідея верховного суду полягає в тому, що такий суд надає прецедентне тлумачення закону і таким чином забезпечує однакове тлумачення закону всіма судами.

Розбіжності в судовій практиці є невід'ємним наслідком будь-якої судової системи; разом із тим роль найвищої судової інстанції полягає в тому, щоб вирішувати такі суперечності. У країнах континентальної системи права, зокрема у Франції, Італії, Німеччині, Литві, Латвії, Угорщині, Словенії та Польщі, найвищий судовий орган держави здійснює, насамперед, функцію забезпечення єдності судової практики.

Роль і місце Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції вимагає, щоб у нього були дієві інструменти, за допомогою яких можна було б оперативно і ефективно впливати на правозастосовчу діяльність судів з метою забезпечення однакового застосування ними законодавства, саме через повернення Верховному Суду України повноважень суду касаційної інстанції, що логічно впливає з триланкової побудови судової системи.

Крім того, закріплення в Основному Законі можливості здійснення Верховним Судом України й інших повноважень, передбачених законами України, дасть змогу на законодавчому рівні визначити додаткові повноваження найвищої судової інстанції України. Зокрема, йдеться про надання судам роз'яснень рекомендаційного характеру щодо застосування норм законодавства України; звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення законів України тощо. Перелік цих повноважень має міститися в Законі України «Про судоустрій і статус судів» та процесуальних кодексах України.

**Ремескова Ю. О.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **МЕДІАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Сучасні юридичні дослідження все частіше констатують факт кризи кримінальної репресії як методу кримінально-правового регулювання. Навіть найсуворіші покарання не зупиняють зростання злочинності. Через це в сьогоденні умовах реалізація принципу невідворотності покарання зазнає модифікації. Відновне правосуддя може стати тим компромісом у змагальній системі судочинства, який надасть можливість повною мірою враховувати позиції сторін і водночас буде більш раціональним і економним засобом досягнення мети правосуддя порівняно з традиційним процесом вирішення судових справ. Ефективність та дієвість відновних підходів підтверджена більш ніж тридцятирічною світовою практикою. Важлива роль відновного правосуддя визнана ООН, Радою Європи, Європейським Союзом. Практично в усіх європейських країнах, а також США, Канаді, Австралії при здійсненні кримінального судочинства передбачено застосування віднов-



ного підходу. На підставі Рамкового рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» всі країни Євросоюзу зобов'язані поширювати медіацію у кримінальних справах та забезпечувати прийняття до розгляду будь-якої угоди між жертвою та правопорушником, досягнутої в процесі медіації. Зважаючи на те, що за допомогою медіації (від англ. mediation – посередництво) можливо розглядати кримінальні справи щодо злочинів невеликої тяжкості, відбувається розвантаження судів, зосередження їх діяльності на більш серйозних справах, а отже, підвищення ефективності системи правосуддя в цілому. Основна мета медіації, та взагалі, програм відновного правосуддя – відновлення – примирення, зцілення та відшкодування збитків. Відновленням в широкому соціально-антропологічному розумінні є зцілення жертви, реальне відшкодування завданої злочином шкоди, дієве каяття правопорушника, прийняття ним на себе відповідальності за відшкодування нанесених збитків, відновлення порушених стосунків в соціальній спільноті і, таким чином, ресоціалізація правопорушника.

Стаття 468 Кримінального процесуального кодексу передбачає укладення двох видів угод: 1) про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим; 2) між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості. Вказані угоди можуть бути укладені як під час досудового розслідування (ч.1 ст. 474 КПК України), так і під час судового провадження (ч.3 ст. 474 КПК України). Відповідно до змін, внесених у КПК України у 2015 році, при укладенні угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості встановлена обов'язкова участь захисника – з моменту ініціювання укладення такої угоди. Умовами укладення угоди про примирення є: по-перше, згода на це потерпілого і обвинуваченого; по-друге, укладення такої угоди є можливим лише щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої і середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ч.3 ст. 469 КПК України); по-третє, така угода може бути укладена до моменту виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч.5 ст. 469 КПК України). Відповідно до КПК України ініціатором угоди про примирення може бути тільки потерпілий чи підозрюваний, обвинувачений, а угоди про визнання винуватості – лише прокурор або підозрюваний, обвинувачений. (Хоча, наприклад, законодавством США передбачено укладення такої угоди і захисником). Водночас проводити переговори щодо угоди про примирення поряд з іншими особами можуть захисник і представник (ст. ст. 45, 63 КПК України). Отже, адвокати можуть виступати у ролі медіаторів. У ст. 2 проекту Закону України «Про медіацію» від 19 квітня 2012 р. зазначено, що медіатор – професійно підготовлений посередник у переговорах між сторонами конфлікту.

Процедура медіації є послідовним процесом, завдяки якому сторони поступово проходять шлях від прояснення обставин, причин та наслідків злочину для них обох до спільного пошуку можливостей відновлення: відшкодування завданої злочином шкоди, морального зцілення тощо. Моделі медіації створюють основу (базис) для виявлення різних медіативних підходів та їх співвідношення один з одним. На основі моделей медіації будуються базові правила проведення процедури медіації та застосування медіативної техніки. При здійсненні медіативних процедур велику роль відіграє посередник, медіатор, який забезпечує процес врегулювання правового спору. Залежно від ролі медіатора науковці розрізняють наступні моделі медіації: 1) оціночна медіація з вузьким предметом; 2) медіація сприяння з вузьким предметом; 3) оціночна медіація з широким предметом; 4) медіація сприяння з широким предметом. Медіатори – не судді і не арбітри, вони не мають права нав'язувати сторонам своє бачення проблеми чи варіант її вирішення. Головна мета

медіаторів (посередників), у тому числі адвокатів – допомогти сторонам дійти порозуміння. Адвокати-медіатори готують сторони до процедури, організують, проводять та контролюють процес проведення медіаційної зустрічі, під час якої, перш за все, налагоджують комунікацію між потерпілим та правопорушником, залагоджують точки напруги між сторонами, завдяки чому стає можливим знайдення рішення щодо наслідків кримінальної ситуації та примирення між сторонами. Виділяють три основні переговорні техніки: позиційні переговори, інтеграційні переговори і «трансформаційні» переговори, або діалог, спрямований на відновлення відносин між сторонами. У кожному з вказаних випадків різні мета і бажаний результат переговорів.

Участь адвоката в процедурі посередництва в якості медіатора відрізняється певною специфікою від виконання ролі медіатора іншими особами (конфліктологами, психологами, соціологами та ін.), оскільки адвокат є кваліфікованим юристом, який надає правову допомогу на професійній основі, несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків, в тому числі – за порушення адвокатської таємниці. За нашою думкою, здійснювати медіативну функцію можуть лише спеціально підготовлені для розв'язання конфлікту адвокати-медіатори, які відповідають певним вимогам. У законодавстві потрібно визначити певні критерії для зайняття медіаторською діяльністю. Адвокат, який здійснюватиме процедуру медіації, повинен володіти вмінням усунення конфліктів і мати знання, не лише у сфері права, а й у таких сферах як психологія, соціологія, педагогіка, які є необхідними для її проведення. Відсутність певних моральних та спеціальних освітніх вимог до медіатора може заважати реалізації завдань медіації та досягненню її мети. Відповідно до ч. 7 ст. 474 КПК суд перевіряє угоду на відповідність закону, а отже, за недостатньої компетентності медіатора ефективність відновного правосуддя буде низькою, а суди, в свою чергу, муситимуть продовжувати судове провадження у загальному порядку. На цей час в Україні об'єктивно бракує професійних медіаторів, які б могли надавати послуги клієнту на якісному рівні. У 2011 році при Академії адвокатури України відкрилась Школа медіації, після закінчення якої студенти отримують сертифікат, що засвідчує їх право проводити медіацію. З метою забезпечення єдиного державного обліку медіаторів та запобігання недобросовісній діяльності осіб, що не відповідають критеріям та вимогам закону, необхідно створити реєстр медіаторів – єдину державну інформаційну систему, яка містить відомості про медіаторів, на що вказується і у проектах законів «Про медіацію(посередництво) у кримінальних справах».

У розділі II Рекомендації № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах, закріплено основні принципи медіації: добровільність, конфіденційність, доступність, незалежність та автономність. Вважаємо, що цей перелік можна додати принципами, які стосуються безпосередньо діяльності адвоката-медіатора: неупередженості, професіоналізму (спеціалізації у проведенні медіацій), рівності сторін-учасників медіації. Процес реалізації адвокатом медіативної функції у кримінальному провадженні визначається нами як надання адвокатом-медіатором правової допомоги учасникам медіації та сприяння в пошуку взаємовигідних та взаємоприйнятних варіантів врегулювання юридичного конфлікту шляхом проведення переговорів з метою досягнення добровільного порозуміння (примирення) між сторонами та задоволення потреб, які виникли внаслідок вчинення правопорушення (відшкодування завданих матеріальних і моральних збитків). Медіація повинна здійснюватись з дотриманням принципів: незалежності, неупередженості, нейтральності, доступності, добровільності, професіоналізму, рівності сторін, конфіденційності та автономії. Особлива роль адвоката як незалежного та неупередженого посередника, який сприяє сторонам

в пошуку взаємоприйнятних та взаємовигідних умов урегулювання спору під час медіації, полягає не тільки у наданні правової допомоги при її проведенні, але й у реалізації процедури посередництва між сторонам правового спору – правопорушником та потерпілим на рівних засадах, а не виключно у наданні професійної допомоги лише одній із сторін. Тобто, під час здійснення медіативної діяльності адвокат не є ані особою, уповноваженою вирішити спір (конфлікт), ані представником або консультантом лише однієї зі сторін спору. Медіатор зобов'язаний медіювати спір, дотримуючись принципу нейтральності і без упереджень стосовно сторін та предмета спору. Він не може знаходитись в організаційній, функціональній та (або) іншій прямій чи опосередкованій залежності від сторін (чи однієї з них). Неупередженість відносять до суб'єктивної сторони, тобто до персонального сприйняття адвоката-медіатора учасниками спору.

Науковцями визначені певні особливості участі адвоката в урегулюванні правових спорів в якості медіатора, які, зокрема, виявляються у низці ознак: 1) особлива предметна сфера діяльності адвоката, пов'язана з глибоким всебічним аналізом протиріч і відносин у конфліктах різних предметних категорій; 2) особлива роль адвоката як незалежного та неупередженого посередника, який сприяє сторонам в пошуку взаємоприйнятних та взаємовигідних умов припинення спору; 3) особлива процедура (медіація), в рамках якої може здійснюватися адвокатська діяльність, і місце адвоката – медіатора в даній процедурі. Надання адвокатом допомоги у врегулюванні юридичних конфліктів варто розглядати як здійснення адвокатської діяльності в більш широкій сфері, яка виходить за рамки традиційної ролі адвоката як радника з правових питань. В Україні медіація повинна визнаватися як особливий вид адвокатської діяльності, що повинно знайти своє закріплення і на рівні чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. У наданні правової допомоги учасникам кримінального провадження при проведенні медіації значні можливості і перспективи є саме у адвокатів-медіаторів, які є потенційним джерелом скеровування правопорушників для участі у програмах відновного правосуддя. Вони повинні відігравати важливу роль у роз'ясненні сторонам користі від участі у процедурах відновного правосуддя і, таким чином, забезпечувати реалізацію їх права на примирення у випадках, встановлених законом.

Незважаючи на достатньо універсальний характер медіації як способу урегулювання конфліктів далеко не всі правові спори підлягають врегулюванню шляхом посередництва, оскільки не всі вони володіють достатньою «медіабельністю». Під «медіабельністю» науковцями пропонується визначати властивість юридичного конфлікту (правового спору), в силу якої він може бути урегульований безпосередньо сторонами конфлікту (спору) під час процедури медіації. Питання щодо «медіабельності» конфлікту (спору) має вирішуватися адвокатом-медіатором до початку проведення процедури медіації з метою економії фінансових та часових ресурсів, як сторін конфлікту (спору), так і власних. У даному випадку мається на увазі, що адвокат-медіатор має визначити ступінь ефективності проведення даної процедури як способу урегулювання спору між сторонами у конкретній ситуації. При проведенні медіації адвокати повинні керуватися спеціальним законом та стандартами проведення медіації. Також повинні бути розроблені процедура відбору, навчання та оцінювання діяльності медіаторів. Проект Закону «Про медіацію» (поданий на розгляд до Верховної Ради України 27.03.2015 р.) спрямований на створення законодавчого підґрунтя для успішного розвитку медіації як правового і соціального інституту. Інститут медіації має посісти чільне місце у вітчизняній системі права, чим сприятиме наближенню українського судочинства до європейських стандартів демократії, а інститут адвокатури повинен відігравати найважливішу роль у вирішенні цього завдання.

**Русанова І. О.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ТА ЗАСАД АДМІНІСТРУВАННЯ У СУДІ**

Судова влада характеризується наявністю специфічних принципів організації та діяльності. Одним із основних принципів судового права виступає принцип незалежності, який складається з принципу незалежності суддів та незалежності судів. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» в ст. 48 закріплює, що суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. А ст. 6 зазначеного Закону встановлює, що здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, з приводу розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою впливу на безсторонність суду забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Традиційно при характеристиці суду прийнято робити акцент саме на те, що суд це спеціальний орган, який здійснює правосуддя, і розглядаючи при цьому тільки власні теоретичні та практичні питання судочинства, не приділяючи уваги тому, що в першу чергу суд є органом державної влади, який має певну внутрішню структуру, та взаємовідносини як і в самій структурі, так і з іншими органами державної влади.

Тобто суд є окремим, самостійним елементом правовідносин, що протікають у суспільстві, у якому крім відносин, які виникають під час процесуального розгляду справи (провадження), існують й інші відносини – внутрішні, до яких можна віднести управлінську і кадрову політику, проблеми внутрішньої організаційної структури тощо. Всі ці питання пов'язані з організацією ефективної роботи суду, тобто зі здійсненням управлінських дій, та мають таке ж важливе значення для забезпечення здійснення справедливого та об'єктивного правосуддя, гарантування незалежності суддів при розгляді судових спорів, як і законодавчі норми, що визначають основні принципи і процедуру судочинства.

Отже, виокремлюючи дві групи відносин, що існують у суді, можна стверджувати, що втручатися у відносини, які виникають під час провадження процесуальної діяльності, не можна, а відносини, які виникають під час виконання організаційної діяльності, тобто такої діяльності, яка забезпечує можливість здійснення правосуддя, навпаки, потребують злагодженої координації та адміністрування.

Головна мета адміністрування у суді полягає в забезпеченні належних умов для справедливого відправлення правосуддя та винесення судьями своєчасних, чітких і добре обґрунтованих рішень, які є зрозумілими як для учасників справ, так і для широкого за-

галу. Досягнення цієї мети передбачає послідовне виконання менш масштабних завдань, кожне з яких заслуговує окремого розгляду. Ці завдання охоплюють: 1) зведення до мінімуму обсягу несуддівських (або суто адміністративних) функцій, які виконують судді, шляхом забезпечення належного виконання цих функцій працівниками апарату суду. Не менш важливим аспектом цього завдання є те, що роботою працівників апарату суду мають керувати професійні судові адміністратори (керівники апарату), в той час як голова суду здійснює тільки загальний нагляд за роботою адміністративного апарату суду, а не займається вирішенням всіх управлінських та адміністративних питань особисто; 2) забезпечення максимальної доступності суду для користувачів та відвідувачів, у тому числі за рахунок запровадження такої моделі, згідно з якою відвідувачі суду розглядаються як клієнти, які звертаються до суду з метою отримання необхідних їм послуг правосуддя; 3) забезпечення максимально ефективної роботи всіх підрозділів та служб судів шляхом реорганізації та автоматизації робочих процесів.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що судді є незалежними лише при здійсненні правосуддя, однак ця незалежність не повинна поширюватись на відносно-ни позап процесуального характеру, що протікають у суді.

**Сакара Н. Ю.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВИЙ ЗБІР» ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ**

22.05.2015 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору» № 484-VIII були внесені зміни до Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. № 3674-VI (надалі – ЗУ «Про судовий збір»), пов'язані, по-перше, зі збільшенням ставок зі сплати судового збору, а також, по-друге, зі скороченням кола осіб, звільнених від його сплати. У зв'язку з наведеним постає питання, чи не було створено цим Законом обмеження права на доступ осіб до суду, які можуть призвести до порушення права на справедливий судовий розгляд, гарантованого в п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Для відповіді на окреслене питання вважаємо за доцільне звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), оскільки саме в ній розкривається сутність права на доступ до правосуддя.

Перш за все хотілося б відмітити загальну позицію ЄСПЛ щодо сутності права на доступ до правосуддя та можливості встановлення на рівні національного законодавства обов'язку сплачувати судовий збір при зверненні до суду. Так, п. 1 ст. 6 Конвенції гарантує кожному право подавати до суду будь-який позов, що стосується його цивільних прав та обов'язків. Таким чином, це положення містить у собі «право на суд», з якого випливає право доступу до суду, тобто право порушувати провадження у суді в цивільних справах. Разом з тим «право на суд» не є абсолютним. Воно може бути піддане обмеженням, дозволеним за змістом, тому що право на доступ до суду за самою своєю природою потребує регулювання з боку держави (*Case of Golder v. United Kingdom, Case of Airey v. Ireland*). ЄСПЛ вважає, що положення п. 1 ст. 6 про виконання зобов'язання забезпечити ефектив-

не право доступу до суду не означає просто відсутність втручання, але й може вимагати вчинення позитивних дій у різноманітних формах з боку держави; це положення не означає надання права на безкоштовні провадження у цивільних справах (*Case of Airey v. Ireland*). Більше того він ніколи не виключав можливості того, що інтереси справедливо-го здійснення правосуддя можуть виправдовувати накладення фінансових обмежень на доступ особи до суду (*Case of Tolstoy Miloslavsky v. UK*). Однак такі обмеження будуть несумісним із п. 1 ст. 6, якщо вони не переслідують законної мети або коли не існує розумної пропорційності між застосованими засобами та законністю цілі, якої прагнуть досягти (*Case of Kreuz v. Poland*). При цьому, в якості «законної мети» визнається, фінансування функціонування органів судової влади та дія в якості стримуючого фактору від легковажних позовів (*Case of Stankov v. Bulgaria*).

ЄСПЛ, займаючи позицію, що сама по собі вимога щодо сплати зборів цивільними судами у зв'язку з поданням позовів, не може вважатися обмеженням права доступу до суду, наголошує, що сума зборів, призначена у світлі конкретних обставин справи, включаючи спроможність заявника її сплатити та стадію, на якій перебував розгляд справи на той момент, коли обмеження було накладено, є важливими чинниками при визначенні того, скористалася ця особа своїм правом доступу до суду чи ні та чи мала «розгляд судом» (*Case of Kreuz v. Poland*).

Аналіз окремих рішень ЄСПЛ, в яких досліджувалися питання зборів у цивільних справах в контексті дотримання права на доступ до суду, дає можливість сформулювати наступні вимоги, які мають враховуватися під час регулювання інституту судового збору на рівні національного законодавства:

- розмір судового збору може встановлюватися пропорційно до ціни позову, але при цьому має бути визначений верхній ліміт, тобто максимальна сума судового збору (*Case of Harrison McKEE v. Hungary, Case of Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A. S. v. Turkey*);

- при закріпленні розміру судового збору має враховуватися мінімальний розмір заробітної плати в даний період й при цьому, розмір судового збору не повинен істотно перевищувати останній (наприклад, у 4 та більше разів) (*Case of Mehmet and Suna Yigit v. Turkey, Case of İlbeyi Kemaloglu and Meriye Kemaloglu v. Turkey, Case Jedamski and Jedamska v. Poland*);

- звільнення від сплати судового збору органів державної влади, в тому числі прокуратури при зверненні до суду в інтересах держави не повинно ставити протилежну сторону в неправомірно невігідне становище (*Case of Stankiewicz v. Poland*);

- суди повинні бути наділені дискреційними повноваженнями вирішувати питання про звільнення від сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати, враховуючи фінансове становище особи (*Case of Stankov v. Bulgaria, Case of Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A. S. v. Turkey*) та адекватність її вимог (*Kupiec v. Poland*);

- у справах про відшкодування шкоди, відповідачем за якими виступає держава (наприклад, у разі перевищення тривалості судового розгляду, безпідставного попереднього тримання під вартою тощо) необхідно уникати встановлення великого розміру судового збору для того, щоб не допустити ситуації, в якій сума компенсації, отриманої за рішенням суду, буде меншою або дорівнювати сумі сплаченого судового збору (*Case of Harrison McKEE v. Hungary*);

Національні суди, вирішуючи питання про звільнення від сплати судового збору, зменшення його розміру, надання відстрочки чи розстрочки мають враховувати наступні обставини:

- фінансове становище особи (працевлаштування особи, розмір щомісячних доходів, наявність рухомого та нерухомого майна, цінних паперів та інших активів, можливість

розпоряджатися наявними рухомим, нерухомим майном, цінними паперами та іншими активами тощо), тобто чи могла вона сплати судовий збір, не ставлячи себе в скрутне матеріальне становище (*Case of Mehmet and Suna Yigit v. Turkey*, *Case Jedamski and Jedamska v. Poland*);

– адекватність вимог особи, з якими вона звертається до суду, тобто чи є вони «розумними» з точки зору законодавства та національної практики цивільного судочинства. При цьому, необхідно враховуватися наявність чи відсутність сталої судової практики за аналогічними вимогами, перебування чи не перебування судової системи в стані реформування тощо (*Case of Kupiec v. Poland*, *Case of Stankov v. Bulgaria*);

– стадію, на якій знаходиться справа, тобто чи змогла вже особа реалізувати своє право на доступ до суду (*Case of Harrison McKEE v. Hungary*, *Case of Podbielski and Ppu Polpure v. Poland*). У разі якщо особа не мала такої можливості, їй має надаватися відстрочка у сплаті судового збору (*Case Jedamski and Jedamska v. Poland*);

– у тому випадку, якщо особа була внаслідок вказівки закону звільнена від сплати судового збору у певній категорії справ під час звернення з позовом до суду першої інстанції, вищестоящі суди, розглядаючи її вимогу про звільнення від сплати судового збору, мають враховувати не лише її фінансове становище, але й характер вимоги, що підлягає розгляду, враховуючи що їх природа була підставою для звільнення при зверненні до суду першої інстанції (рішення у справі (*Case of Giorap v. Moldova*)).

Аналіз ЗУ «Про судовий збір» після внесення змін дає можливість зробити висновок, що більшість вимог, вироблених ЄСПЛ, в ньому враховані. Так, відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про судовий збір» кошти судового збору спрямовуються на забезпечення здійснення судочинства та функціонування органів судової влади. Відповідно до ст. 4 вищезазначеного закону у справах майнового характеру розмір судового збору визначається у пропорційному відношенні до ціни позову. При цьому, у більшості випадків встановлюється обмеження максимальної суми судового збору з врахуванням розміру мінімальної заробітної плати, у місячному розмірі, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду. Таке обмеження, встановлене щодо фізичних осіб (3, 5 розмірів мінімальної заробітної плати) не значно перевищує розмір, який за думкою ЄСПЛ свідчить про порушення вимоги розумної пропорційності між застосованими засобами та законністю цілі, якої прагнуть досягти. Позбавлення пільг щодо сплати судового збору різних державних органів, в тому числі прокуратури, на наш погляд, сприяє підтриманню балансу між приватними інтересами та інтересами держави в цивільних правовідносинах, не допускаючи створення переваг однієї сторони над іншою. Крім того, згідно зі ст. 8 ЗУ «Про судовий збір» враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі, зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати.

Разом з тим можна виділити наступні недоліки ЗУ «Про судовий збір», які можуть призводити до порушення права на доступ до правосуддя.

По-перше, не щодо всіх вимог майнового характеру встановлені максимальні обмеження розміру судового збору. Так, наприклад, розмір судового збору за подання позовної заяви про захист честі та гідності фізичної особи, ділової репутації фізичної та про відшкодування моральної шкоди становить 1,5 відсотка ціни позову, але не менше 1 розміру мінімальної заробітної плати. Такі обмеження взагалі не встановлені для позовів майнового характеру, що пред'являються юридичними особами, фізичними особами-підприємцями.

По-друге, суд, застосовуючи свої дискреційні повноваження та вирішуючи питання про надання відстрочки чи розстрочки у сплаті судового збору, зменшення розміру судового збору або звільнення від його сплати, повинен оцінювати лише майновий стан сторони, не маючи при цьому можливості аналізувати адекватність вимог. Крім того, ЗУ «Про судовий збір» не визначає, яким повинен бути майновий стан сторони, щоб суд міг застосовувати ст. 8.

На підставі наведеного, на наш погляд, можна зробити висновок, що ЗУ «Про судовий збір» потребує подальшого доопрацювання з врахуванням вимог, вироблених ЄСПЛ для того, щоб застосування його положень на практиці не створювало перешкоди в реалізації права на доступ до суду.

**Святоцька В. О.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НАБЛИЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ДО ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ**

Говорячи про наближення до *загальноєвропейських стандартів*, в першу чергу, мова йде про стандарти правових інститутів, і особливо інститутів, діяльність яких полягає у захисті прав і свобод людини. Одним з таких інститутів є адвокатура – спеціалізований правовий інститут, основною конституційною функцією якого є захист прав людини. Реформування адвокатури України, з поступовим приведенням її у відповідність до європейських стандартів є необхідною умовою національної «європеїзації». Українська адвокатура повинна відповідати певним «світовим чи міжнародним стандартам адвокатури».

Беззаперечним є факт, що вступ України до Ради Європи та співпраця з європейськими організаціями, налаштованість на інтеграцію у Європейський Союз, відкривають для нашої держави великі можливості у європейському просторі. Необхідною умовою такого входження є наближення України за всіма спектрами діяльності до *загальноєвропейських стандартів*, що своєю чергою, передбачає інституційне зближення з європейськими правовими інститутами.

Світові стандарти адвокатури – це загальновизнані світовою спільнотою стандарти адвокатури, як окремого правового інституту, що сформувалися під впливом певних історичних подій, та закріплені низкою міжнародних актів. Такі стандарти є для України зразком, але деякі з них є і нормативним обов'язком.

Діяльність правозахисного інституту України – адвокатури, врегульована численними нормами та правовими стандартами, серед яких важливе місце займають міжнародні стандарти, закріплені в міжнародно-правових актах.

Усвідомлення світовою спільнотою таких цінностей, як права і свободи людини та громадянина стало поштовхом до розвитку правозахисних інститутів у повоєнний період другої половини двадцятого століття. Усі ці цінності знайшли відображення на нормативному рівні – в низці міжнародно-правових документів. Більшість таких документів на нормативному рівні закріплюють права людини як основну цінність будь-



якої держави, а їх дотримання та захист як основний напрямок діяльності держави. Всі вони спрямовані на ефективний захист прав людини. Аналіз таких документів дає зрозуміти, що головним завданням для країн, які стоять на шляху демократичного розвитку є побудова держави, основним пріоритетом якої є дотримання прав людини. Побудова державних органів, організацій та інститутів, завданням яких є захист прав і свобод людини та громадянина є обов'язком кожної держави. Практично усі ці документи сприяють загальній повазі і дотриманню прав людини і основних свобод та захисту у разі їх порушення.

Першою міжнародною основою для визнання прав людини стала «Загальна декларація прав людини», прийнята в 1948 році Генеральною Асамблеєю ООН. Декларація підкреслює неподільність прав: громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних. Наступним кроком у цьому напрямку стало закріплення принципу поваги до прав людини в Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Питання соціального призначення, організації та діяльності адвокатури отримали нормативне закріплення на світовому рівні в «Основних положення про роль адвокатів», прийнятих Восьмим Конгресом ООН по запобіганню злочинам, у серпні 1990 р. в Нью-Йорку. До міжнародних документів організації та діяльності адвокатури належать також «Загальний кодекс правил для адвокатів держав Європейського співтовариства», прийнятий у жовтні 1998р., в якому підкреслено важливу й особливу роль адвокатури у суспільстві будь-якої країни-учасниці ЄС, Статут Міжнародного союзу адвокатів та інші документи, прийняті Міжнародною асоціацією юристів. Ще одним міжнародно-правовим документом, який відображає європейські цінності та є орієнтиром для країн, що стоять на шляху демократичного розвитку є «Парижська хартія для нової Європи», підписана у м. Парижі у 1990 році.

Отже, *загальноєвропейськими стандартами адвокатури* є визнані міжнародною спільнотою зразки, яким повинна відповідати адвокатура. Такі стандарти, закріплені в міжнародно-правових документах, є для України обов'язковими (у разі ратифікації) або носять рекомендаційний характер.

Аналіз вищенаведених міжнародних документів дозволив класифікувати *загальноєвропейські основоположні стандарти організації і діяльності адвокатури*, до яких належать: *недержавний характер адвокатури; незалежність; добровільність; самоврядування; верховенство права; законність; відсутність дискримінації права на зайняття адвокатською діяльністю; конфіденційність; демократизм; особиста порядність та стандарти професійної адвокатської етики.*

Такі стандарти повинні слугувати орієнтиром для адвокатської спільноти у повсякденній професійній діяльності, а національний законодавець повинен враховувати положення вищенаведених стандартів при розробці законодавства про адвокатуру. Закріплення загальноприйнятих, визнаних багатьма розвинутими демократичними країнами стандартів організації та діяльності адвокатури в національних нормативно-правових актах сприятиме їх дотриманню.

Сьогодні Україна стоїть на шляху європеїзації та демократичного розвитку, впроваджуючи загальноприйняті, визнані багатьма розвинутими демократичними країнами стандарти, які народжувались десятиліттями. Необхідною умовою формування України як європейської правової держави є вдосконалення захисту прав і свобод громадян. Дотримання загальновизнаних світовою спільнотою основоположних стандартів організації і функціонування адвокатури є необхідною умовою євроінтеграції адвокатури України.

**Сидоренко О. О.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії держави і права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДЖЕРЕЛА СУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ**

Судочинство України знаходиться в процесі реформування. Президент України Петро Порошенко 20 травня 2015 р. видав указ, яким затвердив Стратегію реформування судочинства, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. Документ спрямований на практичну реалізацію принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади. Впровадження в національну правову систему новітніх теоретичних уявлень щодо місця та ролі суду в демократичному суспільстві потребує втілення в професійне праворозуміння суддів сучасних ціннісних орієнтирів, опрацювання на рівні національної практики позитивного зарубіжного досвіду. Продовжує тривати дискусія про місце та роль судових органів в механізмі правового регулювання суспільних відносин. Перед судовою владою постали питання щодо можливості брати участь у процесі нормотворчості. Більшість теоретиків права дотримуються позиції щодо неможливості суддівського нормотворення, спираючись, в основному, на відсутність відповідних законодавчих норм. Однак, загальноєвропейські тенденції зближення англо-саксонської та романо-германської систем права, діяльність Європейського суду з прав людини викликають ширше застосування норм права і принципів у суддівській діяльності. Саме тому сучасний етап розвитку національної правової системи України вимагає визнання в якості джерела права судового прецеденту і судової практики як засобів визначення змісту прав і свобод.

Загальна теорія права визначає судовий прецедент як одну із зовнішніх форм права. У формально-юридичному сенсі відповідних зовнішніх форм, в яких об'єктивується норма права, використовується словосполучення «зовнішня форма (джерело) права». При цьому, термінами «форма» та «джерело» позначають різні явища. Наприклад, у філософії зміст та форма – парні категорії, що характеризують різні сторони одного явища. У філології «форма» трактується як зовнішній вираз, вияв явища, а джерело – як основа, вихідне начало; те, що дає початок. Юридичні словники трактують джерело права як форму фіксації, виразу назовні норми права. Загальнообов'язковість юридичної норми є визначальною для форми, в якій вона об'єктивується, адже базується на формальному волевиявленні правотворчого суб'єкта. Отже, зовнішня форма (джерело) права – це спосіб об'єктивації норми права шляхом надання їй загальнообов'язковості.

Форми (джерела) права Європейського Союзу, як наголошують дослідники, утворюють цілісну систему з властивою для неї ієрархією актів, тобто підпорядкуванням актів нижчого рівня актам вищого рівня. Найбільшого визнання серед теоретиків і практиків набула класифікація всіх джерел європейського права залежно від критерію «походження», тобто мають «міжнародне походження», привнесені ззовні, в інших – з'явилися завдяки власній правовій активності органів співтовариств і ЄС, тобто є ніби «внутрішнім продуктом». Відповідно до цієї класифікації, система джерел права Євросоюзу складається з двох груп: джерела первинного права і джерела вторинного (похідного від первинного) права. Західні дослідники долучають до цієї системи також джерела прецедентного

права і виділяють в самостійну групу джерел європейського права. Зумовлюється це тим, що у процесі формування джерел європейського права стикаються підходи до розуміння джерел у континентальній і англосаксонській правових сім'ях, а також відчувається вплив концепції джерел міжнародного права. В ієрархії джерел європейського права джерела первинного права мають вищу юридичну силу. Юридична природа кожної з цих груп джерел права також різна.

Судовий прецедент, як правило, є класичним джерелом права в англо-саксонській правовій системі, де судове нормотворення визнається як юридичною доктриною, так і юридичною практикою. «Класичного» прецедентного значення набувають рішення або ухвала про прийнятність (відмову) позову до розгляду. Специфіка «від конкретного до загального» формується у результаті розгляду судом вищої юрисдикції конкретної справи, а не встановлюється як результат абстрактних узагальнень судової практики щодо певної категорії справ. Судовий прецедент має місце не лише у даній правовій системі. Правовий прецедент (і не лише судовий) існує в різних правових системах.

У сучасній романо-германській правовій системі, де нормативно-правовий акт є основним джерелом права, все більше посилюється вплив судових прецедентів. У цій правовій системі існує концептуально чіткий розподіл між правотворчою, правозастосовчою та правотлумачною діяльністю. Тому у романо-германській правовій системі відсутня концепція прецедентного права і практика застосування прецедентних рішень судами. Юридична практика історично формувалася так, що законодавчі положення доповнювалися актами офіційного тлумачення та судової практики, яка формувалася в межах діючих джерел права і для їх ефективного застосування.

Судові рішення в романо-германській правовій системі не зв'язують суддів. Проте, вищі суди, в процесі офіційного тлумачення закону чи у касаційному провадженні, мають право доповнити, уточнити або змінити нечітко сформульовану або створити відсутню норму права. Самостійним джерелом права визнаються і рішення органів конституційного правосуддя, які створюються у процесі здійснення ними нормотворчих функцій: конкретизації та інтерпретації конституційних норм, а також створення нових правових норм.

Прецедентне право формально не закріплене як джерело європейського права. Проте фактично воно існує, цілком природно, бо визнається країнами загального права, які є членами Європейського Союзу, в якості прецедентів тлумачення джерел первинного та вторинного права, і «негативної» судової правотворчості.

Такі тенденції зумовлюють посилення судів романо-германської правової системи у тлумаченні законів, визнання їх суб'єктами нормотворчості поряд з іншими правотворчими суб'єктами. Сучасні тенденції формування правової системи в Україні характеризуються розформалізацією системи джерел права. Тому актуальним є позитивне вирішення питання можливості суддівського нормотворення та визнання такого джерела права як прецедент. Наявність судових прецедентів, які б доповнювали діючі закони, надало б гнучкості системі джерел права, престижності закону.

Необхідно чітко розмежовувати поняття: нормативно-правовий, правотлумачний та правозастосовчий прецедент. Не всі судові рішення можна визнавати джерелами права. Прецедентний характер судових рішень в Україні мають не тільки ті рішення, що містять норму права, а й ті, що містять правила – роз'яснення змісту норми права, а також рішення судів чи спеціальні акти судових органів, що містять критерії уподібненого застосування норм права.

Серед переваг прецеденту, як джерела права, можна виділити його здатність створювати і фіксувати норму права більш оперативно, ніж у ході тривалого правотворчого процесу і можливість доповнити, конкретизувати закон приписом підзаконного характеру; заповнити, подолати прогалини у системі джерел права; забезпечити врегулювання більш широкого кола відносин. Законодавство України має чітко визначати коло суб'єктів, які уповноважені створювати нормативно-правові прецеденти, сфери та межі, в яких вони формуватимуться, юридична сила таких актів, характер та місце у системі джерел права України. Запровадження системи прецедентного права буде зобов'язувати суддів усіх рівнів постійно підвищувати свій професійний рівень, бо зміна чи скасування судового рішення автоматично порушуватиме питання про причини допущених помилок і накладення дисциплінарної відповідальності.

Таким чином, сучасний етап реформування правової системи має супроводжуватись визнанням судового прецеденту у якості джерела права України для нормативно-правового регулювання суспільних відносин.

**Татулич І. Ю.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри правосуддя, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

## **ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОЧИНСТВА**

Здійснюючи правосуддя, суд захищає порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, інтереси держави. Судовий захист прав, свобод та інтересів відбувається з дотриманням цивільної процесуальної форми, оскільки суд та учасники цивільного процесу повинні діяти в установленому законом порядку. Саме тому завданням цивільного судочинства визначено справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ.

Здійснення правосуддя у цивільних справах нерозривно пов'язане із ідеєю справедливості, яка є чітко закріплена в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (п. 1 ст. 6), (далі – Конвенція), а оскільки остання вважається джерелом права, то її норми є частиною національного законодавства. Як відомо, справедливість є одним із загальноправових принципів цивільного процесуального права. У процесуальній науці висловлюються міркування про те, що цей принцип є «складним комплексом принципів і правил, до яких насамперед слід віднести такі права, свободи і принципи: доступ до правосуддя; судовий розгляд у присутності сторони; свободу від примусу надавати не вигідні для себе покази; рівність сторін; змагальність судового процесу; мотивоване судові рішення». До змісту цього права входять чотири підгрупи прав: органічні, інституціональні, процесуальні та спеціальні. До органічних належать елементи, що забезпечують ефективне користування цим правом та його реалізацію (доступ до правосуддя і виконання судових рішень). Інституціональні елементи – це критерії, яким має відповідати і судова система держави загалом, і кожен національний судовий орган окремо (незалежний, неупереджений, створений на підставі закону). Процесуальні елементи права на справедливий судовий розгляд передбачають реальну участь особи або її представника у розгляді справи, змагальність

сторін під час процесу, рівність сторін на всіх стадіях судового розгляду та розумні строки розгляду. В свою чергу, корифей у науці цивільного процесуального права В. В. Комаров пропонує розглядати право на справедливий судовий розгляд у широкому й вузькому значенні. У широкому значенні це право закріплене в п. 1 ст. 6 Конвенції і його можна ототожнити з правом на доступ до правосуддя, тобто кожна особа повинна мати можливість ініціювати судовий розгляд справи щодо своїх цивільних прав, свобод та отримати справедливий і ефективний судовий захист. У вузькому значенні право на справедливий судовий розгляд охоплює лише вимогу «справедливої» процедури, яка в тексті статті Конвенції використовується поряд із вимогами незалежності та безсторонності суду, публічності й розумності строку судового розгляду. Більше того, вчений виділяє такі «основні складові елементи права вказаного у широкому значенні: – необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи; – належна (справедлива) судова процедура; – публічний судовий розгляд; – розумний строк судового розгляду; – розгляд справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом».

На думку Н. Сакари, до перелічених елементів вказаного права варто віднести і своєчасне виконання судових рішень. Оскільки у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини особливо підкреслює значення цього права, посилаючись на те, що ефективний доступ до суду містить право на виконання судових рішень без належних затримок. Провадження в суді та виконавче провадження є відповідно першою і другою стадіями одного провадження. Таким чином, виконавче провадження не має бути відокремленим від судового, і ці обидва провадження мають розглядатися як цілісний процес. Мета звернення особи до суду, тобто захист права, свободи чи інтересу, відбудеться лише тоді, коли таке право, свобода чи інтерес будуть поновлені, тобто коли рішення суду буде виконане.

На думку П. Рабіновича і Б. Ратушною елементом права на справедливий судовий розгляд є належна судова процедура, вагомим складником якої є належне доказування обставин судової справи.

Отже, під справедливістю судового розгляду слід розуміти те, що діяльність суду при вирішенні цивільних справ повинна спрямовуватись саме на зміцнення справедливості, захист прав та інтересів осіб, а також на приведення національного законодавства у відповідність до положень міжнародних договорів.

Однак, права, свободи та інтереси людини можуть бути захищені лише справді незалежним судом, який діє на засадах законності, неупередженості, що теж знайшло своє закріплення у деяких нормах ЄКПЛ на категоріальному рівні як одна з характеристик, яким має відповідати суд. З аналізу випливає, що саме неупередженість безпосередньо пов'язана з особою судді, з його особистим переконанням (внутрішнє переконання), із структурними питаннями організації складу суду і завданнями, які покладаються на суддю у конкретній справі. Для забезпечення і впровадження даної вимоги у цивільне судочинство існує інститут відводу суддів, та недопустимість повторної участі судді в розгляді справи (гл. 3 ЦПК України). Виявлення та з'ясування особливостей, що характеризують неупереджений судовий розгляд, залишається одним із актуальних завдань, що стоять перед судом під час розгляду та вирішення цивільної справи.

Не менш важливою складовою завдань цивільного судочинства був і залишається своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ. Адже важливо, щоб цивільне судочинство здійснювалось не лише правильно, а й своєчасно. Задля досягнення цієї мети

встановлюються цивільні процесуальні строки. Існування та чітке дотримання процесуальних строків судом, особами, які беруть участь у справі, іншими учасниками цивільного процесу є гарантією здійснення учасниками процесу своїх суб'єктивних процесуальних прав і найважливіше є запорукою ефективності здійснення цивільного судочинства. Ефективність захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів залежить від його своєчасності. Саме тому гл. 6 ЦПК України виділяє в якості одного із завдань цивільного судочинства своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ.

Таким чином, завдання цивільного судочинства служать засобом досягнення його ефективності, повинні поширюватись на всі види проваджень в цивільному процесі та всі стадії розгляду і вирішення цивільних справ, що і призведе в майбутньому до ухвалення законного та обгрунтованого рішення у справі.

**Ткачук О. С.,**

кандидат юридичних наук, доцент, суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

## **ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ СУДОВОЇ ВЛАДИ**

Конституція України у статті 6 вказує на те, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. У той же час, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Наведене правило узгоджується із ст. 124 Основного Закону. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються – говорить Конституція.

До повноважень Верховної Ради України належать: внесення змін до Конституції України, призначення всеукраїнського референдуму, прийняття законів, затвердження Державного бюджету України та контроль за його виконанням, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією. заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України, оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України, а також виконання ряду інших важливих функцій. Проте жодна із них не пов'язана із застосуванням законів щодо відправлення правосуддя, засудження, виправдання, помилування чи звільнення від покарання або відповідальності у кримінальних справах чи справах про адміністративні правопорушення.

При цьому, наприклад, відповідно до Закону України «Про застосування амністії в Україні» амністія є повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вирoki стосовно цих осіб не набрали законної сили. Рішення про застосування чи незастосування амністії приймається судом стосовно кожної особи індивідуально після

ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання. Амністія не застосовується до осіб, засуджених за умисне вбивство, та осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі.

У той же час Верховна Рада України 24 лютого 2014 року випустила на свободу Віталія Запорожця, засудженого до 13 років ув'язнення за вбивство міліціонера на Київщині. 37-річний майор міліції, начальник Калитнянського селищного відділку внутрішніх справ Симоненко був убитий пострілом із мисливської рушниці біля кафе в селі Семиполки місцевим мешканцем, якому міліціонер нібито зробив зауваження щодо його поведінки. Також парламент звільнив від покарання Дмитра та Сергія Павліченків, яких було засуджено за звинуваченням у вбивстві судді. 21 березня 2011 року суддю Шевченківського району Києва Сергія Зубкова знайшли мертвим біля його дому з вогнепальними та ножовими пораненнями. Уже за декілька днів міліція затримала Дмитра та Сергія Павліченків за підозрою у вчиненні вбивства. 2 жовтня 2012 року Голосіївський райсуд Києва засудив Дмитра Павліченка до довічного ув'язнення, а Сергія Павліченка – до 13 років позбавлення волі. Апеляційний суд Києва залишив вирок Дмитру та Сергію Павліченкам без змін.

При цьому, відповідною Постановою Верховної Ради України крім звільнення вказаних осіб, доручено Міністерству внутрішніх справ України та Генеральній прокуратурі України, у зв'язку з відсутністю у їх діях складу злочину (правопорушення), невідкладно забезпечити припинення кримінальних та адміністративних справ щодо цих осіб.

27 лютого 2014 року Верховна Рада України ще раз звільнила вказаних осіб від відбуття призначеного їм судом покарання на підставі Закону про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні».

Ми цілком погоджуємося із думкою, що Верховна Рада України не може шляхом прийняття окремих законів наділяти себе повноваженнями, які не віднесені до її відання Конституцією України, і тим більш такими повноваженнями, які відповідно до Конституції належать Президенту України.

При цьому доречно послатися на правову позицію Конституційного Суду України, який у своєму рішенні від 23 грудня 1997 року № 7-зп зазначив, що Верховна Рада України, приймаючи закони, не має права допускати невідповідностей щодо будь-яких положень, прямо закріплених в Конституції України, перерозподіл конституційної компетенції шляхом прийняття закону є можливим тільки шляхом внесення змін до Конституції України. За змістом відповідних положень Конституції України та чинного кримінального законодавства у разі виникнення потреби, звільнення від відбування кримінального покарання конкретно визначених осіб має здійснюватись шляхом помилування особи Президентом України.

Як відомо, судове право – це частина публічного права, що включає в себе загальні положення процесуальних галузей права як основну її складову та суміжних галузей матеріального права, які містять положення, що застосовуються в процесі судочинства. Практичне значення судового права полягає в тому, що досліджувані нею суспільні відносини настільки зближують галузі процесуальних галузей права між собою і з судовим устроєм, що актуально звучить ідея про кодифікування судового права в окремому правовому акті.

У цьому зв'язку хотілося б наголосити на необхідності подальшого розвитку теорії судового права як одного із засобів забезпечення формування в Україні правової держави. Це у подальшому, разом із іншими заходами, забезпечить неможливість ситуації перебірання судової влади парламентом.

**Хотинська-Нор О. З.,**

кандидат юридичних наук, доцент, науковий консультант, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

## **ТЕОРІЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В СТРУКТУРІ СУДОВОГО ПРАВА**

Із здобуттям незалежності держава Україна взяла на себе обов'язок визнавати, дотримуватись і захищати права і свободи людини та громадянина, що зумовило потребу у створенні такої розвинутої системи гарантій, яка б реально могла його реалізувати. Очевидно, що ця система гарантій втілена у формі судового захисту, яка попри усі кризові явища, що існують у сфері сучасної судової влади, була та залишається найбільш затребуваною суспільством. Саме необхідність відповідати вимогам суспільства, яке є першоджерелом судової влади, спричиняє пошуки оптимальної для України моделі судової системи як соціальної мета системи, в межах якої функціонує структура судів, покликаних «вершити» правосуддя, реалізуючи право громадян на судовий захист.

Питання підвищення ефективності судового захисту та доступу до правосуддя, що вже давно є предметом дослідження вітчизняних науковців та практиків, обумовлює розвиток ідей, які дають змогу оптимізувати ресурси судової влади, у тому числі шляхом універсалізації процесуальної форми як однієї з фундаментальних категорій процесуального права. Наголошуючи на перспективності наукового пошуку в цьому напрямку, відомий процесуаліст В. В. Комаров зазначив, що «ресурс судової влади концентрується у судовій юрисдикції, дискреційних повноваженнях суду та обов'язковості судових рішень».

Зазначене свідчить про актуалізацію питання розробки доктрини судового права, що становить зміст вчення про судову сферу професійної діяльності, фундаментальні засади якої були сформовані у працях відомих учених – юристів дореволюційного періоду І. Я. Фойницького, Й. В. Михайловського, В. О. Рязановського, М. М. Розіна, Є. В. Васьковського, М. М. Полянського та інших, та в подальшому розвинуті радянськими ученими, серед яких такі відомі процесуалісти як А. Л. Ривлін, М. С. Строгович, В. М. Савицький, І. Л. Петрухін, Е. М. Мурадян, І. В. Решетнікова та інші. До їх послідовників серед вітчизняних науковців сучасної доби можна віднести В. Д. Бринцева, Ю. М. Грошевого, А. О. Селіванова, І. Є. Марочкіна, С. В. Прилуцького, Л. М. Москвич, Н. В. Сібільову.

Однак, незважаючи на тривалу історію цього вчення, нині в українській науці теорія судового права лише відроджується та перебуває на стадії пошуку концептуальних основ, що серед іншого зумовлює плюралізм думок не тільки що до її змістовної природи, а й що до її структури як предмета науки.

Так, на думку А. О. Селіванова основне призначення судового права наука пов'язує з предметом дослідження – побудовою самостійної судової влади та процесуальною судовою діяльністю, яка відображена в організації судової практики. Структура судового права як предмет науки може мати такий вигляд: 1) теорія судової влади, судоустрою, судочинства; 2) теорія організації судового праворозуміння і правозастосування з елементом правотворчості.

З позиції С. В. Прилуцького предмет судового права має охоплювати: вчення про суд та судову владу як феномен публічно-правових відносин; вчення про судоустрій; вчення



про судочинство та правосуддя. У межах означеного предмета мають здійснюватись теоретичний аналіз та наукове обґрунтування таких складних правових інститутів, як: судова правотворчість; судова політика та політика судової влади; самоорганізація судової влади; суддівське самоврядування; управління судовою владою та судове адміністрування; судовий контроль і судовий нагляд, транспарентність судової влади.

З яких би позицій науковці не підходили до визначення предмета судового права, виходячи з найбільш широкого уявлення про судове право як науку про судову владу у всіх її можливих проявах, вбачається допустимим розглядати його у трьох аспектах:

- 1) інституціональному (з позиції необхідності дослідження та наукового аналізу інститутів судової влади);
- 2) організаційному (з точки зору необхідності наукового обґрунтування та пошуку оптимальної моделі судової системи, її декомпозиції);
- 3) функціональному (вивчення та аналіз закономірностей функціонування судової системи, реалізації її функцій, а також функцій її окремих елементів).

Окрім згаданих елементів, невід'ємною складовою структури судового права має стати теорія судової реформи.

Сучасна судова система (судова влада) України у значній мірі є результатом реформ – цілеспрямованих заходів різного масштабу та характеру, що реалізовувались за певним планом. Однак слід усвідомлювати, що реформи генерують потік інституціональних змін у судовій системі, частина з яких здатна розвиватися за наміченим планом, друга частина реалізується у спотвореному вигляді, третя – стає нереальною та відмирає. Тому теорія судової реформи повинна стати невід'ємною складовою науки судового права, розкриваючи основні детермінанти реформування інститутів судової влади. Той факт, що досі питанням методології та доктринальним засадам реформування судової системи приділялось обмаль уваги свідчить про низький рівень розробки цієї проблеми, що, серед іншого, є визначальним в оцінці ефективності запроваджуваних змін.

Варто виходити з того, що, як слушно зауважив академік Г. В. Осіпов, будь-яка програма, якби привабливо вона не виглядала, не будучи науково обґрунтованою, виявляється у кінцевому рахунку черговою утопією чи соціальним міфом і може в результаті призвести до таких руйнівних наслідків, яких ніхто не припускав.

Вважаємо, що кризові процеси, які мають місце у судовій системі нашої країни, є наслідком безсистемного, хаотичного, непослідовного, іноді деструктивного її реформування, «корінь зла» якого криється в ігноруванні досягнень сучасної науки, відсутності комплексних методологічних розробок з цього напрямку.

В той час як вивчення реформування як явища та процесу у сфері судової влади має свої особливості, пов'язані з дослідженням спільних рис, характерних для всіх реформ, зокрема: логіки, передумов, закономірностей перебігу та обмежень переростання в процесі з наслідками, протилежними цілям реформування, та специфіки, обумовленої сферою функціонування судової системи.

Основна і поки що не вирішена задача теорії судової реформи полягає у напрацюванні рекомендацій, що дозволятимуть сформувати раціональні стратегії перетворень різних елементів судової системи (інститутів судової влади) у тих чи інших конкретних обставинах. Важливим у цьому сенсі є детальний науковий аналіз досвіду реформування вітчизняної судової системи, урахування світового досвіду реформування інститутів судової влади. Досягнення та невдачі судової реформи повинні отримати теоретичне обґрунтування.

**Цувіна Т. А.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДУ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (надалі – ЄКПЛ) в п. 1 ст. 6 містить положення про те, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов’язків цивільного характеру. Зазначене конвенційне положення отримало у літературі назву «право на суд у цивільному судочинстві» та було розвинуте у практиці Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Незалежність суду є невід’ємним інституціональним елементом права на суд у цивільному судочинстві. У такому контексті сьогодні виникає необхідність у дослідженні положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ щодо незалежності суду не лише з точки зору впровадження певного теоретичного підходу, але і виходячи з потреб практики застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, конституційних положень, процесуального законодавства та підвищення якісного рівня професіоналізму судової практики.

У конструкції права на суд незалежність суду має першорядне значення. Не випадково в усіх національних законодавствах дане положення формується як принцип судострою та судових проваджень. ЄСПЛ неодноразово зазначав, що значення розподілу влади між виконавчою і судовою гілками набуває зростаючої важливості у прецедентній практиці ЄСПЛ. Але ані ст. 6, ані будь-яке інше положення ЄКПЛ не вимагають від держав дотримуватися будь-якої теоретичної конституційної доктрини як такої, що передбачає дозволені ліміти взаємодії між цими двома гілками. ЄСПЛ у цьому сенсі лише цікавить питання, чи існують процесуальні гарантії для того, щоб суд вважався незалежним та об’єктивно неупередженим. З цієї точки зору ЄСПЛ були вироблені критерії, за якими конкретний судовий орган може бути оцінений як незалежний у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Зокрема, про незалежність суду свідчать: 1) спосіб призначення суддів; 2) тривалість їх строку повноважень; 3) наявність гарантій проти зовнішнього впливу; 4) наявність зовнішніх атрибутів незалежності.

*Спосіб призначення суддів.* ЄСПЛ не надає у своїй практиці рекомендацій щодо того, хто має вирішувати питання про призначення суддів на посаду, залишаючи це питання на розсуд національного законодавця. Проте лише той факт, що судді призначаються на посаду та звільняються з неї органом виконавчої або законодавчої гілки влади ще не свідчить про порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, якщо після призначення на посаду судді не зазнають тиску, не отримують жодних інструкцій та провадять свою діяльність з відправлення правосуддя цілком незалежно.

*Тривалість строку повноважень.* ЄСПЛ не встановлює певних бажаних або мінімальних термінів перебування судді на посаді, однак зауважує, що занадто короткий термін повноважень судді може викликати сумніви в його незалежності. У цьому аспекті важливою гарантією також визнається незмінність суддів під час строку повноважень, неможливість їх усунення з посади. Поряд з цим, сама лише відсутність на законодавчому рівні вимоги про неможливість такого усунення не може свідчити про відсутність суддівської незалежності, якщо наявні інші необхідні гарантії.

*Наявність гарантій проти зовнішнього впливу.* Зазначене положення має декілька аспектів. По-перше, судді мають бути звільнені від зовнішнього тиску з боку інших представників судової влади. ЄСПЛ зазначає, що незалежність та неупередженість суду, із об'єктивної точки зору, вимагає, щоб кожен окремих суддя був вільним від неналежного впливу, причому не тільки зовнішнього, але й з боку самої судової системи. Внутрішня незалежність судової гілки влади означає, що суддям не повинні наказувати та на них не повинні здійснювати тиск інші судді або особи, що мають адміністративні повноваження у суді, наприклад, голова суду. Приміром, такими, що порушують суддівську незалежність, були визнані прямі розпорядження голови суду двом його заступникам переглянути постановлені ними ухвали.

По-друге, суддя також повинен бути звільнений від зовнішнього тиску з боку інших гілок влади. ЄСПЛ категорично засуджує спроби несудових органів влади втручатися у судовий розгляд, оскільки вважає ці дії такими, що *ipso facto* не відповідають поняттю «незалежного та неупередженого суду» у значенні п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. ЄСПЛ зазначив, що не має значення, чи втручання насправді вплинуло на хід розгляду судової справи. Коли виконавчою та законодавчою гілками влади держави здійснюється втручання, вони тим самим демонструють відсутність поваги до судової гілки влади загалом, та дають підґрунтя для побоювань заявника щодо відсутності у суддів незалежності та неупередженості.

По-третє, на суддю не повинні чинити зовнішній вплив сторони судового провадження. З приводу незалежності суду від сторін ЄСПЛ зазначає, що у тих випадках, коли до складу суду входить особа, яка за своїм підлеглим становищем, з точки зору своїх обов'язків або організаційної точки зору *vis-à-vis* з однією зі сторін, у іншої сторони можуть з'явитися обґрунтовані сумніви щодо його незалежності. З цих позицій вимога незалежності розглядається поряд із вимогою процесуальної рівноправності сторін. Так, у ранній практиці, де ЄСПЛ лише побічно торкався проблематики незалежності суду, порушувалося питання щодо відсутності у сторін так званого принципу «рівної зброї», тобто відсутності процесуальної рівноправності, коли при обговоренні та ухваленні вироку у вищих судових інстанціях були присутні представники прокуратури, які брали участь у справі на боці однієї зі сторін. В подальшому такий підхід був поширений і на цивільні справи. Так, у справі «*Martinie v. France*» зазначається, що сама присутність державного службовця, що представляє одну зі сторін, під час ухвалення рішення у нарадчій кімнаті свідчить про вплив на вирішення справи, навіть якщо останній не брав участі в обговоренні.

*Наявність зовнішніх атрибутів незалежності судді.* У цьому аспекті проявляється зв'язок незалежності суду із його об'єктивною неупередженістю. У своїй прецедентній практиці ЄСПЛ зазначає, що поняття «незалежність» та «об'єктивна неупередженість» є дуже близькими. Їх іноді важко відокремити один від одного, адже часто одні і ті ж факти свідчать про порушення обох вимог, а тому їх у більшості випадків доцільно розглядати разом. Неупередженість суду також є однією із вимог, що висувуються до судових органів у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє говорити про бінарну природу неупередженості суду, оскільки ЄСПЛ виділяє суб'єктивний та об'єктивний критерії останньої. Суб'єктивна неупередженість пов'язана із особою судді, з його особистими переконаннями. З цього боку судді повинні бути вільними від особистого упередженого ставлення до сторін. Об'єктивна неупередженість стосується структурних питань організації складу суду та полягає у відсутності будь-яких законних сумнівів у тому, що її забезпечено і гарантовано судом. Для перевірки на об'єктивну неупередженість слід визначити, чи є факти, які не залежать від поведінки судді, що можуть змусити сумніва-

тися у його неупередженості. Йдеться про ту довіру, яку суди у демократичному суспільстві повинні апіорно викликати в учасників цивільного процесу. Це означає, що процес відправлення правосуддя з точки зору стороннього спостерігача має сприйматися як неупереджений, і у громадськості не повинно бути жодних сумнівів щодо цього.

Так, фактами, які свідчили про одночасне порушення вимог незалежності та об'єктивної неупередженості суду, ЄСПЛ визнавалися ситуації, коли судді, що розглядали справу, входили до комітету з правосуддя, який вже давав висновок щодо тієї частини законодавства, яку оспорював заявник; судді брали участь у розробці та обговоренні закону, який в подальшому стосувався розгляду справи тощо. У зазначених випадках не розглядалося питання про суб'єктивну упередженість кожного із членів складу суду, натомість порушувалися питання неупередженості самої системи. Спільним для цих справ є те, що до складу суду, який розглядав справу, входили особи, які, окрім перебування на посаді судді, були посадовими особами інших виконавчих або законодавчих органів, що мали відношення до законодавчих актів, які оспорював заявник. У цьому контексті варто згадати так звану теорію «зовнішніх проявів», формула якої зводиться до того, що «правосуддя не тільки повинно здійснюватися, але повинно бути видно, що воно здійснюється». Отже, можна вести мову про певну тотожність понять «об'єктивна неупередженість» та «незалежність» суду у контексті застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ у процесуальному розумінні, а не в аспекті судоустрою.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що у своїй прецедентній практиці ЄСПЛ розглядає питання саме особистої незалежності судді під час розгляду конкретної справи. У якості її гарантії можна розглядати: особливість призначення на посаду судді та звільнення з неї; тривалість та стабільність строку повноважень; неможливість усунення з посади; фінансове та соціальне забезпечення суддів; незалежність від зовнішнього впливу на суддю з боку інших суддів та судів вищих інстанцій, органів виконавчої та законодавчої гілок влади, а також сторін процесу; наявність зовнішніх атрибутів незалежності. При цьому у практиці ЄСПЛ концепт незалежності суду набуває самостійного значення з огляду на специфіку його проявів у сфері цивільного судочинства. З огляду на дію принципу наявності зовнішніх атрибутів здійснення правосуддя в аспекті права на суд незалежність суду розглядається разом із вимогою його об'єктивної неупередженості, що свідчить про певне зрощення цих понять у практиці ЄСПЛ, їх аналогічність.

**Чорний Г. О.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ**

На сучасному етапі розвитку України тероризм викликає серйозну стурбованість, адже діяльність терористів завдає великого політичного і економічного збитку, робить негативний психологічний вплив на населення. Тероризм став глобальною проблемою для світової спільноти і саме тому важливим способом протидії терору є включення України в загальносвітову правову систему боротьби з даним явищем. Правові засади боротьби і протидії тероризму можна розділити на два відповідних взаємопов'язаних рівня:

1. Міжнародно-правові акти, підписані та ратифіковані Україною.

2. Національне законодавство України.

Розглядаючи перший блок, слід зазначити, що до його складу входять такі міжнародно-правові нормативні акти:

1) Європейська конвенція «Про боротьбу з тероризмом від 27.01.1977 року;

2) Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписана в Гаазі 16.12.1970 року, яка передбачає такі злочини, що відносять до тероризму:

– дії особи на борту повітряного судна, що перебуває в польоті, яке незаконно, шляхом насильства або погрози застосування насильства або шляхом будь-якої іншої форми залякування захоплює це повітряне судно, або здійснює над ним контроль, або намагається вчинити будь-яку таку дію;

– дії особи на борту повітряного судна, що перебуває у польоті, яка є співучасником особи, яка вчиняє або намагається вчинити будь-яку таку дію.

3. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, підписана в Монреалі 23.09.1971 року. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, а також підписаний Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію, що доповнює вищезазначену Конвенцію, розглядається і тлумачиться як єдиний документ.

Вищезазначені міжнародні правові акти передбачають такі злочини, що відносять до тероризму:

– незаконні і навмисні дії осіб, якщо вони здійснюють акт насильства щодо особи, яка перебуває на борту повітряного судна у польоті, якщо такий акт може загрожувати безпеці цього повітряного судна;

– незаконні і навмисні дії особи, якщо вони руйнують повітряне судно, що перебуває в експлуатації, або заподіює цьому повітряному судну пошкодження, яке виводить його з ладу або може загрожувати його безпеці у польоті;

– незаконні і навмисні дії особи, яка вчиняє дії, які призводять до переміщення на повітряне судно, що перебуває в експлуатації, яким би то не було способом пристрій чи речовину, яка може зруйнувати таке повітряне судно або заподіяти йому пошкодження, яке може загрожувати його безпеці у польоті;

– незаконні і навмисні дії особи, які руйнують або ушкоджують аеронавігаційне обладнання або втручаються в його експлуатацію, якщо будь-який такий акт може загрожувати безпеці повітряних суден у польоті;

– незаконні і навмисні дії особи, яка повідомляє свідомо помилкові відомості, створюючи тим самим загрозу безпеці повітряного судна в польоті;

– незаконні і навмисні дії особи, яке намагається вчинити будь-яку з вищевикладених злочинів; – незаконні і навмисні дії особи, яка є співучасником особи, яка вчиняє або намагається вчинити будь-який злочин; – здійснюють незаконно і навмисно, з використанням будь-якого пристрою, речовини або зброї акт насильства стосовно особи в аеропорту, що обслуговує міжнародну цивільну авіацію, який завдає або може завдати серйозної шкоди здоров'ю або смерть;

– здійснюють незаконно і навмисно, з використанням будь-якого пристрою, речовини або зброї руйнування або серйозні пошкодження обладнання та споруд аеропорту, який обслуговує міжнародну цивільну авіацію, або розташовані в аеропорту повітряні судна, що не знаходяться в експлуатації, або порушує роботу служб аеропорту, якщо такий акт загрожуює чи може загрожувати безпеці в цьому аеропорту.

4. Міжнародна Конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979 року чітко розкриває і закріплює, що діями за захопленням заручників є:

– дії будь-якої особи, яка захоплює чи утримує іншу особу і погрожує вбити, завдати пошкодження або продовжувати утримувати іншу особу (іменоване «заручник») для того, щоб примусити третю сторону, а саме: Державу, міжнародну міжурядову організацію, яка-небудь фізичну або юридичну особу або групу осіб вчинити або утриматися від вчинення будь-якого акту як прямої або непрямой умови для звільнення заручника;

– намагається здійснити акт захоплення заручників; – бере участь в якості спільника будь-якої особи, яка вчиняє або намагається здійснити акт.

5. Конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 16.12.1997 року дає дефініцію таким основним поняттям, як «вибуховий або смертоносний пристрій», «місця загально-го користування», «система громадського транспорту» і визначає, що:

– будь-яка особа вчиняє бомбовий тероризм, якщо вона незаконно і навмисно доставляє, поміщає, приводить в дію або підриває вибуховий або інше смертоносний пристрій в межах місць громадського користування, державного або громадського об'єкта, об'єкта системи громадського транспорту;

– намір заподіяти смерть або серйозні каліцтва;

– намір провести значні руйнування таких місць, об'єктів або системи, коли таке руйнування спричиняє або може спричинити заподіяння великого економічного збитку.

6. Конвенції про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення від 01.03.1991 року.

7. Конвенція про фінансування тероризму, підписана 10.01.2000 р.

8. Конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, підписана 14.03.2005 р. вказує, що особа вчиняє акт ядерного тероризму якщо вона незаконно та умисно:

– володіє радіоактивним матеріалом або виготовляє пристрій;

– має намір нанести суттєву шкоду власності або навколишньому середовищу;

– має намір заподіяти смерть або серйозні каліцтва;

– має намір примусити фізичну або юридичну особу, міжнародну організацію або державу вчинити будь-які дії або утриматися від нього;

– бере участь в якості співвиконавця у скоєнні вищевказаних дій;

– організовує інших осіб або керує ними з метою вчинення ядерного тероризму;

– будь-яким іншим способом сприяє вчиненню актів ядерного тероризму.

Розглядаючи національне законодавство, що регулює суспільні відносини у сфері боротьби з тероризмом, насамперед необхідно звернути значну увагу на фундаментальні закони – Закон України «Про боротьбу з тероризмом» та Закон України «Про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму».

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» регулює такі основоположні організаційно-правові засади:

– визначає понятійний апарат при здійсненні боротьби з тероризмом;

– передбачає види терористичної діяльності, коло державних органів, уповноважених на боротьбу з ними;

– виділяє режими, правові підстави проведення антитерористичної діяльності;

– забезпечує дотримання прав і законних інтересів громадян в період проведення антитерористичної діяльності.

Закон України «Про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового ураження» роз-

роблений і прийнятий у рамках імплементації Міжнародної Конвенції про фінансування тероризму від 20.01.2000 р. Він передбачає проведення наступних антитерористичних заходів:

- порядок застосування фінансового моніторингу щодо суб'єктів підприємницької діяльності;
- правові підстави обов'язкового внутрішнього фінансового моніторингу та підстави припинення фінансових операцій;
- основи міжнародного співробітництва в галузі боротьби з тероризмом і розповсюдженням зброї масового ураження.

Так само слід звернути увагу, що чинний кримінальний процесуальний кодекс України передбачає такі форми міжнародного співробітництва під час кримінального виробництва на досудовому слідстві і в судовому провадженні: – Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій; – Видача осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (Екстрадиція); Порядок і умови здійснення кримінального провадження від іноземних держав; Визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб.

**Шандула О. О.,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЩОДО ЗМЕНШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНИНА АБО ДЕРЖАВИ У СУДІ ЗА НОВИМ ЗАКОНОМ «ПРО ПРОКУРАТУРУ»**

Одним із завдань, що стоїть перед Україною на сучасному етапі розвитку нашої держави, є завдання реформування органів прокуратури, які б відповідали європейським стандартам. Одним із його напрямків слід розглядати оптимізацію функції представництва прокурором інтересів громадянина або держави в суді відповідно до нового Закону України «Про прокуратуру».

Оцінюючи новації Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р., слід зазначити, що деякі з них зменшують ефективність правозахисного потенціалу прокуратури, що особливо виразно виявляється на прикладі функції представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Функція представництва прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді має яскраво виражену правозахисну спрямованість, оскільки передбачає захист прокурором невизнаних, оспорюваних або порушених прав громадян та/або інтересів держави, що здійснюється у судовому порядку в тих випадках, коли з використанням інших наданих прокуратурі повноважень захистити чи поновити ці права та інтереси неможливо. Проте саме ця функція зазнала найбільш суттєвих обмежень, оскільки представництво прокурором інтересів громадянина в суді збережено лише в частині представництва інтересів неповнолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб, які неспроможні самостійно захистити свої права.

Водночас, як зауважує В. С. Бабкова, було розширено обсяг представницької функції прокуратури, оскільки у новому Законі України «Про прокуратуру» йдеться про процесуальні та інші дії, спрямовані на захист інтересів громадянина або держави, не лише у суді, а загалом, тобто як в судовому процесі, так і поза ним, що є логічним з огляду на включення до представницької діяльності прокуратури досудового етапу (встановлення підстав представництва та досудове врегулювання), а також участі прокурора у виконавчому провадженні. Мова йде про те, що згідно із ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» виключно з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, прокурор має право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, витребувати та отримувати від нього матеріали та їх копії. У разі відсутності суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого віднесений захист законних інтересів держави, а також у разі представництва інтересів громадянина з метою встановлення наявності підстав для представництва прокурор має право: 1) витребувати за письмовим запитом, ознайомлюватися та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що знаходяться у цих суб'єктів; 2) отримувати від посадових та службових осіб цих органів усні або письмові пояснення, яке можливе виключно за їхньою згодою.

Логічним продовженням цих повноважень було передбачене ч. 5 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» право прокурора з метою вжиття заходів з досудового врегулювання спору та поновлення ймовірно порушеного права громадянина або законного інтересу держави після підтвердження судом підстав для представництва направити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, суб'єктів державного та комунального секторів економіки, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, рішення, дії чи бездіяльність яких створюють загрозу порушення або ймовірно порушують законні інтереси громадянина чи держави, звернення, що містить викладення обставин та вимог, передбачених процесуальним законом, про можливість досудового врегулювання спору. Протягом п'ятнадцяти днів з дня отримання звернення прокурора відповідна особа мала право вжити запропонованих прокурором заходів для забезпечення досудового врегулювання спору. У разі неврегулювання спору у досудовому порядку прокурор наділявся правом звертатися до суду із позовом (заявою, поданням) протягом одного місяця з дня отримання відповідною особою заяви прокурора.

Однак через деякий час після прийняття Закону України «Про прокуратуру» до Закону було внесені зміни, одним із аспектів яких стало звуження обсягу досудових повноважень прокурора, внаслідок чого ч. 5 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» було взагалі виключено з його тексту. Через це прокуратура була позбавлена достатньо ефективного інструменту усунення порушень закону, який у відповідних випадках був більш оперативним і дієвим, ніж звернення до суду, оскільки скасовані положення Закону не надавали прокуророві жодних імперативних повноважень у сфері досудового врегулювання. Закон вказував на можливість направлення такого звернення лише «після підтвердження судом підстав для представництва», тобто під безпосереднім контролем суду. Тому



можна вважати, що направлення відповідного звернення допускалося лише після порушення провадження у відповідній справі.

Таке звернення не зачіпало інтересів приватних осіб, оскільки воно могло бути звернено лише до суб'єктів публічного права, тоді як щодо фізичних осіб, підприємств, установ та організацій приватної форми власності, ЗМІ, об'єднань громадян тощо прокурор був позбавлений права на досудове врегулювання і міг реалізувати вимоги до них лише в судовому порядку. Звернення могло бути направлено саме щодо тих суб'єктів, рішення, дії чи бездіяльність яких створюють загрозу порушення або ймовірно порушують законні інтереси громадянина чи держави, тобто які виступатимуть відповідачами у майбутньому процесі. Підставою звернення могли виступати як ті рішення, дії чи бездіяльність зазначених суб'єктів, які ймовірно, на думку прокурора, порушують законні інтереси громадянина чи держави, так і ті, що лише створюють потенційну загрозу такого порушення.

Відповідна особа, до якої було направлене звернення, мала право вжити запропонованих прокурором заходів для забезпечення досудового врегулювання спору протягом п'ятнадцяти днів з дня отримання звернення прокурора. Фактично, протягом зазначеного строку сторони також могли вступити у консультації стосовно корегування заходів, які вимагав вжити прокурор, або їх відтермінування, якщо для цього необхідно більше часу, проте у межах місячного строку з дня отримання відповідною особою звернення прокурора.

Внесення прокурором звернення про можливість досудового врегулювання спору не було обов'язковим для прокурора, як і його виконання не визнавалося обов'язковим для суб'єкта, якому воно направлено. Надаючи прокуророві дану можливість, законодавець виходив із того, що в окремих випадках досудове врегулювання є більш простим і оперативним, ніж судове вирішення спору. Разом з тим, в ситуаціях, коли прокурор вбачає безперспективність внесення подібного звернення, він безпосередньо міг звернутися до суду. Направлення звернення передбачало саме добровільне позасудове усунення допущених порушень суб'єктом, який їх допустив. Таким чином, вжиття прокурором відповідних заходів досудового врегулювання мало характер саме пропозиції, а не примусу, і не створювали для об'єкта, до якого були направлені, жодних обов'язків.

Виключивши із Закону «Про прокуратуру» відповідні положення, законодавець не передбачив будь-якої їх альтернативи. Таким чином, єдиний шлях реагування прокурора на виявлені порушення – це звернення до суду, навіть в тих випадках, коли воно є недостатньо дієвим і оперативним засобом усунення порушень закону, оскільки інших правових засобів закон прокуратурі не надає.

Іншим обмеженням функції представництва, що може створювати серйозні проблеми у її реалізації, є встановлена ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» необхідність обґрунтування прокурором наявності підстав для представництва у суді, а також можливість для прокурора здійснювати представництво інтересів громадянина або держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва. Таким чином, прокурор може реалізувати процесуальні повноваження відповідної сторони процесу виключно після підтвердження судом підстав для представництва. Проте, як слушно зауважує В. С. Бабкова, проблема полягає у тому, що процесуальне законодавство не встановлює форми такого підтвердження з боку суду та порядку його надання прокуророві.

Отже, дані питання повинні бути додатково урегульовані на законодавчому рівні. Без такого урегулювання будь-які форми підтвердження судом підстав представництва, на-

працьовані практикою, можуть оскаржуватися і визнаватися незаконними, що не лише ставитиме під сумнів результати представництва прокурорами інтересів громадянина або держави у конкретних справах, а й взагалі унеможливлуватиме здійснення прокурорами навіть тих обмежених повноважень в межах представницької функції, що на сьогодні надані їм законом.

Таким чином, відповідно до Закону України «Про прокуратуру» в редакції від 16 липня 2015 р. має місце значне і недостатньо виправдане зменшення ефективності правозахисного потенціалу прокуратури.

**Юрєвич І. В.,**

кандидат юридичних наук, асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК ЧИННИК ЄДНОСТІ СУДОВОГО ПРАВА**

У науковій літературі проблема правового забезпечення єдності судової системи розглядається побіжно, не аналізується щодо її складових частин, без забезпечення єдності яких неможлива і загальна єдність. У юридичному сенсі йдеться про організаційно-правові засоби, способи, можливості, механізми, що є складною і самостійною проблемою у рамках вивчення єдності судової влади. Це та ланка, яка переводить ідею єдності зі сфери наукових міркувань у практичну сферу реалізації влади та життєдіяльності держави в цілому і при якій визначаються усі різні аспекти, що становлять зміст процесу впорядкування відповідних стосунків.

У науковій юридичній літературі відсутнє визначення механізмів забезпечення єдності судової системи, то ж спробуємо проаналізувати сутність цієї категорії. Традиційно під механізмами розуміють систему елементів, рухів, зв'язків, що призначені для перетворення певного стану, руху, зв'язку одного чи декількох елементів у необхідні упорядковані процеси. Наукове розуміння змісту механізмів забезпечення принципу єдності судової системи має ґрунтуватися на поділі елементів, що об'єднуються в цілісність, та їх взаємодії, що є відображенням їх об'єктивної тенденції до інтеграції, спільною метою яких є досягнення єдності. Нам імпонує точка зору, що ідеальним варіантом єдності є досягнення єдності. Нам імпонує точка зору, що ідеальним варіантом єдності є досягнення єдності, а форми і методи (що, на нашу думку, є механізмами) можуть бути різними. Отже, якщо бути дійсно зацікавленим в єдності судової влади, то дуже важливо передбачити надійні та ефективні механізми її забезпечення, інструменти захисту і санкції відносно суб'єктів у разі її недотримання чи порушення, законодавчо їх закріпити та регламентувати процедури їх здійснення. На жаль, можна досить упевнено стверджувати, що сучасне чинне законодавство не містить достатню кількість необхідних механізмів.

У процесі дослідження правового забезпечення єдності державно-правових інститутів, його основних елементів і різновидів, учені доходять висновку, що при визначенні цього поняття необхідно виходити з такого. Зміст єдності судової системи включає в себе як сукупність об'єктивно існуючих взаємозв'язків і взаємозалежностей інститутів (підсистем) судової влади між собою і з інститутами, що сприяють від-

правленню правосуддя, так і з інститутами політичної і правової системи, громадянського суспільства, а реальна сукупність об'єктивних і суб'єктивних відносин у вигляді їх узгодженої взаємодії створюють умови для забезпечення гідного життя і вільного розвитку людини. З огляду на це єдність та цілісність судової системи має забезпечуватися як певними внутрішніми механізмами усередині самої системи судової влади, так і певними зовнішніми механізмами – чинниками, факторами. Під першими слід розуміти систему реальної, об'єктивно існуючої взаємодії організаційних, юридичних форм, методів, способів і умов організації судової влади, що в сукупності створюють можливість для її єдності. Тобто, як бачимо, змістом внутрішніх механізмів забезпечення єдності судової системи є реальне співробітництво на основі розподілу повноважень автономних органів та підсистем судової влади, засноване на взаємодії їх елементів, тобто суб'єктів владних відносин усіх рівнів та юрисдикцій. Елементом правового забезпечення єдності є регламентація процедур її здійснення, сутнісним змістом яких є закріплення правових режимів взаємодії органів влади, включаючи і вирішення можливих конфліктів між ними, а також узгодженість процесів здійснення влади кожною з гілок. Це проявляється в сумісності та взаємодоповнюваності правових сфер та юрисдикцій, відповідно до яких діють підсистеми єдиної судової влади. Інакше кажучи, це конкретні життєві реалії – дії, взаємодії та бездіяльність, які дають можливість втілити єдність влади не тільки юридично, а й фактично. Внутрішні механізми є індикаторами внутрішньої стійкості та єдності судової системи, мають доволі складну природу і є показником якості внутрішніх системних зв'язків досліджуваної системи. Зокрема, ці механізми передбачають регламентацію системи органів та установ влади, їх взаємодію та координацію. Якщо розглядати механізми як конкретні життєві реалії, які дають можливість утілити єдність не лише юридично, а й фактично, то можна говорити про них як про внутрішню рушійну силу чи передумову єдності судової влади в цілому. Наприклад, щодо механізмів реалізації судової влади у підсистемах судів загальної юрисдикції, то, як зазначається у наукових колах, має рацію Л. О. Воскобітова, яка стверджує, що для функціональної характеристики судової влади необхідно виробити нове поняття «механізм реалізації судової влади», оскільки традиційні «правосуддя» і «кримінальне судочинство» не дозволяють розкрити державно-владний характер діяльності сучасного суду.

Під зовнішніми механізмами (чинниками) забезпечення єдності судової системи слід розуміти умови, діяння та зв'язки об'єктивного і суб'єктивного характеру, які передбачають взаємодію і співпрацю інститутів, органів та установ державності, що спричиняють та обумовлюють єдність судової системи. Тобто чинники мають місце поза межами системи судової влади, здебільшого вони проявляються у взаємодії, системі стримувань та противаг між гілками всієї державної влади, у функціонуванні громадянського суспільства, підвищенні правової свідомості та культури громадян тощо. Чинники – це сприятливі зовнішні фактори, як мінімум відсутність зовнішніх перешкод стосовно реалізації та існування внутрішніх чинників єдності, або адекватне реагування на їх виникнення. Оскільки фактор – це причина, рушійна сила будь-якого процесу, явища, що визначає його характер або окремі його риси, то цілком справедливим можна вважати зауваження С. Ю. Марочкіна стосовно того, що роль умов (факторів) можуть виконувати не всі зовнішні чинники, оскільки вони мають різний характер і можуть впливати на ефективність як позитивно, так і негативно. Умовами є лише ті з них, які необхідні для виникнення й існування цієї властивості. Тобто, як ми розуміємо, всі основні інститути держави та права тісно пов'язані для

забезпечення єдності влади. Та окремі інститути більшою мірою сприяють реалізації цього завдання (функції, механізми держави, державна влада, контроль і юридична відповідальність тощо), інші – меншою мірою (територія держави, форма правління, політичний режим).

Виходячи із викладеного, можна визначити забезпечення єдності судової системи як комплексний інститут, що передбачає сукупність правових норм у взаємній узгодженості і несуперечності з правотворчою, правозастосовною, правоохоронною діяльністю уповноважених на те органів влади та їх посадових осіб, спрямованих на встановлення та реалізацію правових механізмів, зв'язків та способів забезпечення цієї єдності. Більше того, ми повинні розуміти, що, незважаючи на різноманітність механізмів та процедур, тільки їх цілісна система, де вони діють у взаємозв'язку і взаємозалежності, органічно доповнюючи один одного, дає можливість говорити про наявність реальної єдності.

# АСПІРАНТИ ТА ЗДОБУВАЧІ

Абрамова А. С.,

здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЕКТУВАННЯ НОРМ ЩОДО СТАТУСУ АДВОКАТА

Розбудова правової держави є одним із найактуальніших завдань, яке стоїть сьогодні перед Україною. Здійснити його неможливо без усвідомлення ролі у цьому процесі правових інститутів, покликаних активно сприяти охороні прав і свобод громадян, зміцненню законності і здійсненню правосуддя. Без ефективного функціонування незалежної та сильної адвокатури існування демократичної держави і громадянського суспільства неможливе. Концепцією судово-правової реформи передбачено реформування адвокатури, та має на меті створення єдиного, демократичного, професійного правозахисного інституту відповідно до міжнародних норм і стандартів щодо адвокатської професії, посилення ролі адвокатури у механізмі захисту конституційних прав і свобод громадян.

Діяльність адвокатури регулюється Конституцією України, Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Законом України «Про безоплатну правову допомогу», КПК, Положенням про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, Правилами адвокатської етики, Положенням про оплату праці адвокатів по призначенню та іншими нормативно-правовими актами та статутами адвокатських об'єднань та ін.

Стаття 59 Конституції України гарантує кожному право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Положення цієї статті Основного Закону нашої держави отримали офіційне тлумачення у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 КПК України, статей 268, 271 КпАП (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 (справа № 1–17/2000).

Підставою для розгляду справи відповідно до ст. 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» стала наявність неоднозначного застосування положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 КПК України щодо права вільного вибору захисника під час розгляду кримінальних справ.

Положення ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», в аспекті конституційного звернення громадянина Г. І. Солдатова Конституційний суд України роз'яснив як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Положення ч. 2 ст. 59 Конституції України про те, що «для забезпечення права на захист від обвинувачення... в Україні діє адвокатура», Конституційний Суд України роз'яснив як одну із конституційних гарантій, що надає підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість реалізувати своє право вільно вибирати захисником у кримінальному судочинстві адвоката – особу, яка має право на заняття адвокатською діяльністю.

В свою чергу положення КПК від 28.12.1960 року України передбачали, що у випадках і в порядку, передбачених КПК України, як захисники допускаються близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники. В чинній редакції ст. 45 КПК від 5 квітня 2012 року зазначено, що захисником є виключно адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного Реєстру адвокатів України.

Слід зазначити, що рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року № 13-рп/200 у справі про право вільного вибору захисника протирічить міжнародним нормам і стандартам щодо адвокатської професії. Так, за Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 21 від 25 жовтня 2000 р. «Щодо свободи здійснення професії юриста» допуск до цієї професії здійснюється за умов найвищого з можливих рівня професійної кваліфікації, перевіреного шляхом об'єктивної процедури оцінки цієї кваліфікації об'єктивним органом (зокрема шляхом іспитів). Особа, що допускається до професії, повинна продемонструвати знання не тільки закону, а й правил етики і мати практичний досвід, який є необхідною умовою «належної кваліфікації». Вона повинна діяти в умовах суворого дотримання цих правил, і особливо – принципу конфіденційності, із застосуванням дисциплінарних стягнень при їх порушенні. Більш того Резолюцією вимагається, щоб особи, допущені до захисту, були членами професійних адвокатських асоціацій, або включені в реєстр, чи іншим способом пов'язані з такою професійною спільнотою. Перелічені правила ні якою мірою не поширюються на «фахівців в галузі права», якому згідно з рішенням Конституційного суду від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 (справа № 1–17/2000) надано право реалізації функції захисту і статус якого не визначено в законі.

Сьогодні триває робота над новою редакцією Конституції України. Зокрема, пропозиція робочої групи конституційної комісії щодо редакції статті 59: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках передбачених законом ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». Пропозиція робочої групи з питань правосуддя щодо внесення змін до Конституції України дає роз'яснення в ст. 131–2, щодо органу, який цю допомогу має право надати: «Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє *Адвокатура*. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності визначаються законом. *Виключно адвокат* здійснює представництво в суді, а також захист від обвинувачення. Особливості представництва в суді малолітніх та неповнолітніх осіб, а також осіб, які визначені судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, визначаються законом».

Наведені зміни до Конституції України знаходять своє відображення в проекті змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який вже спрямований на експертне обговорення в Венеціанську комісію, після чого буде наданий на розгляд до ВР.

Істотних змін зазнала ст. 19 Закону, в якій сказано, що представництво інтересів фізичних та юридичних осіб в судах при здійсненні *цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства, а також при розгляді справ про адміністративні правопорушення, має право виключно адвокати*. Таким чином, співробітники юридичних фірм або фізичні особи-підприємці, які на сьогоднішній день складають більшу частину представників в суді за довіреністю, будуть вимушені для продовження своєї діяльності в сфері надання юридичних послуг, отримати статус адвоката України.

Що стосується вимог для отримання статусу адвоката, то законопроектом передбачені більш жорсткі умови отримання ліцензії, що в свою чергу сприятиме зменшенню на ринку юридичних послуг малокваліфікованих та недобросовісних осіб, що надають професійну правничу допомогу.

Так, у ст. 6 Проекту змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» збільшено необхідний стаж в галузі права з двох до трьох років. Також, частина 2 статті доповнена умовами, при яких відсутня можливість отримання статусу адвоката у випадках якщо особа:

1) має захворювання, перешкоджаюче здійснювати адвокатську діяльність, перелік яких встановлюється спільним рішенням центрального органу виконавчої влади в сфері охорони здоров'я, та Ради адвокатів України;

2) протягом останніх п'яти років притягувалась до адміністративної відповідальності за здійснення корупційного правопорушення (замість останніх трьох років).

Відповідно зміни внесені до статей 8, 9, 10, які передбачають допуск до здачі кваліфікаційного іспиту, процедуру такого іспиту та порядок стажування. Стаття 20 законопроекту конкретизувала та доповнила професійні права адвоката для сприяння співпраці адвокатури з державними органами та приватними особами.

Перспективне конституційне закріплення норм щодо статусу адвоката підкреслює важливу роль адвокатури в системі справедливого правосуддя. Зміни на конституційному рівні щодо статусу адвоката повинні знайти своє відображення у змінах до ЦПК (ст. ст. 12, 40, 56, 84), до Кодексу адміністративного судочинства (статті 16, 56), до Господарського процесуального кодексу України (ст. 28), до Кодексу України про адміністративні правопорушення (статті 212, 268, 269, 270, 271), до Закону України «Про нотаріат» (ст. 8), до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (ст. 11), до Закону України «Про третейські суди» (ст. 34) та ін.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок про те, що прийняття змін до Конституції, передбачених Пропозицією робочої групи з питань правосуддя призведе до закріплення виключного права представництва інтересів в суді та захисту від обвинувачення за адвокатами при здійсненні цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства, а також при розгляді справ про адміністративні правопорушення, що в свою чергу, забезпечить надання кваліфікованої професійної правової допомоги в судах та поліпшить якість юридичних послуг за рахунок більш жорстких умов відбору. Адвокат, як сумлінний захисник та учасник процесу правосуддя водночас, набуває конституційного статусу поряд з прокурором та суддею, що сприяє його незалежності та рівноправності поряд з іншими учасниками судового розгляду.

**Білецька А. М.,**

суддя Харківського апеляційного господарського суду, здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРИНЦИП СПЕЦІАЛІЗАЦІ СУДДІВ**

Серед напрямків реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів необхідно виділити підвищення професійного рівня суддів та ефективності

ті правосуддя й оптимізації повноважень судів різних юрисдикцій. На наш погляд, реалізація зазначених напрямів неможлива без застосування та вдосконалення принципу спеціалізації суддів.

Традиційно в Україні реалізація принципу спеціалізації судочинства обмежувалася лише існуванням, крім системи так званих «загальних» судів ще й господарських та адміністративних судів. Тобто, при дослідженні спеціалізації судочинства науковцями приділялась основна увага спеціалізації судів, а питання щодо спеціалізації суддів не знайшли значного відображення в наукових дослідженнях. У той же час законодавець деталізує зазначений принцип в ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначається, що у судах загальної юрисдикції за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ. Крім того, поряд с диспозитивністю запровадження спеціалізації суддів закон передбачає й імперативні норми за якими у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх та слідчого судді, який здійснює повноваження із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, передбаченому процесуальним законодавством.

Проблеми щодо розгляду певних категорій справ, про злочини, вчинені неповнолітніми є не новими. У зв'язку із ефективними показниками запровадження спеціалізації суддів щодо розгляду кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми зазначену спеціалізацію було закріплено на законодавчому рівні. Так Кримінальний процесуальний кодекс України в 2012 р. ввів посаду судді, уповноваженого здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх. Він вирішує питання щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень (ч. 10 ст. 31).

Наступною обов'язковою формою спеціалізації суддів є слідчий суддя, який здійснює повноваження із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, передбаченому процесуальним законодавством. У Кримінальному процесуальному кодексі України відсутня окрема стаття, яка б містила норми про статус слідчого судді як суб'єкта кримінального провадження. У законі у визначенні терміну «слідчий суддя» означено лише спрямованість його діяльності через вказівку на повноваження (права, які є одночасно й обов'язками): «суддя... до повноважень якого належить здійснення у порядку, визначеному цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні...» (п. 18 ст. 3 КПК України).

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» в ч. 5 ст. 21 встановлює організаційну сторону правового статусу слідчого судді, зазначаючи, що з числа суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, передбаченому процесуальним законом. Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Слідчі судді (суддя) обираються зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. До обрання слідчого судді відповідного



суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя цього суду. Слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді першої інстанції, проте здійснення ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення.

Закон передбачає обов'язкову наявність у місцевих, апеляційних та вищих спеціалізованих судах лише дві зазначені вище форми спеціалізації суддів. Всі інші форми внутрішньої спеціалізації суд має право вирішувати на власний розсуд шляхом прийняття рішення на зборах суддів відповідного суду. Це право судді реалізують шляхом утворення спеціальних судових палат, колегій і складів.

Так, наприклад, в Харківському апеляційному господарському суді з 1 червня 2014 року запровадили спеціалізацію у формі створення трьох судових палат:

- першої судової палати, яка розглядає спори, що виникають із законодавства про зовнішньоекономічну діяльність та іноземне інвестування;
- другої судової палати, яка розглядає справи про банкрутство;
- третьої судової палати, яка розглядає справи про інтелектуальну власність.

Усі інші справи, за виключенням вказаних спеціалізацій, які надходять Харківського апеляційного господарського суду, розподіляються між суддями усіх судових палат відповідно до принципу черговості згідно вимог статті 2<sup>1</sup> Господарського процесуального кодексу України та Положення про автоматизовану систему розподілу справ.

Підсумовуючи, можна зазначити, що принцип спеціалізації суддів є однією з основних гарантій якісного, професійного вирішення судових справ. В той же час, зазначений принцип не реалізується повною мірою та носить обмежений характер, оскільки на сьогодні більш вагоме значення приділяється спеціалізації судів, тобто побудові та структурі судової системи. Однак, задля підвищення професійного рівня суддів та ефективності правосуддя й оптимізації повноважень судів різних юрисдикцій, на наш погляд, недостатньо створення спеціалізованих судів. Варто розвивати та звужувати спеціалізацію суддів. Необхідно запроваджувати нові напрямки та форми спеціалізації суддів, а саме за складністю справ та за предметом розгляду. Звуження спеціалізації суддів повинно стати ефективним механізмом прискорення судового розгляду без впливу на його якість, а це, в свою чергу, сприятиме особам отримання якісних результатів правосуддя.

**Борисенко М. О.,**

аспірант кафедри криміналістики та кримінального процесу, Академія адвокатури України

## **ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ**

Забезпечення єдиного застосування норм права судами різних країн світу у значній мірі залежить від того, до якої правової системи належить та чи інша з них, оскільки у різних судових системах представників різних правових систем запроваджуються при таманні лише конкретній країні механізми забезпечення єдності правозастосування.

Як відомо, сучасна юридична наука умовно поділяє європейські правові системи на систему загального права або англо-американську (англосаксонську) правову систему та систему континентального права або романо-германську правову систему.

У країнах англо-американського права діє так званий принцип *stare decisis*, який дослівно перекладається як «дотримуватись того, що вже було вирішене, та не турбувати те, що спокійно».

Першою країною, в якій прецедент став офіційно визнаватися джерелом права є Велика Британія. В основу доктрини *stare decisis* покладено те, що кожен суд в Англії зобов'язаний дотримуватися рішення суду вищої інстанції, а апеляційні суди (крім Палати лордів) пов'язані своїми попередніми рішеннями. При цьому обов'язковим є не саме прецедентне судове рішення, а його сутність – *ratio decidendi*, тобто юридична обґрунтованість або правова позиція.

В англійській правовій системі суд не творить право, а лише вирішує справи відповідно до існуючих у законі норм або дотримуючись позицій у раніше вирішеній справі. Тому при винесенні справи суддя повинен звернутися до раніше прийнятих рішень та застосувати ту норму права, яку було раніше застосовано. Отже, в англійському праві роль прецеденту у забезпеченні єдності правозастосування грає важливу роль, оскільки право судів відступати від попередньої практики вкрай обмежено. Це особливо стосується судів нижньої ланки. На нашу думку, принцип *stare decisis* є важливим механізмом забезпечення правової визначеності та передбачуваності в праві, прецедент дійсно може значно полегшити та прискорити розгляд справ, але при цьому не можна звернути увагу на те, що це все ж таки одне судове рішення, яке не завжди є гарантовано правильним та може не відповідати фактичним обставинам справи, які можуть відрізнятися від прецедентних.

До групи англійського права ще також можна віднести Австралію, Нову Зеландію, Канаду (крім Квебека) та США. У цих країнах основними джерелами права є Конституція, закони та судові прецеденти. Отже, в судових системах країн, належних до англосаксонської правової сім'ї, досягнення єдності правозастосування забезпечується, як правило, судовим прецедентом, але доктрина прецеденту має нові тенденції для змін та скасування прецедентів.

Забезпечення єдності правозастосування у системі континентального права базується на доктрині судової практики, відповідно до якої сукупність узгоджених, раніше прийнятих судових рішень є правильним тлумаченням тієї чи іншої норми права. Фактично судове рішення не є офіційним джерелом права у романо-германській правовій системі і це пов'язано з тим, що основним джерелом у цій системі є закон, а судове рішення розглядається лише як акт правозастосовної дії. Але суди при прийнятті рішень однак орієнтуються на попередні судові рішення, а також на рішення вищих судових органів як на засіб тлумачення тієї чи іншої норми права.

Наприклад, єдність правозастосування у судовій системі ФРН забезпечується рішеннями ревізійної інстанції або апеляційного суду. Але ревізійні інстанції та апеляційні суди приймають відповідні правові позиції та формують єдину судову практику лише в процесі оскарження рішень нижчих судів. Це означає, що вищі суди не втручаються в процес прийняття рішення нижчими судами, а зобов'язані виправляти судові помилки та роз'яснювати нижчим судам про правильне правозастосування тієї чи іншої норми права, що породжує правову позицію.

Отже, єдність судової практики в основному забезпечується виключно рішеннями судів із перевіркою засобів правового оскарження (апеляційних судів) та ревізійних судів, коли вони приймають рішення у конкретній справі на підставі поданої скарги. Таким

чином, завдяки засобам правового оскарження, а також системі судових інстанцій, які розглядають скарги, у ФРН забезпечується єдина судова практика. На підтвердження зазначеного необхідно навести позицію І. В. Назарова, який, досліджуючи принцип єдності побудови судової системи у різних країнах світу, зауважив, що навіть у країнах з федеративним устроєм і самостійними судовими системами суб'єктів федерації присутні певні елементи цього принципу для забезпечення єдності судової практики й порядку функціонування судів.

Вплив континентальної системи права в аспекті єдності правозастосування присутній під час вирішення цієї нагальної проблеми у судових системах інших країн Європи, зокрема держав-членів Європейського Союзу. Як приклад можна навести судову систему Латвії, у якій також досягнення єдності правозастосування забезпечується формуванням єдиної судової практики. У латвійській системі права як і в усіх інших країнах, де діє система континентального права, судді нижчих інстанцій не можуть не зважати на судову практику, а саме на рішення судів вищих інстанцій при вирішенні справ. Отже, можна стверджувати, що усталена судова практика є неформальним джерелом права. Термін «судова практика» або «юдикатура» вживається у нормативних актах Латвії. У ЦПК Латвії поняття судової практики згадується у широкому розумінні та включає у себе, крім практики судів загальної юрисдикції, практику Суду Європейського Союзу, практику Європейського суду з прав людини. Законом встановлено, що застосовуючи правові норми, суд враховує судову практику.

Дотримання судової практики забезпечує правову безпеку та прогнозованість у суспільстві, а також зміцнює необхідну в правовому суспільстві можливість справедливого суду. Суди Латвії пов'язані з практикою судових установ Суду Європейського Союзу, Європейського суду з прав людини та інших міжнародних судів, юрисдикція яких поширюється і на Латвію, але найбільшу роль у формуванні судової практики відіграє Верховний суд. Тому значна увага приділяється забезпеченню єдиного застосування правових норм. Разом із вдосконаленням і зміною законів повинні змінюватися розуміння і застосування закону при вирішенні конкретного правового спору. Крім того, також у судді суду нижчої інстанції є право, обґрунтувавши свої дії, відступити від існуючої судової практики, даючи таким чином сенату можливість ще раз переглянути свою практику. Відступаючи від існуючої судової практики, Верховний суд все детально обґрунтовує і, публікуючи рішення, зазначає про зміну в судовій практиці відповідного сенату.

З вищенаведеного вбачається, що у країнах континентального права основна роль у забезпеченні однакового та правильного застосування законів покладається на верховний (касаційний, вищий) суд, який формулює правові позиції, які найчастіше законодавчо є не обов'язковими для судів нижчих рівнів, але на практиці, якщо суд нижчої інстанції відхилиться від цієї позиції, це може стати підставою для скасування його рішення. На сьогоднішній день, внесення змін до законодавства у країнах континентального права зводиться до того, що правові позиції, висновки з правових питань набувають обов'язкового статусу, а судова практика визнається джерелом права.

У свою чергу, у країнах англосаксонського права єдність застосування норм права судами забезпечується прецедентами, що ухвалюються судами вищих рівнів та є обов'язковими для застосування судами нижчих рівнів при розгляді подібних справ. Отже, незважаючи на взаємну проникність систем загального та континентального права одним із найважливіших аспектів єдності правозастосування є дотримання судами нижчих інстанцій правових позицій, викладених у рішеннях судів вищих інстанцій.

**Д'яченко Н. О.,**

здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗАВДАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРОКУРОРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Новим Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII (далі – новий Закон) запропоновано скорегувати основні завдання, функції та повноваження прокуратури України, значно змінити структуру органів прокуратури, вимоги до кадрів органів прокуратури та порядку призначення прокурорів на посади. Зміни, що запроваджуються, здатні підвищити ефективність діяльності прокуратури, можуть повернути довіру суспільства до основного правоохоронного органу держави якщо вдасться виключити помилки під час його реалізації. Ще одна новація нового Закону – створення органів прокурорського самоврядування. І необхідно зазначити, що їх робота безпосередньо буде впливати на якісний склад оновленої майбутньої прокуратури, що вимагає попереднього наукового аналізу та обґрунтування порядку їх створення та діяльності.

Законодавчою підставою для створення і функціонування органів прокурорського самоврядування став Розділ VIII нового Закону «Прокурорське самоврядування та органи, що забезпечують діяльність прокуратури». Назва Розділу свідчить про те, що не всі новоутворені органи, в яких основний склад представлений працівниками прокуратури, законодавцем однозначно відносяться до органів прокурорського самоврядування, на що в подальшому ми звернемо увагу.

Визначення прокурорського самоврядування дається у ч. 1 ст. 65 нового Закону – це самостійне колективне вирішення прокурорами питань внутрішньої діяльності прокуратури.

До завдань прокурорського самоврядування новим Законом віднесено:

- а) забезпечення організаційної єдності функціонування органів прокуратури, підвищення якості роботи прокурорів;
- б) зміцнення незалежності прокурорів, захисту від втручання в їх діяльність;
- в) участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення прокурорів, а також контролю за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;
- г) обрання чи призначення прокурорів до складу інших органів у випадках та в порядку, встановлених законом.

Крім того конкретизується, що до питань внутрішньої діяльності прокуратури належать питання організаційного забезпечення прокуратури та діяльності прокурорів, соціального захисту прокурорів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані з виконанням повноважень прокурорів (ст. 65 нового Закону).

Серед органів прокурорського самоврядування називаються лише всеукраїнська конференція працівників прокуратури та Рада прокурорів України. Необхідно зазначити, що деякі повноваження Всеукраїнської конференції працівників прокуратури є дискусійними і потребують додаткового обговорення.

Так, наприклад, незрозуміло, чому положення про порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів повинно прийматися Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури, а не самою комісією. Не є секретом те, що Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів створюється за прикладом Вищої кваліфікаційної комісії

суддів України та Вищої ради юстиції, які займаються питаннями підготовки суддівських кадрів, здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів та інше. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 3 ст. 100) Вища кваліфікаційна комісія суддів України, та Закону України «Про Вищу раду юстиції» (ч. 2 ст. 2) Вища рада юстиції мають право самостійно приймати регламенти, що визначають порядок їх роботи. На наш погляд виключення для Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів робити не треба і вона повинна мати право самостійно визначати порядок своєї роботи.

Якщо проаналізувати порядок формування складу Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, то ми побачимо, що з 11 осіб, які входять до її складу, (а) п'ять осіб повинні бути прокурорами призначатися всеукраїнською конференцією працівників прокуратури, (б) дві особи (вчені) призначаються з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, (в) одну особу (адвокат) призначається з'їздом адвокатів України, (г) три особи призначаються Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини за погодженням з комітетом Верховної Ради України, до предмету відання якого належить організація та діяльність органів прокуратури. Такий склад дійсно не дає можливості віднести Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів до органів прокурорського самоврядування, оскільки з 11 її членів лише 5 є прокурорами, обраними прокурорами. Якщо порівнювати с відповідними органами судової влади, то у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України з 14 членів 8 є судьями, які обираються суддівським корпусом, а з 20 членів Вищої ради юстиції судьями повинні бути 11 осіб.

Таким чином, враховуючи наукові позиції щодо природи самоврядування, норми нового Закону та порівнюючи вже із сталими традиціями функціонування органів суддівського самоврядування, ми можемо прийти до певних висновків.

По-перше, прокурорське самоврядування має бути ефективною формою вирішення питань внутрішньої діяльності прокурорів та захисту їхніх професійних інтересів. Органи прокурорського самоврядування повинні активно реагувати на будь-які прояви втручання в діяльність працівників прокуратури, а також на порушення їх прав і гарантій їхнього правового статусу.

По-друге, в якості найближчих напрямків покращення роботи органів прокурорського самоврядування можна назвати такі: 1) формування складу з урахуванням розвитку системи органів прокуратури; 2) з метою підвищення ефективності роботи створення постійно діючого апарату при органах прокурорського самоврядування із відповідним матеріально-технічним забезпеченням; 3) створення можливості реалізації самоврядування на рівні окремої прокуратури; 4) розширення повноваження у сфері вирішення питань внутрішньої діяльності.

**Заботін В. В.,**

аспірант кафедри цивільного процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

Право на справедливий судовий розгляд, передбачене п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – Конвенція), отримало широке тракту-

вання у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV зазначено, що Конвенція і практика ЄСПЛ визнаються джерелом цивільного процесуального права та підлягають застосуванню судом при вирішенні цивільних справ.

Виходячи із рішень ЄСПЛ, зміст права на справедливий судовий розгляд включає й право на доступ до суду, яке не є абсолютним і може бути обмежено, але таким чином, щоб це обмеження переслідувало законну ціль чи було дотримано розумне співвідношення пропорційності між вжитими засобами та досягнутою для цього метою. Водночас, забезпечуючи право доступу до суду, у держави залишається певна свобода вибору засобів, які мають бути використані з цією метою, зокрема, запровадження системи правової допомоги. Однак можуть бути використанні інші засоби, наприклад, запровадження спрощених процедур. Таким чином, право на правову допомогу можна розглядати як складову права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 Конвенції).

Аналіз рішень ЄСПЛ дає можливість зробити висновок, що хоча, як вище зазначено, у держави залишається свобода вибору засобів для забезпечення права на доступ до суду, але вона має враховувати вимоги, сформульовані у рішеннях ЄСПЛ. По-перше, особа повинна мати право скористатися правовою допомогою. При цьому держава зобов'язана надавати таку допомогу у наступних випадках: коли право на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 Конвенції) неможливо практично реалізувати іншим способом; національне законодавство щодо певних категорій справ закріплює необхідність мати юридичного представника (адвоката) («*Airey v. Ireland*») чи якщо заявнику протистоїть професійний юрист («*Bertuzzi v. France*»); складність справи (включаючи відповідний закон) або відповідні процедури вимагають цього («*Airey v. Ireland*»). При чому серед умов її отримання, враховуючи конкретні факти та обставини, можна виділити: важливість об'єкту судового захисту, можливість особисто представляти себе та перспективи позитивного результату для заявника («*Steel and Morris v. The United Kingdom*»). Поміж механізмів забезпечення правової допомоги виділяють, в тому числі, й безоплатну правову допомогу. У цілому, її система має бути якісною, тобто передбачати механізми відбору справ, захищати від свавілля тощо («*Pedro Ramos v. Switzerland*», «*Essaadi v. France*», «*Webb v. The United Kingdom*» та ін.).

Проводячи паралель з національним законодавством, слід зазначити, що ст. 39 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV (надалі – ЦПК України) містить випадки обов'язкової участі представника у справі, зокрема щодо малолітніх, недієздатних, безвісно відсутніх та ін.. Відповідно їхні інтереси можуть представляти законні представники, тобто батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, які визначені законом. При цьому якщо в особи, включеної до вищезазначеної категорії немає законного представника, то суд своєю ухвалою призначає останнього та залучає його до участі у справі як законного представника такої особи (ч. 1 та 2 ст. 43 ЦПК України). Крім того, враховуючи майновий стан або належність до категорії найбільш вразливих осіб, вона може отримати вторинну безоплатну правову допомогу (ст. ст. 13 та 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI).

По-друге, за особою має залишатися право захищатися самостійно чи представляти свої інтереси особисто. Як приклад, у справах «*McVicar v. United Kingdom*» та

«*P., C. and S. v. United Kingdom*» ЄСПЛ вказав, що у разі відсутності у сторін юридичного представника (адвоката), вони не повинні позбавлятися права захищатися самотужки. Це означає, що така сторона може висувати аргументи на підтримку своїх тверджень. При цьому ззовні повинно забезпечуватися справедливе відправлення правосуддя та враховуватися конкретні навички та знання сторони, які дозволяють їй ефективно захищатися. В свою чергу, виходячи з положень норм ст. 38 ЦПК України передбачено, що «сторона, третя особа, особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника». Таким чином, можна казати про те, що кожній особі забезпечено право під час розгляду та вирішення її справи захищатися особисто.

По-третє, особа повинна мати право отримати зменшення, відстрочку, розстрочку чи звільнення від сплати судових витрат, якщо вона не може їх оплатити. Так, у справі «*Kreuz v. Poland*», ЄСПЛ наголосив, що самі по собі вимоги про сплату судових витрат у цивільному судочинстві не можуть розглядатися як такі, що в принципі суперечать праву на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 Конвенції). В будь-якому разі розмір судових витрат слід оцінювати з урахуванням конкретних обставин справи, можливості заявника сплатити таку суму та залежно від стадії провадження у справі, коли у заявника виник обов'язок щодо сплати цих витрат. Це є важливими чинниками при визначенні того, чи скористалася така особа своїм правом доступу. Більш того, держава має забезпечити належний баланс між інтересами держави щодо отримання судових витрат та правом заявника на розгляд його справи у судовому порядку («*Jedamski and Jedamska v. Poland*»). Відповідно до чинного законодавства, зокрема, ст. ст. 2, 5 та 8 Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI та ст. 82 ЦПК України, можливість отримати зменшення, відстрочку, розстрочку чи звільнення від сплати судових витрат залежить від майнового становища особи, категорії справи та віднесення особи до певної групи. Однак, на наш погляд, виходячи з практики ЄСПЛ, зазначені механізми мають бути ефективними. Вони повинні передбачати додаткові критерії фінансового характеру, які дозволяють визначити майновий стан особи таким, що дає можливість їй отримати зменшення, відстрочку, розстрочку чи звільнення від сплати судових витрат («*Ilbeyi Kemaloglu and Meriye Kemaloglu v. Turkey*»).

По-четверте, у деяких рішеннях ЄСПЛ розглянув участь прокурора у цивільному судочинстві, зазначивши, що як виняток, останній може допускатися до участі у судовому розгляді з метою захисту прав уразливих груп (дітей, інвалідів та ін.), які вважаються неспроможними захистити свої інтереси самотійно тощо («*Batsanina v. Russia*», «*Korolev v. Russia*», «*Menchinskaya v. Russia*» та ін.). Це певною мірою можна розглядати як забезпечення надання правової допомоги, але при цьому така участь не повинна порушувати балансу між приватними та державними інтересами, а також рівноправності сторін. Аналіз ст. 45 ЦПК України дозволяє виділити широке коло суб'єктів, зокрема, й прокурора, які наділені певними повноваженнями щодо сприяння у реалізації правової допомоги.

На підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що Україна, передбачивши систему надання правової допомоги, потребує її законодавчого доопрацювання з урахуванням прецедентної практики ЄСПЛ для належного та ефективного забезпечення права на доступ до суду. Вказане дозволить зменшити порушення положень п. 1 ст. 6 Конвенції.

## ОРГАНИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОБІР СУДДІВ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ЇХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ЯК СУБ'ЄКТИ СУДОВОГО ПРАВА

Важливу роль у системі судоустрою України посідають органи, які вирішують ключові питання кар'єри судді. Це Вища кваліфікаційна комісія суддів України (далі – ВККС України або Комісія) й Вища рада юстиції (далі – ВРЮ) – органи судової влади, наділені владною компетенцією, й уповноважені вирішувати дисциплінарну й кадрову функції. Діяльність ВРЮ унормована на рівні Конституції України (ст. 131) й Закону України «Про Вищу раду юстиції», а ВККС України – на рівні Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Належність вказаних органів до судової гілки влади підтверджує їх структура (більшість їхнього складу становлять професійні судді) й компетенції (добір суддів, притягнення їх до відповідальності, переведення суддів та їх кваліфікаційне оцінювання).

Характеризуючи правову природу ВРЮ й ВККС України, Конституційний Суд України вказав, що Вища рада юстиції є *колегіальним, незалежним органом, відповідальним за формування високопрофесійного суддівського корпусу*, Вища кваліфікаційна комісія суддів України – *постійно діючим органом у системі судоустрою України*, діяльність якого спрямована на забезпечення стабільного, своєчасного та якісного формування судів професійними кадрами, ефективного й об'єктивного розгляду питань про дисциплінарну відповідальність суддів (Висновок КС України від 10 липня 2012 р. № 1-в/2012).

Досвід провідних країн ЄС свідчить про те, що органи, подібні до вітчизняної ВРЮ й ВККС України можуть бути засобом *посилення незалежності судової системи і суддів при виконанні суддівських обов'язків*. Необхідно, щоби у складі вищої ради юстиції або подібного органу більшість становили судді. Такі судді мають обиратися самими судьями або входити до складу ради за посадою; вони не повинні добиратися урядом чи парламентом. У будь-якому випадку такий орган має служити буфером між судовою владою та іншими гілками державної влади для захисту судівництва від неналежного впливу інших гілок влади, а не бути знаряддям такого впливу. Вища рада юстиції або аналогічний орган судівництва має грати основну роль у *призначенні, службовому просуванні, дисциплінарному провадженні та підготовці суддів*.

Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що ВРЮ й ВККС України виконують функції, подібні аналогічним європейським їх аналогам. До *кадрових повноважень органів судової влади* належать: ведення обліку даних про кількість посад суддів у судах загальної юрисдикції, у тому числі вакантних; добір кандидатів для призначення на посаду судді вперше; внесення рекомендації про призначення кандидата на посаду судді або звільнення судді органу, який компетентний вирішувати це питання; надання рекомендації про обрання на посаду судді безстроково або відмовляє у наданні такої рекомендації; внесення подання про переведення судді; визначення потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України; затвердження порядку проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді; проведення кваліфікаційного оцінювання суддів; забезпечення ведення суддівського досьє. До *дисциплінарних повноважень ВРЮ й ВККС України* відносяться: накладення дисциплінарних стягнень на суддів; відсторонення судді від посади у зв'язку



із притягненням до кримінальної відповідальності; звільнення судді з посади за порушення вимог несумісності.

Варто зауважити, що низка кадрових рішень ВРЮ й ВККС України не мають кінцевого характеру; вони є проміжними, а остаточне рішення ухвалюють органи, що уповноважені за Конституцією України призначати (обирати) суддів або звільняти їх з посади. Роль Президента України й Верховної Ради України у вирішенні даних питань за чинним законодавством є переважно церемоніальною, рішення вищих органів державної влади ґрунтується на актах органів судової влади. Іноді Глава держави й парламент проявляють самостійність у вирішенні даних питань, ігноруючи кадрові, установчі подання (рекомендації) ВРЮ й ВККС України. Така ситуація є неприпустимою й суперечить стандартам Ради Європи.

*Незалежність* органів судової влади, які здійснюють добір суддів та притягнення їх до відповідальності ґрунтується на декількох базових засадах. По-перше, новітнє законодавство забезпечило конкурсний відбір кандидатів на посади членів ВРЮ й ВККС України, одночасно підвищивши ценові вимоги до їх професійної компетентності. По-друге, члени вказаних органів судової влади на час здійснення повноважень відряджаються до них й не можуть виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу, крім викладацької, творчої та наукової. Судді, які є членами даних органів, не можуть здійснювати правосуддя. По-третє, ВРЮ й ВККС України є постійно діючими органами у системі судової влади, що забезпечує сталість їх функціонування та самостійність у прийнятті рішень, віднесених до їх компетенції. По-четверте, на членів вказаних органів поширюються вимоги та обмеження, встановлені законодавством у сфері запобігання корупції, що забезпечує їх добросовісність. По-п'яте, важливою гарантією належної реалізації повноважень ВРЮ й ВККС України є встановлена Кодексом України про адміністративні правопорушення відповідальність за невиконання законних вимог даних органів, їх членів щодо надання інформації, копій документів, а також порушення встановлених законодавством строків їх надання, надання завідомо недостовірної інформації.

Діяльність ВРЮ й ВККС України має відбуватися максимально *прозоро*, враховуючи важливість тих завдань, які перед ними поставлені. Основним завданням цих органів є підвищення авторитету судової влади і престижу професії судді, створення сприятливої суспільної думки про діяльність суду. Прозорість діяльності органів судової влади, які здійснюють добір суддів та притягнення їх до відповідальності, базується на загальному принципі судової влади – гласності й відкритості, який, в свою чергу, є складовим елементом загального обов'язку правової демократичної держави висвітлювати діяльність державних органів.

Проектом змін до Розділу VIII Конституції України «Правосуддя» передбачено трансформацію органу, який є відповідальним за добір та кар'єру суддів – Вища рада юстиції стане Вищою радою правосуддя. Склад даного органу та засади його формування прив'язані у відповідність із міжнародними стандартами: його більшість становитимуть судді (судді у відставці), обрані або призначені самими суддями. З метою забезпечення неупередженого ухвалення рішень зі складу Ради виводиться Генеральний прокурор України. На конституційному рівні пропонується також створити базу для функціонування інших органів судової влади, відповідальних за кар'єру судді, а саме Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокуратури: «Відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів»

(ч. 8 ст. 131 проекту Конституції України). Саме Вища рада правосуддя, а не парламент, вирішуватиме питання про зняття імунітету з судді. Такі новації можна вітати.

Водночас варто зауважити, що проект Змін до Конституції України не вирішив основну дилему органів судової влади, які здійснюють добір суддів та притягнення їх до відповідальності: уніфікацію даних структур. В Європі дисциплінарні та кадрові повноваження щодо суддів, як правило, зосереджені в єдиному органі, який може утворювати допоміжні (робочі) підрозділи, необхідні для реалізації покладених на нього повноважень. Існування двох подібних органів судової влади в Україні зумовлено історичними й політичними причинами. Обсяг тих функцій і повноважень, які покладені на ВРЮ й ВККС України, є досить значними. Один-єдиний органи навряд чи упорається із вирішенням усіх покладених на дані структури питань. Однак, на нашу думку, доцільно ставити питання про більш ефективний розподіл повноважень між ВРЮ й ВККС України. Так, притягнення суддів судів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності варто зосередити в одному органі, разом із кваліфікаційним оцінюванням судді й відстороненням його від посади в рамках кримінального провадження. Добір суддів й їх кар'єрне зростання – кадрові питання, які варто вирішувати в межах єдиної структури.

**Каламайко А. Ю.,**

асистент кафедри цивільного процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗНИЩЕННЯ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Однією з практичних проблем, які виникають при розгляді та вирішенні справ судом, є можливість навмисного або випадкового знищення доказів. Особливо гостро зазначене питання постає у випадку з інформацією в електронній формі, оскільки вона не має тісного зв'язку з матеріальним носієм, а тому може бути легко видалена.

В цивільному процесуальному праві існує комплекс норм, які формують самостійний інститут забезпечення доказів в цілому, основною метою якого є фіксація доказів шляхом їх офіційного засвідчення для забезпечення можливості їх подальшого дослідження в ході судового розгляду. У зв'язку з цим ст. 133 ЦПК України закріплює, що особи, які беруть участь у справі і вважають, що подання потрібних доказів є неможливим або у них є складнощі в поданні цих доказів, мають право заявити клопотання про забезпечення цих доказів шляхом допиту свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляду доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням тощо.

Важливо зазначити, що при витребуванні доказів на сторону покладається обов'язок подання доказів, які знаходяться в її володінні. Як влучно зазначив С. М. Братусь, «обов'язок без відповідальності – це лише блага побажання», тому такий обов'язок має передбачати відповідальність за його невиконання. Однак на сьогодні цивільне процесуальне законодавство відповідних санкцій не містить, так само в ЦПК України відсутні санкції за знищення доказів особами, які беруть участь у справі. В цьому контексті вбачається доречним дослідити процесуальні санкції та дієві механізми протидії знищенню доказів з урахуванням зарубіжного досвіду.

Так, відповідно до процесуального законодавства США, санкції за знищення доказів є різними за суворістю та можуть мати як грошовий характер, так і бути у формі судового рішення на користь іншої сторони або висновку на користь іншої сторони. Крім того, з факту знищення доказів суд може встановити спростовну презумпцію, заборону подавати певні докази, залучати експерта або свідка тощо. Перелік таких заходів обмежується лише уявою судді.

Ілюстрацією може бути наступний приклад з судової практики. У спорі *United States v. Philip Morris, USA, Inc.*, No. CIV.99–2496, 2004 WL 1627252 (D. D. C. July 21, 2004) компанія не виконала припис суду про збереження доказів та знищила електронні поштові повідомлення. Крім того, група посадовців, які були викликані як свідки, не зберегли свої електронні поштові повідомлення відповідно до політики «роздруковувати та зберігати». Внаслідок цього були застосовані наступні санкції: суд не дозволив відповідачу використати показання свідків з тих службовців, які не зберегли належні до справи записи. Крім того, відповідачу було приписано виплатити \$2,75 млн штрафу за знищення електронних поштових повідомлень.

Особливий інтерес викликає така санкція, як висновок на користь іншої сторони, яку може бути застосовано, якщо стороною було знищено електронні засоби доказування, які стосуються спору. Така концепція іноді йменується як «висновок з навмисного знищення» (*spoliation inference*). Її застосування дозволяє суду зробити висновок про те, що сторона, яка знищила потенційно належний доказ, зробила це через розуміння того, що подання до суду такого доказу було б для неї несприятливим. Такий висновок може бути зроблено, якщо буде доведено знищення доказу з вини сторони, яка мала контроль над доказом чи володіла ним, знала про необхідність його збереження та його потенційну належність щодо спору.

Певною мірою зазначена санкція схожа на норму про наслідки ухилення від участі в експертизі, закріплену статтею 146 ЦПК України. У вказаній нормі зазначено, що у разі ухилення особи, яка бере участь у справі, від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні.

На наш погляд, проблема встановлення навмисності знищення доказів є достатньо складною та потребує окремого дослідження, однак з огляду на загальні засади цивільстики вбачається за можливе використати наступні положення. Діяння особи вважаються такими, що вчинені з умислом, якщо вона свідомо не вчинила дій, спрямованих на виконання зобов'язання, та бажала або свідомо допускала настання такого наслідку, як невиконання або неналежне виконання зобов'язання. Тому у випадку, коли особа знищила доказ, який вона була зобов'язана зберігати або надати за відповідною ухвалою суду, то слід виходити з презумпції вини особи, яка порушила зобов'язання, яка на сьогодні визнається в цивільстиці. Така презумпція може бути спростована, і особа має право заперечувати свою вину, однак для цього вона має довести наявність відповідних обставин та надати докази, які будуть це підтверджувати, як того вимагає принцип змагальності.

Наведений зарубіжний досвід по застосуванню санкцій за знищення доказів в силу відмінностей правових систем неможливо безпосередньо використати у національному законодавстві. Однак вбачається доцільним врахувати його для розроблення більш суворих правил відповідальності і в українському процесуальному законодавстві, оскільки на сьогодні вони не досягають своєї мети. Необхідно запровадити відповідальність у грошо-

вій формі у вигляді штрафу, а також передбачити визнання існування факту (аналогічно статті 146 ЦПК України) і при знищенні доказів, виходячи з того, що знищений доказ містив невідповідну для сторони інформацію.

Пропонується викласти ч. 5 ст. 137 ЦПК України в наступній редакції: «За неповідомлення суду про неможливість подати докази, а також за неподання доказів, у тому числі і з причин, визнаних судом неповажними, винні особи несуть відповідальність, встановлену законом.

У разі ухилення сторони від подання доказів, що витребовуються, суд може визнати факт, для підтвердження якого витребовуються докази, враховуючи значення зазначених доказів для сторони, що ухиляється».

Такі зміни не тільки позитивно вплинуть на виконання сторонами обов'язку щодо надання доказів, але й стануть умовою ефективного використання електронних засобів доказування в цивільному процесі. Специфіка електронних засобів доказування, для яких є неможливим безслідне знищення інформації, дозволяє експерту в більшості випадків відновити видалену інформацію, а якщо це виявиться неможливим – принаймні встановити факт знищення певної інформації, якого буде достатньо для застосування вищезазначеної санкції.

**Крючко Н. І.,**

здобувачка кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗАСОБИ СУДОВОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ СУДОВО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН**

Слід зауважити, що в юридичній літературі з проблем судово-правової політики однозначно не вирішено питання про термінологію – досить часто як ідентичні, однопорядкові вживаються словосполучення «судова політика», «судово-правова політика», «суддівська політика», і «правова політика у сфері судової діяльності». Дані поняття часто використовуються в науковому обігу для назви процесів, що відбуваються у сфері організації та здійснення судової влади. Тому є підстави і потреба викласти власне бачення «питання про терміни» стосовно до теми моєї магістерської роботи.

*Судово-правова і судова політика.* Як було зазначено вище, судово-правова політика розглядається в роботі в якості виду правової.

Під судовою ж політикою розуміється правова політика, що здійснюється виключно судами; фактично це та політика, яка формується і реалізується безпосередньо самою судовою владою. Безумовно, як та, так і інша, виробляють напрямки судової діяльності, враховуючи зміни в різних сферах держави, суспільства і права. Суди в рамках своєї компетенції та суддівського розсуду регулюють прорахунки законодавства, пом'якшуючи його часом негативний вплив на суспільні процеси, підтримують суть правової держави, яка полягає в характері прийнятих законів, їхній відповідності правовій природі речей, спрямованості на забезпечення прав і свобод особистості, що впливає із самої сутності судової діяльності, основне призначення якої – захист і відновлення порушених чи оскаржених прав людини. В даний час судова політика формується у вигляді роз'яснень Пленумів Вищих спеціалізованих судів, практики (рішень, висновків) Верховного та Конституційних судів, та усталеної судової практики всіх судів.

За такого підходу судова політика – це більш вузьке поняття, ніж судово-правова політика, оскільки вона формується тільки суддями і судами, які і є суб'єктами судової політики. Предметом судової політики є ідеї, судження, правові позиції, владні приписи та веління, що знаходять своє відображення в актах судової влади. На мій погляд, за такого підходу таку «чисту» судову політику варто вважати складовою частиною політики судово-правової.

*Судово-правова та суддівська політика.* Бурхливий розвиток суспільних відносин в сучасному вигляді істотно ускладнює, а часом і просто унеможлиблює їх детальне законодавче регламентування. Тому одним з реальних варіантів виходу із ситуації є наділення суду правом вирішення окремих питань за власним (судовим) розсудом, яке є передбаченим юридичними нормами здійснення в процесуальній формі мотивованої правозастосовчої діяльності суду, що полягає у виборі варіанту вирішення того чи іншого правового питання, що має загальні і спеціальні межі.

Безумовно, звернення України до досвіду західних держав відбилося і на цій сфері. Так, певною даниною «Заходу» є використання у вітчизняному судочинстві таких інструментів, як аналогія права та аналогія закону, де суддівський угляд проявляється найбільш яскраво. Разом з тим обидва ці інструменти не можуть розглядатися як «чистий розсуд», оскільки обмежений або наявною в законі нормою (подібною), або загальними правовими принципами.

Слід зазначити, що одним з фундаментальних праць з питань сам судового розсуду вченими називається робота А. Барака «Суддівське розсуд». Виходячи з контексту названої роботи, автор ототожнює сукупність проявів суддівського розсуд окремих суддів при вирішенні конкретних справ (категорій справ) і офіційну позицію судової влади в цілому з того чи іншого питання судової практики. Такий висновок пояснюється тим, що А. Барак в якості емпіричної основи використовував практику і законодавство країн, що відносяться до сім'ї загального права, де судовий розсуд, судовий прецедент відіграють вирішальну роль у формуванні права.

Українська ж модель судочинства (крім того, що вона виключає прецедент з числа джерел права) передбачає можливість неодноразового перегляду і зміни прийнятого в першій інстанції судового рішення, а суддю розглядає як безликого представника судової влади. У свою чергу, використання категорії «суддівська політика» передбачає індивідуалізацію її носія – суб'єкта. Однак сама побудова вітчизняної судової системи має в своїй основі принципи рівності, взаємозамінності, неперсоніфікованості суддів як носіїв судової влади.

Наявність у законі оціночних понять, можливість поповнення існуючих у процесуальному законодавстві прогалин шляхом застосування суддівського розсуду – все це поле судової політики, що формується в результаті як індивідуальних рішень кожного з діючих суддів, так і всіх суддів в сукупності. Тому, якщо і допустити наявність в Україні самостійної суддівської політики, то її слід розглядати як результуючу, якийсь сукупний досвід розгляду окремих категорій справ судами, тобто те, що у вітчизняній науці фігурує під найменуванням «судова практика».

Таким чином, як висновок: судово-правова політика – більш широке поняття, ніж політика суддівська. Вона відрізняється множинністю суб'єктів її формування і здійснення, вона багатша за змістом, масштабніше за формами реалізації та іншими критеріями.

Суддівської політикою можна називати політику одного судді або групи суддів, яка виявляється в їх рішеннях по конкретних справах, і стосовно теми цієї магістерської роботи ця категорія розглядатися не буде.

*Судово-правова політика і політика у сфері судової діяльності.* В якості останньої розглядається політика, що здійснюється органами влади та структурами громадянського суспільства в судовій сфері за допомогою всіх (і правових, і організаційних) способів, засобів та механізмів. Отже, ця категорія за своїм змістом ширше, ніж «державна політика в судовій сфері». Тому такий всеосяжний характер є перешкодою для її впровадження в науковий обіг.

Зміст політики у сфері судової діяльності ширше, ніж у судово-правової політики, однак зміст останньої більше різнобічний. Воно включає в себе стратегію законодавства і принципи правового регулювання в судовій сфері, особливості судоустрою, способи та інструменти захисту прав, свобод і законних інтересів громадян і організацій, суспільства і держави, зміцнення законності, правопорядку і дисципліни, процесуальні аспекти судочинства та т. п.

Фактори, що впливають на зміст судової політики, можна умовно розділити на три групи:

а) фактори, що відбиваються в рішеннях вищих судів, які визначають бажаний напрям судово-правової політики. Матеріалізуються в рішеннях Верховного Суду та Вищих спеціалізованих судах, постановках пленумів вищих спеціалізованих судів, оглядах узагальнень практики та ін.;

б) фактори, що впливають на професійну правосвідомість суддівського корпусу і його якісний склад (значний вплив на останнє має діяльність органів суддівського співтовариства і організація професійної підготовки та перепідготовки суддів);

в) фактори, що характеризують фінансове та матеріально-технічне забезпечення судів, тобто реальні умови, в яких працюють судді.

В якості підсумку зазначимо: чітка, послідовна, науково-обґрунтована і зрозуміла для населення судово-правова політика є запорукою багатьох позитивних тенденцій в суспільстві: зростання авторитету судової влади, підвищення довіри до державних структур та поваги демократичних цінностей суспільства (верховенства закону, приватної власності, недоторканності особистого життя й т. п.), що у підсумку сприяє законному та обґрунтованому вирішенню судових справ.

**Кучерова Т. П.,**

здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДОПУСК ДО АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМЦІВ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ**

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вперше в історії України допустив до здійснення адвокатської діяльності на її території адвокатів-іноземців. Так, в п. 4 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зазначено, що адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Це обумовило потребу наукового дослідження та удосконалення правового режиму діяльності адвокатів-іноземців на території нашої держави. Зокрема, українське законодавство потребує вдосконалення шляхом внесення норм про статус та межі здійснення адвокатської діяльності адвокатами іноземних держав з урахуванням взятих Україною міжнародних зобов'язань та досвіду зарубіжних держав.

Положення закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплюють, що адвокат іноземної держави, який має намір здійснювати адвокатську діяльність на території України, звертається до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем свого проживання чи перебування в Україні із заявою про його включення до Єдиного реєстру адвокатів України. До заяви додаються документи, що підтверджують право такого адвоката на заняття адвокатською діяльністю у відповідній іноземній державі. Перелік таких документів, а також порядок допуску до кваліфікаційного іспиту, порядок складання і методика оцінювання його результатів затверджується Радою адвокатів України.

Кваліфікаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури розглядає заяву та подані адвокатом документи протягом десяти днів з дня їх надходження та за відсутності підстав, передбачених законом, приймає рішення про включення такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України, про що протягом трьох днів письмово повідомляє адвоката іноземної держави та відповідну раду адвокатів регіону. Рада адвокатів регіону забезпечує внесення відомостей про такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України.

У більшості країн світу запроваджена система отримання особами, які бажають займатися юридичною роботою, спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення юридичної практики або встановлено спеціальний порядок набуття статусу адвоката.

Так, у Російській Федерації питання про можливість про набуття статусу адвоката іноземцями, а також особливості діяльності адвокатів іноземної держави на території Російської Федерації знайшли своє вирішення у Федеральному законі «Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації» від 31.05.2002 р. №63-ФЗ. Так, в ч. 6 ст. 9 обумовлено, що іноземні громадяни та особи без громадянства, які отримали статус адвоката в порядку, встановленому законом, допускаються до здійснення адвокатської діяльності на всій території Російської Федерації у випадку, якщо інше не передбачено федеральним законом. Відповідно до ч. 5 ст. 2 закону, адвокати іноземної держави можуть надавати юридичну допомогу на території Російської Федерації з питань права даної іноземної держави. Адвокати іноземних держав не допускаються до надання юридичної допомоги на території Російської Федерації з питань, пов'язаних з державною таємницею Російської Федерації. Також, адвокати іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність на території Російської Федерації, реєструються федеральним органом виконавчої влади в галузі юстиції в спеціальному реєстрі, порядок ведення якого визначається Урядом Російської Федерації. Без реєстрації в зазначеному реєстрі здійснення адвокатської діяльності адвокатами іноземних держав на території Російської Федерації забороняється.

Умови доступу до адвокатської професії у Франції досить жорсткі і визначені Законом №71–1130 від 31 грудня 1971 р. щодо реформування деяких судових та юридичних професій та декретом 1972 р. Адвокатом у Франції може стати також громадянин однієї з держав Спільного ринку ЄС за наявності умов взаємного визнання дипломів про вищу освіту. Крім того, іноземці повинні відповідати ряду особливих вимог. Для здійснення професійної діяльності на постійній основі, іноземний адвокат повинен зареєструватися у компетентному органі (колегія адвокатів), який визначається у відповідності з національним законодавством. Компетентний орган зобов'язаний зареєструвати адвоката, якщо той надасть докази, того, що він допущений до адвокатської практики у одній із держав ЄС. Особа, яка на протязі 3-х років здійснювала адвокатську діяльність, та отримала правовий статус адвоката, повністю прирівнюється до місцевих адвокатів без необхідності складання кваліфікаційного іспиту чи виконання інших додаткових вимог. Для цього достатньо надати докази того, що адвокатська діяльність здійснювалася: 1) протягом трьох

років; 2) безперервно; 3) з питань права держави, яка приймає, або європейського чи міжнародного права.

В США суд на свій розсуд може без іспитів видати ліцензію на практику як юридичного консультанта в даному штаті іноземцю, який досяг віку старше 26 років і відповідає таким ознакам: ця особа в іноземній державі протягом не менше п'яти років, які безпосередньо передують зверненню, була адвокатом; володіє необхідними моральними якостями і відповідає загальним вимогам придатності для членства в асоціаціях юристів даного штату; має намір практикувати в даному штаті як юридичний консультант, а також має для цієї мети офіс у даному штаті. З урахуванням деяких обмежень особа, яка має ліцензію на практику юридичним консультантом, вважається адвокатом, який знаходиться при асоціації юристів даного штату, і має всі права юриста даного штату.

Основним нормативним актом, який закріплює правовий статус адвокатури в Німеччині, є Федеральне положення про адвокатуру 1959 р. Закон про здійснення діяльності європейськими адвокатами розрізняє два види професійної діяльності адвокатів-іноземців: здійснення адвокатської діяльності в якості європейського адвоката, що має офіс в Німеччині та тимчасове надання послуг на території Федеративної республіки Німеччини. Крім того, є також можливість внесення до списку юридичних радників у будь-якій з адвокатських палат в Німеччині.

Іноземний адвокат може здійснювати діяльність як європейський адвокат, що володіє офісом в Німеччині (володіння «офісом» означає безперервну, а не тимчасову діяльність) і лише тоді буде зарахований у відповідну адвокатську палату в Німеччині у якості європейського адвоката. Належною місцевою адвокатською палатою в Німеччині є та адвокатська палата, що обслуговує ту адміністративно-територіальну одиницю, в якій зарубіжний адвокат хоче мати офіс. Іноземець, який здійснює адвокатську діяльність, повинен щорічно представляти адвокатській палаті документи, що підтверджують приналежність до адвокатури у своїй країні та договір страхування цивільної відповідальності, пов'язаної зі здійсненням адвокатської діяльності. Після прийняття до адвокатської палати, адвокат-іноземець стає членом даної палати в Німеччині. Тож здійснюючи свою діяльність, він може посилатися на членство в німецькій адвокатській палаті. Після допуску до здійснення адвокатської діяльності, внесення до списку в німецькому суді професійний статус європейського адвоката принципово зрівнюється зі статусом німецького адвоката.

Слід зазначити, що на українському ринку професійних правничих послуг досі не достатньо представлені адвокати-іноземці. Цьому можуть бути багато причин, але основною є недосконалість правової регламентації правового статусу адвоката іноземця в Україні.

**Материнко М. О.,**

здобувачка кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЛЮСТРАЦІЯ», «ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ», «КОНСТИТУЦІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ СУДДІ З ПОСАДИ**

Поняття «люстрації» в сучасній доктрині права не існує, комплексного дослідження феномену люстрації та практичних рекомендацій щодо застосування люстрації поки що



немає. Першопочатково поняттям «люстрація» стали позначатися процеси, що відбувалися в кризовій Римській республіці у I ст. до н. е., зміст яких зводився до заборони займати важливі посади в армії та сенаті після зміни системи правління, тобто це був різновид репресій наступною елітою попередньої еліти, щоправда, без вбивств і переслідувань. Надалі люстрація передбачала собою відсторонення представників однієї політичної еліти від влади з заборonoю зайняття посад через те, що вони представляли політичний режим, викритий у злочинах проти людини. Близького до сучасності значення дане поняття почало набувати з XIV ст. Поняттям люстрації позначались періодичні описи державного майна для визначення його доходу.

Більшість сучасних країн Європи в різні періоди свого розвитку мали певний досвід проведення люстраційних заходів. У сучасному розумінні, під люстрацією розуміється процес очищення влади від старих кадрів, заборона функціонерам попередньої влади займати посади в державному апараті, обиратися у представницькі органи, бути суддями, інколи навіть займатися викладацькою діяльністю тощо. Іншими словами – це політична форма легітимації нового державного режиму, яка не обов'язково здійснюється в строгих юридичних рамках, оскільки її мета носить переважно характер ідеологічного протистояння нової правлячої еліти і старої.

Виходячи з наведеного, люстрація, на нашу думку, – це певний симбіоз політичної та моральної відповідальності носія державної влади, а отже є формою соціальної відповідальності.

Щодо поняття «політична відповідальність», то воно є найбільш розробленим в науці політології, якою вивчаються ті форми політичної відповідальності, які лежать поза межами правового аналізу. Політична відповідальність – це один з видів публічної (перед громадськістю, главою держави, парламентом) відповідальності, що настає за неспроможність органів державної влади та посадових осіб розробити та втілювати в життя політику, яка відображає прогресивні напрями розвитку суспільства, максимально корисні для блага людей. Суб'єктом політичної діяльності є ті носії виконавчої влади, які реально визначають зміст державно-управлінської діяльності. Слід зазначити, що політична відповідальність має суттєві відмінності від юридичної, адже вона є значно суб'єктивізована й відносна, оскільки немає абсолютних і формалізованих критеріїв оцінки стану державного управління на тому чи іншому етапі розвитку суспільства і в тих чи інших умовах. Отже, політична відповідальність як складова системи соціальної відповідальності та її різновид є автономним видом відповідальності, позаяк поширюється на порівняно самостійну особливу сферу суспільних відносин – сферу політики, функціонує в ній, регулюючи політико-владні відносини.

Однак існують й форми політичної відповідальності, які мають достатньо чітке нормативно-правове оформлення, а відтак можуть бути досліджені з позицій права (наприклад, закон знає та детально регламентує процедуру імпичменту, яка має відповідні правові наслідки). Це дає підстави деяким фахівцям вважати, що встановлення в нормах конституції подібних заходів впливу (імпичмент, розпуск, відкликання) на окремі органи державної влади означає існування не політичної, а конституційно-правової відповідальності: «можливість застосування деяких таких наслідків в юридичній літературі традиційно характеризується як політична відповідальність, але в силу того, що вона регламентується правовими нормами, її треба вважати відповідальністю юридичною». На наш погляд, така позиція є хибною. Але перед наведенням належної аргументації, звернімося до тлумачення змісту конституційно-правової відповідальності.

В правовій доктрині конституційно-правова відповідальність визначається як самостійний вид юридичної відповідальності, що передбачає заохочення суспільством і дер-

жавою позитивного діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект), або негативну реакцією держави на конституційний делікт (правопорушення) в порядку, встановленому Конституцією та законами України. Основними складовими елементами складу конституційно-правової відповідальності є: об'єкт (одним із яких є і права та свободи людини, зокрема, право на справедливий суд та конституційне право на захист своїх прав та інтересів в суді та ін.), суб'єкт (з поміж інших, це органи державної влади та їх посадові особи, а отже і судді) та юридичний факт конституційного делікту (їх зміст визначається суб'єктивними правами та юридичними обов'язками деліквентів, зокрема правами та обов'язками суддів).

Отже, якщо виходити з того, що конституційно-правова відповідальність – це відповідальність юридична, то покладення на певного суб'єкта обов'язку перетерпіти негативні наслідки відповідного характеру може бути здійснене тільки тоді, коли для цього є підстави, зафіксовані в тих чи інших нормативно-правових актах. Причому єдиною такою підставою може бути винне скоєння правопорушення – конституційне правопорушення або конституційний делікт, тобто деліктна підстава конституційно-правової відповідальності.

На наш погляд, у вищезазначених випадках відповідальність суб'єктів публічної влади наступає у зв'язку з певними обставинами, але вони, по-перше, частіш за все полягають не в конституційному правопорушенні, а в політичному чи моральному проступку чи взагалі у політичній стратегії. І, по друге, ця підстава заздалегідь прямо ніде не встановлюється (мається на увазі не формальна підстава «у випадку висловлення вотуму недовіри...»), а реально-змістовна «політичний чи моральний проступок» тощо). У таких випадках вказані суб'єкти зазнають негативних наслідків не у зв'язку з конституційним правопорушенням, а відтак, юридичною відповідальністю застосування таких заходів, як відправка у відставку уряду у зв'язку з вотумом недовіри парламенту, розпуск парламенту главою держави, відкликання депутатів парламенту виборцями тощо, вважати не можна. Подібні негативні наслідки, що застосовуються у відповідності з нормами конституційного права за відсутності реального правопорушення, більш коректно було б називати заходами конституційно-правового примусу, що не належать до заходів власне юридичної відповідальності.

Але однієї деліктної підстави замало для проведення чіткої межі між політичною та конституційно-правовою відповідальністю. Виокремлення додаткового критерію необхідно остільки, оскільки нерідко одні й ті ж заходи конституційного процесу можуть використовуватися і як санкції конституційно-правової відповідальності, і в якості заходів відповідальності політичної, що в результаті можуть стати суттєвою перепорою при розрізненні зазначених двох видів відповідальності. Тому необхідно виділити ще один необхідний елемент змісту конституційно-правової відповідальності – процесуальний. Будь-який вид юридичної відповідальності неодмінно передбачає участь (на тому чи іншому етапі) правосудного юрисдикційного органу, який би авторитетно констатував: було правопорушення чи ні. І у випадку з конституційно-правовою відповідальністю належною є така процедура, яка обов'язково передбачає на тому чи іншому етапі її реалізації участь органу правосуддя, який здатен об'єктивно встановити, чи було допущено суб'єктом конституційного права конституційне правопорушення, що в подальшому слугує (чи може стати) підставою для застосування до нього певних конституційно-правових санкцій. Якщо ж участь органу правосуддя (судового, квазісудового чи іншого подібного незалежного арбітра) в процедурі притягнення певної особи чи органу до конституційно-правової від-

повідальності не передбачено, то навіть при наявності деліктних підстав, визначених у конституції, має місце лише відповідальність політична.

Отже, на відміну від політичної відповідальності, конституційно-правова відповідальність не може існувати без процесуальної складової, так само як і без належної матеріальної підстави. Тому в даному контексті, КСУ у своєму Рішенні від 11 березня 2011 року № 2-рп/2011 вірно визначив порушення присяги суддею видом конституційно-правового делікту, наявність якого встановлює незалежний орган з квазісудовими функціями – Вища рада юстиції, а отже звільнення судді з підстави порушення присяги є наслідком його конституційно-правової відповідальності.

Отже, вищевикладене дозволяє зробити висновок, що політична відповідальність та конституційно-правова відповідальність об'єднані таким родовим поняттям, як соціальна відповідальність. Між різновидами соціальної відповідальності є чималий зв'язок, у якому задіяне своєрідну ланцюгову реакцію, що відмітив КСУ у своєму Рішенні № 7-рп/2001 від 30 травня 2001 року. Але лише конституційно-правова відповідальність є видом юридичної відповідальності. Люстрація є специфічною процедурою притягнення суб'єктів державної влади до політичної відповідальності. Підставами для відокремлення юридичної (конституційно-правової) відповідальності від інших видів відповідальності є матеріальні (наявність складу правопорушення, проступку) та процесуальні (необхідність встановлення факту правопорушення незалежним і компетентним органом-арбітром, судом, квазісудом) критерії.

На нашу думку, ґрунтуючись на позиціях викладених вище, вважаємо, що Закон України «Про очищення влади» передбачає 2 види відповідальності: політичну, яка здійснюється за специфічною – люстраційною процедурою (стосовно осіб, передбачених п. 1–10 частини першої статті 2 зазначеного Закону) та юридичну (конституційно-правову) – стосовно осіб, які погодились на проведення щодо них перевірки для встановлення факту конституційно-правового делікту.

**Миронов А. М.,**

здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОКУРОРОМ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ ПРИ ЗАКІНЧЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Актуальність теми дослідження визначається провідною роллю прокурора у реалізації однієї із центральних засад кримінального провадження – засади змагальності. Різноманітність форм закінчення досудового розслідування, передбачена Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), зумовлює необхідність окремої уваги до механізмів впливу даної засади на діяльність прокурора, а також викликаних цим особливостей щодо кожної із форм закінчення досудового розслідування.

Відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України змагальність сторін та свобода у наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості відносяться до основних засад судочинства. Дана засада реалізується в усіх видах судочинства, набуваючи у кожному із них певної специфіки. Особливості її втілення у сфері кримінального провадження визначаються ст. 22 КПК України. Згідно з її положеннями, криміналь-

не провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службу особу.

В контексті нашого дослідження особливу увагу необхідно звернути на положення ч. 4 ст. 22 КПК України, згідно з якими повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюється прокурором. У випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником. Отже, визначаючи у цих нормах роль прокурора у реалізації засади змагальності, законодавець наводить перелік дій, які здійснює прокурор як сторона обвинувачення, включаючи до них, зокрема, таку, як звернення з обвинувальним актом.

Розглядаючи засаду змагальності в контексті дій прокурора при закінченні досудового розслідування, необхідно відмітити, що згідно із ч. 2 ст. 283 КПК України, прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Виходячи із цього, можна виокремити такі три форми закінчення досудового розслідування: (1) закриття кримінального провадження; (2) звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; (3) звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Той факт, що всі вказані форми закінчення досудового розслідування законодавець пов'язав із прокурором через конструювання відповідного процесуального обов'язку останнього (у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну із цих дій, тобто обрати відповідну форму закінчення досудового розслідування) дозволяє визначити прокурора як ключового суб'єкта їх реалізації.

Щодо двох останніх форм закінчення досудового розслідування (а саме звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) прокурор є також виключним суб'єктом їх застосування. Підстави для такого висновку нам дають положення ст. ст. 285–289 КПК України, виходячи із яких, звільнення особи від кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування здійснюється судом лише на підставі відповідного клопотання прокурора. Інших суб'єктів, які могли б направити до суду відповідне клопотання, закон не передбачає. Лише на стадії судового провадження звільнення особи від кримінальної відповідальності можливе «за клопотанням сторони кримінального провадження», тобто інших, ніж прокурор, учасників кримінального провадження. Проте на стадії досудового розслідування таке клопотання може виходити лише від прокурора.

Зазначене стосується і звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. У КПК

України не передбачено іншого, альтернативного прокуророві, суб'єкта подання до суду обвинувального акта чи відповідних клопотань. Таким чином, виключно прокурор є суб'єктом, який приймає рішення про закінчення досудового розслідування у цих двох формах.

Стосовно закриття кримінального провадження, то його суб'єктами, виходячи із норм ст. 284 КПК України, є слідчий, прокурор або суд. Так, кримінальне провадження закривається судом: 1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; 2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України; 3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9–2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. Однак випадки закриття кримінального провадження судом не можна вважати формами закінчення досудового розслідування, оскільки відповідні рішення приймаються судом уже у судовому кримінальному провадженні. Так, наприклад, закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності здійснюється судом, проте досудове розслідування у зв'язку із цією підставою закінчується прокурором, який направляє до суду відповідне клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

На стадії досудового розслідування кримінальне провадження мають право закрити прокурор або слідчий. Законодавець розмежує між цими суб'єктами сферу їх компетенції з даного питання. Так, слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з таких підстав: 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; 4) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9–2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. Необхідною умовою, яка допускає можливість прийняття відповідного рішення саме слідчим, є те, що в такому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор приймає рішення про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з усіх підстав для цього, що передбачені ч. 1 ст. 284 КПК України. Вказівка закону на те, що прокурор приймає таке рішення «щодо підозрюваного», передбачає необхідність повідомлення певній особі про підозру у даному кримінальному провадженні. Таке обмеження ставить питання про можливість прокурора закрити кримінальне провадження в інших випадках, коли у даному кримінальному провадженні жодній особі про підозру не повідомлялося. Буквальне тлумачення положень закону не допускає такої можливості, хоча загальна роль прокурора у кримінальному провадженні як процесуального керівника досудового розслідування дозволяє стверджувати про необхідність наділення прокурора повноваженням закривати кримінальне провадження з будь-якої підстави для цього, визначеної законом, крім тих випадків, коли це є виключною компетенцією суду.

Очевидно також, що наділення прокурора такою компетенцією є однією зі складових засади змагальності. Прокурор, як носій процесуальної функції обвинувачення, повинен реалізувати всю сукупність дій, які мають обвинувальну спрямованість. У цьому контексті слід розглядати не тільки звернення прокурора до суду з обвинувальним актом (яке є безпосереднім виявом обвинувачення), а й інші варіанти закінчення досудового розслідування: його закриття, звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, або про застосування до особи примусових заходів ви-

ховного чи медичного характеру. В таких ситуаціях прокурор також реалізує свою обвинувальну функцію, проте в інших формах, зокрема, вирішуючи питання про припинення обвинувальної діяльності стосовно підозрюваного (при закритті кримінального провадження) або ініціюючи його вирішення перед судом (при поданні до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності).

Та обставина, що всі вказані ситуації одночасно є формами закінчення досудового розслідування, дозволяє зробити висновок, що елементом засади змагального виступає повноваження прокурора приймати рішення про закінчення досудового розслідування. В одних випадках це здійснюється для продовження обвинувальної функції стосовно особи у судовому кримінальному провадженні, а в інших – для її припинення. Наділення такими повноваженнями саме прокурора є логічним і виправданим з огляду на визначення даного суб'єкта як основного носія обвинувальної функції. З цієї точки зору відповідні повноваження слідчого щодо прийняття рішення про закриття кримінального провадження з певних підстав слід вважати факультативними і додатковими до повноважень прокурора як суб'єкта, уповноваженого приймати рішення про закінчення досудового розслідування.

Підводячи підсумок, можна запропонувати доповнити наведене у ст. 22 КПК України визначення ролі прокурора у реалізації засади змагальності вказівкою на його повноваження приймати рішення про закінчення досудового розслідування в одній із передбачених КПК України форм за наявності відповідних підстав.

**Петрова А. С.,**

аспірантка кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ЩОДО КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ**

В процесі розбудови правової держави, одним з її найбільш важливих критеріїв є створення чесної, прозорої та ефективної судової влади. Наразі назріла суттєва необхідність докорінних змін судової системи та реформування окремих її інститутів. Особлива увага приділена питанням очищення судової влади, відновлення довіри громадян до неї та боротьби з корупцією. Ці питання нерозривно пов'язані з проведенням грамотної кадрової політики, а саме ретельної перевірки кандидатів на заняття посади судді.

Сьогодні, в епоху компютеризації, під час прийняття осіб на посади, використовується сучасна техніка, яка спрощує етап подачі документів (в електронному вигляді), проведення співбесід (Skype конференція), а також забезпечує прозорість відбору кандидатів (спостереження в режимі on-line за кандидатами під час тестування, наприклад в реформуванні органів прокуратури від 20 липня 2015 року). Останнім часом і використання поліграфа дедалі частіше стає популярним при перевірці кандидатів на державну службу, наприклад до Національної поліції (ч. 2 ст. 50 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII).

Під час проходження конкурсного відбору на посаду судді в Україні не використовується поліграф, але, наприклад в Республіці Молдова це є обов'язковим.

Поліграф (грецькою *poli* – багато, *graphos* – пишу) – багатоканальний психофізіологічний пристрій, призначений для реєстрації та запису у реальному часі показників емоційної напруги, що виникає у відповідь на інформацію у вигляді слів, словосполучень, малюнків, фотокарток. Як зауважує відомий психофізіолог Дж. Хессета, з технічної точки зору реєструвати можливо найрізноманітніші реакції на стимули, однак поступово «поліграфами» стали називати прилади, що використовуються, насамперед, з метою «детекції брехні». Основними фізіологічними показниками, які реєструються поліграфами, є: ритм дихання, інтенсивність потовиділення, рівень кров'яного тиску. Деякі детектори здатні порівнювати напругу голосових зв'язок, фіксувати розширення капілярів, реакцію зіниць очей тощо. Сам прилад виступає тільки реєстратором об'єктивних параметрів, а їх суб'єктивну інтерпретацію здатний виконати тільки фахівець – поліграфолог, який і проводить відповідне «інтерв'ювання» за спеціальними методиками з урахуванням обставин справи. Поліграфолог порівнює імпульси, зафіксовані детектором в стані психофізіологічного спокою, з тими, які спостерігалися при адресації критичних питань чи пред'явленні об'єктів, пов'язаних із протиправними діями особи. Під «імпульсами» розуміють зміни діяльності вегетативної нервової системи (ВНС) хоча цей механізм запису може відображати зміни і будь-якої іншої діяльності. Зазвичай до випробовуваного прикріплюють чотири датчики: двома пневматичними ремнями обв'язують груди і живіт для фіксації змін глибини і швидкості дихання; апарат для виміру тиску обертають довкола передпліччя для точнішої фіксації діяльності серця; четвертий датчик, що відзначає зміни в потовиділенні, прикріплюють металевими електродами до пальців. Апарат фіксує коливання тиску, частоту дихання, мигання, скорочення серцевого м'яза, електричну активність шкіри, активність головного мозку, мимовільні рухи рук і ніг. Проте подібні зміни ВНС можуть бути викликані не лише недостовірними свідченнями, а й стресом, який отримує особа, піддана подібній процедурі.

Це призвело до полеміки, яка точиться багато років між вченими у різних галузях науки.

Англосаксонське право допускає використання інформації, отриманої за допомогою поліграфа як доказів по справі так і при перевірці державних службовців чи корпоративних працівників під час службових розслідувань або при прийнятті їх на роботу.

В країнах романо-германського права ставлення до поліграфа є досить неоднозначним. В той час, як, скажімо, в Німеччині, забороняється використання детектора брехні, в Росії його використовують при розслідуванні кримінальних проваджень (інструкція «Про порядок застосування поліграфа при опитуванні громадян», затверджена Генеральною прокуратурою, ФСБ і МВС).

Негативне ставлення багатьох фахівців на теренах колишнього Радянського Союзу до здобуття інформації шляхом використання лай-детектора пояснюється кількома мотивами.

По-перше, на жаль, поліграф не виявляє брехню, а лише, як вже говорилося вище, фіксує зміни ВНС, які не обов'язково викликані необхідністю казати не правду, а можуть бути результатом стресу, нервування, приймання ліків, вагітності тощо.

По-друге, реакції організму особи, яку інтерв'юють, відображають неістинність фактів, а ставлення випробовуваного до них, тобто його впевненість в їхній правдивості чи помилковості.

По-третє, оскільки дані, отримані за допомогою поліграфа, можуть інтерпретуватися вельми широко, то у випадках, коли експерт має упевненість по відношенню до тестованого, існує небезпека помилкового висновку. Помилки можливі й при недостатній доповідності тих, хто проводить перевірку. Крім того, на законодавчому рівні в Україні не визначено, хто має право бути поліграфологом.

По-четверте, існує теоретична можливість того, що особа, яку перевіряють, має настільки міцну нервову систему, що зможе контролювати зміни ВНС, що призведе до помилковості результатів.

Проте, не зважаючи на недоліки використання поліграфа має значну кількість переваг. Про це свідчать і статистичні дані: лай-детектори використовуються не лише у державних структурах, а й багатьма працедавцями вітчизняних та закордонних підприємств більш ніж у 65 країнах, що становить близько 25% країн світу. В деяких з них, наприклад в Японії, Канаді, Ізраїлі, Південній Кореї, Польщі, Туреччині, докази, одержані за допомогою перевірки на поліграфі, можуть бути представлені і враховуватися в суді. У США щорічно проводиться декілька мільйонів таких перевірок, а для багатьох категорій держслужбовців вони є обов'язковими. У Європі в середньому кожний четвертий співробітник будь-якої компанії одурює свого працедавця, тому використання поліграфа є для них регулярною практикою.

Також виділяють основні причини використання поліграфа при доборі кандидатів на роботу:

- забезпечує об'єктивну і швидку оцінку достовірності повідомленої кандидатом інформації, його потенційної благонадійності і лояльності;
- дозволяє виявляти приховані ознаки досконалих або підготовлених зловживань, інших чинників, що впливають на благонадійність співробітників.

Можливість системного використання поліграфа при доборі кандидатів на посади обговорюються в усьому світі до теперішнього часу, і Україна не є виключенням. Застосування поліграфа в Україні засновано на принципах, що прийняті в інших країнах і не суперечать українському законодавству:

- принцип добровільності ухвалення рішення на проходження дослідження від самого кандидата;
- попереднє ознайомлення із змістом тем або питань кандидата на процедуру;
- право опитуваного у будь-який момент перервати процедуру.

Отже, принципом застосування поліграфа в Україні можна вважати ч. 3 ст. 28 Конституції, яка встановлює, що жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам. Використання поліграфа підпадає як раз під формулювання «інші дослідди».

Аналізуючи міжнародний досвід та думки науковців, можна зробити висновок, що використання поліграфа при конкурсному відборі осіб на посаду судді можливо, але лише після врегулювання певних умов на законодавчому рівні: отримання письмової згоди опитуваної особи на використання в його відношенні детектору брехні; застосування тільки сертифікованих пристроїв; проведення інтерв'ю та інтерпретація його результатів тільки працівником, який пройшов відповідне навчання та отримав допуск до цієї роботи.

Отже, в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» необхідно передбачити, що тестування на поліграфі повинен проводити атестований спеціаліст у спеціально відведеному для цього приміщенні. Перебіг тестування необхідно фіксувати за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. Сертифікаційні та технічні вимоги до поліграфу повинні бути затверджені Кабінетом Міністрів України. Від проходження тестування на поліграфі звільняються лише вагітні жінки та жінки, які мають дітей у віці до трьох років. Тестування на поліграфі є нешкідливим для життя і здоров'я особи. Результати опитування використовуються виключно як інформація ймовірного характеру, яка сприяє можливому формуванню у членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів внутрішнього переконання. Крім того, тестування на поліграфі може проводитися також з метою з'ясування



фактів вчинення протиправного насильства, корупційних чи інших протиправних діянь кандидатом на посаду судді. Негативні результати тестування на поліграфі самі по собі не є підставою для прийняття рішення про відмову кандидатуві у призначенні на посаду, а слугує підставою до додаткової перевірки. Результати тестування на поліграфі не можуть бути використані для обвинувачення кандидата на посаду судді у вчиненні ним кримінального, адміністративного чи дисциплінарного правопорушення.

**Розсоха К. О.,**

аспірант кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ФОРМУВАННЯ КАДРІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ**

Серед реформ, яких сьогодні потребує українське суспільство, найнагальнішою, на переконання як експертів, так і простих українців, є боротьба з корупцією.

Держава на законодавчому рівні закріпила діяльність нових антикорупційних органів. У результаті прийняття нового законодавства окреслено роль і місце в цьому процесі органів прокуратури.

Зокрема, набрала чинності нова редакція Закону України «Про прокуратуру» (Закон), статтею 7 якого передбачено формування в системі прокуратури України Спеціалізованої антикорупційної прокуратури для забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України. Проте детальний аналіз положень цього Закону свідчить про наявність численних недоліків, що унеможливають реалізацію Закону на практиці.

Керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, який організовує діяльність Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, його перший заступник і заступник призначаються на посаду відповідно до результатів відкритого конкурсу, який проводить конкурсна комісія у складі чотирьох осіб, визначених Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів з числа своїх членів, та п'яти представників громадських об'єднань, визначених комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання запобігання і протидії корупції.

Відповідно до частини 1 статті 74 Закону п'ять прокурорів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокуратури призначаються всеукраїнською конференцією працівників прокуратури. Згідно з частиною 1 статті 69 Закону всеукраїнська конференція працівників прокуратури складається також з делегатів від кожної місцевої та регіональної прокуратур (по два і три прокурори відповідно).

Таким чином, формування органів прокурорського самоврядування неможливе без формування місцевих та регіональних прокуратур. Разом з тим відповідно до пункту 1 частини 1 статті 29 Закону рішення про проведення добору кандидатів на посаду прокурора, в тому числі місцевої та регіональної прокуратур приймає Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокуратури. Виходячи з наведеного, нова редакція Закону створює своєрідне «замкнуте коло» в питанні призначення керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Статтею 8 Закону визначено, що прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури призначаються на підставі результатів відкритого конкурсу відповідно до наказу

керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Порядок проведення відкритого конкурсу визначається керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Взагалі проведення конкурсу за порядком визначеним керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури не співпадає з вимогами Закону щодо порядку зайняття посади прокурора, а його можлива ідентичність аналогічного конкурсу на співробітників антикорупційного бюро, призведе до порушення єдиної системи організації та діяльності прокуратури. Оскільки стратегія змін антикорупційного законодавства та підходів до її реалізації, звичайно, імпонує, як і всім громадянам країни, так і вимогам сучасності щодо поліпшення реалій, зокрема й правових, необхідно законодавчо-вірно врегулювати питання призначення прокурорів місцевих та регіональних прокуратур, а також формування органів прокурорського самоврядування.

Пропонується провести скликання та проведення всеукраїнської конференції працівників прокуратури для призначення членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів та розробити більш досконалий механізм добору кандидатів у комісії.

**Смирнова-Бартенєва В. В.,**

здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРОКУРОР У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ЩОДО НЕОСУДНИХ ОСІБ**

Прокурор у судовому засіданні виконує завдання охорони прав і законних інтересів особи, щодо якої застосовуються ці заходи. Як представник держави у судовому розгляді справ зазначеної категорії прокурор охороняє публічні інтереси, які стосуються захисту суспільства від особи, яка за своїм психічним станом становить загрозу для нього. Якщо інші учасники судового кримінального провадження можуть реагувати на порушення закону, а можуть цього і не робити, то відповідно до пунктів 18, 18.2 наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» він зобов'язаний під час судового розгляду брати активну участь у з'ясуванні обставин кримінального правопорушення та перевірці їх доказами, об'єктивно і неупереджено оцінювати їх з точки зору належності, допустимості, достовірності. За потреби клопотати про виклик до суду свідків, експертів, спеціалістів, дослідження додаткових доказів, застосування заходів забезпечення кримінального провадження або проведення слідчих (розшукових) дій. При виконанні процесуальних функцій прокурор зобов'язаний реагувати на будь-які порушення закону, що обмежують права учасників судового провадження.

Обов'язковість участі прокурора, його особливо важливі завдання та повноваження під час судового розгляду справ про застосування ПЗМХ впливає із загальної функції прокурора в кримінальному судочинстві. Слід вказати, що прокурор відкриває судове слідство, оголошуючи клопотання слідчого про застосування ПЗМХ. На нашу думку, ця важлива дія, яка визначає межі судового провадження, має бути прямо обумовлена в ст. 512 КПК України.

У підготовчому провадженні не вирішується питання про призначення особі примусових заходів медичного характеру, оскільки це прерогатива суду під час судового роз-

гляду, завданням цього провадження є процесуальне та організаційне забезпечення проведення судового розгляду.

Підготовче судове засідання відбувається за участю прокурора, захисника і законного представника особи та потерпілого. Участь самої особи можлива лише за умови, якщо це не зашкодить його стану здоров'я.

Судовий розгляд у справах такої категорії, відбувається за загальними правилами судового розгляду (глави 27–29 КПК) – у судовому засіданні допитуються свідки та перевіряються докази, що доводять або спростовують вчинення даною особою суспільно небезпечного діяння, а також перевіряються інші обставини, які мають істотне значення для вирішення питання про застосування ПЗМХ. В необхідних випадках у судове засідання викликається експерт.

Особливості судового провадження у справах щодо неосудних осіб полягають і у наступному: у судовому засіданні обов'язково повинні брати участь прокурор, законний представник та захисник згідно із загальними правилами КПК; участь особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗХ, не є обов'язковою і може мати місце, якщо цьому не перешкоджає характер розладу психічної діяльності чи її психічного захворювання; судовий розгляд таких кримінальних проваджень здійснюється суддею одноособово; справи про застосування ПЗМХ по спрощеному порядку не розглядаються; питання про речові докази вирішується відповідно до вимог ст. 100 КПК; судові витрати і сума оплати послуг захисника, призначеного в порядку, передбаченому ст. 52 КПК, з неосудного не стягуються, а відносяться на рахунок держави; питання про відшкодування збитків, заподіяних неосудним, вирішується в порядку цивільного судочинства; у судових дебатах суд заслуховує висновок прокурора і думку захисника; неосудній особі останнє слово не надається.

У справах стосовно неосудних осіб прокурор державного обвинувачення не підтримує, а висловлює власну думку щодо необхідності застосування примусових заходів медичного характеру, зокрема, їх виду, передбаченого ст. 94 КК України.

Участь прокурора обов'язкова також у розгляді судом справ про продовження, зміну і скасування заходів медичного характеру.

Таким чином, всі судові рішення у справах стосовно осіб, визнаних неосудними, обмежено осудними або які вчинили злочини у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання, приймаються винятково з участю прокурора.

Одним з важливих завдань прокурора у здійсненні кримінального судочинства, а у справах про застосування примусових заходів медичного характеру особливо, – це забезпечення постановлення законних, обґрунтованих і вмотивованих судових рішень.

Право прокурора на оскарження ухвали суду про застосування чи незастосування примусових заходів медичного характеру передбачено і КПК України (статті 392–393, 424–425, 516), а також наказом Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні», який повною мірою стосується і зазначеної категорії кримінальних проваджень, а у пунктах 14, 16, зокрема, зобов'язано прокурорів забезпечувати участь у судовому провадженні з розгляду клопотань про застосування, продовження, зміну або припинення примусових заходів медичного характеру. У підготовчих судових засіданнях думка прокурора щодо можливості призначення судового розгляду кримінального провадження повинна бути об'єктивною, ґрунтуватися на матеріалах провадження та нормах закону.

Разом з тим процесуальний закон не надає прокуророві в судовому засіданні будь-яких додаткових прав і тим самим переваг перед іншими учасниками судового провадження. Усі учасники наділені рівними правами.

У кримінальних провадженнях щодо неосудних осіб прокурор висловлює думку про застосування чи незастосування таких заходів.

Таким чином, у кримінальних провадженнях про застосування примусових заходів медичного характеру щодо неосудних осіб, діяльність прокурора повинна бути спрямована на додержання вимог чинного законодавства при розгляді справ судами та постановленні судових рішень.

**Цимбалістенко О. О.,**

здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРЕДМЕТ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Для ефективного здійснення кримінального провадження надзвичайно важливо забезпечити законність на його початковому етапі. Це досягається за допомогою належно організованого прокурорського нагляду. У зв'язку із цим набувають актуальності питання визначення предмета нагляду на даному етапі.

Поняття «законності» як предмета даного напрямку прокурорського нагляду складають такі умови, взяті в єдності і взаємозв'язку: (1) повнота прийняття та реєстрації заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення; (2) правильність їх реєстрації; (3) обґрунтованість початку досудового розслідування; (4) своєчасність початку досудового розслідування; (5) додержання правил щодо підслідності; (6) формування механізму досудового розслідування; (7) допустимість проведення першочергових слідчих (розшукових) дій; (8) забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження на початковому етапі досудового розслідування.

Розглянемо вказані елементи більш детально. Так, ***повнота прийняття заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення*** є законодавчо закріпленою вимогою до роботи уповноважених органів і посадових осіб із заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення. Відповідно до ч. 4 ст. 214 КПК України «слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається». Отже, нагляд за додержанням вимог закону щодо повноти прийняття заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення передбачає встановлення прокурором виконання обов'язку уповноважених на те органів приймати та реєструвати всі без виключення заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення.

***Правильність реєстрації заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення*** означає відповідність закону дій уповноважених службових осіб щодо внесення до ЄДРІ інформації про вчинене кримінальне правопорушення. В широкому розумінні встанов-

лення прокурором цієї умови законності початку досудового розслідування охоплює всі аспекти роботи із ЄРДР, а також із іншими документами реєстрації та обліку інформації про кримінальні правопорушення. Безпосередньо вимоги до обсягу та змісту інформації про кримінальне правопорушення, яка підлягає включенню до ЄРДР, встановлені ч. 5 ст. 214 КПК України.

**Обґрунтованість початку досудового розслідування** є елементом законності початку досудового розслідування, що відображає привід і підставу порушення кримінального провадження. Як зауважують вчені-процесуалісти, для законного і обґрунтованого початку досудового розслідування необхідна наявність приводу і підстави. Привід для внесення відомостей до ЄРДР (тобто до початку досудового розслідування) – це передбачене законом джерело інформації, з якого слідчий, прокурор дізнаються про вчинене кримінальне правопорушення і з моменту появи якого розпочинається кримінальне провадження (кримінальні процесуальні відносини). Підстава для внесення відомостей до ЄРДР (початку досудового розслідування) – обставини, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Вказані умови впливають із ч. 1 ст. 214 КПК України. Без наявності зазначених приводу і підстави початок досудового розслідування не є обґрунтованим, а отже – не може бути законним. Таке кримінальне провадження підлягає закриттю.

**Своєчасність початку досудового розслідування** передбачає додержання встановлених законом строків для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та початку досудового розслідування. Зазначені строки встановлені ч. 1 ст. 214 КПК України, згідно із якою слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Отже, прокурор повинен перевірити додержання даного 24-годинного строку для прийняття уповноваженою службовою особою рішення щодо початку досудового розслідування або відмови у цьому.

**Додержання правил щодо підслідності** передбачає додержання вимог ст. 216 КПК України щодо підслідності кримінальних правопорушень. Вказана умова віднесена нами до складу законності початкового етапу кримінального провадження, оскільки вирішення питання про підслідність здійснюється саме на початку досудового розслідування, і від правильного його вирішення значною мірою залежить ефективність подальшого досудового розслідування. Згідно із ч. 9 ст. 216 КПК, на прокурора покладається визначення підслідності злочинів у разі, якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші злочини, вчинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження.

**Формування механізму досудового розслідування** є комплексною умовою законності досудового розслідування, яка включає своєчасне визначення основних суб'єктів, які у подальшому здійснюватимуть досудове розслідування і процесуальне керівництво ним: слідчого та прокурора-процесуального керівника. Перевіряючи вказану умову, прокурор забезпечує додержання положень ч. 1 ст. 214 КПК України, згідно із якою слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування. Поряд з цим має бути встановлене виконання слідчим обов'язків, передбачених ч. 6 ст. 214 КПК України, щодо того, що слідчий невідкладно

у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. В свою чергу, це здійснюється для забезпечення реалізації положень ч. 1 ст. 37 КПК України, згідно із якою прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. Одночасно прокурором має бути забезпечена реалізація положень ч. 7 ст. 214 КПК України, згідно з якою у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування. Отже, комплекс правовідносин, який реалізується на виконання окреслених положень КПК України, покликаний сформулювати механізм досудового розслідування з тим, щоб ключові його суб'єкти: слідчий, прокурор, керівник органу досудового розслідування, своєчасно приступили до виконання покладених на них обов'язків щодо проведення досудового розслідування.

*Допустимість проведення першочергових слідчих (розшукових) дій* виокремлюється нами в якості умови законності початку кримінального провадження з огляду на те, що, з одного боку, закон чітко окреслює коло слідчих дій, які можуть бути проведені до внесення даних про кримінальне правопорушення до ЄРДР. У даному контексті прокурор повинен перевірити додержання вимог ч. 3 ст. 214 КПК України, згідно із якою здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Крім того, особливу увагу він повинен звернути на додержання закону щодо винятків із зазначеного загального правила, які полягають у тому, що (1) огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду; (2) у разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до ЄРДР при першій можливості. З іншого боку, додержання вказаної умови передбачає нагляд прокурора за першочерговими слідчими (розшуковими) діями, які проводяться невідкладно після внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР з тим, що досудове розслідування своєчасно розпочалося не лише формально, а й фактично, а кримінальне правопорушення було розкрито «по гарячих слідах», що забезпечить результативність досудового розслідування в цілому.

*Забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження на початковому етапі досудового розслідування* є умовою законності досудового розслідування, спрямованою на захист прав заявника, потерпілого, підозрюваного за умови їх залучення до кримінального провадження на даному етапі. Загалом, справі забезпечення їх прав і законних інтересів слугує додержання всіх інших перелічених вище умов законності початку досудового розслідування, проте правозахисний характер прокурорської діяльності зумовлює необхідність предметного виокремлення даної сфери у масиві прокурорської діяльності на початковому етапі кримінального провадження, оскільки без повного і всебічного захисту прав учасників кримінального провадження виконання всіх інших умов певною мірою втрачає свою значимість.

Виконання виокремлених умов, взятих у їх сукупності, а також додержання кореспондуючих їм положень закону становить, на наш погляд, законність початку досудового

розслідування, яка є предметом відповідного напряму прокурорського нагляду. Одночасно вони слугують критеріями, за допомогою яких прокурор перевіряє законність даного етапу кримінального провадження, визначають тактику і методику його діяльності на даному етапі тощо.

**Шевцова Я. О.,**

головний спеціаліст Національної школи суддів України, здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУРИ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ОЦІНЮВАННЯ СУДДІВ**

Серед суб'єктів судового права ключове місце займає суддя, який в своїй професійній діяльності уособлює судову владу. Саме від фаховості та особистісних якостей судді залежить авторитет всієї судової системи країни та реалізуються сподівання громадськості на справедливе, неупереджене судочинство.

В українському суспільстві тривають дискусії, в тому числі із залученням міжнародної спільноти, як зробити так, щоб на посадах суддів працювали компетентні та відповідальні фахівці, яким чином протидіяти професійній деградації окремих суддів та їх соціальному переродженню.

У березні 2015 року набрав чинності Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» яким, з метою підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства, внесено зміни до низки нормативно-правових актів країни, зокрема до основного закону судової системи – Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та запроваджено нову для суддівського середовища України процедуру – кваліфікаційне оцінювання суддів.

Законодавець передбачив три види оцінювання професійних суддів – первинне оцінювання всіх працюючих на цей час суддів, кваліфікаційне оцінювання та регулярне оцінювання.

**Первинне оцінювання.** Слід звернути увагу, що така форма оцінювання не передбачена нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який визначає правові засади організації судової влади, встановлює систему і загальний порядок діяльності судів та регулює всі питання судоустрою та статусу суддів. Проведення первинного оцінювання суддів регламентовано частиною 6 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», одним із завдань якого є очищення суддівського корпусу від непрофесійних, недобросовісних суддів та створення дієвих механізмів запобігання корупції в суддівському середовищі. Інструментом такого очищення визначено процедуру первинного оцінювання суддів.

Первинному оцінюванню підлягають всі судді, які склали присягу судді до набрання чинності цим Законом, з метою визначення можливості здійснення правосуддя у відповідних судах.

**Кваліфікаційне оцінювання.** Такий вид оцінювання передбачається нормами Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та застосовується задля визначення професій-

ного рівня суддів. Згідно частини 3 статті 83 зазначеного Закону підставами для проведення кваліфікаційного оцінювання є:

- заява судді для підтвердження його здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді (в разі переведення для роботи до іншого суду);
- заява кандидата для обрання на посаду судді безстроково;
- рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у зв'язку з накладенням дисциплінарного стягнення.

**Регулярне оцінювання** суддів під час їх професійної діяльності запроваджено нормами статей 88, 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». На відміну від двох попередніх видів оцінювання, які здійснюються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, регулярне оцінювання діяльності суддів проводять окремі суб'єкти. В залежності від суб'єкта оцінювання:

- оцінювання викладачами (тренерами) Національної школи суддів України за результатами проходження суддею підготовки;
- оцінювання іншими судьями відповідного суду;
- самооцінювання суддею;
- незалежне оцінювання роботи судді громадськими об'єднаннями у відкритих судових засіданнях.

Метою регулярного оцінювання є виявлення індивідуальних потреб судді щодо вдосконалення, стимулювання його до підтримання кваліфікації на належному рівні та професійного зростання.

Законодавчо визначено обов'язок Вищої кваліфікаційної комісії суддів України розробити та, за погодженням з Радою суддів України, затвердити порядок та методологію оцінювання суддів. Сьогодні цей процес триває та потребує чіткості у визначенні як процедурних так і концептуальних положень. Складність процесу розробки та впровадження порядку та методології оцінювання, обумовлює необхідність формулювання загальних принципів кваліфікаційного оцінювання суддів, серед яких слід виокремити:

- прозорість: система оцінювання повинна розроблятися таким чином, щоб всі задіяні сторони (судді, суб'єкти оцінювання, респонденти опитувань) повністю розуміли процес оцінювання та довіряли йому;
- справедливість: за наміром та результатом;
- ретельність: оцінювання повинно враховувати всю відповідну інформацію;
- спільні очікування: оцінювання повинно інформувати суддів про їхні сильні та слабкі сторони з професійної точки зору і сприяти вдосконаленню професійної діяльності;
- релевалентність: безпосередній та чіткий зв'язок між оцінюванням та наслідками (потреба у навчанні, підвищенні кваліфікації). Повинен існувати механізм комунікації між тими, хто здійснює оцінювання та закладом, який здійснює навчання суддів – Національною школою суддів України. Необхідно надавати конкретні рекомендації стосовно того, що саме суддя має покращити.

Насамперед,

1. оцінювання повинно відбуватись за єдиною методикою з урахуванням специфіки того чи іншого суду (інстанція та спеціалізація суду в якому працює суддя);

2. необхідним є виключення суб'єктивного фактору у процедурі оцінювання шляхом чіткого визначення критеріїв оцінки;

3. критерії оцінки повинні бути об'єктивними та комплексними, включати в себе як кількісні так і якісні показники суддівської роботи.



Оцінку професійної діяльності судді слід розглядати і використовувати як позитивний засіб, який буде стимулювати суддю до підтримання власного професійного рівня, а не як засіб дисциплінарного, карного впливу. Отже, впровадження в життя інституту оцінювання професійної діяльності суддів повинно проводитись ретельно та виважено, аби очікуваний позитивний результат від таких процедур не перетворився на інструмент паплюження суддівського корпусу.

**Шпенова П. Ю.,**

здобувачка кафедри організації судових та правоохоронних органів, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ СУДУ**

Судову реформу в Україні було розпочато з перших років незалежності. Можна нарахувати вже кілька етапів її проведення. Але більшою мірою і законодавець, і науковці працюють над пошуком оптимальної структури судової системи, забезпеченням статусу суддів, визначенням меж юрисдикції судів. І порівняно незначна увага приділяється питанням функціонування апаратів судів та статусу осіб, які в них працюють.

Обсяг правового статусу багато в чому визначається суб'єктом. Вирізняють публічний і приватний суб'єкти. Публічним у конституційному праві називають того, хто здійснює владні повноваження, приватний же суб'єкт відрізняється відсутністю права й обов'язку їх реалізації. Як приватного суб'єкта в основному розглядають громадянина. І тоді правовим статусом у вузькому розумінні виступає сукупність юридичних якостей, якими держава наділяє громадянина. У цьому разі класичними елементами правового статусу виступають права, свободи й обов'язки. Публічні суб'єкти можна поділити на одноособові (суддя, прем'єр-міністр, президент) і колегіальні (суд, уряд, парламент). Склад елементів правового статусу публічних і приватних суб'єктів є різним.

У вітчизняній правовій доктрині існують наукові пошуки щодо особливостей правового статусу різних суб'єктів права – як одноособових, так і колегіальних: посадової особи, адвоката, прокурора, судді, Конституційного Суду України, Верховного Суду України та ін. Досліджувався правовий статус осіб, які займають адміністративні посади у судовій системі України. Але правовий статус працівників апарату суду й досі не був предметом спеціального дослідження як комплексної фундаментальної проблеми юридичної науки.

Необхідність поглибленого вивчення правового статусу працівника апарату суду аргументується ще й тим, що його конкретизація дозволить прискорити проведення судової реформи в Україні, оптимізує роботу судів, підвищить ефективність і якість їх роботи, сприятиме поверненню довіри до суду з боку населення.

Існує думка, що залежно від місця у процесі підготовки, ухвалення і реалізації рішень їх можна поділяти на: а) керівників (керівник апарату суду та його заступники), б) спеціалістів-службовців (консультанти, помічники суддів, секретарі судового засідання, старші секретарі суду, судові розпорядники), в) технічних працівників (діловоди, друкарки, оператори комп'ютерного набору, експедитори, архіваріуси, бібліотекарі, завідувачі господарством та ін.), г) обслуговуючий персонал (прибиральниці, водії, двірники, робітники з обслуговування будівлі).

Законом правовий статус працівників апарату суду не розкривається і специфіка не визначається. Є лише кілька статей, що можуть дати нам відповідь про їх місце роботи. На жаль, навіть статус суддів в Законі не визначається. Є стаття 52 «Статус судді», у двох пунктах якої йдеться про те, що «Суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судів загальної юрисдикції чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді». Такий підхід не можна назвати оптимальним, адже під «статусом судді» законодавець розуміє фактичне зайняття суддівської посади на законних підставах. Другий пункт, що закріплює принцип єдності суддів, взагалі недоречний для статті з відповідною назвою. Особливості зайняття посади, вимоги до кандидата, специфіка відповідальності та гарантії незалежності, на жаль, як елементи статусу судді, у нормі що розглядається, не згадуються. Хоча це було б доречно.

Тому вже не є дивним, що статус працівників апарату суду в Законі розкривається не краще. Але законодавча технологія використана інша. Якщо у суддів елементи правового статусу не визначаються у межах однієї статті, але розкриваються у тексті закону, то елементи правового статусу працівників апарату суду більшою мірою згруповані у межах однієї норми, але в подальшому не розкриваються. Так, у ч. 6 ст. 152 Закону зазначається: «Правовий статус працівників апарату суду визначається Законом України «Про державну службу». Умови оплати праці, матеріально-побутового, медичного, санаторно-курортного і транспортного забезпечення працівників апарату суду визначаються на засадах, встановлених для відповідної категорії працівників апаратів центральних та місцевих органів виконавчої влади». Тобто ми бачимо розуміння законодавця, що категорія «правовий статус» повинна містити конкретні елементи і у межах наведеної норми вбачається спроба визначити їх. Але їх перелік стосується лише особливостей матеріального і соціального забезпечення працівників апарату суду і не охоплює питань вимог до працівників апарату, порядку призначення, відповідальності тощо.

Таким чином можна сказати, що разом Закони України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про державну службу» дають відповідь на перелік елементів правового статусу працівників апарату суду які є державними службовцями. Але при цьому варто нагадати, що не всі працівники апарату суду є державними службовцями. Наприклад, такими не є працівники канцелярії суду та деякі інші категорії працівників апарату суду. І для визначення їх правового статусу необхідно використовувати загальне законодавство у сфері трудового права.

# СТУДЕНТИ

**Авдеєва Н. С.,**

студентка 5 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА-ІНОЗЕМЦЯ

На сьогоднішній день особливості статусу адвоката іноземної держави в Україні врегульовані розділом 8 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Але варто зауважити, що дане питання було досить спірним протягом багатьох років, адже відповідно до ст. 2 ЗУ «Про адвокатуру» від 19.12.1992 р. адвокатом міг бути громадянин України, який мав вищу юридичну освіту, підтверджену дипломом України, стаж роботи у галузі права не менше двох років, володів державною мовою, склав кваліфікаційні іспити, одержав в Україні свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та прийняв Присягу адвоката України.

З цього випливало те, що вітчизняний законодавець фактично забороняв іноземцям-адвокатам займатися адвокатською діяльністю на території України, що і викликало багато спорів та нарікань.

Громадянин США Глотов О. Л. у своєму зверненні до КСУ просив визнати положення ст. 2 ЗУ «Про адвокатуру» від 19.12.1992 р. неконституційним, але КСУ відмовив у відкритті конституційного провадження, мотивувавши це тим, що іноземці не можуть призначатися на окремі посади або займатися певною трудовою діяльністю, якщо відповідно до законодавства України призначення на ці посади або зайняття такою діяльністю пов'язано з належністю до громадянства України.

Але із цією позицією не погоджувалися багато учених та юристів-практиків аргументуючи свою позицію тим, що відповідно до ст. 26 Конституції України, на іноземців поширюється статус громадянина України, крім випадків, передбачених Конституцією, законами або міжнародними договорами. Конституція не забороняє іноземцям бути адвокатами України. Не можна вважати винятком із загального правила і норму ст. 2 Закону «Про адвокатуру», адже виключність правового статусу громадянина України має бути сформульовано за допомогою слова «лише» або прямою заборonoю. Отже, відсутність такого застереження засвідчує існування загального правила, якщо в законі йдеться про громадян України, то його норми поширюються на усіх, хто живе на її території.

16 листопада 2006 року Верховною Радою України було внесено зміни до Закону України «Про адвокатуру», згідно з якими адвокатом може бути особа, яка має вищу юридичну освіту, підтверджену дипломом, стаж роботи у галузі права не менше двох років, володіє державною мовою, склала кваліфікаційні іспити, одержала в Україні відповідне свідоцтво та прийняла присягу адвоката України.

На сьогоднішній день при здійсненні адвокатом іноземної держави адвокатської діяльності на території України на нього поширюються професійні права і обов'язки адвоката, гарантії адвокатської діяльності та організаційні форми адвокатської діяльності.

Адвокат іноземної держави може звертатися до органів адвокатського самоврядування за захистом своїх професійних прав та обов'язків, брати участь у навчально-методич-

них заходах, що проводяться кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури, Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, радами адвокатів регіонів, Радою адвокатів України та Національною асоціацією адвокатів України.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Аксьоненко Т. В.,**

студентка 5 курсу 10 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ**

Одним з головних пріоритетів нашої держави починаючи ще з здобуття Україною незалежності є забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Конституція України закріпила нову концепцію прав людини та проголосила права і свободи людини та їх гарантії основним змістом і спрямованістю діяльності держави.

Утвердження прав і свобод людини та громадянина, всебічне їх забезпечення та захист є основоположною цінністю правової, демократичної, соціальної держави, орієнтиром для всієї системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Закріплене в Конституції України 1996 року право кожного на правову допомогу є надійною юридичною гарантією прав людини. Значною мірою це право можна реалізувати через систему безоплатної правової допомоги.

Перші прояви безоплатної правової допомоги сягають давніх часів. Це явище починає існувати скрізь, де існує право, незалежно від країн, епохи, того чи іншого суспільства. Жодна більш-менш розвинена правова система не може обійтись без інструменту безоплатної правової допомоги. В юридичній літературі містяться відомості про забезпечення правовою допомогою вразливих прошарків населення в різні історичні періоди в різних країнах, звідси можна дійти висновку, що інститут адвокатури завжди піклувався про незаможних, які не могли самостійно захистити свої права та інтереси. А коли адвокатська спільнота неспроможна самостійно ефективно виконати свою функцію, неминуче стає втручання з боку держави. Особливо це питання стосувалось і стосується фінансових можливостей інституту адвокатури.

Проблема створення діючої системи безоплатної правової допомоги в Україні є актуальною вже не перший рік. Згідно з даними Співки адвокатів України, в Україні налічується близько 10 млн осіб, які потребують такої допомоги. Відповідно до положень ст. 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу, й у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Право на ефективні засоби правового захисту закріплено й у ст. 13 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка була ратифікована Україною, а також у цілій низці інших нормативно-правових актів. Головним нормативно-правовим актом став прийнятий 2 червня 2011 р. Закон України «Про безоплатну правову допомогу», який надав можливість значній кількості осіб отримувати безоплатну або частково оплатну правову допомогу, гарантовану державою.

Основним досягненням Закону є визначення змісту права на безоплатну правову допомогу та порядок його реалізації, підстави надання цієї допомоги суб'єктів її надання,

державні гарантії надання безоплатної правової допомоги, повноваження органів виконавчої влади у цій сфері, порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з питань надання безоплатної правової допомоги.

Реалізації цілей і завдань цього Закону покладено на адвокатуру і зроблено це ще до прийняття Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». В той же час низка його положень і підзаконних нормативно правових актів сформульовані без урахування певних нюансів, що робить співпрацю з адвокатами перш за все витратною та організаційно непривабливою для останніх.

На сьогодні в Україні існує значна потреба в інформації щодо права на отримання, особливостей процедури та обов'язків держави у галузі надання безоплатної правової допомоги. І не тільки в кримінальному процесі, але й в цивільному та адміністративному. Пересічні громадяни досить часто мають розмите уявлення про те, якими саме нормативними актами та положеннями регламентується надання безоплатної правової допомоги, що, в свою чергу, детермінує порушення процесу її надання.

Надзвичайно гостро постає в суспільстві проблема захисту прав і свобод людини. Дуже часто ми зустрічаємо випадки, коли особа потребує хоча б мінімальної правової допомоги, але не завжди її отримує або отримує неналежним чином. Україна, як і кожне цивілізоване суспільство, повинна перейматися проблемами захисту своїх громадян.

Тобто, закріпивши на найвищому нормативному рівні це положення, держава створює основу, на базі якої права людини не лише повинні затверджуватись, але і створювати дієві механізми забезпечення прав.

З метою всебічного та повного забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні, державними органами та інститутом адвокатури необхідно провести комплексну роботу не стільки щодо вдосконалення вже існуючого законодавства про надання безоплатної правової допомоги, як щодо його ефективної реалізації.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Овчаренко О. М.

**Ампілова К. О.,**

студентка 4 курсу 9 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ЯК УМОВА ВІДНОВЛЕННЯ У СУСПІЛЬСТВА ДОВІРИ ДО СУДУ**

Для людини суд – це остання інстанція у вирішенні конфлікту, який асоціюється із реалізацією її прагнення захистити себе від сваволі державного апарату або бездіяльності інших осіб. Саме у судовому процесі суд як орган держави шляхом тлумачення норм матеріального права покликаний упорядкувати ті відносини, які постраждали внаслідок неправомірної поведінки. Як слушно зауважив видатний соціолог права Ж. Карбоньє, суддя – не єдиний інтерпретатор закону, але лише суддя може надати тлумаченню обов'язкової сили.

Україна відповідно до ст. 1 Конституції є правовою державою, в якій судова влада є самостійною, незалежною гілкою влади в системі поділу влади (ст. 6 Конституції). Проте сьогодні слід визнати, що система судової влади в Україні та рівень правосуддя в ній набули загрозливих руйнівних форм, а самі суди фактично втратили довіру людей.

Прикро, але слід погодитися, що визначальними факторами цього стала діяльність самих суддів при здійсненні ними правосуддя та їх поведінка в особистому житті. Також слід зазначити, що після того, як на початку 2000-х років Україна відповідно до європейських стандартів відмовилася від інституту процесуального нагляду вищих судів над додержанням законності судами нижчих інстанцій, оскарження ухваленого судом рішення, а отже, і перегляд справи вищим судом та перевірка його законності стало прерогативою сторін у справі. Це, в свою чергу, слугувало також до втягування судів недобросовісними громадянами та юридичними особами в різні сфери неправомірного збагачення, заволодіння майном, зловживання корпоративними правами тощо. Все це у своїй сукупності говорить про необхідність здійснення реформування цієї гілки влади.

В Україні з часу здобуття незалежності та прийняття Конституції 1996р. постійно й активно здійснюються ті чи інші реформаторські кроки, метою яких є побудова судової системи, яка б могла повною мірою захистити права і свободи людини та громадянина. З цього приводу неодноразово приймалися концептуальні документи відповідними органами державної влади, а саме: Концепції судово-правової реформи 1992 р. (Верховна Рада України), Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів 2006 р. (Президент України), Концепції реформування судової системи України 2014 р. (Правнича Асамблея асоціації правників України) тощо.

Наразі також треба зазначити Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII «Про очищення влади», на яке суспільство покладає величезні надії. Але будьмо реалістами – не від тексту закону залежить досягнення результату, а від його якісного виконання. Переконали суспільство у тому, що судам можна й потрібно довіряти, не можна самими лише звільненнями суддів згідно із вищезазначеним законом. На мою думку, навпаки – відновлювати довіру до судової влади повинні ті судді, які працюють і щоденно здійснюють правосуддя, які вміють застосувати закон та ухвалити таке рішення, яке є одночасно і законним, і справедливим, і ухваленим в межах розумних строків і в доступній для людей формі.

Для цього, як на мене, треба здійснити комплекс заходів, які призведуть до вирішення даної проблеми. Насамперед, розпочну з того, що в діяльності нашої судової системи спостерігається відсутність однакової судової практики, що дозволяє недобросовісному судді «маневрувати в хитросплетіннях законодавства» та ухвалювати якесь інше рішення, ніж те, яке відповідає усталеній судовій практиці в державі. На жаль, сьогодні у Верховній Раді України відсутній законопроект, який передбачав би комплексне реформування Верховного Суду України з метою забезпечення дієвого впливу найвищої судової установи в державі на єдність судової практики. Як виявилось, для народних обранців питання формування однакової судової практики є неактуальним, хоча це – дієвий механізм для усунення проявів корупції, а отже й вагомий чинник позитивного впливу на рівень довіри до судів.

Наступним кроком у реформуванні, на мою думку, є зниження навантаження на суд першої інстанції. Саме зазначені судові органи є фундаментом судової системи. І якщо театр починається з гардеробу, то судова система – з місцевого суду. Вирішення цього питання, я вважаю, можливе шляхом передання досить несуттєвих та безспірних справ окремого та наказного провадження на розгляд органів нотаріату з унесенням відповідних змін до процесуального закону.

Також, як на мене, сьогодні назріла потреба у створенні єдиного органу державної влади, на який буде покладено основний тягар відповідальності за реалізацію кадрового

забезпечення судів загальної юрисдикції. Нині в Україні діє два таких органи – Вища рада юстиції та Вища кваліфікаційна комісія судів України, компетенція яких є схожою. Як наслідок, розпорошеність управлінських повноважень між двома схожими органами не сприяє виробленню та реалізації єдиних підходів до кадрового забезпечення, до того ж знижує планку відповідальності кожного з них. Разом із тим, враховуючи зростання концентрації повноважень єдиного органу, необхідно буде переглянути відповідні нормативно-правові положення у напрямі посилення вимог щодо порядку його формування, складу, а також підвищення рівня демократичності та прозорості процедур прийняття рішень з одночасним створенням і забезпеченням ефективного механізму їх оскарження.

Окрім цього, формує довіру до суду також гласність і відкритість діяльності суду. Ми звикли, що робота судів висвітлюється негативно, але самі суди мало роблять для того, щоб задовольнити суспільну зацікавленість. Судам варто налагоджувати діалог із суспільством, ширше використовувати дозволені законом способи комунікації з громадськістю. Урешті-решт, у всіх процесуальних кодексах записано, що судові засідання є відкритим, і кожен бажаючий має право спостерігати, як відбувається розгляд справи.

Судді також зобов'язані пам'ятати, що їх статус викликає прискіпливу увагу людей, які живуть поряд. Тому суддя повинен чітко слідувати Кодексу суддівської етики, але й у неробочий час поводитися стримано, скромно, коректно й толерантно. Не слід хизуватися ні своїм статусом, ні статками, навіть якщо їх походження цілком законне. На тому, що судді повинні поводитися гідно і при виконанні посадових обов'язків, і в особистому житті, наголошено також у п. 49 Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності.

Отже, відновлення довіри – суспільна необхідність, адже довіра та повага до судової влади є гарантіями ефективності системи правосуддя. В свою чергу, незалежний суд, якому довіряють – демократична цінність, що рівною мірою важлива як для суспільства, так і для кожного окремого громадянина, а отже, і для всіх без винятку представників політичних партій та сил.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Андрєєв Т. П.,**

студент 1 курсу 6 групи Інституту підготовки слідчих кадрів для МВС України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

**Колбасюк Л. Є.,**

студентка 4 курсу 1 групи Університетського коледжу, Київський університет імені Бориса Грінченка

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ  
ВЛАДИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ  
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

На сучасному етапі розвитку суспільства в Україні чітко спостерігається тенденція недовіри населення до судової системи. Проблему довіри до судової влади досліджували

такі науковці, як Л. М. Москвич, М. Глотов, Т. Галайденко та інші. Яскраво ілюструють наявну ситуацію проведені соціологічні опитування. Так, у липні 2014 року, Інститут соціології НАН України провів соціологічне опитування, яке виявило, що судовій владі не довіряє 69,1% респондентів. 25 вересня 2014 року Президент України виступаючи на XII позачерговому з'їзді суддів України наголосив, що довіряє судам в Україні лише 7% опитаних громадян. При врахуванні результатів соціологічного опитування потрібно зважати на два фактори. Перший – у сучасних умовах змін та реформування всієї державно-суспільної системи рівень довіри до публічних органів влади не є стабільним і швидко змінюється. Також необхідно зважати на те, що за результатами соціологічного опитування, проведеного Радою суддів та Центром суддівських студій у 2012 році, лише 20% опитаних людей сформували свою думку на основі власного досвіду. Інші 80% сформували свою світоглядну позицію на основі думок інших людей та сформованих стереотипів щодо правосуддя.

Причинами низької довіри до судової влади виступають багато різнопланових факторів, серед яких слід зазначити:

1) Високий рівень корупції суддівської системи та тиск на неї з боку інших державних органів внаслідок чого приймаються несправедливі та незаконні судові рішення. Тиск на судову систему особливо проявився під час громадянського протистояння 2013–2014 років, коли було прийнято велику кількість незаконних судових рішень щодо учасників масових акцій протесту;

2) Проблема єдності судової практики, що дозволяє недобросовісним суддям на свій погляд тлумачити норми законодавства;

3) Негативне ставлення ЗМІ до судової влади, що проявляється у постійному негативному зображенні діяльності судової влади у публічних джерелах інформації;

4) Досить низька ефективність системи інформування суспільства про діяльність судових органів;

5) Доволі низький рівень та несвоєчасність виконання ухвалених судом рішень. Даний фактор не залежить від самої судової влади, але суттєво впливає на рівень довіри до неї, адже саме виконання рішень суду є показником ефективності правосуддя.

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні можна окреслити наступні можливі шляхи підвищення довіри до судової влади:

1) На законодавчому рівні нівелювати можливість тиску політичних партій, громадських організацій, державних органів, в тому числі правоохоронних на суд;

2) Провести люстрацію суддівського корпусу: перевірити законність та справедливість прийняття суддями рішень, провести розслідування по фактам суддівського хабарництва і притягнути до відповідальності недобросовісних представників правосуддя;

3) Організувати та ефективно впроваджувати в життя нові форми підвищення кваліфікації суддів України;

4) Створення єдиної судової практики, що дозволить відійти від суб'єктивного тлумачення норм законодавства та мінімізує корупційну складову;

5) Організація круглих столів, зустрічей з представниками громадськості з метою інформування суспільства про функціонування судової влади;

6) Реформувати систему виконання судових рішень, що призведе до швидкого та оперативного їх виконання та підвищення загальної довіри до правосуддя.

Необхідно зазначити, що перші кроки до відновлення довіри населення України до судової влади вже зроблено. 8 квітня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про відновлення довіри до судової влади», який передбачає правовий статус перевірки



суддівського корпусу Тимчасовою спеціальною комісією з метою з'ясування фактів, що свідчать про порушення суддями присяги, наявність підстав для притягнення суддів до дисциплінарної або кримінальної відповідальності. А вже 14 жовтня 2014 року було прийнято ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки, який передбачає ефективну боротьбу з хабарництвом в Україні, в тому числі з важливою складовою частиною цього негативного явища – судовою корупцією.

Отже, проаналізувавши сучасний стан судової влади України, можна дійти до висновку, що на сьогодні рівень довіри до судів та суддів є досить низьким, що спричинене багатьма факторами. Для їх вирішення передусім потрібно реформувати законодавчу базу діяльності судової влади, з метою захищення їх від будь-якого тиску, очистити судову систему від недобросовісних суддів, впроваджувати нові форми підвищення кваліфікації суддів та зв'язків з представниками ЗМІ та суспільства. Реформування судової влади та підвищення довіри до неї громадян є запорукою побудови справді правової та демократичної держави та громадянського суспільства.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ковальова Я. О.

**Андрущенко Д. В.,**

студентка 5 курсу 4 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЮВЕНАЛЬНА АДВОКАТУРА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Сучасне становище неповнолітніх в Україні викликає цілком обґрунтоване занепокоєння, оскільки порушення прав саме даної категорії населення постало надзвичайно гостро в останні роки та вимагає принципово нових підходів до захисту їх прав у суді. У нашій державі ж сьогодні не створено належних підвалин ювенальної юстиції, зокрема, спеціалізованої ювенальної адвокатури, яка б дозволила залучити до вирішення окремих категорій справ найбільш висококваліфікованих фахівців, що призвело б до підвищення якості правосуддя у справах з участю неповнолітніх, але невеликі кроки на шляху становлення даного інституту уже зроблені.

Аналізуючи чинне українське законодавство можна з впевненістю констатувати, що в нашій державі сьогодні існують певні проблеми, що стосуються організації захисту в кримінальному судочинстві, особливо у відношенні малолітніх. Дані проблеми потребують законодавчого вирішення із врахуванням досвіду зарубіжних країн, таких як США, Німеччина, Франція, Польща.

У США на початковому етапі впровадження ювенальної юстиції при бажанні неповнолітнього участь адвоката у справі не виключалася, але і не забезпечувалася з боку держави. Вважалося, що участь адвоката передбачає наявність конфлікту між інтересами неповнолітнього та держави і не сприяє неформальності процесу. Але згодом стало очевидним, що відсутність адвокатів породжувало небезпеку порушення прав неповнолітніх, загрожувало неповнотою розслідування, прогалинами в доказовій базі. Вже у 1966 році

по справі Кент проти США Верховний Суд США вперше в історії країни визнав право неповнолітнього на певні процесуальні гарантії в суді « на належну правову процедуру і справедливе поводження» та право адвоката неповнолітнього ознайомитись з матеріалами справи. На сьогодні шоста поправка до Конституції США гарантує кожному право на захисника.

Відповідно до законодавства Німеччини та Польщі участь адвоката у справах неповнолітніх не є обов'язковою. Вважається, що він здійснює негативний вплив на хід виховного процесу і на авторитет судді в очах неповнолітнього. Згідно з діючим законодавством основним завданням адвоката є не досягнення виправдувального вироку чи більш легкої міри покарання, а сприяння виховному характеру ювенального судочинства та вибору міри покарання.

В Україні участь захисника при провадженні досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді про злочини неповнолітніх є обов'язковою. Неповнолітній згідно з Кримінально-процесуальним кодексом може відмовитись від конкретного захисника, але не від здійснення його захисту. У цьому випадку захисника замінюють на іншого. Однак на практиці нерідко зазначені вимоги закону з різних причин не виконуються.

В новому кримінально-процесуальному кодексі запроваджено спеціалізацію слідчих та суддів для дітей. Доцільним було б ввести також додаткову спеціалізацію адвокатів, направлену на максимальне розумінні дітей, їх мислення та поведінки для якісного захисту прав дитини. Потрібно ввести наразі і додатковий кваліфікаційний іспит, в ході якого виявлялися б знання адвоката в галузі дитячої психології, етики у відносинах з неповнолітніми, методів налагодження спілкування з дитиною та ін. Також необхідно у вищих навчальних закладах, які готують адвокатів ввести такі спецкурси як дитяча психологія та інші, які дозволяють кваліфіковано й плідно виконувати адвокатську діяльність в даній галузі.

На сьогодні досить поширеною серед науковців є думка, що ювенальна адвокатура пов'язана зі злочинністю неповнолітніх та спрямована на захист неповнолітніх осіб саме в кримінальних справах. Але Концепція «Створення та розвиток ювенальної юстиції в Україні» від 12.04.2005 р. №5 передбачає, що ювенальний суд розглядає також і цивільні справи, де стороною є дитина. Згідно з діючим законодавством участь малолітніх осіб як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин не допускається, їх права захищаються в суді виключно законними представниками. Дані заходи покликані забезпечити малолітню дитину від негативного впливу на її свідомість судових процесів. Адвокат при цьому відіграє провідну роль, адже саме через нього неповнолітня особа може висловлювати свою думку, отримувати допомогу у висловлюванні такої думки та інформацію про судовий розгляд.

Для того, щоб глибше зрозуміти роль адвоката у захисті неповнолітньої особи та розвитку інституту ювенальної адвокатури в Україні розглянемо досвід наших сусідів, зокрема Росії, Польщі, а також Німеччини, де уже досягнуто значних успіхів у сфері захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх. Цивільно-процесуальний кодекс РФ закріплює право дитини самостійно звернутися в суд для захисту своїх прав з досягненням чотирнадцяти років. Але це право не може бути реалізовано до прийняття відповідного федерального закону, який передбачає механізм звернення дитини в суд. Таким чином на даний момент реальних передумов для здійснення права не існує, адже діюче цивільно-процесуальне законодавство не визначає положення неповнолітнього учасника цивільного процесу, який старається захистити свої права, наприклад, від батьків. Тож виникає необхідність прийняття відповідного федерального закону про порядок звернення неповнолітньої

особи в суд та надання йому права звернутися за безоплатною юридичною допомогою. Згідно з законодавством, що регулює адвокатську діяльність в РФ юридична допомога надається безоплатно лише неповнолітнім, які знаходяться в установах профілактики безпритульності та правопорушень неповнолітніх, що залишає поза увагою захист сотень інших дітей. У Польщі та Німеччині інститут ювенальної адвокатури є більш розвиненим, але законодавець обмежує число справ, в яких участь захисника є обов'язковою.

Ювенальна адвокатура здійснює також захист неповнолітніх осіб в адміністративному провадженні. КУпАП на відміну від кримінально-процесуального закону не містить постанов щодо закритого порядку розгляду справ неповнолітніх та обов'язкової участі захисника. І якщо останнє є зрозумілим, оскільки більшість справ про адміністративні правопорушення неповнолітніх є порівняно нескладною, хоча іноді і вимагає втручання кваліфікованого фахівця у галузі права, то гласність судового процесу створює можливість для стигматизації неповнолітнього, що суперечить визнаним стандартам ювенальної юстиції. В адміністративному провадженні держава не забезпечує право на безоплатного адвоката, то ж тут усі фінансові витрати полягають на батьків неповнолітнього.

Отже, якщо оцінювати систему захисту неповнолітніх у кримінальному судочинстві США, Франції, Польщі, Німеччині, слід відзначити, що незважаючи на відсутність інституту обов'язкової участі захисника у справах неповнолітніх, система захисту незаможних дітей стоїть на високому місці: здійснюється фінансування різноманітних програм захисту неповнолітніх. У цих програмах адвокати здатні не тільки ефективно представляти молодих клієнтів в суді, але в багатьох винятках чинити довготривалий вплив на їхнє життя. Таким чином судові системи даних країн пропонують багато оригінальних вирішень проблем, які виникають при захисті неповнолітніх. Окремі з них можуть бути запозичені і нашою правовою системою. І якщо на даний момент подібні положення в Україні започаткувати складно в силу соціальних, політичних, економічних труднощів, то в майбутньому, віриться, держава буде спроможна приділяти більшу увагу та необхідні ресурси цим проблемам, спираючись на досвід зарубіжних країн.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Антонюк А. І.,**

студентка 4 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ГАРАНТІЇ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У системі гарантій незалежності суддів належне фінансове забезпечення їх посадової діяльності посідає першочергове місце. Воно обумовлюється насамперед почесністю суддівської посади, а також значущістю для держави тих функцій, які виконує суддя. Ця посадова особа щодня вирішує десятки суперечок про право, відновлює баланс порушених правовідносин, забезпечує досягнення справедливості, законності й верховенства права. Суддя, здійснюючи правосуддя, виконує важливі державні функції, а саме – здійснює захист прав і свобод громадян, забезпечує стабільність правопорядку в державі. Отже,

важко уявити, щоб посадовець такого високого рівня отримував за свою роботу незначну матеріальну компенсацію. У такому разі суддя стане вкрай вразливим для корупційних проявів, зокрема, з боку сторін по справі, що неприпустимо для демократичної держави. Саме тому завданням держави та її безпосереднім обов'язком є забезпечення суддям таких організаційних і матеріальних умов праці, які б унеможливили корупційні прояви, з одного боку, і забезпечили престижність суддівської посади, з другого.

Міжнародні стандарти належного судочинства наголошують на важливості забезпечення державою гідних умов праці суддів. Так, в Монреальській універсальній декларації про незалежність правосуддя 1983 р. наголошується, що найвищим пріоритетом держави є забезпечення судів адекватними засобами для належного відправлення правосуддя, включаючи матеріальні засоби та приміщення, які створювали б відповідні умови для незалежної, гідної та ефективної роботи суддів, належний судовий та адміністративний персонал і достатній поточний бюджет. Недостатньо просто чинити правосуддя, потрібно робити це відкрито для суспільства.

У рекомендації № (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи «Про незалежність, дієвість та роль суддів» підкреслюється прямий обов'язок держави забезпечити те, щоб статус і винагорода суддів відповідали гідності їхньої професії та відповідальності, яку вони беруть на себе. Відповідно до ст. 130 Конституції України, держава повинна забезпечити економічні гарантії, зокрема взяти на себе відповідальність за фінансовий стан і матеріально-технічне забезпечення як судової влади взагалі, так і кожного суду та судді зокрема. За рахунок держави суддям гарантується матеріальне та соціально-побутове забезпечення, яке відповідає їх високому статусу. У цій сфері держава не має конкурентів і повинна припинити будь-які зазіхання інших структур та квазідержавних органів на фінансування судової системи. Такі дії недержавних органів щодо фінансування судової системи, на мій погляд, можуть бути кваліфіковані як втручання у діяльність судових органів (ст. 376 КК України).

Водночас не можна розглядати суддівські гарантії й компенсації як особисті привілеї судді, вони є лише правовими засобами забезпечення досягнення суддею тих цілей, які ставить перед ним суспільство, віряючи цю відповідальну посаду. Чинне законодавство про судоустрій і статус суддів гарантує досягнутий рівень незалежності суддів і забороняє при прийнятті нових законів та інших нормативних актів, внесенні змін до них скасовувати чи звужувати існуючі гарантії незалежності суддів, у тому числі заходи їх правового захисту та матеріального і соціального забезпечення. Відповідно до ст. 130 Конституції України держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів. Це положення передбачає і фінансування щомісячного довічного грошового утримання суддів за рахунок коштів Державного бюджету України, а не Пенсійного фонду України. Аналіз державних бюджетів України свідчить про вкрай незадовільне фінансування судових органів. На мою думку, саме низькі розміри заробітної плати є основною причиною корумпованості судової системи в Україні.

Важливою гарантією соціальної захищеності суддів є також зарахування стажу роботи на певних державних посадах до стажу суддівської діяльності, враховуючи, що багато суддів до початку роботи суддею отримали значний досвід роботи за фахом. Після призначення на посаду суддя Конституційного Суду України, Верховного Суду України, вищого спеціалізованого суду, апеляційного, місцевого суду, який потребує поліпшення житлових умов, забезпечується службовим житлом за місцем знаходження суду.

Окрім цього, суддям надається щорічна оплачувана відпустка тривалістю 30 робочих днів з виплатою, крім суддівської винагороди, допомоги на оздоровлення у розмірі посадового окладу. Суддям, які мають стаж роботи більше 10 років, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 15 календарних днів. Життя і здоров'я суддів підлягають обов'язковому державному страхуванню за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. Також важливою гарантією незалежності судді є його право на відставку. Конституція України встановлює принцип незмінюваності суддів і визначає вичерпний перелік підстав звільнення судді органом, який його обрав або призначив (ч. 4, 5 ст. 126 Конституції України).

Реалізація зазначених правових гарантій здійснення правосуддя є необхідною передумовою належного виконання судом своїх конституційних функцій для забезпечення дії принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Антонюк Д. О.,**

студентка 5 курсу 5 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ОПЛАТА ПРАЦІ АДВОКАТІВ, ЩО НАДАЮТЬ БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ**

Стаття 59 Конституції України закріплює, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Стаття 64 Основного Закону забороняє обмежувати це право навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Тенденція проголошення та гарантування права на правову допомогу просліджується у Законах України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» та «Про безоплатну правову допомогу», які конкретизують зміст цього права, порядок його реалізації, державні гарантії. До прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» норма, яка закріплена в Конституції фактично не реалізувалась, тому що була відсутня єдина законодавчо визначена політика у сфері надання правової допомоги за кошти державного чи місцевого бюджету. Хоча в українському законодавстві вже існували положення, відповідно до яких адвокати мали надавати як первинну, так і вторинну правову допомогу, але ж саме з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про безоплатну правову допомогу», сформувався інституціональний механізм для реалізації права, закріпленого статтею 59 Конституції. Інститут правової допомоги є важливою гарантією забезпечення доступності правосуддя та реалізації прав людини і громадянина. Тому наявність закону, що всебічно регулює ці відносини та надалі формування ефективної правової бази є забезпеченням права на безоплатну правову допомогу та дієвість його гарантій.

Право на безоплатну правову допомогу закріплено в Статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і в Статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні

права. Цьому питанню багато уваги приділив і Європейський суд з прав людини, а саме у сфері тлумачення права на безоплатну правову допомогу і порядку його надання. Інші європейські та міжнародні органи також закріпили правила стосовно безоплатної правової допомоги. Наприклад, Європейський Комітет із запобігання катуванням і Підкомітет ООН із запобігання катуванням неодноразово наголошували на важливості безоплатної правової допомоги як основної гарантії проти залякування, жорстокого поводження або катувань.

Стаття 25 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» закріплює, що порядок та умови залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги встановлюються законом. Так, згідно Закону України «Про надання безоплатної правової допомоги» стаття 1 надає визначення «безоплатної правової допомоги» – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Елементи системи безоплатної правової допомоги – це безоплатна первинна і вторинна правова допомога. Безоплатна первинна правова допомога надає такі види правових послуг: надання правової інформації; консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг та інших документів правового характеру; надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. В Україні суб'єктами її надання є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи. Право на безоплатну первинну правову допомогу згідно з Конституцією України та цим Законом мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Безоплатна вторинна правова допомога має свої особливості і включає такі види правових послуг як захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання документів процесуального характеру. В Україні суб'єктами надання безоплатної вторинної правової є: центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Стаття 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» закріплює невичерпний перелік осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» створює сприятливий формат співпраці адвокатів. Передбачає можливість для адвокатів гарантовано отримувати певний обсяг оплачуваної роботи від держави: від епізодичного залучення до повної зайнятості в системі безоплатної правової допомоги – залежно від прагнення самого адвоката. Варто наголосити на тому, що таке залучення здійснюється добровільно та без обмеження приватної практики адвоката.

Необхідно приділити увагу оплаті послуг адвоката, який залучається до надання безоплатної правової допомоги. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу» № 465 від 17 вересня 2014 р. розробила порядок визначення механізму обчислення розміру винагороди та її виплати. Так, пункт 2 цієї Постанови, встановлює, що розмір винагороди адвокатів за надання безоплатної вторинної правової допомоги, передбаченої пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», обчислюється у відсотках місячного розміру мінімальної заробітної плати, визначеного законом на час видачі адвокатуві доручення для надання безоплатної вторинної правової допомоги, і становить за:

1) побачення з клієнтом, проведення попереднього аналізу справи, у тому числі ознайомлення з матеріалами справи, опитування осіб, збір інформації та документів на кожній стадії процесу – 15 відсотків;

2) підготовку позовної заяви, зустрічного позову, підготовку апеляційної скарги, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами або відповідного заперечення – 20 відсотків;

3) складення іншого документа процесуального характеру – 15 відсотків;

4) за участь у судовому засіданні, в залежності від його місця проведення – від 10 до 60 відсотків.

Пункт 3 зазначеної Постанови, передбачає розмір винагороди за годину роботи адвоката становить 2,5 відсотка місячного розміру мінімальної заробітної плати, визначеного законом на час видачі адвокату доручення.

Отже, до оплати послуг адвоката застосовується диференційований підхід і забороняється одночасно застосовувати положення пунктів 2 і 3 цього Порядку. Якщо взяти розрахунок вартості послуг адвокатів за одну кримінальну справу, то він буде здійснюватися з урахуванням низки коефіцієнтів, таких як час, витрачений адвокатом, тяжкість злочину, кількість епізодів злочинної діяльності, кількість співучасників злочину, у вчинення якого підозрюється особа, обрання щодо клієнта запобіжного заходу у вигляді взяття під варту тощо.

Можна стверджувати, що позитивні кроки зроблені у сфері оплати послуг адвоката, порівняно із Постановою Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 р. № 305, що затверджувала Методику обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають вторинну правову допомогу у кримінальних справах. Оскільки, ця Методика розраховувалась лише на покриття оплати праці адвокатів, а витрати на експертизи, свідків, перекладача, забезпечення надання документів, які перебувають у розпорядженні третіх сторін, на фотокопіювання документів – не включалось.

Але і негативні тенденції також просліджуються, у 2015 році держава виділила на фінансування системи надання безоплатної вторинної правової допомоги майже 270 млн грн, що перевищує фінансування 2012 року у 37 разів (7,3 млн грн), але якщо провести паралель з органами прокуратури, співробітники яких раніше були вповноважені займатися правовою підтримкою громадян, то на їхню оплату праці з бюджету виділялося приблизно 400 млн грн на рік.

Однією з важливих умов надання якісних правових послуг є їх належне фінансування. Відповідно до Основних принципів, що стосуються ролі юристів, прийнятих восьмим Конгресом ООН, уряд забезпечує надання достатніх фінансових та інших засобів для надання юридичних послуг особам, які її потребують і в разі необхідності іншим особам, які знаходяться у несприятливому становищі.

Отже, закріплення права на безоплатну правову допомогу в законодавстві не достатньо для того, щоб гарантувати захист цього права на практиці. В Принципах і керівних настановах ООН детально описується, яких заходів має вжити держава для забезпечення адекватного і стабільного фінансування безоплатної правової допомоги, – зокрема, «виділити певну частину державного бюджету в сфері кримінального правосуддя на фінансування юридичної допомоги», «визначити і запровадити стимули для адвокатів, щоб спонукати їх до праці в сільській місцевості та в економічно і соціально неблагополучних районах» і «забезпечити справедливий і пропорційний розподіл коштів» між органами прокуратури та установами, які забезпечують надання безоплатної правової допомоги.

Здійснення цього права спирається на адекватне фінансування, гарантії незалежності, рівність та міцні партнерські відносини з іншими учасниками системи кримінального судочинства. Хоча в цій роботі найбільше уваги приділено оплаті праці адвокатів, що надають безоплатну вторинну правову допомогу, але в подальшому хотілось би дослідити питання незалежності даного інституту.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Бабій О. Г.,**

студентка 4 курсу 15 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ДОВІРИ НАРОДУ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

Проблема здобуття довіри суспільства до державних інституцій у вітчизняних наукових і політичних колах не є новою. Довіра стала однією з фундаментальних концепцій соціологічного аналізу. Її наявність є найважливішим компонентом усіх людських стосунків, будь-якої соціальної системи, зокрема і судової. Низький престиж судової установи зумовлює недовіру громадськості та упереджене ставлення до судової гілки влади взагалі.

Судова система України спирається на повагу, довіру та впевненість всіх громадян в її незалежності, безсторонності та ефективності. Саме тому важливими є привернення уваги громадськості до проблем судочинства; покращення рівня обізнаності громадян щодо діяльності судової системи, встановлення довірчих відносин, необхідних для успішного функціонування суду.

Особливо гостро ця проблема постала в Україні у зв'язку з нелегким політичним становищем останніх років. Тому 8 квітня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», який «визначає правові та організаційні засади проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції як тимчасового посиленого заходу з використанням існуючих процедур розгляду питань про притягнення суддів судів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги з метою підвищення авторитету судової влади України та довіри громадян до судової гілки влади, відновлення законності і справедливості». Він передбачає створення Тимчасової спеціальної комісії, яка може за заявами фізичних та юридичних осіб перевіряти суддів на предмет ухвалення рішень, що пов'язані з політичними переслідуваннями за період з 21 листопада 2013р. по 8 квітня 2014р. Висновки Тимчасової спеціальної комісії щодо певного судді є обов'язковими при розгляді Вищою радою юстиції питання про порушення присяги цим суддею. Таке нововведення передбачає інший порядок звільнення судді. Проте, очевидною є недосконалість цього Закону, його невідповідність європейським стандартам, поспішність та категоричність, які лише погіршують ситуацію. Також на даний момент пройшов достатній відрізок часу, щоб зрозуміти: прийняття такого закону практично не змінило ситуації, український



народ досі настоєжено ставиться до судової системи. Цьому є просте пояснення: звільнення досвідчених суддів, які мають величезний досвід роботи на цій посаді, та призначення нових, не дасть бажаного результату в процесі укріплення незалежності судової гілки влади та відновлення до неї довіри.

Відновлення авторитету правосуддя слід розпочинати з основних проблем судово-устрою. Заходи, що зможуть підвищити рівень довіри громадян до правосуддя, мають бути концептуальні, законні та виважені. Такий процес має носити докорінний характер та починатись з Конституції України. Зміна вимог до кандидатів на посаду суддів, визначення суб'єктів призначення, функцій органів, які беруть участь у формуванні суддівського корпусу – ці питання повинні бути першочерговими для визначення.

Вважаю, що першими кроками до реформування судової влади мають стати:

1) Підтримка принципу гласності, для чого слід запровадити власний суддівський інформативний орган, який повинен забезпечувати своєчасне реагування на запити фізичних та юридичних осіб.

2) Підвищення рівня правової культури суспільства, зокрема, співробітництво з громадськими об'єднаннями, навчальними закладами з метою виховання поваги до правосуддя та суду в цілому.

3) Приведення у відповідність до європейських та міжнародних стандартів, удосконалення діяльності суду. Зокрема, слід мати на увазі, що в більшості європейських країн є вищі ради юстиції/магістратури, які відіграють значну роль у призначенні, службовому просуванні, дисциплінарному провадженні та професійній підготовці суддів, а також у питаннях бюджету, забезпечуючи таким чином незалежність судівництва, що є не суддівським привілеєм, а правом громадян відповідно до принципу верховенства права. Тому Вища рада юстиції має бути цілком незалежним та автономним від інших державних інституцій органом, адже в іншому випадку існує небезпека послаблення незалежності судової влади. Варто згадати, що наявний конституційний порядок формування Вищої ради юстиції дозволив колишньому Президенту України В. Януковичу фактично її контролювати, а нечітке конституційне визначення повноважень Вищої ради юстиції дозволило суттєво їх розширити. Зважаючи на значну роль Вищої ради юстиції в організаційному забезпеченні функціонування судів вона фактично може бути використана в якості інструменту політичного тиску на судовий корпус, нівелюючи при цьому принцип незалежності судової гілки влади.

Важливим аспектом підвищення ефективності та якості сучасної судової системи України є необхідність контролюваності та підвищення якості навчальної і професійної підготовки судді. Але, разом з цим, слід керуватися не тільки його фаховим рівнем чи рівнем інтелекту, а й життєвим досвідом, адже, вирішуючи справу, суддя не тільки надає правову кваліфікацію спірним відносинам, а й вирішує долю людей, впливає на їх майбутнє.

З цієї метою, для уникнення випадкових кадрів у судовому корпусі бажано збільшити віковий ценз для зайняття посади судді до тридцяти – тридцяти п'яти років і стажу роботи в галузі права до п'яти років, встановити систему «тестових термінів» замість безстрокового обрання судді для визначення моральних та професійних якостей судді. Найголовніше – максимально відкрити процес призначення суддів для громадськості шляхом публікації інформації щодо кандидатів на посади суддів у засобах масової інформації, ввести обов'язкове їх обговорення серед громади, на території якої суддя планує працювати.

Наукова розробка проблеми довіри населення до суду як одного з показників його ефективності дасть змогу визначити та опрацювати напрями оптимізації діяльності судо-

вої системи, підвищити авторитет судової влади в суспільстві, налагодити взаємодію між суспільством і судом з метою більш ефективного проведення судової політики, сприятиме підвищенню суспільної підтримки судової реформи в цілому.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Байцур Н. С.,**

студентка 4 курсу 9 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДДЯ ЯК СУБ'ЄКТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Юридична відповідальність судді – це використання прав і виконання обов'язків судді по відправленню правосуддя, покладених на нього законом, а також необхідність додаткового правового обтяження в разі судової або професійної помилки, допущеної ним в процесі судочинства.

Відповідальність суддів розглядається у взаємозв'язку з їх особливим статусом, встановленим міжнародно-правовими документами і українським законодавством. При цьому, правовий статус судді і гарантії його незалежності (незалежність і імунітет) є головними чинниками підвищення рівня правосуддя, які передбачають високу відповідальність судді за виконання своїх обов'язків.

Механізм юридичної відповідальності суддів повинен відповідати правовій специфіці посади судді, міжнародним стандартам та вітчизняним нормам, які містять принципи незалежності судових органів та суддів при здійсненні правосуддя. Згідно з п. 10 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених Резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада і 13 грудня 1985 р., незалежність судових органів гарантується державою й закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані поважати незалежність судових органів і дотримуватися її. Суддя повинен мати право на невідкладний і безсторонній (на початковому етапі – конфіденційний) розгляд звинувачення або скарги, що надійшли на нього згідно з відповідною процедурою. Суддя може бути усунутий від посади або звільнений тільки з причин його нездатності виконувати свої обов'язки або поведінки, що не відповідає посаді, яку він займає. Підстава юридичної відповідальності – правопорушення. Тому, при вирішенні питання про юридичну відповідальність особи, головне значення набуває наявність в його діях повного складу правопорушення, яке утворюється з єдності об'єктивної і суб'єктивної сторін об'єкту протиправного діяння.

Склад правопорушення – це система об'єктивних і суб'єктивних елементів і ознак, що їх характеризують, необхідних і достатніх для визнання скоєного правопорушення. У конституційному праві суб'єкти можуть нести відповідальність і за недоцільність вибраної ними поведінки, і за несумлінне відношення до реалізації свого статусу за наявності у суб'єкта можливості належним чином виконати конституційні обов'язки. Відповідальність судді – породжує необхідність добросовісного використання прав і виконання

покладених законом обов'язків по відношенню до правосуддя, а також необхідність додаткового правового обтяження в разі судової або професійної помилки, допущеної їм в процесі судочинства. Особливість суддів полягає в тому, що відповідні правові норми одночасно формулюють здатність судді нести конституційну відповідальність, і вирішують низку інших запитань, не пов'язаних з відповідальністю. Суддя має особливий суспільно-правовий статус. Кожний суддя уособлює судову владу у своїй діяльності. Діяльність судді як правника має найвищу соціальну значущість, оскільки через неї забезпечується верховенство права, справедливість, захист прав та свобод громадян, конституційного ладу та суспільних інтересів.

Є Висновок Конституційного Суду України «у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів вимогам статей 157 і 158 Конституції України» від 16.06.2015 р., де законопроектом пропонується:

«Внести до Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141) такі зміни:

1. Частина першу та третю статті 80 виключити.
2. Частину третю статті 126 викласти в такій редакції:

«Суддя не може бути без згоди Вищої ради юстиції затриманий та до нього не може бути застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання при вчиненні або безпосередньо після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи».

3. Статтю 129 після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

«Притягнення суддів до юридичної відповідальності здійснюється на загальних підставах. Судді не можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності за діяння, вчинені у зв'язку зі здійсненням правосуддя, крім випадків ухвалення завідомо неправосудного судового рішення, порушення присяги судді або вчинення дисциплінарного правопорушення».

Але з цього приводу існує окрема думка судді Конституційного Суду України Саса С. В., а саме те, що законопроект передбачає отримання згоди Вищої ради юстиції (зараз це виконує ВРУ) на затримання судді, а також на застосування до нього такого запобіжного заходу, як тримання під вартою до винесення обвинувального вироку судом. Конституційний Суд України мав звернути увагу на неможливість гарантування незалежності суддів через правову невизначеність цих положень. Конституційний Суд України зазначив, що незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів; незалежність суддів полягає передусім у їхній самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами, крім закону.

Зі змісту пропонованої законопроектом редакції частини третьої статті 126 Конституції України вбачається, що згода Вищої ради юстиції не потрібна при затриманні судді при вчиненні або безпосередньо після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи. Змінюючи суб'єкта надання згоди на затримання судді та застосування до нього запобіжного заходу у виді тримання під вартою, необхідно на конституційному рівні закріпити гарантії безперервної діяльності Вищої ради юстиції. З огляду на викладене є підстави вважати, що у положеннях пункту 2 розділу I законопроекту передбачається звуження однієї зі складових незалежності суддів – інституту недоторканності суддів, що може призвести до обмеження права на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України.

Проте, беручи до уваги вище розглянуте, тобто юридичну відповідальність суддів, можна дійти висновку про те, що зараз відбуваються зміни в органах влади, а насамперед у судовій системі. Це в свою чергу, дасть змогу зробити судочинство справедливим, але для цього необхідно здійснити комплекс заходів, а саме: вдосконалити законодавчу базу, терміново вжити заходів щодо статусних гарантій суддів, внести зміни до кримінального та кримінально-процесуального законодавства України тощо.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Бартошак О. О.,**

студентка 4 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДОСТУП ДО СУДУ ЯК ГАРАНТІЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ**

Право на справедливий суд посідає особливо важливе місце в демократичному суспільстві в процесі здійснення правосуддя. Аналіз практики Європейського суду показує, що національними судами держав, які входять до Ради Європи, найчастіше порушується ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Частина 1 ст. 6 цієї Конвенції встановлює, що кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при встановленні обґрунтованості будь-якого обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. У частинах 2 і 3 цієї статті викладаються мінімальні процесуальні гарантії, надані кожному, кого обвинувачують у вчиненні правопорушення (презумпція невинуватості, змагальність сторін у судочинстві й рівність засобів доказування, право на правову допомогу). В Україні також зафіксовані порушення цієї статті Конвенції.

Концепція права на справедливий судовий розгляд розвивалася протягом тривалого часу. Перші спроби закріпити складові та визначити сутність вищезазначеного права можна простежити у Великій хартії вольностей 1215 р., «Петиції про права» (Англія, 1628 р.), Habeas Corpus Act 1679 р., «Біллі про права» (США, 1791 р.), п'ятій та чотирнадцятій поправках до Конституції США (1886 р.) тощо.

На міжнародному рівні право на справедливий судовий розгляд знайшло своє відображення у ст. 8 Загальної декларації прав людини (1948 р.), ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.).

На сьогодні досить важливим є розуміння значимості цього принципу та його дотримання. Так, Європейський суд у справі *Delcourt v. Belgium* зазначав, що «у демократичному суспільстві у світлі розуміння Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, право на справедливий суд посідає настільки значне місце, що обмежувальне тлумачення статті 6 не відповідало б меті призначення цього положення». У справі *Bellet v. France* Суд зазначив, що «стаття 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства,

одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права».

Основною складовою права на суд є право доступу, в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права.

Практика Європейського суду щодо України стосовно гарантій, закріплених статтею 6, знайшла своє відображення у справах, які стосуються права доступу до суду та справедливого судового розгляду. Так, у справі *«Трегубенко проти України»* заявник скаржився, що остаточне і обов'язкове судове рішення, винесене на його користь, було скасовано в порядку нагляду, а також що судове провадження в його справі було несправедливим. Крім того, заявник скаржився, що йому було відмовлено у доступі до суду для визначення його цивільних прав. Слід зазначити, що на час розгляду цієї справи глава 42 Цивільного процесуального кодексу України передбачала можливість перегляду остаточних і обов'язкових рішень суду в порядку нагляду. Розглянувши обставини цієї справи, Суд зауважив, що, дозволяючи внесення протесту згідно з цим правилом, Верховний Суд України звів нанівець увесь судовий розгляд, що завершився прийняттям остаточного та обов'язкового рішення, і тому порушив принцип *res judicata* щодо рішення, яке, крім того, вже було частково виконано.

У своїй практиці Суд дотримується тієї думки, що це питання має розглядатися з урахуванням принципу юридичної визначеності, а не просто як втручання з боку виконавчої влади. Тому у вказаній справі Суд дійшов висновку, що, застосовувавши процедуру нагляду з метою скасування судового рішення, винесеного на користь заявника, Пленум Верховного Суду України порушив принцип юридичної визначеності та право заявника на доступ до суду, гарантоване статтею 6 Конвенції.

Аналогічного висновку щодо скасування остаточного судового рішення, Суд дійшов у справах *«Науменко проти України»*, *«Полтораченко проти України»* та *«Тімотієвич проти України»*.

Право на справедливий суд є невід'ємною частиною принципу верховенства права. Але і в його структурі можна виділити такі структурні частини (елементи): необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи; належна судова процедура; публічний судовий розгляд; розумний строк судового розгляду; розгляд справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом.

Тобто, право на справедливий судовий розгляд знайшло своє закріплення як на міжнародному рівні, так і на національному. Однак, як свідчать чисельні рішення Європейського суду з прав людини щодо України, суди під час розгляду цивільних справ не завжди дотримуються вимог, які становлять складові зазначеного вище права. Наведене вимагає удосконалення національного законодавства, особливо у напрямі визнання права на справедливий судовий розгляд як самостійного об'єкта судового захисту й розроблення відповідних способів та судових процедур його захисту.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Бездітко О. А.,**

студентка 4 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ГЛАСНІСТЬ ТА ПУБЛІЧНІСТЬ СУДОЧИНСТВА: ЗМІСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ У МІЖНАРОДНИХ НОРМАХ**

Принцип гласності й публічності судочинства є одним із загальновизнаних міжнародних стандартів належного правосуддя. Так, Загальна декларація прав людини (1948 р.) містить вимогу про необхідність забезпечення природного і невід’ємного права кожного на розгляд його справи «гласно та із додержанням усіх вимог справедливості незалежним та неупередженим судом» (ст. 10); гласність розглядається також як необхідний складник презумпції невинуватості (ст. 11). Згідно з п. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.) публічний розгляд є елементом права на справедливий суд, а будь-яка судова постанова у кримінальній або цивільній справі «shall be made public» – «має бути публічною». Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) публічний розгляд справи є одним із елементів справедливого судового розгляду, а судові рішення проголошується публічно.

Перш за все, пропоную звернутися до тлумачення цих принципів із позиції лінгвістики. Можна переконались, що в більшості тлумачних словників визначення вказаних понять наводиться одне через одного і зводяться до наступного: гласний – приступний для широкої громадськості, відкритий, публічний; гласність – приступність для широкої громадськості, відомість, контрольованість дій, вчинків з боку владних структур; публічний – що відбувається в присутності публіки, прилюдний, гласний, відкритий; призначений для широкого відвідування, користування, громадський. Вказані джерела розглядають поняття «гласність» та «публічність» як нерозривне ціле, не відокремлюючи їх одне від одного та визнаючи кожне з них невід’ємною складовою тавизначальною ознакою іншого з понять.

На противагу викладеному, в юридичній літературі ці два терміни вживаються самостійно, більше того, існує плюралізм думок та підходів до визначення кожного з них. У Великому юридичному енциклопедичному словнику А. Б. Барихіна ці терміни тлумачаться так: гласність судочинства – конституційний принцип судочинства, який передбачає відкритий розгляд справ у всіх судах, публічне оголошення судових вироків і рішень. Слухання справ у закритому судовому засіданні та заочний розгляд допускається лише в випадках, передбачених законом; публічність судочинства – демократичний принцип судочинства, який виражається в тому, що порушення кримінальних справ, їх розслідування та вирішення, а так само і розгляд цивільних справ здійснюється відповідним публічним (державним) органом (дізнання, слідства, прокуратури, суду) незалежно від розсуду зацікавлених осіб. Юридична енциклопедія за редакцією Ю. С. Шемшученка, Юридична енциклопедія за редакцією Б. Н. Топорніна та Великий енциклопедичний юридичний так само розрізняють принцип публічності та принцип гласності судочинства, зазначаючи що: гласність судового розгляду – відкритий розгляд у всіх судах цивільних та кримінальних справ. Публічність судочинства взагалі позиціонується як принцип лише кримінального процесу, який полягає у тому, що слідчі органи, прокурор і суд зобов’язані діяти в цьому процесі в публічних інтересах. Також, в тих працях, де згадуються обидва із зазначених

принципів, зустрічається ціле розмаїття підходів до їх визначення. Зокрема, М. Й. Штефан вважає, що принцип публічності є державно-правовим принципом, який означає, що суд, органи прокуратури, органи державного управління як органи держави здійснюють процесуальну діяльність у судочинстві у публічних, державних інтересах, на захист прав, свобод та охоронюваних інтересів громадян незалежно від волевиявлення сторін по справі, а суть принципу гласності судочинства вбачає у тому, що розгляд справ у всіх судах є відкритим. А. В. Андрушко, підтримуючи наведене визначення принципу гласності, додатково вбачає втілення принципу публічності судочинства в обов'язку суду зберегти об'єктивність та неупередженість, створювати необхідні умови для всебічного та повного дослідження обставин справи.

Принцип гласності судочинства означає право всіх бажаючих, включаючи засоби масової інформації, бути присутніми в залі судового засідання, слухати учасників судового розгляду, фіксувати все, що відбувається, зокрема, шляхом письмових нотаток, стенограми та аудіозаписів з місця, яке займає ця особа, а також висвітлювати події, не прогнозуючи результат вирішення справи. Варто погодитися з тими дослідниками, які вважають, що принцип гласності судочинства, який традиційно означав свободу доступу громадян до залів судових засідань, за сучасних умов з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій суттєво збагачується за рахунок нових форм його реалізації через традиційні ЗМІ та Інтернет. Саме через періодичну пресу, радіо і телебачення, через інформаційні ресурси Інтернету сучасна людина отримує найбільшу кількість суспільно значущої інформації про події в країні та у світі, у тому числі про судову діяльність.

На мою думку, питання публічності та гласності судочинства залишаються недостатньо розроблені та досліджені. Зокрема, немає єдиного підходу до визначення понять принципу гласності та принципу публічності, їхнього співвідношення. Часто можна зустріти думки про те, що гласність є поняттям ширшим за поняття публічність і включає в себе останнє як одне із складових. Інколи з публічністю та гласністю ототожнюється поняття відкритості судового розгляду. З практичного погляду, необхідність вирішення цієї проблеми продиктовано помилками при застосуванні процесуальних норм, наслідком яких є порушення прав людини на справедливий розгляд.

Для з'ясування співвідношення між поняттям «гласність» та «публічність» слід застосувати порівняльний метод, а саме зіставити предмет правового регулювання п. 1 ст. 6 Конвенції із положеннями, наприклад, ст. 6 ЦПК, де розкриваються ці поняття. Оскільки поняття публічності виводиться з прецедентів Європейського суду, то зміст ст. 6 ЦПК ми будемо порівнювати з практикою Європейського суду, що стосується цього питання. Використання методу порівняння дає змогу порівняти спільні та відмінні риси між цими поняттями, узагальнити досвід застосування п. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 6 ЦПК. Право на справедливий суд закріплено в п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), де вказано, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені до залу засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Згідно з офіційним перекладом Конвенції, затвердженим Міністерством закордонних справ України 27 січня 2006 р., згаданий п. 1. ст. 6 звучить наступним чином: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя». Що ж являє собою закріплене Конвенцією право на публічний судовий розгляд національного судочинства? Основний закон закріпив цілу низку положень, спрямованих на побудову в Україні держави європейського рівня. Особливої уваги в цьому контексті заслуговують положення Конституції України покликані захистити права людини та громадянина при здійсненні правосуддя. Проте, жодним із положень Конституції України та Цивільного-процесуального кодексу України не закріплено право людини і громадянина саме на публічний судовий розгляд, разом з тим, п. 7 ст. 129 Конституції України закріпив принцип гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, який певним чином відображений і в назві ст. 6 ЦПК України: «Гласність та відкритість судового розгляду».

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Бизова А. М.,**

студентка 5 курсу 5 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ**

Уїнстон Черчилль одного разу сказав, що наявність суворого закону краще ніж відсутність закону взагалі. Ця цитата відомого політика як ніколи відображає нинішню ситуацію щодо системи безоплатної правової допомоги в Україні. Прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI – це величезний прогрес і тому краще вже мати хоча б такий закон, що регулює вказані відносини, ніж не мати ніякого взагалі. Ця проблема на даний момент є актуальною, тому, що кожен закон потребує постійного опрацювання та внесення змін, які відповідатимуть сучасним вимогам суспільства.

На сьогоднішній день існує ризик, що на адвокатів «за призначенням» матимуть можливість впливати ті, хто здійснює вибір таких адвокатів, які надаватимуть допомогу у відповідних центрах. Така загроза вірогідна через те, що в руках Головних управлінь юстиції



та діючих при них центрах зосереджено вибір і призначення адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, питання їх заміни, ініціативи виключення з відповідних реєстрів тощо. Фактично ж в законі відсутні норми, що передбачали б контроль за роботою подібних центрів та Головних управлінь юстиції зі сторони громадськості. Вирішення цієї проблеми, на мою думку, полягає в створенні державою в особі Мін'юсту окремого структурного підрозділу з надання безоплатної правової допомоги, виключаючи з цього кола адвокатів, так як адвокатура – це недержавний інститут, який не підпорядковується державі. А для надання безоплатної правової допомоги адвокатами повинен бути сформований відповідний підрозділ, яким будуть управляти органи адвокатського самоврядування.

Тому, для початку, необхідно змінити назву Розділу IV Закону України «Про безоплатну правову допомогу» з «Управління системою надання безоплатної правової допомоги та її фінансування» на «Організація діяльності системи безоплатної правової допомоги та її фінансування», з наступним внесенням змін до відповідних статей. Це необхідно для усунення органів державної виконавчої влади від будь-якого впливу на суб'єктів надання безоплатної правової допомоги, на них необхідно покласти лише регулювання певних організаційних та фінансових питань.

Також вагомою проблемою в наданні безоплатної правової допомоги є те, що мало хто з числа пересічних громадян володіє інформацією про можливість отримання подібних послуг. Людина, потрапляючи в ситуацію, коли виникає потреба в наданні кваліфікованої допомоги з боку адвоката, навіть і не підозрює про можливість здобути її безоплатно. Керівник громадського об'єднання «Публічний аудит» Максим Гольдарб зазначив – «Інформаційно-роз'яснювальна кампанія за цей час була виконана лише на 20%. Комплексна інформаційно-аналітична система для надання безоплатної правової допомоги, на яку мали виділити 45 млн грн, так і не була створена». Тому, в цьому випадку, необхідно налагодити співпрацю з різними громадськими організаціями щодо розповсюдження буклетів та іншої інформаційної продукції стосовно того, де, як, ким і за яких умов може бути надана безоплатна правова допомога. Також можна проводити інформування населення через радіо, телебачення та мережу Інтернет.

Слід звернути увагу законодавця і на те, що необхідно внести зміни до положень Закону України «Про безоплатну правову допомогу», які стосуються саме кола прав суб'єктів, що надають безоплатну вторинну правову допомогу. Ці права визначені в статті 25 цього закону та є значно вужчими ніж ті, що передбачені спеціальним процесуальним законодавством. Також відсутній порядок, за яким суб'єкт права на безоплатну вторинну правову допомогу брав би участь у виборі адвоката, який захищатиме його права та інтереси. Це суперечить положенням ч.1 ст. 59 Конституції України – «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав».

Наступною та суттєвою проблемою є оплата послуг адвоката, який надає безоплатну правову допомогу. Та сума грошей, яку він отримує за свою роботу не дає ніякого стимулу для вирішення справи на користь клієнта. Адвокат у такому випадку не хоче марно розтрачувати свої сили, час та потенціал, так як його старання все одно не будуть оцінені по заслугам. Тому в цій ситуації необхідно виділяти більше коштів з Державного бюджету України для фінансування безоплатної діяльності адвоката, потрібно залучати кошти з інших джерел, наприклад, іноземні інвестиції, різноманітні національні фонди та організації.

Зважаючи на все, що зазначено вище, законодавець повинен вдосконалити нормативно-правову базу, що регулює питання надання безоплатної правової допомоги. Це необ-

хідно для того, щоб забезпечити високий та належний рівень захисту осіб, що дійсно потребують цього, але в силу певних обставин не можуть у повному обсязі реалізувати весь спектр наданих їм прав.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Біленко О. О.,**

студент 4 курсу 20 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНЕСЕННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ ДО СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ**

На сьогоднішньому етапі існування української держави органи прокуратури перебувають у стані реформування, що викликано інтеграцією України до європейського співтовариства та необхідністю виконання його умов. Це зумовило необхідність узгодження та приведення у відповідність нормативно-правових актів, що регулюють основи організації та діяльності органів прокуратури України, з міжнародними стандартами та законодавством Європейського Союзу. Позицію реформування, внесення змін до законодавства України, що регулює питання організації та діяльності, функцій, завдань органів прокуратури, підтримує і Венеціанська комісія.

Відповідно до Конституції України прокуратура не належить до жодної з гілок влади, тобто її статус у системі державних органів ще й досі не визначений. Тому постає питання віднесення прокуратури до законодавчої, виконавчої, судової чи самостійної (наприклад, прокурорської) гілок влади. Адже місце прокуратури в системі державних органів значно впливатиме на її роль, організацію роботи, а також на визначення функцій та пріоритетних напрямів діяльності. В науці є прихильники кожного з цих підходів, але ми вважаємо, що доцільніше віднести органи прокуратури до судової гілки влади, адже прокуратура має не лише спільні завдання з судовою владою, а й функції, які безпосередньо реалізуються в судовому процесі, а саме функції підтримання державного обвинувачення в суді та представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Зокрема, представниками цієї позиції є ряд науковців і практиків: Толочко О. М., Долежав В. В., Тацій В. Я., Серета Г. П. та інші.

Таку позицію підтримує О. М. Толочко, який зазначає, що комплексний аналіз конституційних норм дає підстави вважати, що віднесення прокуратури до судової влади жодним чином не означатиме посягання на особливий статус, повноваження і незалежність суддів. Підтримує таку точку зору й В. В. Долежан, стверджуючи, що інтеграція прокуратури у судову владу – крок у правильному напрямі, особливо якщо зважати на те, що діяльність прокуратури здійснюється у тісному контакті з судами, а судовий контроль поширюється практично на всі рішення й дії прокурорів.

На нашу думку, прокуратура має бути віднесена до судової гілки влади, адже на початку ХХ століття за часів УНР, Гетьману і Директорії прокуратура діяла при судах, а саме було утворено Прокураторію Генерального Суду, прокураторії при апеляційних і окружних

судах. Також після проведення судової реформи 1984 року М. Муравйов переконував, що прокуратуру необхідно розглядати як постійне державне управління, що складається з ієрархічної системи одноособово діючих посадових осіб, покликаних за службовим обов'язком бути у відведеній їм переважно судовій галузі представниками публічних інтересів.

На необхідності включення прокуратури до судової системи свідчить і міжнародний досвід. До країн, в яких прокуратура знаходиться при судах і включена до складу суддівського корпусу, відносяться, зокрема, Іспанія, Італія, Греція, Бельгія. Цим же шляхом пішли і такі постсоціалістичні країни як Азербайджан, Вірменія, Грузія, Казахстан, Молдова. В Іспанії органи прокуратури діють при судах аж до провінційного рівня. При цьому вони не є повністю підконтрольними органам судової влади, а володіють певною функціональною автономією у їх складі та сприяють юстиції у забезпеченні дотримання законності в державі, а також прав і свобод громадян. Правове становище прокуратури в Грузії чітко визначене в статті 92 Конституції Грузії, де зазначено, що прокуратура є установою судової влади, яка здійснює кримінально-правове переслідування, нагляд за дїзнанням і виконанням покарання, а також підтримує державне обвинувачення. В державах, де прокуратура є частиною органів судової влади, вона займає різне положення: в одних випадках вона підпорядкована суддівському корпусу, державній юстиції, а в інших є незалежною, самостійною або автономною складовою.

Цікавим в цьому питанні є проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України», розроблений Генеральною прокуратурою України з метою належного виконання зобов'язань Україною, що впливають з її членства в Раді Європи, а також з резолюцій і рекомендацій Парламентської Асамблеї Ради Європи. В статті 121 проекту закону зазначено, що прокуратура України становить єдину незалежну систему органів судової влади. Це ще раз підтверджує необхідність віднесення прокуратури до судової гілки влади з наданням їй незалежного статусу. Однак, слід зауважити, що важливим є входження органів прокуратури до судової системи на засадах незалежності і єдності, де єдність передбачає функціонування взаємопов'язаної ієрархічної системи органів та здійснення своїх повноважень на основі однакових засад і єдиної законодавчої бази, а незалежність ґрунтується на особливій процедурі призначення і звільнення, належному матеріальному і фінансовому забезпеченні, а також здійсненні своїх повноважень на підставі Конституції і законів України.

Проте українська влада не підтримує входження прокуратури до складу судових органів, наголошуючи в Указі Президента України «Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20.05.2015 №276/2015 на тому, що функціонування прокуратури та кримінальної юстиції як суміжних правових інститутів має свої недоліки. Однак, ми впевнені, що входження прокуратури до судової системи є необхідним і правильним кроком для належного реформування основ організації і діяльності органів прокуратури України, а також приведення їх до міжнародних стандартів і виконання вимог європейської спільноти.

Ми переконані, що саме такий шлях розвитку органів прокуратури є необхідним, адже він підтверджується вище перерахованими точками зору науковців і практиків, а також позиціями посадових осіб різного рівня та тим, що: по-перше, віднесення прокуратури до судової гілки влади викликано процесом її історичного становлення та розвитку; по-друге, саме такий шлях обрав ряд країн світу, в тому числі й постсоціалістичні; по-третє, на цьому наголошує Генеральна прокуратура України в своєму проекті закону; по-четверте, це викликано спільністю завдань й напрямів діяльності прокуратури і суду. Функції орга-

нів прокуратури безпосередньо пов'язані з здійснення правосуддя, а професії судді та прокурора є спорідненими та взаємопов'язаними, без чого неможливе забезпечення верховенства права, законності й правопорядку в державі.

На нашу думку, включення прокуратури як єдиної незалежної системи до органів судової влади сприятиме підвищенню суспільного авторитету, рівня відкритості, прозорості й зміцненню незалежності органів прокуратури. Також це призведе до підвищення соціально-правового статусу прокурорів та удосконалення гарантій їх діяльності, закріплення їх на рівні, що гарантується суддям, не посягаючи при цьому на особливий статус, повноваження та незалежність судової влади.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Божко Ю. М.,**

студентка 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРЕДМЕТ СУДОВОГО ПРАВА**

Однією із основоположних засад демократичної держави є принцип поділу влади. Виняткове місце у системі органів державної влади відведене судовій гілці влади. Це обумовлене тим, що суд наділений виключним повноваженням з відправлення правосуддя.

Особливе призначення судової влади вимагає постійного вдосконалення її організації та функціонування.

У даному аспекті актуальним є дослідження конструкції судового права. Саме поняття «судове право» вживається у науковій літературі у багатьох значеннях.

По-перше, категорію судове право пов'язують із судовою правотворчістю, тобто судове право розглядають як судовий прецедент. Інколи «судове право» використовується для позначення сукупності правових норм як національного, так і міжнародного права, спрямованих на забезпечення справедливого судового захисту. Також судове право відоме правовій науці як концепція періоду Великої судової реформи 1864 року у Росії. І врешті-решт деякі науковці судове право визначають як комплексну галузь права.

Щодо виокремлення судового права в окрему галузь існують в юридичній літературі протилежні точки зору. З одного боку прихильники такої теорії наводять вагомі аргументи на її користь, а з іншого боку також мають місце доводи недоцільності існування цієї галузі права та навіть її штучності.

Перш за все, віднесення судового права до галузей права вимагає відповіді на таке питання: чи має судове право свій власний предмет регулювання?

У предмет судового права інтегрують дві великі групи відносин, якими є відносини судоустрою та судочинства.

До відносин судоустрою як предмету судового права досить часто відносять відносини, пов'язані з організацією судової системи, організаційно-матеріальним забезпеченням правосуддя, відносини. У той же час відносини судочинства нерозривно пов'язані із

власне здійсненням правосуддя. При цьому ті відносини, що опосередковують здійснення правосуддя, згідно з деякою літературою, охоплюють як процесуальні правовідносини, так і матеріальні, а сама галузь судового права включає не тільки норми, якими регулюється процес здійснення правосуддя, але й норми, які застосовує суд для вирішення справи по суті, тобто матеріальні норми. У такому випадку судове право розглядають не просто як галузь права, а таке явище, що має надгалузевий характер, оскільки поєднує у собі надзвичайно широке поле правових норм, що присвячені регулювання всіх питань, що виникають у правозастосовній практиці, починаючи з визначення інституційної належності судового органу, призначення на посаду судді, та, закінчуючи постановленням судом свого рішення. Мова йде навіть не про галузь права у її класичному розумінні, а про специфічну систему правових норм, спільним знаменником для яких є забезпечення реальної можливості особи отримати судовий захист.

З метою вдосконалення судової організації та судової діяльності пропонується уніфікувати всі процесуальні норми, встановити загальне для всіх видів судочинства. Проте така уніфікація, як зазначають автори, є лише одним із етапів вдосконалення судоустрою та судочинства. Наступним кроком має бути більш вузька диференціація норм на ті, що визначають порядок відправлення правосуддя у податкових, трудових, сімейних та інших справах. Вбачається, що така сукупність заходів здатна істотно поліпшити ефективність судової системи порівняно з існуючою.

Має місце також дещо інакше розуміння даного питання. Так, деякі науковці пропонують виокремити з процесуальних галузей права норми, які регулюють схожі аспекти здійснення правосуддя в цивільному, кримінальному, господарському, адміністративному процесі, та уніфікувати їх, зробити спільними для процесуальних галузей, так би мовити, «винести їх за дужки». Актуальність таких вдосконалень пояснюють тим, що у різних галузях одні і ті самі норми дублюються, вони мають дуже схожий зміст та одну направленість правового регулювання. Але слід враховувати те, що певні, на перший, погляд, навіть ідентичні положення мають у відповідній сфері дещо інакше забарвлення, а їх уніфікація матиме наслідком втрату окремих виняткових необхідних особливостей певного провадження.

Обидва підходи мають свої позитивні моменти, проте, на нашу думку, у такому випадку предметом судового права охоплюється занадто широке коло правовідносин та навіть можна говорити про штучне захоплення предметів регулювання інших галузей права. Більш доцільним вбачається включення до предмету правового регулювання тих відносин, які пов'язані не з безпосередньою реалізацією судової влади, не з власне вирішенням судом питання права, а з забезпеченням «життєздатності» суду як єдиного органу правосуддя. Мова йде не про суд як інститут судової влади, а про суд як єдиний організм. Судове право має сфокусувати свою увагу на регулювання «системо підтримуючих» відносин.

Таким чином судове право як галузь права складається з правил, які встановлюють порядок формування суддівського корпусу, взаємодію судових органів з іншими державними органами, порядок матеріального забезпечення діяльності суду, визначення статусу суддів, організації органів суддівського самоврядування тощо. Отже, це є всі ті відносини, що пов'язані не зі здійсненням правосуддя як процесом, а з технічною передумовою правосуддя. Така технічна передумова – сукупність умов, за яких здійснення правосуддя є найбільш ефективним. Наприклад, нівелюється будь-яке значення правосуддя у громадянському суспільстві, якщо розгляд справи здійснюється некомпетентною особою, щоб уникнути цього необхідно додержати відповідну визначену за-

коном процедуру, яка дозволяє здійснити добір найбільш кваліфікованих суддівських кадрів.

Відомо, що будь-яка галузь права є відображенням у нормах права об'єктивно існуючої реальності. На даному етапі норми, які можна віднести до галузі судового права, зосереджені перш за все в Конституції України та ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». Слід зазначити, що в історії української правотворчості була спроба кодифікації норм судового права. Так, у 2003 році було запропоновано проект Великого судового кодексу України, до складу якого входили такі книги: Організація судової влади в Україні (Кодекс судової влади України), Цивільне, господарське та адміністративне судочинство в Україні (Кодекс судових процедур), Кримінальне судочинство в Україні (Кримінально-процесуальний кодекс України). Проте було наведено ряд аргументів проти даного проекту. Зокрема, зазначалося, що «вказаний проект включає в себе, якщо його порівнювати з аналогічними чинними законами, низку різних законопроектів, норми яких регулюють різноманітні правовідносини». Незрозумілою виявилася мета об'єднання такого кола норм в єдиному нормативно-правовому акті. При користуванні законом виникнуть складнощі у пошуках певної норми, а для нефахівця розібратися з таким композиційно складним законом взагалі буде практично неможливим.

Хоча в Україні спроби кодифікації норм судового права не завершилися успіхом, в ряді іноземних держав такі кодекси вже давно функціонують. Наприклад, у Бельгії діє Судовий кодекс ще з 1967 року, у Франції – Кодекс про судоустрій, прийнятий у 1978 році.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що розробка теорії судового права як галузі права є перспективним напрямом наукової діяльності, та має не лише теоретичне значення, а й необхідне для підвищення ефективності правосуддя.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Борис Т. Т.,**

студент 5 курсу 6 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ПО ОСКАРЖЕННЮ СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Історія міжнародного захисту прав людини в судовому порядку пов'язана з прийняттям у 1950 році Радою Європи Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Конституцією України вперше на рівні Основного Закону нашої держави встановлені міжнародні гарантії дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина. Стаття 55 проголошує: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Реалізація даної конституційної норми стала реальною тільки зі вступом України до складу Ради Європи, підписанням Конвенції та її ратифікацією 17 липня 1997 року. З цьо-

го часу громадяни України отримали доступ до Європейського суду з прав людини (далі – Суд).

Основною формою діяльності адвоката в Європейському суді з прав людини є представництво інтересів заявника на всіх стадіях підготовки і розгляду справи. Особливе правило існує щодо представництва інтересів держав – учасниць Конвенції. Представляти інтереси держави можуть тільки спеціально уповноважені особи, які можуть мати помічників – адвокатів і радників.

Правило 36 Регламенту Європейського суду з прав людини надає адвокату-представнику право первісного подання скарги від імені заявника. Після повідомлення держави-відповідача про надходження скарги Голова Палати Суду може зробити розпорядження про представництво заявника. У виняткових випадках Голова Палати, якщо він вважає, що призначений адвокат не відповідає вимогам Європейського суду, може на будь-якій стадії розгляду справи розпорядитися про те, що такий адвокат більше не може представляти інтереси заявника і рекомендувати йому знайти іншого адвоката.

Суд висуває певні вимоги до адвоката, який здійснює представництво в міжнародному суді. Представництво заявника може здійснюватися або професійним адвокатом, допущеним до адвокатської діяльності і постійно проживаючим на території однієї з держав, або іншою особою, затвердженою Головою Палати Суду. Варто звернути увагу на те, що не обов'язково, щоб цей адвокат був адвокатом тієї держави, в якій проживає заявник.

Адвокат, що представляє в Європейському суді справу заявника повинен в достатньому ступені володіти однією з офіційних мов Європейського суду – англійською або французькою. Це необхідна умова для ведення справи. Однак з дозволу Голови Палати може бути використана й інша мова.

Після відправлення скарги в Суд адвокат-представник повинен за вимогою Суду чи за своїм розсудом подавати письмові пояснення, документи, інші додаткові докази по справі з дотриманням термінів їхнього надання і розпоряджень Європейського суду.

У разі, якщо скарга є прийнятною і сторони не дійдуть згоди та не укладуть мирової угоди при спробі Суду примирити сторони, розпочинається безпосередній розгляд справи Судом. Особливістю такого судового розгляду є те, що слухання в традиційній формі (виклик свідків, експертів, виклик сторін та заслуховування їх пояснень) має місце лише тоді, коли Суд вважатиме це за необхідне та на цьому наполягатимуть сторони.

Суд може провести усне слухання (усна стадія, відповідно до правила 65 Регламенту Суду), під час якого сторонам, зокрема й адвокату, надається можливість виступити із короткою промовою, торкаючись лише ключових моментів справи у простих, чітких та лаконічних фразах. Однак, як правило, процедура судового розгляду передбачає письмову стадію судового розгляду, підсумком якого є винесення Судом рішення, яке зводиться до відповіді на одне запитання: чи мало місце у конкретному випадку порушення положень Конвенції.

Питання оплати праці адвоката може бути вирішено в межах компенсації витрат заявника, про які він заявляв, в тому числі й оплата кількох адвокатів за наявності обґрунтування такої необхідності, відповідно до глави 10 Регламенту Суду, про що заявник заповнює «Декларацію про засоби заявника».

Адвокату необхідно дотримуватися основних моральних принципів адвокатської діяльності, що закріплені у Генеральних принципах етики адвокатів, схвалених правлінням Міжнародної асоціації юристів у 1995 р. Ці принципи встановлюють загальноприйняті професійні стандарти поведінки і діяльності адвоката в будь-якій країні світу. Серед них можна відзначити такі:

а) сумлінність і обов'язковість. Відповідно до п. 3 Генеральних принципів етики адвокатів «адвокати повинні поважати будь-яке зобов'язання, дане при виконанні професійних обов'язків доти, доки це зобов'язання не буде виконане або скасоване»;

б) порядність у відносинах з довірительом, що передбачена п. 9 Генеральних принципів: «Адвокати повинні висловлювати своїм клієнтам безсторонню думку про ймовірний результат їхньої справи і не створювати умов для непотрібної роботи, оплачуваної клієнтом»;

в) професіоналізм: «Адвокати повинні докладати всіх сил для виконання своєї роботи компетентно і без затримки і не повинні приймати доручення, якщо вони не впевнені в його кваліфікованому виконанні» (п. 10 Генеральних принципів);

г) конфіденційність і почуття відповідальності. Згідно з п. 5 Генеральних принципів, «адвокати повинні завжди дотримуватися конфіденційності у відношенні до колишніх і дійсних клієнтів за виключеннями, передбаченими законодавством» та ін.

Якщо проаналізувати статистику, то найбільша кількість заяв проти України, за якими у 2013 році були ухвалені рішення щодо суті, стосується системної проблеми невиконання (тривалого невиконання) рішень національних судів, що становить порушення частини першої статті 6 і статті 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Адже, на думку Європейського суду з прав людини, після ухвалення пілотного рішення «Юрій Миколайович Іванов проти України» наша держава так і не спромоглася запровадити ефективні засоби юридичного захисту або поєднання таких засобів, що здатні забезпечити адекватне та достатнє відшкодування за невиконання або несвочасне виконання рішень національних судів відповідно до принципів Конвенції та практики Суду. У 15 справах Європейський суд визнав порушення Україною частини 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) у частині невиконання рішень національних судів (йдеться про справи, в яких об'єднані десятки заяв). Наприклад, у справі «Цибулько та інші проти України», у якій рішення щодо суті ухвалене 20 червня 2013 року, об'єднано 250 заяв.

Крім цього, Європейський суд констатував:

- 28 порушень Україною права на свободу та особисту недоторканність (стаття 5 Конвенції);
- 4 порушення права на життя і 8 порушень права на ефективне розслідування фактів смерті осіб (стаття 2 Конвенції);
- 23 порушення права на заборону нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і 3 – права на заборону катування (ст. 3 Конвенції), а також 10 порушень права на ефективне розслідування фактів застосування нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та катувань (ст. 3 Конвенції у процесуальному аспекті);
- 20 – права на ефективний засіб юридичного захисту (стаття 13 Конвенції);
- 20 – права на захист права власності (стаття 1 Протоколу № 1 до Конвенції);
- 19 – права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції);
- 11 – права на розгляд справи судом у розумні строки (стаття 6 Конвенції);
- 7 – права на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 Конвенції);
- 2 – права на свободу зібрань та об'єднання (стаття 11 Конвенції) та 1 – права на заборону дискримінації (стаття 14 Конвенції).

Слід відзначити, що роль адвоката у підготовці та розгляді справ Європейським судом з прав людини має дуже важливе значення. Ефективним також було б створення об'єднання



адвокатів, які б спеціалізувалися на представництві інтересів громадян у Європейському суді з прав людини. У рамках діяльності такого об'єднання, крім надання правової допомоги населенню, проводилась би і підготовка адвокатів до участі у Європейському суді, вивчення практики Європейського суду з прав людини, що звичайно підвищило би рівень захисту прав і свобод людини і громадянина, зважаючи на той факт, що станом на 31 грудня 2013 року на розгляді Суду перебувало 13 тисяч 284 заяви проти України, що складає 13,3% від загального числа заяв. І ця кількість зросла у порівнянні з 2006 роком у 6,6 разів, а протягом 2013 року Україна прогала за позовами в Європейському суді з прав людини майже 33 млн. євро.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ковальова Я. О.

**Борман В. І.,**

студентка 5 курсу 5 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ**

Принцип уникнення конфлікту інтересів в Україні – це у певному сенсі новела, а саме в якості задекларованого і узаконеного принципу адвокатської діяльності.

Питання конфлікту інтересів, як загальної правової категорії, знаходиться у сфері правового регулювання Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Правил адвокатської етики (далі – Правила), затверджених Установчим З'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 року. Під поняттям «конфлікт інтересів» варто розуміти дії визначені у п. 8 ч.1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами та обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків. В цілому єдиного підходу до визначення даного поняття немає, кожна держава самостійно встановлює критерії для розуміння. Згідно з універсальним Загальним кодексом правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (п. 3.2.1 – 3.2.4) проблеми протиріччя інтересів мають варіативний характер. Тобто конфлікт як протиріччя між інтересами та обов'язками стосується не лише адвоката, а й інших сфер конфлікту, що виникають між інтересами клієнта та адвоката, інтересами клієнтів. А тому, розуміння суті цього поняття в Україні на рівні Закону не відповідає ні усталеній практиці, ні міжнародно-правовим актам щодо цього. Саме це і тягне за собою виникнення великої кількості непорозумінь.

Правила адвокатської етики 2012 р. встановлюють обов'язкові вимоги до адвоката вже на стадії прийняття доручення від клієнта (статті 16, 20). Проте якщо на цій стадії конфлікт інтересів не був виявлений або виник пізніше в процесі реалізації адвокатом договору, то такий договір має бути розірваний (ч. 5 ст. 9, ст. 35 Правил). При визначенні того, з ким із клієнтів розірвати договір, адвокат має виходити із зіставлення можливостей рівноцінного представництва інтересів кожного з них іншим адвокатом, важливості прав та інтер-

есів, пов'язаних з предметом доручень, розміру передбачуваної шкоди, що може бути заподіяна кожному з клієнтів внаслідок розірвання договору. Ще одним із варіантів вирішення конфлікту, як вважає Барщевський М. Ю. – є продовження співпраці адвоката та клієнтів, така ситуація може виходити з різних причин. Проте вона можлива лише в разі оформлення письмової згоди клієнтів на подальшу співпрацю.

В США підхід до розуміння дещо інший. Незважаючи на велику кількість етико-правових джерел у США, як децентралізованої федерації, єдиного федерального кодексу поведінки юристів, немає. Професійна етика у США орієнтує адвоката на уникнення ситуації особистого конфлікту інтересів, коли інтереси клієнта і юриста взаємовиключають один одного. У коментарі № 5 до норми 1.7 Правил професійної поведінки штату Колорадо встановлено незвичне для юриста континентальної Європи правило, згідно з яким у разі виникнення конфлікту інтересів двох клієнтів під час надання юридичної допомоги, адвокат має право відмовитися від ведення однієї справи, залишивши іншу в силі. У деяких штатах (Арізона, Делавер, Колорадо, та інших) встановлено обов'язки до потенційних клієнтів адвоката. Потенційними вважаються ті клієнти, з якими у адвоката відбулася розмова про його вступ у справу. По відношенню до них юрист повинен дотримуватися правил збереження адвокатської таємниці. Крім того, відтепер адвокат повинен віддавати перевагу потенційному клієнту і не приймати доручення від інших осіб, інтереси яких входять в істотну суперечність з інтересами потенційного клієнта. Представництво обох клієнтів допустимо, якщо обидві особи виявлять письмову згоду (норма 1.18 зазначених кодексів штатів). Прийняття доручень також врегульовано у зв'язку з неможливістю надання послуг щодо представлення інтересів зважаючи на те, що раніше адвокат брав участь у справі в якості судді, арбітра, медіатора або третьої особи. У статті 1.12 Правил професійної поведінки штату Флорида і коментарях до неї не сказано, що це є підставою для відводу адвоката, однак відводи є областю процесуального права і не повинні бути врегульовані в кодексі професійної поведінки. Наведена норма доповнюється типовим для Америки правилом про те, що участь адвоката – колишнього судді у справі можлива, якщо всі без винятку учасники процесу нададуть письмову на те згоду.

В Англії діють соліситори, яким не дозволяється діяти в інтересах двох або більше клієнтів, чий інтереси протирічать між собою, або за обставин, коли інтереси двох або більшої кількості клієнтів вважаються такими, що розвиваються у напрямку виникнення конфлікту, або якщо соліситор є особисто зацікавленим у справі. Це правило застосовується до компаньйонів, партнерів, найманих працівників, наймачів або співдиректорів. На стадії, коли виникає усвідомлення конфлікту інтересів, соліситор зобов'язаний негайно припинити займатися справою. За певних обставин він може продовжувати представляти одного клієнта лише у разі, якщо він не володіє відповідними відомостями, що стосуються другого клієнта, діючи в інтересах першого. За певних обставин він може продовжувати представляти одного клієнта лише у разі, якщо він не володіє відповідними відомостями, що стосуються другого клієнта, діючи в інтересах першого. Але в тому випадку якщо суду буде надано відповідь на питання: чи має конфіденційна інформація відношення до нової справи для нового клієнта, та чи має негативний вплив на неї?

В Бельгії, на стадії, коли виникає усвідомлення конфлікту інтересів, адвокат зобов'язаний негайно припинити займатися справою, повідомити про конфлікт усім клієнтам, яких це стосується, і вжити подальших заходів відповідно до обставин. Йому не дозволяється продовжувати діяти в інтересах будь-якого з клієнтів.

Важливим фактором в питанні визначення конфлікту інтересів для держав залишається – час. Якщо юрист працював на клієнта в минулому, як довго він зобов'язаний відмовитися від справ проти нього? Більшість країн виходить з того, що збереження конфіденційності є абсолютним, хоча в процесі виконання своїх прав та обов'язків частіше за все порушують це правило.

Можливо однією із причин виникнення конфліктів є освіта як фундамент, з якого починається діяльність адвоката. Проблема полягає в тому, що у нашій країні через наявність великої кількості некомпетентних адвокатів, юристів, поступово втрачається повага до даної професії. У Норвегії нараховується лише 3 вищих навчальних заклади, які готують юристів – в Осло, у Бергні та у Тромсі, у яких наприклад: за 2010 рік з 4228 чол. (Осло) – 455 здали державний іспит та отримали диплом, з 1860 чол. (Берген) – 112 чол. Майже така ж ситуація у Німеччині, де тільки 50% з усіх студентів юридичних вузів здали державний іспит та отримали диплом. В Україні ж нараховується близько 96 вузів, які готують спеціалістів у юридичній сфері, 95% з яких щороку отримують диплом, і при цьому тільки незначна частина з випускників отримують роботу за спеціальністю та стають компетентними та кваліфікованими адвокатами.

В даний час необхідно розвивати міжнародне співробітництво у сфері адвокатської діяльності, обмінюватися досвідом і інтегрувати окремі положення адвокатської етики іноземних країн в українську, в цілях вдосконалення етико-правового регулювання та подальшої конвергенції правових систем.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Брант К. Ю.,**

студентка 5 курсу 3 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ**

Незалежність суддів – один із фундаментальних принципів правової держави, в якій кожен громадянин має право на захист своїх прав і свобод повноважним, незалежним, неупередженим і об'єктивним судом. Він є найважливішою передумовою утвердження верховенства права та основною гарантією здійснення справедливого судочинства.

На жаль, практичний стан дотримання проголошеного принципу незалежності суддів в Україні на сьогодні є незадовільним. Зокрема, фіксуються численні випадки тиску на суд, втручання в діяльність судових органів представників влади і громадських організацій, прояви неповаги до суду. Проблеми незалежності суддів пов'язують, як правило, із недосконалістю чинного законодавства, недоліками процедури призначення та функціонування суддівського корпусу, національним менталітетом, історичними традиціями тощо. Реальне забезпечення принципу незалежності суддів потребує створення ефективних гарантій її реалізації, що свідчить про неабияку актуальність проблеми забезпечення

незалежності суддів на сучасному етапі. Тому, завданням подальшого розвитку правосуддя є реальне утвердження верховенства права у суспільстві і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд.

Принцип незалежності і недоторканості суддів, підкорення їх лише закону закріплений у ст. 126, ч. 2 ст. 127 і ч. 1 ст. 129 Конституції України, які містять, зокрема, й основні гарантії його реалізації. Незалежність і недоторканність суддів гарантується Конституцією України і законами України.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. встановлює, що суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Варто підкреслити, що відповідно до правової позиції Конституційного Суду України положення ч. 2 ст. 126 Конституції України вислів «вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» треба розуміти як «забезпечення незалежності суддів у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо».

Деякі з гарантій незалежності суддів набувають окремої деталізації в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. Так, у ст. 48 цього Закону розкриваються такі елементи поняття «недоторканність суддів»: 1) суддя є недоторканим. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку; 2) суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду; 3) кримінальна справа щодо судді може бути порушена лише Генеральним прокурором України або його заступником; 4) відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованої постанови Генерального прокурора України;

Стаття 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. встановлює, що прояв неповаги до суду чи судді з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні в судовому засіданні, тягне за собою відповідальність, установлену законом. Так, за змістом ст. 185<sup>3</sup> КУпАП України неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача, перекладача, експерта або в непокоренні цих осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, вчинення дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, тягнуть за собою накладення штрафу у відповідних розмірах чи адміністративний арешт. Згідно зі ст. 376 КК України втручання у будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення тягне за собою можливість застосування відповідних санкцій.

При цьому до втручанням у будь-якій формі науковці вважають, зокрема, критику судді у ЗМІ до вирішення конкретної справи у зв'язку з її розглядом. Цифри, які наводять засоби масової інформації як дані різноманітних опитувань, є здебільшого негативні. ЗМІ в першу чергу висвітлюють увесь негатив судової влади, майже не торкаючись позитивних моментів судової діяльності. Вони переконують громадян у залежності суддів, їх нездатності протистояти зовнішньому тиску. Це можна розглядати як одну із форм маніпулювання думкою громадськості так і психологічним тиском на суддів.

Виконавча та законодавча влади повинні забезпечити, щоб судді були незалежними, а також не вживались заходи, які можуть поставити під загрозу незалежність суддів. Всі рішення стосовно професійної кар'єри суддів повинні мати в основі об'єктивні критерії; як обрання, так і кар'єра суддів повинні базуватись на заслугах, з урахуванням їхньої кваліфікації, чеснот, здібностей та результатів їхньої праці. Орган, який є уповноваженим приймати рішення щодо обрання та кар'єри суддів, повинен бути незалежним від уряду та адміністративних органів.

Відповідно до Конституції України та Закону України «Про Вищу раду юстиції», Вища рада юстиції складається з двадцяти членів. Верховна Рада України, Президент України, з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначають до Вищої ради юстиції по три члени, всеукраїнська конференція працівників прокуратури – двох членів Вищої ради юстиції. Крім того, до складу Вищої ради юстиції входять за посадою Голова Верховного Суду України, Міністр юстиції України, Генеральний прокурор України. Як ми бачимо, «долю суддів вирішують всі, крім суддів» – адвокати, науковці, прокурори, народні депутати, Президент України, оскільки у Вищу раду юстиції входять тільки троє суддів та Голова Верховного Суду України, що складає 1/5 від загальної кількості членів.

Отже, незалежність суддів є основною передумовою функціонування самостійної й авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне й безстороннє правосуддя, ефективно захистити права і свободи людини і громадянина. Принцип незалежності суддів означає незалежну процесуальну діяльність при здійсненні правосуддя, тобто в ході розгляду й вирішення спорів про право на основі матеріального й процесуального законодавства, керуючись професійною правосвідомістю суддів, і в умовах, що виключають сторонній вплив на них. Для забезпечення незалежності суддів, а отже і для ефективної діяльності судової влади, необхідні певні гарантії, які є засоби мінімізації та усунення негативних зовнішніх та внутрішніх впливів на суддю під час відправлення ним правосуддя, спрямовані на забезпечення постановлення законного і обґрунтованого рішення відповідно до встановленої процедури. До заходів, які слід здійснити для вдосконалення гарантій незалежності суддів, які на сучасному етапі ще не закріплені в законодавстві можна виділити: ініціювати внесення змін до стандартів журналістики, зокрема, Кодексу етики українського журналіста (2013 р.), в частині заборони звинувачень суддів та судів у протиправних діях, рішеннях чи бездіяльності без наведення конкретних фактів та осіб; визначити правила висвітлення судами діяльності судів та суддів у соціальних мережах та стандарти інформаційної діяльності у мережі Інтернет; розробити рекомендації щодо правил поведінки та послідовності дій судді у разі незаконного впливу на нього, тиску або втручання в його діяльність щодо здійснення правосуддя.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ковальова Я. О.

**Брожек А. В.,**

студентка 4 курсу 18 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ ПОЗА СИСТЕМОЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ**

На сьогодні діяльність прокурорських служб за межами кримінального права визначається, насамперед, потребою суспільства у належному захисті прав людини та державних інтересів.

Дослідження питання ролі прокуратури поза системою кримінального правосуддя, а також визначення статусу, повноважень, практики та корисного досвіду прокурорських служб більшості Держав-учасниць Ради Європи у діяльності за межами кримінального права є досить актуальним в наш час.

Звернемо увагу на те, що на конференції Генеральних прокурорів країн Європи «Роль прокуратури в захисті прав людини та публічних інтересів поза кримінально-правовою сферою», що була проведена під егідою Ради Європи у липні 2008 році (Санкт-Петербург, Російська Федерація), були підтверджені висновки Будапештської та Московської конференції про те, що в Європі існує велике різноманіття систем прокуратури, у тому числі поза кримінальною сферою, що обумовлено правовими та історичними традиціями.

Згідно з концепцією, поширеною в соціалістичних та постсоціалістичних державах, прокуратура виступає захисником прав та інтересів громадян у разі, коли повноважень інших органів, у тому числі й контрольних, недостатньо, щоб самостійно відновити порушені права або звернутися до суду.

Вважаємо, що існує потреба визначення шляхів адаптації цього інституту до міжнародно-правових стандартів, зокрема, рекомендацій Ради Європи, спрямованих на вдосконалення систем захисту прав людини та правового статусу органів прокуратури.

Звернувшись до проекту Рекомендацій Комітету Міністрів країнам-членам щодо ролі прокуратури поза межами кримінального судочинства, можна виокремити ключовий пункт документа про гарантування виконання прокуратурою її функцій з цілковитим дотриманням принципу верховенства права та, зокрема, права на справедливий судовий розгляд.

Зазначимо, що серед основних завдань прокуратури, що виконуються поза межами кримінального судочинства, названо представництво загальних або публічних інтересів, захист прав і основоположних свобод людини, а також утвердження правової держави.

Можна виділити дві основних групи Держав-учасниць: держави, у яких прокуратури не мають повноважень за межами кримінального права, і держави, у яких прокуратури мають певні або широкі повноваження за межами кримінального права.

Звертаючись до законодавства іноземних держав, можна зазначити, що прокурорські служби більшості Держав-учасниць Ради Європи мають, принаймні, певні завдання та функції за межами сфери кримінального права.

Сфери компетенції відрізняються та включають, серед іншого, цивільне, сімейне, трудове, адміністративне, виборче право, а також захист довкілля, соціальних прав та прав вразливих груп населення, таких як неповнолітніх, інвалідів та малозабезпечених осіб.

Тобто, у деяких державах-учасницях завдання та навантаження прокурорів у цій сфері можуть навіть переважати над роллю прокурорів у системі кримінального судочинства.

З іншого боку, прокурорські служби деяких Держав заявили, що їх компетенція у цій сфері не дуже важлива або дуже рідко реалізується на практиці.

Можна виділити цілі діяльності прокурорів поза кримінальною сферою, незалежно від їхніх реальних або процесуальних відмінностей:

- 1) забезпечення верховенства права (чесності демократичних рішень, законності, дотримання закон, захисту від порушень права)
- 2) захист прав і свобод людей (в основному тих, хто не може захистити свої права – неповнолітніх, осіб з невідомим місцем проживання, психічно хворих)
- 3) захист майна та інтересів Держави
- 4) захист державного інтересу (або громадського порядку)
- 5) гармонізація юрисдикції судів (спеціальні засоби захисту від остаточних рішень суду у найкращих інтересах закону).

Не існує загальних міжнародних правових норм та правил стосовно завдань, функцій та організації прокурорської служби за межами сфери кримінального права.

Розмаїття функцій прокурорських служб за межами кримінального права впливає з національних правових та історичних традицій.

Вважаємо, що для держав-учасниць, у яких прокурорські служби виконують функції за межами сфери кримінального права, повинно бути забезпечено реалізацію цих функцій у відповідності з такими принципами: 1) у зв'язку з завданнями та повноваженнями прокурорів за межами сфери кримінального права та правозахисною роллю судів має дотримуватися принцип розподілу влад; 2) дії прокурорів за межами сфери кримінального права мають також характеризуватися чесністю та неупередженістю; 3) ці функції реалізуються «від імені суспільства та у державних інтересах» з метою забезпечення застосування права із дотриманням основних прав та свобод у межах компетенції, наданої прокурорам за законом, Конвенцією та прецедентним правом Суду; 4) такі компетенції прокурорів мають якомога точніше регулюватися законом; 5) не повинно допускатися неналежних втручань у діяльність прокурорських служб; 6) діючи за межами сфери кримінального права, прокурори мають користуватися тими ж правами і обов'язками, як будь-яка інша сторона, і не повинні мати привілейоване становище у ході судових проваджень (рівність сторін позову); 7) дії прокурорських служб від імені суспільства на захист державного інтересу у некримінальних справах не повинні порушувати принцип зобов'язальної сили остаточних судових рішень (*res judicata*) з певними винятками, встановленими у відповідності з міжнародними зобов'язаннями, включаючи прецедент не право Суду; 8) зобов'язання прокурорів обґрунтовувати свої дії та розкривати ці причини особам або інститутам, задіяним або зацікавленим у справі, має бути встановлене законом.

Отже, враховуючи вищезазначене, прокурорським службам, які мають компетенцію за межами кримінального права, рекомендується створити у своїй організаційній структурі спеціалізовані підрозділи або, якщо це неможливо, призначити прокурорів та виділити достатньо підготовлені людські та фінансові ресурси для роботи з некримінальними завданнями.

До того ж, прокурорським службам пропонується у їхній діяльності за межами кримінального права налагоджувати та розвивати, якщо доцільно, співробітництво і контакти з уповноваженим з прав людини та подібними інститутами, а також організаціями громадянського суспільства, включаючи засоби масової інформації.

Держави-учасниці або відповідні прокурорські служби повинні обмінюватися досвідом, включаючи найкращі практичні підходи, законодавчі акти та інші нормативні матеріали.

Потрібно також розглянути можливість вироблення спільних загальноєвропейських принципів щодо, зокрема, статусу, повноважень та практики прокурорів за межами кримінального права.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що повноваження прокурорів поза кримінальною сферою не повинні бути такими, які б обмежували право будь-якої фізичної або юридичної особи на ініціювання процесуальних дій або участь у якості відповідача перед незалежним і безстороннім судом навіть по тих справах, у яких прокурор є або має намір бути стороною процесу.

Враховуючи останні зміни до Закону України «Про прокуратуру», слід зазначити, що наша держава поступово виконує всі взяті на себе зобов'язання при вступі до Ради Європи в частині реформування органів прокуратури.

Забезпечення законності – суспільно важлива мета, а при виборі засобів її досягнення мають враховуватися національні особливості.

Тому сама держава має вибрати найбільш динамічні і результативні заходи для нормалізації законності.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Брояков С. В.,**

студент 4 курсу 7 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РОЛЬ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЛЮСТРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ**

В умовах становлення незалежної української держави після перемоги Революції гідності на порядок денний постало питання забезпечення очищення влади всіх рівнів публічної вертикалі. Відповідні процеси знайшли своє смислове закріплення в такому понятті, як «люстрація». Що ж до організаційного забезпечення люстрації, то воно було покладено на Міністерство юстиції України.

І так, задаючись питанням «Що таке люстрація?», можна говорити про процеси очищення усіх рівнів влади. Звернемося до джерел, щоб дізнатися, як автори закону розуміють поняття люстрації влади. В класичному розумінні термін «люстрація» означає захист суспільства від осіб, які через їх минулу поведінку можуть завдати шкоди новозаснованому демократичному режиму. Що ж до українських реалій, то відповідний термін охоплює як вище зазначене поняття, так і таке його розуміння, як очищення державних органів від осіб, які були задіяні у широкомасштабній корупції.

Фінальна редакція закону про очищення влади визначає люстрацію як синонім очищення влади. Зміні піддалося і саме визначення терміна: якщо в першому варіанті законопроекту під очищенням влади розумілася «перевірка», то в другому (поки останньому) варіанті – це вже «заборона» (заборона окремим фізичним особам займати певні посади), причому встановлена не тільки рішенням суду, а й безпосередньо самим законом. Україна не є першою державою в історії, в якій застосовується люстрація.



Після розпаду так званого соціалістичного табору в різних формах люстрація була застосована в Німеччині, Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, Болгарії та Країнах Балтії. В деяких з цих країн люстрація проводилась в «жорсткій» формі (Чехія, Польща), в деяких країнах (Словаччина, Болгарія) вона була досить «м'якою».

Ставлення політичних сил і суспільства до люстрації знаходилося в діапазоні від вимог вкрай радикальних дій до повного заперечення її необхідності. Для забезпечення неможливості повернення до авторитарних режимів і незворотності демократичних реформ цей інструмент був і є вкрай необхідним, але застосовувати його необхідно дуже обережно, тому що очищення влади не можливо здійснити ціною порушення прав і свобод кожної окремої людини. Не дарма проти люстрації в її радикальній формі виступали такі всесвітньо відомі правозахисники, як В. Гавел, Л. Валенса, Ж. Желєв.

Як відомо, люстрація є інструментом правосуддя перехідного періоду, полягає в обмеженні права певних визначених категорій осіб займати певні посади на державній службі, в тому числі обмеженні права бути обраним на певну посаду.

Що ж до легального визначення люстрації, то відповідно до ч.1 ст. 1 ЗУ «Про очищення влади» очищення влади (люстрація) – це встановлена цим Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Органом, який уповноважений на проведення перевірок осіб визначених ЗУ «Про очищення влади», є Міністерство юстиції України. З метою забезпечити проведення відповідних перевірок на найвищому рівні у структурі Мін'юсту було створено Департамент з питань люстрації.

Структура інститутів Мін'юсту з проведення люстрації складається зі створення Департаменту з питань люстрації, який у свою чергу складається з чотирьох відділів:

- Відділ взаємодії з Громадською радою з питань люстрації;
- Відділ нормативно-методичної та організаційної роботи;
- Відділ забезпечення організації проведення перевірок;
- Відділ забезпечення ведення державного реєстру осіб.

Будь-яка публічна діяльність органів державної влади повинна здійснюватися на основі вихідних, керівних положень – принципах, що задають модельно-регламентарні рамки будь-якій суспільно важливій діяльності. Якщо вести мову про засади (принципи), якими керується Міністерство юстиції України при забезпеченні люстраційних процесів, то до них можна віднести:

- верховенства права та законності;
- відкритості, прозорості та публічності;
- презумпції невинуватості;
- індивідуальної відповідальності;
- гарантування права на захист.

На основі проаналізованого матеріалу було виділено наступні основні функції Мін'юсту щодо забезпечення процесів очищення влади:

1. Організаційна. Дана функція полягає в забезпеченні з боку Міністерства юстиції організаційно-правового обрамлення порядку проведення люстраційних перевірок та формування структури інститутів проведення люстрації.

2. Координаційна. Мін'юст забезпечує якісно прогресивну взаємодію між різновідомчими органами в процесах очищення влади.

3. Інформаційна. Шляхом ведення публічно доступного Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади», Мін'юст забезпечує інформування громадськості щодо реалізації люстраційних процесів у державі.

Для забезпечення кінцевого якісно необхідного результату будь-яке державне відомство повинно сформулювати комплекс завдань, поставлених до виконання. Що ж до основних завдань Департаменту з питань люстрації, то до них можна віднести:

1. Забезпечення ефективного виконання завдань та здійснення повноважень Міністерства під час формування і реалізації державної політики з питань очищення влади (люстрації).

2. Сприяння здійсненню процесу очищення влади та відновлення довіри до державних органів та органів місцевого самоврядування.

3. Сприяння недопущенню до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади, підрив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини.

4. Забезпечення здійснення заходів щодо співпраці Міністерства з державними органами, Громадською радою з питань люстрації при Міністерстві, громадськістю та іншими інститутами громадянського суспільства з питань очищення влади (люстрації).

5. Забезпечення проведення перевірок, передбачених Законом України «Про очищення влади».

Здійснивши аналіз нормативно-правового масиву з питань проведення люстрації, було встановлено низку компетенційних повноважень Міністерства юстиції України в процесах очищення влади, а саме:

- формує порядок проведення перевірок, передбачених ЗУ «Про очищення влади»;
- розробляє план проведення перевірок по кожному органу державної влади та органу місцевого самоврядування, підприємству, в якому працюють особи, що підлягають перевірці;

- для забезпечення здійснення громадського контролю за процесом проведення перевірки утворює дорадчий громадський орган з питань люстрації (Громадську раду з питань люстрації при Міністерстві юстиції України);

- у триденний строк з дня надходження заяви про застосування заборони до судді або інформації про неподання суддею декларації звертається до Вищої ради юстиції та/або Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з пропозицією про прийняття подання про звільнення судді з посади;

- протягом трьох днів з дня отримання у паперовій формі копій довідки про результати перевірки та відповіді/висновку/судового рішення надсилає їх до Вищої ради юстиції та/або Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та звертається з пропозицією про прийняття подання про звільнення судді з посади;

- забезпечує ведення Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади»;

- подає на затвердження КМУ перелік органів, що здійснюють перевірку достовірності відповідних відомостей щодо застосування заборон, передбачених ЗУ «Про очищення влади»;

- здійснює аналіз матеріалів люстраційної перевірки.

Незважаючи на прогресивність тенденцій в процесах проведення люстрації, виключно політичні засоби її проведення не здатні забезпечити позитивний кінцевий результат. Для цього потрібна політична воля.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Бугайчук А. А.,**

студент 4 курсу 21 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України  
Національний юридичний університет імені  
Ярослава Мудрого

## **СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ В УКРАЇНІ**

Актуальність даної теми обумовлюється тим, що в Україні існує необхідність впровадження судового прецеденту як джерела права. Низька якість системи нормативно-правових актів та необхідність збереження самої суті судової гілки влади спричиняють потребу у створенні судових прецедентів та визнанні нормотворчих функцій Конституційного Суду України та Верховного Суду України.

Ще зовсім недавно в правовій науці прецедент як джерело права оцінювався тільки негативно, проте останнім часом критичні висловлювання щодо цього питання кардинально змінили свій зміст. Враховуючи зростання ролі судової гілки влади, думки щодо включення судового прецеденту до джерел права з'являються все частіше. Сьогодні судам відведено головну роль у забезпеченні ефективної протекції прав, свобод та особистих інтересів громадян. Саме суди є тими ефективними правовими засобами захисту інтересів громадян на національному рівні, до яких за Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод необхідно звертатися за захистом своїх прав, перш ніж звертатися до Європейського суду з прав людини.

Щоб з'ясувати, чи наявні в Україні необхідні умови для становлення судового прецеденту як джерела права, доцільно спочатку виявити його юридичну природу.

Загальна теорія права судовий прецедент визначає як одну із зовнішніх форм права. Судовий прецедент утворюється судовим органом, який спеціальними правотворчими повноваженнями не наділений, на відміну від, наприклад, парламенту. Суд здійснює правосуддя і є одним із органів правозастосування, результатом діяльності якого є акти застосування права (рішення, ухвали, вироки).

Поряд з цим, органи судової влади при відсутності нормативно-правової регламентації здійснюють нормотворення, необхідне для вирішення конкретної юридичної справи. Проте норма права, створена судом, стає прецедентом тільки при розв'язанні подальших аналогічних справ. А в разі багаторазового використання стає джерелом права.

Якими ж ознаками повинен характеризуватися судовий прецедент? Перш за все, він повинен бути формально обов'язковим волевиявленням судового органу, який водночас може здійснювати і нормотворчі функції; містити норму чи принципи права; по-друге, повинен мати письмову та юридичну зовнішню форму виразу, властиву актам суб'єкта нормотворення; по-третє, він повинен виникати при відсутності нормативно-правової регламентації (наявності прогалин); по-четверте, судовий прецедент повинен застосовуватися при розгляді аналогічних справ, забезпечуватися державою; по-п'яте, він має поширювати свою дію лише на суб'єктів та відносини в аналогічних справах; і, нарешті, судовий прецедент повинен мати обов'язковий характер, як правило, для суб'єктів застосування права.

Отже, під судовим прецедентом слід розуміти письмовий юридичний акт суду, що містить принципи чи норми права і є загальнообов'язковим при розв'язанні аналогічних справ.

Нині судовий прецедент не є джерелом права в Україні, проте історики вважають, що прецедентне право мало місце в українській історії. Вони стверджують, що посилання на

судові рішення (зокрема, судову діяльність князів) наявне у Руській Правді, наприклад, у ст. 23 Короткої її редакції «Так судив Ярослав, так вирішували і його сини». Судова практика, що склалася на початку XVIII ст. визначала, наприклад, правоздатними всіх мешканців міст.

Судові прецеденти відіграють важливу роль і в становленні міжнародного права, нових принципів та норм права в певних його галузях та інститутах. Так, Стаття 38 Статуту Міжнародного Суду серед джерел права називає судові рішення, як додатковий засіб для визначення правових норм (із застереженням, що міститься у статті 59 Статуту). Водночас, у статті 59 підкреслюється, що «рішення Суду є обов'язковими лише для сторін, які беруть участь у справі і лише по даній справі». Тобто, в аналогічній справі Суд може врахувати попереднє рішення і використати аргументи чи навіть рішення, але лише за умови, що таке рішення буде сформульоване по-новому у даній справі.

В Україні нормативно-правовий акт є основним джерелом права, проте спостерігається тенденція до збільшення питомої ваги судових прецедентів. Проте і дотепер у нас відсутня як концепція прецедентного права, так і уподібнена практика застосування прецедентних рішень судами. Це не дивно, адже у романо-германському типі правових систем існує чіткий розподіл між правотворчою, правозастосовчою та правотлумачною діяльністю. Більше того, юридична практика століттями формувалася таким чином, що законодавчі положення доповнювалися актами офіційного тлумачення та судової практики, яка формувалася в межах діючих джерел права і для їх ефективного застосування.

Акти тлумачення та судова практика створюють додаткові норми, які доповнюють чинну систему норм. Наприклад, у Нідерландах (де нормотворчі функції судової влади вищі, ніж в інших правових системах континентального права) судові прецеденти, в яких дається інтерпретація положень Конституції, законодавчих актів та міжнародних договорів, включені до системи джерел права. Хоча використовуються суддями в основному з метою з'ясування змісту законів. В той же час суди не зобов'язані дотримуватися попередніх судових рішень.

Отже, очевидною для романо-германського типу правових систем є тенденція до посилення позицій судів в тлумаченні законів, а також потреба у визнанні їх суб'єктами нормотворчості поряд з іншими суб'єктами правотворення.

Сьогодні в Україні характерною є деформалізація системи джерел національного права та формування самостійної судової гілки влади. А це потребує і з'ясування питання про можливість суддівської нормотворчості, умови функціонування такого джерела права як прецедент, його юридичної природи.

На нашу думку, впровадження судового прецеденту як джерела права дозволить створювати і фіксувати норму права більш оперативно, ніж у ході тривалого правотворчого процесу, і дасть можливість доповнити, конкретизувати закон приписом підзаконного характеру (аналогічно відомчому нормотворенню); заповнити та подолати прогалини у системі джерел права; забезпечити таким чином врегулювання ширшого кола відносин. У чинному законодавстві України має бути чітко визначене коло суб'єктів, які будуть уповноважені створювати нормативно-правові прецеденти, сфери та межі, в яких вони формуватимуться, юридична сила цих актів, факультативний підзаконний характер та місце у системі джерел права України.

Вважаю, що таким суб'єктом найдоцільніше буде визнати Верховний Суд України, оскільки з кожним роком його постанови відіграють дедалі більш вагому роль у процесі здійснення правосуддя через велику кількість прогалин у законодавстві та наявність формувань, які дають підстави двояко тлумачити їх зміст. Думаю, що надання судовим

актам Верховного Суду певною мірою нормативності буде мати значний зворотний вплив на самі суди, спонукатиме суддів виносити і писати якісні судові рішення. Адже будь-яке з них може потрапити у фокус вищих судових інстанцій.

Проте слід зазначити, що Україні слід досить виважено підходити до питання впровадження судового прецеденту як джерела права, адже у нас трапляються непоодинокі випадки, коли через корумпованість суддів рішення суду є неправомірним, і якщо б діяв судовий прецедент, це призвело б до максимальної несправедливості. Також в Україні існує проблема недостатнього рівня кваліфікації суддів та недотримання принципу незалежності суддів.

Отже, для якісного впровадження судового прецеденту до джерел права нам необхідні, перш за все, правосвідоме суспільство і реальна правова держава, в якій визнання і дотримання права буде основною та першочерговою метою. Суспільство має бути орієнтоване на ті демократичні засади, які зазначені в Конституції України, в якій проголошений принцип верховенства права. Сучасні тенденції, що висвітлюють прагнення України до європейської та світової інтеграції, мають втілитися в реальність та стати нормою суспільного життя.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Лапкін А. В.

**Будзинська Т. С.,**

студентка 4 курсу 14 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ**

Видатний французький правник Ш. Л. Монтеск'є стверджував, що для людства немає нічого важливішого, ніж правосуддя.

У даний час питання реформування судової системи України є досить актуальним, оскільки сучасний стан розвитку системи правосуддя характеризується відсутністю системного й узгодженого розуміння подальшого проведення та завершення судової реформи. Недосконалість концептуального бачення реформування судової системи неодноразово призводила й призводить до непослідовності, невиправданого зволікання, останнім часом – поспішності в її проведенні, роблячи її час від часу заручницею різних політичних сил. Проте, в ідеалі вона має ґрунтуватись на чіткій науково обґрунтованій стратегії. Тому значна кількість науковців, народних депутатів, працівників судових органів зазначають, що Україна потребує докорінної перебудови судової системи. Окремі аспекти судової реформи протягом останніх років досить широко висвітлювалися у науковій літературі. Зокрема, вони знайшли своє відображення у працях Л. М. Москвич, Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна, В. Д. Бринцева, В. С. Стефанюка, О. М. Коротуна, В. В. Кривенка, С. В. Прилуцького, М. І. Козюбри, В. Ф. Опришка, В. В. Онопенка, Д. М. Притики та ін.

У Конституції України зазначено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої й судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Основним Законом межах

і відповідно до законів України. Судовій владі присвячено окремий розділ Конституції України – розділ VIII «Правосуддя».

Новий період вдосконалення судової системи розпочався з прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010р., який сьогодні діє в редакції від 1 квітня 2015р. та проведенням у державі судово-правової реформи. Реформа, яка законодавчо закріпила новий правовий статус судів, передбачає також і належне теоретико-методологічне забезпечення інститутів судової влади України.

При проведенні судової реформи варто звернути увагу на активно обговорюване політологами, соціологами та юристами твердження про необхідність вивчення і запозичення досвіду інших країн. На думку багатьох політиків, науковців та практиків концепцію судової реформи слід сформулювати як концепцію вдосконалення судочинства для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів.

Досвід багатьох європейських країн свідчить про те, що суди насправді можуть бути доступним й ефективним способом захисту прав, свобод та інтересів людини. Таким чином, врахування здобутків європейських країн у сфері судочинства, правових стандартів, вироблених на загальноєвропейському рівні, дослідження практики Європейського суду з прав людини є необхідною умовою розробки й вдосконалення теоретичного та нормативного підґрунтя функціонування судової системи в Україні.

Наприклад, О. В. Капліна вважає за потрібне розробити спеціальні процедури ювенальної юстиції, які дозволять краще враховувати права та інтереси неповнолітніх. В багатьох країнах Європейського союзу створюються окремі суди щодо неповнолітніх чи формуються спеціальні структурні підрозділи на базі загальних судів із судів, які спеціалізуються на розгляді справ із участю неповнолітніх.

Однак, дотримання європейських стандартів не означає, що потрібно побудувати судову систему за певною копією. З цього приводу доречним є погляди М. Козюбри, що європейські стандарти щодо судової влади – це не стільки єдиний еталон, за яким потрібно будувати судову систему, скільки певні цінності, на які слід орієнтуватися при її реформуванні.

На мою думку, вирішення питання щодо реформування судової системи України потребує особливого підходу, оскільки потрібно врахувати національну культуру, традиції й характер українського народу. Можна запозичити найдемократичніші принципи правосуддя, але вони не будуть працювати, якщо не сприйматимуться ані суспільством, ані особами, які будуть їх реалізовувати на практиці.

Одним з головних завдань судової реформи є реалізація демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою практикою та наукою. Проте, процес реформування судової системи буде успішним лише тоді, коли буде розумітися як соціальне завдання, що стоїть перед народом та державою.

За роки існування України як незалежної, демократичної та правової держави, в якій права та інтереси людини і громадянина проголошено Конституцією України найвищою соціальною цінністю, що визначає спрямованість розвитку і діяльності держави, одним із найактуальніших питань залишається реформування судової системи. Мусимо наголосити, що до сьогоднішнього часу судова реформа так і не закінчилась, а судова система й надалі перебуває у повному невизначені. Це пов'язано з тим, що реформування судочинства стикається з багатьма труднощами, які спричинені низкою чинників суспільно-політичного, економічного та ментального характеру, тяжким радянським спадком та зовнішнім втручанням. Однак, найголовніше, на думку багатьох вчених, – це шалений спротив корумпованості українського народу.

Таким чином, Україна перебуває в очікуванні нового етапу проведення судової реформи. Але перш ніж її розпочати, потрібно чітко окреслити цілі, які будуть досягнуті в результаті проведення реформи. Так як в Україні залишається невирішеним значне коло питань, зокрема суди не мають можливості впоратися з обсягом роботи тими силами, якими володіють сьогодні. Найбільш гостро стоять проблеми фінансування інститутів судової влади і кадрового забезпечення. Для підвищення рівня довіри з боку громадськості необхідні більша прозорість в управлінні судовою системою зокрема та у відправленні правосуддя взагалі. Важливо також, аби судді зрозуміли, для того, щоб реформувати українське судочинство й наблизити його до європейських стандартів, необхідні значні зміни. Вкрай важливо, щоб й інші гілки влади усвідомили незалежність судової влади та дотримувались цього на практиці. Проте, це лише першочергові заходи, які мають бути вирішені в рамках сьогоднішньої судової реформи. Адже міцна й незалежна система є обов'язковою для країни, що прагне стати членом цивілізованої Європи.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Вакуляк Ю. А.,**

студентка 4 курсу 11 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ФОРМУВАННІ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ ТА ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ**

Професія судді визначається головною у забезпеченні захисту прав та інтересів людини. Так, суддя-практик у своїй діяльності приймає рішення, які визначають авторитет та повагу до держави і є надзвичайно важливими для долі людини. Але коли такі рішення суперечать законодавству або навіть порушують і не захищають права громадян та не відстоюють інтересів держави, то це вже беззаконня, що суперечить ідеї правової держави. Тому особи, відібрані для судових посад повинні мати високі моральні якості й здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію в галузі права.

Формування корпусу суддів є тривалим процесом, який передбачає декілька етапів згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів»: добір кандидатів, їх кваліфікаційну атестацію, внесення подання відповідному органу про можливість призначення або обрання конкретного кандидата на посаду судді, винесення акту про призначення або обрання на посаду судді, припинення повноважень судді.

Вагомою формою взаємодії судової влади з громадськістю, яка впливає із широкого трактування принципу транспарентності, є участь громадян безпосередньо у здійсненні правосуддя.

Участь громадськості у формуванні корпусу суддів та здійсненні правосуддя тісно пов'язана й впливає з принципу народовладдя, закріпленого у ст. 5 Конституції України, та принципу участі громадян в управлінні державними справами, встановленого ст. 38 Конституції України. Законодавчо основи участі громадськості закріплені, але одностайності щодо необхідності, доцільності та перспективності їх запровадження серед юристів

немає. На сьогодні, це питання досить активно дискутується, особливо на черговому етапі судової реформи.

Залучення громадськості у формуванні корпусу суддів та здійснення правосуддя в Україні має свої позитивні так і негативні моменти.

Основними аргументами прихильників залучення громадськості є наступні:

1) громадськість, реалізуючи своє право брати участь у здійсненні правосуддя, стає більш правосвідомою;

2) з практичної точки зору може бути корисною поглянути на справу «свіжим оком»;

3) без підступності до осіб, які будуть наряду з суддями чинити правосуддя.

Негативними моментами є:

1) додаткове навантаження держави щодо фінансування;

2) на сьогодні недостатній рівень розвитку моральності і правової культури населення;

3) вірогідність збільшення неправомірних рішень.

Впровадження участі громадськості у формуванні корпусу суддів та здійснення правосуддя потребує глибокого теоретичного обґрунтування, більш чіткого законодавчого врегулювання та підготовки. Важливим було спершу відпрацювати організаційні моменти формування безпосередньо участі громадян (порядок проведення виборів громадян чи формування їх списків, вимоги, правовий статус, матеріально-фінансового забезпечення), а потім розробити шляхи та методи залучення їх до здійснення правосуддя. За таких умов, участі громадськості в здійсненні судочинства могла би бути більш якісною і сприяла б підвищенню ефективності правосуддя та довіри народу до його здійснення.

Застосування виборності суддів на сьогодні в Україні є передчасним, так як це потребує подальшого глибокого вивчення та ретельної підготовки на науково обґрунтованих засадах.

Прямі вибори суддів громадськістю не допоможуть вирішити проблеми недовіри, до того ж це може призвести до таких проблем – фінансових, організаційних – у процесі реалізації цієї мети.

Вдосконалення питання щодо участі громадськості у формуванні корпусу суддів та здійснення правосуддя буде підвищувати ефективність та прозорість діяльності судової влади, полегшить доступ громадян до системи судового вирішення спорів, забезпечить реальні права та гарантії охорони й захисту прав і свобод людини й громадянина.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Василенко М. Ю.,**

студент 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ**

У даний час як перед українською системою органів юстиції взагалі, так і перед судовою системою зокрема постають серйозні виклики. Суспільство завдає нищівної критики



судам та суддям через відсутність їх незалежності, неупередженості, прозорості та підзвітності. Не можна зволікати з відновленням довіри громадськості до судової системи.

Після видання Президентом України Указу про створення Державної судової адміністрації України більшість функцій Міністерства юстиції України, які стосувалися організації діяльності судової системи, перейшло до неї. Разом з Радою суддів України Державна судова адміністрація повинна визначати нормативні навантаження на суддю, забезпечувати технічні засоби фіксації судового процесу, вивчати практику організації діяльності судів, організовувати запровадження комп'ютерної мережі, діяльність судових розпорядників, встановлювати зв'язки з іншими органами та установами, в тому числі й інших держав, розробляти пропозиції щодо її удосконалення.

Для якісного зміцнення судової гілки влади по відношенню до інших гілок доречно було б зосередитись на удосконаленні стратегічного планування, посиленні фінансових та комунікаційних можливостей системи суддівського самоврядування. У зв'язку з цим пропонується створити окремі структури, які займатимуться стратегічними питаннями діяльності судової системи: стратегічним плануванням, бюджетним та фінансовим управлінням, забезпеченням якості та ефективності правосуддя, питаннями етики та дисциплінарної відповідальності та ін. Ці структури будуть забезпечувати єдність та ефективність суддівського корпусу, що визнається однією з головних цілей роботи Державної судової адміністрації. Такі зміни суттєво вплинуть на налагодження суддівським корпусом відносин з іншими гілками влади та із суспільством у цілому.

Важливою складовою розвитку є міжнародна співпраця. У цьому напрямку необхідне застосування позитивного іноземного досвіду, пов'язаного із підвищенням рівня прозорості та відповідальності судових установ та їхньої діяльності, підвищення професіоналізму та ефективності судової системи, забезпеченням та створенням належних умов для забезпечення доступності приміщень судів для маломобільних груп населення, та створення для них в приміщеннях судів комфортного безперешкодного середовища, сприяння реалізації проєктів щодо створення безперешкодного комфортного середовища для інвалідів в суді та облаштування вхідних груп приміщень судів у відповідності до вимог державних будівельних норм доступу для інвалідів, експертну та технічну допомогу в розробці комп'ютерної програми з питань, пов'язаних з обліком об'єктів майна та документації на проведення робіт з будівництва, реконструкції, капітального ремонту та ін. Все це покликано підвищити ефективність і якість роботи Державної судової адміністрації.

Значну роль відіграє прийняття Парламентом Закону України «Про Національну поліцію», Прикінцеві та перехідні положення якого передбачають створення підрозділів відомчої воєнізованої охорони ДСА України. Відтак на ДСА України покладаються нові повноваження із створення та налагодження роботи відомчої воєнізованої охорони. Проте ні зазначеним Законом, ні жодним іншим нормативним актом не передбачено процесу створення чи реорганізації такої служби, вимог до кандидатів, інших організаційних заходів. Тому вирішення цього питання є першочерговим. Проблемним аспектом виступає і бюджетний процес, де також мають бути передбачені видатки на утримання відомчої воєнізованої охорони, а також останні законодавчі зміни. Доречно скористатися європейським досвідом у питанні створення підрозділу воєнізованої охорони. Так, у Великобританії до 90% охоронців у судах не мають зброї та зараховані до штату суду, але коли є ризик позаштатної ситуації, тоді до підтримання правопорядку в суді залучаються воєнізовані підрозділи поліції, що урегульовано спеціальним договором між судами та поліцією. При організації роботи з охорони судів важливо врахувати і всі можливі ризики та грамотний розподіл людського ресурсу.

Таким чином, ефективність будь-якої влади, в тому числі й судової, залежить від чіткої організації та впорядкування діяльності її органів. Саме на удосконалення діяльності судової гілки влади та її органів спрямована судово-правова реформа в Україні. Важливим завданням судової реформи є удосконалення механізму забезпечення судової системи матеріальними та фінансовими ресурсами, технічними засобами супроводження судового процесу, добору суддівських кадрів, підвищення їхньої кваліфікації тощо. Пріоритетними на сучасному етапі вбачаються: приведення конституційного законодавства та нормативно-правової бази судової реформи у відповідність до європейських та міжнародних норм задля підтримки відповідальності та незалежності судової системи, підвищення рівня прозорості та відповідальності ключових судових установ та їхньої діяльності, підвищення професіоналізму та ефективності судової системи України, посилення ролі громадських організацій у здійсненні моніторингу та підтримці проведення судової реформи.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Венгліньський О. О.,**

студент 4 курсу 17 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРОВІДНА РОЛЬ АДВОКАТУРИ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Основним вектором розвитку України в наш час є орієнтир на становлення правового громадянського суспільства. Ще у 18 столітті один із авторів найбільш радикальної концепції громадянського суспільства Томас Пейн писав, що «людина прийшла до суспільства не тому, щоб стати гіршою, ніж вона була до того, чи мати менше прав, ніж вона мала раніше, а щоб ці права краще оберігати». В останні роки питання становлення громадянського суспільства стало активно досліджуватися вченими різних галузей соціальних знань. Безпосередня актуальність теми дослідження зумовлена сучасними процесами реформування в Україні всіх суспільних відносин та окремих суспільних інститутів. Вчені активно намагаються знайти пояснення тим змінам, які відбуваються в інститутах та функціях громадянського суспільства у зв'язку з розширенням соціальних функцій держави, віднайти нові способи взаємодії його з державними інститутами.

Необхідність затвердження України як правової держави, в якій реально визнається і діє принцип верховенства права, прямо впливає з обов'язків та зобов'язань України перед Радою Європи та Європейським Союзом, і в перспективі значною мірою впливатиме на темпи її інтеграції в європейську спільноту, перспективи членства в ЄС.

Встановити права і свободи громадян, захистити їх може не тільки держава, але й інститути громадянського суспільства, які беруть активну участь у реалізації та захисті прав людини і громадянина. Роль держави в реалізації особою своїх конституційних прав полягає в тому, щоб створити такі умови, в яких особа може максимально реалізувати свої конституційні права, адже, як стверджує В. Темченко, головним критерієм визначення видів та змісту функцій держави сучасного періоду розвитку України є основні права

людини та їх види, що свідчить про їх пріоритетність в діяльності держави та її органів. Усіх суб'єктів реалізації і захисту прав людини і громадянина можна поділити на тих, які наділені функцією захисту від імені держави та тих які дану функцію здійснюють як інститути громадянського суспільства. Так, не менш значною в правозахисній системі в порівнянні з компетентними органами держави займають місце й інституції громадянського суспільства, а саме політичні партії, громадські організації, правозахисні організації, органи місцевого самоврядування і, безумовно, правозахисні інститути, серед яких найважливіший – інститут адвокатури, який забезпечує надання правової допомоги громадянам, юридичним особам та здійснює захист їх майнових прав.

До питання поняття і системи прав людини та їх захисту і забезпечення зверталися у своїх працях сучасні українські вчені у галузі теорії прав людини: В. Бабкін, С. Бобровник, М. Гуренко-Вайцман, А. Колодій, В. Копейчиков, П. Рабінович, О. Скакун, В. Шаповал та інші, проте, у зв'язку із змінами в чинному законодавстві, що регулює відносини у правозахисній сфері актуальність подібних досліджень не зменшується.

У будь-якій правовій державі адвокату належить особлива роль. Адвокат зобов'язаний діяти не тільки в інтересах клієнта, а й в інтересах утвердження верховенства права в цілому, гарантування і дотримання прав людини. Основні положення про роль адвокатів, прийняті на VIII Конгресі ООН по запобіганню злочинам вказують на особливість адвокатської діяльності в суспільстві, яку має поважати і гарантувати уряд під час розробки національного законодавства та його застосування як адвокатами, так і суддями, прокурорами, членами законодавчої та виконавчої влади й суспільства в цілому. Адвокат зобов'язаний суворо дотримуватися вимог професійної етики, визнаних світовим співтовариством, «Загального кодексу правил для адвокатів Європейського співтовариства», Правил адвокатської етики.

Конституція України закріпила право кожного на правову допомогу. Тому саме стаття 59 Конституції проголошує існування одного з найважливіших правових інститутів – адвокатури, основним завданням якого є забезпечення права на захист та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах. Адвокатура не відноситься до правоохоронних органів, але діяльність цього недержавного об'єднання безпосередньо пов'язана із правоохоронною діяльністю.

Завданням адвокатури є сприяння захисту прав і свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Адвокатська діяльність є різноаспектною і визначається загальними завданнями, які ставить перед адвокатурою Конституція України, Закон та міжнародні акти. Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. З метою забезпечення права на захист та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні, адвокати займаються такими видами діяльності: надають консультації та роз'яснення з юридичних питань, усні і письмові довідки щодо законодавства та практики його застосування; складають позовні заяви, скарги та інші акти правового характеру; посвідчують копії документів у справах, які вони ведуть; здійснюють представництво у суді, інших державних органах інтересів громадян та юридичних осіб; надають юридичну допомогу підприємствам, установам, організаціям; здійснюють правове забезпечення підприємницької діяльності та зовнішньоекономічної діяльності громадян і юридичних осіб; виконують обов'язки захисника відповідно до кримінально-процесуального законодавства у процесі дізнання, досудового слідства та в судовому розгляді справи. Право на захист – це сукупність процесуальних прав, задля забезпечення обвинуваченому охорони його законних інтересів,

унеможливлення безпідставного притягнення його до відповідальності. Функція захисту спрямована на виявлення обставин, що виправдовують обвинуваченого, виключають або пом'якшують відповідальність останнього, а також здійснюють охорону його особистих і майнових прав. Як захисник законних прав та інтересів громадян адвокат попереджає органи досудового слідства та суд від порушення конституційних прав свого підзахисного. Головним є те, що спираючись на свій процесуальний статус, адвокат підвищує законність, стимулює охорону прав і законних інтересів своїх клієнтів, забезпечує прийняття процесуальних рішень у точній відповідності до вимог закону. Місце адвоката у суспільному житті визначає Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі у 1988 році), а саме те, що у будь-якому правовому суспільстві адвокату приготована особлива роль. Його обов'язки не обмежуються сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону. Адвокат повинен діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи йому довірено захищати, не лише виступати в суді від імені клієнта, а й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій.

Свідченням того, що адвокатурі належить чільне місце серед юридичних засобів захисту прав людини є те, що на 8-му Конгресі ООН було прийнято спеціальний документ – Основні положення про роль адвокатів, який став найважливішим міжнародно-правовим актом регулювання адвокатської діяльності.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Вилцан А. О.,**

студентка 5 курсу 6 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет України імені Ярослава Мудрого

## **ПРАВО НА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Інститут адвокатури України проходить шлях змін та перевтілень. На шляху до євроінтеграції реформування системи адвокатури відповідно до міжнародних демократичних стандартів є нагальною необхідністю.

Актуальним на сьогодні є питання надання права на зайняття адвокатською діяльністю особам, які відповідають вимогам, передбачених законодавством та не менш важливе значення має допуск адвокатів іноземних держав до зайняття адвокатською діяльністю в інших країнах, їх статус і повноваження. Особлива увага з цього привертається і в Україні, яка вдосконалює вітчизняний інститут адвокатури відповідно до європейських стандартів.

Доцільним вважається дослідження моделей інститутів адвокатури саме країн, які вже втілили свої євроінтеграційні прагнення. Проведення порівняльно-правового аналізу може слугувати одним із методів адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу. Крім того, такий метод надасть можливість виявити недоліки та прогалини у вітчиз-

няному законодавстві, зокрема доречним прикладом може слугувати Федеративна Республіка Німеччина, як модель досконалої європейської держави.

В Україні питання допуску адвоката іноземної держави до професійної діяльності регулюється розділом VIII (ст. 59–61) Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI в редакції станом на 06.02.2015р. (далі – Закон) та деталізується Положенням про перелік документів та порядок включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 01 червня 2013 року № 155 (далі – Положення). Також діяльність адвоката іноземної держави в Україні регулюється Правилами адвокатської етики, затвердженими Установчим З'їздом адвокатів України від 17.11.2012 року та безпосередньо міжнародними договорами України з суб'єктами міжнародного права.

У статті 59 Закону зазначається, що адвокат іноземної держави, який має намір здійснювати адвокатську діяльність на території України, звертається до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем свого проживання чи перебування в Україні із заявою про його включення до Єдиного реєстру адвокатів України. До заяви додаються документи, що підтверджують право такого адвоката на заняття адвокатською діяльністю у відповідній іноземній державі. Перелік таких документів затверджується Радою адвокатів України. Вищезазначене Положення деталізує порядок такого звернення і в розділі 2 вказується, що із заявою про включення до Єдиного реєстру адвокатів України заявник одночасно подає такі документи:

- копію документа, що посвідчує особу, пред'явивши оригінал для огляду посадовій особі КДКА;
- копію документа, який у встановленому законом порядку підтверджує інформацію про проживання чи перебування заявника в Україні, тривалість та статус перебування;
- документ встановленої форми (довідка, витяг) компетентного органу країни, в якій заявник має право здійснювати адвокатську діяльність;
- документ про те, що заявник, на час звернення до КДКА, практикує адвокатську діяльність в своїй державі;
- документ щодо притягнення заявника до дисциплінарної відповідальності за час здійснення ним адвокатської діяльності та про статус застосованих дисциплінарних санкцій (активні, погашені) в країні, де адвокат іноземної держави отримав право здійснювати адвокатську діяльність;
- довідку Ради адвокатів України про відсутність інформації, що заявник останні два роки був виключений з ЄРАУ, або відносно нього приймалося рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю як адвоката України.
- платіжний документ, що підтверджує сплату заявником на рахунок відповідної КДКА одноразового внеску на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування в частині організаційно-технічного забезпечення у розмірі, встановленому рішенням Ради адвокатів України.

Порядок допуску адвоката до професійної діяльності у Німеччині, регулюється наступним чином – особа, яка бажає займатися адвокатською діяльністю в Німеччині повинна подати до місцевої адвокатської палати такі документи:

- підписана письмова заява про прийняття до адвокатської палати;
- підтверджуючий документ, що офіс фактично буде знаходитись у Федеративній Республіці Німеччина;
- довідка про наявність повноважень адвоката у власній країні (видана впродовж останніх 3 місяців);

- документ, що підтверджує наявність відповідного громадянства;
- документ, що підтверджує наявність договору страхування цивільної відповідальності, пов'язаної зі здійсненням адвокатської практики, в Німеччині за шкоду, заподіяну при наданні послуг в сфері німецького права;
- у разі потреби: біографія, фотографія.

Очевидно, що перелік вимог необхідних відомостей до адвоката іноземної держави в Україні ширший, ніж у Німеччині – країні, в якій інститут адвокатури ще з початку його створення формувалася демократичним шляхом, на відміну від історії розвитку адвокатури в нашій державі, де завжди здійснювався вплив держави.

Тому, сьогодні адвокатура у Німеччині існує як незалежна організація в системі правосуддя, а адвокати – практично вільні підприємці, які мають свої контори, наймають службовців.

Між тим зауважимо, що питання надання права на заняття адвокатською діяльністю в ФРН має особливе законодавче регулювання, бо існує спеціальний Закон «Про здійснення діяльності європейськими адвокатами в Німеччині» (EuRAG) від 9 березня 2000 р., окрім загального Федерального положення про адвокатуру 1959 р., яке діє і сьогодні. Цей спеціальний Закон визначає детально умови реалізації професії зарубіжними адвокатами з країн Євросоюзу на території Федеративної Республіки Німеччини. Здебільшого це пов'язує з тим, що у більшості держав-членів Європейського Союзу аналогічні норми імплементувалися у внутрішнє державне право, а у більшості «старих» держав-членів існує правове регулювання, схоже на німецький закон «EuRAG». У зв'язку з цим, особливістю регулювання даного питання у ФРН є те, що Закон «EuRAG» розрізняє два види професійної діяльності зарубіжних адвокатів. Першою з них є здійснення адвокатської діяльності в якості європейського адвоката, що має офіс в Німеччині, другим – тимчасове надання послуг на території Федеративної Республіки Німеччини адвокатів будь-яких держав. Наше законодавство такі моменти не виокремлює, можливо, це пов'язано з прийняттям чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ще у роки, коли Україна не була членом Європейського Союзу.

У Німеччині після прийняття до адвокатської палати, адвокат-іноземець стає членом даної палати, а професійна позиція іноземного адвоката принципово зрівнюється з позицією німецького адвоката. За нечисленними винятками, адвокат, що є іноземцем, наділяється такими ж правами і обов'язками. Слід зауважити, що в Україні законодавчо передбачено аналогічні повноваження адвоката іноземної держави. Розділ 4 Положення передбачає, що адвокати іноземної держави на території України можуть надавати правові послуги лише з питань міжнародного права та законодавства країни, в якій вони отримали право на заняття адвокатською діяльністю. Представництво клієнтів в українських судах всіх рівнів адвокат іноземної держави має право здійснювати лише спільно з адвокатом України на підставі укладеної відповідної угоди. В результаті домовленостей Національної асоціації адвокатів України (НААУ) та Федеральної палати адвокатів Німеччини, які відбулися у лютому 2015 року було досягнуто взаємності щодо надання повноважень адвокату іноземної держави в обох країнах. Таким чином, адвокат іноземної держави має право практикувати на території Німеччини виключно з питань права України та міжнародного права. Такий адвокат не має права надавати правову допомогу клієнтам на території Німеччини з питань німецького права.

А практика адвокатської діяльності в нашій країні свідчить про певні розбіжності між адвокатами інших країн в цьому питанні, так, адвокатом Російської Федерації у 2013 році оскаржувалася зазначена норма Положення, як така, що обмежує його професійні права на

представництво інтересів клієнтів в судах України (справа № 826/18559/13-а від 27.12.2013 р.), але в задоволенні позову і судом першої інстанції, і апеляційної йому було відмовлено.

На основі вищенаведеного порівняння, слід зробити висновки, що норми про допуск адвоката іноземної держави до професійної діяльності в Україні необхідно ще удосконалювати, бо європейські стандарти передбачають дещо іншу модель цього питання. Зокрема, необхідно зменшити перелік документів, які вимагаються від іноземного адвоката, а ввести складання іспиту для перевірки професійних якостей фахівця, як наприклад відбувається у Англії. Адвокат іноземної держави, який склав відповідний іспит, може мати і ширший перелік повноважень щодо надання правової допомоги з питань українського законодавства. Тим більше, що за останні роки НААУ активно проводить переговори з представниками інститутів адвокатури різних країн у сфері співпраці та обміну професійним досвідом з адвокатської діяльності. Наприклад, у 2014 році НААУ вдалося домогтися того, що українські адвокати отримали можливість здійснювати адвокатську діяльність в Англії та Уельсі, а в 2015 році було підписано Меморандум про співробітництво між Асоціацією адвокатів Грузії та Національною асоціацією адвокатів України.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ковальова Я. О.

**Владика Є. С.,**

студентка 4 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ**

Відповідно до практики ЄСПЛ виконання судових рішень розглядається як невід’ємна частина судового розгляду в розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Європейський суд неодноразово робив висновок, що це право стало б ілюзорним у разі, коли б правова система держави допускала, аби остаточне, обов’язкове судове рішення залишалось невиконаним. Це призводить до ситуації, несумісної з принципом верховенства права.

Починаючи з січня 2015 року Міністерством юстиції було розпочато масштабну оптимізацію своєї структури. Зокрема, рішенням Кабміну було ліквідовано Державну виконавчу та Державну реєстраційну служби. Повноваження із реалізації державної політики у сфері примусового виконання рішень та у сфері державної реєстрації передано Міністерству юстиції.

Головними проблемами відомства до започаткування реформи, на мою думку, були:

- відсутність належної мотивації у співробітників,
- висока забюрократизованість,
- побутова корупція на місцях,
- неефективна організаційна структура головних управлінь юстиції,
- надлишкова кількість управлінського апарату.

Кінцевою метою реформ, які поступово запроваджуються у цій сфері, є утворення змішаної системи виконання рішень судів із залученнями приватних виконавців.

Запровадження інституту приватних виконавців судових рішень покликано значно покращити роботу в цьому напрямку. У зв'язку із введенням приватних виконавців наша держава зможе значно скоротити витрати на утримання виконавчої системи. Завдяки реформі з'являться нові робочі місця у приватному секторі, та що більш важливо – повинна відійти в минуле корупція у цій галузі. Що цікаво, це також і можливість для громадян самим обирати, обслуговуватиме їх державний чи приватний виконавець. Водночас слушним на мій погляд є запровадження системи бонусів для працівників цієї сфери.

У 2015 році Урядом було прийнято 3 важливі документи, які забезпечать реформування системи примусового виконання в Україні.

Зокрема, перший з них стосується порядку визначення розміру виплат державним виконавцям з метою виконання положення Бюджетного кодексу (постанова від 11 березня 2015 р. № 126 якою затверджено Порядок виплати та розміри винагород державному виконавцю). Основна ідея полягає в тому, що держава починає мотивувати державних виконавців для того, щоб побороти побутову корупцію в виконавчій службі.

Другий ухвалений Урядом документ стосується реалізації нового пілотного проекту у сфері виконання рішень, а саме – запровадження автоматичного розподілу справ між державними виконавцями та реалізацію системи автоматичного он-лайн контролю за строками виконання рішень та їх ефективністю. Так, раніше справи між державними виконавцями розподілялися несправедливо. Хтось отримував масштабні, цікаві справи і отримував відсоток за їх виконання. Хтось отримував лише справи, які стосувалися виплати аліментів або поновлення на роботі, які було дуже важко виконати. Тепер цей розподіл буде автоматичним і кожен виконавець отримуватиме справедливую частку кожної з категорій проваджень. Реалізація положень цього пілотного проекту, на мою думку, дасть можливість усунути різноманітні корупційні складові у аспекті розподілу справ виконавчих проваджень між виконавцями».

Що також важливо, даний проект передбачає інформатизацію та комп'ютеризацію державних виконавців, які працюватимуть з планшетами. Завдяки цьому всі виконавчі дії – від відкриття провадження до його закриття – будуть проводитися в електронній формі.

Третій документ, який був прийнятий Кабінетом Міністрів, стосується Системи електронних торгів арештованим майном. Тепер цей проект перестає бути пілотним і буде реалізовуватися на постійній основі.

Розмір винагороди виконавця за нововведеннями має становити 2,5% від обсягу стягнення, а максимальна сума, яку зможе отримати виконавець, буде обмежена розміром 50 мінімальних зарплат. Тобто, розмір винагороди покликаний утримати виконавця від отримання неправомірної вигоди. Крім цього вводиться система контролю, яка повинна забезпечити як внутрішній контроль, так і контроль з боку безпосереднього керівника виконавця, а також з боку керівництва ДВС в будь-якому регіоні країни.

Запроваджені зміни покликані і на забезпечення дотримання строків виконавчих дій. Що буде безумовним кроком вперед до розвитку цієї галузі.

Наступним кроком концепції реформування ДВС стане прийняття Закону «Про державну виконавчу службу та приватних виконавців» та Закону «Про виконавче провадження». Прийняття цих законів забезпечить запровадження змішаної системи примусового виконання за участю приватних виконавців. При цьому, як вже зазначалось вище, стягувач отримає вибір – звертатися до державного чи до приватного спеціаліста.



Планується також створення єдиного реєстру боржників з відкритим доступом до його даних. Водночас буде розширено функції програми виконавчого провадження. Заінтересовані особи зможуть створити власний віртуальний кабінет з усією необхідною для користувача інформацією. З часом планується інтегрувати систему виконавчого провадження з іншими реєстрами та банківською системою. А електронну перевірку достовірності документів забезпечуватиме наявність QR-коду.

Головною метою запропонованих змін є підняття ефективності виконання судових рішень. Адже через низький рівень виконання судових рішень інвестори побоюються вкладати гроші в нашу економіку.

Враховуючи те, що на сьогоднішній день у нашій державі реформується не тільки сфера виконання судових рішень, а й, зокрема, зазнає реформ судова система, система правоохоронних органів та інші сфери, проведення вищенаведених реформ проводиться не такими швидким темпами, як того, можливо б хотілося. Не потрібно забувати і про складу ситуацію з фінансуванням цих змін. В умовах, яких опинилась зараз наша країна та наша економіка, у зв'язку із внутрішніми та зовнішніми чинниками, на мій погляд дуже не просто швидко запроваджувати будь-які зміни та належно і вчасно їх фінансувати.

Підсумовуючи все вищенаведене хочу зазначити, що якщо у нашій країні підніметься рівень виконання судових рішень, то я впевнена, що з'явиться більше інвестицій. Якщо буде більше інвестицій – буде створено більше робочих місць та наша економіка відповідно розвиватиметься ще швидше. Реалізація запланованого повинна забезпечити зниження корупції у цій сфері, зниження паперового документообігу та збільшення зарплат державним виконавцям, а також утворення конкуренції з приватними виконавцями, що повинно стати запорукою ефективної роботи системи в цілому.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юрєвич І. В.

**Власенко В. О.,**

студентка 4 курсу 16 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ГОЛОВНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА МАТЕРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ОБВИНУВАЛЬНОЇ ПРОМОВИ ПРОКУРОРА В СУДІ**

Важливість процесуального становища прокурора (уповноважений виступати в суді від імені держави) та здійснення ним процесуальної діяльності на професійній основі потребують, щоб його виступ у судових дебатах відбувався в суворій відповідності із процесуальним законом.

Нормативною базою у цій сфері є міжнародно-правові документи, зокрема Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, рішення Європейського суду з прав людини, Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів, прийняті на Восьмому конгресі ООН у 1990 році, Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків і прав прокурорів, ухвалені Міжнародною асоціацією прокурорів у 1999 році, тощо.

Обвинувальна промова в судових дебатах є своєрідним підсумком усієї обвинувальної діяльності прокурора в суді, що здійснюється на професійній основі, а тому процесуально він не має права відмовитися від її проголошення.

Прокурор як представник державного обвинувачення, в дебатах виступає першим, оскільки від його процесуальної позиції залежать подальші дії інших учасників судового провадження та суду (без підтримання державного обвинувачення рух провадження припиняється, крім випадків, коли воно набуває статусу приватного). Крім того, лише вислухавши доводи сторони обвинувачення, сторона захисту отримує реальну можливість на засадах змагальності спростувати позицію обвинувачення у своїх захисних промовах.

Однак уже під час судового розгляду (особливо в тих випадках, коли судові засідання неодноразово відкладалися) прокурор повинен планомірно формувати свою обвинувальну промову, включаючи дані, які становитимуть основу його виступу в судових дебатах. Зокрема: 1) зробити виклад характеристики доказів, які досліджено; 2) сформулювати найбільш важливі тези, висновки, що випливають з аналізу вже перевірених у суді доказів; 3) викласти суть пропозицій з тих чи інших питань, вирішення яких він зобов'язаний висвітлити у своїй промові.

Перед тим як суд оголосить судові дебати відкритими, прокурор має право клопотати про оголошення перерви в судовому засіданні на час, об'єктивно необхідний та достатній для внесення в судову промову коректив, обґрунтувавши при цьому свою позицію.

Під час проголошення промови прокурору обов'язково слід дотримуватися вимог ч. 5 ст. 364 КПК, згідно з якою учасники судового провадження мають право посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні, тобто спиратися виключно на обставини, встановлені під час судового розгляду.

За загальним правилом суд не має права обмежувати тривалість судових дебатів певним часом, а отже, і виступів кожного з учасників зокрема. Водночас слід мати на увазі, що головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів (у тому числі прокурора), якщо він після попереднього зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів (ч. 6 ст. 364 КПК).

Кожен випадок припинення судом виступу прокурора в судових дебатах повинен оцінюватися як неналежне виконання останнім своїх службових обов'язків із вжиттям відповідних заходів реагування керівником прокуратури.

Свою промову в судових дебатах прокурор повинен складати письмово (повний текст або у вигляді окремих її тез), долучивши після завершення судового розгляду до наглядового провадження (пп. 22, 36 галузевого наказу).

Матеріальний аспект обвинувальної промови, а саме – її структура та зміст визначаються загальними принципами кримінального судочинства та предметом доказування у кримінальному провадженні.

У Методичних рекомендаціях «Щодо участі прокурора у судових дебатах у кримінальному провадженні» запропоновано сформовану багаторічною практикою структуру обвинувальної промови з наступними елементами: вступ; викладення обставин кримінального правопорушення, які прокурор за результатами судового розгляду вважає доведеними; аналіз і оцінка досліджених під час судового розгляду доказів; юридичне обґрунтування кваліфікації кримінального правопорушення; характеристика особи обвинуваченого та за необхідності – потерпілого (за наявності впливу його особистості на формування кримінальної поведінки обвинуваченого); аналіз обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання обвинуваченого; аналіз причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального

правопорушення; пропозиції щодо міри покарання; пропозиції щодо вирішення цивільного позову та з інших питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку; висновок (закінчення).

В обвинувальній промові прокурора не можна недооцінювати значення саме висновку (закінчення), який надає промові завершеності, є її логічним підсумком.

Проте, варто пам'ятати, що незважаючи на переконливість прокурора у попередніх частинах обвинувальної промови, усі висновки стосовно доведеності вини обвинуваченого робить суд. Згідно з ч. 1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вина не буде встановлена обвинувальним вироком суду.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Вовна І. В.,**

студент 4 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ В ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ МІНІСТЕРСТВОМ ЮСТИЦІЇ**

В Україні корупція є однією з проблем, які потребують невідкладного розв'язання. Вона становить значну загрозу демократії, реалізації принципу верховенства права, соціальному прогресу, національній безпеці, становленню громадянського суспільства. Тому створення дієвої системи запобігання корупції, розроблення комплексних заходів для протидії цьому явищу, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків є одним із пріоритетів держави та Міністерства юстиції.

Однією із найважливіших складових сучасного історичного моменту України є максимально швидке формування повноцінного, вільного від корупції громадянського суспільства. Успішне розв'язання проблеми протидії корупції є пріоритетом держави, і оскільки Україна проголосила європейський вибір, особливої актуальності набуває досягнення відповідності між задекларованими цілями і повсякденною дійсністю. Ця справа для нашої держави така ж важлива, як і утвердження реальної демократії у політичному житті, побудова соціально орієнтованих ринкових відносин у вітчизняній економіці та її інтеграція до глобальної економіки.

Прояви корупції весь час видозмінюються, а тому вдосконалення антикорупційної системи є предметом постійної та кропіткої роботи Міністерства юстиції. Відправною точкою запровадження принципово нової системи подолання корупції в нашій державі стало прийнятий Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції», що окреслював її основні принципи та складові.

Як зазначено у Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 рр., ухваленій Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1011/2011: «Корупція в Україні набула більш системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий і найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей.

Масштаби поширення корупції загрожують Національній безпеці України». Саме тому перед наукою постає запитання: чому численні антикорупційні заходи держави не дають належних результатів і корупція продовжує поширюватися? Серед дослідників проблеми корупції в Україні можна виокремити таких відомих учених, як: М. Мельник, М. Михальченко, А. Алексєєва, В. Геращенко, Н. Котов, О. Романюк, А. Прокоп'єв, В. Тацій, Л. Чуріхіна.

Залучення інститутів громадянського суспільства до заходів із запобігання і протидії корупції є одним із засадничих принципів антикорупційної політики. Тільки нещодавно почалися перші кроки по залученню до процесів формування та реалізації державної антикорупційної політики громадськість. Інститути громадянського суспільства, безперечно, виступають джерелом інформації щодо громадської думки з цього питання.

Також недоопрацьований превентивний блок. Йдеться, насамперед, про запровадження механізмів перевірки декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, а також здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Також потребує суттєвого удосконалення законодавче забезпечення антикорупційної діяльності. Закон України «Про запобігання корупції» – це лише перший крок у цьому напрямку. На мою думку наступним кроком є ратифікація рекомендацій Конвенції Ради Європи про корупцію у контексті кримінального права, яка передбачає відповідальність юридичних осіб за дачу хабара, посередництво та відмивання грошей, вчинених в особистих інтересах будь-якою особою, яка діяла як приватна особа, чи як представник тієї чи тієї юридичної особи або обіймає керівну посаду у цієї юридичної особи. Ця норма є однією з обов'язкових рекомендацій об'єднання GRECO (група держав проти корупції) Ради Європи і діє у більшості розвинених країн.

Отже, здійснене нами дослідження дає право стверджувати, що корупція належить до тих проблем, які неможливо вирішити у відриві від політичних, економічних соціальних проблем. На рівень і динаміку корупції в Україні особливо вплинуло і продовжує впливати державне регулювання різних сфер економічного і соціального життя, обмеження свободи бізнесу, зокрема не підготовлена «шокова» демократизація суспільного життя, яка за слабких державних і суспільних інститутів, відсутності демократичних традицій. Водночас питання громадської думки є запорукою успішного подолання корупції в державі, а саме – формування у кожного з нас негативного ставлення до її проявів, що має відобразитися у відмові від корупційного способу досягнення власної мети.

Невраховані превентивні заходи запобігання і протидії корупції, коли вони являються одним з основних механізмів і попереджують негативний вплив.

Всі ці фактори не були враховані Міністерством юстиції при плануванні і розробці антикорупційних програм і заходів, був відсутній системний підхід до вирішення цієї складної проблеми. Водночас досвід країн, які досягли такого рівня корупції, що вона вже суттєво не впливає на соціально-економічний розвиток, свідчить, що лише комплексний підхід, включення політичних, економічних, соціальних механізмів може дати реальні результати. Саме такий підхід демонструють розвинуті демократичні країни.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

Гнітько О. О.,

студентка 5 курсу 10 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО ТА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ

Сьогодні прийнято говорити про професійну етику лікаря, педагога, журналіста, депутата, судді, відповідні етичні кодекси в бізнесі, у військових, у сфері торгівлі, існують міжнародні етичні кодекси для працівників музеїв, товариства Червоного хреста і в рамках інших міжнародних організацій. В силу поглиблення професіоналізації праці перед спеціалістами різноманітних напрямів все частіше виникають моральні колізії, вирішити які, спираючись тільки на професійні знання не можливо. Більше того, професійне захоплення, позбавлене моральних критеріїв та цінностей, може бути небезпечним як для самої людини, так і для оточуючих, а в більш широких масштабах – і для суспільства в цілому. Тому проблеми професійної етики зовсім не зайвий додаток до професійної освіти.

Отже виникає така галузь наукового знання, як професійна етика. Проте є дискусія з приводу визначення професійної етики. Одні вчені вважають, що професійна етика виникає як наука про професійну *мораль*, яка складається з «особливих» норм моралі, що доповнюють загальні моральні принципи. Інші вчені, навпаки, вважають, що деякі моральні норми і принципи в професійній етиці повинні бути обмежені (наприклад, адвокат – не завжди гуманним). Третя група вчених вважає, що неправильно шукати якісь особливі моральні норми для професіоналів, як неправильно і обмежувати (ігнорувати) загальні норми.

Професійна етика – система конкретизованих моральних норм і принципів з врахуванням особливостей тієї чи іншої професійної діяльності людей.

Професійна діяльність, об'єктом якої стають живі люди, утворює складну систему взаємоперехідних, взаємозумовлених моральних стосунків. До цієї системи належить перш за все: 1) ставлення спеціалістів до об'єкта праці (слідчий – обвинувачений, лікар – хворий), 2) стосунки спеціаліста з колегами (адвокати між собою), 3) ставлення спеціаліста до суспільства (призма професійної діяльності, анекдот).

Професійна етика є збірним поняттям, вона охоплює весь спектр професійних відгалужень етики: медичної, юридичної, педагогічної тощо.

Що стосується юридичної етики, то в центрі уваги знаходиться питання щодо ролі, характеру та ступеня впливу морально-етичних категорій – добра і зла, обов'язку і совісті, справедливості та відповідальності, гідності та честі або їхньої відсутності на професійну діяльність юристів усіх професій.

Постійне спілкування з людьми, необхідність прямого втручання і участі в їх долях зобов'язує представників окремих професій виконувати моральні норми завжди і скрізь. Це спеціалісти, від непродуманих слів і рішень яких можуть настати незворотні наслідки (наприклад, позбавили волі невинного). Це важливо, якщо людина за збігом обставин попадає під владу посадової особи, від якої залежить її подальша доля. За таких обставин на перший план виступають властивості морального характеру, що притаманні цій посадовій особі, її моральні принципи і ставлення до конкретних обставин (золоте правило посадової особи).

Особливе значення юридичної етики зумовлене специфікою професійної юридичної діяльності, а також важливими соціальними функціями, які виконують юристи. Зокрема одними з таких юристів є адвокати, що в своїй діяльності безумовно повинні дотримуватися даних стандартів та принципів.

До такої специфіки належить:

1. Основні юридичні професії включають наявність влади над іншими людьми і вирішення їх доль;

2. Повноваження, закріплені за посадами, які обіймають юристи, є досить широкими, а відповідно породжують серйозні моральні, матеріальні та правові наслідки;

3. Робота юристів – це постійний розгляд і вирішення міжособистісних конфліктних ситуацій, де зіштовхуються діаметрально-протилежні інтереси, і їх вирішення має бути справедливим. Оскільки незаконне, несправедливе розв'язання конфлікту – це причина виникнення нового;

4. Спілкування з людьми під час здійснення професійних обов'язків дуже часто відбувається в критичних ситуаціях в режимі підвищеної психологічної напруги. Проблема в тому, що в нервовому напруженні значно важче дотриматися моральних норм;

5. Важливою особливістю професії юриста є гласність, «прозорість» процесу роботи, можливість об'єктивної оцінки діяльності посадової особи. Це зобов'язує юриста контролювати емоції, тому що кожне промовлене слово має свої наслідки, і йдеться не тільки про зміст слів, але й про манеру висловлюватись.

Отже, стає зрозуміло, що професія юриста, зокрема адвоката має важливе соціальне значення і є необхідною для нормального функціонування суспільства. Якщо узагальнити, основною метою діяльності адвоката є забезпечення справедливості, що є дуже не легкою справою, оскільки ще з Античності і до наших днів серед науковців і пересічних громадян є суперечка, що ж слід вважати справедливим. Звичайно, передусім, адвокат у своїй діяльності повинен строго дотримуватись норм права, зокрема, які забезпечують права людини. Але цього недостатньо. Слушною видається думка, що елемент справедливості досягається гармонією права і моралі. Тому у своїй діяльності юристи загалом, так як і адвокати повинні керуватися нормами моралі, етики, що в свою чергу відображаються у відповідних актах професійної етики. Відповідно для адвокатів таким актом є Правила професійної етики адвокатів від 17.11.2012 року. Ці Правила слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні ними своїх багатоманітних та іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами України, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката у дисциплінарному провадженні кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки; водночас специфіка, комплексний характер обов'язків, що лежать на адвокатурі, обумовлюють необхідність збалансування служіння адвоката інтересам окремого клієнта з інтересами суспільства в цілому, дотриманням принципів законності і верховенства права. Тобто якщо узагальнити, то можна говорити про те, що Правила регулюють професійні відносини адвоката з клієнтом та безпосередньо суспільством, під час здійснення адвокатом своїх професійних обов'язків. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних професійних обов'язків адвоката.

Слід зазначити, що Правила адвокатської етики складаються з X Розділів та 67 статей. Відповідно порушення цих Правил адвокатами є підставою для притягнення їх до дисциплінарної відповідальності.

І на останок також варто звернути увагу на те, що Правила адвокатської етики були прийняті З'їздом адвокатів України, а повноваження тлумачити їх належить Раді адвокатів України, що свідчить про те, що цей документ є актом корпоративної професійної етики.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Овчаренко О. М.

**Гойко Ю. І.,**

студент 5 курсу 1 групи господарсько-правового факультету, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДО ПИТАННЯ ЩОДО МОНОПОЛІЗАЦІЇ АДВОКАТАМИ ПЕВНИХ ВИДІВ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Більшість європейських країн є прикладами повної або часткової монополії адвокатів на юридичному ринку. Прикладами держав з повною монополією адвокатів в юридичній професії (представництво в судах, консультування) є Австрія, Кіпр, Чехія, Німеччина та Угорщина. Державами, в яких адвокати користуються монополією на представництво в судах (але не на консультування), є: Бельгія, Литва, Норвегія та Португалія.

Україні, як державі на шляху до європейської інтеграції, необхідно перейняти досвід європейських країн, в тому числі що стосується монополізації адвокатами певних видів юридичної діяльності, звісно, пристосовуючись до власних умов.

04.02.2015 р. у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та деяких інших законодавчих актів України (щодо статусу і гарантій адвокатської діяльності та формування і роботи органів адвокатського самоврядування), яким пропонується ввести так звану монополію адвокатів на представництво в судах. Мова йде про те, що представництво інтересів фізичних та юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства, а також під час розгляду справ про адміністративні правопорушення та у виконавчому провадженні мають право здійснювати виключно адвокати. Такі вимоги не поширюються на працівників органів державної влади, місцевого самоврядування, працівників підприємств, установ, інтереси яких вони представляють, законних представників, у випадках, передбачених законодавством. Ініціюється не повна монополія адвокатури на юридичні послуги, а лише часткова монополія – передусім на представництво і захист у суді.

Я вважаю цю норму прогресивною для вітчизняного законодавства, оскільки таким чином можна досягти посилення якості захисту, який надається в різних провадженнях. Правова допомога, яка надаватиметься адвокатами (у порівнянні з іншими фахівцями права або родичами чи іншими особами, що виступатимуть у ролі представника), буде якіснішою та ефективнішою. Як аргументи на підтвердження цього можу зазначити, що по-перше, порядок набуття статусу адвоката передбачає наявність повної вищої юридич-

ної освіти, 2-річний стаж роботи в галузі права, складання кваліфікаційного іспиту, стажування. Це є складна процедура, в результаті якої адвокатом має право називатися особа, яка має відповідний рівень знань з історії, структури і діяльності адвокатури та усіх галузей законодавства, має відповідні уміння й навички зі складання документів, тобто є професіоналом. До того ж, адвокат зобов'язаний підвищувати свій професійний рівень, тобто удосконалювати свою професійну діяльність.

По-друге, перевагою адвокатів перед іншими фахівцями в галузі права та іншими особами, що виступають в якості представників, є існування і гарантії дотримання адвокатської таємниці. Ця особливість вирізняє адвокатів з-поміж інших юристів і робить їх унікальними. Адже з одного боку, законом забороняється вимагати від адвоката надання відомостей, що становлять адвокатську таємницю, він не може бути допитаний як свідок з цих питань (окрім випадків, встановлених в законі), забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних зі здійсненням адвокатської діяльності, забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом, а з другого боку, передбачена дисциплінарна відповідальність самого адвоката за розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю.

По-третє, одним із «важелів», які доступні адвокатів, є можливість адвокатського запиту. І не просто запиту, як формальності, а цілого механізму отримання необхідних відомостей, за відмову в наданні яких, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, настає адміністративна відповідальність. Це є важливою особливістю, яка відрізняє адвокатів від інших фахівців в галузі права.

По-четверте, якщо говорити про таку монополізацію, то вона дозволить вивести з ринку юридичних послуг «недобросовісних гравців». Так, при цьому відбудеться подорожчання послуг адвокатів, але ж це будуть професійні послуги, а не підготовка стандартного набору документів або вбивання в шаблон нових даних, тобто некваліфікована робота.

По-п'яте, для незаможних громадян завжди залишається можливість отримання безкоштовної правової допомоги, про яку прийнятий спеціальний закон і на надання якої держава виділяє кошти.

На мою думку, це безумовно, є важливим кроком вперед, але реформування законодавства повинно відбуватися системно, у єдності і взаємозв'язку правових положень. І якщо наша держава вже на шляху до такої монополізації, то виникає необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання адвокатської діяльності:

- реального, а не лише декларативного розширення можливостей адвокатів у провадженнях;
- підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії;
- уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката;
- удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності;
- упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів;
- удосконалення соціально-економічних та фінансових умов здійснення правової діяльності завдяки наданню адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності.



Взагалі я вважаю неприйнятним нехтувати правом на судовий захист, тому монополія адвокатів на представництво і захист у суді дасть змогу підвищити якість надання правової допомоги та якість здійснення правосуддя в цілому, не обмежуючи при цьому учасників судового процесу у праві на доступ до правосуддя.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Голік Ю. О.,**

студентка 3 курсу 1 групи міжнародно-правового факультету, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **МІСЦЕ ПРОКУРАТУРИ У МЕХАНІЗМІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ДОСВІД ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ**

Протягом тривалого часу у юридичній науковій думці точилися дискусії щодо місця прокуратури в системі органів державної влади в Україні. В процесі конституційної реформи було запропоновано включити прокуратуру до складу Міністерства юстиції, проте таким чином, аби вона відносилася до органів правосуддя та діяла при судах.

Отже, українські науковці вирішили взяти приклад з Франції – першої європейської країни, де була заснована система органів прокуратури. На наш погляд, варто детальніше розглянути систему прокурорської служби та проаналізувати позитивний досвід цієї країни.

Розпочнемо з принципів, на яких базується французька прокурорська служба. Їх три: підпорядкування, єдність та беззаперечна легітимність прокурорів.

Посадові особи прокуратури близькі до суддівського корпусу (мають назву «магістрати», проте, на відміну від суддів, які є незалежними під час розгляду справ, прокурори перебувають під владою міністра юстиції. Існує певна ієрархія підпорядкування нижчої ланки вищій, яка залежить від структури судової системи. Відповідно, міністру юстиції підпорядкований Генеральний прокурор при Касаційному суді, тому – генеральні прокурори при апеляційних судах, їм, у свою чергу, прокурори рівня трибуналів малої та великої інстанції – прокурори Республіки (абз. 2 ст. 35 КПК Франції). Усі прокурори призначаються та звільняються Президентом Республіки за рекомендацією міністра юстиції.

Вважається, що усі прокурори уособлюють одну особу, адже вони діють від імені прокурорської служби в цілому. Як наслідок, члени можуть заміняти один одного, у тому числі на стадії винесення рішення (чого не можуть робити судді).

Легітимність прокурора не може бути оскаржена, адже він або вона захищає інтереси суспільства в цілому та керується політикою, яка визначається урядом.

Загальні функції прокуратури визначені у розділі I глави 2 КПК Франції, ними є наступні: здійснення кримінального переслідування, застосування закону, участь у судовому розгляді, виконання рішень судових органів.

У кримінальному провадженні прокуратура порушує переслідування, здійснює контроль за попереднім слідством, підтримує обвинувачення у суді.

У цивільному процесі прокуратура офіційно бере участь у розгляді справ, передбачених законом (ст. 751–2 Ордонансу № 59–1), вона здійснює нагляд за виконанням законів, судовий постанов та рішень у випадках, коли це необхідно в інтересах публічного порядку. Цікаво, що тут прокурор виступає як самостійна або третя – асоційована – сторона, її зусилля спрямовуються на сприянні суду у виробленні висновку за суттю справи. Тобто він або вона розглядається у якості законного представника суспільства.

Відповідно до закону, участь прокурора обов'язкова: при розгляді усіх спорів з питань громадянства; для захисту інтересів неповнолітніх (у випадку, якщо виникає загроза їхньому здоров'ю, освіті або безпеці); для захисту інтересів та прав інвалідів; для захисту інтересів осіб з психологічними патологіями; при розгляді деяких питань у сфері комерційних відносин (додержання закону при реалізації майна фірми-банкрута і т. п.); коли при розгляді справи мова йде про питання державної важливості.

Варто зазначити, що незважаючи на те, що прокурор є представником виконавчої влади, він є незалежним у своїх рішеннях, не підлягає відводу (ст. 669 КПК Франції), на нього не поширюється поняття «сторона» (ст. 32 КПК Франції), він може задавати питання підсудному та свідкам у будь-який момент допиту, які не можуть бути відведені й з боку захисника підсудного.

Таким чином, у Франції прокуратура посідає проміжне місце між виконавчою та судовою гілками влади. Вона знаходиться у підпорядкуванні міністра юстиції, проте функціонально інтегрована у судову гілку влади. Діють принципи підпорядкування, єдності та беззаперечної легітимності прокурорів. Чимало особливостей її діяльності можуть бути запроваджені й в Україні для підвищення довіри населення до цього органу. Зокрема, можуть бути запроваджені окремі повноваження прокурора у кримінальних та цивільних справах. До того ж, сфера цивільних проваджень має найбільший потенціал, адже в Україні прокурор є самостійним учасником цивільного судового процесу, проте у Франції його права та обов'язки дещо розширені, він є законним представником суспільства, що, безумовно, варто запровадити і у нашій державі.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Трагнюк О. Я.

**Гончаренко А. В.,**

студент 4 курсу 16 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РІШЕННЯ СУДУ: ПРОГНОЗОВАНИЙ АБО ВИПАДКОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ СУДОЧИНСТВА**

Рішення суду – найважливіший акт правосуддя, покликаний забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права.

Склад суду – це судді, наділені державою повноваженнями по здійсненню правосуддя. Встановлення справедливості, доля учасників залежать від особи, що здійснює правосуддя.

Прийняття рішення тісно пов'язане з особистісними рисами людини та ґрунтується на оцінці суб'єктом ситуації, його можливостях і передбачає появу нових психологічних утворень у вигляді цілей, мотивів, оцінок, установок. Можливість у даному випадку розуміється як здатність суду до формування різних підходів при застосуванні законів або неоднозначного тлумачення норм права. Вказане може призводити до ситуації, коли судові рішення, ухвалені в аналогічних справах, будуть різними. Саме це дає підстави для випадковості рішення суду.

Лауреат нобелівської премії Герберт Саймон встановив, що при прийнятті рішення людина бажає відчувати себе задоволеною всупереч досягненню оптимального результату. Фактично у межах своїх повноважень суддя може маніпулювати нормами права для досягнення мети, що максимально підлаштована під його світогляд.

Проблема впливу свідомості судді також має місце і при оцінці доказів. Хоча суд зобов'язаний досліджувати наявні у справі докази всебічно, повно, об'єктивно та безпосередньо, але повністю не виключає можливість репрезентативної евристики, наслідком якої є суб'єктивне зміщення, тобто відхилення від нормативних результатів, оскільки також визначено, що суд оцінює докази за власним переконанням.

Професор Л. Вільдхабер, колишній Голова Європейського суду з прав людини, наголошував, що нівелювання принципу правової визначеності призводить до випадковості судового рішення, порушення конституційного принципу рівності всіх громадян перед законом і судом та законних очікувань осіб, які звертаються за судовим захистом.

Безсумнівно, вирішенням даної проблеми є забезпечення єдності судової практики і необхідність дотримання її судом, що передбачає незмінність судових рішень в аналогічних справах залежно від регіону, суб'єктивних мотивів суду чи інших чинників, можливість учасників правовідносин точно спрогнозувати результати своїх дій, бути впевненими в сталості свого правового статусу, набутих прав і обов'язків. Але виникає питання: чи не суперечить необхідність дотримання єдності судової практики і з принципом незалежності судової влади? На нашу думку – ні, оскільки незалежність суддів не абсолютна, суди є залежними від закону, та такого його розуміння й тлумачення, яке переважає в суспільстві.

При розгляді конкретної справи суддя може відійти від усталеної судової практики, проте при цьому ретельно, обґрунтовано мотивувати, чому необхідно ухвалити інше рішення.

Додатковими гарантіями убезпечення сторін судового процесу від неоднакового застосування судом норм матеріального та процесуального права і відвернення випадкового рішення суду є підстави скасування рішення першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Отже, підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що випадковість результату судочинства має негативний вплив на розвиток судової системи та порочить її, оскільки сторони можуть лише сподіватися на певний результат вирішення їхньої справи, хоча рішення, що регулювало аналогічні правовідносини вже існує у судовій практиці. У свою чергу прогнозованість судового рішення є прямим відбиттям принципу правової визначеності, що передбачає стабільність регулювання існуючих правовідносин. Тому законодавцю необхідно імплементувати норми, котрі дали б змогу особі, що звертається у суд, на основі вирішення аналогічних справ, передбачити розвиток подій у справі.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Горбiк С. О.,**

студент 5 курсу 4 групи Інституту підготовки кадрiв для органiв юстицiї України, Нацiональний юридичний унiверситет iменi Ярослава Мудрого

## **ОСОБЛИВОСТI СТАЖУВАННЯ КАНДИДАТА В АДВОКАТИ**

Особа яка бажає стати адвокатом повинна виконати ряд вимог встановленим законодавцем для набуття даного статусу. Я пропоную розглянути таку вимогу як проходження кандидатом у адвокати стажування, зокрема видiлити негативний та позитивний аспекти, а також можливість модернiзацiї даної вимоги. Вiдповiдно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську дiяльнiсть» вiд 05.07.2012 року у статтi 10 вказуються вимоги до проходження стажування адвокатом, визначається, хто набуває статусу стажиста адвоката та яким чином проводиться стажування. Порядок проходження стажування, програма та методика оцiнювання стажування затверджуються Радою адвокатiв України. Зокрема, дiють Програма проходження стажування для отримання особою свiдоцтва про право на заняття адвокатською дiяльнiстю, затверджена Рiшенням Ради), а також Положення про органiзацiю та порядок проходження стажування для отримання особою свiдоцтва про право на заняття адвокатською дiяльнiстю, затверджене Рiшенням Ради адвокатiв України.

Вiдповiдно до програми стажування визначається як: дiяльнiсть з формування i закрiплення на практицi професiйних знань, умiнь i навичок, отриманих у результатi теоретичної пiдготовки, що має на метi перевiрку готовностi особи, яка отримала свiдоцтво про складання квалiфiкацiйного iспиту, самостiйно здiйснювати адвокатську дiяльнiсть. Отже ми бачимо, що стажування можна ознаменувати останнiм етапом пiдготовки особи до зайняття адвокатською дiяльнiстю. Строк стажування вiдповiдно до нормативно – правових актiв 6 мiсяцiв, також вiн може враховуватися i як сумарний час 550 годин, особа звiльняється вiд стажування, якщо вона має стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останнi два роки.

Вимога для особи, яка прагне стати стажистом адвоката лише одна, а саме наявнiсть дiйсного свiдоцтва про складання квалiфiкацiйного iспиту. Щодо адвоката, який має стати керiвником стажування, встановлено такi вимоги: стаж адвокатської дiяльностi не менше 5 рокiв, також дана особа може прийняти не бiльше 3 стажистiв для проходження стажування.

Основною метою стажування на мою думку є:

- Пiдготовка особи до практичної дiяльностi адвоката, шляхом надання їй керiвника який би наглядав за її дiяльнiстю;
- Закрiплення теоретичних набутих знань та навичок шляхом їх впровадження в практичну дiяльнiсть (набуття практичного досвiду);
- Вивчення деонтологiчних основ адвокатської дiяльностi.

Пiсля короткого опису сутностi стажування я вважаю за потрібне висвітлити дискусiйнi моменти, якi на мою думку пов'язанi зi стажуванням. По-перше особа, що побажала стажуватися, сплачує вiдповiдний внесок у розмiрi 20 мiнiмальних заробiтних плат (на дату оплати). Рада адвокатiв України може змiнити розмiр цього внеску 30% вiд вказаної суми сплачується на поточний банкiвський рахунок Нацiональної асоцiацiї адвокатiв України, а 70% – на рахунок вiдповiдної ради адвокатiв рiгiону. З одного боку, така сума може бути надто великою для молодих спецiалiстiв, з iншого боку дана сума з певної

точки зору являється гарантією того, що завжди для кандидатів будуть знаходитися керівники стажування, адже дані особи повинні затрачувати свої сили, а також навчати стажистів за рахунок свого робочого часу. Як вирішення даної проблеми деякі вчені пропонують зменшити дану суму до 6 мінімальних заробітних плат, проте на мою особисту думку набагато оптимальніше буде не зменшувати дану суму, а дозволити вносити її по часткам, таким чином зменшуючи фінансовий натиск на стажистів.

По-друге, час стажування – 6 місяців, у різних країнах строк стажування встановлюється по-своєму, це пов'язано з політичною ситуацією в країні, рівнем професійної підготовки спеціалістів, з певними культурними чи історичними передумовами, або з особливостями становлення даного інституту. Наприклад, у Великій Британії, де одна із найстаріших правових систем у світі, адвокати діляться на баристерів і соліситерів. І ті й інші проходять спеціальне професійне, термін якого – 12 місяців. В Ірландії підготовка майбутніх адвокатів – багатоступінчаста, розрахована на 24 місяці.

Проте я вважаю, що підготовка до такої відповідальної професії, як адвокат, повинна бути дещо довша, приблизно рік. Адже під час проходження стажування, особа, що його проходить, повинна не лише вбирати в себе практичний досвід колеги, а й вивчати достатньо велику теоретичну базу, яка може їй знадобитися у практичному застосуванні. До речі однією з особливостей стажування в Україні є те, що і стажист може мати декількох керівників стажування, тобто особа може стажуватися у двох адвокатів, відомості про котрих внесено до реєстру керівників стажування, у кожного не менше одного місяця, дану диспозитивну можливість вибору я вважаю позитивною, адже стажист може підкреслити для себе особливості в роботі кожного із даних керівників практики і визначити для себе найбільш прийнятний порядок роботи. Отже, після успішного проходження практики керівник стажування складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону. Результати стажування оцінюються радою адвокатів регіону протягом тридцяти днів з дня отримання звіту. За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону приймає рішення про:

- 1) видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- 2) продовження стажування на строк від одного до трьох місяців.

Стажист адвоката та керівник стажування повідомляються про прийняте рішення письмово протягом трьох днів з дня його прийняття. При оцінюванні результатів стажування рада адвокатів регіону на своєму засіданні: а) проводить співбесіду зі стажистом; б) вивчає процесуальні документи стажиста, у випадку необхідності – матеріали справ, у яких стажист надавав правову допомогу; в) враховує скарги, подання, які надійшли щодо стажиста за період стажування; г) вивчає звіт про результати стажування та висновок адвоката – керівника стажування про готовність стажиста адвоката до здійснення адвокатської діяльності; д) за необхідності, заслуховує думку адвоката – керівника стажування на засіданні ради адвокатів регіону.

Проте особисто мені не зрозуміло як бути, наприклад, з особою, яка двічі пройшла стажування, але попри це показала вкрай погані результати, в такому випадку, можливо, потрібно вдосконалити законодавчу базу і дати їй змогу знову пройти стажування через рік.

Щодо модернізації даної вимоги я пропоную збільшити термін стажування, розділити плату за стажування на декілька рівних внесків і у разі не проходження стажування з другого разу дати можливість знову його проходити через рік.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Гордієнко Д. Є.,**

студентка 1 курсу 1 групи факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ**

Ухвалення 28 березня 2015 року Верховною Радою України Закону «Про забезпечення права на справедливий суд» має вкрай важливе значення для подальшого реформування судової системи. У цілому Закон має позитивно вплинути на реформування судової галузі, про що свідчать і позитивні відгуки Венеціанської комісії, ухвалені за результатами аналізу законопроекту. Проте, не менш цікавими є пропозиції робочої групи з питань проекту змін до Конституції, які стосуються реформування судової системи.

Розробляючи проект, комісією були поставлені наступні цілі та завдання: деполітизація судової системи, підвищення вимог і стандартів системи, підвищення відповідальності суддів за належні виконання обов'язків, забезпечення доступу до правосуддя, забезпечення права на справедливий суд, забезпечення виконання судових рішень, закріплення інститутів прокуратури та адвокатури, закріплення положень проведення процедури очищення судової системи.

Зокрема, передбачається, що багатьом суддям доведеться на загальних підставах скласти кваліфікаційний іспит, а також пройти перевірку на сумлінність.

Сьогодні суддя спочатку призначається на п'ять років і тільки після цього терміну може бути призначений безстроково. Передбачається, що призначення на необмежений термін зробить суддів більш незалежними у прийнятті рішень.

Громадянин зможе індивідуально звертатися в КСУ з вимогою визнати той чи інший закон не відповідним. Нині зробити таке звернення може тільки вузьке коло посадових осіб, а також 45 народних депутатів. Проблема в тому, що це право належить не всім, а тільки особам, які не змогли домогтися справедливого рішення у всіх судових інстанціях.

Сутність такої реформи повинна складатися, як мінімум, в наступному:

По-перше, у викориненні корупції в судовій системі України.

По-друге, у створенні справжньої незалежної судової системи (незалежною від влади).

По-третє, у поверненні довіри до судової системи з боку населення країни

Однак до будь-якого реформування, зокрема судової системи в Україні, слід підходити досить зважено, з холодним серцем та здоровим глуздом. Так, суспільство має знати і розуміти, що далеко не всі судді є чи були маріонетками політичних режимів. Зрештою суспільство має поставити перед собою питання: хто буде здійснювати добір нових суддів? За яким принципом такий добір буде здійснюватися?

Саме свідоме суспільство, що здатне замислитись і відповісти в першу чергу собі на зазначені питання, і має вирішувати у який спосіб має відбуватись реформа. Адже «звільнити усіх» – це справа найлегша і зовсім безрозсудна, натомість отримаємо систему без досвідчених та кваліфікованих фахівців.

Отже, можна зробити висновок, що судова реформа – це зміна правил, а не лише заміна суддів. Лише тоді, коли в суспільстві, в державі з'явиться справжнє, а не показне розуміння, що суд повинен бути незалежним, що не потрібно намагатися впливати на нього будь-якими доступними способами, щоб отримати вигідне рішення, – тоді можна буде сказати, що реформа досягла своєї мети.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Шандула О. О.

**Готьван К. Є.,**

студент 4 курсу 3 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВИ ПО СУТІ В СУДАХ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ**

Часто проблеми, які виникають у сфері правосуддя, помилково вбачають виключно у діяльності судів. Але особу, яка звертається до суду, не цікавлять причини виникнення проблеми – будь-які негаразди при розгляді справи вона пов'язує із судом. Пропоную розглянути основні проблеми, які на мою думку перешкоджають швидкому та всебічному розгляду справи.

По-перше, згідно ст. 65 Закону України «Про судоустрій та статус судів» на посаду судді може бути рекомендований громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою.

В даному випадку виникає питання, чи має така особа достатньо життєвого та практичного досвіду, обізнаності у сфері права для того щоб судити людей?

По-друге, не можна не звернути уваги на таку величезну проблему, яка існує в правосудді, – перевантаженість місцевих суддів.

Таке навантаження дуже часто стає причиною судових помилок, поверхневого, не уважного розгляду справ. При цьому яскраво прослідковується тенденція: чим менше навантаження на суди, тим кращі показники не лише оперативності, а й якості розгляду справ.

Для вирішення цього питання доречно була створена автоматизована система електронного документообігу, основними завданнями якої, є:

- об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями;
- надання фізичним та юридичним особам інформації про стан розгляду справ щодо них;
- централізоване зберігання текстів судових рішень, ухвал та інших процесуальних документів;
- підготовка статистичних даних тощо.

Впровадження автоматизованої системи електронного документообігу – значний крок на шляху забезпечення незалежного від будь-якого впливу, відкритого, ефективного та доступного правосуддя. Система електронного документообігу «Діловодство суду» дає змогу значно підвищити ефективність виконання судами своїх функцій. Використання даної системи сприяє забезпеченню розгляду адміністративної справи в найкоротші терміни. Економія часу на розгляд справи починається вже від її реєстрації в канцелярії суду та закінчується отриманням особою виконавчого документу.

По-третє, негативно впливає на оперативність правосуддя неявка в судові засідання учасників процесу, у тому числі прокурорів, захисників та представників особи. Вважаю неправильним, що забезпечення явки до суду потерпілих і свідків у кримінальних справах покладено лише на суди. Багато справ відкладається через неявку в судові засідання адвокатів. Верховний Суд неодноразово з цього приводу звертався до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури, проте належних заходів до цього часу не вжито.

Наступним чинником такого впливу є нездійснення конвойною службою органів внутрішніх справ доставки у судові засідання підсудних, які трималися під вартою. Протягом I півріччя поточного року у 5 тисячах випадків було зірвано судовий розгляд кримінальних справ про тяжкі та особливо тяжкі злочини через нездійснення доставки арештованих підсудних.

По-п'яте, треба зауважити, що в нашій державі зберігаються негативні тенденції до застосування різних форм тиску та незаконного впливу на суддів з цілком очевидною метою – схилити суд до прийняття бажаного для певного суб'єкта судового рішення чи то в економічному, чи то в політичному питанні. Занепокоєння викликає той факт, що останнім часом тиск здійснюється у формі організації та проведення гучних масових заходів: пікетів, зборів, мітингів, походів, демонстрацій, які проводяться в безпосередній близькості до будівель судів або й у приміщеннях судів.

Зазначені заходи самі по собі є законними, адже є формою реалізації права громадян на мирні зібрання, свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Проте, якщо такі заходи використовуються з метою дестабілізації роботи суду як інституції, впливу на психологічний стан судді, який розглядає певну справу, створення судді перешкод у веденні судового процесу, то вони, безумовно, порушують гарантії незалежності судді й унеможливають здійснення правосуддя на засадах законності та верховенства права.

На завершення із великої кількості болючих проблем правосуддя хочу виділити ще одну, яка останнім часом загострилася. Йдеться про діяльність третейських судів. Власне, сам інститут третейського судочинства є апробованим світовою практикою ефективним способом вирішення спорів та засобом розвантаження загальних судів. Однак практика їх діяльності в Україні свідчить про те, що третейські суди стали використовуватися як спосіб протиправного захоплення власності, досягнення інших незаконних цілей у сфері господарювання, земельних відносин. Спостерігаються спроби незаконного перебирання ними повноважень загальних та спеціалізованих судів.

Проблема ускладнюється тим, що загальні та спеціалізовані суди змушені видавати виконавчі документи на підставі явно незаконних рішень третейських судів. Фактично відсутні будь-які можливості для оскарження таких рішень, як і рішень загального чи спеціалізованого суду про видачу вказаного виконавчого документа. Таким чином, немає дієвого правового механізму від зловживань третейських судів.

Отже для вирішення вище наведених проблем, я пропоную вжити такі заходи, як:

1. Збільшити вік, з якого особа має право займати посаду судді;
2. Вдосконалити систему документообігу, оскільки незважаючи на позитивні зміни вона потребує подальшого удосконалення;
3. Вжити заходів, щодо належного виконання свої функцій органів прокуратури та адвокатури;
4. Врегулювати роботу конвойної служби;
5. Заборонити масові збирання, мітинги, демонстрації на території судів, чим мінімізувати тиск на суд з боку громадськості;
6. Врегулювати на законодавчому рівні діяльність третейських судів.

Насамкінець констатую, що незважаючи на окреслені мною складнощі та проблеми, судова влада здатна належним чином захистити права людини, інтереси суспільства та держави. Для цього їй в одних випадках потрібно допомагати, в інших – не заважати.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Русанова І. О.



**Гриценко В. А.,**

студентка 4 курсу 16 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПОНЯТТЯ І МІСЦЕ СУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

Перші кроки розбудови України як суверенної правової держави відчутно позначилися й на функціонуванні судових та правоохоронних органів. Із дедалі більшим розвитком різноманітних відносин збільшилося звернення до суду за захистом прав та свобод як до органу, що уповноважений урегульовувати спори між сторонами.

Для того, щоб зрозуміти основні засади функціонування судових органів, насамперед потрібно визначитись із ключовими поняттями, що є методологічною основою цього дослідження. Зокрема, категорія «судове право» несе у собі кілька самостійних смислових навантажень.

По-перше, судове право – це право, що міститься у судових прецедентах – так зване прецедентне право (англ. case law) чи судовій практиці, рішеннях конституційних судів та інших судових актах (франц. jurisprudence).

Розкриваючи дане поняття, С. В. Шевчук зазначає, що терміном «судова правотворчість» (англ. judicial lawmaking – «право, що створене суддями») або «суддівське право» (англ. judge made, judicial or case law) позначаються судові рішення, в яких шляхом тлумачення змінюється зміст законодавства або встановлюється значення, що законодавець ніколи не закладав при прийнятті нормативно-правових актів. Отже, у первинному значенні вживається як право, встановлене у судовому прецеденті чи у судовому рішенні, або як право, що походить із судового рішення на відміну від нормативно-правових актів чи адміністративної практики.

По-друге, під судовим правом розуміють сукупність норм, які регулюють судоустрій та судочинство. У цьому розумінні судове право має характер міжгалузевого комплексу норм (галузь законодавства). Наприклад, у Бельгії діє Судовий кодекс (1967 р.), який регулює організацію судів і трибуналів, їх компетенцію та процедуру діяльності, а також правовий статус адвокатів.

По-третє, судове право – це наукова концепція часів Великої судової реформи 1864 р. у царській Росії, яка з середини 30-х років минулого століття була продовжена радянською юридичною наукою і відродилася в сучасній Україні та окремих країнах СНД.

І по-четверте, судове право – це окрема галузь права, що комплексно вивчає судову владу та правосуддя у їх системному зв'язку, організації та дії.

Питання щодо того чи є судове право авторитетною, переконливою, впливовою доктриною і може забезпечити регулятивний потенціал, є дискусійним серед науковців. Важливо визначити: судове право є самостійним джерелом права чи частиною галузевого законодавства (переважно процесуального)? Насамперед зазначимо, що основний компонент регулятивної особливості права – судова практика. У ній використовуються положення, які набувають характеру конкретних правил поведінки як суддів, так і учасників судового процесу.

Стосовно виявлення ознак і формулювання предмета судового права, власне наукові праці українських вчених С. В. Ківалова, І. Г. Побірченка, В. В. Долежан, Б. М. Полякова, І. Є. Марочкіна, В. Д. Бринцева, Д. М. Притики, М. В. Руденка та інших становлять науко-

во-теоретичну основу для формування вчення про судове право. Відомий російський науковець М. Н. Марченко, узагальнивши зарубіжну і російську практику, видав ґрунтовну працю «Суддівська правотворчість і суддівське право».

Наукові розробки видатних дореволюційних юристів І. Я. Фойницького, А. Ф. Коні, Й. В. Михайловського, В. О. Рязановського, Є. В. Васьковського, М. М. Полянського та ін. сформували підвалини теоретичного напрямку, згідно з яким судовий процес розглядався як єдина наукова дисципліна, побудована на спільних засадах, а окремі галузі судочинства – кримінальний, цивільний та адміністративний процеси – лише гілки цієї єдиної науки. Так, І. Я. Фойницький зазначав: «Примикаючи до матеріального кримінального права за змістом і завданнями, кримінальне судочинство перебуває у як найтіснішому зв'язку із цивільним процесом за побудовою та формою. Разом вони утворюють систему судового права, поряд з яким розвивається нова, третя складова тієї ж системи – адміністративна юстиція».

Ідею судового права як самостійної галузі права відстоював і видатний криміналіст минулої епохи М. М. Розін. На його думку, судове право відображає у собі всю ту еволюцію, яку протягом довгих років пройшли юридичні уявлення про природу судової влади та її суспільно-політичні задачі.

Розкриваючи організаційну та процесуальну природу правосуддя, вчений звернув увагу на те, що суд має виступати медіумом, через посередництво якого сторони спілкуються одна з одною, і у зв'язку з цим, процесуально-правові відносини є не двосторонніми, а тресторонніми.

Структура судового права як предмет науки може мати такий вигляд: 1) теорія судової влади, судоустрою, судочинства; 2) теорія організації судового праворозуміння і правозастосування з елементом правотворчості. Судове право ідентифікується з теорією правового забезпечення суспільних відносин, які пов'язані зі здійсненням правосуддя. В цьому можна бачити самостійне призначення судового права як вчення про судову владу в публічно-правовій системі України. Отже, судове право нині справді претендує на місце самостійної галузі вітчизняної наукової юриспруденції.

Основне призначення судового права наука пов'язує з предметом дослідження – побудовою самостійної судової влади та процесуальною судовою діяльністю, яка відображена в організації судової практики. Не виключено, що наука доведе законодавцю необхідність створення комплексної галузі судового права і в структурі чинного законодавства буде розглядатися Судовий кодекс. Спроби практичного характеру вже були зафіксовані у законопроектному масиві Верховної Ради України у 2003 р. (автори проекту Судового кодексу – народний депутат України М. Д. Катеринчук і суддя Вищого господарського суду України М. І. Хандурин).

На нашу думку, вирішення цього питання позитивно заслуговує на увагу та підтримку, адже судове право має свої функції, зокрема інформаційну, пояснюочу, прикладну, прогностичну та ін. Системна єдність наукової дисципліни визначається наявністю в ній системоутворюючих чинників: самостійного об'єкта вивчення, яким охоплюється дві основні сфери суспільних відносин – устрій судового ладу й судової системи та судова діяльність, спрямована на охорону прав і свобод людини, забезпечення правосуддя у господарських спорах юридичних осіб та встановлення відповідальності фізичних осіб за проступки і злочини; предметної та функціональної спільності норм конституційного і процесуального законодавства, завдяки якій реалізується узгоджене функціонування судової влади; правового механізму на конституційному і процесуальному рівнях, який забезпечує організаційну єдність судової влади.

Судове право впроваджується в сферу публічних галузей права, оскільки відносини, які регулюються в цій сфері, не пов'язані відносинами рівноправних суб'єктів. Діяльність суб'єктів судового права не може бути вільною, адже органи правосуддя і судді діють виключно на підставі та в межах закону відповідно до наданих їм повноважень, а всі інші особи і органи (юридичні особи) мають неухильно виконувати законну волю суб'єктів судової влади.

Вважаємо, що всі напрями, цілі, організація діяльності судової влади повинна об'єднувати єдина галузь права – судове право.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Гришук Р. Р.,**

студент 4 курсу 16 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВА РЕФОРМА УКРАЇНИ У 2015 РОЦІ**

Законодавство України досить сильно змінюється останні два роки і це можна прослідкувати на прикладі судової системи. Досить багато науковців стверджують що «перезавантажити» судову систему зможе нова судова реформа, яка повністю змінить судове право в Україні та надасть вільний доступ громадян до судової системи та правосуддя.

Судова реформа є наріжним каменем у побудові правової держави в Україні. Нездатність держави забезпечити правосуддя має наслідком руйнацію її підвалин, що ми і спостерігаємо зараз в Україні. Розуміння негайності реформації правової системи пришвидшило підготовку нових законопроектів, зокрема про внесення змін в Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Внаслідок цього можна визначити основні спірні питання щодо нової реформи.

По-перше, це спеціалізація судової системи. Варто зазначити, що принцип спеціалізації полягає у спеціалізації тільки окремих судів та їх виділенні з системи загальних, а не у перетворенні загальних судів у спеціалізовані. Такий підхід порушує логіку структури судів як по вертикалі, так і по горизонталі також й основні принципи судової системи України.

В Законі України «Про судоустрій і статус суддів» прийнятий 7 липня 2010 року та зі змінами від 1 квітня 2015 року в статті 18 вказано, що суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Частина 2 передбачає що у судах загальної юрисдикції за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ. Тобто загальні суди є фундаментом, на який вже здійснюється надбудова спеціалізованих судів, і тому загальних судів як таких не існує, оскільки відразу йде спеціалізація кожного суду на певну сферу.

Загальні суди мають залишатись єдиним цілим, зберігши свою сутність стержня судової системи. Їх компетенція має включати розгляд всіх цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Іншою крайністю, яка може спотво-

рити принцип спеціалізації судової системи, є об'єднання під юрисдикцією одного суду всіх категорій справ.

Широке впровадження «внутрішньої» спеціалізації є перспективним напрямком судової реформи, але при цьому воно не повинно замінити створення нових спеціалізованих судів (зокрема, ювенальних), або ж ліквідацію всіх вже існуючих спеціалізованих судів.

Значний резонанс серед юристів мала пропозиція уряду ліквідувати господарські суди та створити на базі загальних судів цивільні та кримінальні суди. Представники господарських судів активно просувають ідею необхідності існування цих судів, проте не пропонують жодної концепції подолання тотальної корупції в цій системі.

Важливість збереження гілки господарських судів є дуже позитивним моментом нового Закону. При всіх звинуваченнях діючих господарських судів до їх роботи немає дорікань глобального характеру, до того ж в умовах глобалізації економічних відносин, при аналізі європейського законодавства та розвитку спеціалізованих комерційних судів стає зрозумілим необхідність виділення, підтримки та зміцнення вітчизняних господарських судів як судів майбутнього.

Незважаючи на важкі умови існування, господарські суди вже зарекомендували себе професійними, ефективними та життєздатними. Проведення з вирішення спорів проходять у повній відповідності до чинного законодавства. Тому залишення системи господарських судів у судовій системі України заслуговує на схвалення.

По-друге – це отримання статусу судді. Проект змін до Конституції України в частині правосуддя схвалений Конституційною Комісією та направлений до Венеціанської комісії від 3 вересня 2015 року.

Кваліфікаційні вимоги до осіб, які претендують на посаду судді, потребують свого уточнення та підвищення рівня. Доцільно збільшити віковий ценз з 25 до 30 років і стаж роботи в галузі права з 3 до 5 років. Майбутні судді повинні мати не тільки достатній фаховий, а й життєвий досвід. Необхідно переглянути вимоги до присяжних, а також суддів, які уповноважені здійснювати правосуддя щодо неповнолітніх. Суперечливий характер має норма про призначення суддів на посаду вперше строком на 5 років, оскільки наявність своєрідних випробувальних термінів для суддів неодноразово критикувалося Венеціанською комісією і Парламентською асамблеєю Ради Європи. Доцільно закріпити на конституційному рівні норму про призначення судді на посаду безстроково.

Перезавантаження судової системи має на увазі не те що всіх суддів буде звільнено, це досить хибне ствердження. Суттю перезавантаження суддів є відкриття шляху до суддівської мантиї для всіх – як «старих» суддів, так і претендентів з зовні системи. Вони мають конкурувати на рівних умовах. Порядний кваліфікований діючий суддя повинен залишитися в оновленій судовій системі за умови проходження конкурсного відбору. Кожна особа, яка забажає стати суддею, повинна пройти три етапи: професійна підготовка (тестування), перевірка майна і біографії особи.

Тобто, якщо кандидат викликає сумніви щодо своєї порядності або про особу є певні відомості в ЗМІ, то це все буде трактуватися проти нього (певного роду презумпція невинуватості).

Отже, головною метою проведення судово-правової реформи в Україні має стати створення законодавчих та організаційних умов для утвердження в Україні незалежної, ефективної та відповідальної судової влади, якій довірятиме суспільство. Судово-правова

реформа в Україні повинна мати комплексний характер і передбачати внесення змін до Конституції України, законодавства з питань судоустрою та статусу суддів, реформування суміжних інститутів (прокуратури, адвокатури, правоохоронних органів), вдосконалення процесуального законодавства та законодавства, що регулює порядок виконання судових рішень.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Губарєв Р. Ю.,**

студент 5 курсу 5 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СТАТУС АДВОКАТА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ**

Вказана тема є досить актуальною в наш час, оскільки останнім часом рух людських мас, продуктів та послуг за межі національних кордонів зріс в декілька разів. Це стосується і юридичних послуг та адвокатів іноземних держав, які їх надають.

У Відні 6 червня 1998 р. проходило зібрання Міжнародної асоціації адвокатів, в результаті якого було прийнято документи в яких були закріплені рекомендації щодо загальних принципів діяльності іноземних адвокатів. Ці принципи знайшли своє відображення і в нашому вітчизняному законодавстві. Так в п. 4 ст. 4 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вказано, що адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Також в ч.1 ст. 59 цього ж Закону вказано, що адвокат іноземної держави може здійснювати адвокатську діяльність в Україні з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Адвокат іноземної держави, який має намір здійснювати адвокатську діяльність на території України, звертається до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем свого проживання чи перебування в Україні із заявою про його включення до Єдиного реєстру адвокатів України. До заяви додаються документи, що підтверджують право такого адвоката на заняття адвокатською діяльністю у відповідній іноземній державі. Перелік таких документів затверджується Радою адвокатів України.

Кваліфікаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури розглядає заяву та подані адвокатом документи протягом десяти днів з дня їх надходження та за відсутності підстав, передбачених частиною четвертою цієї статті, приймає рішення про включення такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України, про що протягом трьох днів письмово повідомляє адвоката іноземної держави та відповідну раду адвокатів регіону. Рада адвокатів регіону забезпечує внесення відомостей про такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України.

Перелік підстав для відмови у включенні адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України зазначений в ч. 4 ст. 59 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську ді-

яльність». До таких підстав належать: 1) наявність рішення відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про виключення такого адвоката з Єдиного реєстру адвокатів України – протягом двох років з дня прийняття такого рішення; 2) наявність рішення відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про припинення права на заняття адвокатською діяльністю як адвоката України – протягом двох років з дня прийняття такого рішення; 3) неподання документів, передбачених частиною другою статті 59 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або їх невідповідність установленим вимогам.

Також однією з особливостей статусу іноземного адвоката, що здійснює адвокатську діяльність в Україні, є його більша захищеність ніж адвоката-громадянина України. Так у разі вчинення іноземним адвокатом, включеним до Єдиного реєстру адвокатів України, дисциплінарного проступку, до нього можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення винятково у вигляді попередження або виключення з Єдиного реєстру адвокатів України. Цей механізм додатково захищає адвоката іноземної держави від можливого незаконного тиску ззовні. При цьому адвокату іноземної держави варто пам'ятати, що в разі накладення на нього дисциплінарного стягнення у вигляді попередження або виключення з Єдиного реєстру адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури повідомляє відповідний орган державної влади або орган адвокатського самоврядування іноземної держави, в якій адвокат отримав статус адвоката або набув право на заняття адвокатською діяльністю.

Взагалі статус іноземного адвоката в Україні є навіть більш вигідним, аніж статус вітчизняного адвоката, адже коло його повноважень повністю збігається з повноваженнями вітчизняного адвоката, а відповідальність його обмежена. Хоча така тенденція не простежується в усіх країнах. Так, якщо порівняти статус іноземного адвоката в Україні та в Російській Федерації, то можна побачити, що статус останнього в РФ є досить обмеженим. Так іноземний адвокат в РФ може лише проводити консультації та займатися питаннями права які підпадають під юрисдикцію тільки його держави. Це стосується норм цивільного, сімейного та авторського права, а також по проблемам екстрадиції. При цьому повне табу накладається на юридичну допомогу в питаннях які пов'язані з державною таємницею РФ. Також є відмінності у їх реєстрації. Так в РФ існує спеціальний реєстр для адвокатів іноземців, в той час як в нашій державі всі адвокати реєструються в Єдиному державному реєстрі. Також в законодавстві РФ існує норма за якою, адвокат іноземної держави, що займається адвокатською діяльністю за кордоном не може займатися адвокатською діяльністю в РФ. У вітчизняному законодавстві така норма відсутня, що в свою чергу не обмежує свободу діяльності адвоката іноземної держави.

Отже статус адвоката іноземця, що здійснює адвокатську діяльність в Україні, майже не відрізняється від статусу вітчизняного адвоката, але для таких адвокатів встановлено особливий порядок реєстрації їх як адвокатів в Україні. Також в статусі адвоката іноземця наявні позитивні гарантії його діяльності в Україні, що створює необхідне підґрунтя для залучення іноземного елемента для надання правової допомоги в нашій державі, а також статус іноземного адвоката в Україні позитивно відрізняється від статусу іноземного адвоката в РФ.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

Гузій А. А.,

студентка 1 курсу 5 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## КОНЦЕПЦІЯ ЄДНОСТІ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР У РОБОТАХ ПРОФЕСОРА В. О. РЯЗАНОВСЬКОГО

Професор Рязановський Валентин Олександрович був одним із засновників Концепції судового права. У своїй книзі «Єдність процесу» він зазначав, що «починаючи з римського права і аж до початку XIX століття процес – цивільний, кримінальний і канонічний – розглядався як доповнення до відповідного матеріального права, як похідне останнього».

Перші три чверті XIX сторіччя в науці панувала так звана матеріально-правова теорія права на позов, яка таким чином визначає взаємодію між матеріальним цивільним правом і процесом: позов притаманний матеріальному праву, захисту якого служить, є його приналежністю, позов є саме матеріальне право в своєму здійсненні; право на позов – особлива форма, особливий прояв того матеріального права, яке передбачається порушенням. Кримінальне право взагалі було прийнято називати матеріальним, а кримінальний процес формальним кримінальним правом, а зв'язок між названими галузями передбачалася такий же, що існує між матерією і формою одного і того ж організму. У цей період часу законодавці включали процесуальні норми в матеріальні кодекси у вигляді особливих частин або глав. Остаточний поділ матеріальних і процесуальних законів у Росії було проведено лише судовими статутами 20 листопада 1864. Тому лише в кінці XIX – початку XX ст. цивільний і кримінальний процеси стали розглядатися як самостійні від матеріального права і один від одного наукові дисципліни. Зокрема, вказувалося, що цивільний процес є інститут публічного права, а громадянське право є право приватне. Цивільний процес має самостійний об'єкт і самостійні завдання, які полягають в організації встановлення та охорони суб'єктивних цивільних прав. Тоді почав визначатися предмет процесуального права як діяльність держави з вирішення спорів про право, щодо встановлення та охорони дійсного права.

Таким чином, основною ідеєю книги В. О. Рязановського стало єдність трьох процесів – кримінального, цивільного, адміністративного, що обґрунтовується не тільки формальною їх схожістю, а й необхідністю максимально повного захисту прав особистості в будь-якому процесі, в тому числі і від зазіхань держави. Фактично це концепція судового права на основі теорії правової держави. На думку В. О. Рязановського, громадяни володіють не тільки суб'єктивними цивільними, але і суб'єктивними публічними правами. Якщо прийняти цю тезу, то в розумінні суспільних відносин все стане ясным. Армія чиновників, що демонструє свою перевагу над простим громадянином, легко може бути ним поставлена на місце за рахунок використання ним своїх судових повноважень. А місце чиновника – місце слуги, його роль – служіння, його зарплата – винагорода за надану послугу повинна бути пропорційна її якості. В. О. Рязановський ще вісімдесят років тому довів, в чому полягає зміст змагальності. Не в привілеях сильного, а в можливостях рівного (за рахунок судової підтримки) розраховувати на істинне і справедливе правосуддя. Сучасна судова реформа одним з головних рис судового процесу вважає змагальність сторін. У зв'язку з цим принципом у багатьох вчених і практиків сформувалася думка про повне виключення активної ролі суду в процесі. В. О. Рязановський ще вісімдесят років тому

довів, в чому полягає зміст змагальності. Не в привілеях сильного, а в можливостях рівного (за рахунок судової підтримки) розраховувати на істинне і справедливе правосуддя.

Можна посперечатися також з позицією В. А. Рязановського, який висловлювався в категоричній формі за об'єднання всіх судів в єдину систему і усунення всіх спеціальних судів. Вчений і сам був принциповий до себе, об'єктивно вказуючи на суттєві особливості судочинства у кримінальних, цивільних та адміністративних справах. Це і участь присяжних, і організація самої судової справи по вказаній специфіці – тобто все те, що само говорить за поділ судових функцій.

Дуже коротко, як і все талановите, вчений визначив принципи процесуального права: рівноправність сторін, змагальність, безпосередність, усність, гласність, вільна воля оцінки доказів, процесуальна економія – їх поняття анітрохи не розходяться з найсучаснішими поглядами сьогодення. Більше того, погляди В. О. Рязановського можливо навіть випереджають нинішні доктрини, з позиції прав людини виглядають прогресивніше. Так, відмова від позову позбавляє позивача можливості повторно звернутися з ним до суду. На думку В. О. Рязановського, право на повторне звернення у позивача не може бути відібрано, оскільки закон не знає односторонньої відмови від права на судовий захист.

**Науковий керівник:**

д.ю.н., професор Москвич Л. М.

**Давиденко Д. В.,**

студентка 1 курсу 2 групи факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ У СУДІ**

Актуальність вивчення проблеми визначається тією роллю, яку відіграє державне обвинувачення і прокурор, що його здійснює на різних етапах кримінального провадження, а також відсутністю комплексного дослідження цієї проблеми, присвяченої аналізу діяльності, яка утворює зміст стадії порушення державного обвинувачення. Якщо раніше зміст прокурорської діяльності по справі з обвинувальним висновком зводився лише до нагляду за законністю попереднього розслідування кримінальної справи, то тепер можна говорити про обвинувальну діяльність прокурора, яка виникає з моменту затвердження обвинувального висновку і порушення державного обвинувачення.

Ця діяльність закріплена в п. 1 ст. 121 Конституції України функцією підтримання державного обвинувачення в суді. Проблема, яка лежить в основі діяльності прокурора по справі з обвинувальним висновком значно ширша і змістовніша. Вона порушує актуальні питання, що характеризують суть і завдання стадії порушення державного обвинувачення.

Для того, щоб підвищити ефективність діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді пропонується система критеріїв і показників оцінки результатів



прокурорської роботи. При визначенні ефективності прокурорської діяльності слід враховувати двоєдине процесуальне положення прокурора як державного обвинувача і його в забезпеченні законності при здійсненні правосуддя у кримінальному провадженні.

Так, для ефективної діяльності прокурора з викриття винності підсудного у скоєнні злочину потрібно: забезпечити повноту, всебічність й об'єктивність дослідження доказів; обґрунтувати юридичну кваліфікацію злочину, повноту виявлення причин і умов скоєння злочину, достатність заходів щодо відшкодування заподіяної злочином шкоди; обґрунтування запропонованої міри покарання.

Критеріями ефективності, що характеризують ступінь досягнення прокурором цілі щодо своєчасності її адекватності реагування на порушення закону, виступають: своєчасність і адекватність реагування на порушення закону в процесі судового розгляду; своєчасність і адекватність реагування на незаконні судові рішення.

Виконавши всі процесуальні дії, пов'язані з підготовкою кримінального провадження до слухання, і не виявивши перепон для його продовження, суд переходить до центральної частини судового розгляду – судового слідства. Саме тут перевіряються всі зібрані докази і закладається основа майбутнього вироку. Тому для прокурора, на якого покладено обов'язок підтримання державною обвинувачення, вкрай важливо прийняти найактивнішу участь і дослідженні доказів на судовому слідстві, забезпечити неухильне виконання норм Кримінально-процесуальною кодексу всіма учасниками процесу доказування і таким чином створити умови для того, щоб вирок суду відтворював істину, був переконливим і справедливим.

Це завдання безпосередньо витікає з покладеного на прокурора обов'язку доказування, тобто обов'язку підтвердити фактами, мотивувати правильність висновків про те, що обвинувачений винен в скоєнні інкримінованого йому злочину і підлягає покаранню. Коли прокурор після закінчення попереднього слідства затвердив обвинувальний висновок, він тим самим погодився з тезою слідчого про винуватість обвинуваченого, з тими документами, що лежать в його основі. З цього моменту обвинувальна теза слідчого перетворилась, по суті, в тезу самого прокурора, а змістом його діяльності в судовому розгляді, в тому числі і на судовому слідстві, стало доказування цієї тези перед судом.

Пред'явлення суду доказів обвинувачення, їх систематизація, а також перевірка, і у випадку необхідності заперечення контрдоказів, висунутих захистом, – в цьому суть діяльності прокурора на судовому слідстві, в цьому один з найбільш результативних способів реалізації ним процесуальної функції обвинувачення.

Щоб допомогти суду з'ясувати справжнє значення кожного розглянутого доказу і правильно визначити причинно-слідчі зв'язки між встановленими фактами, прокурор повинен вміло, з урахуванням специфіки конкретної провадження застосовувати розроблені наукою прийоми і методи дослідження в суді.

Обґрунтовується необхідність комплексної розробки аспектів оцінки й підвищення ефективності прокурорської діяльності в суді за двома напрямками, які враховують результати діяльності прокурора, що підтримує державне обвинувачення в суді, і рівень організації даної роботи керівником прокуратури в цілому.

Основними чинниками підвищення ефективності підтримання прокурором державного обвинувачення в суді називаються удосконалення правового, організаційного, кадрового та її науково-методичного забезпечення.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Шандула О. О.

Демків Г. А.,

студентка 5 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## ПРАВОВІ АСПЕКТИ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Конфіденційність стосунків юриста та клієнта, дотримання професійної юридичної таємниці є фундаментальною традицією у юридичній практиці. Там, де існують конфіденційні стосунки не може бути й мови про розголошення відомостей, які мають суттєве значення для справи.

Під захистом професійної юридичної таємниці треба розуміти сукупність правових засобів, спрямованих на визначення обсягу конфіденційних відомостей. До таких відомостей можна віднести: обов'язок юриста зберігати конфіденційні відомості, які відносяться до професійної таємниці; право юриста відмовитись надавати інформацію, яка є професійною таємницею, третім особам; обов'язку державних органів, фізичних та юридичних осіб утримуватись від намагань незаконного отримання відомостей, які відносяться до професійної таємниці; відповідальності за розголошення відомостей, які відносяться до професійної таємниці.

Важливість збереження адвокатом професійної таємниці обумовлена тим, що тільки таким чином є можливим спонукати клієнта дати повну інформацію щодо обставин справи, без чого надати юридичну консультацію просто неможливо. Клієнт не повинен побоюватися розголошення юристом конфіденційних відомостей ні третім особам, ні суду, ні іншим державним органам.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) збереження адвокатської таємниці є професійним обов'язком адвоката. Згідно статті 22 Закону адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання. Обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється в даному випадку не лише на адвоката але і на суб'єктів перелічених вище. Особи, винні в доступі сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошенні, несуть відповідальність згідно із законом.

Статусу адвокатської таємниці набуває певна інформація незалежно від того чи укладався договір про надання правової допомоги з особою, яка таку інформацію адвокату передала. Визначальним тут стає сам факт звернення до адвоката по допомогу з метою, наприклад, отримання лише консультації з якогось правового питання, складання окремого юридичного документа тощо. Закон не обмежує сферу дії адвокатської таємниці лише кримінальним провадженням, тобто його дія поширюється на усі види правової допомоги. Закон передбачає, що інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта. При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів дізнання, попереднього слідства й суду допитати адвоката про обставини, що є адвокатською таємницею. Адвокат не від-

повідас за порушення цього принципу в разі допиту його у встановленому законом порядку як свідка щодо обставин, які виходять за межі предмета адвокатської таємниці, визначеного чинним законодавством. У законодавстві Німеччини адвокат, незалежно від волі клієнта, зобов'язаний зберігати її протягом 5 років після закінчення виконання доручення клієнта, якого стосується така інформація. В законодавстві України ліміту стосовно даного положення немає.

Відповідно до статті 23 (Гарантії адвокатської діяльності) Закону забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані. Забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності. У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії. З метою забезпечення дотримання вимог цього Закону щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Іншими словами адвокату, помічнику адвоката та посадовим особам адвокатських об'єднань забороняється розголошувати відомості, що становлять предмет адвокатської таємниці, і використовувати їх у своїх інтересах та інтересах третіх осіб. Таким чином, інформація, що є адвокатською таємницею, підлягає захисту не тільки в тому випадку, коли носієм такої інформації володіє власне адвокат, а і тоді, коли інформація знаходиться в руках клієнта або будь-якої іншої особи.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Долгушина Т. Ю.,**

студентка 5 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ФОРСУВАННЯ ПОЛІТИКИ СУДОВОЇ ВЛАДИ – ГОЛОВНА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Судова влада є однією з основних складових механізму державних органів, яка здійснює свій специфічний вплив на організацію та функціонування всього державного апа-

рату та формування правової системи країни. Складна діяльність суду сприяє становленню України, як демократичної, правової, з активною роллю громадянського суспільства у вирішенні суспільних проблем, державою. Ця гілка влади бере участь у регулюванні не тільки правових питань, але і питань, які мають економічний, політичний, соціальний характер. При чому дане регулювання має значний вплив на розвиток економіки країни та формування її політичного курсу. Судова влада, як один із основних елементів політичного устрою країни, формує власні регулятори впливу на політику і, таким чином, сама складає її організаційну основу.

В основі політики судової влади лежить боротьба та прагнення самостійності та незалежності в системі гілок державної влади, можливістю впливу на них для позитивного досягнення результату участі у політико-правових зверненнях держави.

Науковці виділяють три види політики судової влади: 1) зовнішня судова політика; 2) внутрішня судова політика; 3) політика судової влади при здійсненні правосуддя. Перший вид дає нам уявлення як органи судової влади взаємодіють з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, з інститутами громадянського суспільства, ЗМІ та окремими громадянами. Другий різновид відображає внутрішні процеси структуризації та організації цієї гілки влади, які пов'язані з кадровим забезпеченням судів та кар'єрним просуванням суддів. Третій різновид висвітлює формування та розвиток судової практики, а в деяких аспектах і судового права.

Політика якої б сфери вона не стосувалася завжди повинна мати в своєму арсеналі певні засоби і способи врегулювання відносин між особами та особливості прийняття відповідальних рішень, які б призвели до найбільш сприятливого становища цих осіб, тобто так звану систему методів досягнення політичної мети. Поняття політики судової влади охоплює діяльність кожного судді з вироблення рішень по кожній справі. Дана діяльність повинна відповідати моральним засадам, основним принципам права та законодавчо встановленим вимогам. Але політика представників цієї гілки влади – суддів – вибір, який здійснюється опираючись на вищезазначені засади, вчинити тим чи іншим чином при розгляді певної справи (наприклад вибір обрати те чи інше покарання, яке передбачене законом і вибір якого покладається на суддю), тим самим виробляючи певну судову практику та сприяючи єдності та узгодженості в функціонуванні суддів. Але навіть судова практика та окремі думки суддів повністю не охоплюють зміст політики судової влади. Вона охоплює більш ширший діапазон особливостей формування судової влади, як одного з найважливіших владних інститутів, виробляє так звані «сталі» особливості діяльності суддів в конкретній ситуації, можливості навіть існування певної виробленої системи моделі поведінки при розгляді тих чи інших категорій справ або тлумаченні норм права.

На формування політики в цій сфері впливає багато чинників, які звісно повинні братися до уваги. Серед них: 1) рівень правосвідомості кожного судді, усвідомленості в необхідності реалізації вищезазначених завдань, також його готовність працювати в єдиній команді по формуванні даної політики; 2) готовність протистояти незаконному впливу на себе (відповідно до законодавства судді є незалежними та неупередженими при здійсненні правосуддя, цей принцип є основою успіху в реалізації даної ідеї); 3) умови роботи суддів, забезпечення їх всіма матеріально-технічними засобами та можливістю реалізувати свої ідеї стосовно вдосконалення організаційної роботи суду та реалізації нововведень; 4) забезпечення постійної взаємодії та роботи із громадянами, врахування їх вимог, встановлення ефективних засобів комунікації.

Важливе значення в розробці даної політики, яка зараз в Україні тільки на етапі зародження, є вибір певного напрямку її розвитку, розробка стратегії в досягненні політичної

мети. Стратегія буде деталізувати власне цілі та задачі політики суддів, дозволить мати їм власну незалежну позицію як у зовнішніх відносинах з іншими органами влади, так і у внутрішніх відносинах – вдосконаленні своєї структури та підвищенні ефективності функціонування. Дана програма повинна бути спрямована на забезпечення та захист прав людини і громадянина та об'єктивне, швидке, повне здійснення правосуддя. Також слід зазначити, що політична мета не повинна суперечити цілям діяльності інших гілок влади, не порушувати вироблений механізм дії системи стримувань та противаг, тобто вже розроблену рівновагу між ними, та не суперечити виробленій в цілому політиці держави, яка є пріоритетною на даному етапі її розвитку. Ця стратегія повинна розроблятися за участі всього суддівського корпусу країни. Успіхом цього є наявність домовленості між суддями, узгодженість в їх діях, єднання для досягнення їх спільної мети.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Дороніна Ю. А.,**

студентка 1 курсу 2 групи факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ**

Останнім часом юридична спільнота все більше занурюється у питання проведення судової реформи з метою компетентного реформування судової системи, підвищення якості її функціонування, забезпечити високий рівень довіри до суддів і судів.

Однією з передумов становлення в Україні демократичної, соціальної, правової держави, додержання її стандартів є повага до свободи та недоторканності людини і громадянина, здійснення правосуддя відповідно до вимог Конституції України та чинного законодавства.

Суд відіграє в житті будь-якої держави важливе значення, а в правовій державі правильно улаштований суд має ще й таку важливу функцію, як бути міцною гарантією прав громадянина, що проголошуються Основним Законом держави.

В зв'язку із зазначеним винятково важливою є роль суду як органу, призначеного для розв'язання правових конфліктів з метою захисту прав та законних інтересів людини і громадянина.

Проведення судової реформи з метою підвищення ефективності захисту прав людини, доступності для всіх громадян справедливого правосуддя викликало необхідність сформувати розгалужену систему судових органів, привести їх у відповідність з принципами правової, демократичної, соціально орієнтованої держави. Виконати це завдання неможливо без докорінних змін у сфері здійснення правосуддя, становлення судової влади як справді незалежної, самостійної гілки влади. Крім того, входження України в європейський і світовий простір викликає потребу у відповідних перетвореннях в усіх сферах суспільного життя, адаптації основних державних інституцій до найкращих світових зразків.

Як зазначалося прес-службою Вищого господарського суду України, сьогодні дуже важливо зрозуміти: судова реформа має торкатися основних елементів функціонування

судової системи, таких як доступність правосуддя для громадян, прийняття правосудних рішень та їх своєчасне виконання. Для особи яка звертається до суду, дуже важливо, щоб вона розуміла, до якого саме суду треба звертатись, щоб можна було спрогнозувати, яке рішення винесе суд, щоб це рішення було прийняте у короткий строк і, найголовніше, виконане до того, часу, коли цей результат може якимось чином захистити порушене право.

У світі не існує уніфікованих стандартів щодо судоустрою, внутрішньої та зовнішньої спеціалізації судів і суддів. Світовий досвід свідчить, що більшість країн Європи і США мають різноманітні розгалужені судові системи. – Коли ми говоримо про світові стандарти, ми маємо розуміти, що таких стандартів, котрих має дотримуватись кожна країна, просто не існує. Є загальні принципи: раціональність, ефективність, але стандартів, що потрібно робити саме так, немає.

Таким чином, щоб забезпечити якість функціонування судової системи, яка базуватиметься на нових засадах, недоцільно орієнтуватися на нині існуючі органи, лише розподіливши між ними функції. Навпаки, слід ретельно проаналізувати передбачені законодавством функції судової влади і саме для їх виконання сформувати відповідні органи, тобто йти в напрямі від причини до наслідку.

На нашу думку, аналізуючи зміст п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції, згідно з яким однією із засад судочинства є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду слід визнати необхідність побудови трьохланкової судової системи, щоб кожна ланка мала повноваження лише однієї судової інстанції. Базовим є рішення суду першої інстанції, далі послідовно можуть відбуватись апеляційне та касаційне провадження. Тобто трьома інстанційними функціями суду мають відповідати і три судові ланки, тобто необхідна наявність суду першої інстанції, апеляційний та касаційний суди.

Таким чином, реформування і розвиток судової системи України мають базуватися на демократичних засадах, дотриманні конституційних норм. Вирішення наявних проблем можливе шляхом внесення відповідних змін до Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також процесуальних законів.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Шандула О. О.

**Драшпуль В. С.,**

студентка 1 курсу 9 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РОЛЬ ПРИСЯЖНИХ І НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ В УКРАЇНІ ТА США**

Суд присяжних – реалізація державної влади, зокрема судової, безпосередньо громадянами. Відправлення правосуддя здійснюється у формі спеціального судочинства, шляхом прийняття присяжними вирішального рішення без участі професійного судді (суддів). Як самостійний соціально-політичний інститут складається з окремої колегії присяжних засідателів та професійного судді чи суддів. Колегія присяжних засідателів виокремлена

та наділена повноваженнями приймати власні рішення без участі професійного судді (суддів), що забезпечує народ від свавілля держави.

У світовій юридичній практиці склалися дві основні моделі суду присяжних – європейська (континентальна) і англо-американська (класична). В Україні діє європейська модель суду, при якій присяжні і народні засідателі при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді, разом із суддею вирішують все питання судового розгляду крім доцільності продовження висновків обвинуваченого під вартою. Англо-американська модель передбачає, що колегія присяжних самостійно, за відсутності судді, виносить вердикт про винність або невинність підсудного. Даний вердикт після його оголошення отримує законну силу і обов'язковий для судді. У цій моделі присяжні вирішують тільки питання винності підсудного. Така модель суду характерна для США.

Суд присяжних як самостійний інститут судової системи з'явився в Англії ще в XIII столітті. Потім він був сприйнятий англійськими колоністами в Сполучених Штатах Америки і в ряді інших країн. У Російській імперії суд присяжних був введений в ході судової реформи, проведеної Олександром II в 1862–1864 роках. Перші процеси за участю колегії присяжних засідателів відбулися в Санкт-Петербурзі і в Москві в 1866 році. При прийнятті Конституції України в статті 127 та ряді інших був закріплений суд присяжних та участь громадян у здійсненні правосуддя в якості засідателів, однак чітких механізмів залучення громадян до безпосередньої реалізації судів влади не існувало. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. також містив лише загальні тезисними. Важливим поворотом діяльності суду присяжних в Україні стало прийняття Кримінального процесуального кодексу України, який зневілював основи цього інституту народовладдя. Також на виконання умов нового Кодексу стало прийняття оновленої редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який прописав механізми затвердження списків присяжних. Конституція Сполучених Штатів Америки гарантує суд присяжних у всіх кримінальних справах. Верховний Суд США визначив право на суд присяжних як «основоположне в американській системі правосуддя» та як найважливіший елемент шостої поправки до конституції США, яка стосується права на суд присяжних у кримінальних справах, та сьомої щодо права на суд присяжних у цивільних справах (*Sullivan v. Louisiana, 113 S. Ct. 2078, 2080 (1993)*).

Головна відмінність при виборі присяжних в Україні і в США полягає у віці громадян, які можуть ними стати. Згідно статті 61 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» народним засідателем і присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, що не притягався до кримінальної відповідальності, без судимості, що не займає посаду, несумісну з виконанням обов'язків присяжного засідателя (суддя, військовослужбовець, священнослужитель та ін.).

У США потенційним присяжним засідателем може стати будь-який громадянин США, який досяг 18 років, оскільки їх підбір здійснюється навмання спеціальними службовцями, відповідальними за формування складу присяжних, використовуючи наданий судам реєстраційний список виборців або список кандидатів на отримання водійських прав. Присяжними в США не можуть бути:

- іноземці та апатриди;
- неповнолітні;
- особи, які проживають на території відповідного судового округу менше року;
- особи, які не володіють англійською мовою;

– особи, психічне або фізичне захворювання яких не дозволить їм належним чином виконати обов'язки присяжних;

– особи, обвинувачені у вчиненні злочину, а також відбували покарання за скоєння злочину у вигляді позбавлення волі строком більше року.

Формування великого чи малого журі відбувається для кожної справи окремо на підставі наказу головного судді, видається на вимогу аторнея або при призначенні справи до слухання з ініціативи самого суду. Перед виданням наказу суддя, що бере участь в справі опитує кожного з кандидатів до складу журі, щоб переконатися в його неупередженості. В іншому випадку кандидатура відкидається. В опитуванні беруть участь аторней і адвокати сторін, які також мають право відводити кандидатів у присяжні (від трьох до 20 в залежності від ступеня серйозності справи) без зазначення причин.

В Україні не підлягають включенню до списків народних засідателів громадяни:

– визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;

– мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя;

– мають не зняту або не погашену судимість; народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси;

– громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; особи, що не володіють державною мовою.

Є спільна риса залучення присяжних до виконання обов'язків у суді. У США особам, які були відібрані до складу присяжних засідателів, направляється судова повістка, яка повідомляє їх про це. У разі їх неявки до суду для виконання обов'язків присяжного, вони можуть бути притягнуті до відповідальності за неповагу до суду. Однак з усякого правила є винятки. Так, термін служби особи в суді як присяжного не повинен порушувати його робочий розклад або іншу діяльність. Якщо відбувається таке порушення, то особа може перенести службу в суді присяжних на інший зручний для нього час. А в Україні відповідно до статті 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» письмове запрошення для участі у здійсненні правосуддя надсилається судом народному засідателю не пізніше, ніж за сім днів до початку судового засідання. Роботодавець зобов'язаний звільнити народного засідателя від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова у звільненні від роботи вважається неповагою до суду. Народний засідатель зобов'язаний своєчасно з'явитися на запрошення суду для участі в судовому засіданні. Неявка без поважних причин у судове засідання вважається неповагою до суду. Так само роботодавці цих 2 країн не мають права звільнити людину, яка протягом терміну виконує обов'язки присяжного засідателя.

Склад присяжних відрізняється в цих 2 країнах. Наприклад, у США для участі в процесі у справах по філоніях (тяжких злочинах) обирається 20 присяжних, і остаточний склад буде включати 12 членів. Для участі в процесі у справах про місдімінор (менш небезпечних злочинах) остаточний склад включає 7 присяжних. Порядок розгляду справи в американських судах присяжних встановлено Правилами кримінального процесу для федеральних окружних судів Сполучених Штатів, діючими з 21 березня 1946 року. В Україні відповідно до ст. 31 КПК кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів і трьох присяжних.



Суд присяжних є яскраво вираженим показником принципів демократії, при якій права і свободи людини є найвищою цінністю для держави. І при введенні цього інституту – правосуддя буде найбільш справедливим. Хоч суд присяжних в Україні та США мають одну ціль, а саме наближення судової влади до суспільства гуманізації судової діяльності та розвитку основ змагальності, але за структурою деякими функціями вони досить різні.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Дробчак Л. В.,**

студентка 5 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Суд відіграє в житті будь-якої держави важливе значення, а в правовій державі правильно улаштований суд має ще й таку нову функцію, як бути міцною гарантією прав громадянина, що проголошуються основним законом держави. Винятково важливою є, таким чином, роль суду як органу, призначеного для розв'язання конфліктів з метою захисту прав та законних інтересів людини і громадянина.

У грудні 2014 року судовій системі довіряли лише 9% українців. Такий невтішний результат показало соціологічне опитування фонду «Демократичні ініціативи». Так, згідно з дослідженням, 81% українців не довіряє судам, в основному, через корупцію. На сьогоднішній день, питанню щодо реформування судової системи в Україні приділяється досить велика кількість уваги, адже правосуддя в Україні, на думку громадян, – «хворе». Поясненням цьому може служити ряд причин. Одними з них є те, що до цих пір в Україні не створено ефективної системи судів. Зокрема, з цим пов'язані й проблеми реалізації права громадян на оскарження судових рішень, недотримання строків розгляду справ, перевантаження судів, недоступність правосуддя.

Перевантаження судів (особливо місцевих) є наслідком недотримання строків розгляду справ та постійними поверненнями справ на новий розгляд, чим судді відверто зловживають.

Суддя Апеляційного суду Харківської області Михайло Бородин у своїй статті зазначає, що випадків направлення справ на новий розгляд з мотивів неправильного застосування норм матеріального права доволі багато. Достатньо сказати, що за 2012 рік скасовано 356 рішень Апеляційного суду Харківської області. Лише у 12 випадках Вищий спеціалізований суд постановив своє рішення по суті спору. За 2013 рік скасовано 359 рішень, постановлено нових – 15. Торік скасовано 364 рішення, постановлено – 7. Велика частина інших цивільних справ, в яких скасовані рішення, направлені на новий розгляд до судів першої або другої інстанцій.

Безумовно, такий стан справ є абсолютно неприйнятним. Безкінечне повернення справ на новий розгляд тягне за собою тяганину, невинуватене здорожчання судових процесів

і в кінцевому результаті – порушення права на судовий захист, адже кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (Загальна декларація прав людини, стаття 8), а про яке поновлення у правах може йти мова, якщо більшість справ, які існують, розглядаються роками.

Саме практика повернення справ судами вищих інстанцій на новий розгляд до судів нижчих ланок є причиною надмірної тривалості розгляду справ національними судами, що також порушує статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де закріплено «право кожного при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків... на ... розгляд упродовж розумного строку...судом».

Європейський суд у рішенні по справі «Смирнова проти України» зазначив, що, хоча він не уповноважений оцінювати якість судочинства в державах-відповідачах, він вважає, що, оскільки направлення справ на новий розгляд зазвичай є наслідком помилок судів нижчих ланок, неодноразове направлення справи на новий розгляд у межах одного провадження виявляє серйозний недолік у судовій системі.

Отже, в Україні склалася ситуація, коли суди нижчих ланок з цілого ряду обставин, перерахованих вище, не в змозі виносити рішення, які б відповідали законним вимогам, а суди вищих інстанцій не мають бажання виправляти їх помилки, направляючи справи на новий розгляд. Заручниками ж цієї ситуації є громадяни.

Марк Туллій Цицерон зазначав: «Правосуддя пізнається по тому, що воно прису-джує кожному своє (*Suum cuiq;ite*)». Чинність такого повноваження, як повернення справи на новий розгляд не сприяє відновленню порушених прав, свобод та інтересів, а лише створює «замкнуте коло» попадаючи в яке, особа не має можливості отримати «своє».

З усього вище зазначеного випливає, що дане питання потребує уваги, адже вирішивши цю проблему, шляхом – повного скасування інституту повернення справ на новий розгляд з огляду на його надмірність для усунення формальних недоліків, та недостатність для усунення суттєвих, або ж для початку принаймні чіткого регламентування кількості повернень справи на новий розгляд, мінімізувавши їх – можна значно скоротити час провадження, рівномірно розподілити об'єми роботи між судами різних інстанцій, що унеможливить або принаймні зменшить переваженість суддів.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Дручинська М. М.,**

студентка 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ НАРОДУ У ВІДПРАВЛЕННІ ПРАВОСУДДЯ**

Ратифікувавши у 1997 році Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, Україна взяла на себе міжнародно-правові зобов'язання, в тому числі і ті, що пов'язані із ефективними способами правового захисту, реалізацією демократичних ідей правосуддя.

У частині 2 статті 5 Конституції України закріплено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Окрім того, у ч.4 ст. 124 передбачено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні (стаття 127).

Отже, форми участі народу у відправленні правосуддя в Україні законодавчо закріплені в Основному Законі, а саме ідеться про суд народних засідателів та присяжних. Однак, до теперішнього часу, триває широка дискусія щодо доцільності існування вказаних інститутів. Варто зауважити, що традиційним інститутом романо-германського права є суд народних засідателів, а англосаксонського – суд присяжних. Тому можна говорити про те, що суд присяжних фактично є новою формою участі народу у відправленні правосуддя для нашої держави, яка досить тривалий час залишалась лише декларативною.

Вказані питання є особливо актуальними сьогодні у процесі становлення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Проблематика участі народу у відправленні правосуддя свого часу ставала предметом досліджень В. В. Городовенка, В. В. Долежана, Г. С. Заровнева, В. М. Коваль, С. О. Іваницького, І. Є. Марочкина, І. О. Русанової та інших дослідників.

Як слушно зауважує С. О. Іваницький, реалізація принципу участі народу у відправленні судочинства передбачає наділення народних засідателів та присяжних державно-владними повноваженнями публічного характеру, при здійсненні яких вони виступають посадовими особами державної судової гілки влади.

Зокрема, у статті 58 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», передбачено, що народним засідателем є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, та за його згодою вирішує справи у складі суду разом із професійним суддею, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя.

Народні засідателі під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді. Дана норма продубльована і закріплюється ч. 2 ст. 18 ЦПК України.

Згідно ч.1 ст. 234 ЦПК України, окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні спори про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Народні засідателі діють лише в окремих категоріях справ, що розглядаються в окремому провадженні, що на нашу думку є правильним, оскільки народні засідателі при здійсненні правосуддя у цивільному процесі повинні встановлювати лише наявність факту, а не права.

Зокрема, народні засідателі беруть участь у таких категорія справ окремого провадження як: обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (ч. 4 ст. 234 ЦПК України).

До прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України, конституційні положення щодо участі у відправленні правосуддя присяжних залишались лише декларативною нормою.

Так, згідно ч. 3 ст. 31 Кримінального процесуального кодексу України, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.

Зокрема, варто зазначити, що 25 червня 2015 року Верховним Судом України прийнято постанову № 5-111кє15, згідно якої прокурор повинен роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду провадження судом присяжних.

Отже, на відміну від США, у яких кримінальні справи про всі злочини слухаються за участю присяжних (ст. 3 Конституції Сполучених Штатів Америки), в Україні присяжні беруть участь лише у справах про злочини, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі.

Однак, на нашу думку, з метою розширення повноважень народу у здійсненні правосуддя, участь присяжних не повинна обмежуватись лише вищевказаною категорією справ, та поширюватись також на найбільш небезпечні тяжкі та особливо тяжкі злочини, санкція статей яких не передбачає довічного позбавлення волі.

Зокрема, КПК РФ регламентує порядок участі присяжних засідателів у здійсненні правосуддя, що передбачає їх участь у розгляді справ про тяжкі та особливо тяжкі злочини (глава 42).

Участь присяжних при розгляді найбільш небезпечних тяжких та особливо тяжких злочинів забезпечить надійнішу охорону прав, свобод та законних інтересів обвинуваченого, сприятиме повному та неупередженому судовому розгляду, застосуванню належної правової процедури.

Відповідно до положень статті 58 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним є громадянин України, якого у випадках, визначених процесуальним законом, залучають до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя.

Виходячи з законодавчого визначення присяжного та вимог встановлених до особи присяжного статтею 61 вищевказаного Закону, таким може бути будь-який громадянин України, в тому числі і такий, що не має юридичної освіти.

Вважаємо, що присяжному, котрий не має юридичної освіти тяжко відповідати на запитання, які поставатимуть перед ним при прийнятті рішення по справі, зокрема ті, що передбачені ст. 368 КПК України, як то міра покарання, яка повинна бути призначена обвинуваченому, чи повинен він відбувати покарання; чи містить діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений; тощо.

Окрім того, виникатиме питання стосовно самостійності прийняття рішень присяжним, враховуючи, що відповідно до статті 391 КПК України нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені статтею 368 цього Кодексу.

При таких обставинах, присяжні піддаються впливу судді, а тому важливою умовою належного, без будь-яких сторонніх впливів, функціонування такого інституту, як суд присяжних, є включення ще одної вимоги до таких осіб, а саме наявність юридичної освіти.

Як слушно зауважує В. М. Тертишник, із створенням та належним функціонуванням суду присяжних «змагальність буде не просто формою судового процесу, а стане необхідною практичною реальністю, суттєвим каталізатором пошуку істини».

Отже, можна зробити висновок, що участь народу в здійсненні правосуддя – це конституційний принцип судової влади України, що визначає право представників народу здійснювати судову функцію державної влади шляхом безпосередньої участі в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Як бачимо, вказані інститути потребують суттєвого вдосконалення у ході становлення України як демократичної держави, необхідно вносити зміни у діюче законодавство, враховуючи менталітет та потреби українського суспільства, не забуваючи при цьому, що вказані норми повинні бути не лише декларативними.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Елізбарян І. А.,**

студентка 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДІВ ТА ІНШИХ ОРГАНІВ**

На шляху до європейської інтеграції в українському законодавстві відбувається чимала кількість докорінних перетворень, а сам шлях до Європейського Союзу – це чітка основа державних реформ. Результати вивчення та узагальнення іноземного досвіду (в тому числі – досвіду провідних європейських країн) центральними органами Міністерства юстиції України сьогодні реалізуються на практиці. В Україні складається принципово нове бачення того, як повинна діяти система державного примусу. Серед основних напрямків реформ вирізняються такі:

- реформування Державної виконавчої служби України;
- оптимізація діяльності державних виконавців;
- запровадження змішаної системи виконання рішень.

Згідно з постановою Кабінету міністрів України від 21.01.2015 № 17 ліквідовано Державну виконавчу службу, а її функції і завдання з реалізації державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів покладено на Міністерство юстиції. З одного боку, такий крок видається логічним, зважаючи на те, що дає змогу суттєво зекономити бюджетні кошти на утримання апарату, скоротити його кількість та упорядкувати структуру виконавчої служби, зокрема територіальні підрозділи. Але, з іншого боку, він може стати методом прихованої кадрової чистки, яка активно проводиться у владних органах.

Якщо говорити про оптимізацію діяльності державних виконавців, то перш за все необхідно згадати, що, згідно з заявою самого Мін'юсту, метою такої оптимізації, передусім, є підвищення показників виконання рішень шляхом удосконалення системи та процедури примусового виконання загалом. Розроблена міністерством Концепція реформування системи органів державної виконавчої служби передбачає два етапи: системне вдосконалення процедури примусового виконання рішень та запровадження змішаної системи примусового виконання рішень шляхом введення інституції приватних виконавців. За результатами її реалізації очікується оновлення існуючого інструментарію при-

мусового виконання рішень та суттєве зменшення бюрократизації цього процесу, що у майбутньому покликане підвищити ефективність виконання рішень органами примусового виконання рішень та покращить статистичні показники у роботі органів державної виконавчої служби. На додаток до цього пропонується створення відкритого реєстру боржників, до якого матимуть доступ органи влади, банківські установи, а також фізичні і юридичні особи. Не можна не зауважити небезпеки даного кроку в умовах розвитку громадянського суспільства та всеохоплюючого захисту прав людини. Таким чином, проблема ефективності виконавчої служби в Україні є головним недоліком системи, для розв'язання якої з'явилася думка щодо введення інституту приватних виконавців.

Так звана змішана система виконання рішень передбачає участь у виконанні приватних виконавців. Поряд з цим, слово «приватний» є умовним, оскільки приватний виконавець діє від імені держави та внесений до відповідного державного реєстру на підставі рішення органу державної влади. Також обмежено і обсяг його прав у порівнянні з державним виконавцем. Змішана система виконання судових рішень за участю приватних виконавців покликана створити здорову конкуренцію в цій сфері і вирішити ряд питань, серед яких низька заробітна платня, відсутність мотивації та закритість процесу виконання рішень. Щодо мінусів даного підходу, варто врахувати той факт, що з робота державних виконавців часто ускладнюється діями самих боржників, і ніхто не дасть гарантію того, що приватні виконавці, обмежені в повноваженнях, вирішать її. В той же час матеріальне стимулювання може стати тим фактором, який підштовхне до більш активних дій у відношенні боржників.

Аналіз іноземного досвіду дозволяє узагальнити позитивні та негативні сторони систем примусового виконання інших держав та розглянути питання щодо доцільності використання позитивного досвіду в умовах сучасного розвитку системи примусового виконання рішень в Україні з метою її удосконалення. Можна виділити дві основні конструкції системи органів примусового виконання. Перша система є домінуючою у більшості країн континентальної Європи – у Французькій Республіці, Бельгії та Люксембурзі, де судові виконавці не перебувають на державній службі, а є приватними особами, котрі працюють за ліцензією. Зокрема, у Франції виконавче провадження реалізується не лише судовими виконавцями, а й генеральними прокурорами, прокурорами, командирами та офіцерами поліції. У межах загальних судів особливо виділеним є суддя з виконання, який має право одноосібно вирішувати суперечки, що виникають у результаті висловлення незгоди або створення перепон для виконання судового рішення, вирішувати клопотання про відстрочення виконання та вирішувати інші питання. Одночасно з цим, суддя з виконання не може втручатися у виконавчі дії. Принципово відрізняється від розглянутого інституту примусового виконання рішень юрисдикційних органів система примусового виконання Сполучених Штатів Америки. У США регулювання виконавчого провадження здійснюється на рівні штатів, у зв'язку із чим рішення суду, винесені в одному штаті, необхідно легалізувати в іншому штаті. В одних штатах подібна легалізація здійснюється шляхом пред'явлення позову на рішення, в інших – через проходження реєстраційної процедури.

Таким чином, за умови належного здійснення цієї реформи репутація України як держави, в якій судові рішення не виконуються належним чином, відійде в минуле, вдасться оптимізувати навантаження на державних виконавців, скоротити строки за виконавчими провадженнями та збільшити коефіцієнт стягнення за виконавчими документами, зменшити корупційну складову, зокрема у сфері реалізації заарештованого майна, створити нові робочі місця та, що не менш важливо – збільшити надходження до бюджету.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Єфименко А. С.,**

студентка 5 курсу 4 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АДВОКАТ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Україна 17 липня 1997 року ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини й основних воль (1950 р.). Ця Конвенція являє собою міжнародно-правовий договір, відповідно до якого більшість європейських держав узяла на себе зобов'язання дотримувати основні права людини. Вона є своєрідним продовженням і розвитком Декларації основних прав і свобод людини, прийнятої Європейським Парламентом 12 квітня 1989 року. Але на відміну від неї Конвенція не тільки проголосила основні права людини, але і створила особливий механізм їхнього захисту, що полягає саме у функціонуванні Європейського суду з прав людини. У зв'язку з ратифікацією Конвенції та деяких Протоколів до неї всі громадяни України набули право на звернення до Європейського суду з прав людини зі скаргою на неправомірні дії державних органів України, які порушують їхні права. Це правило закріплено в ч. 3 ст. 55 Конституції України, де говориться, що «кожний має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і воль у відповідні міжнародні судові органи або у відповідні органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Відповідно до Конвенції, Суд має таку юрисдикцію: а) від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб приймає заяви про порушення однією з Високих Договірних Сторін (держав – членів Ради Європи) її прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї; б) розглядає спори між державами – членами Ради Європи з приводу порушення положень Конвенції. Кожна держава несе відповідальність за порушення прав та свобод, гарантованих Конвенцією, як у межах, так і за межами своєї території. Конвенція охоплює основні політичні та цивільні права і свободи людини.

Основною формою діяльності адвоката в Європейському суді з прав людини є представництво інтересів Заявника на всіх стадіях підготовки та розгляду справи. Представництво інтересів держав – учасниць Конвенції має особливе правило, яке полягає в тому, що представляти інтереси держави можуть лише спеціально уповноважені особи, яку можуть мати помічників – адвоката та радників. Представництво заявника може здійснюватися професійним адвокатом, який був допущений до адвокатської діяльності і постійно проживає на території однієї з держав або іншою особою, затвердженою Головою Палати суду. Не є обов'язково, щоб адвокат проживав в одній державі із заявником. Необхідною умовою участі адвоката в Європейському суді є володіння ним однією з офіційних мов – англійською або французькою. Однак з дозволу Голови Палати може бути використана й інша мова.

Після того як адвокат-представник відправив скаргу в суд, він повинен за вимогою суду чи за своїм власним розсудом подавати письмові пояснення, документи та інші додаткові докази по справі із дотриманням термінів для їх надання. Відповідь Європейського суду впливає із запитання: чи мало місце порушення положень Конвенції у конкретному випадку. У Генеральних принципах етики адвокатів, схвалених правлінням Міжнародної асоціації юристів у 1995 році зазначені основні моральні принципи, яких повинен дотримуватись адвокат в будь-якій країні світу. До них відносять: а) сумлінність і обов'язковість; б) професіоналізм; в) порядність у відносинах з довірительом; г) почуття відповідальності

та конфіденційність. Адвокат виконуючи своє професійне покликання, повинен відстоювати справжні (не штучно-надумані) права заявника, та не будь-які інтереси, а лише законні, тобто ті, що передбачені Конвенцією та європейськими стандартами з прав людини. Адвокат не має права в інтересах свого клієнта використовувати чи надавати Європейському суду підроблені або сфальсифіковані документи та докази, впливати на свідків та експертів заради надання ними неправдивих свідчень та інші неправомірні дії адвоката.

Адвокат зобов'язаний використовувати всі засоби представництва в Європейському суді, обґрунтовувати висунуті в інтересах клієнта вимоги, які підтверджують порушення прав людини. Важливим у діяльності адвоката є професіоналізм, моральна бездоганність, порядність, законність та любов до людини. Адвокат повинен збагачувати свій досвід та удосконалювати професійний рівень знань. Стосовно участі українських адвокатів в Європейському суді з прав людини, то можна дійти висновку, що не кожен адвокат наважився б представляти інтереси заявника на такому рівні. Це пов'язано з тим, що до адвоката поставлені високі вимоги, потрібне досконале знання багатьох міжнародних актів, недостатні знання та кваліфікаційний рівень адвоката. Для подолання такого бар'єру ефективним би було створення об'єднання адвокатів, які б спеціалізувались на представництві в Європейському суді з прав людини. Це б надало можливості крім надання правової допомоги населенню ще проводити досконалу підготовку адвокатів до участі у Європейському суді, вивчення практики Європейського суду, що підвищило би рівень захисту прав та свобод людей та громадян.

Отже, адвокат в Європейському суді – це захисник прав та основних свобод людини, що узагальнює у собі (як у професіонала своєї справи) найвищі моральні цінності, високий рівень знань міжнародного законодавства, метою діяльності якого є відстоювання справедливості та законності по відношенню до людини.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Житар В. Д.,**

студент 4 курсу 9 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВА ВЛАДА ЯК ОСНОВНИЙ СУБ'ЄКТ СУДОВОГО ПРАВА**

Державна влада в Україні поділена на три самостійні, незалежні одна від одної гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Кожна із них наділена такою компетенцією, яка має забезпечувати функціонування системи стримувань і противаг, тобто жодна із них не має переваги над іншою.

Судова влада є головною ланкою державного механізму захисту прав людини. Вона має своє виключне право, яке водночас є її основним завданням – здійснювати правосуддя. Відповідно до закону, судову владу в Україні реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур.

Судова гілка влади повинна бути незалежною та рівноправною з іншими гілками державної влади і забезпечувати право громадян на захист своїх порушених чи невизнаних прав і свобод. При цьому має забезпечуватися об'єктивність, незалежність та неупередж-



еність суду. Зазначені вимоги є закріпленими міжнародним правом і імplementовані у вітчизняне законодавство. Без забезпечення об'єктивності, незалежності та неупередженості судів не може йти мова про здійснення правосуддя.

Судова влада зобов'язана дбати про реалізацію норм як вітчизняного, так і міжнародного права, визнаних Україною та імplementованих в українське законодавство.

Право на судовий захист закріплене на рівні Конституції України, галузевого законодавства і, звичайно, нормами міжнародно-правових актів, в першу чергу, Європейською конвенцією про захист прав і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Відповідно до ст. 6 вищезазначеного документу, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного типу або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Положення вітчизняних нормативно-правових актів мають дублювати вищезазначену норму та забезпечувати її виконання.

Судова влада існує та реалізує свої функції за допомогою системи судів. Існування судової влади без існування судів неможливе, тому що саме останні реалізують функції судової влади безпосередньо, здійснюючи правосуддя. Судову систему України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Суди загальної юрисдикції, в свою чергу, поділяються на загальні та спеціалізовані суди.

Судова система України побудована на принципах територіальності, спеціалізації, єдності, інстанційності, ієрархічності, доступності. Зазначені принципи закріплені як на конституційному рівні, так і на рівні галузевого законодавства, і повинні створювати умови для забезпечення здійснення ефективного правосуддя.

Судова влада характеризується певними ознаками, які притаманні лише їй. До таких можна віднести: примусовий характер влади, який є персоніфікованим і конкретним, цілеспрямованість, регулюючий вплив, особлива структура відносин.

Дія судової влади опосередковується через соціальні відносини, які існують у суспільстві. Саме так проявляється соціальний характер даної гілки влади. Судова влада за посередництвом суду впливає на поведінку людей, зобов'язуючи їх вчиняти тим чи іншим чином. Суд як орган влади, має власні владні повноваження, і тому має право на законних підставах застосовувати до конкретного індивіда чи групи осіб примусові заходи певного характеру.

Існування судової гілки влади, як і інших гілок, повинне бути спрямоване на утвердження і забезпечення прав і свобод людини, яке в свою чергу є неможливим без забезпечення доступу до правосуддя. Доступ до правосуддя є одночасно конституційним правом громадянина та способом захисту його прав і свобод.

Теоретичні та практичні аспекти функціонування судової гілки влади в Україні, на жаль, не є досконалими і потребують подальшого розвитку. На даний факт звертають увагу не лише вітчизняні науковці, але і міжнародно-правова спільнота. Зокрема, Венеціанська комісія Ради Європи у своїх висновках щодо законодавства України, яке стосується судоустрою та статусу суддів, відзначає занадто багато негативних аспектів у сфері повноважень Державної судової адміністрації України, порядку формування суддівського корпусу та складу Вищої кваліфікаційної комісії.

Основні шляхи вирішення зазначених проблем, запропоновані міжнародно-правовою спільнотою, поки що не знайшли свого відображення ні у вітчизняному законодавстві, ні у судовій практиці.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Жуковський Д. К.,**

студент 4 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ**

Незважаючи на те, що судовий прецедент не притаманний Україні як джерело права, на практиці рішення Вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України дуже часто беруться до уваги судами першої та апеляційної інстанції під час розгляду правових спорів. Виникає питання : чи доцільно запроваджувати в Україні судовий прецедент як офіційне джерело права? Як це вплине на судовий процес та правову систему в цілому?

Обговорюючи можливості для вирішення проблеми гармонізації законодавства України з європейськими правовими системами ще у 1998 р., В. Я. Тацій та Ю. М. Грошевий були переконані, що українською правовою наукою має бути переосмислено ставлення до судового прецеденту, який розглядається англійським юристом Р. Кроссом не тільки як народження нової правової системи, а й як свого роду конкретизація існуючої правової норми.

Про необхідність впровадження судового прецеденту для реформування правової системи України також висловлювалися й інші вітчизняні науковці: А. О. Селіванов, М. І. Козюбра, М. І. Мельник, М. І. Сірій, В. Т. Нор, Л. А. Луць, В. О. Котюк, С. В. Шевчук, В. О. Навроцький, Г. Г. Шмельова, Б. В. Малишев, Д. В. Кухнюк, Д. В. Кирилук, В. І. Шишкін.

На переконання Л. А. Луць, «в Україні існує потреба у судових прецедентах як джерела права. Неякісна система нормативно-правових актів (з прогалинами, дублюваннями, колізіями тощо) та необхідність збереження сутності судової гілки влади, яка покликана забезпечити справедливий розгляд справ та захист інтересів особи, спричиняють потребу і у створенні судових прецедентів та визнанні нормотворчих функцій Конституційного Суду України та Верховного Суду України».

В Україні функцію так званих «квазісудових прецедентів» виконують рішення КСУ, постанови Пленуму ВСУ, постанови пленуму вищих спеціалізованих судів. Але аналізуючи судову практику, можна прослідкувати відсутність її єдності, тобто суперечність один одному рішень в аналогічних справах, навіть, при вирішенні таких суперечностей Верховним Судом.

Необхідно відзначити, що особливе місце в юридичній науці посідає дискусія про правову природу вищезгаданих постанов Пленуму Верховного Суду України та постанов і роз'яснень судів вищих інстанцій (наприклад, Вищого господарського суду). Навіть за радянських часів визнавалася керівна роль постанов Верховного Суду СРСР та Верховних судів радянських інстанцій в процесі здійснення правосуддя. Проте, незважаючи на те, що вчені визнавали вагоме значення вказаних документів для здійснення правосуддя, вони намагалися уникати вживання словосполучення «джерело право» по відношенню до них.

Постанови видаються з метою однакового застосування судами норм права. В Кримінальному кодексі, наприклад, ніде не розкривається визначення деяких понять (наприклад, «особлива жорстокість»). Розкриття подібних понять дається в постановах Пленуму Верховного Суду України. В даному випадку, відсутність вказаної постанови не дозволяла б кваліфікувати діяння, як вчинені з особливою жорстокістю.

Необхідно визнати, що з моменту здобуття Україною незалежності постанови Пленуму Верховного Суду, постанови та роз'яснення вищих судових інстанцій не тільки не

втратили своєї значущості, а й почали відігравати більш вагому роль в процесі здійснення правосуддя. Причиною цього є велика кількість прогалин в законодавстві, а також наявність в законодавстві формулювань, які дають підстави дwoяко тлумачити їх зміст.

Необхідно зазначити, що згадані документи фактично тлумачать та доповнюють зміст нормативно-правових документів всіх рівнів – від відомчої інструкції до конституційного закону України, не будучи при цьому джерелом права (принаймні, офіційно визнаними джерелами права).

Зовсім іншого забарвлення проблема правового прецеденту отримала з моменту створення Конституційного Суду України. Компетенція КСУ та правова природа його рішень прямо говорять про те, що рішення Конституційного Суду України не тільки роз'яснюють чинне законодавство на предмет конституційності, але й змінюють і доповнюють закон.

За час свого існування Конституційний Суд України створив чимало прецедентів, які активно використовуються – наприклад, саме завдяки йому в якості захисників у кримінальному процесі можуть виступати не тільки адвокати, а й інші фахівці в галузі права. Фактично даним рішенням були змінені положення Кримінально-процесуального кодексу. Будь-який практикуючий юрист може назвати велику кількість випадків, коли рішення Конституційного Суду вносили «революційні» зміни до законодавства. Причому на адресу таких рішень досить часто лунали негативні відгуки від безпосереднього законодавця – Верховної Ради України.

У судовій практиці юристи досить часто використовують судовий прецедент як доказ своєї правої позиції під час вирішення тієї чи іншої справи : роз'яснення та постанови пленумів та судів вищої інстанції, навіть роздруківки судових рішень, які стали доступними після впровадження єдиної системи судових рішень. Однак, суд під час винесення рішення дуже рідко посилається на позицію іншого суду, проте бере її до уваги.

Прецедентне право має низку позитивних особливостей – високий рівень визначеності, нормативності, а також динамічності. Прецедент як джерело права і як елемент, що впливає на прийняття рішення суддею, є дієвим інструментом боротьби із корупцією всередині системи. У системі права, де існує прецедент, суддям набагато важче прийняти «потрібне» рішення. Адже якщо справа підпадає під необхідні критерії для застосування прецеденту, то суддям практично неможливо прийняти рішення, що не збігається з установленим правилом. З іншого боку, складно буде створити «несправедливий» прецедент, позаяк за загальним правилом однакові рішення повинні бути прийняті кількома суддями у різних справах. До того ж не варто забувати, що прецедент створюється лише у тому випадку, коли те чи інше питання не урегульоване законодавством. Тому судова гілка влади жодним чином не посягає на повноваження законодавчої, а навпаки – заповнює допущені нею прогалини. Безумовно, кожна із систем (і континентальна, і загального права) має свої позитивні сторони та не захищена від негативних. Проте розумнішим виглядає запозичувати найкраще з кожної системи, тим більше, коли йдеться про становлення права молодій державі.

Необхідно підтримати думку тих дослідників, які пропонують офіційно включити прецедент до системи джерел українського права. Це означає – дати суддям можливість офіційно посылатися в своїх рішеннях на прецедент Верховного Суду або на прецедент вищих інстанцій спеціалізованих судів. Тим не менш, чи зможе прецедент органічно впливати в українську правову систему, покаже час.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Жуковський Є. М.,**

студент 5 курсу 6 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **КООРДИНАЦІЙНА РАДА МОЛОДИХ ЮРИСТІВ ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПЕРВИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ**

У чинному законодавстві України не визначено чіткий перелік органів, організацій та установ, які мають право надавати безоплатну первинну правову допомогу населенню. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI, суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є: органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи. Таким чином законодавець звертає увагу на те, що положення про конкретний перелік, повноваження, права та обов'язки вищезазначених суб'єктів щодо надання безоплатної первинної правової допомоги мають бути закріплені у спеціальному законодавстві України.

На мою думку одним із таких суб'єктів є Координаційна рада молодих юристів України при Міністерстві юстиції України (далі – КРМЮ). Відповідно до Положення «Про Координаційну раду молодих юристів України при Міністерстві юстиції України» затвердженого Наказом Міністерства Юстиції України від 19.07.2007 № 520/5, КРМЮ – є консультативно-дорадчим органом при Міністерстві юстиції України, який створюється з метою узгодження зусиль молодих юристів в утвердженні високої ролі професії юриста в Україні, координації діяльності, пов'язаної з підвищенням якості підготовки фахівців у галузі права, залучення молодих правників до нормотворчих процесів, здійснення правоосвітньої та правовиховної роботи, формування активної позиції нового покоління юристів. Координаційна рада здійснює свою діяльність на громадських засадах, дотримуючись принципів добровільності, рівності її членів, законності, відкритості та гласності. У вищезазначеному Положенні закріплено завдання КРМЮ. Основними завданнями Координаційної ради є: здійснення заходів щодо підвищення рівня правових знань населення; організація конференцій, «круглих столів», форумів, семінарів, тренінгів, зустрічей, спрямованих на підвищення рівня правових знань громадян; сприяє організації правоосвітніх та правовиховних заходів серед неповнолітніх та молоді, зокрема дітей що потребують особливої допомоги, перебувають у спеціальних виховних установах, знаходяться у кризових центрах для жертв насильства в сім'ї, дітей, позбавлених батьківського піклування тощо; розробляє та поширює правоосвітні методичні матеріали: посібники, буклети, пам'ятки тощо. Отже, проаналізувавши основні завдання КРМЮ можна дійти висновку, що даний орган займається наданням будь-яким верствам населення інформації в сфері права. Тепер необхідно згадати, що таке взагалі безоплатна первинна правова допомога? Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI, безоплатна первинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Відповідно до п. 1 ч. 2 даної статті, безоплатна первинна правова допомога включає надання правової інформації, як один із видів правових послуг.

Отже, згідно з чинним законодавством України, КРМЮ має достатні підстави для того, щоб надавати населенню безоплатну первинну правову допомогу та бути суб'єктом надання такої допомоги. Як правило, Координаційна рада функціонує та виконує свої завдання на базі Міністерства Юстиції. Її членам надається приміщення, в якому проводяться засідання КРМЮ та відбувається надання безоплатної первинної правової допомоги населенню. За поданням Голови КРМЮ, Головою управління певного структурного відділення Міністерства Юстиції України затверджується графік прийому громадян для надання правової допомоги. Також, КРМЮ реалізує свої завдання у сфері надання правової інформації населенню на базі різних державних, комунальних підприємств та організацій для того, щоб як можна більше громадян отримали можливість отримати безоплатну правову допомогу.

Але є декілька проблем у сфері надання правової інформації Координаційною радою молодих юристів. Як було вище зазначено, КРМЮ виконує свої завдання на громадських засадах і не фінансується ніяким чином ні державою, ні іншими приватними юридичними та фізичними особами. Звідси випливає, що головною проблемою є фінансування даного суб'єкта надання безоплатної первинної правової допомоги, адже завжди необхідна певна кількість коштів для проведення правових заходів, які спрямовані на розвиток правової свідомості та правової культури населення. Тому члени КРМЮ проводять такі заходи за свій рахунок. А таке явище не сприяє вдосконаленню надання правової допомоги населенню. Іншою проблемою у цій сфері є необізнаність населення взагалі про існування такого суб'єкта надання безоплатної первинної правової допомоги. Звідси випливає, що громадяни, які потребують такої допомоги не мають можливості звернутися до КРМЮ через те, що держава масово не інформує населення про таку можливість.

Як правило, членами Координаційної ради молодих юристів є студенти 2–4 курсів вищих навчальних закладів, які займаються підготовкою спеціалістів за направленням «правознавство». Тому невисокий рівень правової кваліфікації членів КРМЮ, іноді, є причиною надання неякісної безоплатної первинної правової допомоги. Але завдяки їх альтруїстичному характеру, наполегливості та самовідданості КРМЮ завжди намагається надати правову допомогу кожному, хто потребує такої допомоги.

Отже, враховуючи вищезазначене можна дійти висновку, що держава намагається виконувати свої обов'язки у сфері надання безоплатної правової допомоги, шляхом створення спеціальних суб'єктів надання безоплатної первинної правової допомоги. Але перед державою виникають певні проблеми на шляху досягнення своїх цілей у цій сфері, які вже було зазначено. У сукупності дані проблеми створюють перешкоди в отриманні населенням правової допомоги, які негайно необхідно вирішувати. По-перше, потрібно вирішити питання з фінансуванням КРМЮ. По-друге, необхідно періодично розповсюджувати інформацію про КРМЮ у засобах масової інформації, для того, щоб громадяни знали куди необхідно звертатися за безоплатною правовою допомогою. Також на виконання даного положення законодавець повинен зазначити чіткий перелік органів, які мають право надавати безоплатну первинну правову допомогу, шляхом внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI. По-третє, потрібно створити систему заохочень за участь у діяльності КРМЮ і суворий відбір до її членів. Вирішення даних проблем приведе до підвищення якості надання безоплатної первинної правової допомоги Координаційною радою молодих юристів та підвищить кількісні показники у сфері надання такої допомоги.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Заїка А. О.,**

студентка 4 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ПРИНЦИП СУДОВОГО ПРАВА: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Судове право, на мою думку, можна визначити як інтегративну галузь права, яка поєднує норми, що регулюють відносини в сфері судоустрою, статусу суддів, суддівського самоврядування, а також певною мірою кримінального, цивільного, адміністративного, господарського процесів, особливостей конституційного судочинства.

Також в науковій літературі наявні декількох розуміння поняття «судове право» в залежності від періоду історії чи системи права: 1) право, яке створюється судовими прецедентами та судовою практикою. Характерне для країн з англо-саксонської системою права; 2) сукупність правових норм, що регулюють судоустрій та судочинство; 3) наукова концепція часів судової реформи в царській Росії 1864 (Й. В. Михайловський, І. Я. Фойницький, В. А. Рязановський), а з серед. 30-х рр. ХХ ст. – в СРСР (М. М. Полянський, М. С. Строгович, А. Л. Ривлін).

У рамках судового права судоустрій, кримінальний і цивільний процес об'єднуються в єдине ціле, зберігаючи власну самостійність та специфіку окремих галузей права.

Для будь-якої галузі права принципи є основоположними, вихідними засадами, ідеями, уявлення, на базі яких і вибудовується весь масив правових норм. Вони є якісними особливостями, які визначають характер права, порядок його застосування і напрямки його подальшого розвитку.

З усіх загальноправових принципів, на мій погляд, доречно буде виокремити саме принцип доступності правосуддя, адже всі інші принципи будуть знівельовані у разі, якщо буде втрачена реальна можливість звернутися за захистом.

Визначаючи сутність принципу доступності правосуддя, можна навести декілька аспектів:

1) забезпечена державою можливість кожної зацікавленої особи звернутися в порядку, встановленому процесуальним законом, до суду за захистом своїх прав й інтересів та відстоювати їх у судовому порядку

2) широкі і різноманітні процесуальні гарантії, що забезпечують зацікавленим особам реальну можливість брати активну участь у захисті прав протягом усього процесу.

3) принцип передбачає нормативне закріплення та реальне забезпечення можливості безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав, відсутність невинуватих правових і фактичних ускладнень при цьому.

Враховуючи те, що принцип доступності правосуддя знайшли своє закріплення в міжнародних стандартах, необхідно звернути увагу на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка у п. 1 ст. 6 закріпила, що кожен при визначенні його цивільних прав та обов'язків або при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий публічний розгляд справи в розумний строк незалежним та неупередженим судом, створеним на підставі закону. Як зазначив Європейський суд з прав людини, «Конвенція має на меті захист не теоретичних чи ілю-

зорних, а конкретних і дієвих прав. Це зауваження стосується, зокрема, права доступу до правосуддя, беручи до уваги помітне місце, яке займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд»

В контексті судового права нас цікавить найбільш широкий підхід до розуміння доступності правосуддя, який відображає різні аспекти цього принципу, у тому числі можливість безперешкодного звернення заінтересованих осіб до суду, швидкий, ефективний та справедливий розгляд справи із безумовним дотриманням процесуальних норм, а також виявлення перешкод доступу громадян до суду, розробку способів і механізмів їх усунення, а також встановлення умов або факторів, які можуть гарантувати найбільш сприятливі обставини для реалізації громадянами їхнього права на судовий захист. Причому ці перешкоди, способи та механізми їх подолання, а також умови полегшення доступу громадян до суду мають не тільки правовий, а й економічний та організаційний характер, тобто пов'язані, наприклад, з питаннями організації судової системи, матеріально-технічним забезпеченням судів, кадровою, соціальною політикою та ін.

Виходячи з того, що неможливість реалізації права на доступ до правосуддя пов'язується з перешкодами фінансового характеру, складністю процедур, пасивністю держави відносно захисту певних категорій прав, основними напрямками забезпечення реальної доступності правосуддя є:

- 1) забезпечення реальної можливості особи звернутися до суду за захистом своїх прав, не обмежуючи сферу правосуддя певним колом справ;
- 2) створення механізмів захисту всіх прав людини, зокрема тих, що належать до так званих прав третього покоління;
- 3) гарантування того, що процедура розгляду справи буде справедливою, а відновлення порушених прав – ефективним;
- 4) усунення перешкод фінансового характеру за рахунок звільнення певних категорій осіб повністю або частково від сплати судових витрат, надання відстрочки чи розстрочки у їх сплаті;
- 5) надання можливості скористатися послугами представника або отримати правову допомогу іншим способом;

На сьогоднішній день Україна прагне привести своє законодавство та систему організації і здійснення державної влади у відповідність до європейських стандартів

Судової реформи в Україні є невід'ємною складовою сучасних процесів державотворення і покликана забезпечити ефективний механізм судового захисту прав людини. З метою підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства та забезпечення права на справедливий суд Верховна Рада України прийняла Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд», яким було внесено зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів України, в тому числі до процесуальних кодексів України. Новий закон розширив права громадян щодо гарантій рівності перед законом і судом, гласності, відкритості судового процесу, обов'язковості рішень суду, унормування неупередженого розподілу судових справ, що безпосередньо спрямовано на забезпечення доступності правосуддя в Україні

20 березня 2015 року відбулося засідання Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія). У висновку, підготовленому експертами Венеціанської комісії, була надана позитивна оцінка нещодавно прийнятому Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». Зокрема, експертами Венеціанської комісії було зазначено: «Закон спрямований на підвищення рівня компетентності та професіоналізму суддів, забезпечення ефективних механізмів боротьби з корупцією, утвердження неза-

лежності суддів і ліквідацію політичного впливу на судову владу, забезпечення доступу до правосуддя, прозорості й відкритості судового процесу.»

Отже, можна відмітити такі особливості розвитку принципу доступності правосуддя в Україні, як:

1. Закріплення на конституційному рівні право на судовий захист.
2. Поступовий розвиток нового для України альтернативного способу захисту прав – медіації, який значно спрощує та прискорює розв'язання конфліктів.
3. Запровадження центрів надання безоплатної правової допомоги населенню.
4. Удосконалення процедур перегляду судових рішень у вищих інстанціях.
5. Наявність у вітчизняному законодавстві норм, які знімають фінансовий тягар з осіб за певними категоріями справ (з трудових правовідносин).
6. Наявність спрощеної форми провадження для безспірних правовідносин (наказне провадження).

Таким чином доступність правосуддя – це певний стандарт, який відбиває вимоги справедливого та ефективного судового захисту, що конкретизуються в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках, і безперешкодного звернення усякої заінтересованої особи до суду.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Запорожець А. А.,**

студентка 1 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **МІСЦЕ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ**

З моменту проголошення незалежності України пройшло небагато часу, тому вона й досі перебуває на етапі свого становлення як правової та демократичної держави. Формування країни неможливе без судових реформ котрі спрямовані на реалізацію демократичних ідей правосуддя. Саме інститут присяжних займає одне з провідних місць у кримінальному процесі та судочинстві, котре повинне гарантувати особі додержання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

На сьогодні у світі співіснують дві моделі суду присяжних: англо-американська та європейська. Кожна з яких передбачає свій інститут присяжних та покладає різні повноваження на представників народу у суді. Наприклад, європейська система у Німеччині передбачає існування шеффенів та народних засідателів. Вони спільно з судом вирішують питання права і факту. На противагу цій системі можна привести приклад англо – американської, котра завбачує, що суд присяжних самостійно виносить вердикт про невинуватість чи винуватість підсудного.

Конституція України передбачає безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів та присяжних, а також існування інституту присяжних гарантується нормативно-правовими актами та належне функціонування встановлює Кримінальний процесуальний кодекс України.



Саме за для покращення судової системи України був введений інститут присяжних, котрий став тим фундаментом котрий формує суспільну свідомість та повернув довіру до суду. Згідно з опитуванням 2012 року громадяни України найменше довіряли судам, як зазначив директор соціологічної групи «Рейтинг», – «Лише 8% респондентів вважають, що суди цілком заслуговують на довіру, 34% – не зовсім заслуговують і 43% громадян відповіли, що суди зовсім не заслуговують на довіру». Але станом на 2014 рік ситуація покращилась: «Опитування зафіксувало, що 55,84% опитаних громадян довіряють судам».

Тож інститут присяжних дійсно діє та справляє певне враження на громадян, але в ньому продовжують існувати певні недоліки. А саме, за для підтримання належного рівня функціонування інституту присяжних можна встановити, що в нашій системі судочинства не закріплені апарат примусу щодо порушення присяжними своїх зобов'язань.

Слід зазначити, що під час винесення рішення присяжні керуються своїми власними переконаннями та досвідом, у зв'язку з цим справа набирає емоційний характер.

Також суд присяжних є певним тягарем для держави у сфері його фінансування, адже потребує певних затрат зі сторони держави на своє перебування у місці здійснення засідання. А саме на забезпечення прибуття, проживання, харчування тощо. Як наслідок, через недостатнє фінансування присяжним не гарантується їх захист від зовнішнього тиску особливо важливо гарантування від корупційного впливу.

Підводячи підсумки, слід підкреслити, що юридичний світ розділився на дві групи: прибічники та противники даного інституту. Але можна сказати напевно, що утвердження інституту присяжних у країні є кроком на шляху до встановлення демократичних цінностей у правовій системі України і воно потребує значних покращень з боку держави.

**Науковий керівник:**

д.ю.н., професор Москвич Л. М.

**Захарків Ю. А.,**

студентка 5 курсу 7 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ**

Одним з базових інститутів на основі якого функціонує адвокатура є Інститут адвокатської таємниці, він займає важливе місце у професійній діяльності адвоката оскільки від належної конфіденційності даних, що стали відомі адвокату при здійсненні консультації, може залежати доля клієнта. А тому слід відзначити що потрібно суворо регламентувати та вдосконалити цей інститут. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI надає нам таке визначення поняття, а саме: адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката,

складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

Ми бачимо, що адвокатська таємниця є фундаментальним принципом діяльності адвоката, проте це не є перешкодою для осіб різних професій втручатись у їх діяльність. На практиці існують усім відомі ситуації, коли працівники слідчих органів незаконно прослуховують конфіденційні бесіди захисників з їх клієнтами, чи обшуків адвокатських офісів чи їх жител з вилученням документів, що містять інформацію, яка може нашкодити інтересам клієнта. А така діяльність правоохоронних органів очевидно порушує конституційні права підзахисного на захист. Для усунення цієї проблеми можна запозичити досвід французької адвокатури, Правила Регламенту Паризької колегії адвокатів містять положення стосовно того, що будь-який обшук офісу адвоката чи вилучення документів повинен відбуватись лише в присутності керівника професійного об'єднання адвокатів або його представника, після чого суд досліджує вилученні документи для з'ясування чи є інформація адвокатською таємницею, і чи можна використовувати їх під час вирішення справи.

Недостатнім є врегулювання питання, як належним чином забезпечити відсутність доступу сторонніх осіб до інформації, що знаходиться на електронних засобах зберігання даних. Кодекс етики Польщі врегулював цю проблему шляхом встановлення обов'язку застосовувати адвокатами спеціальних шифрувальних програм та інших засобів, що повинні забезпечувати конфіденційність даних від небажаного втручання.

Що стосується самого поняття адвокатської таємниці то у законодавстві Російської Федерації, до її предмету належить також і сам факт звернення до захисника. А також достатньо врегульовано і проведення слідчих дій, виключно на підставі рішення суду, а від так відомості, дані чи будь-які інші предмети використовуються виключно коли вони не входять у провадження адвоката у справах його клієнтів. У вітчизняному законодавстві слід запозичити цей досвід, відобразивши його на нормативному рівні, це б перешкоджало здійснювати поширену у нас практику свавільного втручання в професійну діяльність адвоката осіб, які незаконно бажають отримати конфіденційну інформацію.

Хочеться звернути увагу і на той факт, що предмет інформації ширше визначається у Правилах адвокатської етики від 17.11.12 затверджених Установчим З'їздом адвокатів України, порівняно з вітчизняним законом. І я підтримую думку адвоката-практика Хабіббуліна В., що саме це є причиною практики допиту органами досудового розслідування адвокатів стосовно обставин, що виходять за межі адвокатської таємниці, хоча й охоплюються предметом конфіденційної інформації, передбаченої Правилами адвокатської етики.

Частина 3 ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» містить такі положення є обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється на адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю. Адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання зобов'язані забезпечити умови, що унеможливають доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення. Тобто ми бачимо лише загальні твердження, не передбачено які саме умови слід забезпечити, застосування яких засобів слід використати, а це є значним недоліком, який терміново слід усунути. Узагальнення «Судової практики щодо вирішення питання про речові докази...» Верховного Суду України від 17.03.2010 містить такі положення: для зберігання речових доказів в органах внутрішніх справ, прокуратурі та судах обладнуються спеціальні приміщення. За їх відсутністю виділяється спеціальне сховище – сейф або металева шафа достатнього розміру. При облаштуванні офісу адвоката, на мою думку, слід також знаходити місце для встановлення

сейфу, який забезпечував би належну схоронність конфіденційної інформації. Але попередньо це слід розмістити у нормативно-правовому акті.

Забезпечення збереження адвокатської таємниці є фундаментальною основою діяльності адвоката. Врахування вищезазначених пропозицій значною мірою сприятиме її належній охороні, забезпечуючи реалізацію конституційного права громадян на захист своїх прав та інтересів.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Зекова С. П.,**

студентка 5 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ**

Практика дотримання адвокатської таємниці походить ще з часів давнього Риму. Дотримання ввіреної адвокатуві таємниці було і залишається обов'язком будь-якого адвоката.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

Закон України «Про адвокатуру» 1992 року, який втратив чинність не містив повного визначення «адвокатська таємниця», а лише вказував, що слід віднести до предмета адвокатської таємниці.

Конфіденційність відносин між адвокатом і клієнтом закріплені міжнародним законодавством, а саме «Стандартом незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів», «Загальним кодексом правил для адвокатів країн Європейської Співдружності» та іншими міжнародними актами.

Принцип адвокатської таємниці є одним з найважливіших принципів адвокатської етики. Відповідно до ст. 10 «Правил адвокатської етики» дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги, здійснення захисту та представництва. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

А. Ф. Коні зазначав, що: «Між захисником і тим, хто в тривозі й тузі від обвинувачення, яке грізно насунулося на нього, сподіваючись на допомогу, встановлюється тісний зв'язок довіри та щирості. Захиснику відкриваються тайники душі, йому прагнуть пояснити свою вину чи пояснити своє падіння і свою ганьбу, що приховується від інших, такими подробицями особистого життя і сімейного побуту стосовно яких сліпа Феміда повинна бути й глухою». З його висловленням можна погодитись і на сьогодні.

Обмеження конфіденційності під час зустрічі адвоката з клієнтом завжди будуть призводити до порушення законодавства. В Україні дія принципу конфіденційності не обмежена у часі. В Німеччині, навпаки такі обмеження існують. Адвокат, незалежно від волі клієнта, зобов'язаний зберігати отриману ним інформацію протягом 5 років після закінчення виконання доручення клієнта, якого стосується така інформація.

Досить суттєвим залишається питання з якого моменту виникає обов'язок адвоката щодо нерозголошення довіреної йому інформації або тієї, що стала відомою у зв'язку з наданням правової допомоги. Юридична література визначає, що саме з першої хвилини спілкування з клієнтом у адвоката виникає обов'язок щодо збереження інформації отриманої від клієнта, однак дане положення не закріплено на законодавчому рівні.

На адвоката покладається велике завдання: потрібно переконати клієнта у тому, що він може цілковито довіряти адвокату, не побоюючись, що відомості, які стали відомі йому у зв'язку із веденням справи, будуть розголошені. Недотримання адвокатської таємниці повинно належним чином каратися. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що за розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення адвокат притягується до дисциплінарної відповідальності.

Стаття 55 Конституції України закріпила право кожної особи на правовий захист, а ст. 59, у свою чергу, зазначає право на правову допомогу, визначаючи, що ці дії покладаються саме на адвокатуру. Адвокати при здійсненні своєї професійної діяльності мають дотримуватись конституційних прав особи, не допускаючи розголошення адвокатської таємниці, на чому наголошується і в законодавстві і в Правилах адвокатської етики. Тому вважаю, що за порушення приписів основного закону держави у законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» слід передбачити більш суворе покарання, ніж дисциплінарна відповідальність, а саме кримінальна і цивільна.

Адвокатська таємниця є видом професійної таємниці додержання якої є однією з гарантій успішної діяльності адвоката.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Іжевський Р. П.,**

студент 4 курсу 11 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**АФФІДЕВІТ ЯК ОДНА ІЗ ГАРАНТІЙ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТОМ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ**

Пріоритетним напрямком та завданням будь-якої демократичної держави є захист та охорона прав людини. Відповідно до положень чинного законодавства будь-яке порушен-

ня прав та свобод громадянина України повинно бути припинене, а права особи, яка зазнала протиправного впливу – якнайшвидше відновлені. Велика частка в процесі захисту прав людини належить адвокату. Кримінальний процес за своєю природою є найсуворішим із усіх існуючих, а тому питання захисту прав особи в даному контексті потребують найбільшої уваги.

Відповідно до ст. 45 КПК України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Правове становище адвоката зумовлюється правовим становищем особи, яка отримує відповідну правову допомогу. Це впливає із ч. 4 ст. 46 КПК України захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику. Звідси впливає, що адвокат користується всім переліком прав, що містяться в ст. 42 КПК України, в тому числі має право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази.

Також у ч.1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначено, що під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема п. 7 вказує про право збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою.

XXI століття характеризується стрімким розвитком сучасних технологій, науковим прогресом, а тому чимало злочинів, правопорушень охоплюють Інтернет-простір та іменуються кіберзлочинами, хакерськими атаками тощо. З огляду на те, що мережа Інтернет дедалі частіше стає приводом для судових спорів, матеріали отримані із Інтернет ресурсів використовуються в якості доказів. В силу недосконалості національного законодавства існує прогалина щодо процесу збору, фіксації та дослідження доказів отриманих з мережі Інтернет, що відповідно потребує вивчення зазначеного питання та пошуків шляхів його вирішення.

На практиці трапляються випадки, коли до зали суду подаються в якості доказів роздруковані інтернет-сторінки, що зумовлює розбіжності при прийнятті судом єдиного правильного рішення: чи визнавати такі матеріали доказами чи ні. Наданням таких матеріалів не гребують жодна із сторін судового розгляду. Проте, якщо правоохоронні органи чи органи державної влади мають більше можливостей в процесі збирання доказів, то адвокат використовує Інтернет ресурси як звичайний мережевий користувач. А тому не може підтвердити достовірність чи недостовірність наданої інформації лише фактом пред'явлення роздрукованих он-лайн сторінок, веб-ресурсів тощо. Адже такі докази в ряді випадків визнаються судом неналежними. Це пояснюється насамперед тим, що інформація з Інтернету може бути «одноразовою», може змінюватись, редагуватись або взагалі бути видаленою з тих чи інших причин, а роздрукована інтернет-сторінка не матиме в такому разі ніякої юридичної ваги.

Задля того, щоб вирішити намічену проблем, на нашу думку, слід імплементувати в національне законодавство процедуру «аффідевіту». Аффідевіт як один із способів фіксації доказів широко розповсюджений в країнах англо-американської правової сім'ї. Спо-

чатку він використовувався тільки в Канцлерському відділенні Високого суду, який існував в Англії до 1873, і складався виключно працівниками суду.

Слово «аффідевіт» бере свої витoki із латини. Це форма дієслова «affidare», що означає «поклявся» або «заявив під присягою». В сучасному розумінні аффідевіт – це письмові свідчення, що були надані під присягою.

Конструкція аффідевіту нескладна, тому може легко вписатись в національне законодавство. Насамперед, в ньому містяться відомості про аффіанта (affiant), тобто ту особу що надала свідчення (ПІБ, посада, спеціальність, контактні дані тощо); по-друге – це короткий виклад даних, які надаються від імені аффіанта; по-третє – це присяга/клятва, якою аффіант підтверджує правдивість відомостей, що містяться в аффідевіті. Після того як аффіант підпише аффідевіт, його необхідно завірвати в уповноваженої на те особи. В різних державах світу такими особами можуть бути: державний нотаріус; солісітор, баррістер, аторней та ін. Після засвідчення аффідевіту уповноваженою особою, аффіант підтверджує правдивість свідчень клятвою на Біблії чи іншим нерелігійним способом.

Зазначений спосіб спростить процес отримання даних та відомостей, що містяться на електронних скриньках того чи іншого суб'єкта. До прикладу модератор сайту може скласти аффідевіт, в якому засвідчить, що надана інформація є точною копію електронного листування між конкретними особами з конкретних інтернет-адрес в мережі. Аналогічний аффідевіт може надати посадова особа компанії про відносини із клієнтами цієї компанії, якщо мова йтиме про господарську діяльність фірми тощо.

Отже, після складення аффідевіту та дотримання всіх формальностей звичайна інтернет-сторінка набирає питомої ваги та може бути врахована в суді в якості доказу по тій чи іншій справі. В сучасному світі відставання від розвитку технологій може призвести до краху існуючої правової системи. Законодавцям необхідно акумулювати всі існуючі методи та способи ефективного здійснення правосуддя на теренах нашої держави.

Як ми можемо побачити, аффідевіт – це ефективний спосіб швидкого фіксування відомостей, які є необхідними для здійснення захисту особи не тільки під час кримінального провадження, а й в будь-якому судовому процесі. Мета запровадження процедури аффідевіту не полягає в тому, щоб зробити його основним, первинним способом фіксації та представлення доказової інформації. Він необхідний для того, щоб пришвидшити розгляд судом справ, а також спростити правозахисну роботу адвоката під час захисту особи.

Варто зауважити, що отримання доказів з інтернет-ресурсів це лише один із прикладів де може бути застосовано аффідевіт. Якщо врахувати досвід іноземних держав, то процедура аффідевіту може бути використана не лише для фіксації свідчень певної особи. Так, до прикладу аффідевіт можна використовувати в якості висновку спеціаліста/експерта – аффідевіт про зміст та відповідність норм іноземного права, якщо є необхідність у тлумаченні або ж роз'ясненні кримінального законодавства тієї чи іншої держави громадянином якої є підозрюваний. Також за аффідевіт варто визнавати і будь-які інші письмові документи, які містять висновки професіоналів в тій чи іншій галузі права іноземної держави та розкривають його зміст.

Звідси слідує, що ми можемо говорити про існування двох окремих аффідевітів: аффідевіт про факти (письмові свідчення під присягою) та аффідевіт про норми (висновки; інші письмові документи). Запровадження в національну правову систему процедури аффідевіту, або ж хоча б його аналогу значним чином посприяло б судовій практиці в застосуванні та використанні такого роду доказів. Тим самим це неодмінно вплине і на якість правосуддя та його ефективність.

Саме задля вирішення першочергових завдань держави – захисту та охорони прав і свобод людини – ми пропонуємо запровадити аффідевіт як один із способів фіксації до-

казів в нашій країні. Вважаємо за доцільне внести наступні зміни до національного законодавства:

- частину 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» доповнити п. 7<sup>1</sup> у наступній редакції: ініціювати процедуру складення аффідевіту;
- частину 1 ст. 95 КПК України доповнити абзацом 2 у наступній редакції: показаннями також слід вважати відомості викладені в аффідевіті – письмових свідченнях, що були надані під присягою та завірненні уповноваженою на те особою.

Однак варто пам'ятати, що питання про правову природу аффідевіту на сьогодні і досі залишається відкритим. Відсутність єдиної позиції щодо визначення аффідевіту, значно ускладнює процес його імплементації в національне законодавство. Мова йде про дискусію яка точиться навколо питання щодо визнання аффідевіту письмовими свідченнями наданими під присягою, чи скоріше іншими письмовими документами і що із зазначеного буде ефективнішим в процедурі кримінального процесу.

Задля вирішення намічених проблемних аспектів необхідно провести ґрунтовне дослідження окресленого питання та знайти шляхи і способи більш масштабного утвердження аффідевіту в національному законодавстві, та можливо в подальшому – розробленні окремого закону.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юрєвич І. В.

**Глющенко К. А.,**

студентка 4 курсу 14 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА**

В умовах ХХІ ст. неабиякої актуальності набувають процеси глобалізації та спрощення суспільно-комунікативних зв'язків. Відповідні процеси відбуваються за посередництвом залучення новітніх інформаційних технологій, визначальна роль яких полягає в оптимізації та раціоналізації різномірних аспектів суспільного життя. Процеси інформатизації також охопили публічну сферу суспільних взаємовідносин, яка складається в процесі реалізації державою своїх функцій. Не минули дані модернізаційні процеси і сферу судочинства.

Комп'ютеризація судів сьогодні є стратегічним напрямом підвищення оперативності судочинства. У зв'язку зі змінами соціально-економічної ситуації в країні, зростанням злочинності, збільшенням і якісною зміною змісту цивільних справ, розширенням можливостей оскарження у суді неправомірних дій посадових осіб навантаження на органи судової влади зростає з кожним роком. За відсутності в більшості судів першої інстанції сучасних комп'ютерних технологій судова практика характеризується серйозними порушеннями процесуальних термінів розгляду справ і заяв. Майже половина позовів про поновлення на роботі, щодо житлових спорів, про позбавлення батьківських прав тощо не розглядаються судами вчасно. Повільність судів при розгляді кримінальних

справ призводить до збільшення термінів утримання обвинувачуваних під арештом. Водночас вступ України до Європейського Союзу неможливий без впровадження міжнародних стандартів обміну правовою інформацією (включаючи судову) в електронному вигляді через Інтернет.

Наразі наша держава зазнає численних трансформаційних процесів у різних сферах суспільного життя. Суспільно-формаційна система зазнає модернізації у зв'язку з необхідністю демократизації всіх сфер життєдіяльності соціуму. Для забезпечення дотримання принципу забезпечення прав та свобод людини на правозастосовчому рівні існує нагальна необхідність реформування судової гілки влади.

В умовах реформування судової системи одним із перспективних напрямків державної політики у цій сфері вбачається інформатизація судів. Разом з тим, досягнути поставленої мети неможливо, не застосовуючи сучасних наукових досягнень зі сфери кібернетики та інформатики. І це з тих причин, що материнською наукою для інформаційних технологій та інноваційних процесів необхідно вважати кібернетику. Кібернетика (від грец. *kubernvntihh* – мистецтво керування) за своєю сутністю є наукою про керування, зв'язок і переробку інформації. Становлення кібернетики як науки на початку ХХ століття на теренах української держави дозволило подальше вдосконалення апарату державного управління завдяки формуванню системи інформаційного забезпечення державних органів, в тому числі й судових.

Забезпечення прав громадян, у тому числі й на справедливе правосуддя та доступ до публічної інформації у судовій сфері, можуть бути реалізовані завдяки діяльності Державної судової адміністрації України. Зокрема, шляхом застосування сучасних досягнень галузевих наук, таких як інформатика, кібернетика, статистика та ін.

Проблематику застосування сучасних наукових досягнень галузевих знань у юриспруденції досліджували такі вчені, як Біленчук П. Д., Белєвцев М. В., Бут В. П., Гавловський В. І., Гадецька З. М., Гончаренко В. Г., Калинин Н. М., Котюк І. І., Ланцман Р. М., Настюк В. Я., Одокієнко С. М., Полевой Н. С., Скригонюк М. І. та ін. Разом з тим науковцями дана проблематика досліджувалася в окремих галузях права і тому, залишилося недостатньо вивченим питання застосування інноваційних технологій у діяльності Державної судової адміністрації України.

До нових технологій кібернетики та інформатики, що є першоджерелами вдосконалення діяльності Державної судової адміністрації України, слід віднести: 1) технологію єдиної судової інформаційної системи; 2) технологію створення пілотних проектів й модернізації систем управління; 3) технологію формування базових систем впливу; 4) технологію баз даних (автоматизованого документообігу); 5) технологію баз знань і експертних систем; 6) технологію «Корпоративна мережа»; 7) технологію «Зв'язок та передача інформації»; 8) технології звукозапису та відеозапису; 9) технологію мультимедіа; 10) технології телефонної конференції та відеоконференції зв'язку. Разом з тим необхідно зазначити, що перелік пропонованих технологій кібернетики та інформатики, що застосовуються у діяльності Державної судової адміністрації України, не є вичерпним. І це з тих причин, що процес становлення і розвитку інноваційних технологій перебуває у постійній динаміці й прогресі.

Основою нормативно-правовою бази для здійснення інформаційного забезпечення Державною судовою адміністрацією України судових органів є Закон України «Про Національну програму інформатизації», Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», Концепція створення Єдиної судової інформаційної системи,



Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи та ін.

Виходячи з концептуальних підходів до здійснення судової реформи, основними завданнями інформатизації судів є:

- 1) підвищення рівня інформаційно-телекомунікаційної системи судів;
- 2) якісне поліпшення рівня судового захисту прав і свобод громадян та юридичних осіб;
- 3) гарантування прозорості, доступності, збільшення довіри до органів правосуддя, покращення думки населення про суди, їх ролі, а також соціальної значимості;
- 4) формування позитивного іміджу судової системи в цілому, в тому числі й Державної судової адміністрації України;
- 5) вдосконалення правових гарантій щодо інформованості населення, їх ділової активності з питань забезпечення захисту своїх прав, свобод і законних інтересів у судовому порядку та ін.

Здійснивши аналіз нормативно-правової бази з питань комп'ютеризації судочинства, можна виділити наступні законодавчо закріплені повноваження Державної судової адміністрації України у сфері інформатизації судів:

- забезпечує впровадження електронного суду;
- організації комп'ютеризації судів для здійснення судочинства, діловодства;
- інформаційно-нормативному забезпеченні судової діяльності та забезпеченні функціонування автоматизованої системи документообігу в судах;
- забезпеченні судів необхідними технічними засобами фіксування судового процесу в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на фінансування відповідних судів.
- здійснює заходи щодо організації обміну електронними документами між судами та іншими державними органами і установами.

Якісними наслідками проведення відповідного комп'ютеризаційного реформування судочинства повинні стати:

- 1) підвищена оперативність збирання та оформлення судових документів під час підготовки і слухання справ;
- 2) скорочення термінів розгляду кримінальних і цивільних справ;
- 3) формування єдиної інформаційної технології судового діловодства та електронного документообігу;
- 4) підвищення повноти інформації, зменшення термінів її подання до центрального апарату Державної судової адміністрації із судів і територіальних управлінь;
- 5) підвищення ефективності кадрового, організаційного, матеріально-технічного і ресурсного забезпечення діяльності судів зі створенням інструмента інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень у всіх сферах забезпечення судової діяльності;
- 6) підвищення оперативності реагування на звернення суддів і громадян до Державної судової адміністрації та ін.

В результаті проведення інформатизаційної реформи національної судової системи, з одного боку, буде досягнуто оптимізації та раціоналізації діловодства в системі національного судочинства, а з іншого – забезпечено реалізацію права громадян на доступ до інформації щодо діяльності органів судової гілки влади.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Іщенко К. Л.,**

студентка 5 курсу 3 групи господарсько-правового факультету, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НОВОВВЕДЕННЯ В СУДОВІ ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОННИХ РІШЕНЬ – ШЛЯХ ДО РОЗВИТКУ АДВОКАТСЬКОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ТА СУДДІВСЬКОЇ ПРАКТИКИ**

Україна, продекларована демократичною, правовою державою, на сьогодні в багатьох аспектах залишається такою виключно на паперах та на вустах політичних діячів. Цікавлячись більш правовим аспектом, хочеться звернути увагу на одну з провідних гілок влади – судову – а, зокрема, саме на особливості судових процедур. Крокуючи в бік європейського визнання Україна спромоглася досягти певних успіхів в ідеалістичному виразі, проте багато новел зовсім, або ж певною мірою, не функціонують в реаліях нашого суспільства.

Однією із фундаментальних заporук досягнення статусу правової держави виступає надійна, ефективна, незалежна судова система, і, як одна зі складових такої системи є елемент сторони захисту, а саме відповідальні, професійні, безпеліційні адвокати. Адвокатура в Україні лише починає свій розвиток, адже за багато століть вона зазнала майже нищівної критики та деформації з боку держави в репресивний період після закінчення непу, під час Другої світової війни, існування УРСР. У 2012 році був прийнятий закон, який дав нових поштовх для відновлення та подальшого розвитку Адвокатури, що означає суворіші вимоги та більші сподівання.

Адвокат – людина, в першу чергу, наділена незвичайними розумовими здібностями. Виправдати людину перед судом дуже важко, якщо існують докази проти неї. Все залежить виключно від професійності захисника, його вміння оперувати існуючою інформацією, словами, емоціями суду, присяжними, здатністю переконати суддю. Підзахисний віддається у волю свого адвоката, даруючи йому можливість «розпоряджатися» своєю подальшою участю. Ораторські здібності відіграють чи немаловажну роль у його діяльності як і правова обізнаність, досвід та вміння застосувати всі свої розумові атрибути на практиці. Нажаль, дивлячись на статистику вирішених справ в кримінальній сфері, можна побачити неймовірно неоднаковий перебіг в сторону обвинувальних вироків.

Проводячи порівняльну характеристику розгляду судових справ за останні роки можна побачити доволі неоднакові показники: за даними Судового департаменту при Верховному Суді РФ кількість справ, щодо яких винесено виправдувальний вирок становить 21,2–5% за 2014–15 роки; Верховний Суд США (Supreme Court) встановлює стабільні показники, що коливаються між 25,4 та 30%, залежно від характеру спору та суспільних відносин, в яких він виник (характерним прикладом ефективності та справедливості прийняття рішень суддями виступає голосний скандал навколо EXXON MOBIL, яку Верховний Суд штату Нью-Гемпшер визнав винною у забрудненні навколишнього середовища та призначив штраф у розмірі 236 млн дол.); Німеччина, за всіма своїми показниками належить до країн, в яких криміногенна ситуація знаходиться на найнижчому рівні, що тяжіє до романо-германського права, також виокремлюється досить високими показниками активної роботи представників сторони обвинуваченого, як і більшість європейських країн.

В Україні, на жаль, ситуація залишається невтішною. Корупція, шахрайство, зловживання правом та інші злочини, віднесені до правопорушень, скоєних посадовими особами, слугують не лише підґрунтям для початку активної боротьби з останніми, але й приводом замислитись над власною правообізнаністю, якістю судових трактувань прав та свобод

людини, процедурою прийняття виваженого, справедливого, та дійсно обґрунтованого рішення судами. Аналіз судових рішень цивільного, господарського, кримінального, сімейного, трудового та інших видів судочинства нажаль дає можливість стверджувати наступне: формальне трактування норм законодавця; відсутність будь-якої правової позиції, до якої тяжіє суддя; невичерпні процесуальні та постійні матеріальні помилки в мотивувальних, резолютивних частинах; механічне переписування рядків законів тощо.

Отже, як бачимо, судовий розгляд справи по суті переростає в монотонну повторюваність слів нормативно-правових актів, на які посилається суддя. В більшості випадків, адвокати, під час здійснення своїх професійних обов'язків, звертаються саме до практичної сторони, а саме подібних ситуацій, з якими раніше стикалися, чи то з метою розширення власних прикладних знань, що являє собою той самий прецедент, враховуючи нюанси та особливості конкретної справи. Прецедент за українським законодавством визнаний другорядним джерелом, на яке судді можуть інколи звертати увагу, проте не наділені повноваженнями на нього посилатися. Через цей припис більшість судових рішень залишаються поза увагою, в той час, коли могли б створити досить потужну базу знань та прикладів для молодих спеціалістів.

Не дарма в англосаксонській моделі застосовується прецедент як основне джерело, оскільки в практичному значенні воно найбільш наближене до реалій життя, в кожному такому рішенні досвідчений адвокат спроможний розпізнати чітку позицію судді, його окремі зауваження стосовно тих чи інших питань, детально описаний кожний крок, процесуальна дія, суддя нібито переживає цей судовий розгляд знову і знову. Особа, аналізуючи текст рішення відчуває індивідуальність, погоджується чи вносить свої корективи стосовно певного доказу, вислову, чи трактування конкретної норми. Так, дослідивши велику кількість судових рішень винесених Верховним Судом Великобританії (The Supreme Court) за останні декілька років, можна простежити цікаві моменти та новели для українського суду: відтак у справі Джексон проти Мюррея (Шотландія; 2015), суд встановив дійсну вину обвинуваченого, який через необачність та злочинну самовпевненість вчинив ДТП, в якому постраждала 13-річна дівчинка. Сторона потерпілої вимагала визнати за підсудним 90% його провини, оскільки дитина, порушивши правила дорожнього руху вибігла на дорогу на червоний, коли автомобілі продовжували свій рух. Суддя, дослідивши матеріали справи прийшов до висновку про визнання відповідача винним лише на 70%. У своєму рішенні він неодноразово наголошує на об'єктивних, суб'єктивних та інших чинниках, які у сукупності дають йому змогу приймати таке рішення. По-перше, суддя пояснює кожне своє твердження, враховуючи ставлення як потерпілої так і винуватої сторони. По-друге, він звертається до попередньої практики, висновків експертів, поглядів спеціалістів (зокрема виокремлюючи такі судові казуси як Ігл проти Чемберз, де визнано на 40% вину потерпілого; МакКласки проти Валласе, з недбалістю дитини у розмірі 20%; Портер проти Стретчклайд та інші судові прецеденти), що мають дуже велику базу знань та доводів для прийняття дійсно виваженого, справедливого рішення. Коли в наших судах, єдиним практичним джерелом, яке виконує до того ж роль додатку, виступають декілька постанов Пленумів Вищих судів, що є неймовірно малим клаптиком інформації.

Деякі науковці неодмінно стверджуватимуть теорію щодо несумісності таких правових сімей до яких належить Україна, та скажімо США, ВБ, проте на захист своєї позиції можна привести інші приклади необхідності звернення до окремих положень суддівської практики. Європейський суд з прав людини (European Court of human rights) – міжнародний судовий орган, юрисдикція якого розповсюджується на територію кожної країни-члена Євросоюзу, якою віднедавна стала і Україна, приймає досить виважені, аргументовані,

об'ємні рішення, які: цитата – справа від 2011, *Korobov v. Ukraine*, – «Суд осознает свою вспомогательную роль и признает, что должен соблюдать осторожность, принимая на себя роль суда первой инстанции, если это не неизбежно в обстоятельствах конкретного дела (см., например, *McKerr v. the United Kingdom (dec.) 2000*). Суд должен быть особо внимательным – даже если какие-либо внутренние разбирательства и расследования уже имели место (см., *mutatis mutandis*, *Ribitsch v. Austria*, judgment of 4 December 1995, and *A vşar v. Turkey (extracts)*... Кроме того, Суд повторяет, что при оценке доказательств он обычно применяет стандарт доказывания «вне разумного сомнения» (см. *Ireland v. the United Kingdom*, 1978).» Як бачимо, Європейський суд, який визнавши у даній справі винними державні органи та зобов'язавши Україну виплатити постраждалому штраф у розмірі 80 тис. дол., ще раз нам доводить беззаперечну ефективність та необхідність застосування практики попередніх століть задля кращого сприйняття сьогодення.

Найбільш досвідчені адвокати, судді стверджують у своїх наукових працях, офіційних сторінках в соціальних мережах та сайтах правових організацій про великий правовий потенціал, який неможливо охопити однією особою. Лише поєднуючи, порівнюючи, зіставляючи в, як негативних так і позитивних аспектах, певні факти можливо дійти до істини. За останні роки більшість науковців стверджують про необхідність підняття правосвідомості кожної особи, шляхом передачі більших можливостей для розвитку адвокатської сфери. На мою думку, до такого висновку потрібно було прийти ще набагато раніше. Країна повинна виховувати освічених людей, які мають уявлення про свої можливості, надані Конституцією, а на допомогу їм повинні прийти професійні, компетентні, незалежні та непідкупні спеціалісти у сфері юридичних послуг. Разом з тим, паралельно розвитку правосвідомості простого люду слід реформувати судову систему, та взагалі замислитись над тим, чи діють наші суди в тій мірі в якій вони продекларовані в текстах державних законів.

Першим кроком, який повинна зробити Україна та кожна особа зокрема, є орієнтир на прогресивні, правові держави, їх моделі функціонування захисту основоположних прав і свобод, рівень розвитку суспільства та досвідченості в професійному розумінні таких життєво необхідних фігур як «молоти» правопорядку – судді, та «хранителі» справедливості – адвокати.

*«...признание достоинства, присущего всем членам человеческой семьи, и равных и неотъемлемых прав их является основой свободы, справедливости и всеобщего мира!»*  
– Загальна декларація прав людини –

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ремескова Ю. О.

**Кастін Д. І.,**

студент 1 групи 1 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ**

Одним із актуальних питань сьогодення є створення механізму забезпечення незалежності адвокатури. Зокрема, йдеться про забезпечення належного функціонування са-

моврядних засад адвокатури, про зменшення впливу держави на даний інститут, а також невтручання інших органів, посадових осіб в його діяльність з метою забезпечення належного підґрунтя для ефективного захисту адвокатом прав та свобод людини і громадянина. Однак, поряд з тим, виникають ситуації, коли таке втручання необхідне; в першу чергу, коли мова йде про відповідальність адвоката.

Перелік підстав дисциплінарної відповідальності адвоката передбачено в розділі VI Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; більш детально відносно адвоката з клієнтом, адвоката з іншими адвокатами врегульовано в нормах Правил адвокатської етики.

Як слушно наголошує Кравченко М. В., основна проблема прояву предмета дослідження полягає в тому, що адвоката не можна притягнути до кримінальної чи іншої відповідальності. При наданні правової допомоги за договором адвокат при здійсненні своєї професійної діяльності керується положеннями спеціального закону, який визначає його загальне правове становище.

Оскільки договір про надання правової допомоги є фідуціарним, в більшості випадків він нерозривно пов'язаний з особою – виконавцем і не може бути передорученим третій особі, окрім випадків, передбачених ст. 240 ЦК України. На це, зокрема, вказує й те, що адвокат, який діє на підставі договору про надання адвокатських послуг, не має права розголошувати адвокатську таємницю будь-яким іншим особам. Таким чином, ускладнюється можливість передання справи іншій особі. В свою чергу, на практиці непоодинокі випадки, коли після укладення договору про надання правової допомоги з адвокатом, останній починає затягувати процес, включати до переліку зайві, непотрібні послуги, що призводить до зайвих матеріальних витрат клієнта. В такому випадку постає питання про грошову (матеріальну) відповідальність адвоката.

У п. 14 ч. 1 ст. 23 «Гарантії адвокатської діяльності» Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено, що забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом.

Поряд з тим, на сторони за договором про надання правової допомоги поширюються загальні положення зобов'язального та договірної права, в тому числі й про цивільно-правову відповідальність. Це надає достатніх підстав для подальшого встановлення теоретичних засад та визначення правового регулювання відповідальності адвокатів за невиконання чи неналежне виконання обов'язків за вказаним договором. Зіткнення двох суперечностей: вивести адвокатів із відповідальності як прояву тиску на адвокатів та забезпечити принцип належного виконання зобов'язань, а особливо охорони прав слабкої сторони договору, на наш погляд повинне бути вирішене на користь слабкої сторони, що слід провести у спеціальному законі.

Звертаючи увагу на п. 1 ст. 324 КПК України «Наслідки неприбуття прокурора і захисника», з його змісту випливає: якщо в судове засідання не прибув за повідомленням прокурор або захисник у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання і вживає заходів до прибуття їх до суду. Одночасно, якщо причина неприбуття є неповажною, суд порушує питання про відповідальність прокурора або адвоката, які не прибули, перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати їх до дисциплінарної відповідальності». Тобто при неявці, адвоката, прокурора порушується питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, прокурора, і нічого не сказано про можливість за-

стосовувати до них якісь інші заходи забезпечення їх явки, наприклад грошове стягнення. Подібні неявки не тільки можуть затягувати судовий процес, а й створювати для клієнта додаткові матеріальні витрати, що знову ж таки, не компенсуються жодним чином.

Неможливість впливати фінансово (накладати грошове стягнення) на адвоката, на нашу думку, є недоліком, оскільки питання про відповідальність адвоката, який не прибув, перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати до дисциплінарної відповідальності може розглядатися довго, особливо у випадку оскарження рішення по скарзі, а вплинути на недобросовісного адвоката, необхідно терміново, оскільки від цього залежить хід розслідування або розгляду у суді кримінального провадження.

Таким чином, можна зробити висновок, що питання грошової відповідальності адвоката на сьогодні залишається актуальним та потребує уваги з боку законодавця. Встановлення такого виду відповідальності дозволить не тільки захистити слабку сторону договору – клієнта, а й слугуватиме певною превентивною функцією забезпечення належного виконання адвокатом умов договору про надання правової допомоги.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Кашкіна А. А.,**

студентка 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ**

Проблематика виконання рішень Європейського суду з прав людини на сьогоднішній день є дуже актуальною. 11 вересня 1997 р. для України набула чинності Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Як зазначають дослідники, вона створює не тільки найбільш ефективну у світі систему міжнародних норм для захисту прав людини, але і взагалі, одну з найпрогресивніших у світі форм міжнародної судової процедури. Ця Конвенція надала громадянам України можливість захисту власних прав та свобод на міжнародному рівні, а саме – шляхом звернення до Європейського суду з прав людини.

Однак очевидним є той факт, що будь-яке рішення, навіть рішення Європейського суду з прав людини на користь заявника не має практичного значення в тому випадку, якщо не існує реального механізму виконання такого рішення.

Обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини передбачається ст. 46 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Статтею 84 Закону України «Про виконавче провадження» встановлено, що порядок виконання в Україні рішень іноземних судів і арбітражів визначається відповідними міжнародними договорами та законами України. Згідно зі ст. 3 цього Закону виконання рішень Європейського суду з прав людини повинно проводитись з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про виконання рішень Європейського Суду з прав людини». Разом з тим станом на теперішній час спеціальний Закон, що регулює порядок виконання рішень Європейського суду з урахуванням певних особливостей, передбачених Конвенцією, відсутній.

Виконання рішень Європейського суду з прав людини має неабияке значення не лише стосовно захисту прав людини в конкретному випадку, але й запроваджує механізми для покращання існуючих механізмів захисту прав людини в цілому.

Процедура набуття чинності та виконання рішення ЄСПЛ, на відміну від національного законодавства, має певні особливості. Однією з цих особливостей можна виділити те, що рішення суду набуває статусу остаточного через три місяці з дня винесення, за умови, що сторони не звернулися з клопотанням про перегляд рішення Великою палатою Суду (ст. 43 Конвенції), або в день відхилення такого клопотання палатою з п'яти суддів. У разі, якщо клопотання було задоволене, рішення набуває чинності у день винесення рішення по суті Великою палатою. Сторони можуть повідомити Суд про відсутність наміру клопотати про перегляд рішення, тоді рішення набуде чинності в день надходження останнього повідомлення.

За рішенням Європейського суду не видається виконавчий лист, особа не зобов'язана самостійно пред'являти рішення до виконання або будь-яким чином стимулювати таке виконання. Держава зобов'язана сама виконати рішення Суду на користь особи. На виконання рішення, де встановлено одне або кілька порушень Конвенції, державу-відповідача залежно від обставин справи може бути зобов'язано вжити певних заходів індивідуального або загального характеру.

Незважаючи на наявність низки правових актів, які регулюють порядок виконання на території України рішень Європейського суду, в Україні склалася ситуація, коли рішення цього Суду або не виконуються, або виконуються досить тривалий час. Переважно мова йде про рішення, якими присуджуються виплати по зарплатах, пенсіях, чи інших заборгованостях держави перед громадянами. У зв'язку з цим 15 жовтня 2009 р. Європейський суд з прав людини виніс рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», яким визнав порушення Україною її зобов'язань за Європейською конвенцією 1950 р. та Протоколами до неї. А саме, порушення зобов'язань відповідно до п. 1 ст. 6 «Право на справедливий суд» Європейської конвенції та ст. 1 «Захист права власності» Першого протоколу до Конвенції, а також вказано на порушення ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Європейської конвенції. У своєму рішенні Європейський суд зобов'язав Україну невідкладно запровадити на національному рівні ефективний засіб юридичного захисту або комплекс таких засобів, які б унеможливили подібні порушення.

На виконання «пілотного» рішення в січні 2011 р. в Україні був розроблений проект Закону «Про гарантії держави щодо виконання рішень суду». Його положеннями вирішуються питання про погашення заборгованості за судовими рішеннями, відповідальність за виконання яких несе держава. Зокрема, законопроект передбачив автоматичну компенсацію, яку сплачуватиме Державна казначейська служба, у разі зволікання із виконанням судових рішень, тим самим запобігаючи неодноразовим зверненням стягувачів до судів і збільшенню кількості судових проваджень.

Законопроектом пропонується також запровадження механізму, за яким виконання судових рішень про стягнення коштів з державних органів, підприємств, установ чи організацій, боржника-юридичної особи, примусова реалізація майна якого забороняється, здійснюватиметься за рахунок коштів Державного бюджету України, у разі якщо неможливо виконати рішення суду за рахунок боржника.

Європейський суд неодноразово висловлював стурбованість стосовно відсутності або недосконалості національного механізму юридичного захисту пов'язаного з невиконанням чи неналежним (тривалим) виконанням судових рішень у різних державах. Про це було

вказано, наприклад, у рішеннях у справі «Наговіцин і Налгієв проти Росії» № 27451/09 та № 60650/09, прийнятих 23 вересня 2010 р.; рішення у справі «Гульмамадова проти Азербайджану» № 38798/07 від 22 квітня 2010 р.; рішення у справі «Скордіно проти Італії» № 36813197 від 29 березня 2006 р.

Зазначені питання залишаються предметом розгляду Конференцій, що проводяться державами – учасницями Ради Європи з питань майбутньої діяльності Європейського суду з прав людини.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юрєвич І. В.

**Кіт М. Ю.,**

студент 4 курсу 15 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ ПРОКУРАТУРИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ**

Конституція України закріпила у розділі 7 «Прокуратура» основні положення щодо діяльності прокуратури України, надавши їй самостійне місце в системі поділу влади. Проте виникає питання, чому ж тоді науковці все ще зосереджують увагу на критеріях незалежності прокуратури, або ж навпаки намагаються віднести її до однієї із гілок, часто судової, чи вносять пропозицію про створення четвертої гілки влади – контрольно-наглядової.

Все тому, що згідно зі ст. 6 Основного Закону: «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову». Відповідно до його ч. 2 ст. 8: «Норми Конституції України є нормами прямої дії».

Тобто, якщо в нашій державі Конституція України дійсно визнається Основним Законом, а прокуратура – відповідно державним органом, то для неї, як і будь-якого іншого вітчизняного органу державної влади, має також бути визначено місце серед конституційних гілок влади.

Таким чином, має місце невизначеність. Розглянемо саме доцільність віднесення прокуратури до судової влади, як це вважає за правильне європейське співтовариство і велика кількість сучасних дослідників.

Звернувшись до наукових робіт 2015 року, деякі вчені однозначно переконані, що місце прокуратури саме в системі судової влади. Так, В. Войцишен говорить про те, що у системі конституційного поділу влади в Україні прокуратура повинна належати до судової гілки влади. Таке визначення місця вітчизняної прокуратури вбачається найбільш доцільним, оскільки відповідає вимогам європейського співтовариства, історії державотворення, сучасним реаліям і меті майбутньої діяльності прокуратури в Україні.

О. Толочко стверджує, що комплексний аналіз конституційних норм дає підстави вважати, що віднесення прокуратури до судової влади жодним чином не буде означати посягання на особливий статус, повноваження і незалежність суддів. В Україні як на конституційному, так і на законодавчому рівнях відповідні гарантії існують.



Відповідно до рекомендацій Rec (2000) 19 Комітету міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя (Rec (2000) 19) єдино прийнятною вважається приналежність прокуратури до судової гілки влади. Зокрема, Рада Європи в рекомендаціях Rec (2000) 19 прямо вказує, що прокурори та судді мають спільне завдання, а саме: «... завдання прокурорів, як і суддів, застосовувати закон або наглядати за його виконанням. Судді здійснюють це реактивно, у відповідь на вже порушені справи, тоді як прокурор активно забезпечує застосування закону. Судді на засіданні приймають рішення, а прокурори здійснюють нагляд і передають справи до суду...».

В. Войцишен наводить також цікавий приклад з практики Європейського суду з прав людини, коли в рішенні «Меріт (Merit) проти України» та «Салов (Salov) проти України», визнано, що порушення вимог Конвенції – це вина українського суду та прокуратури України, хоча, як відомо, процесуальні обов'язки кожного із цих суб'єктів під час розгляду кримінального провадження різняться.

Необхідність взаємодії прокуратури з судовими органами підтверджується і змістом Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, згідно з яким функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів (передбачалося ст. 19 Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року, але викликало численні нарікання від європейської спільноти й не зовсім узгоджувалося з функцією суду) скасовано, а функція нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина може реалізовуватися виключно у вигляді представництва інтересів громадянина в суді.

На нашу думку, на даний час, варто подивитися, як себе зможе реалізувати сучасна прокуратура відповідно до новоприйнятого закону, адже ми розглядаємо питання про місце прокуратури в системі поділу влади не тільки тому, що однозначності не дає Конституція України, а швидше тому, що ефективність прокуратури занадто критична у реаліях сьогодення. Тому доречніше поки що залишити все на своїх місцях, хоча ми й не відкидаємо думку про віднесення прокуратури в майбутньому до сектору судової влади, розуміючи, що така новація потягне за собою ряд вимушених проблем і необхідність докорінних змін.

#### **Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

#### **Кльоц К. Б.,**

студентка 5 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Захисником Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) визначає адвоката, тобто фізичну особу, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Кримінально-процесуальне законодавство України наділяє захисника процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних

прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених статтею 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Одним з прав, яким наділяється адвокат, є збирання і подання органу, що здійснює кримінальне провадження доказів.

Як зазначено в ч. 3 ст. 93 КПК України, сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Не зважаючи на те, що існує законодавче закріплення права витребування та отримання доказів, тобто фактичних даних, отриманих у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, самі по собі відомості, отримані захисником, не можуть бути доказами. Ввести їх в процес як докази адвокат має шляхом представлення слідчому, органу дізнання, прокуророві або суду відповідних предметів і документів.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», прийнятий 5 липня 2012 р., значно розширив права адвокатів, а також закріпив гарантії їх діяльності, що позитивно вплинуло на розвиток інституту захисту в кримінальному судочинстві. Так, згідно з цим Законом адвокат має право збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою (п. 7 ч. 1 ст. 20). А також, збираючи доказову інформацію, адвокат наділений правом фіксувати процесуальні дії, у яких він бере участь, перебіг судового засідання у порядку, передбаченому законом (п. 8 ч. 1 ст. 20), одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань (п. 10 ч. 1 ст. 20), користуватись іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами (п. 11 ч. 1 ст. 20).

Проте на практиці не зникли проблеми щодо реалізації наведених прав, оскільки в КПК України права захисника, наприклад, на отримання та вилучення речей і документів, проведення опитування осіб, фіксування процесуальних дій та судового процесу, застосування технічних засобів та інші права не закріплено. Не передбачено також процесуального порядку здійснення вищезазначених дій, що ускладнюватиме процедуру використання зібраних даних для збирання доказової інформації та впливатиме на визнання їх допустимими у відповідному кримінальному провадженні.

У ч. 7 ст. 46 КПК України визначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника, в тому числі надавати відповіді на адвокатські запити. Нажаль, новий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не вирішив проблеми безперешкодного отримання адвокатом запитуваної інформація або копій документів.

Так, надіславши адвокатський запит, у відповідності до вимог ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» додавши до запиту завірнену копію свідцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не завжди можна отримати відповіді на запитання, оскільки адресати адвокатського запиту, в більшості випадків, вимагають також ордер або договір про надання правової допомоги.

У відповідності до ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги.

Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути: 1) договір про надання правової допомоги; 2) довіреність; 3) ордер; 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Тому для отримання зазначеної в запиті інформації адвокату необхідно надати копії документів, підтверджуючих його повноваження як захисника або представника особи, в інтересах якої здійснюється запит.

До адвокатського запиту додаються посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів забороняється.

Якщо особа, в інтересах якої діє адвокат, не бажає, щоб адвокат розкривав її, захисник додає до запиту лише копію свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, що не суперечить нормі 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», однак на практиці це ускладнює отримання необхідної інформації.

Механізм захисту даного права адвоката передбачений Кодексом України про адміністративні правопорушення. Так, відповідно до ст. 212<sup>3</sup> Кодексу неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у випадках, коли така інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно до законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про доступ до судових рішень» та «Про засади запобігання і протидії корупції», або на адвокатський запит, запит кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, її палати або члена відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в статтях 218–221 цього Кодексу, протоколи про правопорушення мають право складати: голова ради адвокатів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя або уповноважений радою член ради адвокатів (стаття 212<sup>3</sup> – у частині, що стосується порушення права на інформацію відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Певну колізію щодо збирання доказів створюють також положення КПК України та Інструкція про проведення судово-медичної експертизи, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.95 р. № 6. Так у ч. 1 ст. 242 КПК України зазначено, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Виходячи з наведеного положення, адвокат, як сторона захисту, має право звернутися до експерта (експертної установи) та замовити проведення певної експертизи, у тому числі обов'язкової, на договірних умовах. Це означає, що підозрюваному, обвинуваченому та їхнім захисникам надано право самостійно вирішувати питання про необхідність проведення експертизи і надається можливість реалізувати це право незалежно від позиції слідчого, прокурора або суду. Сторона захисту може самостійно обрати того чи іншого експерта або експертну установу, бути присутнім при проведенні експертизи. Проте п. 2.1 Інструкції «...судово-медична експертиза проводиться згідно з постановою особи, що проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді, а також за ухвалою суду». Отже, досі залишається необхідним внесення змін в акти, які суперечать КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Таким чином, прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» значним чином поліпшили становища адвокатів-захисників. Положення даних законодавчих актів відповідають європейським рекомендаціям та стандартам в більшій своїй мірі, але не можна не звернути увагу на все ще існуючі рамки, які ставляться для адвокатів під час виконання їх професійних обов'язків.

Для подолання таких проблем, на мою думку, доречно було б закріпити в кримінальному процесуальному законодавстві коло прав професійного захисника як суб'єкта збирання доказів, включаючи ті, що визначає та гарантує законодавство, яке регулює адвокатську діяльність. Позитивно б вплинуло на об'єктивність та обґрунтованість рішення по кримінальному провадженню положення, яке б чітко визначало засоби збирання адвокатом доказової інформації, та більшу самостійність захисника під час такої діяльності. Необхідним виявляється і законодавче визначення та закріплення санкцій за невиконання законних вимог адвоката, а не лише абстрактні згадки про відповідальність. Саме таким чином можна досягти тої змагальності процесу та рівноправності сторін, про яку йдеться в міжнародних та національних актах.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Ковалевський О. М.,**

студент 4 курсу 19 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **МІСЦЕ ПРОКУРАТУРИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ**

Невідповідність наявної моделі прокуратури Конституції України та міжнародним нормам і стандартам стосовно її ролі в демократичному суспільстві зумовлюють необхідність імплементації конституційних і міжнародних норм у законодавство України, а також проведення відповідних змін щодо функціонального наповнення діяльності прокуратури. Всі ці проблеми знову привернули увагу громадськості до питання про місце прокуратури в системі органів державної влади в контексті прийняття Верховною Радою України ЗУ «Про прокуратуру» від 14.10.2014 за № 1697-VII. В теперішній редакції закону прокуратура не належить до жодної з гілок державної влади. Однак відповідно до висновку Європейської Комісії «За демократію через право» (далі Висновок) за № 803/2015 від 24.07.2015: Україні в рамках запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя пропонується внести зміни. А саме відповідно до п. 39 Висновку пропонується включити новостворену систему прокуратури до судової гілки влади, наголошуючи на тому, що ця запропонована фундаментальна зміна стосовно місця прокуратури в системі органів державної влади України відповідає діючим європейським стандартам та попереднім рекомендаціям Венеціанської комісії.

Проте, необхідно відзначити, що кожна держава має як певну особливість функціональної діяльності, так і місце знаходження прокуратури серед гілок державної влади, і не завжди запозичена модель буде успішно функціонувати в нових реаліях. Відповідно до

класифікації стосовно становища прокуратури у владній системі країн світу, яку Додонов В. Н. та Крутських В. Е. запропонували, можемо говорити про 5 груп країн:

1) країни, де прокуратура входить до складу виконавчої влади, хоча при цьому може відноситись до органів правосуддя та діяти при судах, а прокурори можуть належати до суддівського корпусу (магістратури). Прикладом інтегрування прокуратури до складу виконавчої влади в особі Міністра юстиції є США, де Міністр юстиції є одночасно Генеральним прокурором. До цієї групи країн належать також Франція, Бельгія, Нідерланди, Данія та інші;

2) країни, де прокуратура повністю включена до складу судової системи і перебуває при судах або користується у межах судової влади адміністративною автономією. Як приклад, наведемо прокуратури Албанії, Іспанії, тощо;

3) країни, де прокуратура виділена в самостійну систему і підзвітна парламенту або главі держави. Такими є: Україна, В'єтнам, КНДР, КНР, Куба;

4) країни, де прокуратура не залежить від інших органів державної влади. Наприклад, прокурорські системи Бразилії та Португалії;

5) країни, де прокуратури або її прямого аналогу взагалі немає. Приклад – у Великобританії, Ірландії та деяких країнах Британської співдружності націй взагалі відсутня прокуратура як особливий державний інститут, а функцію підтримання обвинувачення в суді виконують або адвокати, або (по особливо важливих кримінальних справах) посадові особи відомства Дирекції публічних розслідувань.

Зауважимо, що, по-перше, навіть будучи віднесеною до якоїсь традиційної гілки державної влади, прокуратура в будь-якому суспільстві зберігає своє неповторне обличчя і наділена такими функціями, які є невластивими для інших державних структур. Це стосується як монофункціональних прокуратур, на яких покладено лише кримінальне переслідування, так і багатофункціональних. По-друге, незалежно від ступеня інтеграції прокуратури до інших державних структур, вона завжди зберігає певний рівень організаційної відокремленості і автономії при реалізації своїх функцій. Тобто незважаючи на місцезнаходження прокуратури серед гілок влади, вона має власну специфіку та діє на основі властивих цьому органу принципів та повноважень, що надає діяльності прокуратури певний самостійний характер державної влади.

Необхідно додати, що на відміну від органів прокуратури України, де вже розпочався перший етап реформування стосовно місцевих прокуратур, який повинен бути завершений до 5 грудня і основою якого має стати якісне оновлення її складу, то суддівська реформа немає такого успіху. Так відповідно ЗУ «Про очищення влади» від 16.09.2014 за №1682-VII, ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 за №2453-VI та ЗУ «Про забезпечення права на справедливий суд» від 24.02.2015 №192-VIII, який передбачав конкурсний відбір суддів, тотальну переатестацію та звільнення суддів, чіткий перелік можливостей відсторонення суддів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, станом на 16 жовтня 2015 року жодного суддю не було звільнено в рамках цих законів. Тобто без відповідної судової реформи включення органів прокуратури до судової гілки влади, як це пропонується Європейською Комісією «За демократію через право», не призведе до покращення ситуації в цій сфері, а лише зведе реформу органів прокуратури нанівець.

Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо що просте перенесення міжнародної практики стосовно місця знаходження прокуратури серед інших гілок влади без врахування певної особливості власної правової моделі може призвести до негативних наслідків та провалу реформи в цілому. Кожна держава повинна виробити власну концепцію стосовно прокуратури, враховуючи міжнародний досвід, проте, без простого перенесення цих норм у власну систему. Стосовно віднесення органів прокуратури України до судової

гілки влади, то це можливо лише після одночасного оновлення органів прокуратури України та судової системи України, і лише після цього про входження органів прокуратури України до судової системи.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Колесников О. С.,**

студент 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ**

Після тривалих розмов і численних анонсів держава все ж вирішила віддати частину повноважень виконавчої служби у приватні руки. Органи влади сподіваються завдяки цьому зменшити видатки бюджету та корупційні ризики. Однак залишається відкритим питання: яких змін очікувати самим сторонам процесу і чи допоможуть новації ефективніше захистити свої права.

Головна новація – розподіл повноважень між приватними та державними виконавцями. До кого із них звертатися, вирішуватиме сам учасник судового процесу. Ініціатори нововведень вказують на низку позитивних змін, які очікуватимуть виконавчий процес. В першу чергу це зниження корупційних ризиків, адже експерти досить часто звинувачують державних виконавців у тому, що ті за винагороду можуть як прискорити процес стягнення, так і загальмувати його.

Проте ситуація не є такою однозначною, як здається на перший погляд. Свого часу державна виконавча служба вже заявляла про низький рівень заробітної плати, соціально незахищеність державних виконавців та небезпечність при виконанні певного роду рішень. На сьогоднішній день ніхто з владців не реагує на наявні проблеми з нестачею кваліфікованих кадрів у системі виконання рішень, з нестачею приміщень для управлінь та багатьох інших. Для покращення якості виконання рішень необхідним певним чином мотивувати працівників.

Мотивація виконавців у першу чергу залежатиме від винагороди, яку вони отримуватимуть. Щоправда, її розмір досі не називається. Так, відповідно до проектів Законів «за забезпечення реального, своєчасного і законного виконання виконавчого документа державний виконавець одержує винагороду». Більш детально прописана процедура отримання коштів його приватними колегами. Їхні нарахування складатимуться з «фіксованої суми – у разі виконання рішення немайнового характеру» та «відсотка від суми, що підлягає стягненню, або вартості майна, що підлягає передачі, за виконавчим документом». Якщо ж суму буде стягнуто частково, то і відсоток визначатиметься саме з цих коштів. Щоправда, проценти, на які зможуть розраховувати і приватні, і державні виконавці, залишається загадкою. Ініціатива вказує лише на те, що даний показник визначатиме Кабмін. Такий підхід викликав застереження головного науково-експертного управління ВР. На думку фахівців, таке «приховування» ключової інформації не відповідає зарубіжному досвіду.

На мою особисту думку, формування заробітних плат державних виконавців має бути більш прозорим, бо, фактично, виконавці отримують мінімальну заробітну плату. Причина цього полягає у тому, що через надмірне навантаження кількістю справ виконавець просто не встигає їх вести. Ідея розвантаження, безумовно, дуже хороша. Проте, це розвантаження потрібно проводити якісно.

У тому, що запровадження інституту приватних виконавців зменшить черги та навантаження на їхніх «державних» колег, сумнівів майже ні в кого не виникає. Однак дискусійним залишається питання, наскільки ефективно нові структури зможуть виконувати свої повноваження. Адже додаткових інструментів вони не отримують. До них буде прикута особлива увага суспільства – не менше ніж до колекторів, яких дуже часто звинувачували у надмірному тиску, а інколи навіть у кримінальних діяннях. Зважаючи ж, що приватні виконавці працюватимуть зокрема і зі стягненнями на житло – конфліктів із громадянами їм не уникнути.

Повноваження щодо включення рішень у житлових спорах до компетенції «приватників» викликали підозри у тому, що саме банки пролобіювали такі новації. Деякі оглядачі висунули навіть припущення, що фінустанови створюватимуть власні виконавчі служби – так само, як раніше відкривали «кишенькові» колекторські структури. Водночас, заспокоюють експерти, навіть якщо все саме так і відбудеться, виконавці все одно діятимуть відповідно до рішення судів, а не проявлятимуть власну ініціативу.

Єдина, з ким приватні виконавці не зможуть мати справу, – це сама держава. Її борги і надалі стягуватимуть підпорядковані їй же виконавці. Наскільки ефективно – риторичне питання. Держава була і залишається головним боржником, а до розрахунків із власними громадянами її не надто ефективно підштовхують навіть рішення Європейського суду з прав людини.

До того ж відповідно до рішення Верховного Суду від 19.05.2015 №667/4594/14-а «...невиконання судового рішення управлінням Пенсійного фонду в частині виплати грошових коштів за відсутності відповідного фінансового забезпечення та фактичної відсутності коштів не може вважатися невиконанням судового рішення без поважних причин». Як наслідок накладення штрафу на управління жодним чином не захищає особу. Іншими словами виконавча служба фактично втратила один із найефективніших способів впливу на чиновників.

Більше того, таку позицію можна трактувати як порушення принципу рівності перед судом. Як наслідок приватні організації так само матимуть повне право вимагати не накладати на них штрафи за невиконання судових рішень, якщо вони не мають достатньо грошей «з поважних причин». За таких умов не принципово, якою буде виконавча служба. Якщо держава не багатиме виконувати свої зобов'язання, то так само діятиме і суспільство.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Корякіна М. С.,**

студентка 5 курсу 7 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СТРАТЕГІЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДВОКАТУРУ**

Внесення змін до законодавства про адвокатуру та безоплатну правову допомогу є важливими кроком судової реформи, адже посилення гарантій здійснення адвокатами своєї ді-

яльності та забезпечення доступності безоплатної правової допомоги є основою реалізації принципу доступності до правосуддя та забезпечення права кожного на справедливий суд.

Задля напрацювання змін за вказаним напрямком при Раді з питань судової реформи працює Робоча група з реформування законодавства про адвокатуру та безоплатну правову допомогу.

Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів передбачено вирішення через внесення змін до чинного законодавства України з наступних питань:

- визначення видів правової допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатом, що дасть змогу підвищити якість надання правової допомоги та якість здійснення правосуддя в цілому, не обмежуючи при цьому учасників судового процесу у праві на доступ до правосуддя;

- зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури, управління юридичними професіями та представництва колективних інтересів адвокатів;

- забезпечення балансу повноважень органів адвокатського самоврядування, у тому числі кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; удосконалення системи підзвітності органів адвокатського самоврядування, посилення відповідальності їх членів;

- підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката;

- удосконалення процедур складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування; удосконалення інституту помічника адвоката;

- удосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів;

- удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності; упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці;

- удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів, а також надання адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності;

- посилення управління інформаційними системами для більшої участі адвокатів у наданні послуг «електронного правосуддя»;

- спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги через удосконалення стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання; розширення можливості надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах, у тому числі у регіонах, на більш високому рівні;

- забезпечення належного фінансування системи надання безоплатної правової допомоги як з державного бюджету, так і з приватних джерел;

- затвердження низки умов, дотримання яких впливатиме на укладання контракту захисника, наприклад, постійне підвищення якості надання БПД, участь у заходах з підвищення кваліфікації, які організуються координаційним центром для всіх адвокатів системи 3–4 рази на рік, відсутність дисциплінарних стягнень за попередній період та обґрунтованих скарг від клієнтів, розглянутих у межах компетенції центрів;



- обмеження на рівні контракту кількість справ, які можуть одночасно перебувати у провадженні одного адвоката;
- автоматизація розподілу справ між адвокатами;
- досягнення максимальної прозорості через запровадження регулярного аудиту фінансової діяльності й ефективності центрів;
- удосконалення системи з урахуванням аналізу практики правозастосування закону «Про безоплатну правову допомогу» протягом останніх двох років, зокрема, відкриття доступу до безоплатної вторинної правової допомоги для тимчасово переміщених осіб, щоб зробити БПД доступнішою і якіснішою;
- віднесення видатків на оплату послуг адвокатів до захищених статей бюджету через внесення змін до Бюджетного кодексу;
- запровадження системи спостереження за роботою адвоката в суді шляхом відвідування судових засідань менеджерами з якості регіональних центрів БВПД, які також є досвідченими адвокатами, без попередження та з певною регулярністю;
- запровадження інструменту інтерв'ювання клієнтів через розробку блоку запитань, пов'язаних з якістю надання БПД.

Отже, питання верховенства права і захисту прав людини залишаються для держави пріоритетними, а розвиток системи безоплатної правової допомоги є невід'ємною складовою реформи кримінальної юстиції, а також судової реформи.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Косінова Д. С.,**

студентка 4 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СУДОВОГО ПРАВА

Із здобуттям Україною незалежності та прийняттям Конституції у 1996 році були закріплені, відмінні від радянських, принципи функціонування права, систему судоустрою, гарантії права на судовий захист, основні засади здійснення судочинства. Такі зміни були обумовлені переходом від тоталітарного та авторитарного режимів до демократичного. В період радянських часів уряд не ставив собі за мету створення суверенної, правової та соціальної держави. Тоді як на сьогодні це є однією з основ конституційного ладу, що закріплюється ст. 1 Основного Закону.

Україна проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3 Конституції). В цій редакції конституційний принцип дотримання прав людини юридично пов'язує і позитивно обмежує дії держави, її органів та посадових осіб.

Важливе значення має те, що право кожної людини та громадянина на захист своїх прав та законних інтересів визначається як фундаментальне право. Довіра до судів, як ключовий індикатор наявності справедливості в державі загалом і ефективності право-

суддя зокрема, постійно оновлює свій історичний мінімум. Центром Разумкова було проведено певне дослідження для вирішення питання про довіру населення до судових органів. Так, у 2005 р. – 19,1%, 2010 році – 9,4%, 2012 р. – 2,9% населення довіряють судовій владі. З наведеного можна дійти висновку, що спостерігається тенденція зниження авторитету судової гілки влади, що має певні негативні наслідки. По-перше, недовіра до суду і суддів у суспільстві робить країну менш безпечною, підриває ефективність роботи уряду та легітимність влади загалом. По-друге, відсутність належного захисту прав людини призводить до небажання інвесторів укладати певні договори з такою державою. По-третє, незахищеність судовими органами призводить до пошуку особами, права яких були порушені, нових засобів захисту. Тому у суспільстві досить поширеним є насильство та соціальна напруга.

На зазначених проблемах дедалі більше концентрується увага політиків та вчених, які наголошують на необхідності переосмислення правових основ, на яких будується судова система та здійснюється правосуддя.

Зокрема, на необхідності застосування судами при розгляді та вирішення справ не тільки норм права, але й принципів, наголошують такі науковці, як В. Бойко, В. Бринцев, Л. Москвич, І. Назаров та інші. Принципи судового права об'єднують основоположні ідеї, фундаментальні положення, основоположні принципи права і мають особливості застосування у конкретному процесуальному інституті.

Особливість принципів полягає в тому, що вони можуть бути не закріплені в законі, проте прямо впливати із його змісту. Крім того, тлумачення основоположних ідей здійснюється і у рішеннях Конституційного Суду України, постановах Пленуму Верховного Суду України. Також для правильного розуміння принципів важливого значення набуває практика Європейського суду з прав людини, оскільки у 2006 р. було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

До загально-правових принципів належать верховенство права, законність, пропорційність, рівність, справедливість. Всі вони є взаємопов'язаними, реалізація одного принципу є передумовою для здійснення іншого. Розглянемо деякі з них.

Принцип верховенство права і законності закріплений у ст. 8 Конституції України та передбачає визнання Конституції як акту, що має вищу юридичну силу. Всі інші нормативно-правові акти повинні відповідати та не суперечити їй. При вирішенні справ суд повинен застосовувати ті закони, які не суперечать Основному закону. У разі виявлення певних суперечностей вважається неможливим його застосування. У такому випадку суддя повинен звернутися до Верховного Суду України з подальшим його звернення до Конституційного Суду України для надання висновку щодо відповідності норм поточного законодавства нормам Конституції. Але для дотримання зазначеного принципу необхідним є наявність чіткого механізму взаємодії органів судової влади, а також сумлінне ставлення суддів до своїх професійних обов'язків.

Принцип справедливості має соціальне підґрунтя, оскільки метою більшості акцій протесту є досягнення суспільної та політичної справедливості. Конституцією України цей принцип прямо не закріплений, проте його складові втілюються в її розділах.

При вирішенні спорів цей принцип має дві сторони: процесуальну та матеріальну. Процесуальна передбачає надання процесуальних гарантій учасникам процесу, дослідження всіх обставин справи незалежним та неупередженим судом із дотриманням встановленої законом процедури. Матеріальна складова, в свою чергу, втілюється в актах галузевого законодавства, і передбачає наявність механізмів задоволення законних і обґрунто-

ваних вимог сторін. Цей принцип має свої особливості в залежності від виду судочинства, в порядку якого розглядається певна справа.

Принцип самостійності суду й незалежності суддів походить перш за все від принципу поділу влади на судову, виконавчу та законодавчу гілки. Щодо цього принципу існують певні дискусії в науковій літературі. Деякі вчені наголошують на тому, що в цьому контексті поняття «самостійність» та «незалежність» виступають синонімами, а тому немає необхідності використання обох. Інша група вчених зазначає, що принцип самостійності більше належить до організаційних засад позиціонування судової влади, а принцип незалежності характеризує зміст її діяльності. Тобто самостійність вказує на те, що суд є самостійним суб'єктом правової системи, що виявляється у його відносинах з іншими гілками влади; судом ухвалюються рішення, які не потребують додаткового затвердження певними суб'єктами владних повноважень. Для захисту прав людини важливішим саме є змістовний аспект, тобто незалежність. Саме на підставі цього суддя при вирішенні справи керується нормами законодавства та виходить із власного переконання. Заборона впливу на суддю передбачена чинним законодавством.

На сьогодні такі фундаментальні принципи судового права, як гласність, відкритість, прозорість, публічність вчені відносять до принципу транспарентності, який передбачає можливість отримання, аналізу та поширення відомостей, які стосуються діяльності судових органів. Цей принцип має дві складові: 1) відкритість інформації про суд як орган державної влади. Цей елемент включає відомості про організацію діяльності судових органів, порядок оскарження рішень суду, порядок та строки набрання судовим рішенням юридичної сили, тощо; 2) доступ судових рішень, що охоплює можливість ознайомлення громадян із тими судовими актами, які були ухвалені. Такий доступ має важливе значення, наприклад, при оскарженні рішень у цивільних справах до ВСУ, одним із завдань якого є забезпечення однакового застосування судами законодавства (п. 6 ч. 2 ст. 38 Закону України Про судоустрій і статус суддів»).

Цей перелік принципів не є вичерпним. Загально-правові принципи слугують орієнтиром для подальшого правового регулювання відносин, що складаються під час здійснення правосуддя. Подальші наукові розробки, законодавче закріплення та дотримання таких основ сприятиме захисту прав та свобод людини, відповідності міжнародним стандартам та зміцненню довіри населення до судових органів влади.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Косінова К. С.,**

студентка 4 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА: ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИОКРЕМЛЕННЯ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ**

В Конституції України проголошено, що Україна є демократичною, суверенною, незалежною, соціальною та правовою державою. Крім того, в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яку було ратифіковано Верховною Радою

Україні 17.07.1997, зокрема в ч. 1 ст. 6, зазначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Це означає, що захист прав людини є одним із головних завдань держави, а тому ця роль суду в державі є достатньо ваговою.

У зв'язку з цим останнім часом все більше своєї актуальності як в теорії, так і в практиці набуває питання щодо виокремлення судового права як галузі права. Для того, щоб проаналізувати можливість такого виокремлення, необхідно назвати ознаки, які притаманні кожній галузі права. По-перше, це предмет, який являє собою сукупність суспільних відносин, які регулюються нормами права відповідної галузі, та метод. По-друге, галузь права повинна мати відносно самостійну сукупність юридичних норм – диспозицій, що визначають умови їх реалізації та санкції. Крім цього, вона повинна мати свої структурні особливості (інститути, підгалузі тощо).

Одним із шляхів захисту особою своїх порушених прав є звернення до суду. Внаслідок чого виникають правові відносини між державою, яку уособлює суд, та учасниками судового процесу. Такі відносини можна поділити на три основні групи: організаційні, ті, які виникають безпосередньо в процесі здійснення судочинства як форми здійснення судової влади, та управлінські. Як зазначає Л. Москвич, суб'єктами в даному випадку є судова влада в особі суддів та судів, суспільство в особі учасників судового провадження, непрофесійних суддів і звичайних правозастосовувачів, які у передбачених законом випадках застосовують акти судової влади як джерела права, та держава як суб'єкт, який забезпечує функціонування судової влади необхідними ресурсами, примусове виконання судового рішення, а також у передбачених законом випадках може виступати учасником судового провадження. Таким чином, можна зробити висновок, що наявний специфічний предмет судового права.

Щодо методу правового регулювання, то в судовому праві застосовується поєднання імперативного та диспозитивного методу правового регулювання. Співвідношення цих методів буде залежати саме від виду правовідносин, які виникають в судовому праві. Зокрема, якщо говорити про відносини, що виникають під час здійснення судочинства, наприклад в цивільному процесі, то можна говорити про перевагу диспозитивного методу над імперативним. В приклад можна привести ст. 11 ЦПК України, яка закріплює принцип диспозитивності цивільного процесу, тобто особа, що бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Це демонструє, наприклад, ч. 2 ст. 175 ЦПК України, відповідно до якої сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну заяву. Якщо говорити про організаційні та управлінські відносини, то в даному випадку переважає імперативний метод.

Серед нормативно-правових актів, які регулюють діяльність судів, необхідно назвати Конституцію України, зокрема Розділ VIII, міжнародні договори, які ратифіковані Верховною Радою України, Закон України «Про судоустрій та статус суддів», який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд, ЦПК, КПК, Кодекс адміністративного судочинства тощо. Проте, незважаючи на значну відмінність між видами судових процесів, змісту дій суду, метою суду є захист порушених прав та інтересів осіб.

Крім цього, важливо сказати про те, що судовому праву притаманні принципи, які складають собою систему, на яких будується вся діяльність суду. Саме дотримання цих принципів забезпечує повний, всебічний та об'єктивний розгляд кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та інших справ і тим самим сприяє виконанню завдань судової влади. Серед них можна назвати законність, справедливість, доступність, безсторонність, здійснення судової влади тільки судом, професіоналізм суддів, територіальність, інстанційність, спеціалізація судової системи, недоторканність суддів, змагальність, гласність, рівність сторін, обов'язковість рішень суду тощо.

Таким чином, можна сказати, що судове право є частиною публічного права, яка вивчає основні засади функціонування судової влади, такі як основи судоустрою, основи судового процесу, які включають спільні засади судового провадження та відображають специфіку цього виду юридичного процесу, основи судового управління, які вивчають місце суду в державному механізмі, закони ефективної взаємодії суду з державними органами та суспільством тощо.

Тепер доцільно буде проаналізувати доцільність виокремлення такої галузі в системі права України. В. Бойко та О. Юлдашева вважають, що є певні чинники, які зумовлюють виокремлення такої галузі. По – перше, це те, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини держави, а як наслідок – роль суду достатньо важлива. По-друге, судова гілка влади має свої самостійні завдання, цілі та функції. По-третє, судова гілка влади є самостійною гілкою влади, а тому вона відіграє важливу роль у системі стримувань і противаг у системі здійснення державної влади. І. Котюк вважає, що існує необхідність створення єдиного і рівного для всіх суб'єктів правовідносин державного суду з покладанням на нього здійснення функцій правосуддя у справах, що виникають з будь-яких правовідносин. Таким чином, можна зробити висновок, що судове право як галузь права в Україні перебуває на стадії свого розвитку та становлення.

Але у зарубіжних країнах існує практика існування судового права як окремої галузі. Так, наприклад, у Франції окрім поняття «кримінальний процес» використовується поняття «кримінальна процедура», під якою розуміється сукупність правових норм, що регулюють як статичну, так і динамічну процесу. На думку таких вчених, як Ж. Прадель та М.-Л. Расс, це доцільно замінити терміном «кримінально-судове право». Тобто особливість такого підходу полягає в тому, що такі питання розглядаються не як процесуальні, як в Україні, а як судоустрійні.

Концепція судового права також розвивається і в пострадянських державах. Так, в Росії є два основні підходи до розуміння судового права. Перший полягає в тому, що під судовим правом розуміють самостійну наукову дисципліну, де вивчається судова влада, теорія. І в цих межах розглядається доцільність об'єднання процесуального законодавства в єдине судове законодавство. Другий підхід полягає в тому, що судове право – це наука судового процесу, метою якої є об'єднання в межах судового права всіх процесуальних галузей. Е. Мурадьян навіть висунув ідею про прийняття єдиного судового кодексу.

Таким чином, питання судового права як окремої галузі права набуває все більшого значення. Це обумовлюється тим, що суспільні відносини значно зближують процесуальні галузі право із судовим устроєм.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Кривенко І. Л.,**

студентка 1 курсу 1 групи факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВА ВЛАДА ЯК ОСНОВНИЙ СУБ'ЄКТ СУДОВОГО ПРАВА**

Поняття судова влада сягає в далеке минуле і нікого не треба переконувати, що правосуддя є фундаментом держави.

Розвиток судової влади не був поступовий і вона розвивалася у межах історичних умов становлення конкретних держав.

В 1992 р. в Україні була розпочата судова реформа мета якої є формування судової влади яка б відповідала принципам правової держави

Визначають судову владу як специфічну гілку державної влади, відповідно до ст. 6 Конституції України, яка здійснюється уповноваженими на те державними органами – судами і призначенням якої є розв'язання правових конфліктів та здійснення судового контролю. Таким чином дане поняття надає уявлення про місце і роль судової влади серед органів державної влади.

Актуальність даної теми полягає у тому, що законодавцем не було закріплено та розкрито сутність поняття судової влади, а встановлено лише форму її реалізації. Крім того, багатьма науковцями в правовій літературі було висвітлено особливості устрою, розвитку судової влади, а також метод її реалізації, але все ж таки питання визначення сутності поняття судової влади, на жаль, залишається відкритим. Більш детально суб'єктний склад судової влади визначається В. С. Смородинським. На його думку, первинним суб'єктом судової влади є народ як єдине джерело державної влади. Інші суб'єкти судової влади є вторинними та поділяються за кількісною ознакою на індивідуальні (суддя), та колективні (суд). Крім того, він вказує на наявність підвладного суб'єкта – особи, що свідомо або вимушено зобов'язана підкоритися рішенню володарюючого суб'єкта (суду, судді), який також формує суб'єкт судової влади.

Не дає чіткої відповіді на порушене питання й аналіз чинного законодавства України, що регулює судоустрій та судочинство. Так, у розділі 7 Конституції «Правосуддя», містяться положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами (ч. 1 ст. 124); визначено перелік судів, які складають судову систему України: Конституційний Суд України та система судів загальної юрисдикції, до яких належать Верховний Суд України, вищі спеціалізовані суди, відповідні апеляційні та місцеві суди (ч. 3 ст. 124, ст. 125); встановлено, що правосуддя здійснюється професійними суддями та, у визначених законом випадках, народними засідателями, присяжними (ч. 1 ст. 127); що в Україні діє суддівське самоврядування для вирішення питань внутрішньої діяльності судів (ч. 2 ст. 130); створена Вища рада юстиції та визначено її повноваження (ст. 131). Тобто у Конституції дано такий перелік органів та осіб, які належать до системи правосуддя: судова система України (суди), професійні судді, народні засідателі, присяжні, органи суддівського самоврядування, Вища рада юстиції.

Рівень довіри громадян до суддів завжди був низьким, але нині він є особливо критичним. Останні дослідження свідчать, що суди системно почали використовуватися не за призначенням і не за тими принципами, які є природними для правової системи. Коли

ми оцінюємо роботу нашого суду з точки зору європейських стандартів, то треба знати, що за останніх 11 років проти України Європейський суд з прав людини ухвалив 1282 рішення, в яких зафіксовано 1405 порушень Європейської конвенції з прав людини й основоположних свобод.

На моє переконання у суспільстві склалася неадекватна оцінка діяльності суддів і стану здійснення правосуддя.

На це впливає:

– непоінформованість суспільства про справжній стан речей у сфері правосуддя та його проблеми.

– цілеспрямованою дискредитацією судової влади, у тому числі огульними безвідповідальними звинуваченнями суддів у корумпованості та безпідставними твердженнями про відсутність в Україні правосуддя як такого. Факт недовіри примушує державу і кожен суд переосмислити свою діяльність і вжити необхідних заходів, які б змінили ставлення суспільства до судів та суддів.

Висновок про те як працює судова система суспільство робить на підставі окремих фактів із засобів масової інформації. На жаль, ці факти багатозначні, тому саме вони визначають обличчя судової системи. А воно дедалі більше втрачає свою привабливість.

Головними чинниками які спонукають суддів до негативної поведінки та прийняття неправосудних рішень є:

1. Психологія людей вихованих в умовах тисячолітньої тоталітарної системи влади, і неможливість її швидкої зміни.

2. Несприяння суспільства у цілому і суддями зокрема закону як обов'язковості, як основи, фундаменту держави.

3. Пропагування в державі споживацької ідеології, яка пронизує все суспільство й суддів як членів суспільства.

4. Залежність суддів від владних осіб та структур.

5. Незахищеність суддів, а у зв'язку з цим страх перед владою та її представниками.

6. Відсутність механізмів, які б забезпечували належну трудову дисципліну суддів.

7. Відсутність правових механізмів для негайного виявлення та скасування правосудних рішень. Особливо за відсутності скарг зацікавлених осіб.

8. Надзвичайна слабкість органів суддівського самоврядування, які мало здатні забезпечувати єдність судової системи та поведінку у ній.

Існує багато інших чинників, що лежать в основі негараздів судової системи України. Але ключовою проблемою судочинства України є забезпечення незалежності суддів і підкорення їх лише закону. На цьому акцентується увага і в самій назві підготовленого Адміністрацією Президента України законопроекту про зміни до Конституції України.

Проблеми у сфері правосуддя, які потребують свого розв'язання, насправді дуже багато. Але це не повинно когось лякати. Бо ніколи жодна із сфер людського життя не буває без проблем. Усі ці проблеми можуть достатньо швидко і ефективно бути розв'язані. Але за однієї умови – якщо діяльність з їх вирішення буде зорієнтована на інтереси правосуддя, суспільства України. За такої спрямованості і міжнародні стандарти будуть оптимально використані, і національні особливості враховані, і потрібних результатів буде досягнуто.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Шандула О. О.

**Крутько А. В.,**

студент 4 курсу 7 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ОРГАНИ ЮСТИЦІЇ В СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

Одним із центральних завдань сучасної вітчизняної судово-правової реформи є побудова нової моделі правосуддя з чітким визначенням організаційно-функціональних основ діяльності в сфері юстиції.

Реформа як сукупність комплексних заходів торкнулася змін не тільки в питаннях упорядкування судів і процедури їх діяльності, але також внесла суттєві корективи в механізм організації всієї системи правосуддя – і щодо формування її органів, і щодо забезпечення судової діяльності, взаємодії з іншими органами правоохоронної системи та органами правосуддя зарубіжних країн, виконання судових рішень тощо.

За своєю суттю історія розвитку органів юстиції – це історія взаємовідносин, що склалися між цими органами і судами. Адже саме на органи юстиції упродовж тривалого часу припадала найбільша частина «турбот» по здійсненню контролю за судами, керівництву ними та їх забезпеченню, щоб діяльність судів проходила в «потрібному» напрямку. Окрім цього, це історія взаємин, пов'язаних зі звільненням судів від щільного піклування виконавчих органів, якими є органи юстиції, адже протягом досить тривалого часу суди вважалися невід'ємною частиною адміністративного апарату, а судді – звичайними посадовцями, що зобов'язані виконувати волю свого керівництва.

Вивчення теоретичних основ формування системи юстиції має глибокі історичні корені. Значний внесок у розвиток цього наукового напрямку зробили такі відомі правознавці дореволюційної Росії, як Є. В. Васьковський, М. В. Духовський, М. М. Розін, В. К. Слущевський, Д. Г. Тальберг, І. Я. Фойницький, Г. Ф. Шершеневич та інші.

Проблеми судоустрійних аспектів і процесуальних орієнтирів у відносинах органів юстиції з органами правосуддя глибоко розробили такі відомі вітчизняні фахівці, як В. В. Афанасьєв, В. Д. Бринцев, Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, Л. М. Давиденко, В. В. Долежан, І. І. Ємельянова, В. В. Костицький, В. В. Кривенко, В. Т. Маляренко, І. Є. Марочкін та інші.

Якщо поринути в історію, то бачимо, що у 1946 р. Наркомат юстиції Української РСР було перетворено на Міністерство юстиції Української РСР, але нівелювання конституційних принципів не залишалось поза увагою, а піддавалось нещадній критиці, що стало однією з численних підстав для скасування у 1956–1963 рр. Міністерства юстиції СРСР та його органів на території всієї країни. Їхні функції передали Верховним судам союзних та автономних республік, крайовим, обласним і прирівняним до них судам (питання керівництва судами та нотаріатом), місцевим радам (загальне керівництво адвокатурою, матеріально-технічне забезпечення судів, підбір кадрів судових та інших працівників тощо). Вдосконалення законодавства, його систематизація та кодифікація поклалися на Юридичну комісію при Раді Міністрів СРСР та юридичні комісії при радах міністрів союзних республік, у тому числі при Раді Міністрів УРСР.

Таке радикальне вирішення питання призвело до негативних наслідків для функціонування судової системи, адже суди вперше залишилися без єдиної системи, що само-



стійно сприяла їх функціонуванню. Це невдовзі стало очевидним, тому що система судових органів не в змозі була нормально функціонувати без органів юстиції, адже суди, основне та єдине призначення яких – здійснення правосуддя, не могли робити більшу частину того, що раніше робили органи юстиції, бо це суперечило їх природі.

З прийняттям Основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про судоустрій відбулась відмова від надання органам юстиції можливості проводити за будь-якою підставою перевірку діяльності судів, а в законі замість терміну «організаційне керівництво судами» був використаний інший – «організаційне забезпечення діяльності судів». Цим наголошувалося, що органи юстиції у своїх взаєминах із судами мають орієнтуватися не на керівництво, а на здійснення роботи по сприянню діяльності судів.

Органами юстиції України накопичено чималий досвід у галузі забезпечення системи правосуддя. За попередні періоди та протягом останніх десятиліть цей досвід має деякі негативні відтінки, але в цілому позитивних здобутків у справі юстиційного управління значно більше. Нинішнє завдання, насамперед, полягає у визначенні чітких орієнтирів розвитку системи правосуддя з урахуванням міжнародно-правових стандартів і рекомендацій. Не відсторонення органів юстиції від системи правосуддя, а наближення, з огляду на соціальну потребу посилення ролі держави у справі забезпечення доступності правосуддя, незалежності та неупередженості суду, його ефективності та справедливості є нагальною потребою сьогодення.

Система органів юстиції за час свого існування змінювалася залежно від завдань, які на неї покладали. Історія становлення та розвитку органів юстиції в Україні налічує понад 85 років – від створення Міністерства судових справ і Народного секретарства юстиції до сучасного центрального органу виконавчої влади – Міністерства юстиції з його складною розвинутою структурою підрозділів, державних служб, інститутів та підприємств.

Проголошення у 1991 р. незалежності України, а відтак розбудова демократичної правової держави, впровадження політичної, економічної та правової реформи зумовили необхідність кардинальних змін у діяльності Міністерства юстиції, значного розширення його повноважень, функцій. Тому було здійснено суттєві структурні перетворення як центрального апарату Міністерства, так і його територіальних органів.

Слід зазначити, що донедавна Міністерство юстиції України мало низку повноважень відносно судової гілки влади, але поступове запровадження заходів судово-правової реформи в Україні зумовило державу відмовитись від організаційного забезпечення судів органами юстиції. Адже, на думку законодавця, відомче організаційне керівництво судами відкривало перед місцевими органами виконавчої влади певні можливості для втручання у правосуддя через власні управління (відділи) юстиції. Тому законодавець змінив умови таких правовідносин і в Законі України «Про судоустрій та статус суддів в Україні» від 7 липня 2010 р. визначив існування Державної судової адміністрації України, яка має здійснювати замість органів юстиції організаційне забезпечення діяльності судів.

Але стосовно сучасного розвитку системи юстиції в широкому її значенні чимало питань залишаються відкритими. Серед них проблеми участі органів юстиції у формуванні судового та адвокатського корпусу, реалізації функцій щодо управління експертними установами, забезпечення дієвості системи виконання рішень судів. Окремий блок проблем стосується визначення ролі органів юстиції у сфері міжнародної співпраці, зокрема, виконання доручень судів інших країн, представництві України в процесі провадження справ у Європейському суді з прав людини. Дана проблема стала особливо актуальною внаслідок завершення розробки та прийняття нових процесуальних кодексів.

Проаналізувавши вищезазначене, можна дійти висновку щодо актуальності комплексного дослідження проблем організації системи юстиції та безпосередньо пов'язаних із ними питань здійснення правосуддя в умовах докорінних змін політико-правової та соціально-економічної складових українського суспільства.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Кушнір А. І.,**

студентка 5 курсу 5 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ АДВОКАТА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ**

Незалежний інститут адвокатури є свідомством зрілості суспільства, а ефективність його функціонування безпосередньо залежить від форм організації цього інституту у державі.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) від 5 липня 2012 року закріплює наступні організаційні форми (ст. 13 – ст. 15): здійснення адвокатської діяльності адвокатом індивідуально; адвокатське бюро; адвокатське об'єднання. Відповідно до п. 6 ст. 59 Закону, зазначені організаційні форми адвокатської діяльності поширюються і на адвоката іноземної держави при здійсненні ним адвокатської діяльності на території України.

У світовій практиці існують три основні моделі, за якими визначаються повноваження адвокатів іноземних держав. Перша – модель «відкритих дверей», тобто повного доступу до здійснення адвокатської діяльності на рівні з громадянами цієї держави. Друга – модель «обмеженого доступу», коли доступ іноземних адвокатів регламентується визначеним колом повноважень, які значно вужчі за професійні права адвокатів-громадян держави. І третя модель – «закритого доступу», коли унеможлиблюється діяльність адвокатів іноземних держав або встановлюються виняткові випадки, коли іноземний адвокат може бути допущений до конкретної справи.

Верховна Рада України в Законі закріпила модель «відкритих дверей», тобто модель практично необмеженого доступу іноземних адвокатів до ринку платних юридичних послуг. Це, з одного боку, є позитивним надбанням, з огляду на дотримання права на вільний вибір представника. Така практика дозволить іноземним суб'єктам господарювання і в українських судах користуватися послугами звичного для них адвоката, який добре ознайомлений зі специфікою діяльності певного господарюючого суб'єкта. Проте, з іншого боку, такі нововведення збільшують і так чималу конкуренцію для вітчизняних адвокатів, а також вони можуть негативно відобразитись на якості юридичних послуг, які надаються іноземними адвокатами.

Підставою для включення іноземного адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України (далі – ЄРАУ) є звернення до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії із заявою про включення, до якої додаються документи, що підтверджують право такого адвоката на заняття

адвокатською діяльністю у відповідній іноземній державі. Варто зауважити, що перевірка таких документів законодавством України не передбачена, а підстави для відмови у включенні до ЄРАУ є досить формальними: 1) наявність рішення про виключення такого адвоката з ЄРАУ (чинне протягом 2 років); 2) наявність рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю як адвоката України (чинне протягом 2 років); 3) неподання документів, передбачених ст. 59 Закону, або їх невідповідність установленим вимогам. «Формальність» таких підстав яскраво виражена у п. 2 ч. 4 ст. 59 Закону, така підстава поширюється на дуже вузьке коло осіб, в яке входять колишні українські адвокати, які встигли протягом двох років від прийняття рішення про припинення права на їх заняття адвокатською діяльністю як адвоката України зробити таке: а) змінити громадянство України на громадянство іноземної держави; б) набути правового статусу адвоката в іноземній державі; в) подати заяву про включення до ЄРАУ з належним пакетом документів. Для іноземного адвоката не передбачено ні складання іспиту на знання норм українського законодавства, ні стажування, ні вимог про знання державної мови. Очевидно, це пов'язано з високими вимогами до кваліфікації адвокатів у переважній більшості країн світу. Проте, такий спрощений порядок допуску іноземних адвокатів до здійснення адвокатської діяльності не завжди сприятиме високим стандартам правової допомоги. В такому разі, адвокат, який має намір здійснювати професійну діяльність на території України (зокрема представництво інтересів іноземних суб'єктів господарювання), зобов'язаний володіти основами матеріального та процесуального права, або ж варто обмежити участь такого адвоката лише нормами міжнародного права та правом тієї держави, громадянином якої він є.

Свобода професійної діяльності іноземних адвокатів забезпечується тим, що на них поширюються всі професійні права, обов'язки та гарантії діяльності, а також організаційні форми адвокатської діяльності, які передбачені законодавством України. Особливістю дисциплінарної відповідальності є те, що на відміну від адвоката України, у силу своєї державної належності іноземний адвокат не може бути позбавлений права на заняття адвокатською діяльністю. За вчинення дисциплінарного проступку до іноземного адвоката можуть бути застосовані такі види дисциплінарних стягнень, як попередження або виключення з ЄРАУ. Це ставить іноземних адвокатів у більш вигідне становище, а також додатково захищає від можливості незаконного тиску ззовні. Зупинення та позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю входить до компетенції органів тієї іноземної держави, яка надала адвокату право на заняття такою діяльністю, а тому не накладається Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури на адвоката іноземної держави.

Іноземний громадянин повинен відповідати сукупності вимог, які ставляться Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» до кандидатів на набуття права на заняття адвокатською діяльністю. «Позитивними» вимогами до правосуб'єктності таких фізичних осіб є повна вища юридична освіта; володіння державною мовою; стаж роботи в галузі права не менше двох років; успішне складання кваліфікаційного іспиту; проходження стажування; складення присяги адвоката України; отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

При виконанні іноземним громадянином усіх необхідних вимог, передбачених законодавством України, та отримання ним свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, така особа набуває статусу адвоката України (незалежно від громадянської належності). Поряд із повноцінним правовим статусом іноземних адвокатів, законодавство України також дозволяє адвокатам України здійснювати свою професійну діяльність за межами території України.

Одним із видів адвокатської діяльності відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 19 Закону є представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами. Проте це не означає, що адвокат України матиме такий же широкий правовий статус і вільний доступ до здійснення адвокатської діяльності в іноземній державі, як іноземні адвокати на території нашої держави. Усе залежить від політики конкретної держави щодо моделі допуску адвокатів іноземних держав до ринку юридичних послуг.

Для прикладу розглянемо досвід декількох країн. У Норвегії іноземні адвокати можуть отримати дозвіл Ревізійної ради на надання юридичної допомоги в галузі іноземного та міжнародного права. При цьому вони зобов'язані користуватися професійним титулом своєї країни, а також вказувати національність. Вони можуть вести справи в суді, але оскільки робоча мова судів – норвезька, то суддя має право вимагати, щоб іноземний адвокат виступав у суді разом із норвезьким адвокатом. Крім того, іноземний адвокат зобов'язаний дотримуватися норвезьких правил адвокатської етики.

У Саудівській Аравії, наприклад, щоб здійснювати адвокатську діяльність, потрібно проживати в Королівстві щонайменше 9 місяців на рік і працювати на основі повної зайнятості. Адвокат зобов'язаний мати досвід роботи в галузі права не менше п'яти років.

Регулювання адвокатської діяльності іноземців у Республіці Молдова є схожим до української моделі, зокрема, згідно зі ст. 6 Закону Парламенту Республіки Молдова «Про адвокатуру» від 19 липня 2002 р. діяльність на території країни адвоката іншої держави може здійснюватися за умови підтвердження статусу адвоката в країні походження та внесення адвоката до спеціального реєстру, який веде Рада Союзу Адвокатів Республіки.

Питання діяльності адвоката-іноземця також можуть бути врегульовані двосторонніми міжнародними угодами. Так, наприклад, згідно п. 3 ст. 1 Договору про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, укладеного Республікою Білорусь з Литовською Республікою 20 жовтня 1992 р., литовські адвокати мають право вільно і безперешкодно надавати правову допомогу за всіма видами проваджень в статусі адвоката на території Білорусії.

У законодавстві деяких країн розроблено індивідуальні умови допуску іноземних адвокатів. Наприклад, іноземний адвокат у США може здійснювати представницьку діяльність, якщо: а) досяг 26 років; б) був протягом не менш як п'яти років адвокатом у державі свого громадянства; в) володіє необхідними моральними якостями та відповідає загальним вимогам придатності для членства в асоціації юристів штату, де він збирається здійснювати свою діяльність; г) має намір мати свій офіс у США; ґ) сплатив збір за надання ліцензії. У різних країнах дозвіл на заняття адвокатською діяльністю видають уповноважені органи виконавчої влади або ж суд. У США, наприклад, саме суди наділені правом видавати іноземцю ліцензію, яка дозволяє адвокату здійснювати професійну діяльність у конкретному штаті.

Не зважаючи на велику кількість проблем, пов'язаних з регламентацією діяльності іноземних адвокатів на території України, варто відмітити, що допуск такого адвоката до адвокатської практики в Україні є одним з важливих напрямків вдосконалення правового регулювання інституту адвокатури.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Кушнір Я. О.,**

студент 4 курсу 18 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ В СУДІ**

Підтримання державного обвинувачення в суді – важливий процесуальний обов'язок прокурора й одна з найголовніших конституційних функцій прокуратури на сучасному етапі, яка відіграє значну роль у боротьбі із злочинністю та в зміцненні законності, правопорядку в державі.

ЗУ «Про прокуратуру» і сучасний КПК України дає можливість дійти висновку, що підтримання обвинувачення у суді і як наслідок визнання у вирокі суду особи винною у вчиненні кримінального правопорушення – це два невід'ємні, взаємозалежні елементи кримінального провадження, опосередковані прокурорською діяльністю.

На практиці, як з боку прокурорських кадрів, так і в свідомості кожного громадянина складається думка про те, що визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, притягнення її до відповідальності – це невід'ємна заслуга прокурора і саме цей критерій закладається в оцінку ефективності його діяльності.

Загальними критеріями оцінки ефективності діяльності прокурора з викриття винності підсудного у скоєнні кримінального правопорушення є наступні:

- а) забезпечення повноти, всебічності й об'єктивності дослідження доказів;
- б) обґрунтування юридичної кваліфікації кримінального правопорушення;
- в) повнота виявлення причин і умов скоєння кримінального правопорушення;
- г) достатність заходів щодо відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди;
- д) обґрунтування запропонованої міри покарання.

На практиці постає проблемне питання про оцінку ефективності діяльності прокурора, коли внаслідок з'ясування всіх обставин справи, прокурор вимушений відмовитися від державного обвинувачення, і з боку психологічного аспекту «визнати власну помилку». В науковій літературі з цього приводу вченими висловлюються різного роду думки.

Для того, щоб підтримання державного обвинувачення відбувалося в міру його обґрунтованості та залежало лише від даних і результатів, отриманих під час досудового розслідування, прокурор, по-перше, повинен бути принциповою, критичною і творчо мислячою людиною, здатною в інтересах справи знехтувати хибним самолюбством і відмовитися від невірної позиції по справі, задля того, щоб допомогти суду прийняти правильне рішення. По-друге, потрібно створити сприятливі об'єктивні умови, які сприяли б вільному і самостійному формуванню внутрішнього переконання прокурора.

Таким чином, ефективність кримінального переслідування не слід оцінювати як низьку в тому разі, коли внаслідок встановлення у суді нових обставин, що не могли бути встановлені під час досудового розслідування, прокуророві доводиться приймати рішення про відмову від підтримання державного обвинувачення. Прийняття прокурором цього рішення за даних обставин, навпаки, свідчить про ефективність його діяльності. Непротягнення невинної особи до кримінальної відповідальності є таким же цінним для суспільства, як і притягнення винних до відповідальності. І якщо прокурор виявив ініці-

ативу у вирішенні питання про непритягнення невинного до відповідальності, то його діяльність має бути оцінена як ефективна, бо суд у разі відмови потерпілого від подальшого підтримання обвинувачення зобов'язаний прийняти рішення про закриття кримінальної справи (ч. 2 ст. 282 КПК)

Навпаки неефективною є діяльність органів кримінального переслідування, коли прокурор не зумів довести в суді обґрунтованість порушеного ним державного обвинувачення, і результатом судового розгляду стало постановлення виправдувального вироку щодо особи, яка все-таки вчинила правопорушення. У цьому разі не підвищує рівень ефективності навіть значний обсяг діяльності, виконаної органами кримінального переслідування. Бо основним під час оцінки їхньої діяльності є співвідношення її мети і результату (а не обсягу).

Варто зауважити, що підтримання державного обвинувачення у суді носить не однобічний характер кримінального переслідування, а й є публічно-правозахисною діяльністю. Вона спрямована на забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також суспільства і держави. Для підтвердження вищезазначеного твердження звернемося до Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи №R(2000) 19. Документом передбачено, що на державного обвинувача, крім державного обвинувачення, також покладено і обов'язок по дотриманню і здійсненню захисту прав людини, передбачених у Європейській Конвенції з прав людини та основоположних свобод.

Цьому принципу міжнародного права повинні відповідати українське законодавство і практика його застосування при визначенні ролі державного обвинувача у кримінальному провадженні.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Лактіонова О. В.,**

студентка 5 курсу 2 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ**

На сьогодні дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних професійних обов'язків адвоката. Тож, виникає потреба у дослідженні проблем практичної реалізації адвокатами правил адвокатської етики.

Окремі аспекти адвокатської етики розкрито в працях таких вчених, як Т. Варфоломєєва, О. Косаренко, М. Борщевський, Є. Васьковський, Д. Святоцький, В. Череватюк та ін.

Право на отримання кваліфікованої правової допомоги гарантується кожному і, як одне з найбільш значущих, дане право проголошується в міжнародно-правових актах,

зокрема, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, інших міжнародних документах.

В свою чергу, кваліфікована правова допомога, що надається адвокатом, складається з багатьох компонентів, не обмежуючись лише дотриманням норм матеріального та процесуального права. Так, її невід'ємною складовою також є дотримання правил етики, оскільки саме вони визначають режим відносин не тільки адвоката та адвокатури в цілому, а й з органами державної влади, безпосередньо самим клієнтом.

Наприклад, характерно й те, що Кодекс професійної етики судді вміщує 12 статей, а Правила адвокатської етики – 81 статтю. Виходить, що до етики адвоката висувається значно більше вимог, ніж до етики судді, і це при тому, що адвокат, порівняно із суддею, не наділений владою.

Серед основних принципів адвокатської діяльності, що містяться у Правилах адвокатської етики, зазначимо наступні: компетентність і добросовісність, принцип неприпустимості конфлікту інтересів на стадії прийняття доручення клієнта, дотримання законності, дотримання інтересів клієнта та ін.

Як слушно наголошує Т. Варфоломеєва, питання стосовно меж застосування щодо адвоката правил адвокатської етики неоднозначно трактується вченими і практиками. Попри досить чіткі норми в міжнародних документах щодо їх дії й поза професійною діяльністю адвоката, висловлюється думка, що «коли адвокат знаходиться у обставинах, за яких він нікого не представляє, він може притримуватися такої етичної поведінки, як і пересічна людина». Інша думка висловлена адвокатом М. Ю. Борщевським, котрий вважає, що адвокат у будь-який час має дотримуватися стандартів поведінки, які сприяють довірі до адвокатури, системи здійснення правосуддя в цілому та повазі з боку клієнтів і суспільства.

Однак на практиці правила адвокатської етики досить часто порушуються навіть при представництві адвокатом свого клієнта. Такі порушення виражаються в ігноруванні інтересів клієнта, включенні до переліку невмотивованих послуг, що, відповідно, збільшують витрати клієнта на адвокатські послуги, порушення принципу конфіденційності та ін. Дотримуючись в певній мірі вимог професіоналізму, деякі адвокати часто ігнорують моральні аспекти своєї діяльності. Зокрема, з даного приводу О. Косаренко зауважує, що адвокату має бути притаманний високий професіоналізм та моральність. Але такі риси він повинен виховувати насамперед у собі сам. Ці дві риси мають бути нерозривно поєднані. Моральність – це фактор, який відіграє досить важливу роль у відносинах з клієнтом. Тому, здійснюючи представництво інтересів особи у суді, адвокат повинен спрямовувати всю свою професійну діяльність, щоб не нашкодити клієнту, формуючи відносини із судом, він повинен цю обставину враховувати.

Звертаючись до міжнародного досвіду, наприклад, у Франції та Великобританії молоді адвокати зобов'язані вивчати правила професійної етики на самому початку своєї кар'єри; в штаті Каліфорнія кожен адвокат обов'язково має отримати не менше 4 заліків з питань професійної етики, не менше 1 з питань недопущення дискримінації за будь-якою ознакою, не менше 1 з питань попередження професійної деформації.

Отже, на сьогодні проблема дотримання Правил адвокатської етики все ще лишається не вирішеною. Серед шляхів вирішення проблеми запропоновано наступне:

1) на законодавчому рівні варто посилити відповідальність адвоката за порушення свого професійного обов'язку та правил адвокатської етики, а також ввести інститут обов'язкового страхування професійної відповідальності;

2) дисциплінарні органи адвокатури мають бути більш вимогливими до адвокатів, котрі допускають неетичні дії до своїх колег, і повною мірою використовувати свої повноваження у відповідності зі ст. 68 Правил адвокатської етики;

3) включення питань зі сфери правил адвокатської етики до кваліфікаційного іспиту; проведення тренінгів та семінарів в рамках курсів підвищення кваліфікації адвокатів на зазначену тему.

Запропоновані варіанти не тільки сприятимуть підвищенню рівня професіоналізму та компетентності кожного адвоката, а й поваги до інституту адвокатури в цілому.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Лалій І. І.,**

студентка 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПОНЯТТЯ СУДОВОГО ПРАВА**

Проведення реформ у найважливіших сферах життя суспільства завжди є важким кроком у житті країни. Після здобуття незалежності в Україні і до сьогодні ми можемо спостерігати роботу над вдосконаленням національного законодавства, задля нормальної роботи та узгодженості нормативних актів усередині країни так і за її межами. Дуже важливим в цьому контексті постає питання реформування законодавства, що регулює різні аспекти здійснення правосуддя. Насамперед можна говорити про формування (та місце загалом) судового права в системі сучасного українського права.

Перш за все, розглядаючи поставлене нами питання, необхідно дослідити можливі дефініції поняття судового права, які існують у юридичній літературі.

На сьогоднішній день єдиного визначення поняття «судового права» не існує. Науковці, які в різний час зверталися до цього питання, обґрунтовуючи свої концепції, зарозуміли і свою дефініцію для категорії «судового права». Так, зокрема, виокремлюють наступні (хоч і протилежні визначення):

1. Судове право, як право, що утворюється судом і є одним з видів джерел права, характерних більшою мірою для англосаксонської правової системи. Його зміст зокрема розкривається в тому, що суди зобов'язані дотримуватися рішень судів більш високого рівня. Бере свій початок саме з вище зазначеної правої сім'ї, так як їм властиво встановлення у судовому рішенні нових правових норм, або внаслідок тлумачення певної норми розкривається (змінюється) її зміст. У той час як в деяких інших правових системах, прецедентне право слугує лише матеріалом, який суддя може враховувати при винесенні власного рішення.

2. Під судовим правом розуміють систему юридичних норм, які закріплюють право людини на правосуддя (справедливе вирішення тих чи інших питань у судовому порядку), а також статус, повноваження органів судової влади та порядок і форми здійснення такої влади. Тут необхідно зазначити, що у зв'язку з інтеграцією України до європейського співтовариства, до складу судового права відносять норми як національного так і між-



народного права, які закріплюють правовий захист і з боку національних і міжнародних судових органів. У літературі прийнято виділяти, для кожної самостійної галузі права свій: предмет, метод, принципи. Не винятком є і судове право. Так, проаналізувавши праці науковців, які зверталися до вивчення цього питання, можна сказати, що предметом судового права є сукупність відповідних відносин, що виникають під час реалізації функцій судової влади (тобто можна сказати, що такі правовідносини покликані перш за все на задоволення, за посередництвом судового розгляду тих чи інших потреб суспільства, держави). А методом, в свою чергу виступає як імперативний так і диспозитивний (але загалом в їх органічній єдності) залежно від того які відносини підлягають врегулюванню. Використання диспозитивного методу правового регулювання пояснюється рівністю усіх гілок державної влади у відносинах та взаємодії один з одним, а також неможна не згадати про наявність органів суддівського самоврядування.

3. Термін «судове право» набуває скоріше не правового, а літературного змісту, так як його застосовують для позначення кола проблем, які є предметом дослідження в рамках окремо кримінально-процесуального, цивільно-процесуального, господарсько-процесуального, чи судоустрійного права.

За своєю природою, судове право є публічним. Основним його суб'єктом є судова влада, яка самостійно функціонує за конституційним принципом розподілу влад. І висловлюється думка, що воно має розкривати основи взаємовідносин судової гілки влади з іншими органами публічної влади.

Спроби обґрунтувати необхідність визнання судового права як самостійної науки, галузі права були зроблені ще у дореволюційній Росії і продовжились у часи Радянського Союзу. Після здобуття незалежності Україною, ряд науковців у своїх працях звертали увагу на таке питання, але на більш високому рівні обговорення концепції судового права так і не відбулось.

Отже, на даний момент, значимість судового права проявляється у тому, що воно здатне стати основою для оптимізації процесу формування судової влади та системи вітчизняного судочинства. Концепція судового права є доволі широкою, тому не всі аспекти даного поняття є дослідженими. Таким чином, для науковців, які хочуть спробувати розкрити це питання з власної точки зору є вільний простір для роздумів.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юрєвич І. В.

**Лацько А. В.,**

студентка 1 курсу 7 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **УЧАСТЬ НАРОДУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСАДА СУДОВОЇ ВЛАДИ**

Судова влада з'явилася тоді, коли виникли перші соціальні конфлікти у суспільстві. Це означає, що реалізація судової влади була притаманна суспільству ще на ранніх стадіях його становлення. Можна із впевненістю стверджувати, що існування організованого

соціуму без судової влади є неможливим. У аспекті сучасного виміру, для реалізації конституційної ідеї створення в Україні демократичної, соціальної, правової держави необхідно провести ефективну судово-правничу реформу. Судова влада визнана як незалежна і рівноправна з іншими гілками державної влади, а її функції визнаються одним із пріоритетних напрямів діяльності держави. У свою чергу, розглядаючи правову матерію, ми доходимо висновку, що її положення містять визначальні для судової влади принципи, які в сучасній їх інтерпретації здолали тривалий еволюційний шлях.

Безпосередньо принцип участі народу у здійсненні судової влади реалізується при розгляді справ у судах першої інстанції. Згідно із статтями 124, 127 Конституції України та Законом України «Про судоустрій та статус суддів», правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні. Народні та присяжні засідателі вирішують справи у складі суду разом з професійними суддями.

Розгляд справ у апеляційному та касаційному порядку здійснюють виключно професійні судді. У спеціалізованих судах народні та присяжні засідателі судочинства не здійснюють.

Держава згідно зі ст. 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та ст. 5 ЦПК забезпечує кожному громадянину право на справедливий судовий розгляд. Представники народу вникають у фактичну сторону справи, більше звертають увагу на деталі справи, тому на нашу думку впровадження інституту участі народу у здійсненні правосуддя є необхідним та доцільним, оскільки він є гарантією доступ українського народу до справедливого суду.

Інститут народних та присяжних засідателів пов'язаний з поняттям складу суду. Народні та присяжні засідателі є частиною складу суду, вирішують справи разом з професійними суддями. Під час відправлення правосуддя народні та присяжні засідателі користуються всіма правами професійного судді. За час виконання обов'язків у суді їм виплачується винагорода, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Також відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла та виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України.

За народними засідателями і присяжними на час виконання обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, передбачені законом. Час виконання народним засідателем чи присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення народного засідателя чи присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

З одного боку, народні та присяжні засідателі не є професіоналами, а з другого – їх залучають до розгляду найскладніших категорій справ та вони реалізують завдання та функції судової влади.

Участь народних засідателів у здійсненні цивільного судочинства співвідноситься з таким важливим принципом, як рівність сторін перед судом. У свою чергу, реалізація даного принципу є винесення судом законного та обґрунтованого рішення у справі. Участь народних засідателів у здійсненні судочинства також безпосередньо пов'язана з принципом публічності. Вона свідчить про демократизм цивільного процесу і є гарантією повного та всебічного розгляду та вирішення цивільних справ, встановлення істини у справі.

Діяльність суду присяжних забезпечує більш послідовне дотримання принципів кримінального виду судочинства, у тому числі змагальності й рівноправності сторін, презумпції невинуватості, законності, всебічності, повноти й об'єктивності, незалежності суддів, забезпечення обвинуваченому права на захист.

Суд присяжних необхідно розглядати як інструмент розвитку в Україні змагальної процесуальної форми судочинства, а також як засіб усунення таких недоліків у процесу-

альній діяльності як професійна деформація суддів при сприйнятті обставин справи, ігнорування ними процедури розгляду справи, певний ступінь впливу на прийняття рішення професійного судді про винність особи. Все це дозволить підвищити особисту відповідальність професійних суддів за рішення, що приймаються.

Участь народу у здійсненні правосуддя має місце в багатьох судових системах світу. Україна не є виключенням. На сьогодні проблема організації та участі народних і присяжних засідателів є дуже актуальною. Наш законодавець розширив загальноприйняту засаду участі народу у здійсненні правосуддя, закріпивши дві її форми: присяжних і народних засідателів.

Багатий і різноманітний життєвий і професійний досвід представників народу, свіжість сприйняття, активна участь у судовому розгляді сприяють: повному всебічному й об'єктивному дослідженню обставин справи; прийняттю законних, обґрунтованих і справедливих рішень; рівного стандарту правового захисту, інтересу, прав і свобод громадян; забезпеченню повноти виконання завдань, які стоять перед судовою владою.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Русанова І. О.

**Левіна О. О.,**

студентка 4 курсу 9 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУБ'ЄКТИ СУДОВОГО ПРАВА**

Суб'єктами судового права є суд, суддя та громадяни. Для кращого з'ясування ролі та значення у судовому процесі кожного суб'єкта, необхідно дати їхнє повне визначення та вичерпну характеристику.

Поняття «суд» розглядають у декількох значеннях: як державний орган, як конкретна судова установа із визначеними характеристиками, як судове засідання та як конкретний суддя.

В першу чергу, суд – це державний орган, який на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права здійснює правосуддя в Україні.

Як конкретна судова установа суд розглядається у тих випадках, коли мова йде про визначення його компетенції, місцезнаходження, юрисдикції.

Іноді поняття «суд» також ототожнюють із поняттям «судове засідання». У даному випадку мова йде про процесуальну форму здійснення правосуддя.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд. Дане твердження дає підстави замінити поняттям «суд» поняття «суддя» без втрати смислового навантаження.

Таким чином, під поняттям «суд» розуміється декілька значень, однак як суб'єкт судового права його варто розуміти з позиції державного органу, який здійснює правосуддя.

Саме суду віддається роль основного суб'єкта судового права. В той же час, не можна применшувати значення судді та громадян як суб'єктів судового права.

Суддя – це посадова особа, яка наділена виключними повноваженнями на здійснення правосуддя. У даному випадку поняття «суддя» та «суд» співвідносяться як посадова особа та державний орган. Суддя наділяється широким колом повноважень та виключних прав, яким кореспондують обов'язки інших учасників судового процесу.

Правовий статус судді визначається Конституцією, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», іншими актами вітчизняного законодавства. Однак варто зауважити, що ні Конституція, ні спеціалізовані нормативно-правові акти не містять чіткого визначення поняття «суддя» та його правового статусу.

Суддя є центральним суб'єктом судової влади. Незважаючи на те, що основним суб'єктом судового права вважається суд, а не суддя, саме від останнього залежить ефективність здійснення правосуддя. Безпосередньо судді здійснюють судочинство, і як результат – реалізують функції правосуддя.

Дуже цікаво та неоднозначно вирішується питання щодо визначення третьої категорії суб'єктів судового права – громадян.

Конституція України гарантує судовий захист прав і свобод людини і громадянина. Вітчизняне законодавство закріплює, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Громадянином є особа, яка належить до постійного населення певної держави, має нормативно закріплений статус, користується захистом держави як у межах її території, так і поза нею. Зв'язок особи з певною державою виявляється у громадянстві. Громадянство – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках.

Дослідження поняття «громадянин» в контексті суб'єкта судового права, в першу чергу, передбачає його аналіз як суб'єкта права в цілому. Суб'єкт права є носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Однак суб'єктом права може бути не лише індивідуальний суб'єкт (у даному випадку громадянин), але і колективний суб'єкт чи громадське утворення. Незважаючи на кількісний показник чи організаційно-правову форму, всі суб'єкти права володіють правосуб'єктністю, тобто здатністю бути учасником правовідносин. Правосуб'єктністю є сукупність правоздатності та дієздатності.

Незважаючи на те, що основним суб'єктом судового права юридична доктрина вважає саме суд, неправильно було б применшувати значення суддів та громадян як учасників судово-правових відносин. Тріада «суд-суддя-громадянин» дозволяє говорити про існування повноцінного судового процесу і, як результат, – правосуддя. Дійсно, саме суд здійснює судочинство. Однак, неможливе існування суду без судді, як і судді без суду. Тим не менше, для повноти судово-правових відносин необхідний третій учасник – громадянин. Таким чином, суб'єкти судового права є однією з передумов виникнення та існування судових правовідносин.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Лисенко А. В.,**

студентка 4 курсу 17 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ**

Багато науковців вважають, що досконала правова система, яка забезпечена ефективним судочинством, здатна сформувати в державі цивілізовані соціальні, економічні та

політичні відносини. Необхідність здійснення реформ у судовій системі України зумовлена не тільки корінними змінами суспільно-політичного устрою України, не лише трансформацією моделі планової економіки у ринкову, але й загальним розвитком людської цивілізації, яка керується принципами утвердження гуманізму, демократії та верховенства права.

Зміни у політичному і соціальному житті, а також соціально-економічні перетворення вимагають проведення докорінних мін у правовій системі держави та її інститутах, у тому числі потребують нових якісних перетворень принципи судового устрою та організації всього процесу судочинства.

Наразі перед українською судовою системою постають серйозні виклики. Суспільство активно критикує суддів через відсутність незалежності, неупередженості, прозорості та підзвітності. Необхідно встановлювати довіру суспільства до судової системи. Тому ми пропонуємо певні рекомендації задля активного розвитку судочинства в Україні.

1. Формування довіри громадськості і покращення доступу до судочинства в українській судовій системі:

- Покращити розуміння ролі судових органів у формуванні верховенства права у демократичній державі. Потреби суспільства слід ставити на вищому шаблі, ніж потреби держави.

- Спростити доступ громадськості до судів, включаючи сплату зборів.

- Розробити моделі для проведення тренінгів для посади спеціаліста зі зв'язків з громадськістю.

- Судова система повинна забезпечувати доступ до правосуддя і наближувати його до громадян.

- Судова система базується на повазі, довірі громадян в аспекті її незалежності, неупередженості та ефективності. Першочергове завдання судової системи – підвищення і підтримка високого рівня довіри громадськості до судів. Відтак, слід налагоджувати взаємозв'язки між судами і спільнотами з метою підвищення правової культури громадян та покращення їхнього сприйняття.

- Сформуванню правову культуру серед громадян та сформуванню у них знання про діяльність суду задля уникнення конфлікту інтересів та перешкод у здійсненні правосуддя.

- Покращити співпрацю із організаціями громадянського суспільства та освітніми закладами з метою ознайомлення школярів, студентів із роботою судової системи та їхніми правами.

- Посилити співпрацю із засобами масової інформації, аби засоби масової інформації могли інформувати суспільство про потреби, проблеми та здобутки судової системи.

- Проводити заходи, в яких би брали участь судді, оскільки 98% громадськості довіряє судовій системі та рішенням суддів.

2. Набір і утримання висококваліфікованих членів судової системи України:

- Слід створити судову команду з високими моральними цінностями, які би були віддані досягненню судових цілей.

- Створити спеціальний фонд для стимулювання працівників судів, які дають хороші показники особистої та професійної роботи. Покращити методи дисциплінування працівників.

- Відбирати і утримувати працівників судів, які повністю мотивовані і віддані цілям судової системи.

- Підвищити вимоги до кандидатів на посади суддів, адміністративні посади та керівників апарату суду з метою залучення молодших, енергійних та сучасних професіоналів,

які будуть вводити інновації. Суд не може функціонувати без висококваліфікованих працівників. Не може бути довіри громадськості до судів, якщо громадськість не довіряє працівникам судів.

3. Участь в інтенсивній та постійній фаховій освіті, розвитку і навчанні:

- Створити інститут судового адміністрування в Україні. Судам потрібні судові адміністратори за фахом, які працюють в умовах, що ведуть до справедливого судочинства і покращують імідж судової системи. Національна школа суддів та Державна судова адміністрація повинні проводити поточне навчання для керівників апарату суду та їхніх заступників як доповнення до навчання працівників, які уже проводилися.

- Пропонувати спільні навчання, семінари та конференції з іноземними експертами і партнерами.

- Створити постійні школи та консультаційні центри, які би займалися питаннями судового адміністрування.

- Розробити і впровадити спільний курс для лідерів дій – голів судів та керівників апарату суду. Створити інститут лідерства.

- Розробити і впровадити постійне і обов'язкове навчання для керівників апарату суду, особливо під час першого року їхньої роботи.

4. Модернізація судової інфраструктури – приміщення, автоматизація та електронний доступ і послуги:

- Створити комфортні умови для працівників судів, які покращують роботу.

- Використовувати передові інформаційні технології для спрощення потоку документів і людей. Покращити ІТ і використовувати відео-конференції.

- Привести автоматизовані/комп'ютерні системи у відповідність із законодавством України.

5. Керівництво і управління судами:

- Приділяти більше уваги питанням судового адміністрування.

- Постійно перевіряти робоче навантаження працівників суду і перерозподіляти його, за необхідності.

- Слід прояснити ролі та обов'язки голів судів та керівників апарату суду.

- Розглядаючи можливість покращення здійснення судочинства, слід розглянути відмінності у кожному суді, оскільки у кожного суду – різні проблеми; таким чином, реалізація стандартних підходів без такого розгляду приведе до виникнення проблем. Великі суди можуть створювати нові посади для виконання нових завдань. Малі суди – менш гнучкі. Така сама кількість працівників, незалежно від кількості справ, повинні виконувати і нові завдання.

- Обмінюватися передовим досвідом з іншими лідерами судів з інших регіонів та інших країн.

- Чесність та рівність у розподілі фінансування; управління ресурсами; і підбір, набір та розвиток працівників.

- Дотримання стратегічного плану судової системи.

6. Покращення міжорганізаційних зв'язків:

- Голови судів та керівники апарату судів повинні співпрацювати, аби налагодити співпрацю з іншими державними органами з метою вирішення спільних проблем.

- Підсилити і регулювати національну правову основу для вдосконалення процедур виконання судових рішень.

7. Розробка і впровадження можливої моделі фінансування для судової системи України:

- Залучити вичерпні заходи для отримання належного фінансування для судової системи. Отримання забезпечення для судів – комп'ютерів, офісного обладнання, робочого простору, і закупівля товарів.

- Фінансувати судову систему.
- Судам потрібно розробити власний бюджет.
- Державі потрібно надати фінансову та матеріальну підтримку судам.

Можна стверджувати, що сьогодні Україна перебуває у стані очікування чергового етапу проведення судово-правової реформи. У всій цій коловерті навколо правосуддя у нашій державі надзвичайно важливим є той факт, що усі інституції державної влади дійшли спільної думки про необхідність перегляду та оновлення планів і стратегій реформування українського судочинства. Однак, навіть за таких обставин, нам дуже важко буде позбутися найбільшої проблеми України, якою завжди залишалася проблема неефективного виконання рішень. Думається, що з цією проблемою доведеться боротись вже молодому поколінню правників, налаштованому на зміцнення демократії та верховенство права, здатних відкрито сприймати європейські цінності. Сподіватимемось, що зрештою у цій боротьбі на них очікує перемога.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Овчаренко О. М.

**Лисенко Д. О.,**

студентка 4 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ**

Найактуальнішою науковою проблемою українського державотворення, що потребує системного аналізу та невідкладного вирішення, є якісне поліпшення організації та функціонування виконавчої влади.

Загально визнаною є думка, що саме органи виконавчої влади реалізують найважливіші функції держави. З огляду на це теоретичне обґрунтування оптимізації функцій управління – ключового чинника ефективного функціонування органів виконавчої влади – набуває особливого значення як із теоретичної, так і з практичної точок зору.

Необхідність ефективного вирішення завдань, що стоять перед виконавчою гілкою влади на сучасному етапі державного будівництва України, свідчить про своєчасність звернення до проблеми наукового дослідження функцій органів виконавчої влади та пошуку шляхів їх оптимізації.

Міністерство юстиції України розпочало реформу системи органів юстиції. Реформування та оптимізація органів юстиції буде здійснюватися поетапно.

Головні причини реформування системи органів юстиції: дублюючі функції в структурі органів юстиції; бюрократія; побутова корупція; відсутність мотивації у державних службовців через низьку заробітну плату; неефективна організаційна структура головних управлінь юстиції; велика кількість керівників відносна загальної кількості співробітників (1 керівник – 9 працівників); низька ефективність роботи органів юстиції; подвійне підпорядкування; дефіцит кваліфікованих кадрів.

У рамках проведення оптимізації системи органи державної виконавчої служби зазнали інституційних змін. Так, Постановою Кабінету Міністрів України «Питання оптиміза-

ції діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції» від 21.01.2015 року було ліквідовано Державну виконавчу службу України як окремий урядовий орган і передано функцію примусового виконання до Міністерства юстиції України, створивши Департамент державної виконавчої.

У планах на найближчий час – внесення змін до законодавства, що регулює процесуальну діяльність державної виконавчої служби. Вже внесено зміни до Закону України «Про виконавче провадження» щодо вдосконалення процедури стягнення виконавчого збору, а в подальшому буде піднято мотивацію роботи державних виконавців шляхом збільшення можливостей для отримання винагороди працівниками.

Міністерство юстиції має на меті запровадження змішаної системи виконання рішень судів із залученням приватних виконавців. Інститут приватних виконавців суддівських рішень спростить і поліпшить роботу у напрямку виконання рішень судів, скоротить витрати на виконавчу систему. Також забезпечить нові робочі місця для бажаючих працювати приватними виконавцями. Громадяни матимуть змогу обирати де обслуговуватися у приватного чи державного виконавця.

Міністерство юстиції буде жорстко реагувати на факти корупції. При системних проявах корупції відповідальність буде спільна, тобто нести її будуть як керівник так і співробітники, з наслідками звільнення та зміни керівництва.

Також слід зазначити, що на даний час Міністерством юстиції України запроваджується пілотний проект щодо автоматичного розподілу справ (виконавчих проваджень) між державними виконавцями і здійснення автоматичного контролю за строками проведення виконавчих дій.

Департамент Мін'юсту вказує, що метою такої оптимізації є, передусім, підвищення показників виконання рішень шляхом удосконалення системи та процедури примусового виконання загалом. Розпочата реформа спрямована на забезпечення побудови найбільш ефективної структури органів державної виконавчої служби, визначення чіткої їх підпорядкованості, що в свою чергу також сприятиме раціональному використанню бюджетних коштів, скороченню та оновленню кадрового складу тощо.

Щодо ліквідації ДВС України і передачі його функцій Мін'юсту України, то це загалом правильний крок, оскільки, як мінімум приводить діяльність виконавчої служби у відповідність до Закону України «Про державну виконавчу службу», яким однозначно передбачено, що державна виконавча служба є департаментом у складі Мін'юсту України, а не окремим центральним органом виконавчої влади, який, до речі, було створено під одного з колишніх керівників.

Такий крок дасть змогу зекономити бюджетні кошти на утримання апарату, скоротити його кількість та упорядкувати структуру виконавчої служби, зокрема територіальні підрозділи.

Щодо оптимізації діяльності державного виконавця, то тут взагалі складно не погодитись. Потрібно збільшувати матеріальне забезпечення державного виконавця (зокрема запроваджувати преміювання ефективних виконавців), посилювати соціальний захист, здійснити перехід на електронний документообіг.

Органи державної виконавчої служби і надалі готові своєю роботою забезпечити реальну дію правових норм, застосовуючи заходи примусу санкціоновані державою.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.



**Лівшун О. А.,**

студент 5 курсу 3 групи господарсько-правового факультету, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО З ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ**

Інтерес до правової допомоги в Україні посилюється у зв'язку з підвищенням її ролі у правореалізаційному процесі. Задля створення в нашій країні правових засад для ефективної адвокатської діяльності необхідно перш за все вивчити і врахувати в законотворчому процесі всі позитивні ідеї і досвід юридичного закріплення поняття правової допомоги в законодавстві інших держав.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю – відображення ст. 3 Конституції України. Важливу роль у забезпеченні реалізації прав і свобод людини та громадянина Конституція України відводить праву кожної особи на правову допомогу (ст. 59 Конституції України). У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

На теперішній час існує необхідність окремого дослідження міжнародно-правових джерел, в яких йдеться про права особи на правову допомогу та їх співвідношення з національними стандартами. Між ними, безумовно, існує тісний взаємозв'язок. Конституційні норми визначають місце міжнародно-правових актів у системі права держави, регламентують право кожного звертатися до міжнародних організацій для захисту своїх прав, визначають межі дії міжнародно-правових гарантій.

Міжнародні стандарти з прав людини являють собою систему, що розкриває сучасну ідею прав людини, закріплену в основних міжнародно-правових документах і, відповідно, визнану в усьому світі.

Так, міжнародно-правові стандарти щодо забезпечення права особи на правову допомогу закріплені у Загальній декларації прав людини, від 10 грудня 1948 р. Генеральної Асамблеї ООН, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, прийнятому 6 грудня 1966 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, від 11 квітня 1950 р. прийнятій Радою Європи та інших міжнародно-правових норм.

Національні стандарти щодо забезпечення права особи на правову допомогу закріплені, як зазначено вище у Конституції України 1996 р., також у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р., Цивільному процесуальному кодексі України 2004 р., Кодексі адміністративного судочинства України 2005 р., Господарському процесуальному кодексі України 1991 р., Законі України «Про безоплатну правову допомогу» 2011 р., Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 р. та інших нормативно-правових актах.

Забезпечення реалізації права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Відповідно до ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., ратифікованого Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148–08 від 19 жовтня

1973 р., кожна держава зобов'язується забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої порушені, ефективний правовий захист і розвивати можливості судового захисту.

У ст. 11 Загальної декларації прав людини йдеться про те, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватою доти, поки її винуватість не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, за якого їй забезпечують усі можливості для захисту.

Право на правову допомогу, гарантоване пунктом 3 (с) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., ратифікованої Законом України № 475/97ВР від 17 липня 1997 р., передбачає, що кожний обвинувачений у скоєнні кримінального злочину має право захищати себе особисто або через обраного ним захисника, а якщо у нього немає достатніх коштів для оплати послуг захисника, мати призначеного йому захисника безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Таким чином, Конституція України в частині забезпечення права особи на правову допомогу відповідає положенням міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, щодо права кожної фізичної особи на правову допомогу і вільний вибір захисника з метою захисту від обвинувачення.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Пакеллі проти Німеччини» від 25 квітня 1983 р. Європейський суд з прав людини відзначив, що це положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує особі, обвинуваченій у скоєнні кримінального злочину, три права: захищати себе особисто; мати обраного нею самою представника, і, за визначених умов, мати призначеного йому захисника безоплатно.

Виходячи з рішення Європейського суду з прав людини, п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод може в деяких випадках примушувати державу забезпечити надання допомоги через адвоката, коли вона необхідна для здійснення реального доступу до правосуддя або якщо у визначених категоріях справ юридичне представництво є обов'язковим згідно з внутрішнім законодавством деяких держав-учасниць, або внаслідок складності процесу.

Конституційний Суд України своїм Рішенням № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. у справі про право вільного вибору захисника встановив, що право на правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги.

Також слід звернути увагу на правову позицію Конституційного Суду України, висловлену у Рішенні № 23-рп/2009 від 30 вересня 2009 р. у справі про правову допомогу. Як вказав Конституційний Суд, правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. Таким чином, відповідно до правової позиції Конституційного Суду України термін «правова допомога» має тлумачитися якнайширше і охоплювати будь-яку діяльність, спрямовану на реалізацію правових норм в інтересах тієї чи іншої особи.

Отже, відповідно до правової позиції Конституційного Суду України правова допомога – це юридичні (правові) послуги, а адвокатура є лише одним із суб'єктів, що правову допомогу (юридичні послуги) в Україні надають.

На сучасному етапі розвитку нашої держави гостро постало питання правового захисту малозабезпечених людей, які неспроможні оплатити надання їм правової допомоги, оскільки сьогодні кваліфікована юридична допомога зазвичай коштує недешево. Саме для

вирішення цієї проблеми було прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р., за яким безоплатна правова допомога (первинна та вторинна) – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначає зобов'язання держав та вимоги до надання безоплатної правової допомоги як до одного з основних компонентів справедливого судочинства.

У п. 3 (с) ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Ейрі проти Ірландії» можна зробити висновок, що надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим особам у справах про цивільні права та обов'язки відповідатиме інтересам правосуддя у таких випадках, коли судова процедура складна або особа не здатна об'єктивно й виважено представляти самостійно свої інтереси у суді внаслідок низького рівня правової обізнаності.

Отже, світові критерії, відповідно до яких надається безоплатна правова допомога, умовно можна класифікувати таким чином: 1) фінансовий критерій (відсутність коштів у особи); 2) юридичний критерій («інтереси правосуддя»), що передбачає потенційну загрозу тривалого або довічного тюремного ув'язнення; юридичну або фактичну складність справи; нездатність обвинуваченого із причин об'єктивного характеру захищати себе самостійно.

Сучасним завданням законодавця є наповнення змістом права на правову допомогу в усіх сферах суспільного життя, і, насамперед, у сфері кримінального судочинства. Лише наявності закону про захист цього права недостатньо, необхідні правові механізми його реалізації, коли людина могла б користуватися правовою допомогою при нагальній потребі.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ремєскова Ю. О.

**Лотоцька М. І.,**

студентка 4 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ**

Судова реформа залишається ключовою для нашої держави, і її терміновість очевидна. Низький рівень довіри до судової влади, вплив політиків на суд – все це існує на сьогодні в нашій державі та повинно бути викорінено з судової системи України. Суди мають працювати для людей, а судова система має бути простою, зрозумілою та доступною для

громадян, оскільки справедливий і незалежний суд – це гарантія побудови сильної і демократичної держави. Як відомо, першим кроком до реалізації судової реформи стало прийняття 13 січня 2015 року Верховною Радою України в першому читанні і взяття за основу двох законопроектів: № 1656 «Про забезпечення права на справедливий суд», внесений до парламенту Президентом України, і результат депутатських ініціатив – законопроект № 1497 «Про судоустрій і статус суддів». Схвалення цих нормативних актів означало, що народним депутатам прийдеться детально проаналізувати кожен з них, та в остаточному варіанті прийняти найбільш ефективний та підходящий до сучасних умов політичного та суспільного життя нашої держави. Результатом цієї роботи стало прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у новій редакції Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд», проект якого був розроблений Радою з питань судової реформи.

На даний час не можна стверджувати про ефективність та дієвість прийнятого закону в рамках судової реформи України. Для цього потрібен час та активне впровадження його в життя. Проте можна проаналізувати позитивні та негативні моменти прийнятого закону та можливість їх адаптації в існуючу судову систему України.

В першу чергу, варто звернути увагу на позитивний висновок Венеціанської комісії щодо цього нормативно-правового акту. За тиждень до прийняття Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», Венеційська комісія затвердила висновок щодо частини цього закону, яка стосується судоустрою, статусу суддів і Вищої ради юстиції. Переважно Венеційська комісія схвально оцінила закон. Одночасно вона надала і важливі застереження, зробивши акцент на тому, що «зв'язки між судовою системою і політичними органами, які існували протягом багатьох років», є нагальною проблемою нашої держави та закликала до необхідності припинення цієї проблеми – шляхом внесення змін до Конституції, законодавства і реалізації їх на практиці.

В першу чергу, потрібно зазначити, що прийняті поправки радикально не змінили зміст чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Тому справедливо було б погодитися із думкою, що його не можна назвати таким, що має реформаторський характер, він вносить деякі зміни до існуючого закону, спрямовані на удосконалення судової системи загалом. Проте деякі моменти заслуговують уваги. Так, змінений зміст статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у якій зазначені важливі елементи щодо суддівської незалежності. Зокрема, запропоновані зміни передбачають, що «звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, з приводу розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом», інакше кажучи, якщо особа не є учасником процесу, то будь-які звернення від її імені судом не беруться до уваги. Крім того, «втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою впливу на безсторонність суду забороняється і тягне за собою відповідальність, встановлену законом». Тобто питання незалежності суддів також якоюсь мірою безперечно залежить від поваги до суду. І стосується це не лише сторін судового процесу, а й політиків, які заради власної популяризації можуть направити негативні коментарі щодо роботи судів в цілому і окремих суддів, що взагалі є неприпустимим, оскільки підриває основи держави, і за що, поза будь-яким сумнівом, має бути встановлена відповідальність.

З прийняттям вищезазначеного закону багато критики викликали норми, які в певній мірі збільшують роль повноважень Президента України у судовій системі. Дискусії ви-

кликала зокрема, надана Президентові компетенція створювати та ліквідувати суди. З цього приводу Венеціанська комісія зазначила у своїх висновках, що «повноваження, надані Президенту статтею 19 Закону (щодо ліквідації судів – примітка), виглядають ширшими за ті, що надані Президенту Конституцією, відповідно до якої Президент утворює суди за процедурою, визначеною законом. Звідси виникає питання про відповідність статті 19 Закону статті 106(23) Конституції». Загалом, із Закону «Про забезпечення права на справедливий суд» налічується певна кількість норм, які посилюють, а іноді надають Президенту повноваження, не передбачені Конституцією України. Це зокрема, повноваження підписувати посвідчення судді, обраного на посаду вперше, приведення до присяги судді у присутності Президента та ряд інших, які можливо мають на меті підвищити статус суддів загалом, але одночасно можуть розглядатись як можливість впливу політичної сили на судову владу.

Доволі дискусійним виявилось нововведення про кваліфікаційні класи для суддів, та такий різновид дисциплінарної відповідальності, як переведення до суду нижчої інстанції. Впровадження такого явища може доволі негативно позначитись на роботі судів, окрім того, є ризик, що деякі суди просто стануть місцем «відбування покарання» для суддів. Постає також питання, яким же має бути ставлення громадянина до суду, у якому працюють судді, яких було в такий спосіб притягнуто до відповідальності? Здається, відповідь на це питання очевидна. Суддя повинен бути незалежним у своїй діяльності, служити державі, закону та правосуддю, оскільки без цих принципів діяльність суду втрачає свою суть. Інститут кваліфікаційних класів і кваліфікаційної атестації, який є неодмінною умовою кар'єри звичайного державного службовця, може виявитись цілком неприйнятним для суддів, так само, як і він не є прийнятним для народних депутатів чи Президента. Не може бути правосуддя п'ятого, першого чи навіть вищого ґатунку, оскільки суд має бути лише справедливим і неупередженим. Як можна пояснити, чому один позов має розглядати суддя п'ятого класу, а інший – суддя другого? Чи можна на законодавчому рівні щодо правосуддя припускати, що одне рішення чи вирок буде більш кваліфікованим, ніж інше? Таке нововведення може негативно відбитись на діяльності судової системи та наврод радикально змінить ставлення громадян до неї.

Варто зазначити, що закон містить значну кількість позитивних змін, які мали б виявитись ефективними на практиці. Так, він передбачає конкурсний відбір суддів, тотальну переатестацію суддів, чіткий перелік можливостей відсторонення суддів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. У відповідності з міжнародними стандартами регулюються питання утворення судів, призначення суддів на адміністративні посади, оптимізації складу судів та їхньої діяльності. Крім того, документ передбачає чітке визначення підстав та порядку здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів, введення 8-ми видів дисциплінарних стягнень, чіткі строки притягнення суддів до відповідальності та строки погашення дисциплінарних стягнень. При цьому встановлюються гарантії захисту прав суддів і змагальності у дисциплінарному провадженні. Закон також вносить зміни в організацію і порядок формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яка діятиме у складі кваліфікаційної та дисциплінарної палат.

Проаналізувавши зміни, які з'явилися у новій редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів», можна стверджувати, що більшість з них спрямовані на вдосконалення правового механізму забезпечення права людини справедливий суд, підвищення ефективності діяльності судової системи, забезпечення однакового застосування закону, визначення правових та організаційних основ атестації та дисциплінарної відповідальності суддів, удосконалення процедур призначення на посади суддів та оптимізація діяльності

суддівського самоврядування. Загалом, законодавча основа судової реформи цим законом закладена. І хоча на сьогодні можна говорити як про позитивні, так і негативні положення цього закону, його ефективність та діяльність реформованої судової системи України можна буде спостерігати тільки з часом.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Любцова О. Є.,**

студентка 5 курсу 10 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАХИСНИКА (АДВОКАТА) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Одним з основних прав людини, встановлених Конституцією України (ст. 59) є право на правову допомогу, що, в свою чергу, виступає важливою передумовою принципу доступності правосуддя в країні. Найбільш вагоме значення вказане право має у кримінальному провадженні і деталізується в Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України, проте має певні недоліки.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 45 КПК України, захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України. Зазначене положення є новелою, оскільки в Кримінально-процесуальному кодексі 1960 року, як захисники допускалися особи, які мали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, та інші фахівці у галузі права, які за законом мали право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. У випадках і в порядку, передбачених цим Кодексом, як захисники допускалися близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники. Приклад вищезазначених норм свідчить про те, що чинний КПК визначає монополію адвокатури і тим самим обмежує конституційне право вільного вибору захисника своїх прав.

Вказану проблему можна розглядати з двох точок зору. Перша заснована на тому, що монополія адвокатури покликана підвищити якість правової допомоги, зробити її більш кваліфікованою та сприяти розвитку адвокатури як суспільного інституту. З другої точки зору, звуження кола суб'єктів, які мають право надавати правову допомогу у кримінальному провадженні суперечить статті 59 Конституції України, в якій зазначається, що кожен є вільним у виборі захисника. Що ж стосується міжнародних стандартів з цього питання, то в них імперативно не регламентовано хто саме може бути захисником особи у судах, який обсяг його процесуальних повноважень і на якій стадії процесу має бути надана можливість скористатися правовою допомогою. У цих стандартах закріплюються, зокрема, право без будь-якої дискримінації на рівний захист законом (ст. 7 Загальної декларації

прав людини, ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права), право обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд (п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції), право обвинуваченого мати відносини з вибраним ним самим захисником (п. «б» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права). Тобто, міжнародні акти лише формулюють право особи на захист в загальному вигляді, а його конкретизація здійснюється державами на національному рівні.

Цікавим у цьому випадку вбачається приклад Німеччини. Відповідно до § 138 діючого Кримінально-процесуального кодексу Федеративної Республіки Німеччина 1877 р. з наступними змінами та доповненнями як захисники можуть бути обрані адвокати, які були допущені до роботи в одному із судів округу, а також викладачі вищих юридичних навчальних закладів. Інші особи, запрошені обвинуваченим, беруть участь у процесі тільки з дозволу суду. Тобто, якщо обвинувачений бажає залучити як захисника особу, яка не підпадає під законодавче визначення, він звертається до суду з відповідним клопотанням, яке суд зобов'язаний розглянути в судовому засіданні та прийняти рішення про допуск чи недопуск такої особи в процес.

Таким чином, доцільно запровадити аналогічне положення у КПК України, що дало б змогу усунути суперечність статті 45 чинного КПК і статті 59 Конституції України та зберегти при цьому монополію адвокатури. Така норма відповідає міжнародним стандартам та має позитивний досвід у реалізації права особи на захист, що ми можемо простежити на прикладі Німеччини.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Овчаренко О. М.

**Максимович Т.,**

студентка 1 курсу 5 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРОФЕСІЙНІ ТА НЕПРОФЕСІЙНІ СУДДІ ЯК СУБ'ЄКТИ СУДОВОГО ПРАВА**

Авторитет судової гілки влади передусім залежить від її носіїв – суддів. Кадрове забезпечення суддівського корпусу завжди перебуває в постійному полі зору державних органів, громадськості, законодавців і науковців, а також європейської та міжнародної спільноти.

З початком конституційної реформи в Україні одним із найгостріших було поставлено питання добору та призначення суддів на посаду. Одна із пропозицій – обрання суддів безпосередньо народом України шляхом виборів. Але, я вважаю, такий спосіб призначення суддів ускладнить діяльність судової системи загалом. Як свідчить практика, за 5 років суддя саме отримує досвід, проходить значну практичну підготовку, після якої його обирають на посаду безстроково. Якщо суддя обраний на 5 років, після повторних виборів не буде обраний на посаду, приходиться новий суддя, який 5 років також набирає досвід. Як висновок, одразу втрачається кваліфікований працівник, який уже дійсно готовий виконувати про-

фесійну діяльність. Такий виборчий процес може стати просто навчально-практикуючим процесом, а не професійною діяльністю суддів, що може значно вплинути на якість розгляду справ судами. Також якщо впровадити таку процедуру в Україні, то кожен кандидат на посаду судді тоді, крім своєї кваліфікації, повинен буде мати певний ресурс. Хоча б для того, щоб надрукувати листівки з автобіографією та провести зустрічі з виборцями. На виборах потрібно щось обіцяти, а що суддя може обіцяти, крім чесного виконання законів і служіння правосуддю? Ми віддамо судову систему в заручники популізму. Судити будуть не володарі вищої кваліфікації, а найкрасномовніші й переконливі. Знову ж таки, якщо у кандидата в судді немає передвиборчого ресурсу, він повинен буде заручитися підтримкою третіх осіб, перед якими автоматично залишиться в боргу. Це дуже небезпечно. Отож, не слід політизувати посаду судді. Головною характеристикою потенційного судді є рівень фахової підготовки. Належного рівня професіоналізму суддівського корпусу можна досягти, лише створивши ефективний механізм відбору та перевірки професійних знань і підготовки кандидатів на посаду судді. Очевидно, що пересічний громадянин не в змозі оцінити рівень юридичних знань претендента на посаду судді. Отже, якщо запровадять виборність суддів, професіоналізм судді підмінятимуть красивими гаслами та лозунгами. Нагомість необхідно створити дійсно прозору систему відбору кандидатів на посаду судді і дієві механізми притягнення суддів до дисциплінарної та інших видів відповідальності.

Також Конституція України передбачила участь в реалізації судової влади народу. Відповідно до ст. 124 Конституції України народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Безпосередньо принцип участі народу у здійсненні судової влади реалізується при розгляді справ у судах першої інстанції. У цих судах справи розглядаються суддею одноособово, колегією суддів або суддею і народними засідателями, а також судом присяжних. Народні засідателі вирішують справи у складі суду разом з професійними суддями. Під час справляння правосуддя народні засідателі користуються всіма правами судді. Безперечно, участь народних засідателів у здійсненні судочинства співвідноситься з таким важливим принципом, як рівність сторін перед судом. У свою чергу, реалізація даного принципу лише сприяє ухваленню судом законного та обґрунтованого рішення у справі.

Участь народних засідателів у здійсненні судочинства також безпосередньо пов'язана з принципом публічності. Вона свідчить про демократизм цивільного процесу, є гарантією правильного розгляду та вирішення цивільних справ, встановлення судової істини у справі.

Реалізація в Україні принципу участі народу у провадженні судочинства наближає суд до суспільства й певною мірою сприяє:

- а) формуванню самостійної судової влади, незалежної від законодавчої та виконавчої гілок влади;
- б) гуманізації правоохоронної діяльності в дусі поважного ставлення до прав і свобод людини;
- в) підвищенню професіоналізму суддів, державних обвинувачів та захисників на рівні, що забезпечує якісну діяльність у змагальному процесі за участі присяжних.

Діяльність суду присяжних забезпечує більш послідовне дотримання принципів судочинства, у тому числі змагальності й рівноправності сторін, презумпції невинуватості, законності, всебічності, повноти й об'єктивності, незалежності суддів, забезпечення обвинуваченому права на захист.

Суд присяжних необхідно розглядати як інструмент розвитку в Україні змагальної процесуальної форми судочинства, а також як засіб усунення таких недоліків у процесу-



альній діяльності як професійна деформація суддів при сприйнятті обставин справи, ігнорування ними процедури розгляду справи, певний ступінь впливу на прийняття рішення професійного судді про винність особи. Усе це дозволить підвищити особисту відповідальність професійних суддів за рішення, що приймаються.

Безперечно, участь народних засідателів у здійсненні судочинства співвідноситься з таким важливим принципом, як рівність сторін перед судом. У свою чергу, реалізація даного принципу лише сприяє ухваленню судом законного та обгрунтованого рішення у справі.

Участь народних засідателів у здійсненні судочинства також безпосередньо пов'язана з принципом публічності. Вона свідчить про демократизм цивільного процесу, є гарантією правильного розгляду та вирішення цивільних справ, встановлення судової істини у справі.

**Науковий керівник:**

д.ю.н., проф. Москвич Л. М.

**Мартова Ю. О.,**

студентка 2 курсу 4 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **КОНСУЛЬТАТИВНА РАДА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДДІВ ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СУДОВОГО ПРАВА**

Розвиток функції правосуддя в різних історичних суспільствах завжди схилився до універсалізації, прогресивні ідеї і форми у цій галузі в окремих правових системах доволі швидко отримували визнання, впровадження і розвиток в інших державах. Україна є невід'ємною частиною цивілізаційного світу і будує свою систему таким чином, щоб бути здатною оптимально взаємодіяти з правовими системами інших держав і міжнародним співтовариством в цілому. У сучасному світі зміст конституційно-правових принципів судової влади постійно еволюціонує. Можна говорити про те, що принципи судової влади в сучасному конституційному праві є основними, генеруючими ідеями розвитку, і їх потенціал та зміст зумовлені основними ідеями Конституції України про організацію влади на основі принципу поділу влади, людини, її прав і свобод як вищої цінності, гарантованості судового захисту кожному.

Одним з таких міжнародних органів, що ставить собі завданням вироблення, впровадження та реалізацію основних універсальних принципів судової влади, якими повинні керуватися держави-учасниці для забезпечення реалізації права на справедливий суд є Консультативна Рада Європейських Суддів (далі – КРЕС).

КРЕС була заснована Радою Європи як міжнародна політико-правова організація європейського рівня у 2000 році. Вона складається з національних суддів із 45 держав-членів Ради Європи. За час свого існування КРЕС випустила 17 висновків до уваги Комітету Міністрів Ради Європи. В висновках детально обгрунтовується проблема та вказані висновки-рекомендації для держав-членів Ради Європи.

Основну увагу КРЄС приділяє питанню принципам судової влади, розуміючи їх значущість та необхідність для стабільної судової системи. У висновку № 1(2001р) зазначено, що основні принципи незалежності судової системи повинні бути закріплені на конституційному або іншому якомога більш високому правовому рівні у всіх державах-членах, а більш конкретні правила – на законодавчому рівні.

Висновок № 2 (2002р) зосереджує увагу на проблемі фінансування судів, зокрема наголошується на тісному зв'язку між фінансуванням та управлінням судами, з одного боку, та принципами Європейської конвенції з прав людини, з іншого: доступ до правосуддя та право на справедливий суд не забезпечуються належним чином, якщо справа не розглядається упродовж розумного строку судом, у якого є необхідне фінансування та ресурси для ефективного виконання своїх обов'язків. Висновок № 3 (2002р) стосується принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. Висновок № 4 (2003р) приділяє увагу належній підготовці та підвищенню кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях. У Висновку № 5(2003р) КРЄС посилається на статтю 21 Конвенції про захист прав людини і основоположних, як на об'єктивні критерії призначення в якості судді до Європейського суду з прав людини, згідно з якою «Судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, чи бути юристами з визнаним рівнем компетентності». Висновок № 6(2004р) стосується доступності правосуддя, як необхідного елемента права на справедливий суд, КРЄС зазначає, що «Держави повинні забезпечувати поширення доступної інформації про функціонування судової системи (характер проваджень, які є в наявності; тривалість проваджень у середньому і в різних судах; вартість і ризику у випадку неправильного використання юридичних механізмів; альтернативні засоби вирішення спорів, які пропонуються сторонам, тощо».

Висновок № 7 (2005р) підкреслює, що важливим обов'язком держави є надання кожному ще в школі або вищому навчальному закладі громадянських знань, у яких значна увага приділяється системі правосуддя. КРЄС вважає, що для сприяння кращому розумінню ролі судової влади потрібно докласти зусиль для якнайкращого забезпечення того, що сприйняття суспільством системи правосуддя є точним та відображає ті зусилля, які докладаються судьями та судовими посадовцями для здобуття поваги та довіри до спроможності судів виконувати свої функції. Висновок № 8 (2006р) стосується ролі суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму.

Висновок № 9 (2006р) щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права. Висновок № 10 (2007р) має метою визначення ключових елементів, що стосуються загальної місії, складу та функцій судової ради з метою зміцнення демократії та захисту незалежності правосуддя. Висновок № 11 (2008р) присвячений питанню якості судових рішень, що є основним компонентом якості правосуддя. Висновок № 12 (2009р) створений через необхідність визначення взаємовідносин між судьями та прокурорами, бо прокурори та судді забезпечують на всіх стадіях провадження гарантію прав та свобод людини, а також захист громадського порядку. Справедливе відправлення правосуддя потребує рівності у правах обвинувачення та захисту, а також поваги до незалежності суду, дотримання принципу розподілу влади та обов'язкової сили остаточних судових рішень. Висновок № 13 ( 2010) стосується ролі суддів у виконанні судових рішень. Висновок 14 (2010р) приділяє увагу ролі інформаційних технологій. Зокрема, КРЄС оцінює ІТ як засіб покращення здійснення судочинства. Висновок № 15 (2012р) стосується спеціалізації суддів. Висновок № 16(2013р) визначає

засади відносин між суддями та адвокатами. Останній Висновок КРЄС (17, 2014р) спрямована на оцінювання діяльності суддів, якості правосуддя та поваги до незалежності судової влади.

Таким чином, проаналізувавши всі висновки КРЄС можна дійти висновку, що вони всі спрямовані на забезпечення права на справедливий суд, а саме шляхом установаження та регулювання основних принципів судової влади. Такими основними принципами КРЄС визнає: справедливість, верховенство права, законність, незалежність, повнота, прозорість та гуманізм. Серед організаційних принципів судової влади найголовнішими є доступність правосуддя, компетентність суду та забезпечення права на перегляд судового рішення. З процедурних принципів виокремлюють належу судову процедуру, змагальність, гласність судового провадження, розумність троків, забезпечення права на правову допомогу.

Низка законодавчих новацій, передбачених реформою судової системи 2014–2016 роках дозволяє виділити декілька тенденцій у правовому регулюванні принципів судової влади. Ще такі новації спрямовані на більш детальне розмежування повноважень гілок влади, значну увагу приділяють статусу суддів, порядку вступу та звільненню судді з посади. Зокрема варто зазначити, в проекті змін до Конституції України суддівський імунітет звужується до функціонального, характерного для більшості європейських країн. Інститут функціонального імунітету виконує двоєдине завдання: унеможливлення здійснення зовнішнього тиску на суддів та передбачення скоєння посадових злочинів. Також проектом змін до Конституції України передбачено трансформацію органу, який є відповідальним за добір та кар'єру суддів – Вища рада юстиції стане Вищою радою правосуддя. Склад даного органу та засади його формування приведені у відповідність із міжнародними стандартами.

Таким чином, низка суттєвих новацій в конституційно-правовому регулюванні статусу суддів та принципах судової системи в цілому реформується під основні європейські вимоги. Значна роль в цьому процесі належить КРЄС, як спрямовуючому вектору розвитку принципів судової влади.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Овчаренко О. М.

**Марусяк А. Р.,**

студент 5 курсу 10 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ ЯК ЗАПОРУКА СПРАВЕДЛИВОГО ПРАВОСУДДЯ**

Одним із основних елементів верховенства права виступає принцип незалежності суддів та підкорення їх лише закону. Даний принцип гарантується: положеннями Конституції України, в яких проголошуються незалежність і недоторканність суддів і заборона впливу на них у будь-який спосіб; положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; позицією Конституційного Суду України, сформованою у рішеннях від 24 черв-

ня 1999 р. № 6-рп/99, від 20 березня 2002 р. № 5-рп/2002, від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004, від 11 жовтня 2005 р. № 8-рп/2005, від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008. Однак для гарантування принципу незалежності суддів законодавчих механізмів недостатньо. Необхідною умовою забезпечення діяльності незалежності суддів у державі є авторитет судової влади в суспільстві, легітимізація рішень суду серед громадян.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює дві взаємопов'язані засади: незалежність судів (ст. 6) і незалежність суддів (ст. 48). Зокрема, засадою незалежності судів встановлено, що при здійсненні правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Вони здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, з приводу розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою впливу на безсторонність суду забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Для вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до Закону «Про судоустрій і статус суддів» діє суддівське самоврядування. Пунктом 4 ст. 48 Закону «Про судоустрій і статус суддів» гарантії незалежності суддів закріплено текстуально. Незалежність суді забезпечується: 1) особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; 2) недоторканістю та імунітетом судді; 3) незмінюваністю судді; 4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; 5) заборонною втручання у здійснення правосуддя; 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді; 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом; 8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді; 9) функціонуванням органів суддівського самоврядування; 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; 11) правом судді на відставку.

Окрему увагу в аспекті нормативного регулювання незалежності суддів слід приділяти правовій позиції Конституційного суду України з даного питання. На думку Суду, незалежність суддів є невід'ємною складовою їх статусу. Вона є конституційним принципом організації та діяльності судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Крім того, Конституційний Суд України у своєму рішенні № 19-рп/2004 констатував, що гарантована Конституцією України незалежність суддів забезпечується також і здійсненням суддівського самоврядування. Не допускається зниження гарантій рівня незалежності і недоторканності суддів у разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів.

Науковцями виділено наступні ознаки принципу незалежності суддів: 1) незалежність суддів не абсолютна, вона обмежена законом, процедурними рамками, в межах яких здійснюється судова влада; 2) незалежність суддів легітимна лише при здійсненні процесуальної діяльності судді. Поняття «незалежність» законодавець використовує лише при характеристиці повноважень судді при здійсненні судочинства, тобто коли мова йде про процесуальний аспект суддівської діяльності; 3) зміст незалежності суддів включає також елемент особистісної незалежності суддів (тобто наявність у судді певних морально-психологічних якостей, які сприяють реалізації права судді самостійно приймати рішення по справі); 4) незалежність судді передбачає їх незалежність від впливу на процес прийняття рішення по справі як від зовнішніх факторів, що знаходяться за межами судової систе-

ми, так і внутрішніх – усередині самої судової системи; 5) за посягання на незалежність суддів передбачено кримінальне покарання (наприклад, ст. 376 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню суддею своїх службових обов'язків чи домогтися винесення неправосудного рішення).

Нормативне регулювання принципу незалежності суддів в Україні приведено у відповідність з Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec (2010)12 від 17.11.2010 у Додатку до якої сформульовано визначення й елементи зовнішньої та внутрішньої незалежності суддів.

Незважаючи на законодавчі гарантії принципу незалежності суддів, його реалізація в Україні зазнає певних труднощів. Загальна недовіра громадян у здатність суду справедливо вирішувати спори на підставі закону підриває авторитет суддів і судової влади та часто спонукає їх до позасудового розв'язання конфліктів. Недовіра до судової влади – один із чинників деформації суспільної правосвідомості, на фоні якої неможливо говорити про дотримання принципів правосуддя, зокрема принципу незалежності суддів. Аналізуючи дані соціологічних досліджень, проведених у 2012–2014 рр. територіальними управліннями Державної судової адміністрації України, можна зробити висновки, що довіра громадян до діяльності суддів знижується рік в рік. Сприйняття громадянами судів незалежними та неупередженими є найважливішим фактором, який визначає рівень довіри громадян до судової влади та впливає на оцінку справедливості судового рішення. За оцінкою громадян рівень незалежності суддів поступово знижується. Якщо у 2012 році 56,31% від загального числа опитаних громадян впевнено вважали, що суд при розгляді їхньої справи був незалежним та неупередженим, то вже у 2014 році лише 46,38% опитаних громадян підтримали цю позицію.

Вищезазначені факти дають можливість зробити висновки, що відновлення авторитету судової влади в суспільстві, а відповідно й належного рівня довіри громадян до цієї гілки влади – необхідна умова забезпечення принципу незалежності суддів у державі. Коли втрачено авторитет судової влади, то не може бути й мови про належне дотримання відповідного принципу правосуддя. Відновлення довіри до судової влади неможливе без цілеспрямованих систематичних заходів всіх трьох гілок влади в Україні. Надзвичайний тиск виконавчої та законодавчої влади на судову систему унеможлиблює підвищення рівня довіри до неї, а значить, негативно впливає на її діяльність і порушує основоположні принципи діяльності цієї системи.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Дудченко О. Ю.

**Мозговой М. В.,**

студент 4 курсу 21 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**РОЛЬ І ДІЇ СУДУ ПІД ЧАС ЗМІНИ ПРАВОВОЇ КЛАЛФІКАЦІЇ  
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В СУДОВОМУ  
ПРОВАДЖЕННІ**

Актуальність цієї роботи обумовлена аналізом судової практики. Суди першої інстанції не завжди правильно застосовують ч. 3 ст. 337 Кримінального процесуального кодексу

України (далі – КПК України), котра передбачає, що з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Так, вироком Новозаводського районного суду м. Чернігова від 21 січня 2014 року суддя в порушення ч. 3 ст. 337 КПК України вийшов за межі висунутого обвинувачення, змінивши правову кваліфікацію кримінального правопорушення з ч. 1 ст. 307 Кримінального кодексу України (далі – КК України) на ч. 2 ст. 307 КК України, чим погіршив становище обвинуваченого, оскільки санкція у ч. 2 ст. 307 КК України є більш тяжкою, ніж у ч. 1 ст. 307 КК України. Суд апеляційної інстанції Чернігівської області в ухвалі від 31 березня 2014 року скасував вирок суду першої інстанції з призначенням нового судового розгляду.

У наведеному прикладі ми бачимо неправильне застосування ч. 3 ст. 337 КПК України, де суддя, змінивши правову кваліфікацію кримінального правопорушення, перетворився на сторону обвинувачення, що суперечить центральному принципу кримінального процесу – принципу змагальності сторін.

Також така поведінка судді не відповідає ситуативному характеру судової влади, оскільки з власної ініціативи суд не вправі виходити за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, у бік обтяження кримінальної відповідальності особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

На підставі вищезазначеного ми вважаємо за необхідне, по-перше, забезпечити правильне розуміння ч. 3 ст. 337 КПК України, а по-друге, слід виробити певні правила зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення. З'ясування цих аспектів надасть можливість визначити роль суду під час виконання цієї процесуальної дії, що і є метою даної роботи.

Як було зазначено вище, з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

Ця норма містить складні правові категорії, які, на нашу думку, потребують додаткового тлумачення, зокрема такі: «правова кваліфікація кримінального правопорушення» та «покращення становища особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження».

Під поняттям «правова кваліфікація кримінального правопорушення» у контексті ч. 3 ст. 337 КПК України слід розуміти офіційну оцінку вчиненого особою діяння як кримінального правопорушення (злочину), котра об'єктивована в процесуальному документі – обвинувальному акті. Така оцінка здійснюється уповноваженими державними органами (прокуратурою, органами досудового розслідування), а тому вона має офіційний кримінально-правовий характер.

Можна виокремити такі елементи змісту правової кваліфікації кримінального правопорушення в обвинувальному акті, котрі можуть бути змінені судом, якщо така зміна покращить становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження: 1) правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 2) фактичні обставини кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими; 3) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання; 4) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Під покращенням становища особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, слід розуміти дії суду першої інстанції, пов'язані зі зміною правової кваліфікації кримінального правопорушення, які тягнуть за собою сприятливі наслідки для такої особи у її кримінальній відповідальності. Під сприятливими наслідками ми розуміємо призначення більш м'якого покарання, звільнення від кримінальної відповідальності тощо.

Забезпечивши правильне розуміння правових категорій, які вживаються у ч. 3 ст. 337 КПК України, можна виокремити певні правила застосування цієї правової норми.

1. Ч. 3 ст. 337 КПК України знаходиться у четвертому розділі КПК України, який називається «Судове провадження у першій інстанції». Відтак застосовувати цю норму можуть тільки суди першої інстанції при здійсненні правосуддя.

2. Хоча в диспозиції ч. 3 ст. 337 КПК України закріплено положення, що з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд «має право» вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, вважаємо, що суд не «має право», а «зобов'язаний» змінити правову кваліфікацію кримінального правопорушення у відповідному випадку, оскільки це забезпечить справедливий, об'єктивний, всебічний процес правосуддя.

3. Право на зміну правової кваліфікації дій обвинуваченого суд має лише після завершення судового розгляду справи та при винесенні судового рішення. На стадії підготовчого провадження суд не наділений правом формулювання чи зміни обвинувачення особи, щодо якої розглядається обвинувальний акт.

4. Під час застосування цієї норми важливим є те, щоб суддя, змінюючи правову кваліфікацію кримінального правопорушення, не порушував принцип змагальності. Згідно з ч. 3 та 6 ст. 22 КПК України під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу. Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Між захистом та зміною правової кваліфікації кримінального правопорушення існує досить тонка межа, котру суд в жодному разі не повинен переходити. Суд зобов'язаний створити необхідні умови для того, щоб сторони обвинувачення та захисту реалізували їх процесуальні права та обов'язки. Лише після наданих доказів від сторони захисту чи недоведення певних обставин кримінального правопорушення з боку обвинувачення, суд повинен змінити правову кваліфікацію кримінального правопорушення.

5. Суд при зміні правової кваліфікації кримінального правопорушення повинен ураховувати думку Європейського суду з прав людини, котра викладена у рішенні по справі «Абрамян проти Росії» від 9 жовтня 2008 року, де зазначено, що зміна правової кваліфікації судом не повинна відбуватися між злочинами, котрі мають істотну різницю, оскільки таким чином порушується право особи на захист. Так, Ставропольський крайовий суд Російської Федерації вийшов за межі висунутого обвинувачення, змінивши правову кваліфікацію злочину з пунктів «в» та «г» ч. 4 ст. 290 Кримінального кодексу Російської Федерації (одержання хабара у великих розмірах, поєднане з вимаганням хабара та ряд інших злочинів) на ч. 3 ст. 30 та ч. 3 ст. 159 Кримінального кодексу Російської Федерації (замах на заволодіння чужим майном шляхом обману (шахрайство) у великому розмірі, вчинене особою з використанням свого службового становища). Така правова перекаліфікація злочину покращила становище обвинуваченого, оскільки санкція за ч. 3 ст. 30 та ч. 3 ст. 159 Кримінального кодексу Російської Федерації є більш м'якою, ніж у пунктах «в» та «г» ч. 4 ст. 290 Кримінального кодексу Російської Федерації. Обвинувачений дізна-

вся про нову правову кваліфікацію інкримінованого йому злочину під час оголошення судом вироку. Однак Європейський суд з прав людини зазначив, що між складами таких злочинів, як шахрайство та одержання хабара є істотна різниця, а саме відрізняється об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона тощо, а тому обвинувачений не мав можливості якимось чином відреагувати на таку зміну в розгляді кримінальної справи стосовно нього в суді, що з огляду на різницю між двома злочинами порушило його право на захист.

Істотна відмінність складів злочину у контексті ч. 3 ст. 337 КПК України залишається дотепер ще недослідженим питанням. Однак ми погоджуємося, що така відмінність складів злочину при зміні правової кваліфікації порушує право особи на захист. Важко виділити якісь чіткі критерії, за допомогою яких можна визначити істотну відмінність між складами злочину, але при цьому слід приділяти особливу увагу об'єктивній стороні злочину, а саме: діянню та суспільно небезпечним наслідкам, а також спрямованості умислу особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

На підставі вищевикладеного можна визначити роль суду під час зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення у контексті ч. 3 ст. 337 КПК України. Суддю (колегію суддів) можна порівняти з диригентом, який керує виконанням твору оркестром. При цьому диригент здійснює таку діяльність на основі партитури та за допомогою диригентської палички, а суддя, у нашому випадку, здійснює правосуддя на основі Конституції та законів України за допомогою молотка. Суддя є активним учасником судового процесу, який керує ним, спрямовує хід судового процесу та ліквідує недоліки діяльності сторони обвинувачення, проте не може виходити за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, у бік обтяження кримінальної відповідальності.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Лапкін А. В.

**Мурадова Т. А.,**

студентка 5 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЩОДО ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЗА АДВОКАТСЬКИМИ ЗАПИТАМИ**

Однією з базових гарантій адвокатської діяльності в Україні, що сприяє наданню кваліфікованої правової допомоги особам, що її потребують, є інститут адвокатського запиту. Відповідно до ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 «адвокатський запит – письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту». Адвокатський запит використовується як у цивільних, господарських справах, так і в кримінальних і адміністративних. У майнових спорах отримана адвокатом інформація може визначити всі подальші дії адвоката та його клієнта: чи є взагалі сенс подавати позов до суду, чи клієнт лише витратить власний час та кошти.



У кримінальному провадженні кожен доказ, кожен документ може зіграти на користь клієнта та доведення його невинуватості.

Право на адвокатський запит передбачався ще ст. 6 Закону України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 року. Указ Президента «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» від 30.09.1999 року зобов'язував органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, керівників підприємств, установ та організацій надавати адвокатам безоплатно відповідні відомості та копії документів за запитами. Але на той час існував цілий ряд законодавчих недоліків, які на практиці спричиняли об'єктивні та штучні перешкоди, викликані діями службових та посадових осіб.

У своїй статті Ю. В. Колтонюк наводить приклад, що у більшості випадків запити до нотаріальних контор отримували негативні відповіді, оскільки нотаріуси посилались на таємницю нотаріальних дій. В той же час на письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і слідства довідки про вчинені нотаріальні дії та документи надавались без перешкод, що фактично порушує принцип змагальності сторін, ставлячи їх у нерівне становище. Дана проблема вирішувалась шляхом витребування таких документів в прохальній частині позовної заяви або звертанням до суду з заявою про забезпечення доказів шляхом їх витребування. Наступною проблемою була відмова у наданні інформації за запитом адвоката без надання угоди адвоката з клієнтом про надання юридичної допомоги, що порушувало адвокатську таємницю. Також законом «Про адвокатуру» не встановлювався строк, протягом якого відомості, що запитуються адвокатом, повинні бути йому надані, а керуючись ст. 20 Закону України «Про звернення громадян» цей строк складав 1 місяць. Були відсутні чітко визначені заходи юридичної відповідальності за ненадання відповіді за запитами, за винятком випадку невиконання запитів державними службовцями або іншими особами, уповноваженими на виконання функцій держави, які згідно до ст. 8 Закону України «Про боротьбу з корупцією» несли адміністративну відповідальність за відмову фізичним та юридичним особам в інформації, надання якої передбачено правовими актами, умисне затримання її, надання недостовірної чи неповної інформації. Таким чином, оглядаючись на всі ці недоліки, видно, що у той час був відсутній ефективний механізм реалізації права адвокатів на запити. Цілий ряд цих проблем були вирішені діючим на сьогодні законодавством, насамперед, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

У ст. 24 цього Закону надано чітке визначення адвокатському запиту. Також встановлено 5-денний строк надання інформації, копій документів за запитом. Якщо адвокатський запит стосується значного обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, строк може бути продовжено до двадцяти робочих днів з обґрунтуванням причин такого продовження. Визначення «значної кількості» не надається, і є оціночним поняттям, що може бути предметом зловживання осіб, до яких адресовано запит.

В. В. Заборовський, акцентуючи увагу на аналогії між Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Законом України «Про доступ до публічної інформації» дійшов висновку, що «законодавець не робить чіткої різниці між правом на адвокатський запит та правом на отримання публічної інформації, не враховуючи специфіки адвокатської діяльності, та нівелюючи право адвоката на запит, порівнявши його з правом будь-якої особи на публічну інформацію».

Стосовно підстав відмови у наданні інформації, на практиці склалися наступні ситуації.

По-перше, це вимога оплатити надання довідки. Якщо задоволення адвокатського запиту передбачає виготовлення копій документів обсягом більш як десять сторінок, то

адвокат дійсно зобов'язаний відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк. Але адвокат може і не знати, який обсяг матиме потрібні йому дані, тому доречніше б було додавати до документів рахунок, який у подальшому повинен оплатити адвокат.

По-друге, вимагання надання копії договору про надання правової допомоги. Частиною 2 ст. 24 Закону № 5076 встановлено виключний перелік документів, що мають додаватися до запиту: посвідчена адвокатом копія свідцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, посвідчена копія ордеру або посвідчена копія доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, законодавцем заборонено вимагати подання інших документів. До того ж, договір про надання правової допомоги містить відомості, що є адвокатською таємницею, а її розголошення є дисциплінарним проступком адвоката. Для вирішення цієї проблеми Шипілова Ю. пропонує для економії часу у такому випадку звернутись з запитом на доступ до публічної інформації, що не потребує будь-яких документів.

По-третє, на практиці, найчастішою підставою для відмови в наданні інформації на адвокатський запит є підстава «конфіденційності» запитуваної. Згідно норм чинного законодавства до конфіденційної інформації, зокрема, належать свідчення про особу (освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дата і місце народження, майновий стан та інші персональні дані). Але обмеженню підлягає інформація, а не документ, тому відповідна посадова чи службова особа державного органу не вправі відмовити у наданні копії документа у зв'язку з наявністю в ньому конфіденційної інформації, а має просто виключити конфіденційну інформацію (надати витяг, або надати копію документу, видаливши з нього конфіденційну інформацію). Володимир Клочков радить для попередження даної проблеми запитувати не інформацію про особу, а інформацію про дії відповідного органу по реєстрації чи по внесенню відповідних даних чи по розгляду певних звернень.

Четверта підстава відмови виникає при подачі запиту адвокатом особисто, коли потім з'ясується, що даний запит ніколи не реєструвався. У такому випадку необхідно мати копію запиту та зобов'язати представника організації поставити підпис та штампель канцелярії з зазначенням реєстраційного номеру.

Також, звісно, таких осіб можна притягнути до адміністративної відповідальності за неправомірну відмову у наданні інформації, несвочасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у випадках, коли така інформація підлягає наданню на адвокатський запит відповідно ст. 212<sup>13</sup> Кодексу України про адміністративні правопорушення, адже на сьогодні законодавець «озброїв» адвокатів проти таких дій осіб, до яких було направлено запит.

Таким чином, на практиці, не зважаючи на зміни у законодавстві, все одно спостерігається значна кількість проблем при отриманні інформації за адвокатськими запитами. На цьому фоні значним досягненням та доречним є прийняття Постанови Кабінетом Міністрів України від 24.12.2014 № 722 «Деякі питання надання інформації про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їх обтяження» (далі – Постанова), яка надала змогу адвокатам отримати інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно в окремо встановленому порядку. Питання доступу адвокатами до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та Державного реєстру іпотек регулюється Порядком доступу посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судів, органів внутрішніх справ, органів прокуратури, органів Служби безпеки, нотаріусів, адвокатів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно від 24.12.2014 № 722. Недоліком є платність отримання інформації з реєстрів – 51

грн., на перший погляд – сума незначна, але у більшості випадків, для отримання повної інформації інколи потрібно десятки разів формувати запити для того, щоб отримати необхідну інформацію, що матиме наслідком додаткові фінансові витрати. А відповідно до змін, внесених до ч. 3 ст. 34<sup>1</sup> Закону України «Про дорожній рух» з 6 жовтня цього року адвокати отримали доступ до Єдиного державного реєстру, держателем якого є Державтоінспекція МВС України. Отже, доступ адвокатів до Реєстрів зазнає змін, стає більш відкритим та отримати дані можна набагато швидше.

На мою думку, законодавцю необхідно ще більш радикально відмежувати адвокатські запити з доступом рядових громадян до певної інформації. Адвокат – це професія з надзвичайно високим рівнем відповідальності та пов'язана з забезпеченням захисту прав, свобод і законних інтересів інших осіб, тому є логічною проява до них певної «довіри» та безперешкодного доступу до інформації, необхідної адвокату для надання правової допомоги клієнту. І останні зміни у законодавстві підтверджують про підтримку цієї позиції нормотворцями.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Найдіна В. В.,**

студентка 4 курсу 10 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРИНЦИП ДЕПОЛІТИЗАЦІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРАТУРИ**

Принцип деполітизації полягає в тому, що працівники прокуратури не можуть належати до будь-яких політичних партій чи рухів, бути поза політикою. Деполітизація унеможливує використовувати прокурорами наданих їм владних повноважень з метою досягнення політичних цілей. Відповідно до ч. 1 ст. 36 Конституції України громадяни мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, «за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей». Таке обмеження встановлено, зокрема, і щодо працівників прокуратури.

Частина 3 ст. 37 Основного Закону України не допускає створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях. Здається, що це положення не стосується прокуратури, яка не входить ні до законодавчої, ні до судової влади, не є військовим формуванням, не відноситься до державних установ і організацій, оскільки являє собою сукупність державних органів. Однак заборона прокурорським працівникам належати до політичних партій сама по собі виключає можливість існування в прокуратурі якихось партійних структур.

Вимоги щодо несумісності прокурорської діяльності з іншими видами професійної та громадської активності визначені у статті 18 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жов-

тня 2014 р. № 1697-VII. Так, перебування на посаді прокурора несумісне з обійманням посади в будь-якому органі державної влади, іншому державному органі, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом на державних виборних посадах. Водночас вимоги щодо несумісності не поширюються на участь прокурорів у діяльності виборних органів релігійних та громадських організацій. Така вимога Закону разом із засадою політичної нейтральності прокуратури (пп. 6 ч. 1 ст. 3 вказаного Закону) виключає активний прояв політичної позиції прокурора, його участь у політичному житті держави. Також на прокурора поширюються вимоги й обмеження, передбачені антикорупційним законодавством. На нашу думку, участь прокурора у діяльності політичних партій, зокрема зайняття посад в органах місцевого самоврядування, може призвести до виникнення конфлікту інтересів, що означає наявність у особи (у даному випадку – прокурора) приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень (Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII).

Деполітизація міститься як в законодавчих актах країн Східної Європи так і пострадянських республіках, що стали на шлях демократичного розвитку. Проте в Польщі, незважаючи на те, що прокурорам заборонена політична діяльність, міністр юстиції (він же одночасно і Генеральний прокурор) є політиком, який може бути не лише членом, але й лідером партії.

Відсутня заборона на політичну діяльність прокурорських працівників в державах, які зберегли комуністичні засади (КНР, КНДР, Куба, В'єтнам), а також США, де здійснення політичної діяльності не розглядається в якості загрози незалежності прокурорів. Це насамперед обумовлюється певною міцністю демократичних традицій в державі та специфікою американського менталітету.

Прокуратура безумовно бере участь у проведенні в життя державної правової політики, основні положення якої визначені в Конституції і законах, затверджених у встановленому порядку концепціях державного і суспільного розвитку.

М. Панов та Л. Герасіна розділяють думку, що невід'ємними рисами правової політики є те, що вона, «по-перше, заснована на праві і здійснюється юридичними методами і засобами, по-друге, охоплює головним чином правову сферу діяльності; по-третє, за необхідності спирається на узаконений примус «спеціального апарату» держави; по-четверте, є публічною, офіційною, і, врешті-решт, вирізняється нормативно-організаційними засадами, які тісно пов'язуються з політичними рішеннями влади.

На жаль, останніми роками політичні партії неодноразово намагалися впливати шляхом проведення представниками окремих політичних сил мітингів та пікетів біля приміщень судів та органів прокуратури, в тому числі біля Генеральної прокуратури України, коли її працівникам довелося проходити буквально «крізь коридор».

Такого немає і не повинно бути в жодній цивілізованій державі, а в деяких країнах подібні акції прямо заборонені законом.

Треба зазначити, що прокурор, який піклується про свій імідж незалежного охоронця законності, не повинен публічно висловлювати своїх політичних поглядів і уподобань, виступати з цього приводу в засобах масової інформації, на мітингах, прилюдно підтримувати ті чи інші кандидатури на виборні посади тощо. Єдиним винятком, коли він має право висловити думку стосовно своєї політичної орієнтації, є його особиста участь у виборах народних депутатів України. Якщо він буде обраний народним депутатом і, як наслідок, залишить роботу в прокуратурі, це не має особливого значення. В іншому ж ви-

падку ця обставина неминуче залишить певний відбиток на його наступній службовій діяльності.

Можна зробити висновок, що в цілому не є протиправним членство прокурорів в об'єднаннях громадян, які не переслідують політичних цілей, створення осередків профспілки працівників державних установ. Проте цей принцип потребує подальшої деталізації в законодавчому акті, щоб уникнути колізій в законах. Вважаємо доцільним, що права прокурорів на свободу політичної діяльності, об'єднань та слова можуть обмежуватися тією мірою, якою цього потребує правове становище прокурора.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Овчаренко О. М.

**Оборська О. А.,**

студентка 5 курсу 6 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ**

Аналізуючи практику відносин адвокатів з їх клієнтами, постає проблема, що більшість адвокатського корпусу до укладення договору з клієнтом про надання правової допомоги ставиться не належним чином, особливо це стосується молодих та некомпетентних адвокатів. Більшість адвокатів розглядають процедуру укладення договору з клієнтом як просту формальність. Прагнення спростити дану процедуру призводить до обмеження прав клієнта і (або) адвоката, зниження якості правової допомоги, а деяких випадках і взагалі визнання таких договорів недійсними. Тому актуальним є дослідження окремих аспектів договору про надання правової допомоги, задля недопущення адвокатами та їх клієнтами недоліків при укладенні даного договору.

Згідно із чинним законодавством договір про надання правової допомоги – це домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору. Так, даний договір дозволяє у кожній конкретній справі окреслити коло питань, якими клієнт наділяє або обмежує компетенцію адвоката.

Перед укладенням договору про надання правової допомоги між потенційними сторонами договору відбуваються переговори, що можуть бути відображені як в усній, так і в письмовій формі. Так, адвокату, можливо, доведеться письмово викладати пропозиції стосовно основних положень майбутнього договору. Після завершення етапу переговорів розпочинається робота над самим проектом договору. При підготовці проекту адвокат, безсумнівно, може користуватися наявними численними зразками типових договорів, однак не можна сліпо копіювати умови договору стосовно будь-якої більш-менш схожої правової ситуації. Таким чином, адвокат завжди повинен пристосувати умови договору до особливих ознак суб'єктів договірних відносин, специфіки предмета договору та звісно ж до побажань свого клієнта.

Чинним законодавством передбаченні підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги, а саме: у разі конфлікту інтересів; якщо доручення на виконання дій виходять за межі професійних прав і обов'язків адвоката; результат, досягнення якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких він наполягає, є протиправними; якщо є підстава для його відводу згідно з процесуальним законом; виконання договору про надання правової допомоги може призвести до розголошення адвокатської таємниці; якщо адвокат є членом сім'ї або близьким родичем посадової особи, яка брала або бере участь у справі, щодо якої до адвоката звертаються з пропозицією укладення договору про надання правової допомоги. Проте, навіть у разі відмови від укладення договору про надання правової допомоги адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю про відомості, що стали йому відомі від особи у ході проведених переговорів, або таких, що стала відомими у зв'язку з цим.

При проведенні адвокатом консультативно-роз'яснювальної роботи з правових питань, формування довідок щодо законодавства, складання окремих правових документів використовується спрощена письмова форма. У випадках існування нагальної потреби надання правової допомоги договір може укладатись в усній формі з подальшим його укладенням в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк. В усіх інших випадках договір потребує письмового оформлення. Чинність даного договору, за загальним правилом, не пов'язують із необхідністю надання такої домовленості нотаріального посвідчення або його державної реєстрації. Дане положення чинного законодавства викликає зауваження, оскільки, виходячи з його змісту, складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, можливе лише у випадку підписання договору про надання правової допомоги. Положення цієї статті будуть створювати додаткові формальні складнощі і незручності при наданні правової допомоги.

Договір про надання правової допомоги є двостороннім, сторонами з одного боку є адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) з іншого – клієнт, тобто фізична або юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється адвокатська діяльність. Слід зауважити, що до прийняття Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», клієнтом вважалася особа, права і свободи якої адвокат захищає або чий законні інтереси він представляє. Отже, перелік суб'єктів значно розширився, що безспірно слід вважати позитивним.

Однією із основних проблем при укладенні договору про надання правової допомоги є визначення тих відомостей, які повинні бути зазначені у договорі для захисту прав та інтересів як клієнта, так і адвоката. Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» не передбачає чіткого або хоча б рекомендаційного переліку умов договору про надання правової допомоги. Закон містить положення щодо самого предмета договору, гонорару, фактичних витрат тощо, проте не вказує прямо на те, що це є умовами договору і повинні бути детально врегульованими в даній угоді. Отже, виходячи із правової природи договору та основних положень чинного законодавства, необхідним є зазначення у договорі наступних відомостей:

- прізвище, ім'я та по батькові, адреса фізичної особи або назва та адреса юридичної особи – клієнта (якщо договір про надання правової допомоги укладається на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах, тоді прописуються такі ж відомості щодо такої особи);
- прізвище, ім'я та по батькові адвоката (назва адвокатського об'єднання, адвокатського бюро), який надаватиме правову допомогу та його адреса;

- істотною умовою договору про надання правової допомоги є предмет такої угоди, який містить 3 елементи: 1) захист, як вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; 2) представництво, як вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; 3) інші види правової допомоги, тобто види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення;

- строк дії договору;
- права та обов'язки сторін (клієнта (особи, яка діє в його інтересах) та адвоката (або адвокатського об'єднання, адвокатського бюро);

- розмір гонорару, порядок його обчислення (фіксована сума, погодинна оплата) і внесення (авансування, оплата за результатом, тощо). У Законі «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» врегульовано питання щодо чинників, які беруться до уваги при встановленні розміру гонорару. До них, зокрема, відносяться складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час;

- розмір, порядок обчислення і внесення фактичних видатків, пов'язаних з виконанням доручення;

- конфіденційність;

- відповідальність сторін. Підставою відповідальності є невиконання зобов'язання або неналежне його виконання. В договорі доцільно передбачити підстави та наслідки настання відповідальності для сторін даного договору;

- інші умови (наприклад, форс-мажорні обставини, зміна умов договору, також можна передбачити умови дострокового припинення угоди або її розірвання в односторонньому порядку тощо);

- реквізити та підписи осіб, що уклали договір.

При укладенні та виконанні договору про надання правової допомоги необхідною умовою є дотриманням принципів добросовісності, законності, компетентності та конфіденційності, а також відсутність положень, що суперечать чинному законодавству, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі адвоката України та Правилам адвокатської етики.

На підставі викладеного, можна дійти висновку про те, що із прийняттям Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» було вирішено деякі проблеми, що виникали при укладенні договору про надання правової допомоги, проте не всі питання щодо цього договору були вирішені законодавцем, а тому його правове регулювання по-

требує подальшого вдосконалення. Насамперед, це стосується упорядкування процедури переговорів між потенційними сторонами договору, а також регламентації змісту самого договору, що дозволить забезпечити баланс інтересів як адвокатів, так і їх клієнтів й уникнути майбутніх судових спорів щодо укладених таких угод.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ковальова Я. О.

**Овчаренко І. М.,**

студентка 5 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДО ПИТАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТУРИ: СУЧАСНИЙ СТАН**

Розбудова та ефективне функціонування демократичної держави не можливе без її постійного вдосконалення з врахуванням соціальних трансформації та світового досвіду. Такі зміни закономірно торкаються фактично всіх, як державних, так і соціальних інститутів.

Як слушно наголошує О. Г. Яновська, без ефективного функціонування незалежної та сильної адвокатури існування демократичної держави і громадянського суспільства неможливе. Водночас, ефективність діяльності адвокатури знаходиться в безпосередній залежності від рівня дотримання принципів її функціонування, серед яких провідне місце займає принцип незалежності адвокатської діяльності.

Відповідно до ст. 5 ч. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012, адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Дещо ширше визначення незалежності адвоката закріплено в нормах деонтологічного кодексу – «Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства» від 01.10.1988. Так, ст. 2.1.1 та 2.1.2 розділу 2 передбачає, що завдання, що виконуються адвокатом у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності і відсутності будь-якого впливу на нього, пов'язаного, в першу чергу, з його особистою заінтересованістю або з тиском зовні. Незалежне становище адвоката сприяє зміцненню в суспільстві довіри до процедур правосуддя і неупередженості суддів. Таким чином, адвокату необхідно уникати будь-яких ущемлень власної незалежності і не поступатися принципами обов'язку заради інтересів клієнта, суду або інших осіб. Адвокату належить зберігати незалежність як при розгляді майнових спорів, так і справ, не пов'язаних з матеріальною заінтересованістю. Порада, одержана клієнтом від адвоката, втрачає сенс, якщо останній дав її, керуючись міркуваннями власної вигоди, з будь-яких корисливих інтересів або під впливом тиску зовні.

В науковій літературі питанням встановлення відносин між адвокатурою та органами державної влади присвячено роботи таких вчених, як О. Д. Бойков, Т. В. Варфоломєєва, Є. В. Васьковський, І. Ю. Гловацький, С. В. Гончаренко, О. С. Деханов, Р. Г. Мельніченко, О. Д. Святоцький, П. В. Хотенець, Д. П. Фіолевський та інші.

Як зазначає Ю. Меліхова, визначення адвокатської професії як «вільної» є деякою мірою умовним. Зокрема, завдання адвокатури – захищати приватних осіб у правовому



спорі з державою, здійснюючи при цьому публічно-правові функції. З одного боку, державні органи повинні сприяти забезпеченню незалежної ролі адвокатів, яка має гарантуватися при розробці та застосуванні законодавства, а з другого – адвокат як представник правової системи відповідає перед нею як за свої приватні та комерційні справи, так і за здійснені функції, делеговані йому державою. У разі необхідності адвокат, звичайно, має бути готовим піддати сумніву правомірність дій держави, якщо вони суперечать демократичним принципам, але він також зобов'язаний не заважати нормальному перебігу правового процесу. Адвокат має бути водночас сумлінним захисником та представником правосуддя.

В свою чергу, обов'язок забезпечення незалежності адвокатури покладено на державу. Крім того, виконання завдання забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності, створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності покладені на самі органи адвокатського самоврядування.

На думку Ф. Шкребець, незалежність адвокатури складається з двох елементів: незалежності організації адвокатури і адвокатських утворень, в рамках яких здійснюється адвокатська діяльність, а також з незалежності самого адвоката при реалізації своїх повноважень. Незалежність адвокатської діяльності забезпечується тим, що основи її побудови і функціонування визначаються законами, у зв'язку з чим жодні органи не можуть шляхом прийняття яких би то не було нормативних або індивідуально-розпорядливих актів, всупереч закону, втручатися в діяльність адвокатури. У своїй організаційній побудові адвокатура в цілому, і окремі форми адвокатських утворень, не підкоряються ні на загальнодержавному, ні на місцевому рівні органам законодавчої, виконавчої або судової влади або будь-яким іншим органам або установам. Всі питання організаційної сторони діяльності адвокатських об'єднань вирішуються в рамках самої адвокатури. Певною гарантією незалежності адвокатури є також автономність її бюджету, в цілому не залежного ні від держави або органів місцевої самоврядування, ні від яких би то не було організацій.

Не зважаючи на зазначений механізм реалізації незалежності адвоката, на сьогодні виник ряд проблем, які потребують уваги з боку законодавця. Так, існує позиція, що Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. дозволяє державі втручатися в адвокатську діяльність, а також фактично закріплює певний розподіл поміж адвокатів, на тих, які працюють в системі надання безоплатної правової допомоги, та адвокатів, які не залучені до неї. Іншими словами, держава опосередковано здійснює контроль над процесом залучення адвокатів до надання послуг із безоплатної правової допомоги; подібний розподіл лише особу, що потребує послуг адвоката, вибору, й відповідно – не завжди адвокат, який виконує свої обов'язки згідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» володіє належним рівнем компетенції в тому чи іншому питанні (наприклад, у випадку, коли мова йде про вузьку спеціалізацію справи), а процес заміни адвоката у такій системі досить складний.

Як втручання в адвокатську діяльність науковці вбачають також діяльність із залучення адвокатів Національною асоціацією адвокатів України до обов'язкових курсів підвищення кваліфікації, які не тільки коштують значних сум, що сприяє в подальшому збільшенню адвокатських витрат, а й, знову таки, не надають права вибору адвокату самостійно обирати заходи з підвищення кваліфікації.

Отже, на сьогодні проблема забезпечення незалежності адвокатури все ще потребує вирішення. З метою її вирішення, як слушно зазначає Є. Ф. Шкребець, доречно виділити принцип рівності, який означає, що за своїм статусом всі адвокати рівні, як в плані здій-

снення своєї професійної діяльності, так і в плані можливості вибору організаційної форми адвокатської освіти і можливості брати участь в управлінні адвокатурою шляхом безпосередньої участі в з'їздах або зборах, конференціях адвокатів, обранні органів до самоврядування адвокатів. Вирішенню проблеми у сфері надання безоплатної правової допомоги сприятиме зміна порядку залучення адвокатів до такої діяльності, впровадження чітких стандартів, а також забезпечення пропорційної оплати послуг з надання безоплатної правової допомоги.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Святоцька В. О.

**Одинець В. В.,**

студент 5 курсу 3 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДОСТУП ДО СУДУ: ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Принцип доступу до суду є складовою частиною права на справедливий судовий розгляд, яке закріплено у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція). Даний принцип текстуально прямо не закріплений, проте він впливає із практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), в рішеннях якого був широко розтлумачений. З положень п. 1 ст. 6 Конвенції може скластися враження, що гарантії справедливого судочинства поширюються лише на розгляд справ у суді. Але ЄСПЛ встановив, до забезпечення права особи на справедливий судовий розгляд неможливе без передбачення умов доступу до суду. Тому право на «доступ до суду» стало комплексною категорією, що розглядається як одна з передумов існування права на справедливий судовий розгляд.

Неможливість ініціювати судовий розгляд, враховуючи прецедентну практику ЄСПЛ, буває пов'язана з існуванням юридичних та економічних обмежень.

Що стосується юридичних обмежень, тобто виключення на національному рівні певних категорій справ з юрисдикції судів, то ЄСПЛ виходить з того, що право на доступ до суду не є абсолютним, воно може бути обмежене. Це впливає зі змісту цього права, оскільки право на доступ до суду за своїм характером вимагає регулювання з боку держави. У цьому Договірні держави користуються певною свободою розсуду, хоча остаточне рішення щодо дотримання вимог Конвенції залишається за Європейським судом. Він має впевнитися, що такі обмеження не позбавляють особи доступу до суду такою мірою, що порушується сама сутність цього права. Більше того, обмеження не буде сумісним із п. 1 ст. 6 Конвенції, якщо воно не має правомірної мети і якщо відсутнє пропорційне співвідношення між вжитими засобами та поставленою метою.

Так, в рішенні ЄСПЛ у справі «Вінтерверп проти Нідерландів» було зазначено, що хоч яким було би виправдання для позбавлення психічно хворої особи дієздатності щодо управління своїм майном, гарантії, викладені у п. 1 ст. 6, мають поважатися. Тим ча-

сом психічна хвороба може узаконити певні обмеження на здійснення «права на суд», але це не виправдовує цілковитої відсутності такого права, як зазначено у п. 1 ст. 6 Конвенції.

Таким чином, держава на національному рівні може вводити окремі обмеження щодо права на доступ до суду, однак, виключаючи певну категорію спорів з юрисдикцію суду, завжди мають залишатися альтернативні засоби захисту порушених прав.

До економічних обмежень, що можуть зробити звернення до суду неможливим при всій формальній доступності останнього, належить надмірно великий розмір судових витрат. Однак ЄСПЛ виходить з того, що положення п. 1 ст. 6 Конвенції не означає беззастережного права на безкоштовне провадження у цивільних справах. Вимога сплати зборів у зв'язку з поданням позовів сама по собі не мусить вважатися обмеженням права доступу до суду. Проте, Суд наголошує, що сума зборів, призначена у світлі конкретних обставин, включаючи спроможність заявника її сплатити та стадію, на якій перебував розгляд справи на той момент, коли обмеження було накладено, є важливими чинниками при визначенні того, скористалася ця особа своїм правом доступу до суду чи ні.

На необхідність усунення зазначеної економічної перешкоди акцентував увагу країн-членів Ради Європи Комітет міністрів у рекомендації № R(81)7 від 14.05.81 р. щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя, в якій наголошується, що прийняття до судочинства не може обумовлюватися сплатою стороною державі певної грошової суми, розмір якої є нерозумним стосовно справи, що розглядається. У тій мірі, в якій судові витрати є явною перешкодою для доступу до правосуддя, їх слід по можливості скоротити або анулювати.

Таким чином, напрошується висновок, що ані ЄСПЛ, ані Комітет міністрів Ради Європи не вимагають скасування інституту судових витрат з метою забезпечення права на доступ до суду. Однак, розмір судових витрат має бути розумним або, іншими словами, співвідносним з правом, що захищається. Крім того, повинні існувати механізми щодо звільнення від сплати судових витрат, надання розстрочки чи відстрочки від їх сплати залежно від майнового становища особи. Застосування вказаних механізмів на законодавчому рівні передбачена у ст. 82 ЦПК.

До економічних обмежень та певною мірою юридичних обмежень доступу до правосуддя також відносять неможливість отримання правової допомоги внаслідок її дорожнечі або відсутність процесуальних механізмів її надання. Комітет міністрів Ради Європи в резолюції №(78)8 від 02.03.78 р. про юридичну допомогу та консультації зазначив, що ніхто не має бути позбавлений у силу перешкод економічного характеру можливості використання або захисту своїх прав у будь-яких судах, що правомочні виносити рішення у цивільних, торгових, адміністративних, соціальних або податкових справах. З цією метою будь-яка особа повинна мати право на необхідну юридичну допомогу в судовому розгляді.

Слід відмітити, що п. 1 ст. 6 Конвенції прямо не передбачає права на правову допомогу як гарантію справедливого судового розгляду. Це право закріплене в п. 3 (с) ст. 6 Конвенції, відповідно до якого особа, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, має право захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або – у разі відсутності достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя.

Виходячи зі змісту наведеної норми, це право розповсюджується лише на кримінальне судочинство. Щодо можливості його поширення на цивільні справи ЄСПЛ розглянув

декілька справ. У своїй практиці він виходить з того, що, гарантуючи сторонам ефективне право доступу до правосуддя при визначенні їх «цивільних прав та обов'язків», п. 1 ст. 6 Конвенції залишає державі свободу вибору у використанні засобів для досягнення цієї мети. Система надання юридичної допомоги складає один з таких засобів. У справі «Ейрі проти Ірландії» Суд визнав, що можливість предстати перед Високим Судом особисто (тобто без допомоги адвоката) не дає заявниці ефективного права доступу, а тому не являє собою внутрішнього засобу захисту порушеного права, тобто заявник не мала реального права доступу до Високого Суду для вирішення питання про окреме проживання подружжя. Суд визнав, що мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

У справі «Бертуцці проти Франції» ЄСПЛ дійшов висновку, що вірогідність того, що заявнику прийдеться самому без допомоги адвоката відстоювати власні доводи проти професійного юриста, який був відповідачем у справі, означала відмову заявнику в праві на доступ до правосуддя в умовах, які дозволяли б йому ефективно використовувати рівність процесуальних можливостей сторін, без чого неможливе саме поняття справедливого судового розгляду.

Таким чином, ЄСПЛ виходить з того, що право на доступ до суду залежить від можливості отримання особою правової допомоги у цивільній справі, хоча обов'язок держави щодо забезпечення її надання повинен встановлюватися у кожному конкретному випадку. Наприклад, держава зобов'язана забезпечити особі надання правової допомоги у випадках, якщо це прямо визначено в національному законодавстві для певних категорій справ, без чого неможливо реалізувати право на звернення до суду, або якщо внаслідок складності справи участь особи у процесі без допомоги кваліфікованого юриста може спричинити порушення принципу рівності процесуальних можливостей. Отже, додержання права на справедливий судовий розгляд у контексті обов'язковості правової допомоги повинно оцінюватися виходячи з обставин конкретної справи.

За роки незалежності в Україні відбувся помітний прогрес у доступі до правосуддя, проте до рівня європейських стандартів ще досить далеко.

Юрисдикція судів поширена на всі правовідносини, що виникають у державі. Однак розширення юрисдикції судів, розвиток суспільних відносин та ускладнення їх правового регулювання привели також до перевантаження судової системи. Тому судді нерідко самі створюють штучні перешкоди для доступу до правосуддя – відмовляють у прийнятті заяв або навіть приховують їх. Велика завантаженість зумовлює порушення розумних строків вирішення судових справ. На сьогоднішній день відсутні достатні правові механізми, які б давали можливість оскаржувати у судовому порядку бездіяльність суддів, зокрема й зволікання із вирішенням судових справ.

Таким чином, доступність правосуддя покладає на суди обов'язок не відмовляти у розгляді справ і у захисті порушених прав особи віднесених до їхньої юрисдикції. Вимога про доступність правосуддя не може вважатися дотриманою, поки система судів залишається складною, заплутаною та складає значні труднощі у визначенні компетентного суду для вирішення конкретної справи. Судові витрати не повинні бути перешкодою для судового захисту.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Очерет М. О.,**

студентка 4 курсу 9 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ЧИННИКІВ**

*Суддя – це говірливий закон, а закон – це німий суддя.  
Цицерон*

Забезпечення ефективного правосуддя є можливим лише за умови дотримання самими суддями основних принципів їхньої незалежності. Саме суддя посідає ключову роль у механізмі відправлення правосуддя. Держава в особі законодавчого органу забезпечує лише нормативне регулювання статусу судді та його діяльності, практичне ж втілення приписів закону залежить безпосередньо від ключової у відносинах здійснення правосуддя фігури – судді.

Згідно закону, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу та здійснюють правосуддя згідно норм вітчизняного законодавства та верховенства права. Даний припис хоча і носить узагальнюючий характер, проте він є базовим, так званим відправним пунктом, без дотримання якого неможливе саме правосуддя. Незалежність суддів є основною передумовою їх об'єктивності та неупередженості.

Питанню закріплення основних принципів здійснення правосуддя у контексті незалежності судової гілки влади присвячені, в першу чергу, нормативно-правові акти міжнародного рівня. До таких, насамперед, належить Резолюція ООН «Основні принципи незалежності судових органів» від 13.12.1985 року. Безумовно, відповідні приписи нормативно-правових актів вітчизняного законодавства засновані на положеннях вищезазначеного документу, як основоположного.

Варто зазначити, що українське законодавство щодо регулювання питання забезпечення незалежності судових органів у достатньому обсязі містить необхідні гарантії. Однак, дотримання їх та успішне виконання залежить не тільки від закріплення в законі. Ефективне та незалежне правосуддя – це здійснення суддями своїх прав та виконання обов'язків у строгій відповідності з буквою та духом закону.

Недостатньо лише закріпити формальні вимоги до судді та його діяльності, які мають забезпечувати дотримання принципу незалежності. Вирішальним у даному питанні є прагнення самого судді залишатися незалежним та невразливим до зовнішніх та внутрішніх чинників, іншими словами – об'єктивних та суб'єктивних факторів.

На жаль, дослідження стану вітчизняного судочинства в контексті дотримання законності самими суддями свідчить про низький рівень та великий відсоток винесення судових рішень, які не відповідають вимогам закону.

Судді, як ключові фігури у відносинах правосуддя, мають всі передумови створення такої ситуації, коли вони самі стають ініціаторами порушення принципу власної незалежності.

Незалежність судді забезпечується низкою гарантій та спеціальних процедур. Зокрема, відповідно до ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року до таких належить: недоторканність та незмінюваність судді, особливий порядок його призначення

та звільнення, заборона втручання у діяльність судді, пов'язану із здійсненням правосуддя, порядок здійснення судочинства, таємниця ухвалення судового рішення, відповідальність за неповагу до суду чи судді, спеціальний порядок фінансування, матеріального, організаційного та соціального забезпечення судді, забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, функціонування органів суддівського самоврядування, право судді на відставку.

Зважаючи на актуальність проблеми порушення принципу незалежності суддів, Пленум Верховного Суду України прийняв постанову «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 року №8, у якій не лише з теоретичної, але і практичної точки зору розкрив окремі питання забезпечення ефективного та неупередженого судочинства, зокрема: здійснення правосуддя виключно судами; особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; здійснення правосуддя відповідно до встановленої законом процедури; таємниця прийняття судового рішення і заборона її розголошення; обов'язковість судового рішення; недопустимість втручання у здійснення правосуддя, впливу на суд або суддів у будь-який спосіб, неповаги до суду та встановлення відповідальності за такі діяння; особливий порядок фінансування та організаційного забезпечення судів тощо.

Цікавим є той факт, що деякі гарантії діяльності суддів, які мають забезпечувати професійну незалежність останніх, водночас є певним чином їхніми привілеями. Так, наприклад, вищезазначена Постанова Пленуму Верховного Суду України встановлює, що судді, які потребують поліпшення житлових умов, забезпечуються благоустроєним житлом; незалежність суддів забезпечується, зокрема, їх недоторканністю, яка поширюється і на майно судді та членів його сім'ї. Оскільки це майно перебуває під особливим захистом держави, то при його пошкодженні або знищенні збитки судді чи членам його сім'ї відшкодовуються в повному обсязі за рахунок коштів державного бюджету; недоторканність судді в разі порушення щодо нього кримінальної справи полягає в тому, що його не може бути без згоди Верховної Ради України затримано чи заарештовано до винесення обвинувального вироку судом. У провадженні про адміністративні правопорушення суддя взагалі не може бути затриманий чи заарештований, оскільки таке провадження не передбачає винесення судом вироку.

Всі передбачені законодавством гарантії мають забезпечувати належні умови для здійснення неупередженого правосуддя та захищати суддів від протиправних посягань з боку зацікавлених осіб. Однак на практиці вони не виконують роль своєрідного бар'єра між професійною діяльністю судді та незаконним впливом на нього. Причиною є та обставина, що суддя виносить рішення на основі внутрішніх переконань і власного суб'єктивного ставлення, підкріпленого інтересом матеріального чи нематеріального характеру. Таким чином, суддя та одна із сторін процесу стають об'єднані спільною метою і кінцевим результатом, що виражається у винесенні певного рішення.

Як підсумок, варто зазначити, що проблема незалежності суддів під час здійснення правосуддя була і залишається актуальною, незважаючи на широке її вивчення вітчизняними науковцями та запропоновані ними шляхи її вирішення. Реформування та удосконалення судової системи у контексті незалежності судової гілки влади залежить не стільки від формального закріплення відповідних норм, скільки від особи судді та її правосвідомості.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Павлішин О. М.,**

студент 4 курсу 16 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВ НА АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСАДИ В СУДАХ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ПОРЯДОК, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Порядок призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (від 7 липня 2010 року). В ст. 20 цього Закону вказано, що адміністративними посадами в суді вважаються посади голови суду та заступника (заступників) голови суду; голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступник, голова вищого спеціалізованого суду, його заступник обираються на посади зборами суддів відповідного суду із числа суддів цього суду, строком на 2 роки, але не більш як на строк повноважень судді, шляхом таємного голосування більшістю від кількості суддів, які працюють у відповідному суді. Крім того, суддя, обраний на адміністративну посаду, не може обіймати одну адміністративну посаду відповідного суду більш як 2 строки підряд.

Порядок обрання Голови Верховного Суду України дещо відрізняється і визначений в ст. 42 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»: Голова Верховного Суду України обирається на посаду строком на 5 років більшістю голосів від загального складу Пленуму шляхом таємного голосування; крім того, Суддя Верховного Суду не може бути обраний Головою цього Суду більше ніж на один строк. Але порядок обрання Голови Верховного Суду України, так як і Голови Конституційного Суду України, врегульований не тільки законами України, а й Конституцією України. Даний порядок є сталим, незмінним та не містить певних прогалин. Тому зупинимося докладно на порядку призначення на посаду голів місцевих, апеляційних та вищих спеціалізованих судів.

Варто зазначити, що порядок призначення суддів на адміністративні посади змінювався багато разів: спочатку суддя на посаду голови суду призначався Президентом України за поданням Голови Верховного Суду України. Потім Постановою Верховної Ради України було визначено, що на адміністративні посади в судах суддів призначає Вища рада юстиції за рекомендаціями Ради суддів України. Але Конституційний Суд в подальшому визнав дані норми щодо призначення суддів на адміністративні посади неконституційними, так як до повноважень Вищої ради юстиції, які закріплені в Конституції України, не входить повноваження щодо призначення суддів на адміністративні посади. Нарешті в 2010 році порядок призначення суддів на адміністративні посади був врегульований прийнятим ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», який зберігає такий порядок призначення суддів на адміністративні посади діючим на даний час. Але існує певна проблема.

Законодавство нашої держави не встановлює критеріїв щодо призначення суддів на адміністративні посади. Єдиний критерій, який фіксується в ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», – суддя повинен бути суддею відповідного суду.

Однак адміністративна посада в суді покладає на суддю певну відповідальність, тому бути тільки суддею відповідного суду – це замало. Тому суддя, який призначається на адміністративну посаду, на нашу думку, повинен володіти певними професійними або іншими навичками та якостями. Врегульовуючи це питання, Україна може перейняти досвід інших країн. Наприклад, в США на посаду голови суду призначається суддя з най-

більшим стажем роботи в цьому суді – в цьому разі якраз не виникає сумнівів в тому, що такий суддя не тільки має найбільший стаж роботи суддею порівняно з іншими суддями відповідного суду, а й такий суддя є найдосвідченішим у правильному здійсненні правосуддя, а також володіє всіма необхідними навичками, в тому числі навичками адміністрування. Крім того, в законодавстві країн Європейського Союзу також чітко визначені критерії щодо обрання суддів на адміністративні посади.

Дані критерії зафіксовані і в деяких міжнародних актах, зокрема Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів від 17.11.2010 року містить наступну норму: «Рішення, які стосуються добору та підвищення суддів по службі, мають ґрунтуватися на об'єктивних критеріях, які попередньо визначені законом чи компетентними органами влади. Прийняття таких рішень має базуватися на заслугах, з урахуванням кваліфікації, вмінь та потенціалу, необхідних для вирішення справ при застосуванні закону, зберігаючи повагу до людської гідності».

Тобто дана Рекомендація висуває такі критерії для суддів, які призначаються на адміністративні посади, як відповідна кваліфікація, вміння та потенціал, необхідний для вирішення справ у суді.

Також критерії щодо призначення суддів на адміністративні посади визначені і в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 13.12.1985 року, яка має назву: «Основні принципи незалежності судових органів». В Резолюції визначено: «Особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підбору кваліфікацію в галузі права».

Отже, законодавство України не містить норм, які визначали б критерії щодо обрання суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції. Пропонується перейняти досвід інших країн, використати та впровадити в національне законодавство положення міжнародних актів у сфері судової влади та визначити, що в Україні на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції можуть призначатися судді, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді цього суду, а також володіють відповідними професійними здібностями, моральними та психологічними якостями.

Для того, щоб перевіряти наявність відповідних професійних, моральних та психологічних якостей у суддів, які претендують на зайняття адміністративних посад, пропонується розробляти відповідні тестові перевірки на знання права, основ судового адміністрування, психологічні тести, результати яких би визначали, може чи не може суддя відповідного суду займати адміністративну посаду в цьому суді.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Панченко Г. Ю.,**

студентка 5 курсу 4 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗНАЧЕННЯ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА**

Ефективність діяльності адвоката залежить від багатьох чинників. Окрім високого рівня професійної підготовки, знання чинного законодавства, практики його застосування,



він повинен мати необхідні ділові та моральні якості, певні організаторські здібності, відзначатися загальною культурою, відповідальністю, вмінням працювати з людьми, володіти розвиненим почуттям обов'язку тощо. Здійснювати адвокатську діяльність сьогодні неможливо без знання та розуміння особливостей спілкування та механізмів впливу однієї людини на іншу. Адже адвокат за нетривалий час може спілкуватися з великою кількістю осіб, які будуть різнитися за віком, за соціальним станом, інтелектом, інтересами, потребами. Саме ця діяльність потребує використання знань ораторського мистецтва для впливу як на людей, які, наприклад, потрапили в сферу судочинства, на осіб, що безпосередньо здійснюють цей вид діяльності, так і для здійснення більш загальних цілей: утвердження прав і свобод людини і громадянина. Ораторське мистецтво – це мистецтво впливу на слухачів. Оратор впливає на людину всебічно: на її розум, почуття, орієнтацію, настрої, бажання, вчинки та дії. Вважалося, що ораторське мистецтво – це діяльність, спрямована на переконання аудиторії засобами живого слова, а хто володіє таким мистецтвом, той може переконати будь-кого й домогтися торжества своєї думки. Таке велике значення надавав вмінню твердо правити словом видатний юрист А. Коні, зазначаючи: «Слово – одне з найвеличніших засобів, які має людина. Само по собі воно – безсилне, але, сказане вміло, щиро і вчасно-воно стає могутим і чарівним». Тобто адвокат повинен обережно вправлятися з цією «зброєю» і використовувати його у випадку глибокого переконання. Взагалі, ще починаючи з давніх часів, красномовству адвокати приділяли значну увагу, що й продовжується до тепер. Цій темі було присвячено безліч літературних, мемуарних, наукових та навчальних здобутків, починаючи з античних і римських ораторів і риторів й до сучасників: Цицерона, Демосфена, Гая Гракха, Марка Антонія, Квінтіліана, А. Коні, В. Спасовича, К. Арсенєва, С. Андреевського, Ф. Александрова, А. Урусова, Ф. Плевако та багато інших. У суспільстві професія адвоката посідає особливе місце, що обумовлюється не лише завданнями та повноваженнями адвокатури, визначеними чинним законодавством, а й високою загально-соціальною місією адвоката у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина, у захисті прав юридичних осіб. Особливо яскраво фаховість адвоката проявляється і підтверджується у судовому процесі, професійним учасником якого він є поряд із прокурором та суддею. Адже на нього суспільством і державою покладається висока місія захисту прав та свобод громадян, забезпечення принципів законності, верховенства права та закону. Юридична риторика, зокрема судова, що проявляється у формі виступів адвоката на судових процесах, відіграє провідну роль при розбудові правової держави і громадянського суспільства в Україні. Без перебільшення можна зазначити, що нерідко якість і результативність судового процесу залежить саме від умінь та майстерності промови адвоката. Тому для нього, як професійного учасника цього процесу, першорядним завданням є володіння навиками ораторського мистецтва, зокрема, юридичною риторикою, і особливо судовою, здатність її оптимально використовувати. Саме через ступінь володіння юридичною технікою, багатством загального лексичного і спеціального юридичного мовного запасу і вміння їх максимально реалізувати виявляється рівень правосвідомості та правової культури адвоката. Підтримуючи доцільність пропозицій деяких науковців, варто зазначити про необхідність обов'язкового додаткового атестування адвокатів, і в першу чергу тих, що «задіяні» в судовому процесі, з питань судової риторики й не допуску жодного адвоката до участі в судовому процесі як професійного його учасника без проходження такої атестації і отримання відповідного сертифіката. Отже, важливим є те, щоб ораторське мистецтво, юридична риторика адвоката не лише розглядалися як наука чи відповідна сукупність засобів мовленнєво-психологічного впливу на аудиторію під час реалізації функції із питань судового захисту, інших

комунікативних ситуацій у діяльності адвоката, а щоб це стало невід’ємною вимогою для кожного адвоката саме як особистості, уповноваженої здійснювати надзвичайно важливі, суспільно значимі завдання та функції.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Перестюк О. О.,**

студент 5 курсу 6 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ АДВОКАТОМ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДІ УКРАЇНИ**

Двадцять перше сторіччя справедливо наділило конституційний суд «званням» захисника та гаранта конституційних прав і свобод людини. Окреслена вище теза не потребує доведення і може безсумнівно претендувати на статус аксіоми. Також не будемо заперечувати той факт, що саме конституційна скарга як засіб звернення фізичних та юридичних осіб до органу конституційного контролю з метою визнання положень акту державної влади (нормативного або індивідуального) неконституційним, зробила досить вагомий внесок у отримання конституційним судом такого почесного «звання». Пригадати хоча б слова доктора юридичних наук Матіаза Хартвіга з Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, який наголосив на тому, що в юридичній доктрині інститут конституційної скарги розглядається як найефективніший механізм захисту прав людини, оскільки прямий доступ до конституційного судочинства дозволяє їй отримати автономний від держави статус – «vis-a-vis».

Також не є таємницею, що протягом останнього десятиліття активно обговорюються проблеми запровадження конституційної скарги в Україні провідними вітчизняними конституціоналістами (М. Гультай, Ю. Барабаш, В. Кампо, О. Петришин, А. Селіванов, В. Скомороха, А. Стрижак, П. Ткачук, В. Тихий, В. Шаповал, С. Шевчук та інші). Зокрема, А. О. Селіванов зазначає, що «без конституційної скарги доступ громадян до конституційного правосуддя здається малоефективним, а конкуруючий характер досягнення правової справедливості з іншими суб’єктами права практично відсутній». Підтримуючи таку позицію, В. Є. Скомороха стверджує: «Неповнота реалізації прав людини традиційно пов’язується з відсутністю в Україні інституту конституційної скарги, внаслідок чого громадяни не можуть оскаржити конституційність законів України. Однак конституційна юрисдикція в Україні створена порівняно нещодавно і тільки нарощує необхідний потенціал. Розширення меж її повноважень буде сприяти законотворчості, прискоренню процесів демократизації в нашій державі, втіленню в життя досягнень цивілізації, загально визнаних правових принципів та цінностей, фундаментальних прав і свобод людини і громадянина». Аналізуючи світовий досвід функціонування інституту конституційної скарги, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, С. Г. Серьогіна та І. І. Бодрова у монографії «Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної

конституційної скарги в Україні» звернули увагу наукової спільноти на те, що послідовним та необхідним кроком на шляху впровадження принципів правової державності та удосконалення механізму конституційно-судового захисту прав і свобод людини і громадянина має стати запровадження інституту конституційної скарги. У тих країнах, де запроваджена конституційна скарга, а це – європейські держави (Австрія, Албанія, Андорра, Угорщина, Грузія, Іспанія, Словенія, Німеччина, Російська Федерація, Чехія, Хорватія, Швейцарія, Федеративна Республіка Югославія), країни Латинської Америки (Бразилія), Азії (Киргизстан, Монголія, Сирія, Тайвань, Корея), Африки (Бенін, Маврикій, Сенегал, Судан), даний інститут демонструє значну кількісну та якісну результативність.

Останньою важливою подією став законопроект про внесення змін до Конституції України, яким запроваджено інститут конституційної скарги.

Враховуючи такий стан речей, не виникає жодного сумніву в актуальності та необхідності дослідження інституту конституційної скарги для правової системи України.

Визначаючи поняття конституційної скарги, доречно врахувати позицію П. Ткачука, який вважає, що інститут конституційної скарги – це засіб, що дає можливість громадянину або об'єднанню громадян звернутися до органу конституційного контролю з приводу порушення їхніх конституційних прав і свобод законом, який застосовувався або має застосовуватися у конкретній справі в судах загальної юрисдикції чи в інших органах. І Суд має вирішити питання щодо конституційності цього закону. Думку П. Ткачука підтверджує також суддя Конституційного суду України М. Гультай, який досить слушно підкреслив, що сутність конституційної скарги за всієї різноманітності її моделей зводиться до визнання за фізичними та юридичними особами права звертатися до органів конституційної юрисдикції із письмовою заявою про перевірку конституційності законів та інших правових актів, які порушують гарантовані конституцією права і свободи.

Наведений підхід до визначення поняття конституційної скарги вважається загальноприйнятим в правовій доктрині і підтримується переважною більшістю конституціоналістів. Тому, жодних додаткових питань щодо розуміння поняття конституційної скарги не виникає і це свідчить про можливість переходу до наступної стадії нашого дослідження – аналізу елементів функціонування конституційної скарги.

Аналізуючи інститут конституційної скарги, більшість науковців в першу чергу досліджують саме механізм функціонування останньої. На нашу думку, слід застосувати системний підхід для виокремлення тих правових елементів, відсутність яких а ргіогі буде свідчити про неможливість функціонування інституту конституційної скарги. Такими елементами мають виступати основоположні складові конституційної скарги, які лише в комплексному існуванні зможуть виконувати її функції та завдання. Для визначення елементів конституційної скарги звернемося знову до ідей М. М. Гультая. Автор в своїх численних працях, присвячених конституційній скарзі, з урахуванням позицій відомих вітчизняних та зарубіжних конституціоналістів виокремив набір універсальних елементів, що їй притаманні. До них належать: 1) суб'єкти, наділені правом звернення з конституційною скаргою до органу конституційної юрисдикції; 2) предмет (об'єкт) конституційної скарги, тобто коло юридичних актів, які підлягають оскарженню щодо їх неконституційності; 3) підстава для подання конституційної скарги; 4) процесуальні умови прийнятності конституційної скарги (так звані фільтри); 5) юридичні наслідки рішень органів конституційного контролю, прийнятих за результатами розгляду таких скарг. Стисло розглянемо кожен елемент окремо.

Суб'єктами звернення з конституційною скаргою до органу конституційного контролю можуть бути лише громадяни певної держави або іноземці та особи без громадянства щодо прав людини, гарантованих конституцією, тобто всі фізичні особи, що перебувають у межах юрисдикції держави. Юридичні особи також є суб'єктами звернення з конституційною скаргою.

Звернення з конституційною скаргою є досить складною справою і потребує ретельної підготовки та наявності юридичних знань, саме тому юридичний супровід подання конституційної скарги здійснюється професійними адвокатами.

Об'єктами контролю за конституційними скаргами можуть виступати як нормативні акти, зокрема закони та їх окремі положення, нормативно правові акти глави держави, уряду, в окремих країнах акти органів місцевого самоврядування; міжнародні договори; так й індивідуальні правові акти (акти правозастосування).

Підставою для подання конституційної скарги виступає порушення гарантованих Конституцією прав осіб неконституційними актами, діями чи бездіяльністю уповноважених органів державної влади. Порушення конституційних прав людини як підстава конституційної скарги (точніше, конституційно-правовий спір стосовно того, чи має місце таке порушення) виступає тим елементом правового механізму її функціонування, який об'єднує всі її моделі та по суті є визначальною ознакою конституційної скарги.

Під процесуальними умовами прийнятності слід розуміти коло юридично визначених обставин та умов, що враховуються при вирішенні питання стосовно відкриття конституційного провадження за такою скаргою чи відмови у його відкритті. Відповідність конституційних скарг установленим вимогам визначається в ході процедури «прийнятності», яка представляє собою своєрідний фільтр, що пропускає лише ті скарги, які відповідають встановленим вимогам.

Підсумковим елементом правового механізму функціонування конституційної скарги виступають юридичні наслідки рішень, ухвалених за результатом розгляду таких скарг. Рішення можуть поширюватись лише на сторін справи (*inter partes*) або на всіх осіб, що перебувають в межах юрисдикції конкретної держави (*erga omnes*). Може різнитися також дія рішень у часі. Зазвичай вона характеризується як *ex nunc*, тобто втрата актом, визнаним неконституційним, юридичної сили поширюється на відносини, які виникають з моменту ухвалення відповідного рішення органом конституційного контролю. Однак, в окремих національних правових системах акт, визнаний неконституційним, втрачає свою юридичну силу з моменту його прийняття, а точніше з дати набуття таким актом юридичної чинності (Італія, Іспанія, Латвія тощо).

Підсумовуючи слід підкреслити, що наведені вище елементи механізму функціонування притаманні всім різновидам конституційної скарги, що свідчить про їх обов'язкове врахування при імплементації інституту конституційної скарги в конкретній державі. Необхідно також враховувати, що кожен елемент наділений власним набором різноманітних характеристик, які дозволять підібрати саме таку модель конституційної скарги, яка відповідатиме культурним, економічним та правовим традиціям держави, що потребує запровадження такого засобу захисту прав людини.

Слід також наголосити, що адвокати відіграють надзвичайно важливу роль представляючи інтереси скаржників через складність процедури та відсутність належних юридичних знань у громадян.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ковальова Я. О.

**Перець О. В.,**

студентка 5 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ РОЗГОЛОШЕННЯ**

Протягом усього розвитку інституту адвокатури ключовим питанням була адвокатська таємниця. Правило про дотримання адвокатської таємниці існувало вже в Древньому Римі. Римські юристи наказували головуючим у судах не дозволяти адвокатам брати на себе роль свідків у справах, де вони виступають захисниками. У країнах Європи питання адвокатської таємниці ставиться як основна умова існування адвокатури. На даному етапі розвитку суспільства в багатьох країнах світу існує легальне визначення адвокатської таємниці, однак законодавче врегулювання самого поняття не усунуло існування ряду питань, пов'язаних з адвокатською таємницею. Одним із таких питань є: чи має адвокатська таємниця темпоральні обмеження та підстави її розголошення.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI ст. 22 зазначає, що: «Адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності». Правила адвокатської етики від 17.11.12 дещо доповнюють зазначене вище і говорять, що «дія принципу конфіденційності не обмежена в часі. Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин».

Однак серед юристів-теоретиків та юристів-практиків не існує єдиної думки стосовного того чи може бути розголошена адвокатська таємниця. Яскравим прикладом цього дискусійного питання є випадок, який стався у штаті Східна Кароліна (США), де адвокат Степлс Хьюс розкрив таємницю, що була ввірена йому клієнтом: клієнт зізнався в тому, що скоїв подвійне вбивство, за яке інша особа відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Після того як клієнт помер, адвокат вважав за необхідне розголосити адвокатську таємницю.

В результаті адвокат був підданий суворій критиці з боку колег та притягнутий до дисциплінарної відповідальності. Його колеги вважають, що обов'язок зберігати таємницю клієнта в край важливий та не зупиняється у випадку настання смерті клієнта та не може бути розголошена навіть у випадку усунення грубої судової помилки, а саме довготривалого позбавлення волі невинного.

В США Правила адвокатської етики не уніфіковані в деяких штатах допускається порушення таємниці клієнта з метою попередження смерті та заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю. Тільки в штаті Масачусетс адвокатам дозволено розкривати адвокатську таємницю для того, щоб попередити страту або тюремне ув'язнення іншої особи.

Питання, пов'язані із застосуванням адвокатської таємниці на практиці, тобто захист інформації ввіреної клієнтом та дотримання закону, виникають у багатьох, однак кожен

адвокат вирішує дане питання по-своєму, оскільки дане питання пов'язане з етичною стороною адвокатської діяльності. Для кожного адвоката моральні засади існування суспільства можуть розумітися по-різному і базуватися на різних уявленнях про добро і зло, про чесність та справедливість. З однієї сторони – інтерес клієнта для адвоката вище за все, а з іншої сторони – адвокат також є членом суспільства та має власні інтереси. Більшість адвокатів вважає, що у випадку наявності готування до злочину можна, навіть, не порушуючи адвокатську таємницю повідомити про готування злочину, тобто не повідомляючи хто саме бажає вчинити злочин. Стосовно злочинів, що вже мали місце, то найкращою характеристикою такої ситуації є урівняння адвокатської таємниці із таємницею сповіді.

С. Сафулько, адвокат, голова ради адвокатської компанії «Конфідент» вважає, що в ситуації наведеній вище має місце конфлікт людського та професіонального, однак, по-дійсно тому як священник бере на себе обов'язок захищати таємницю сповіді, так сам і адвокат повинен захищати таємницю клієнта, і ця таємниця, якщо сам клієнт не згоден розкрити, повинна «померти» разом із адвокатом. Клієнт може розкрити власну таємницю адвокат – ніколи, навіть після смерті клієнта. Професійна етика відрізняється від загальнолюдської тим, що пред'являє більш суворі вимоги, так адвокат з однієї сторони вчинив по-людськи, а з іншої – непрофесійно.

Питання розголошення адвокатської таємниці має складаний і, навіть, подвійний характер, бо інакше не виникало б багато спорів стосовно неї. Саме поєднання в цьому понятті двох аспектів людського та професійного потребує розмежування інформації, що взагалі не може бути розкритою та інформації, яка повинна бути розкритою.

Так, на мою думку, при вирішенні цього питання не слід враховувати базові принципи існування демократичного суспільства. Такі як природні права людини, а саме право на життя та принцип відповідальності за вину, зазначені ще у Французькій декларації про права людини і громадянина в 1789 році. Саме порівняння адвокатської таємниці із тайною сповіді може мати місце лише у випадках, що не стосуються загрози життю хоча б однієї людини, оскільки таке трактування нівелює взагалі цінність людського життя та можливість виконання основної функції адвокатури – захист прав та інтересів людини. Таємниця ввірена клієнтом адвокатуві, що стосується загрози життю, вчиненню злочину в майбутньому чи в минулому, не може бути прирівняна до життя людини та бути показником професійності адвоката.

Стосовно інформації, що має економічний чи фінансовий зміст, зміст укладення угод, містить ті чи інші відомості, які впливають на оцінку ефективності бізнесу, зростання прибутку, а також збереження інформації щодо оподаткування діяльності клієнтів, то дана інформація може бути піддана абсолютному захисту з боку адвокатської таємниці. На мою думку саме вміння залишити таку інформацію в режимі секретності, дотримуючись вимог законодавства, і є проявом професійності адвоката. В розгляді даного питання актуальною є позиція відомого адвоката В. Кисиль: «Адвокат повинен стояти на захисті інтересів клієнта» та на підтвердження наводить думку американського судді: «Кожний із платників податків має право використати всі можливі законні засоби і способи за допомогою яких зменшується чи взагалі не сплачуються податки. Однак, якщо держава вважає, що ці способи недостатньо правомірні – вона повинна прийняти закони, які забороняються це робити. Діяльність адвоката іноді повинна стояти не лише на захисті від свавілля й на захисті неправомірних дій держави, враховуючи при цьому моральні засади та загальноприйняті принципи права».

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Пивовар В. О.,**

студент 4 курсу 18 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗАСАДА ПОВАГИ ПРОКУРОРІВ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ**

У сучасній правовій науці дослідження основних аспектів незалежності суддів і гарантія їх забезпечення в Україні тісно пов'язані з процесами реформування судоустрою, судочинства і статусу суддів. З використанням досягнень передової політико-правової думки, правових традицій демократичних країн, рекомендацій структур Ради Європи і Європейського Союзу, розвитком міжнародних наукових зв'язків за допомогою зарубіжних неурядових організацій. За таких умов, зазначені аспекти сприяють підвищенню довіри до вітчизняної судової системи та входженню України до європейського правового простору.

Теоретичні і практичні елементи гарантій забезпечення незалежності суддів досліджуються з використанням сучасних наукових методів, які пов'язані із застосуванням всезагального діалектичного методу, за допомогою якого державно-правові проблеми вирішуються в усій їх складності і суперечливості з використанням філософських законів єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні. Це сприяло приращенню наукових знань у сфері, що розглядаються, та їх використанню у практиці законодавчого регулювання і застосування законодавства, що регулює незалежність суддів, і практики його застосування.

Незалежність судді представляє собою основний елемент його правового статусу, право і обов'язок вільно, неупереджено і справедливо розглядати справи за своїм внутрішнім переконанням без будь-якого неправомірного впливу і забезпечення цього права для ефективного захисту прав людини та інтересів держави.

Незалежність суддів проявляється лише у зв'язку з їх професійною діяльністю, не є абсолютною, будучи обмеженою нормами закону, вона є необхідною умовою суддівської неупередженості.

Стосовно аналізу стану незалежності суддів, слід вказати, що він перебуває у тісному взаємозв'язку з авторитетом судової влади. У свою чергу, цей авторитет значною мірою обумовлений досконалістю законодавчих норм щодо формування суддівського корпусу та їх застосування на практиці, підвищення вимогливості до суддів за незалежне і сумлінне виконання ними професійних обов'язків.

У результаті судової реформи позитивно вплинули на забезпечення незалежності суддів удосконалення законодавства про судоустрій і статус суддів і практика його застосування. Збільшується кількість звернень до суду громадян і юридичних осіб. Водночас негативно впливає на ці процеси нестабільність, суперечливість і фрагментарність законодавства, обмеженість компетенції органів суддівського самоврядування, недостатня визначеність норм суддівської етики.

Дослідження громадської думки щодо рівня незалежності суддів у сучасних умовах є недостатньо вмотивованою через різний ступінь обізнаності громадян із діяльністю суддів або суб'єктивне сприйняття результатів цієї діяльності. Доцільно розширити сферу соціологічних досліджень серед осіб, які мають власний життєвий досвід спілкування з представниками судової влади.

Забезпечення незалежності суддів в Україні значною мірою залежить від впровадження норм міжнародного права, які визнані обов'язковими для Української держави, а також рекомендаційних документів міжнародних і європейських структур. Це, передусім, стосується загального розуміння суті принципу незалежності суддів й удосконалення гарантій їх забезпечення.

Державно-правові гарантії незалежності суддів – це передбачені Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та іншими нормативно-правовими актами засоби утвердження суддівської незалежності або усунення чи мінімізації неправомірних зовнішніх і внутрішніх впливів під час здійснення ним судочинства, спрямовані на забезпечення їх особистої безпеки і безпеки їх сімей як під час, так і поза здійсненням правосуддя.

Державно-правові гарантії незалежності суддів доповнюються внутрішнім переконанням суддів (внутрішнім імперативом поведінки) щодо збереження незалежності під час виконання професійних обов'язків усупереч будь-якому протиправному впливові.

Гарантії, які мають державно-правовий характер, поділяються на особисті професійні; соціально-економічні, процесуальні та гарантії особистої безпеки.

Процесуальні гарантії забезпечення незалежності суддів – це система нормативно визначених умов і засобів, що забезпечують можливість безперешкодного виконання суддею своїх повноважень у процесі відправлення правосуддя на підставі закону і внутрішнього переконання.

Керівним аспектом процесуальних гарантій забезпечення незалежності суддів є суддівський розсуд – особисте переконання судді щодо змісту судового рішення з позицій верховенства права, законності і справедливості на основі аналізу доказів по справі і професійного тлумачення норм законодавства.

Для забезпечення реалізації незалежності суддів до ч. 4 ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доцільно внести норму щодо права судді на забезпечення особистого захисту від загроз, пов'язаних з його професійною діяльністю. Нормативне регулювання особистої безпеки судів і членів їх сімей слід відокремити від регулювання відповідних заходів щодо посадових осіб правоохоронних органів та зосередити в окремій главі або розділі Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Слід також встановити кримінальну відповідальність за образу судді при виконанні ним професійних обов'язків.

Президент України і Верховна Рада України захищають незалежність суддів шляхом видання законодавчих актів та участі у формуванні суддівського корпусу. Крім того, Президент України як гарант додержання Конституції України повинен запобігати протиправному втручанням у діяльність суддів інших державних структур.

Роль органів прокуратури у забезпеченні незалежності суддів має проявлятися у: безумовній повазі прокурорів до суддівської незалежності і вжитті ними заходів щодо того, щоб відповідно поводитись представники інших державних і недержавних структур; неможливості для прокурорів публічної критики судових рішень, за винятком використання процедури оскарження; незалученні суддів до координаційних заходів із протидії злочинності; використанні повноважень з нагляду за додержанням і застосуванням законів для скасування актів, що порушують незалежність суддів; здійсненні нагляду за додержанням законів при розслідуванні злочинних посягань на незалежність суддів; участі Генерального прокурора України у розгляді Вищою кваліфікаційною комісією суддів питань про звільнення суддів за порушення присяги.

Отже, для вирішення основного кола питань, пов'язаних із повагою до незалежності суддів, на органи суддівського самоврядування слід додатково покласти обов'язки з реагування на звернення суддів про загрозу їх незалежності, направлення до правоохоронних



органів матеріалів щодо кримінальних правопорушень у цій сфері, внесення до відповідних державних органів подань про вжиття заходів захисту суддів, представлення інтересів суддів при розгляді справ у судах.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Погребняк О. О.,**

студентка 4 курсу 19 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЩОДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ З ОГЛЯДУ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ**

Актуальність даної статті зумовлена тим, що сприяння незалежності суддів є необхідною передумовою для спрямування зовнішньополітичної діяльності України на інтеграцію у світову та європейську системи міжнародного співробітництва, захисту свободи особистості та зміцнення верховенства права.

Дана тематика принципу незалежності суддів досліджувалася у працях В. Д. Бринцева, Ю. М. Грошевого, Т. М. Добровольської, О. М. Толочка та ін.

Незалежність судової влади є невід'ємною ознакою правової держави як де-факто так і де-юре, в якій кожен має право на судовий захист своїх прав і свобод. Незалежність суддів існує в Україні як конституційний принцип організації та функціонування судів з метою забезпечення права осіб на такий захист. А тому недоторканість суддів має розглядатись не з позиції особистих привілеїв, а як один з нагально необхідних елементів статусу суддів, що має публічно-правове призначення, яке полягає в забезпеченні здійснення правосуддя незалежним, неупередженим і справедливим судом.

Слід відзначити, що у юридичній літературі немає єдиної думки щодо поняття незалежності суддів. Так, наприклад, М. С. Строгович писав про незалежність суддів від будь-якого стороннього впливу та обов'язок вирішити справу у відповідності зі своїм переконанням, при підкоренні тільки закону, на думку С. С. Аскерова незалежність суддів означає незалежність професійного судді – посадової особи органу державної влади, яка визначає права та обов'язки суддів як під час здійснення судочинства, так і їх взаємовідносини з суб'єктами процесуальної діяльності, іншими органами влади, їх посадовими особами та громадянами, М. В. Василевич зазначає, що незалежність суддів полягає в їх самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею тощо.

На сьогодні у п. 4 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 №2453-VI в редакції від 01.04.2015 закріплено, що незалежність суддів забезпечується: 1) особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; 2) недоторканістю та імунітетом судді; 3) незмінюваністю судді; 4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; 5) заборонаю втручання у здійснення правосуддя; 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді; 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом; 8) належним матеріальним та соціальним

забезпеченням судді; 9) функціонуванням органів суддівського самоврядування; 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; 11) правом судді на відставку.

Проте чи слугує вищенаведене забезпеченням принципу незалежності суддів де-факто, з урахуванням як політичної так економічної ситуації в країні та розуміння судової гілки влади як передумови довіри людей до судової процедури, її авторитетності та ефективності, а самостійність прийняття судового рішення як суті судової незалежності. Питання є доволі складним і неоднозначним. Адже як справедливо зазначає Галайденко Т. В., в Україні історично склалась така ситуація, що незалежність судової влади не є об'єктивно безсумнівною, її потрібно захищати та відстоювати. Їй постійно доводиться забезпечувати свою незалежність та доводити свою спроможність. А тому, незважаючи на існування підвалин для встановлення принципу незалежності суддів та самостійності судів, що містить Закон України «Про судоустрій і статус суддів», процес розвитку та зміцнення судової системи України залишається доволі складним та актуальним.

Так, наприклад, стаття 10 Загальної Декларації прав людини зазначає, що: «Кожна людина для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом». Вищенаведене вкотре свідчить про те, що принцип незалежності суддів є вагомим кроком на шляху приведення норм українського законодавства до світових стандартів провідних держав.

Однак, важливо відзначити, що незалежність суддів не є абсолютною, вона обмежена законом, процедурними рамками, в межах яких здійснюється судова влада. Саме цим, на думку О. М. Курила, забезпечується повноцінна незалежність суддів, бо, маючи у своєму керуванні обов'язковий для виконання всіма закон, судді можуть діяти впевнено, безбоязно і справедливо. Вказане ставить міцні перешкоди щодо можливості вчинення не передбачених законом дій з боку судді, перевищення повноважень, зловживань і сваволі з урахуванням низького рівня професійної правосвідомості окремих українських суддів.

Отже, підбиваючи підсумки вищенаведеного, треба зазначити, що принцип незалежності суддів є одним з основних принципів будь-якого демократичного суспільства, а тому, з урахуванням реалій сьогодення, належне його функціонування є пріоритетним для судової влади в Україні.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юрєвич І. В.

**Полєхіна В. С.,**

студентка 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВЕ ПРАВО: РЕТРОСПЕКТИВА**

На сьогодні серед вчених немає єдиної позиції щодо сутності судового права, хоча слід зазначити, що ця категорія не є новою для правової науки. Свій початок судове право як галузь права бере ще в 17 столітті. Саме на стику 17–18 століть розпочалося проведення

судової реформи в Російській Імперії. У зв'язку з проведенням даних реформ і були закладені підвалини для розвитку судового права.

Перший етап відбувався за правління Петра I. Наприкінці 17 – початку 18 століття створювалися нові судові органи, значно посилилася роль монарха, який порівняно зі своїми попередниками мав право на власний розсуд обрати будь-яку справу та одноособово здійснити правосуддя. Цар в результаті проведення реформи став верховним суддею. Яскравим прикладом реалізації царем свого права є винесення смертного вироку учасникам стрільцям – учасникам повстання 1698–1699 рр. Також на першому етапі Петро I провів деякі удосконалення центральних органів управління, було утворено колегії. Другий етап безпосередньо пов'язаний з проведенням губернської реформи 1775–1780 рр. за часів правління Катерини II. На підставі Указу 1763 р. реформували Сенат, надавши йому повноваження вищої судової інстанції для обласних судів. Суд все ще здійснював управлінські функції, хоча на місцевому рівні окремо від адміністративних органів створювалися судові органи. Найбільш передовою була реформа 1864–1899 рр. Саме в даний період законодавчо закріпилася незалежність судової влади. Судові органи відокремили від законодавчих та виконавчих органів як структурно, так і функціонально. Еволюція судової влади дозволяє зробити висновок, що поряд із завданням покарати правопорушника у суду з'явилося ще одне – відновити порушене право.

В 19 столітті поряд із реформою державного управління в цілому проводилося реформування судової системи, оскільки вже тоді усвідомлювалася необхідність остаточного її відокремлення від адміністративних інституцій.

Сам термін «судове право» почав використовуватися в працях науковців лише на рубежі 19–20 століть. Розвиток юридичної науки натхнуло прийняття судових уставів у 1864 р., що складаються із самостійних кодексів: Заснування судових установ, Уставу цивільного судочинства, Уставу кримінального судочинства, Уставу про покарання, що застосовуються мировими судьями. У науковій літературі того часу процес не виокремлювали як окрему галузь, а сприймали як частину відповідного матеріального права. Певне матеріальне право і судовий процес співвідносили як філософські категорії форми та змісту. Саме тому замість терміну «процесуальне право» використовувався термін «формальне право». Слід зазначити, що у цьому ж значенні також використовувався і термін «судове право». Уже тоді правознавці відмітили певну схожість між інститутами формального цивільного та формального кримінального права. Більше того, деякі положення взагалі були ідентичними. Це обумовлювалося не лише законодавчим оформленням певних правил, але й уявленнями суспільства про те, якими має бути суд, наприклад, уявлення про незалежність суду, рівність сторін тощо.

Важливе значення для юриспруденції мають праці І. Я. Фойницького. Він вважав, що існує дуже тісний зв'язок кримінального та цивільного судочинства, які проявляється в подібності їх будови та форми. У сукупності, на його думку, вони утворюють систему судового права. Вчений також зазначав, що поряд із системою судового права розвивається ще одна його частина – адміністративна юстиція.

І. В. Михайловський розглядав питання доцільності розгляду судового процесу як додатку до матеріальних галузей права. Він також відстоював думку про єдність процесуальних галузей, існування судового права. Науковець наводив такі аргументи: судовий процес завжди передбачає спір про право, а кінцеве рішення суду завжди стосується правозастосування. При цьому певні особливості того чи іншого судочинства не мають ключового, вирішального значення. І. В. Михайловський також висловлював ідею про необхідність науки, яка б вивчала самий орган правосуддя та його діяльність.

Ідея судового права розвивалася і після Жовтневої революції 1917 року, в радянський період. Проте слід зазначити, що в перші десятиліття вона тільки «назрівала».

В. А. Рязановський досліджував проблеми цивільного та адміністративного процесу. За результатами дослідження він з'ясував, що кримінальний, цивільний та адміністративний позови мають спільну юридичну природу. Також вчений наголошував на єдності форм процесів, але з тією ремаркою, що ще занадто рано говорити про єдиний процес і єдину науку. На його думку, в майбутньому розвиток процесу приведе до поєднання його різних форм, утворенню єдиного судового права.

А. Я. Вишинський вважав, що вивчення проблем цивільного і кримінального процесу окремо один від одного є неправильним. Розгляд цих галузей, на його думку, повинен відбуватися однією наукою – судовим правом. Особливої уваги потребувало дослідження доказування в обох процесах.

М. М. Полянський розглядав цивільний і кримінальний процес як самостійні дисципліни в рамках однієї науки процесуального права, яка, у свою чергу, входить у структуру судового права. Тобто мова не йде про абсолютне злиття двох галузей, а про гілки однієї галузі права. Цю галузь права М. М. Полянський відносив до державного права (публічного права). Він відмічав спільність діяльності суду в цивільному і кримінальному процесі, яка відображається в ролі суду у досягненні істини. Якісно новою була ідея юриста про те, що до судового права, окрім судоустрою та судочинства, цивільного і кримінального процесів, входить також і криміналістика. Він пояснював це особливим значенням криміналістики для цивільного і кримінального процесів, яке полягає у важливості добутої за допомогою криміналістики інформації. М. М. Полянський розглядав криміналістику не просто як частину судового права, а й як допоміжну науку.

У роботах М. С. Строговича постала проблема поєднання судоустрою, кримінального процесу і цивільного процесу в одну галузь та в єдину правову науку – судове право. Це вбачалося можливим завдяки виявленню та аналізу загальних та окремих ознак кожного із процесів. До загальних ознак правознавець відносив принцип диспозитивності, змагальності, принципи доказування та ін. Проте вчений акцентував увагу на самостійності цивільного і кримінального процесів по відношенню один до одного. Він стверджував, що не може існувати декілька правосудь, а існує єдине правосуддя, яке поширюється на сфери цивільних та кримінальних правовідносин. Судове право М. С. Строгович розглядав у двох аспектах: як правову науку та як галузь права. Судове право як галузь, за М. С. Строговичем, включає норми, які регулюють організацію і порядок здійснення соціалістичного правосуддя. Пізніше у 1979 р. погляди правознавця на дану проблему дещо змінилися, з'явився більш широкий підхід: було запропоновано у систему науки судового права включити судоустрій, цивільне і кримінальне судочинство, судочинство в адміністративних справах та криміналістику. Як основне завдання науки судового права автор визначив наукову розробку шляхів і засобів, що забезпечують зміцнення соціалістичного правосуддя, підвищення його якості, сприяння правосуддю у виконанні поставлених перед ним завдань.

Слід зазначити, що проблемі судового права було присвячено декілька конференцій. Так, в березні 1956 р. відбулася конференція в м. Харкові. У процесі обговорення доповідей між учасниками конференції виникли деякі дискусії. Як виявилось, полярними були погляди С. І. Вільнянського та А. Л. Рівліна. С. І. Вільнянський вважав, що виділення судового права в окрему галузь права та поєднання галузей права в певний цикл є недоцільним. Таку точку зору він пояснював існуванням між цивільним і кримінальним процесом багатьох відмінностей. При цьому вчений не заперечував тісний зв'язок між

ними. Протилежна точка зору А. Л. Рівліна полягала в тому, що судове право є окремою галуззю права, так як має свій власний предмет правового регулювання, тобто відносини, що виникають на «ґрунті» здійснення правосуддя. А. Л. Рівлін не відкидав також існування відмінного між процесами, але, на його думку, це не є перешкодою для їх сумісного функціонування в рамках однієї галузі, оскільки такі відмінності є видовими і пов'язані з характером правопорушень, які є предметом розгляду. Прихильником цієї ж точки зору була також О. М. Якуба. М. В. Гордон висловив позицію, відповідно до якої поєднання цивільного і кримінального процесу матиме суто механічний характер. Взагалі в радянській період були як прихильники, так і критики ідеї судового права. Наприклад, В. І. Камінська стверджувала, що кримінальне процесуальне та цивільне процесуальне право є єдиними у своїх завданнях, принципах, мають загальні ознаки предмета правового регулювання. Предмет регулювання, на думку цього автора, характеризується єдністю, оскільки в обох випадках це є суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням правосуддя, що дає підставу для об'єднання згаданих вище галузей та судоустрою в одну складну галузь права, якою є судове право. М. А. Чельцов та К. А. Мокичев не підтримували ідею судового права як шкідливий «продукт» буржуазної науки. Більш аргументованою була критика ідеї судового права, висловлена А. А. Добровольським, П. Ф. Пашкевичем, Б. А. Галкіним, А. Д. Бойковим. Б. А. Галкін, наприклад, вважав, що на той час (1962 р.) поєднання цих галузей не має ні теоретичного, ні практичного значення.

Зазначимо, що у сучасній юридичній літературі все ще полемізують щодо сутності судового права. Для дослідження судового права, розроблення його конструкції необхідно звертатися не лише до праць науковців сучасності, але й до доробку вчених минулого, оскільки їх уявлення про стан юридичної науки у майбутньому, як ми переконуємося, було досить точним. Щоб з'ясувати сутність явища, слід звернутися до його витоків.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Постнова Н. І.,**

студентка 4 курсу 16 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ДО ПИТАННЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СТОРІН  
ОБВИНУВАЧЕННЯ І ЗАХИСТУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ  
ЗМАГАЛЬНОСТІ В СУДІ**

Підтримання державного обвинувачення у суді є першочерговою конституційною функцією прокуратури, яка крім Закону України «Про прокуратуру», передбачена статтею 121 Основного Закону держави.

Принципове значення має зв'язок і співвідношення підтримання державного обвинувачення у суді прокурором в контексті реалізації принципу змагальності сторін, адже лише за умови реалізації у сукупності даних принципів визнається можливим досягнення справедливого судового розгляду.

Ідея змагальності сягає корінням дуже давно в розумінні « протипага», і хоча на даний час даний термін може вживатися у десятках аспектів, ми розглядаємо його саме з погляду співвідношення прокурора і захисника. Таким чином, змагальність у судовому процесі – це його побудова на основі виділення протилежних функцій обвинувачення та захисту, виконання їх різними органами і особами, які відокремлені від суду та наділені рівними правами, для відстоювання власних тверджень, а незалежному суду належить керівництво судовим процесом, активне дослідження обставин справи та вирішення її по суті.

Хоча, на перший погляд, сутність змагальності сторін обвинувачення і захисту є зрозумілою, з іншого боку, деякі питання потребують уточнення.

Перше питання, яке б хотілося уточнити – це питання про те, чи сторона обвинувачення і захисту мають рівні можливості у відстоюванні власних позицій. Перш за все треба виходити із специфічності завдань, які поставлено перед прокурором: обвинувачення особи, яка піддається кримінальному переслідуванню, за вчинене правопорушення; захист прав і інтересів особи, яка потерпіла від злочину, а також інтересів держави; активна участь у дослідженні доказів судом з метою встановлення об'єктивної істини у справі, та у виявленні всіх обставин, які має суттєве значення для винесення обвинувального чи виправдувального вироку, у визначенні міри покарання підсудному та у вирішенні питання по відшкодування витрат, а також у встановленні причин злочину та умов, що йому сприяли. Саме зазначені обставини впливають на визначення ролі державного обвинувачення. Грицаєнко Л. Р. зазначив, що питання про обсяг прав прокурора і адвоката варто розкривати у взаємозв'язку із обсягом їхніх обов'язків та завдань, якими їх наділив законодавець. А, оскільки їх завдання та обов'язки абсолютно різні, то й говорити ми можемо лише про фактичну рівність відповідно.

Другим питанням, яке логічно слідує за першим і є не менш важливим – можливість використання прокурором, а також і адвокатом такого тактичного прийому, як психологічний вплив і хто може бути більш озброєним даним засобом. У будь-якому кримінальному провадженні на стадії судового розгляду і прокурори, і адвокати використовують великий психологічний арсенал, адже вдале використання засобів психічного впливу може стати найефективнішим способом досягнення мети процесуальної діяльності. Втім не можливо передбачити коли психологічний вплив перейде в психологічний тиск, таким чином, перетнувши тонку межу між можливим та забороненим. Доцільну думку висловив Гончаренко В. Г. про те, що вплив може бути допустимим, коли він не зв'язує волю індивіда, залишає для нього можливість альтернативної поведінки, не пригнічує його законні потреби. Щодо відповіді на питання, прокурор чи адвокат має більше можливостей у використанні психологічного впливу то варто у кожному конкретному випадку посилатися на критерій обґрунтованості та доцільності його застосування. Досить цікаву думку з цього приводу висловила Яновська О. Г., говорячи про те, що допустимий психологічний вплив – це не тиск на учасників судового процесу, а переконання: «Переконуючи суддів, народних засідателів, присяжних, психологічно впливаючи на інших учасників судового процесу, треба намагатися переконати їх у тому, що прийнявши саме таке рішення, вони матимуть підстави позитивно думати про себе і пишатися своїми вчинками». Саме це і виступає головно ціллю будь-якого психологічного впливу, який треба використати в належному місці (суді), в належний час.

Таким чином, розкривши два, на нашу думку, досить важливі питання щодо змагальності, можна зробити такі висновки.

Складовими елементами принципу змагальності у будь-якому випадку виступають наступні:

1. розподіл функцій обвинувачення, захисту і правосуддя;
2. наділення сторін формально рівними процесуальними правами для здійснення власних функцій;
3. керівне положення суду в кримінальному процесі.

Реальна змагальність неможлива без забезпечення у судовому процесі застосування засобів впливу на інших учасників, при цьому завжди дотримуючись толерантності сторін, дотримання етичних норм поведінки.

На даний момент, на практиці є проблеми щодо цілком правильного розуміння даного принципу, тому потребує вирішення і питання про навчання та підвищення кваліфікації прокурорських працівників. Сподіваємося, що відбір прокурорських кадрів, який відбувається на даний момент по всій Україні виведе на якісно новий рівень діяльність прокуратури, як у судовому процесі, так і взагалі.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Приймак Є. П.,**

студент 4 курсу 16 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ**

Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Оскільки наша держава останніми роками взяла як політичний, так і економічний курс в бік європейської інтеграції, тому виконання обов'язків, передбачених міжнародними угодами, є важливою складовою формування позитивного іміджу України на міжнародній арені й побудови правової та демократичної держави. До того ж, враховуючи триваючу реформу судових та правоохоронних органів актуальним є вивчення міжнародно-правових стандартів функціонування органів юстиції.

Історично першим міжнародним актом в цьому аспекті є Загальна декларація прав людини 1948 р., яка встановлює: «Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» (ст. 8).

У подальшому ця конструкція була розвинена у ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 р. Для забезпечення реалізації права на судовий захист Пакт передбачає низку гарантій: а) рівність усіх перед судами і трибуналами; б) обов'язок кожної держави-учасниці забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо порушення було допущено особами, які діяли в офіційному статусі; в) обов'язок кожної особи-учасниці забезпечити застосування компетентними органами влади відповідних засобів правового захисту.

Важливе значення для визначення принципів організації і функціонування органів юстиції, зокрема судових органів влади, відіграють резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

Це акти так званого «м'якого права» ООН універсального характеру, які не мають імперативного впливу, однак є важливими для створення загальних передумов демократичного розвитку державності.

Значне місце в установленні стандартів діяльності органів юстиції відводиться Кодексу поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, схвалений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. Статті 1, 2 і 8 містять загальні правила поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, згідно з якими ці особи при виконанні своїх обов'язків мають поважати та захищати людську гідність, права людини, поважати закон і Кодекс, а також, використовуючи свої можливості, запобігати та припиняти порушення закону. В інших статтях визначені конкретні обов'язки цих осіб та заборонні норми щодо їх поведінки. Зокрема, Кодекс забороняє застосування тортур або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують людську гідність, видів поведіння та покарання (ст. 5). Установлено, що сила може бути застосована цими особами лише в разі крайньої необхідності і на стільки, на скільки це необхідно для виконання їхніх службових обов'язків (ст. 3).

Не менш важливим є те, що Комітетом міністрів Ради Європи було прийнято пакет резолюцій і рекомендацій з питань забезпечення незалежного та ефективного правосуддя. Це резолюції «Про юридичну допомогу та консультації», рекомендації «Про ефективний доступ до закону та правосуддя для малозабезпечених осіб», «Про заходи щодо недопущення та скорочення надмірного робочого навантаження на суддів», «Про шляхи забезпечення доступу до правосуддя», «Про принципи цивільного судочинства, спрямовані на вдосконалення судової системи».

У Рекомендації № R (86) 12 від 16 вересня 1986 р. Комітету міністрів Ради Європи «Про заходи щодо недопущення і скорочення надмірного робочого навантаження на суддів» наголошується на тому, що держави мають сприяти примиренню сторін як поза судовою системою, так і до (або) в процесі судового розгляду.

З цієї метою пропонується розглянути такі заходи: а) передбачити разом із відповідними заохоченнями процедури примирення до судового розгляду або інші заходи врегулювання спорів поза його межами; б) покласти на суддів як одне із основних завдань відповідальність за досягнення примирення сторін і укладення мирової угоди з усіх відповідних питань до початку або на будь-якій стадії судового розгляду; в) вважати етичним обов'язком адвокатів або запропонувати компетентним органам визнати як такий принцип, відповідно до якого адвокати повинні сприяти примиренню сторін до початку судового розгляду або на будь-якій стадії судового розгляду (принцип I). Крім того, підкреслюється необхідність не збільшувати, а поступово зменшувати кількість завдань, покладених на суддів, що не стосуються судового розгляду, покладаючи ці завдання на інших осіб або органи (принцип II). Вказується, що держави мають визначити відповідні органи, які не входять у судову систему, до яких можуть звертатися сторони для розв'язання позовних вимог на незначні суми і з питань деяких конкретних галузей права (принцип III).

Наведені міжнародні правові акти мають рекомендаційний характер, проте з урахуванням авторитету Ради Європи принципи, які в них закладені, стали загальноприйнятими в Європі цінностями, що мають бути критеріями оцінки організації органів юстиції та суду в країнах-членах РС, напрямами, за якими повинні реформуватися відповідні інститути суспільства

Варто відзначити також, що Парламентська асамблея Ради Європи на підставі вивчення національної практики імплементації європейських стандартів та виконання зобов'язань нашої країни періодично видає резолюції, які стосуються стану демократії



в Україні або окремих аспектів функціонування демократичних інституцій. Приміром, у січні 2012 р. ПАРЄ ухвалила Резолюцію № 1755 «Функціонування демократичних інститутів в Україні», в якій різко засудила судові процеси проти екс-урядовців, які були розпочаті на той час вітчизняними судовими та правоохоронними органами, а також підкреслила необхідність здійснити системні реформи у судочинства, забезпечення незалежності суддів та удосконалення виборчого законодавства.

Ці акти, як і більшість інших документів Ради Європи, мають рекомендаційний характер, однак, безумовно, містять елементи політичної відповідальності держави на міжнародному рівні. Виконання резолюцій ПАРЄ – обов'язок України, який випливає з її членства в цій міжнародній організації. Варто пам'ятати, що згідно зі ст. 8 Статуту Ради Європи будь-який член Ради Європи, який грубо порушив ст. 3 (що визначає зобов'язання членів цієї організації), може бути тимчасово позбавлений права представництва і Комітет міністрів може попросити його вийти з Ради. Якщо такий член Ради не виконує це прохання, Комітет може прийняти рішення про припинення його членства в Раді починаючи з дати, яку може визначити Комітет. Отже, у Раді Європи існують механізми притягнення країни-члена до відповідальності в разі грубого порушення стандартів демократії та верховенства права.

Підсумовуючи, можна сказати, що більшість із положень, процитованих вище актів Генеральної Асамблеї ООН, а також Ради Європи, все ж таки втілені в чинному українському законодавстві, однак пріоритетним завданням залишається практичне застосування цих норм, адже досі в Україні не функціонує на належному рівні демократичне суспільство, а отже і органи юстиції не виконують у повному обсязі свої функції, діяльність яких полягає у забезпеченні охорони прав і законних інтересів як держави, так і простих громадян.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Приймак Т. А.,**

студентка 4 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **КОНСТИТУЦІЙНИЙ ШЛЯХ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ**

Розбудова України, як європейської правової держави, передбачає створення та функціонування чесної, ефективної та незалежної судової влади. Реформування судової системи, її окремих інститутів є пріоритетним завданням у процесі «перезавантаження» країни, що почалося з подій Революції гідності 2013–2014 років. Більше півтора року минуло після Євромайдану, за цей час було прийнято три Закони України: «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 року № 1188-VII, «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року № 1682-VII та «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року № 192-VII, котрі можна вважати першими кроками повномасштабного оновлення судочинства. Та чи так це насправді?

Реформування передбачає усунення причин та умов, що призвели до існування кризи судової системи, а не її наслідків. Саме тому наразі важливим є внесення раціональних змін до Конституції України, про що неодноразово наголошувала Європейська комісія за демократію через право (далі – Венеціанська комісія).

За останні кілька років Венеціанська комісія, з урахуванням міжнародних стандартів, надала нашій державі 7 висновків щодо спеціального законодавства у сфері судочинства. Європейські фахівці рекомендують, перш за все, внести зміни до Конституції і лише потім формувати нову законодавчу базу з питань судоустрою й відправлення правосуддя. Зрештою, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 року підтвердив позицію Комісії, зауваживши про дійсні проблеми у функціонуванні судової системи України. Суд вважає, що українській державі слід негайно провести загальну правову реформу, оскільки констатує ігнорування державою статті 6 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), що може розглядатися як загроза суддівській незалежності в цілому.

Пропоноване конституційне оновлення повинно торкатися не лише розділу VIII «Правосуддя», а й окремих положень розділів II, IV, V, VII, XII Основного Закону, оскільки закріплені в них норми права є взаємопов'язаними.

У свій час Венеціанська комісія визнала доцільною пропозицію Конституційної Асамблеї доповнити положення статті 55 Конституції принципами, що випливають зі статті 6 Конвенції – право особи на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, яке безпосередньо передбачене в статті 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 року № 2453-VI, а також правом на апеляційне оскарження для особи, вина якої у вчиненні злочину встановлена судом, як це передбачено статтею 2 Протоколу № 7 згаданої Конвенції (Висновок № 722/2013 від 15 червня 2013 року).

Актуальним у контексті виконання європейських зобов'язань щодо міжнародної співпраці залишається питання ратифікації та імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та пов'язаних із ним документів. Варто зауважити, що Конституційний Суд України висловив позицію про внесення відповідних змін до Конституції ще у 2001 році. Особливо гостро ця проблема постала в результаті вчинення злочинів проти миру й безпеки людства, які призвели до тяжких наслідків, а також у зв'язку з фактичними воєнними злочинами унаслідок зовнішньої агресії Російської Федерації.

У зв'язку з реалізацією процедур «очищення влади» і законодавчих ініціатив щодо скасування презумпції невинуватості для всіх адміністративних правопорушень особливої уваги й переосмислення потребують положення статей 60, 61, 62 Конституції, аби принципи притягнення до відповідальності узгоджувалися із загальноприйнятими стандартами в галузі прав людини.

Інші напрями реформування конституційних засад судової гілки влади мають бути спрямовані на зміцнення справедливої, прозорої, незалежної системи правосуддя. Останній проект внесення змін до Основного Закону держави, з урахуванням рекомендацій Венеціанської комісії від 24 липня 2015 стосується наступних аспектів:

- призначення суддів відбуватиметься на підставі подання новоствореного органу – Вищої ради правосуддя, яка буде складатися з 21 члена, більшість з яких обиратиметься з'їздом суддів України;
- передбачається виключно конкурсна процедура призначення суддів;
- вимоги до кандидата на посаду судді включають: вік 30–65 років, юридична освіта, стаж роботи в галузі права щонайменше 5 років, проживання в Україні щонайменше 10 років, володіння державною мовою;

- встановлюється, що суддя обіймає посаду безстроково;
- обсяг недоторканості судді обмежується «функціональним імунітетом» (настання відповідальності за будь-яке правопорушення, що не пов'язане з суддівською діяльністю);
- визначаються чіткі підстави для звільнення суддів з посад та припинення їх повноважень;
- запроваджується інститут «конституційної скарги»;
- передбачаються випадки, визначені Законом, які потребують обов'язкового досудового врегулювання спору (шляхом використання додаткових судових юрисдикцій та медіаторських процедур для розширення можливостей реалізації права громадян на судовий захист).

У сучасній Європі прикладів конституційних реформ судочинства не так вже й багато. Країни Східної Європи не вдавалися до очищення судів, а пішли шляхом збільшення обсягу суддівської незалежності та підвищення соціального статусу судді. Так Словаччина минулого року при рівні довіри до судів у 28–30% теж спробувала вжити заходи для оновлення судової системи. Однак європейські структури не дуже охоче сприйняли подібні зміни. Але шляхом оновлення суддівського корпусу через конституційні зміни і структурні зміни в системі судів пішла Боснія і Герцеговина у 2002 році. Після війни міжнародне співтовариство підтримало такі зміни. Досвід виявився успішним.

Отже, виявляється доцільним починати реформування судоустрою та правосуддя в Україні шляхом внесення змін до Конституції як Основного Закону держави, адже «перезавантаження» вихідних положень дозволить якісно боротися з першопричинами кризи судової системи, а не з наслідками її існування. Час швидких змін минув, а тому наразі необхідно робити виважені кроки в процесі забезпечення ефективного й незалежного судочинства.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Пузікова А. С.,**

студентка 4 курсу 10 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ**

Прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;

5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

Прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України. Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади.

Основні принципи організації та діяльності органів прокуратури полягають в тому, що вони:

- становлять єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим;
- здійснюють свої повноваження на підставі додержання Конституції України та чинних законів, незалежно від будь-яких органів державної влади, посадових осіб, а також рішень громадських об'єднань чи їх органів;
- захищають у межах своєї компетенції права і свободи громадян на засадах їх рівності перед законом незалежно від національного або соціального походження, мови, освіти, ставлення до релігії, політичних переконань, службового чи майнового стану та ін. ознак;
- вживають заходів до усунення порушень закону, хоч би від кого вони виходили, поновлення порушених прав і притягнення у встановленому законом порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення;
- діють гласно, інформують державні органи влади, громадськість про стан законності та заходи щодо її зміцнення.

Принцип незалежності є галузевим функціональним принципом, суть якого полягає в тому, що органи прокуратури, здійснюючи свої повноваження, незалежні від будь-яких органів управління, місцевих органів влади та місцевого самоврядування та суду, а також від будь-якого впливу з боку об'єднань або окремих громадян.

Принцип незалежності ділиться на внутрішню сторону і зовнішню.

Внутрішня – залежить від власних дій. Прокурор повинен сам суворо керуватися законом.

Зовнішня – відносини прокуратури до піднаглядних суб'єктів. Ці відносини виникають з приводу порушення закону.

Кожен прокурор у своїй наглядовій діяльності вільний від будь-якого стороннього впливу, і при виконанні покладених на нього функцій керується тільки законом і вказівками Генерального прокурора. У цьому полягає так званий зовнішній прояв прокурорської незалежності.

Внутрішня незалежність на відміну, наприклад, від внутрішньої суддівської, яка є майже абсолютною, має свою специфіку.

У деяких сферах наглядової діяльності, зокрема в процесуальній, де прокурор згідно визначеної законом компетенції повинен діяти на свій розсуд, закон охороняє внутрішнє переконання прокурора, оскільки він самостійно приймає відповідні процесуальні рішення, керуючись виключно законом.

Втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, посадових осіб, засобів масової інформації, громадсько-політичних організацій (рухів) та їх представників у діяльність прокуратури по нагляду за додержанням законів або по розслідуванню діянь, що містять ознаки злочину, забороняється. Вплив у будь-якій формі на працівника прокуратури з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття неправомірного рішення тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Звернення представників влади, інших посадових осіб до прокурора з приводу конкретних справ і матеріалів, що знаходяться у провадженні прокуратури, не можуть містити будь-яких вказівок щодо результатів їх вирішення. Ніхто не має права без дозволу прокурора розголошувати дані перевірок і попереднього розслідування до їх закінчення.

Незалежність прокурора забезпечується: особливим порядком його призначення на посаду, звільнення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності; порядком здійснення повноважень, визначеним процесуальним та іншими законами; заборобою незаконного впливу, тиску чи втручання у здійснення повноважень прокурора; установленим законом порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури; належним матеріальним, соціальним та пенсійним забезпеченням прокурора; функціонуванням органів прокурорського самоврядування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту.

Отже, здійснюючи функції прокуратури, прокурор є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску, втручання і керується у своїй діяльності лише Конституцією та законами України.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Овчаренко О. М.

**Регуля В. В.,**

студентка 5 курсу 3 групи господарсько-правового факультету, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУЧАСНИЙ СТАН АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ**

Проблеми права на судовий захист набувають в даний час підвищену суспільну значимість. Громадяни та організації широко використовують надане їм конституційне право на одержання кваліфікованої юридичної допомоги від адвокатів, покликаних здійснювати судовий захист та представництво у кримінальних та цивільних справах.

Сьогодні Національна асоціація адвокатів України стоїть перед потребою визначення нових векторів подальшого розвитку, що зумовлено загостренням політичної ситуації, рядом зовнішніх загроз та внутрішніх ризиків, погіршенням соціально-економічних показників у країні, трансформацією правової системи, що не могло не відобразитись на українській адвокатурі в цілому.

Варто зазначити й те, що у зв'язку з відсутністю плану заходів з реалізації стратегії реформ Національної асоціації адвокатів України роль адвокатури як елемента, що забезпечує змагальність у процесі, неухильно знижується. Хоча і є сподівання, що адвокати самі зможуть долучитися до процесу розробки стратегії реформи адвокатури та подальшої імплементації передбаченого у ній плану заходів. Це має бути важливий та новітній документ, який повинен надалі пройти широке публічне обговорення. Він стане основою для подальшої роботи Національної асоціації адвокатів України, інших об'єднань адвокатів, надасть нове дихання подальшому реформуванню адвокатури в нашій країні. Навіть більше, план заходів з реалізації стратегії реформ адвокатури повинен увійти до нової програми Президента щодо державної правової політики під умовною назвою «Юстиція

2020». При цьому необхідно забезпечити закріплення в Конституції України та законах України.

Ефективність діяльності спеціаліста будь-якої професії, в тому числі й адвоката, залежить як від особистих якостей, так і від ділових, якими він повинен володіти: компетентність, наявність необхідних теоретичних знань і практичних навичок, сумлінне виконання своїх професійних обов'язків та інше.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура є добровільним професійним суспільним об'єднанням, покликаним сприяти захисту прав, волевиявленню і представляти законні інтереси громадян України, іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм різну юридичну допомогу. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Гарантіями адвокатської діяльності, є те що професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, Законом України «Про адвокатську діяльність» та іншими законами. Забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності; забороняється від адвоката надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань вони не можуть допитуватися як свідки.

Адвокатура в Україні вже багато років знаходиться в стані невирішеності, як на законодавчому, так і на виконавчому рівні, проблем, пов'язаних з адвокатською діяльністю, що негативно впливає на виконання адвокатурою її завдань. Наявність серйозних прогалин в адвокатурі фактично було визнано ще у 1999 р. після чого було прийнято Указ Президента України «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури».

Головною проблемою адвокатури в Україні і на сьогодні є відсутність сучасного, такого, що відповідало б повною мірою міжнародним стандартам, законодавства про адвокатуру.

Конституції України (ст. 59) проголошує права громадян на правову допомогу, в тому числі безоплатну. На жаль, через відсутність відповідного законодавства і належного фінансування значна частина населення не може реалізувати своє конституційне право на отримання безоплатної правової допомоги це є однією із найважливіших проблем адвокатури.

Також проблеми виникають і щодо права на захист від обвинувачення, забезпечення якого покладено на адвокатуру Конституцією України. Щоб створити необхідні умови для забезпечення конституційного права на захист необхідно в Державному бюджеті виділити достатньо коштів для оплати, згідно з чинним законодавством, працю адвокатів, які здійснюють захист за призначенням. Звернення Спілки адвокатів України до Кабінету Міністрів, Міністерства юстиції, свідчить, що держава заборгувала адвокатам значні кошти за їх участь у кримінальному судочинстві.

Не вирішеним є й питання пенсійного забезпечення адвокатів. Держава не витрачає коштів на функціонування адвокатури. Було б доцільно пенсійне забезпечення адвокатів порівняти до суддів або прокурорів. Або ж створити умови, за яких адвокати могли б самі регулювати розміри своїх пенсій за рахунок тих внесків, які сьогодні адвокати сплачують до Пенсійного фонду.

Незважаючи на те, що адвокатські об'єднання вважають неприбутковими організаціями, оподаткування адвокатської діяльності значно жорсткіше, ніж у підприємств. Ця обставина серед інших поставила адвокатів у вкрай не вигідне становище порівняно з підприємцями.

На сьогодні в Україні існують всі передумови для подальшого реформування інституту адвокатури. Проте перед нею постає й цілий ряд проблем. Це, зокрема, невідповідність

українського законодавства міжнародним стандартам у галузі надання кваліфікованої юридичної допомоги та організації діяльності адвокатури; відсутність механізму реалізації принципу рівності сторін у суді; недосконалість механізму надання юридичної допомоги; відсутність правового регулювання діяльності адвокатів на території інших держав; відсутність безперервної і цілісної системи підготовки та перепідготовки професійних кадрів адвокатури; наявність певної залежності адвокатських утворень від діяльності органів державної влади; нестача самостійного, корпоративного регулювання адвокатських утворень; відсутність реальної незалежності адвокатів.

5 липня у Києві відбувся I Міжнародний форум «Шляхи розвитку адвокатури України в європейському співтоваристві», організований за підтримки рад адвокатів регіонів України, інституцій Євросоюзу, органів адвокатського самоврядування країн-членів ЄС та СНД. Метою його проведення стало обговорення шляхів розвитку та інтеграції адвокатури України в професійне європейське співтовариство.

За підсумками форуму було прийнято резолюцію, в якій його учасники узагальнили свої пропозиції щодо невідкладних заходів з реалізації стратегії реформи адвокатури України, які зможуть забезпечити сприятливі умови для імплементації законодавства Європейського Союзу у вітчизняний законодавчий простір. Крім того, резолюцією закріплено ряд зобов'язань, що покладаються на Раду адвокатів України, яка у період між з'їздами виконує функції вищого органу адвокатського самоврядування, зокрема щодо забезпечення прозорості діяльності Ради і Національної асоціації адвокатів України, її підконтрольності та підзвітності адвокатському співтовариству.

Радою адвокатів України ухвалено рішення №96 «Про розгляд Резолюції I-го Міжнародного Форуму “Шляхи розвитку адвокатури України” від 05 липня 2014 року», яким визначено, що викладені в резолюції доручення Раді адвокатів України щодо забезпечення виконання ряду дій не відповідають встановленій компетенції Ради. Але ж саме резолюція форуму мала б стати дороговказом еволюційного розвитку адвокатури України. На засіданні Ради адвокатів України в Мукачеві було внесено проект рішення щодо підготовки стратегії розвитку адвокатури на період 2014–2020 рр., та рішення щодо цього питання, на жаль, не було прийнято.

В усьому демократичному світі ставлення держави, до адвокатури, її незалежність, самоврядність і професійна спроможність демонструє рівень реальної поваги до прав людини і верховенства права. Держави з розвинутою демократією зміцнюють адвокатуру, підносять її незалежність і професійний рівень, сприяють підвищенню її ролі в демократичному суспільстві. Адвокатура ж України стикається з низкою проблем: недосконалість нормативної бази, а також проблем, що стосуються соціального забезпечення адвокатів. Ці питання заважають ефективній діяльності адвокатури і вимагають невідкладного вирішення.

Вперше на світовому рівні фундаментальні засади правового захисту людини, її прав і основних свобод було викладено в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, прийнятому Організацією Об'єднаних Націй 19 грудня 1966 р.

Відображенням широкого міжнародного визнання ролі сучасної адвокатури стало, зокрема, те, що основні засади, які стосуються її соціального призначення, організації і діяльності, вперше дістали нормативне визначення і закріплення на світовому рівні. Йдеться про Основні положення про роль адвокатів, прийняті Восьмим Конгресом ООН по запобіганню злочинам, що відбувся у серпні 1990 р. в Нью-Йорку.

Основні положення про роль адвокатів є своєрідним міжнародно-правовим актом співтовариства, в якому містяться світові стандарти утворення й функціонування адвока-

тури. Його нормативну основу складають такі акти ООН, як Статут ООН, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Звід принципів захисту всіх осіб, які затримані або перебувають в умовах тюремного ув'язнення, Декларація про основні принципи юстиції для жертв злочину і перевищення влади. Основні положення цих документів повинні знайти своє відображення і у вітчизняних законодавчих та інших нормативних актах, зокрема Кодексі адвокатської етики.

На сьогоднішній день в Україні є чинним закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5.07.2012. Отже Україна робить стрімкі кроки до підвищення якості функціонування інституту адвокатури. Також слід наголосити, що прийняття даного закону свідчить про розвиток нашого законодавства, зокрема в галузі інституту адвокатури.

Слід відзначити, що існування незалежної адвокатури є невід'ємним елементом правової держави. Адже, лише при належному рівні адвокатури можуть справді реалізуватися права та свободи особи та громадянина. Отже, на шляху розвитку України як правової держави, потрібно акцентувати увагу на зміцненні інституту адвокатури, як ключового елементу в захисті прав і свобод людини і громадянина.

За нинішніх непростих умов, що склалися в державі, правова система привертає пильну увагу громадян, політиків та міжнародної спільноти, а тому її представники особливо гостро мають усвідомлювати відповідальність, в тому числі й моральну, і докладати максимум зусиль для наближення вітчизняного законодавства до європейського рівня і стандартів. Адвокатура має стати взірцем для всього суспільства. І незважаючи на те, що сьогодні забезпечені не всі умови для роботи адвокатів, але принциповість, професіоналізм, вірність ідеалам правди і справедливості, відповідальність за результати своєї діяльності, за долю кожної людини завжди були і залишаються незаперечними заповідями роботи адвокатів.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ремескова Ю. О.

**Редькович В. О.,**

студентка 5 курсу 6 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО СУДОВОГО ПРАВА**

Проблематика судового прецеденту завжди була й залишається предметом наукових дискусій. Нині відбувається переосмислення значення ролі прецеденту як джерела права в тих правових системах, доктрина яких раніше заперечувала саму можливість існування правових норм в іншій формі, крім офіційного нормативно-правового акту. На підтримку прецеденту зазвичай висувають такі аргументи: визначеність, здатність до саморозвитку, практичність, гнучкість й здатність до адаптації, ефективність для досягнення єдності судової практики, для забезпечення принципів рівності сторін та верховенства права; забезпечення балансу між стабільністю та динамікою права.

Комплексних наукових досліджень правової природи судового прецеденту на сьогодні в Україні немає, що зумовлює неоднозначність розуміння суті цього правового феномену та його ролі у системі права. У зв'язку з цим існує необхідність подальшого більш



глибокого вивчення закономірностей розвитку судового прецеденту та механізму його функціонування. Багато науковців звертаються до проблеми визначення ролі судового прецеденту в системі джерел судового права, серед яких слід виділити П. О. Гука, Н. А. Гураленко, О. В. Зайчука, К. Ю. Кармазіної, М. І. Козюбри, С. В. Лозовської, С. В. Маркіна, М. М. Марченка, С. П. Погребняка, Н. М. Оніщенко, Ю. Ю. Попова, О. А. Селіванова, О. Ф. Скакун, Н. В. Стецика, Г. О. Христової, Ю. С. Шемшученка, С. В. Шевчука.

Однією з характерних властивостей судового прецеденту є його здатність швидко пристосовуватися до динамічних змін матеріального світу. Разом з тим, досить важко інтегрувати правовий прецедент до існуючої системи, оскільки під час винесення рішення суд повинен ґрунтуватися не тільки на нормах закону, а й брати до уваги існуючу практику. Досить важко буде використовувати судовий прецедент як джерело права, оскільки наші юристи звикли здебільшого тлумачити норми права на свою користь, а не шукати та застосовувати потрібний прецедент.

У традиції загального права, де судовий прецедент відіграє домінуючу роль, існують механізми, які дозволяють судам уникати застосування неефективних прецедентів, які з тих чи інших причин неможливо скасувати. У вітчизняному праві судовий прецедент існує де факто, виходячи з положень всіх процесуальних кодексів (крім Кримінального), підставою для касаційного перегляду рішення є неоднакове застосування судами одного і того ж положення закону. Це підтверджує існування в Україні судового прецеденту та посилання на нього. Крім того, у судовій практиці юристи досить часто використовують судовий прецедент як доказ своєї правової позиції під час вирішення тієї чи іншої справи наприклад: роз'яснення та постанови пленумів, які стали доступними після впровадження єдиної системи судових рішень. Для доктрини прецеденту головне – це однакове вирішення не справи в цілому, а саме певного питання права, яке є істотним для винесення рішення по суті.

Сучасне законодавство України має значну кількість прогалин та суперечностей, що в багатьох випадках ускладнює, а інколи робить неможливим застосування тієї чи іншої норми права. Усунення правових недоліків на законодавчому рівні – процес досить складний та тривалий, а тому навіть за великого бажання законодавець просто неспроможний вчасно усувати прогалини та забезпечувати відповідність між станом суспільства та правовою системою. Водночас судова влада покликана захищати права та законні інтереси осіб та позбавлена права відмовити в здійсненні правосуддя з мотивів відсутності чи неповноти законодавства. За таких обставин зростає роль судової практики, яка вже на цьому етапі використовується юристами-практиками для обґрунтування необхідності вирішення спору в той чи інший спосіб. Законодавче закріплення судового прецеденту сприяло б більш швидкому та ефективному вирішенню спорів, кращому мотивуванню судових рішень, оскільки кожен суддя матиме основу вирішення конкретної справи, а отже, й чітке уявлення про можливість застосування тієї чи іншої норми права в певній категорії справ. Не слід забувати про індивідуальний та об'єктивний підхід судді до кожної окремої справи, який повинен мати місце й після законодавчого закріплення судового прецеденту. Що ж стосується надання судовому прецеденту статусу джерела права, то на сучасному етапі розвитку українського суспільства такі наміри могли б бути реальними за умови законодавчого закріплення за судами нормотворчої функції; створення чіткої процедури систематизації судових рішень, яка б сприяла швидкому «перевтіленню» судових рішень у судовий прецедент; застосування низки заходів, які б запобігали свавілля судової влади та штучному створенню незаконних прецедентів.

Фахівці, котрі заперечують ідею прецеденту, зазвичай обґрунтовують свою позицію тим, що суд є правозастосовним органом, а відтак може заповнювати прогалини шляхом застосування аналогії в законі та аналогії в праві, виходячи зі звичаїв та загальних принципів права. Формулювання «введення права судового прецеденту в Україні» є достатньо

суперечливим, адже в жодному законодавчому акті країн системи загального права не встановлено, що суди нижчого рівня мають обов'язково слідувати рішенням судів вищого рівня, а також, що останні зазвичай не повинні відступати від своїх попередніх рішень. Це правило, що має назву принцип *stare decisis*, є частиною загального права, а тому закріплене в судових прецедентах, а не в законах, і є результатом тривалої судової практики. Таким чином, прийняття спеціального закону, або внесення змін до процесуальних кодексів, які б зобов'язали українські суди нижчого рівня застосовувати рішення судів вищих інстанцій, а останніх – свої попередні рішення, не означало б, що в Україні «введено право судового прецеденту». Правильніше було б говорити лише про законодавче надання обов'язкової сили судовій практиці окремих судів. Утім доцільність такого кроку також не є однозначною. Як свідчить досвід інших країн системи цивільного права, де, як і в Україні, не існує судового прецеденту, забезпечення єдності судової практики не потребує жодного додаткового законодавчого забезпечення. Необхідність судам нижчого рівня слідувати позиціям, висловленим судами вищого рівня у важливих та принципових справах, що дозволяє, наприклад, тлумачити незрозуміле положення в кодексі чи законі, або встановити новий правовий принцип, який впливає з духу та цілей певного закону, але прямо не закріплений у ньому, є і так цілком логічною та передбачуваною. Судовий прецедент не може існувати поза рішенням суду. Через зовнішнє закріплення у тексті конкретного судового рішення проявляється його істотна ознака – формальна визначеність.

Мова йде про нормативний характер судового прецеденту, що полягає у вирішенні судом питання права через створення нового правила або через доповнення чи інтерпретацію норми права, що вже існує (назвемо їх умовно нормативними правоположеннями). Крім цього, нормативність судового прецеденту означає невичерпність дії судового рішення, що містить нормативне правоположення, його виконанням в рамках конкретної справи, у якій таке рішення було винесене. Судовий прецедент не припиняє діяти після завершення процедури виконавчого провадження, а може і повинен застосовуватись необмежену кількість разів до невизначеного кола осіб і ситуацій протягом необмеженого проміжку часу. Через нормативність виявляється головний зміст судового прецеденту, його призначення як соціального регулятора, тому цю ознаку можна назвати ключовою.

Слід зробити висновок, що судовий прецедент – є джерелом. Судовий прецедент має рекомендаційний або обов'язковий характер застосування, основною метою якого, на мою думку, є заповнення прогалін у законодавстві про кримінальну відповідальність, які склалися під час нормотворчості.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ковальова Я. О.

**Романчук І. Б.,**

студент 5 курсу 3 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РОЗУМНИЙ СТРОК СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ**

Останніми роками збільшується кількість звернень проти України до Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Найчастіше предметом розгляду ЄСПЛ є факт пору-

шення прав людини, передбачених ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., де закріплено: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».

З аналізу практики ЄСПЛ щодо тлумачення положення «розумний строк» вбачається, що строк, який можна визначити розумним, не може бути однаковим для всіх справ і було би неприродно встановлювати один строк у конкретному цифровому виразі для усіх випадків. Поняття розумного строку не має чіткого визначення, проте розумним строком слід вважати строк, який необхідний для вирішення справи у відповідності до вимог матеріального та процесуального права.

В поняття «розумний строк» розгляду справи, ЄСПЛ включає:

- складність справи;
- поведінку заявника;
- поведінку органів державної влади (насамперед суду);
- важливість справи для заявника.

У кримінальному провадженні враховується як період досудового розслідування, так і період судового розгляду і апеляційного провадження. При цьому перебіг строків у кримінальному провадженні починається з часу, коли особі повідомлено про підозру, або з моменту затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а закінчується у момент, коли вирок набрав законної сили або кримінальне провадження закрито в цілому чи щодо конкретної особи.

Згідно з п. 21 ст. 7 КПК України «Загальні засади кримінального провадження» передбачено загальну засаду кримінального провадження як «розумність строків», правова реалізація якої спрямована на захист сторін від затягування кримінального процесу. Ст. 28 КПК України «Розумні строки» визначає, що «під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті у розумні строки». Також зазначається, що «розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень». Але, об'єктивно необхідні строки будуть визначати слідчий, прокурор, слідчий суддя для кожного випадку окремо в залежності від слідчої ситуації. Так, в ч. 2 ст. 28 вказується, що «Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд». Незрозуміло, чому законодавець не включив у перелік суб'єктів, на яких покладається обов'язок забезпечення проведення досудового розслідування у розумні строки, інших суб'єктів, які ведуть процес: слідчого та оперативні підрозділи. Оскільки слідчий, відповідно до ч. 1 ст. 40 КПК України, несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій.

В листі ВСУ до голів апеляційних судів України від 25.01.2006 було визначено критерії оцінювання розумності строку для всіх категорій справ (кримінальних, цивільних, господарських адміністративних). Це – складність справи, поведінка заявника та поведінка органів державної влади (насамперед суду). Які стали основою визначення критеріїв розумності строків кримінального провадження ч. 3 ст. 28 КПК України.

Перебіг строків судового розгляду у цивільних справах починається з часу надходження позовної заяви до суду, а закінчується ухваленням остаточного рішення у справі, якщо воно не на користь особі (справа «Скопелліті проти Італії» від 23 листопада 1993 року),

або виконанням рішення, ухваленого на користь особи (справа «Папахелас проти Греції» від 25 березня 1999 року).

У ст. 157 ЦПК України зазначається, що суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів – одного місяця. У ст. 302 ЦПК України також використовується зазначене поняття: справа має бути призначена до розгляду у розумний строк, але не більше семи днів після закінчення дій підготовки справи до розгляду. Але який строк необхідно вважати розумним діючим ЦПК України не закріплено.

Підбиваючи підсумки, слід відзначити, що порушенням розумних строків розгляду справ про цивільні права та обов'язки може вважатися тривале невиконання судових рішень з вини державних органів, а також через несвоєчасне проведення судових експертиз.

Проблема оперативності розгляду судових справ у розумні строки є багатоаспектною, яка залежить не тільки від діяльності судді, а й самих учасників процесу. Вирішення цієї проблеми можливо не лише завдяки внесенню відповідних змін до законодавства, а й завдяки добросовісному виконанню сторонами своїх процесуальних обов'язків, які, безумовно, повинні забезпечуватись дієвим механізмом впливу. Частина цієї проблеми можливо вирішити в процесі вдосконалення законодавства щодо подолання завантаженості суддів, належного матеріально-технічного забезпечення, встановлення реальних строків розгляду судових справ, встановлення дієвого механізму застосування заходів примусу до осіб, що зловживають своїми процесуальними правами. Проблеми ж добросовісного виконання сторонами своїх процесуальних обов'язків є більше соціальними, ніж правовими, вирішення яких можливо в контексті підвищення загальної правосвідомості та в процесі розвитку самого суспільства.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Ковальова Я. О.

**Рудик В. Ю.,**

студент 5 курсу 9 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА З ДЕЯКИМИ КРАЇНАМИ ЄВРОПИ**

На шляху до євроінтеграції перед Україною постало питання реформування всіх сфер життя. Дотримання прав і свобод людини, забезпечення верховенства права, розширення механізмів демократії є основними принципами для інтеграційних процесів. У сучасних демократичних державах неодмінною складовою системи правового захисту особи, її прав і свобод є адвокатура.

Використовуючи порівняльно-правовий метод дослідження поставленої проблеми, хотілося б провести порівняння організації інституту адвокатури України з такими європейськими країнами, як Німеччина та Франція. Безумовно, для глибокого і повного дослідження можна б було зробити аналіз адвокатури інших європейських країн, проте поки що обмежує країнами романо-германської правової сім'ї.

Після здобуття незалежності в українському законодавстві зроблено перші кроки на шляху створення самостійної та незалежної адвокатури. Прийнятий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є підтвердженням тому. Крім того, окремі принципи організації та діяльності адвокатури викладено в цілій низці міжнародно-правових документів: Резолюції 78 (8) Комітету Міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 2 березня 1978 р., Рекомендації К (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам відносно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14 травня 1981 р.; Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятому в жовтні 1988 р.; Рекомендаціях К (2000) 21 Комітету Міністрів державам – учасникам Ради Європи про свободу здійснення професійних адвокатських обов’язків від 25 жовтня 2000 р.

Враховуючи наведені європейські та національні нормативні акти, станом на сьогодні ми маємо певною мірою визначені європейські та національні стандарти здійснення адвокатської діяльності, що є частиною національного законодавства.

Для початку порівняємо права й обов’язки адвокатів України, Франції, Німеччини. В Україні згідно зі статтями 46, 47 КПК України діють такі норми:

- захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу;

- одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п’яти захисників одного обвинуваченого;

- захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду;

- захисник зобов’язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого.

У Франції адвокат зобов’язаний додержуватися професійної таємниці це одночасно є і правом, і обов’язком. Адвокат не обмежений у листуванні з клієнтом, навіть якщо той перебуває під вартою. Адвокату забороняється розголошувати професійну таємницю, таємницю слідства, відомості, одержані від клієнта. Він не може бути радником, представником чи захисником більш ніж одного клієнта в одній справі.

У Німеччині Федеральний закон про адвокатуру регулює в окремому розділі права та обов’язки адвоката. Згідно з цим законом, адвокат зобов’язаний сумлінно виконувати свої професійні обов’язки. Він має бути гідним поваги і довіри, яких вимагає становище адвоката, і поза своєю професією.

Адвокат не може захищати інтереси клієнта, якого він обслуговує у зв’язку з постійними службовими чи іншими діловими відносинами.

Стосовно адвокатів, які допустили певні порушення правил професійної поведінки, застосовується спеціальне дисциплінарне провадження, яке здійснюється неупередженими дисциплінарними комісіями чи іншими спеціально створюваними органами. У кожній країні є свої особливості здійснення дисциплінарного провадження щодо адвокатів.

У Франції адвокат відповідає за дії, пов’язані з виконанням професійних обов’язків. Насамперед, це цивільно-правова відповідальність за неналежне виконання своїх обов’язків під час надання консультацій, підготовки документів, виконання будь-яких спеціальних дій, дозволених законом.

Можуть застосовуватися такі дисциплінарні стягнення: догана, тимчасове (до трьох років) усунення від роботи, виключення зі списків адвокатів.

У Німеччині для дисциплінарного провадження щодо адвокатів при кожній палаті адвокатів створено суди честі. Члени суду честі свої обов'язки виконують на громадських засадах. Контроль за судом честі здійснює управління юстиції землі. До адвокатів можуть застосовуватися такі стягнення: попередження, догана, штраф, заборона працювати представником або захисником у певних інстанціях правосуддя від одного до п'яти років, виключення з адвокатури.

В Україні дисциплінарне провадження щодо адвокатів здійснює дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Дисциплінарна палата розглядає скарги громадян, окремі ухвали суддів, постанови, подання слідчих органів, заяви адвокатських об'єднань, підприємств, установ, організацій на дії адвокатів, вирішує питання про притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності та розглядає порушені з цих питань справи.

Тепер спробуємо провести порівняльно-правову характеристику між європейськими країнами в руслі дотримання права на захист у кримінальному судочинстві, бо рівень демократизму в країні на мою думку можна точніше визначити по дотриманню прав і свобод людини в кримінальному процесі.

У більшості держав романо-германської системи права існує «територіальна юрисдикція» об'єднання адвокатів (Франція, Німеччина). Для романо-германського кримінального процесу характерна досить велика самостійність захисника від підзахисного, що є наслідком впливу римського права на систему права. Базуючись на цьому судженні, адвокату надається значна свобода у виборі засобів захисту довірителя та вироблення правової позиції в справі. Натомість в Україні ч. 4 ст. 46 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) проголошує, що захисник у кримінальному процесі користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим.

Слід звернути увагу на різкій відмінності від українського законодавства, які притаманні Німеччині та Франції. Так, закріплено принцип, згідно з яким до участі в кримінальному провадженні як захисник допускаються не тільки адвокати, але й близькі родичі або інші особи, до яких обвинувачений відчуває достатній рівень довіри для представлення його інтересів у суді.

Слід звернути увагу на ще один момент. Так, адвокат може представляти інтереси потерпілого в кримінальному процесі ФРН як у справах приватного, так і публічного обвинувачення. Потерпілий має право ознайомитися з матеріалами справи, але не безпосередньо, а тільки за допомогою адвоката. В Україні така процедура може бути вчинена й без адвоката. Адвокат залучається за бажанням. Однак якщо злочин учинений неповнолітнім, то участь законного представника є обов'язковою.

Аналізуючи зазначене та співставляючи із чинним законодавством нашої країни, слід відмітити, що, як правило, сам процес залучення захисника, заяв та розгляду клопотань тощо досить різняться, однак спільною рисою є саме право захисника чинити такі дії, що вже виступає гарантією дотримання основоположних прав і свобод людини та громадянина. Адвокатура в Україні поступово наближається до рівня європейських стандартів, при цьому корегування чинного законодавства є невід'ємною частиною таких зрушень.

Таким чином, адвокатура є ефективною правоохоронною інституцією лише у разі, якщо її діяльність підпорядкована певним принципам, виробленим світовою спільнотою і закріпленим у міжнародно-правових актах і актах національного законодавства. Світова спільнота виробила основоположні, фундаментальні засади щодо правового захисту лю-

дини, її прав та основних свобод. Нині інститут адвокатури знаходиться на етапі свого реформування. Саме зараз найбільш актуальним є вивчення досвіду європейської адвокатури та шляхи вирішення одноманітних питань. Проте питання перейняття досвіду європейських країн залишається відкритим. Наразі наша держава потребує реальної роботи з боку законодавця щодо імплементації законодавства до вимог права Європейського Союзу. Хоча говорячи про фундаментальні положення адвокатської діяльності в Україні, то в цілому вони відповідають основним положенням міжнародно-правових актів.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Дудченко О. Ю.

**Рудич Л. І.,**

студент 4 курсу 18 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗАСАДА НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРАТУРИ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ**

З-поміж інших державних структур засада незалежності та її практична реалізація мають чи не найважливіше значення саме для прокуратури (якщо не враховувати судової влади, для якої ця засада закріплена конституційному рівні, у ч. 1 ст. 129 Основного закону України). Засада незалежності тісно пов'язана з особливим правовим статусом прокуратури. Крім того, вона значною мірою обумовлена характером її завдань і функцій.

Розглядаючи цю засаду можна визначити два її аспекти – зовнішній і внутрішній. Законодавством, в більшій мірі, врегульовано зовнішній аспект цієї засади. Так, співробітники прокуратури здійснюють свої повноваження незалежно від будь-яких органів державної влади, посадових осіб, а також рішень громадських об'єднань чи їх органів. Працівники прокуратури не можуть належати до будь-яких політичних партій чи рухів. Прокурори не можуть входити до складу комісій, комітетів та інших колегіальних органів, утворюваних Радами або їх виконавчими органами.

Внутрішній аспект незалежності прокуратури пов'язаний з існуванням централізації в системі органів прокуратури. Тут мова йде про забезпечення незалежності власне самих працівників прокуратури від будь-якого впливу. Вони мають самостійно приймати рішення на основі власного внутрішнього переконання, що формується безпосередньо на досліджених обставинах справи та доказового матеріалу. Самостійність у прийнятті рішень характеризується можливістю прокурора в межах своєї компетенції розпоряджатися своїми повноваженнями.

Як зазначає І. Озерський, незалежність прокуратури України у здійсненні повноважень є визначальною засадою її діяльності, що цілком відповідає міжнародним стандартам. Прокурори здійснюють свої повноваження виключно на підставі додержання Конституції України та чинних на її території законів незалежно від будь-яких органів державної влади, посадових осіб, а також рішень політичних організацій, громадських об'єднань.

У Законі України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року № 1789-ХІІ (ст. 7) було встановлено гарантії незалежності прокуратури у здійсненні повноважень. До їх числа

належали, зокрема, заборона втручання органів державної влади і органів місцевого самоврядування, посадових осіб, засобів масової інформації, громадсько-політичних організацій (рухів) та їх представників в діяльність прокуратури щодо нагляду за додержанням законів або з розслідування діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення. Вплив у будь-якій формі на працівника прокуратури з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття неправомірного рішення тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Закон України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14 жовтня 2014 року (ст. 16) визнає, що незалежність прокурора забезпечується: 1) особливим порядком його призначення на посаду, звільнення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності; 2) порядком здійснення повноважень, визначеним процесуальними та іншими законами; 3) заборонами незаконного впливу, тиску чи втручання у здійснення повноважень прокурора; 4) установленим законом порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури; 5) належним матеріальним, соціальним та пенсійним забезпеченням прокурора; 6) функціонуванням органів прокурорського самоврядування; 7) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту.

У результаті аналізу двох наведених вище нормативно-правових актів можна дійти висновку, що у новому Законі України «Про прокуратуру» перелік гарантій незалежності працівників органів прокуратури є значно розширеним, що свідчить про тенденції до забезпечення зазначеної категорії працівників з метою сприяння виконанню ними покладених на них обов'язків у суворій відповідності до вимог закону та з дотриманням принципів об'єктивності та справедливості.

За твердженням С. В. Ківалова, незалежність органів прокуратури гарантується особливим порядком призначення на посаду Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів, порядком звільнення їх з посад, організаційною побудовою органів прокуратури, порядком їх фінансування, рівнем матеріального та соціального забезпечення працівників органів прокуратури України. У зв'язку з цим серед науковців з'явилась точка зору, що на законодавчому рівні необхідно наблизити статус прокурора до статусу суддів. Зважаючи на існуючі міжнародні стандарти забезпечення незалежності діяльності органів прокуратури, можна дійти висновку, що інтеграція прокуратури до судової гілки влади має зумовити поступове наближення правового статусу прокурора до статусу судді. Підтримуючи наведену точку зору, І. Озерський пропонує у разі віднесення прокуратури України до органів судової влади врахувати досвід більшості європейських країн та закріпити прокурорів за певними судами, надавши останнім незалежність від інших прокурорів.

Відзначаючи позитивну роль чинного законодавства щодо забезпечення незалежності прокурорів від незаконного впливу на них із боку інших органів, посадових осіб і громадських організацій, є потреба деякого вдосконалення.

Так, у статті 344 Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність за втручання в діяльність певної категорії осіб, які відповідно до закону визнаються державними діячами, з метою перешкодити виконанню ними службових обов'язків або добитися незаконних рішень. До таких осіб входять: Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або його представник, Голова Рахункової палати або члена Рахункової палати, Голова або член Центральної виборчої комісії тощо, але в цьому переліку відсутній Генеральний прокурор України. Проте стаття 346 Кримінального кодексу Укра-



їни вже згадує Генерального прокурора у числі державних та громадських діячів. Тому з метою впорядкування відповідальності за порушення принципу незалежності щодо Генерального прокурора України треба внести необхідні зміни до статті 344 Кримінального кодексу України, додавши його в перелік диспозиції статті як державного діяча.

Незалежна система правоохоронних органів – найважливіший елемент держави. Вона є гарантом здійснення якісних перетворень. Незалежність прокурорів – це невід’ємна складова самостійності цього правоохоронного органу. З цієї точки зору заходи організаційно-правового, соціально-правового та кадрового характеру, які спрямовані на забезпечення незалежності прокурорів як носіїв державної влади, є об’єктивно необхідними для суспільства. Високий соціальний статус прокурорів, престижність роботи, авторитет та забезпечення особистої безпеки – це основоположні моменти в забезпеченні реальності принципу незалежності.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Рябокін О. М.,**

студентка 5 курсу 7 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТУРИ**

Конституційне визначення адвокатури і її функцій надано у ст. 59 Конституції України: «Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура». І хоча у Конституції України правовий статус адвокатури, на жаль, не визначено, але з окреслених у ній завдань адвокатури можна дійти висновку, що адвокатура є одним із інститутів правової системи держави, який виконує завдання, без здійснення яких функціонування цієї системи неможливе.

Адвокатура є комплексним проявом як державного, так і суспільного інтересу, оскільки саме через адвокатуру і завдяки їй правова держава реалізує можливість забезпечення своїм громадянам їхніх прав і свобод. Діяльність адвокатів, з одного боку, має конституційно обумовлений державно значущий характер, а з другого, – адвокати повинні бути максимально незалежні від держави, щоб ефективно захищати громадян і юридичних осіб від різноманітного свавілля. Адвокатура – унікальне юридичне явище, єдина організація, яка виконує державну (публічно-правову) функцію і при цьому не є державним органом, а, навпаки, є незалежним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання своєї організації і діяльності (ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Місце адвокатури в суспільстві визначається через взаємодію адвокатури та держави. Перш за все воно обумовлено тим, що, з одного боку, адвокат може виступати і захисником посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представляти їх інтереси в судочинстві, а з другого – адвокатура може виступати і захисником

інтересів громадянського суспільства. Крім того, сутністю інституту адвокатури є те, що одночасно він є невід'ємною частиною судової системи, інституту держави. Незалежна судова система може бути створена лише за наявності дійсно незалежної адвокатури. Як слушно зауважує С. Прилуцький, саме адвокатура має бути надійною опорою судової влади та правосуддя.

Незважаючи на те, що адвокатура не належить до системи органів державної влади та місцевого самоврядування, завдання, покладені на неї, мають державне значення і відображають публічний інтерес суспільства. Суспільство, і навіть держава, на сторожі законних інтересів яких стоїть адвокатура і адвокати, які захищають громадян від порушення їх конституційних прав чиновниками, гостро потребує інституту адвокатури, що підтверджено ходом історії.

Якщо простежити еволюцію законодавства про адвокатуру майже за півтора століття її існування, можна констатувати ряд великих досягнень. До них слід віднести розширення рівня незалежності адвокатури від судової та виконавчої гілок влади, зміцнення правових гарантій професійної діяльності адвокатів, формування фінансових зобов'язань держави по відношенню до адвокатів, виконуючим «ходіння по справах бідних». Держава в цілому, як інститут суспільства, зацікавлена у своєму розвитку та потребує сильного інституту адвокатури для самозбереження. Таким чином, адвокатура є необхідним засобом порятунку держави від природних процесів внутрішнього розкладу. Держава потребує адвокатури, саме вона докладає зусиль, щоб адвокатура існувала.

Представництво адвокатом інтересів громадян у конституційному, кримінальному, адміністративному та цивільному судочинстві спрямоване не тільки на задоволення інтересів приватної особи, а й на забезпечення принципу змагальності судового процесу, досягнення істини, охорону прав громадян і, тим самим – на створення демократичної правової держави, проголошеної Конституцією України, що принципово як для суспільства, так і для держави. Захист прав людини і громадянина – набуває значення найважливішої публічної функції в державі, яка оголосила себе правовою. В Україні адвокатура не згадується як елемент громадянського суспільства, але як правозахисний інститут здатна, ефективно виконувати низку заходів, визначених у неї, зокрема реалізацію функцій громадського професійно-правового незалежного нагляду за відправленням правосуддя, діяльністю виконавчої влади у сфері забезпечення конституційних прав і свобод та участі у законотворчій діяльності.

У своїх працях Т. Варфоломеєва та С. Гончаренко стверджують, що адвокатура, не будучи складовою жодної з гілок державної влади відповідно до ст. 6 Конституції України, має відігравати роль «дружнього посередника» між державою та (або) іншими суб'єктами права у громадянському суспільстві.

Законодавство більшості країн Європейського Союзу по-різному визначає питання правового статусу адвокатури та її належність до громадянського суспільства. Так, місце адвокатури у правовій системі Литви визначається як незалежна частина правової системи держави (ст. 2 Закону про адвокатуру Литви). Адвокатура у Латвії є невід'ємною частиною правосуддя і думки цього органу повинні враховуватись усіма державними установами.

Адвокатура Естонії є публічно-правовою юридичною особою, професійним об'єднанням адвокатів, метою якої є надання юридичних послуг у приватних і публічних інтересах, а також захист професійних прав адвокатів (ст. 2 Закону про адвокатуру Естонії).

Значну увагу питанням правової регламентації статусу адвоката приділено у законодавстві Болгарії, в якому адвокатська діяльність порівняна до діяльності суддів і до того

ж адвокатам надано право ініціювати дисциплінарне переслідування порушників його професійних прав. Так, відповідно до Закону Болгарії про адвокатуру, адвокат користується рівною повагою з суддями, і з ним здійснюється така ж взаємодія, як між суддею та юрисдикційними, адміністративними та іншими органами країни.

Нормативними актами Сполучених Штатів Америки та Англії поняття та правовий статус адвокатури не визначається. В Англії доктринальне тлумачення її суті зводиться до того, що вона слугує зміцненню режиму «панування права», захисту прав людини. Законодавство Франції розглядає адвокатуру як ліберальну незалежну професію. Поняття адвокатури в Німеччині визначається Федеральним положенням про адвокатуру як незалежна організація у системі правосуддя, а адвокати як вільні підприємці.

Адвокатура є одним із важливих інститутів правової системи демократичної держави, що виконує завдання, без здійснення яких функціонування цієї системи є неможливим. У діяльності адвокатури існує сполучення приватного та суспільного інтересів – адвокатура України є публічно-правовим інститутом, який покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й всього суспільства в цілому, у чому й полягає його специфічна суть. І саме у цьому сенсі адвокатура та держава не можуть протистояти один одному, а їх взаємовідносини повинні бути партнерськими. Адвокатура має бути визначена як незалежний самоврядний правозахисний інститут демократичної держави.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Самсоненко А. В.,**

студент 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Одним із провідних завдань Міністерства юстиції України є реалізація законодавства з організації експертного забезпечення правосуддя, тому Мін'юстом приділяється значна увага вирішенню проблем законодавчого регулювання правового статусу суб'єктів судово-експертної діяльності, що має важливе практичне значення як для оптимізації процесуальних відносин, так і для забезпечення належної організації судово-експертної діяльності в цілому.

Правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності визначає Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 року. Метою його є забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки. Судово-експертна сфера працює за застарілими правилами і потребує адаптації до європейських норм та правил. Законодавча основа, на яку спирається галузь, фактично не змінювалася уже 20 років.

Протягом терміну дії зазначеного Закону Верховною Радою України прийнято та введено в дію Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, якими дещо уточнено процесуальний статус судового експерта та по-

рядок призначення судових експертиз, а також загальне місце та деякі особливості судової експертизи в системі здійснення доказування.

Змінюється і термінологічне визначення органів, які наділені правом призначення експертиз та розширено коло таких суб'єктів. Так, наприклад, законодавцем відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» встановлено, що правом призначення експертиз для вирішення питань, що виникають у процесі виконавчого провадження й потребують застосування спеціальних знань під час оцінки майна, наділено державного виконавця.

Важливим чинником, яким внесено принципово нові підходи в систему здійснення кримінального судочинства України є прийняття Кримінального процесуального кодексу України. Нові положення цього акту суттєво торкнулись усіх стадій кримінального провадження, у тому числі і поняття та порядку призначення і проведення судової експертизи.

Згідно з Цивільним процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України та Господарським процесуальним кодексом України, передбачена і можливість призначення додаткових, повторних, комісійних та комплексних експертиз. Попри це, в новому КПК України на відміну інших процесуальних законів, взагалі не визначено за таким процесуальним статусом експертиз.

Також, відповідно до змін у процесуальному законодавстві та з урахуванням сучасних тенденцій розвитку й адаптації законодавства до міжнародних норм розробниками пропонується визначити правовий статус судового експерта та керівника державної спеціалізованої експертної установи.

Особливістю державних спеціалізованих установ Мін'юсту є і здійснення ними наукової діяльності, яка спрямована на удосконалення правового регулювання судово-експертної діяльності, підвищення ефективності наукових досліджень в галузі судової експертизи, розробку найбільш досконалих методик і методів судової експертизи для максимального використання її можливостей при розслідуванні кримінальних справ, судовому розгляді кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних справ та справ про адміністративні правопорушення, підвищення рівня професійної підготовки судових експертів, зокрема, розробка основ їх професійного відбору, підвищення ефективності підготовки і перепідготовки експертів, а також забезпечення контролю і рівня професійної підготовленості співробітників судово-експертних установ а також відновлення і налагодження наукових зв'язків більш якісного рівня з інститутами та провідними судово-експертними центрами інших держав та участь судових експертів у міжнародних судово-експертних організаціях. З цією метою експертні установи Мін'юсту проводять пошукові дослідження, вивчають досягнення світової науки, теорію і практику судової експертизи України і зарубіжжя, а також проводять апробацію та впроваджують в експертну практику результати науково-дослідних робіт (методики проведення експертиз).

Пріоритетним напрямом розвитку на сучасному етапі вбачається вдосконалення регулювання судово-експертної діяльності на законодавчому рівні, з метою створення умов для належного та ефективного експертного забезпечення правосуддя. Необхідно оптимізувати організаційні форми керування державними судово-експертними установами й недержавними експертними структурами; встановити єдині термінологічні визначення понятійного апарату, що використовується у судово-експертній діяльності; забезпечити системний підхід до організації діяльності усіх суб'єктів цієї сфери; визначити правовий статус та межі повноважень суб'єктів судово-експертної діяльності; врегулювати питання матеріального та соціального забезпечення судових експертів; уніфікувати науково-мето-

дичну й інформаційну базу судово-експертних установ, організацію й координування науково-дослідницької роботи в галузі судової експертизи; удосконалити нормативно-правове регулювання судової експертизи та гармонізувати законодавство України із законодавством Європейського Союзу, а також активізувати обмін практичним досвідом між науково-дослідними установами судових експертиз.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юрєвич І. В.

**Святокум А. Ю.,**

студентка 4 курсу 16 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО СУДДІ**

Законодавець у новому КПК України посилив функцію судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, доручивши її виконання слідчому судді. Проте, так само новий КПК передбачив, що прокурор не просто виконує функцію стороннього нагляду, а виступає процесуальним керівником досудового розслідування. Таким чином, виникла необхідність у дослідженні взаємодії прокурора з слідчим суддею при виконанні деяких функцій.

Питання взаємодії досліджувалося багатьма науковцями, зокрема, А. В. Лапкін виділив 3 головні аспекти: функціональний, тобто на слідчого суддю покладаються функції судового контролю, на прокурора – прокурорського нагляду; процесуальний – взаємозв'язок прокурора і слідчого судді при вирішенні певних процесуальних питань; організаційний – співробітництво відповідних посадових осіб прокуратури і суду, наділених встановленою компетенцією, прокурора та слідчого судді.

Нас цікавлять два найпоширеніші моменти взаємодії прокурора з слідчим суддею, як от:

1. роль прокурора і слідчого судді при вирішенні клопотань, які надходять від органів досудового розслідування;
2. розгляд скарг слідчим суддею на дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та невтручання в цей розгляд безпосереднього керівника – прокурора.

Перш за все, наголосимо, що повноваження прокурора є набагато ширшими, ніж слідчого судді у кримінальному провадженні, адже прокурор повинен забезпечити не лише захист прав особи, а й швидке, повне та неупереджене розслідування та притягнення винного до відповідальності тощо.

Але на стадії вирішення певних клопотань, без їх задоволення слідчим суддею неможливо досягти тих цілей, які ставить перед собою прокурор. Тому, доцільно говорити про двояку роль слідчого судді та прокурора на даному етапі. Так, з одного боку діяльність слідчого судді по розгляду відповідного клопотання можна вважати перевіркою стадією прийняття відповідного рішення, а з іншого – засобом захисту прав особи при його прийнятті. Крім того, необхідно враховувати, що в особі слідчого судді судова влада від імені держави надає волевиявлення на обмеження конституційних прав особи, зокрема на свобо-

ду та особисту недоторканність, таємницю спілкування, не втручання в особисте життя та ін. Проте, враховуючи, що будь-якому розгляду слідчим суддею цього питання передуює попереднє його вирішення прокурором, і представник судової влади позбавлений ініціативи щодо визначення меж його вирішення, можна вести мову про виключну роль прокурора у всіх вказаних випадках здійснення попереднього судового контролю за якістю вчинення процесуальних дій: прокурор вирішує питання про внесення клопотання на розгляд слідчого судді, визначає межі його розгляду, підтримує клопотання перед слідчим суддею і наглядає за законністю виконання прийнятого слідчим суддею з цього питання рішення.

Якщо в частині вирішення клопотань слідчим суддею все зрозуміло, то невизначеність відзначається питання про неможливість прокурором розглядати скарги на незаконні рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора. Так, прокурор позбавлений обов'язку розглядати і вирішувати такі скарги, за винятком оскарження недотримання розумних строків відповідно до ст. 308 КПК України, а вирішення всіх інших скарг віднесено до компетенції слідчого судді та суду. Постало питання, як бути в тому разі, коли такі скарги надходять саме прокурору, адже сам так часто і трапляється, так як саме прокурор наглядає за діяльністю органів досудового розслідування.

Отже, щодо цього питання, вважаємо за необхідне оптимізувати повноваження прокурора та слідчого судді, законодавчо закріпивши їх розподіл. Пропонуємо, внести до КПК законодавчу конструкцію про те, що прокурор має право розглядати скарги на незаконні рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, крім скарг на незаконні рішення, дії чи бездіяльність прокурорів прокуратури. Сьогоднішня відсутність серед повноважень прокурора можливості розглядати запропоновані нами категорії скарг, не дає можливості оперативно відреагувати і усунути часті порушення закону. Варто визнати і той факт, що покладення на слідчого суддю всіх функцій по забезпеченню дотримання законних прав і інтересів особи ніяк не прискорює вирішення нагальних питань.

Саме тому існує негативна практика, коли відповідь на направлене клопотання прокурора до слідчого судді розглядається далеко поза межами засади розумності строків.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Селецька О. А.,**

студентка 4 курсу 17 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗАПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНИХ КРАЇН У СУДОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ**

Корупція представляє загрозу стратегічним, політичним і економічним інтересам багатьох країн світу. Як правило, її здійснення стає можливим в результаті недосконалих правових систем і правового регулювання, відсутності правозастосовної практики і неефективної міжвідомчої співпраці. Необхідно усунути фундаментальні причини корупції, створюючи мотивацію для тих людей, які готові служити Україні, щоб репутаційні, фінансові, матеріальні та інші ризики зробили б корупцію не вигідною.

Окремі аспекти запобігання та протидії корупції в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави розглядали такі науковці, як: Ф. В. Абрамов, С. М. Баранов-Мохорт, М. Ю. Бездольний, Г. С. Буряк, М. Д. Данчук, Д. І. Йосифович, М. І. Мельник, Е. С. Молдован, Є. В. Невмержицький, І. С. Нуруллаєв, Т. П. Попченко, О. Я. Прохоренко, С. С. Серьогін, М. І. Флейчук, В. П. Чабан та ін.

08.11.1990 року була прийнята Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності, в якій розглядалися як кримінально-правові, так і цивільно-правові аспекти міжнародного співробітництва по боротьбі з даним видом злочинів.

У листопаді 1996 року Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Програму дій по боротьбі з корупцією. В рамках даної Програми були підготовлені два документа: Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію (від 27.01.1999 року) та Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію (від 04.11.1999 року).

Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) 21.11.1997 року прийнята Конвенція про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних комерційних угодах.

У 1999 року була прийнята Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію. Вона містить положення про криміналізацію корупційних діянь, а також регламентує питання правової допомоги і видачі громадян.

Наступного року Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності закріпила ще багато важливих положень для боротьби з корупцією. Дана Конвенція містить заходи боротьби проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрям і протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї. Вона створює комплексну правову основу для практичної взаємодії правоохоронних органів різних держав у виявленні, попередженні, розслідуванні всіх злочинів, що представляють високу ступінь суспільної небезпеки і зачіпають інтереси двох і більше країн. Конвенція регламентує взаємну правову допомогу, а також видачу осіб, які вчинили злочин.

Ще одним важливим міжнародно-правовим документом стала Конвенція ООН проти корупції, яка була прийнята у 2003 році. В ній є повний комплекс заходів по боротьбі з корупцією: заходи щодо її попередження, зобов'язання про встановлення кримінальної відповідальності, в тому числі за підкуп і надання неправомірної вигоди, напрями міждержавної взаємодії. Результатом боротьби може стати не просто зменшення кількості корупційних злочинів, а й повернення з-за кордону втрачених через корупцію засобів. Конвенція зобов'язує повертати корупційні гроші країнам, з яких вони були вивезені. Конфіскація майна розглядається конвенцією в якості найважливішого інструменту попередження та боротьби з корупцією.

Приєднання до зазначених конвенцій має наслідки не тільки в частині міжнародних зобов'язань держави, але і у відношенні розвитку законодавства, в якому мають бути закріплені основні положення конвенцій. Повинна удосконалюватися судова практика: підвищення якості функціонування судової системи; забезпечення її незалежності; гуманізація правосуддя; забезпечення розумних строків розгляду справ у судах; безумовне виконання судових рішень, поліпшення підготовки та перепідготовки суддів і кандидатів у судді; створення системи відшкодування громадянам та юридичним особам шкоди, заподіяної порушенням права на судочинство та виконання судових рішень у розумні строки.

Вже зараз, готується законопроект, що дозволяє господарським судам приймати позови по Інтернету. За розрахунками фахівців, електронною поштою буде приходити

до сімдесяти відсотків позовів. У перспективі і суди загальної юрисдикції зможуть перейти до електронного правосуддя, але в будь-якому випадку ця послуга буде добровільною.

Конвенції ООН закладає стандарти комплексної протидії міжнародного співтовариства корупції, відкриває для держав можливості вдосконалення правових механізмів в боротьбі з нею, в тому числі через механізми міжнародної взаємодії. Головним напрямом антикорупційної діяльності держави є встановлення інформаційної прозорості процесу функціонування виконавчої, законодавчої, судової влади, правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування. У тих країнах, де люди мають повноцінну інформацію про діяльність влади, немає корупції, а держава дотримується законів, працює відповідально і ефективно на загальне благо. З іншого боку, саме закритість, приховування правди, монополія на інформацію є основна зброя бюрократії, за допомогою якої вона намагається нав'язати суспільству свою волю, залишаючись при цьому без контролю. Наслідком є її безвідповідальність, некомпетентність, корумпованість і недієздатність в служінні людям. Ось чому такі успішні країни, як Фінляндія, Данія, Ісландія, Нова Зеландія, де, за даними недержавної міжнародної організації по боротьбі з корупцією і дослідження рівня корупції по всьому світу Transparency International практично немає корупції.

Найбільш використовуваним у практиці міжнародних компаній є рейтинг корумпованості країн світу провідної антикорупційної міжнародної неурядової організації Transparency International. Він ґрунтується на визначенні Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, або CPI). Згідно з дослідженням недавніх років Індексу сприйняття корупції, рейтинг України за рівнем корумпованості залишився практично незмінним – 25 балів зі 100 можливих. Таким чином країна посіла 144 місце серед 177 держав, охоплених дослідженням. Україна стабільно залишається у групі «підвищеного ризику» разом з Камеруном, Іраном, Нігерією, Центральноафриканською Республікою та Папуа – Новою Гвінеєю.

Світовий досвід приходять до висновку: інформаційна прозорість – рушійна сила суспільства і влади. Вона не тільки впливає на зміну правил поведінки влади, підвищуючи її відповідальність і ефективність роботи на благо суспільства, а й сприяє якісним змінам самого суспільства. Сенса інформаційної прозорості діяльності влади полягає також у тому, що діяльність представників державної влади стає відкритою і доступною для громадського контролю. Таким чином, інформаційна прозорість стимулює нові суспільні відносини, сприяє модернізації України. Вона створює умови для відповідальної, компетентної і ефективної діяльності влади, зростання економіки, модернізації громадянського суспільства, а в кінцевому підсумку, для викорінення причин корупції.

Надзвичайно важливе значення має інформаційна прозорість для ефективної роботи судів. У нашій країні суд у багатьох випадках поки не став ні швидким, ні правим, ні справедливим. Підвищення рівня прозорості в діяльності судів дозволить багато в чому вирішити ці проблеми.

Втілення в реальність таких постулатів, з одного боку, створять якісно нові правові умови діяльності держави і суспільства, встановивши повсякденний громадський контроль над державними інститутами. З іншого боку – процес здійснення громадського контролю за допомогою прозорості діяльності влади модернізує саме громадянське суспільство.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.



**Сердюк Д. В.,**

студент 5 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРАВИЛА АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Основним вектором економічного і соціального розвитку України на теперішній час є курс на інтеграцію до Європейського Союзу, отримання статусу спочатку асоційованого, а в подальшому – повноправного членства в ЄС. Так, починаючи з моменту вступу до Ради Європи у 1996 р., підписання, а потім ратифікації Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у 1997 р. наша країна обрала курс на максимальне наближення свого законодавства до міжнародних стандартів європейських держав. Незалежний та дієвий інститут адвокатури є невід’ємною частиною демократичного суспільства, що керується верховенством права. Як незалежність судової системи, так і незалежність юридичної професії є основоположними для справедливого та ефективного здійснення правосуддя. Не аби яке значення, в цьому аспекті відіграє необхідність слідування високим етичним стандартам поведінки адвоката. Дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна передумова повноцінного функціонування адвокатури виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві.

У численних міжнародних актах закріплено обов’язок держави забезпечити правову основу для прийняття Правил адвокатської етики в країні. Зокрема, відповідно до Основних положень про роль адвокатів, прийнятих у серпні 1990 року VIII Конгресом ООН щодо запобігання злочинам, професійні асоціації адвокатів відіграють важливу роль у підтриманні професійних стандартів та етичних норм: «Кодекси професійної поведінки адвокатів мають розроблятися їх відповідними органами згідно із законодавством, що відповідає положенням національного права і звичаям, та визнаними міжнародними стандартами і нормами». Встановлено також, що дисциплінарне провадження має здійснюватися згідно з кодексом професійної поведінки та іншими визнаними стандартами та етичними нормами адвокатської професії. У Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 р. про свободу здійснення професійних адвокатських обов’язків також передбачають обов’язковість етичних правил для осіб, які займаються юридичним консультуванням населення.

Правову основу етичної діяльності становлять засади адвокатської етики, які прийняті як на міжнародному, зокрема європейському, так і на національному рівнях. Істотною ролью для України відіграє Загальний Кодекс для адвокатів країн Європейського співтовариства, прийнятий делегацією країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р., який визнаний моделлю для інтерпретації та застосування національних деонтологічних норм. В Кодексі підкреслено роль деонтологічних правил для забезпечення виконання адвокатурою її важливої й особливої ролі у суспільстві. В преамбулі до цих правил зазначено, що адвокат у демократичному суспільстві при виконанні своїх професійних обов’язків вступає в різноманітні відносини, що покладають на нього відповідальні обов’язки перед клієнтами, судом та іншими органами влади, адвокатською професією,

її окремими представниками, суспільством. Адвокатська професія стала суттєвою запорукою охорони прав людини у відносинах з державною владою в цілому. Це і формує особливі вимоги до існування чітких норм адвокатської етики, які відповідають загально-визнаним міжнародним стандартам та розглядається як необхідна передумова без якої неможливе формування довіри до адвокатів.

На сучасному етапі, в Україні є чинними «Правила адвокатської етики», які були затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 р. Відповідний документ покликаний не лише уніфікувати традиції й досвід в адвокатському співтоваристві, але й орієнтувати адвокатів при виконанні своїх різноманітних, а іноді й суперечливих професійних прав і обов'язків. Підкреслюючи суспільну важливість нових Правил як нормоутворюючого орієнтира соціальних і моральних цінностей нашого суспільства, доречно звернути увагу на існування й чинність «Правил адвокатської етики», які схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України від 1 жовтня 1999 р. і які лежали в основі Правил 2012 року.

Чинні Правила є більш прогресивними та відображають прагнення України привести національне законодавство у відповідність до вимог, що існують у Європейському Співтоваристві. Найбільш показовим є доповнення документа статтею 4 «Поширення Кодексу поведінки європейських адвокатів на адвокатів України при здійсненні ними адвокатської діяльності в інших країнах». Ці положення є новими для Правил, і їх слід вважати безумовно позитивним моментом, оскільки вони впроваджують принцип матеріальної взаємності як загально-визнаного у міжнародному приватному праві методу, що ґрунтується на встановленні дружніх і рівних відносин між відповідними державами. А в загальному розумінні поява такої новели підтверджує наявність поступових змін у законодавстві України на шляху євроінтеграції. Так, у відповідній статті зазначено, що при здійсненні адвокатами України адвокатської діяльності в інших країнах які входять до Європейського Союзу або Європейського співтовариства за умови членства Національної асоціації адвокатів України у Раді адвокатських асоціацій та правових товариств Європи на них також поширюватимуться вимоги Кодексу поведінки європейських адвокатів. При цьому адвокат України також має дотримуватись вимог Правил адвокатської етики України. У такому випадку співвідношення і кореляція цих різних джерел деонтологічних стандартів має здійснюватися за принципами закріпленими Кодексом поведінки європейських адвокатів. Якщо звернутись до вищезгаданого Кодексу можна деталізувати принцип дії етичних вимог. Так, відповідні правила повинні застосовуватися у сфері міжнародної діяльності адвоката, що здійснюється ним в рамках Європейського Співтовариства. При чому під поняттям «міжнародна діяльність» законодавець розуміє усі професійні контакти адвокатів країн Співтовариства, за винятком контактів, що здійснюються адвокатами однієї країни та професійну діяльність адвоката, яка здійснюється ним в іншій країні незалежно від його фізичного перебування.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI дотримання Правил адвокатської етики є одним з основних професійних обов'язків адвоката, при чому у разі порушення вимог Правил або Кодексу поведінки європейських адвокатів адвокат як іноземної держави, який здійснює адвокатську діяльність в Україні, так і вітчизняні юристи можуть бути притягнені до дисциплінарної відповідальності відповідно до Закону України.

Отже, дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна передумова повноцінного функ-

ціонування адвокатури виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві. Адвокат посідає окреме особливе місце серед інших юридичних професій, адже він виконує унікальну та універсальну функцію у суспільстві – захищає права та свободи громадян.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Сидорчук О. В.,**

студентка 5 курсу 4 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДОПИТ АДВОКАТА ЯК СВДКА**

Допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про обставини, що підлягають встановленню (доказуванню) у кримінальній справі. При цьому слід пам'ятати, що отримання інформації має свої особливості, що визначаються процесуальним становищем допитуваного, зайнятою ним позицією, зацікавленістю у результатах справи, індивідуальними особливостями особи та деякими іншими обставинами. Допит є чи не найважливішим процесуальним засобом, за допомогою якого забезпечується встановлення істини у справі. Недотримання процесуальних правил проведення допиту є порушенням закону і тягне за собою недійсність проведеної дії та недопустимість отриманих показань як джерела доказів.

Сьогодні держава закріплює обов'язок свідка дати правдиві показання про відомі йому обставини справи і встановлює кримінальну відповідальність за невиконання цього обов'язку у формі відмови від давання показань або завідомо неправдиве показання (ст. ст. 384, 385 КК України). У юридичній літературі та правозастосовній діяльності широко використовують термін «свідоцький імунітет», який, у свою чергу, у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України не закріплений. Це означає безумовне (абсолютне) чи умовне (відносне) звільнення перелічених у законі груп фізичних осіб від обов'язку давати показання про відомі їм обставини кримінальної справи. Серед таких виділяють: а) осіб, яких заборонено допитувати як свідків; б) осіб, які вправі відмовитися давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом.

Згідно із п. 2 ч. 2 ст. 65 КПК України, не можуть бути допитані як свідки адвокати про відомості, які становлять адвокатську таємницю, тобто вони не мають права розголошувати будь-які відомості, повідомлені довірительом у зв'язку з наданням юридичної допомоги без згоди довірителя, чи будь-які інші відомості, пов'язані з наданням адвокатом юридичної допомоги своїм клієнтам. Адвокат зв'язаний зобов'язанням перед довірительом не тільки в період надання йому юридичної допомоги, але і при зверненні до нього за такою допомогою, навіть, якщо вона не була ним надана, і після завершення роботи у конкретній справі. Отже, маються на увазі усі обставини, які стали відомі

адвокату у зв'язку із зверненням до нього за юридичною допомогою або у зв'язку з її наданням.

Адвокат, зайнявши позицію свідка, неминуче повинен зробити вибір між громадянським обов'язком і професійною етикою, що є неприпустимим і все одно призведе до того, що його стан залишиться двозначним, а свідчення – сумнівними. Адвокат виступає у ролі зацікавленої особи і не надасть належну об'єктивну оцінку обставинам справи та поведінці підсудного, адже не вправі допускати висловлювання і діяти всупереч волі довірителя. У будь-якому випадку адвокат може прикинутися, що відповідь на поставлене запитання тягне розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю. Він не може назвати навіть прізвище особи, яка звернулася до нього за юридичною допомогою, бо і це може бути використано проти інтересів цієї особи. Така правова позиція гарантує впевненість кожному громадянину у тому, що інформація про його приватне життя, ввірена адвокату, буде використана з метою його власного захисту і ніяк не всупереч його волі чи свідченням проти нього.

Закон суттєво обмежує можливість вторгнення оперативних служб та слідчих органів у діяльність адвоката та наказує проводити оперативно-розшукові заходи та слідчі дії, що ставлять під загрозу збереження адвокатської таємниці (наприклад, прослуховування телефонних та інших розмов адвоката, обстеження приміщення, де надається юридична допомога) тільки на підставі судового рішення.

Треба згадати, що у період чинності Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року спостерігались випадки, коли органи досудового слідства, так би мовити, «заманювали» адвокатів на допит у ролі свідків, а потім «випроваджували із процесу», спираючись на одну із обставин, які виключають участь адвоката у справі, а саме на те, що захисником не може бути особа, яка відповідно до цього Кодексу є свідком і у зв'язку з цим допитувалась або підлягає допиту як свідок. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року не передбачив ці норми і зазначив чіткий перелік обмежень, обставин виключення участі у кримінальному провадженні захисника і підстав для його відводу, де відсутня будь-яка вказівка на статус свідка.

Незважаючи на все це, сьогодні слідчі ще погрожують адвокатам застосуванням до них приводу у разі нез'явлення на допит, що є незаконним, оскільки не стосується осіб, які за цим Кодексом не можуть бути допитані як свідки.

Ще однією особливістю є твердження про те, що захисник, без наслідків відводу для себе, може бути допитаний у цьому ж кримінальному провадженні як свідок, але не з приводу обставин, які стали відомі йому під час здійснення функцій захисника, а в силу його професії. Тобто, особа, яка має свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та була очевидцем події, яка відбулася за участю його майбутнього підзахисного, при здійсненні захисту такого підзахисного має право заявити клопотання про допит себе як свідка (з приводу обставин події), а також клопотання про одночасний допит себе та свого підзахисного.

Останнім часом у судовій практиці намітилась певна тенденція до використання адвокатів у якості джерел доказової інформації. Враховуючи виняткову важливість цього питання, корисно проаналізувати певні положення зарубіжних країн.

Традиції англійської адвокатури передбачають зобов'язання соліситора не розголошувати свідчення свого клієнта. Цей обов'язок є настільки безумовним, що його додержання поширюється на випадки зізнань останнього у вчиненому злочині, а це свідчить, що обов'язок соліситора щодо свого підзахисного домінує над громадським обов'язком. Баристер, у свою чергу, не повинен вводити суд в оману, умисно приховувати від суду

істотні для справи факти, робити будь-які заяви про факти зізнання, які йому довірив клієнт, і повинен зберігати професійну таємницю.

У Франції адвокат зобов'язаний додержуватись професійної таємниці, що одночасно є і правом, і обов'язком, не має права розголошувати професійну таємницю, таємницю слідства, відомості, одержані від клієнта.

Таким чином, адвокат – це юрист, здатний законно захищати нас від закону, а хороший адвокат – це той, хто зможе довести навіть те, що у цьому конкретному випадку закон всесвітнього тяжіння сили не має.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Сиромятнікова А. І.,**

студентка 1 курсу 9 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ ЗАДЛЯ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ НЕОДНОЗНАЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЗАКОНІВ УКРАЇНИ**

Нова Конституція України втілила кращі досягнення вітчизняної та світової конституційної науки та практики державного будівництва, відобразила ментальність, волю та прагнення Українського народу реалізувати своє право на самовизначення. Водночас в історії нашої країни ми вперше зіткнулися з Конституцією, яка викликала стільки нарікань. З цього «випливають» багато суперечностей між громадянами України та невдоволення здійсненням конституційного судочинства на належному рівні.

Відповідно до чинного законодавства України неоднозначне застосування судами Конституції України і законів України є підставою для звернення до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення зазначених актів. Неоднозначність у застосуванні положень закону нерозривно пов'язана з предметом правозастосування – одна й та сама норма (її положення) одного і того самого закону. Так, в одному з судових актів Конституційний Суд України, зазначивши, що автори конституційного звернення посилаються на рішення судів з двох різних питань, встановив: «Розглядаючи питання, суди використовували різні норми права, що виключає можливість їх неоднозначного застосування». В іншій справі відсутність неоднозначного застосування положень законів та належного обґрунтування необхідності в їх офіційному тлумаченні була зумовлена тим, що в одних випадках при вирішенні питань про перерахунок пенсій військових пенсіонерів суди керувалися нормами законів, а в інших – нормами підзаконних актів – постанов Кабінету Міністрів України. Особливість Основного Закону України як предмета правозастосування полягає в тому, що порушення питання про неоднозначне застосування одночасно «декількох статей Конституції України є правомірним лише у тому разі, коли ці статті нерозривно пов'язані між собою і мають спільний предмет правового регулювання».

Тягар обґрунтування того, в чому саме полягає неоднозначне застосування судами загальної юрисдикції положень норми закону, а також надання відповідних документальних підтверджень лежить на особі, яка звертається до органу конституційної юрисдикції: вона має навести «конкретні факти і обставини неоднозначного застосування». Надзвичайно важливо, щоб матеріали конституційного звернення містили підтвердження того, що суди ухвалили рішення не лише у справах одного і того самого виду правовідносин, а й за однакових юридично значимих обставин. У іншому випадку це не вважатиметься неоднозначним застосуванням відповідного положення закону, як і тоді, коли суди розглядають «нетотожні за предметом спори та позовні заяви», внаслідок чого керуються «різними правовими нормами» і приймають «відповідно різні за змістом рішення, ухвали», або коли «відмінність у результатах розгляду справ зумовлена різними обставинами у цих справах».

Будемо відвертими: сьогодні немає підстав говорити, що Конституція України занадто не досконала, містить прогалини, закріплює половинчасті рішення, хоча не всі положення та інститути вписані так, як хотілося б. Якщо якийсь положення Основного Закону України реалізується все ж таки неналежним чином, то винні у цьому суб'єкти і учасники конституційно-правових відносин.

Найбільш ефективним шляхом удосконалення конституційно-правового регулювання щодо вирішення спорів з неоднозначності застосування положень Конституції України судами загальної юрисдикції та порушення конституційних прав та свобод людини є введення інституту конституційної скарги.

У процесі становлення та розвитку конституційного судочинства України не раз виникали тривалі дискусії щодо запровадження інституту конституційної скарги як одного з найефективніших юридичних засобів захисту фундаментальних прав і свобод особи, втілення конституційних цінностей у національному правопорядку на основі світового досвіду запровадження цього конституційно-правового інституту, відомого багатьом країнам усього світу.

Сутність конституційної скарги за всієї різноманітності її моделей зводиться до визнання громадянами права звертатися до органів конституційної юрисдикції з письмовою заявою про перевірку конституційності законів та інших правових актів, які порушують гарантовані конституцією права і свободи. Передусім слід дослухатися до поради О. Люхтерхандта (керівник з дослідження східноєвропейського права Юридичного факультету Гамбурзького університету), який вказує, що рішення про запровадження такої скарги має ухвалюватися з урахуванням достовірних відомостей про її можливі різновиди.

Модель повної конституційної скарги охоплює конституційною юрисдикцією ширший спектр порушень конституційних прав людини з боку державних органів. Однак призначення Конституційного Суду України полягає передусім у захисті «об'єктивного конституційного ладу» від результатів неконституційної нормотворчості вищих органів державної влади, а не відновленні прав, порушених у процесі правозастосування. Він не має стати верховною судовою інстанцією в системі національного судочинства, що суперечитиме його конституційному статусу та завданням як єдиного органу конституційної юрисдикції, що гарантує верховенство Конституції на всій території України.

За умови наявності інституту повної конституційної скарги необхідно зазначити очевидність переважаності конституційного суду. З одного боку, потік конституційних скарг у конкретних справах громадян забезпечує широку можливість правового захисту у випадках порушення прав людини правозастосовними актами. З другого боку, переважаність конституційного суду може в результаті знизити ефективність його діяльності та

перешкоджати виконанню ним функцій захисту прав і свобод осіб. Такої самої думки й В. Скоромеха, який вказує, що під час запровадження інституту конституційної скарги в Україні треба зважати на «пропускну» можливість Конституційного Суду України, що вже сьогодні сповільнює розгляд того потоку конституційних скарг, який неминуче на нього обрушиться і на практиці може спричинити порушення прав і свобод людини.

Отже, сьогодні інститут конституційної скарги слід поширювати лише на випадки, коли особа вичерпала всі можливості відновити свої права в судах загальної юрисдикції, адміністративних та правоохоронних органів, якщо ухвалені ними рішення є остаточними і не підлягають оскарженню в судовому порядку. Це дасть змогу запобігти випадкам неконституційного застосування судами через його некоректне тлумачення або зловживання правом.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що модель конституційної скарги має передбачати право громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб після вичерпання всіх національних засобів правового захисту подати скаргу до Конституційного Суду України щодо конституційності законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим тоді, коли застосування цих актів у конкретній справі призвело до порушення закріплених у Конституції України прав і свобод скаржників.

Зрозуміло, що запропонована модель конституційної скарги має стати платформою для широкої фахової дискусії. Адже запровадження інституту конституційної скарги потребуватиме змін та доповнень до чинної Конституції України, а також закону України «Про Конституційний Суд України», відповідних положень кодексів та інших законів України, Регламенту Конституційного Суду України.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Шандула О. О.

**Скарлат О. Ю.,**

студент 4 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДЕПАРТАМЕНТ З ПИТАНЬ ЛЮСТРАЦІЇ ПРИ МІНІСТЕРСТВІ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ЙОГО РОБОТИ**

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про очищення влади» очищення влади (люстрація) є встановленою законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Люстрація здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи, спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підриг основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини. Люстрація повинна здійснюватись на принципах верховенства права, законності, відкритості, прозорості та публічності, презумпції невинуватості, індивідуальної відповідальності

ті. Кожному гарантується право на захист. Але деякі положення закону не відповідають цим основоположним принципам. В законі вказано повний перелік посад, щодо яких здійснюються заходи з очищення влади. Люстрація відбувається у відповідності до критеріїв здійснення очищення влади, що також перелічені у законі. Органом, уповноваженим на забезпечення проведення перевірки є Міністерство юстиції України. При Міністерстві юстиції України створено Департамент з питань люстрації. На нього покладено завдання забезпечити ефективного виконання завдань та здійснення повноважень Міністерства під час формування і реалізації державної політики з питань очищення влади. Департамент повинен сприяти здійсненню процесу очищення влади та відновлення довіри до державних органів та органів місцевого самоврядування. Департамент забезпечує здійснення заходів щодо співпраці Міністерства з державними органами, Громадською радою з питань люстрації при Міністерстві, громадськістю та іншими інститутами громадянського суспільства з питань очищення влади (люстрації). Департамент уповноважений проводити перевірки посадовців та кандидатів на зайняття посад згідно з Законом. Також зобов'язаний формувати та вести Єдиний державний реєстр осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади». Основним завдання даного органу виконавчої влади є сприяння недопущенню до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи, спрямовані на узурпацію влади, підриг основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини. Закон України «Про очищення влади» прийнятий Верховною Радою України 16 вересня 2014 року, що визначає засади проведення перевірки департаментом державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування і встановлює заборону обіймати державні посади протягом 5 та 10 років певним групам фізичних осіб. Цей закон неодноразово приймав на свій рахунок критику. Так, наприклад, Венеціанська комісія на запит ПАРЕ провела розгляд Закону з точки зору його відповідності стандартам європейського права. Президент Венеціанської комісії Джанні Букіккіо повідомив, що ВК вважає Закон «вельми поганим» і не повністю відповідним українській Конституції, а також європейським стандартам в цій сфері. Комісія наголошує, що виконавча влада не може втручатися в роботу судової гілки, а тому люстраційний департамент повинен бути відокремленим від Міністерства юстиції. Щодо покращення поточного Закону «Про очищення влади» і роботи Департаменту з питань люстрації Венеціанська комісія радить застосовувати люстрацію тільки до тих посад, які дійсно можуть становити значну загрозу для прав людини та демократії, а перелік посад, які підлягають люстрації, має бути переглянутий. Вина має бути доведена в кожному окремому випадку, і не може презюмуватися лише на підставі приналежності до категорії державних посад. Відповідальність за проведення процесу люстрації необхідно забрати від Міністерства юстиції та передати спеціально створеному незалежному органу. Також слід додати, що досі не створений орган, який би проводив перевірку реалізації Закону «Про очищення влади», тому головне завдання – шукати ресурси та вдосконалити систему створення люстраційного органу. Експерти Головного науково-експертного управління України негативно ставляться до деяких норм закону про очищення влади. У їхньому висновку вказано, що замість посилення чи запровадження ефективних механізмів вилучення із влади осіб, що її дискредитували, законопроект пропонує дублювання вже передбачених законодавством перевірок, які на практиці продемонстрували свою неефективність.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.



**Скідан Н. В.,**

студент 1 курсу 5 групи Інституту підготовки слідчих кадрів для органів МВС України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Реформування судової системи нашої держави вимагає корінних змін у знаходиться у тяжкому становищі. Суспільство з надією дивиться у майбутнє й очікує від влади рішучих кроків, професіоналізму, відповідальності та швидких змін на краще в усіх сферах суспільного життя. Право людини на судовий захист – основоположне, конституційне право. І саме на державі лежить обов'язок забезпечити своїм громадянам ефективний засіб юридичного захисту та право на справедливий суд згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Українське суспільство вимагає ефективного, доступного, прозорого та сучасного судочинства. Такі прагнення безумовно вимагають змін і розвитку судової системи, її реформування.

Недовіра громадськості до судової влади посідає одне із перших місць, що вимагає термінових якісних змін в організації судової влади.

За даними соціологічних досліджень, зокрема «Барометра Світової Корупції» від Transparency International та Gallup International Association, найкорумпованішою сферою 66% українців вважають судову владу. Подібні результати продемонстрували результати дослідження, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова: 47% опитуваних вважають, що у судовій владі корупцією охоплено все. За даними Світового Індексу Правосуддя станом на 14.10.2014 р., Україна у сфері «відсутність корупції» в судовій системі зайняла 94 місце з 99 проаналізованих країн.

Ефективності судової системи не сприяє і те, що близько 70% рішень судів в Україні не виконуються.

Також звертається увага на недостатню комунікацію з боку судових органів, яка призводить до того, що суспільний запит на інформацію задовольняється переважно в негативному контексті. Так, за результатами соціопитування фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, цілком довіряють українським судам лише 0,7% громадян України. Разом з тим, за даними Research & Branding Group, з тих громадян України, які мали справи в українських судах, 40% довіряють судам і судовій системі.

У відкритому листі Ради суддів України від 6 лютого 2015 року йдеться про те, що судова система, суди і судді перебувають під шквалом нищівної критики. Набирає поширення публічне коментування ухвалених судами рішень у вкрай негативному світлі. Цим підтримується емоційна напруга населення та все частіше викликається агресія, спрямована на суддів.

Ще однією проблемою є незалежність та самостійність суддів. Згідно зі ст. 126 Конституції України: «Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється».

Самостійність судової системи закріплена у ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України, забезпечуючи при цьому верховенство права.

Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдання шкоди авторитету суддів чи впливу на безсторонність суду забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Спираючись на Рішення Конституційного Суду України у справах № 1–8/2011 і № 1–1/2004, тиск на суд можна визначити як будь-які дії щодо суддів незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, громадян та їх об'єднань, юридичних осіб з метою перешкодити виконанню судьями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

Кримінальна відповідальність за тиск на суддів конкретизована в розділі XVIII КК України. Це, зокрема, статті 376 (Втручання в діяльність судових органів), ст. 377 (Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного), ст. 378 (Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного), ст. 379 (Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя).

З антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки, прийнятої 14.10.2014:

«Однією з основних причин руйнування судової влади є невдало реалізована у 2010 році судова реформа: прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» негативно вплинуло на органи суддівського самоврядування – вони стали повністю залежними від політичної влади. Політичні принципи формування Вищої ради юстиції та нечітко сформульовані підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності призвели до того, що судді фактично втратили гарантії незалежності своєї діяльності. Механізм добору суддів характеризувався зловживаннями з боку органів, відповідальних за цю процедуру».

Як зазначив М. Жернаков: «Суспільство розчароване у судовій владі та підхльоснуте демонізацією судів у ЗМІ... прагне якщо не смертного вироку, то точно тотальної люстрації та звільнення для всіх без винятку суддів. На такі очікування радо реагують політики... Якщо подивитися на ті судові справи, які викликають найбільший суспільний резонанс... можна помітити, що всі вони мають політичне забарвлення. Головною проблемою в судовій системі є залежність суддів і судів від політичної влади. За виразом одного з колег, «не будеш тут флюгером, коли дме так, що аж здуває».

Не може турбувати і низький рівень захищеності суддів та їх родин. Так, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» сьогодні суддя в Україні поставлений в нерівні умови поряд з рівнозначними йому посадовцями. Призначені на посаду прокурор, начальники в міліції, СБУ, в держадміністраціях мають право на повноцінну квартиру. Але суддя має право лише на службове житло. Суддя не має права на преміальні, на тринадцяту зарплату, на якусь пільгу при оплаті путівки в санаторій, яку мають державні службовці, тощо. Засоби захисту – лише за власний кошт. На оздоровлення суддя також допомоги не отримує. Зарплата судді складається із посадового окладу і доплати за вислугу років. Оскільки в судовій системі більшість – молоді судді, на пристойну доплату за вислугу років вони можуть розраховувати лише через десятиліття. На відміну від інших державних посадовців будь-які заохочення судьям також заборонені.

Низькій якості судової влади сприяє недостатня підготовка суддівських кадрів та небаліст в роботі.

На жаль, в Україні посада судді не вважається омріяною вершиною кар'єри будь-якого юриста. Важко мріяти про занедбаний суд, де платять мало, а вимагають багато, який по-

стійно шельмують, у якому не можна бути самим собою, де немає заохочень, а превалює лише покарання.

Не менш важливо й те, що посади у судовій сфері можуть займати люди, які дали хабар за це місце. Тобто корумпованість не дає можливості гідним громадянам та сумлінним працівникам обіймати посаду за покликанням, а надає її недостатньо освіченим людям, що не здатні плідно працювати на благо українського суспільства.

На якість судочинства значним чином впливає надзвичайна перевантаженість суддів. Кількість суддів та працівників суду постійно збільшується. Але навантаження на суддів не зменшується. Приміщення судів залишаються ті самі. Люди – майже на головах одне в одного. В нашій країні гіперболізоване уявлення про право на суд. Показовими у цьому плані є такі цифри. У Сполучених Штатах Америки на 310 млн населення – 3,5 млн судових справ, із яких значну частину розглядають за спрощеним порядком. У нас на 45 млн населення, із яких 6–7 млн постійно за кордоном – 8,5 млн судових справ. Однією з причин цього явища є конституційна норма про те, що «під юрисдикцію суду підпадають усі правовідносини, що виникають у державі». Звісно, всі. Але у розумних межах. Не можна тягнути до суду все те, що можна вирішити в інший спосіб, в інших структурах влади, де немає конфлікту.

Необхідно провести судову реформу, яка дасть можливість панувати праву в Україні, покращити стан життя як працівникам цієї сфери, так і суспільству в цілому. Ці проблеми можна вирішити таким чином: 1) підвищити авторитет працівників судової системи серед громадськості за допомогою ЗМІ та прозорості самої системи; 2) зробити жорсткіше законодавство щодо самих суддів для подолання корупції; 3) створити додаткові органи, що будуть контролювати та перевіряти сумлінне виконання суддями своїх обов'язків; 4) ввести зміни у законодавство щодо їхньої соціальної захищеності, підвищення заробітної платні та надання деяких привілеїв та заохочень; провести переатестацію усіх працівників цієї сфери та залишити лише гідних; 5) створити систему мирових судів, які розглядали б у спрощеному порядку так звані дрібні справи.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Шандула О. О.

**Скоморівська М. Б.,**

студентка 5 курсу 5 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **УЧАСТЬ АДВОКАТА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Конституція України гарантує кожному право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Однією з найефективніших міжнародних судових установ, до яких мають право звертатися громадяни України, є Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого визнана нашою державою.

Захист прав людини в Європейському суді з прав людини з кожним роком стає більш поширеним в українській адвокатській практиці. На даний час значна кількість громадян України, Росії, а також інших країн СНД звертаються за захистом своїх прав і свобод у міжнародні інстанції, найбільш ефективною з яких виступає Європейський суд з прав людини. У зв'язку з цим, набуває все більшої актуальності вивчення теорії і практики застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також питань, пов'язаних з участю українських адвокатів у Європейському суді.

Відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейський суд з прав людини має таку юрисдикцію:

1) приймає від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви про порушення однією з Високих Договірних Сторін (держав – членів Ради Європи) її прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї;

2) розглядає спори між державами – членами Ради Європи з приводу порушень положень Конвенції.

Згідно з п. 1 статті 35 Конвенції, Суд приймає заяви до розгляду лише після того, як були використані всі внутрішні засоби юридичного захисту, і лише протягом шести місяців з дати винесення остаточного рішення. Надзвичайно важливо, щоб перед зверненням до Суду особа використала всі засоби судового захисту в державі, проти якої спрямована заява, які могли б привести до усунення порушення, що є предметом оскарження; у протилежному випадку особа має довести, що такі засоби захисту є неефективними.

Європейський суд з прав людини висуває певні вимоги до адвоката, який здійснює представництво в міжнародному суді. Представництво заявника може здійснюватися або професійним адвокатом, який має дозвіл займатися адвокатською діяльністю в будь-якій із Договірних Сторін і проживає на території однієї з них, або іншою особою (наприклад, близьким родичем), затвердженою головою палати суду. Зокрема, 24 листопада 2011 року Європейський суд з прав людини оприлюднив рішення у справі «Загородній проти України», яким встановлено, що недопуск в кримінальному процесі як захисника підсудного «фахівця в галузі права», який не має адвокатського свідоцтва, є порушенням права на справедливий суд, передбаченого пунктами 1 і 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому, суд наголосив, що така ситуація є несумісною із принципом правової певності, що, в свою чергу, є складовою принципу верховенства права.

Адвокат, що представляє в Європейському суді справу заявника повинен достатньо володіти однією з офіційних мов Європейського суду – англійською або французькою і мати право на зайняття адвокатською діяльністю на території однієї з держав-учасниць Конвенції. Зовсім не обов'язково, щоб адвокат був адвокатом тієї держави, в якій проживає заявник. Він може бути адвокатом з будь-якої держави – учасниці Конвенції. До речі, такі прецеденти вже траплялися, коли російського громадянина у Європейському суді з прав людини представляв адвокат з Великобританії.

Як правило, адвокати спеціалізуються на якійсь одній чи близьких галузях судочинства. Але знання адвокатської діяльності в Європейському суді з прав людини дозволяє досягти міжнародного рівня у своїй професії та на найвищому рівні забезпечити захист прав людини.

Що стосується участі українських адвокатів у Європейському суді з прав людини, то не кожен адвокат одразу може представляти інтереси у Європейському суді. Це пов'язано з низкою обставин, серед яких необхідно зазначити наступні. По-перше, високі вимоги, що ставляться до адвоката, по-друге, необхідність досконалого вивчення багатьох міжнародних актів, по-третє, недостатні знання й кваліфікаційний рівень адвоката.

Важливе значення у розширенні доказової бази для клієнта відіграло рішення Європейського суду з прав людини у справі «Моріс проти Франції», яке надало можливість ад-

вокату захищати інтереси клієнта за допомогою ЗМІ. Визнаючи порушення статті 10 Конвенції, суд прислухався до доводів адвоката про право адвоката захищати клієнта в тому числі за допомогою преси. Втім, Європейський суд вказав на те, що адвокати не тотожні журналістам в даних питаннях, оскільки залучені в процес правосуддя, та є його «внутрішніми» свідками, на відміну від журналістів, які бачать процес з боку. Суд визнав, що судження адвоката носили оціночний характер, проте мали доказову основу.

Звичайно дуже важливим кроком стало прийняття 23 лютого 2006 р. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який регламентує порядок офіційного опублікування стислого змісту рішень Європейського суду, порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини на території України, відшкодування шкоди заявнику та інші важливі питання. Зазначений закон визначає обов'язок судів при розгляді справ застосовувати Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод і практику Європейського суду як джерело права.

На сьогоднішній день Україна посідає 6 місце за кількістю звернень громадян до Європейського суду з прав людини (Росія – 1; Польща – 2; Румунія – 3; Франція – 4; Туреччина – 5).

З моменту набуття Конвенцією про захист прав і основних свобод людини чинності для України близько 8 тисяч осіб звернулося до Європейського суду з прав людини зі скаргами на порушення Україною їх прав та свобод. З них зареєстровано близько 3 тисячі заяв, 6 справ розглянуто щодо суті й 1 щодо справедливої сатисфакції та за 1 справою досягнуто дружнє врегулювання. Переважна більшість справ стосується таких питань як право на свободу та особисту недоторканність; право на справедливий судовий розгляд; право на мирне володіння своїм майном; право на вільні вибори; право на справедливий судовий розгляд в частині права на виконання рішення суду тощо.

На сьогоднішній час спостерігається тенденція збільшення кількості скарг, з якими звертаються громадяни України до Європейського суду з прав людини. Це обумовлено, з одного боку, низьким рівнем застосування судами при розгляді справ практики Європейського суду. З іншого, зростання кількості звернень до Європейського суду пов'язане з підвищенням рівня обізнаності громадян зі своїми правами. А це ознака утвердження в нашій державі громадянського суспільства – об'єднання самодостатніх у своїй гідності громадян.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Смирнова А. М.,**

студентка 4 курсу 18 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**НОВЕЛИ ТА ПРОБЛЕМИ НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ  
«ПРО ПРОКУРАТУРУ» ЩОДО ПІДСТАВ ЗДІЙСНЕННЯ  
ПРОКУРОРОМ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ  
ТА ГРОМАДЯНИНА В СУДІ**

Представництво прокурором інтересів громадянина та держави у суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів держави або громадянина, у випадках та порядку, встановлених законом.

У порівнянні із попереднім законом саме інститут представництва зазнав суттєвих змін, з одного боку – подолавши деякі існуючі прогалини, з іншого – поставивши на порядок денний ряд нових невирішених проблем. Оновлення зазнали підстави прокурорського представництва, при цьому з'явився ряд спірних питань. Перш за все, законом зазначено, що в жодному випадку прокурорська діяльність не повинна підміняти діяльності законних представників або компетентних органів.

В контексті представництва інтересів громадян, наявні такі підстави представництва:

1. особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність;

2. з іншого боку – законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Як зазначає Горгуль Н. В., у кожному разі, коли неповнолітній, недієздатний (обмежено дієздатний) громадянин звертається до органу прокуратури з питань представництва його інтересів у суді, прокурор має надати правову оцінку стосовно повноти та якості здійснення захисту інтересів цього громадянина законним представником або органом, якому за законом надано право здійснювати захист прав, свобод та інтересів особи. Таким органом може бути: мати, батько неповнолітньої дитини, законний опікун, Уповноважений Верховної Ради з прав людини та його представники, відповідний територіальний центр із надання безоплатної вторинної правової допомоги тощо.

Порівняно з попереднім законом, у новому законі суттєво зменшено обсяг повноважень прокурора у галузі представництва, тим самим посилено роль безоплатної правової допомоги та Уповноваженого ВР з прав людини. За європейським стандартами омбудсман – це набагато кращий інститут для представництва інтересів громадян, ніж прокуратура.

Позитивним зрушенням є те, що новим законом вирішено питання щодо тлумачення поняття «громадянин, якого має право представляти прокурор» – це громадянин України, іноземець та особа без громадянства.

Новелою є також те, що прокурор має підтвердити перед судом підстави для представництва інтересів громадянина або держави, і вже після цього має змогу здійснювати представництво.

Набагато більше суперечностей викликають питання, пов'язані з представництвом інтересів держави у суді. Так, здійснити представництво інтересів держави прокурор може за наявності наступних підстав:

1) у разі порушення або загрози порушення інтересів держави;

2) захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження;

3) у разі відсутності органу, який повинен здійснювати захист інтересів держави.

Як бачимо, прокурор виступає додатковою ланкою у порівнянні із уповноваженими органами.

Окремо абз. 3 ч. 3 ст. 23 ЗУ «Про прокуратуру» передбачені випадки, коли прокурор в будь-якому разі немає права здійснювати представництво інтересів держави у суді. Не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, ство-

ренням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань. Представництво в суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України може здійснюватися прокурором Генеральної прокуратури України або регіональної прокуратури виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора України або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції.

Обмеження внесені до Закону відповідно до рекомендацій експертів Ради Європи, які аналізували Закон України «Про прокуратуру» на предмет відповідності європейським стандартам. Пунктом 83 Коментарів Директорату з прав людини Ради Європи щодо Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року передбачено, що навіть такі обмеження не є в повній мірі досконалыми. Саме тому, більшість науковців також вважає, що даний закон з огляду на закріплення в ньому функцій представництва є незадовільним. Критику викликає також те, що Законом не визначено приводів для прокурорського представництва. Наприклад, виступає доречним закріпити у новому законі наступне положення: «Приводом для здійснення прокурором представництва інтересів фізичної особи у суді є звернення самої особи до прокуратури про необхідність здійснення захисту її прав, свобод, інтересів».

Таким чином, можна дійти до висновку, що інститут прокурорського представництва зазнав чільних обмежень, проте на нашу думку, це не можна називати кроком назад, адже прокуратура не повинна собою підміняти діяльності органів державної влади, до компетенції яких входять відповідні повноваження по здійсненню захисту законних прав та інтересів громадян, інтересів держави. Крім того, введення ряду новел має все-таки сприяти більш надійному здійсненню правозахисної функції.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Сосненко К. С.,**

студентка 1 курсу 1 групи факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ**

Ідея розподілу влади та виділення судової влади як самостійної гілки влади, знайшла своє відображення в законодавстві України в кінці ХХ століття, хоча виникла вже дуже давно.

Судова влада в Україні є самостійною і незалежною сферою публічної влади яка становить сукупність повноважень по здійсненню правосуддя, тлумаченню норм права з відповідними контрольними повноваженнями спеціальних органів – судів (ст. 55 Конституції).

Суд – це державний орган, що здійснює правосуддя у формі розгляду і вирішення цивільних, кримінальних та інших категорій справ у встановленому законом процесуаль-

ному порядку. Судове рішення, яке набрало законної сили, обов'язкове до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, фізичними та юридичними особами на всій території України. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Роль суду в забезпеченні верховенства і законності зводиться, насамперед, до захисту загально визначених прав і свобод людини. Суду надані повноваження щодо оцінки відповідності законів Конституції України. Окрім того, суди здійснюють правозастосовну діяльність під час якої відбувається інтерпретація норм права і формування нових правових положень.

Судова система – це одна із підвалин державності. Вона має забезпечити правосуддя для кожної особи у порядку, встановленому Конституцією та законами України. Відповідно до ст. 124 Конституції України та ст. 3 Закону України 07.07.2010 р. «Про судоустрій та статус суддів» судову систему України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України.

Принципи правосуддя – це загальні керівні і вхідні положення, що визначають найбільш суттєві сторони даного виду діяльності. Їх специфіка полягає у тому, що правила цих принципів є обов'язковими не лише для суду, але й для всіх, кого стосуються судові рішення. Принципи правосуддя утворюють єдину систему. Вони єдині за своєю сутністю і призначенням.

Важливим є питання розмежування принципів незалежності й самостійності судової влади. Незалежність виявляється в низці організаційних і процедурних аспектів, однак найбільш важливим її проявом є процесуальна незалежність суддів, яка полягає у праві ухвалити рішення винятково на підставі фактів чинного законодавства і свого внутрішнього переконання.

Аналіз даних Державної судової адміністрації України щодо стану здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції у 2015 році дає підстави відмітити основні види порушень в діяльності судів: 1) недотримання строків розгляду справ; 2) невиконання норм про звільнення від кримінальної відповідальності; 3) незадовільна якість розгляду справ судами першої інстанції.

Серед причин зазначених порушень слід назвати наступні: 1) відсутність чітких обґрунтованих напрямів реформування судової системи. Реформа судової гілки влади має бути виваженою та перш за все забезпечувати доступність правосуддя, проте на даному етапі реформування судової системи здійснюється без врахування наслідків та доцільності впровадження новацій; 2) недостатнє фінансування; 3) перевантаження судів; 4) відсутність умов для забезпечення Верховним Судом України однакового застосування законодавства всіма судами загальної юрисдикції.

На наш погляд, для вирішення цих проблем слід було б:

1) невідкладно прийняти Закон «Про тимчасовий порядок фінансування судової влади» та Адміністративно-процедурного кодексу; 2) розробити нормативно-правові акти на виконання Концепції судівництва щодо створення та забезпечення діяльності: Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції України; 3) внести відповідні зміни до процесуального законодавства, зокрема: щодо посилення відповідальності боржника за невиконання судового рішення; узгодження ЦПК, ГПК і КАС України щодо розмежування компетенції судів загальної юрисдикції і спеціалізованих судів; 4) створення належним чином функціонуючої системи безоплатної правової допомоги в Україні.



Людина бажає, щоб система правосуддя постійно і надійно захищала її від протиправних посягань, зловживань влади, гарантувала б їй ефективне поновлення порушених законних прав і свобод. При цьому важливо, щоб суд користувався довірою людей, а для судді, як носія судової влади, були створені належні умови для здійснення справедливого правосуддя на основі закону та моралі.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Шандула О. О.

**Супрунова І. А.,**

студентка 1 курсу 9 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРОКУРОРІВ**

Прокуратура завжди мала особливий статус у системі органів державної влади України. Величезні повноваження у сфері кримінального переслідування, можливість втручання в бізнес, діяльність та судові процеси між приватними особами, а також великий арсенал видів тиску на судову владу – це наслідки розвитку прокурорської системи з кінця 1990-х років. Наразі органи прокуратури в тій чи іншій мірі мають усі недоліки, що притаманні й іншим правоохоронним органам: непрозорість та неефективність результатів діяльності, корупція, надмірні адміністративні повноваження керівників, активна участь у політично заангажованих процесах, низький професійний рівень, закрита процедура призначення прокурорів на адміністративні посади.

Реформа прокуратури – це найважливіше зобов'язання України, що було взято нашою державою при вступі до Ради Європи ще в 1995 році. З того часу Парламентська Асамблея Ради Європи, інші європейські інституції та високопосадовці не втомлювалися нагадувати українській владі про необхідність реформування прокуратури.

Завдання реформи – створити демократичну, професійну та самоврядну систему органів прокуратури, що у своїй діяльності керується Конституцією, законами та провідними європейськими стандартами прав людини.

Із набуттям чинності нового Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року разом із прийнятими нещодавно виправленнями до нього розпочався процес системного реформування органів прокуратури України, основою якого має стати якісне оновлення її керівного складу.

Для ефективного реформування прокуратури одну з найважливіших ролей відіграє саме професійна підготовка кадрів для органів прокуратури. Відповідно до ч. 1 ст. 27 ЗУ «Про прокуратуру» прокурором місцевої прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років та володіє державною мовою. Ще раз зазначу, що особа, яка бажає працювати в прокуратурі, повинна обов'язково мати вищу юридичну освіту. На теперішній період в Україні існує понад 140 юридичних вищих навчальних закладів, інститутів та факультетів. І саме це є однією із проблем. Більша частина цих закладів не спроможна підготувати дійсно

кваліфікованих юристів у силу багатьох як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин. За наявності корупції в нашій державі диплом саме цих навчальних закладів отримати не важко, і говорити вже про якісну правову підготовку випускників ми не можемо. Тому, на мою думку, необхідно так побудувати систему вищих юридичних навчальних закладів, щоб залишилися заклади, які дійсно спроможні в силу матеріальної бази, науково-педагогічного складу та інших факторів випускати кваліфіковані кадри, які знайдуть своє робоче місце в органах прокуратури та гідно будуть служити саме українському народові.

Також зараз юридично існують навчальні заклади, які кваліфікуються саме на підготовці кадрів для органів прокуратури, проте в силу нового закону, який говорить про можливість зайняття посади в прокуратурі при наявності 2 років юридичного стажу, випускники не мають можливості після завершення цих ВНЗ одразу робити в прокуратурі. Тому необхідно спростити працевлаштування студентів цих вузів в силу специфіки їх навчального процесу.

І останню дуже важливу роль відіграє досконалий та прозорий процес конкурсного відбору осіб, які вже закінчили юридичні виші, мають вищу юридичну освіту та бажають працювати в органах прокуратури. Зараз такий процес в нашій державі розпочатий. Уперше можливість спробувати свої сили була надана як працівникам прокуратури, так і професійним юристам.

Усі кандидати, що подали свої заяви на посаду прокурорів, мають пройти чотирирівневий конкурсний відбір, першим етапом якого є тестування на знання законодавства (професійний тест).

Головне завдання реформи – відкрити двері прокуратури для компетентних, мотивованих і порядних людей, які здатні змінити систему з середини та прагнуть перетворити її таким чином, аби вона дійсно служила інтересам українського народу. Відкритий, чесний і прозорий конкурсний відбір – єдиний спосіб зробити це.

Отже, ще раз хочу наголосити, що мета реформ полягає в тому, щоб до відомства прийшли порядні й принципові люди. Чи буде її досягнуто, стане зрозуміло вже найближчим часом. Сподіваюся, що ті зміни, які потрохи відбуваються, позитивно вплинуть на державний лад. Потрібно всього добиватися своїми знаннями, напористістю, принциповістю, а хто вже який шлях вибере – його рішення.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Тарасенко Р. В.,**

студент 4 курсу 14 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК РІЗНОВИД СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ**

Сучасне законодавство передбачає чимало нормативно-правових актів, які певним чином регулюють питання застосування судової експертизи як однієї з судових процедур. Велика кількість джерел нормативного забезпечення судово-експертної діяльності, на мою думку, може бути дещо заплутаною, отже не є зайвим замислитися про структурування відповідних актів.

Чимало фахівців зазначають, що загалом природа та функції судової експертизи не є залежними від виду судочинства. З чого випливає, що регламентація судової експертизи в кодексах різних галузей має бути якщо не тотожною, то тільки із тими розходженнями, яких вимагає певна специфіка того чи іншого виду судочинства.

Положення спеціально спроектованого Закону повинні стати фундаментом формування норм щодо судової експертизи та залучення спеціалістів. Така основа може забезпечувати поєднання понятійних та методологічних підходів задля використання судової експертизи як доказу, а також сформуванню експертну діяльність як єдину систему.

Україна є першою державою після розпаду СРСР, яка прийняла Закон «Про судову експертизу». Відбулося це 25 лютого 1994 року. Пізніше відповідні закони були також прийняті у деяких державах пострадянського простору, серед яких звісно є Російська Федерація із Федеральним законом «Про державну судово-експертну діяльність в Російській Федерації» прийнятим 31 травня 2001 року.

Із введенням в дію Закону України «Про судову експертизу» розпочалася певна стадія нормативно-правового забезпечення судово-експертної діяльності в країні, що зробило можливим законодавче врегулювання ланки правовідносин щодо експертної діяльності, які ще не були врегульовані процесуальним законодавством. До таких правовідносин можна віднести такі:

- принципи судово-експертної діяльності;
- суб'єкти судово-експертної діяльності;
- гарантії, пов'язані з судово-експертною діяльністю;
- вимоги до експертів;
- фінансування судово-експертної діяльності;
- міжнародне співробітництво у процесі судово-експертної діяльності.

Перелік, звісно, не є вичерпним.

Було чимало спроб щодо внесення змін до Закону. В різний час на розгляд до Верховної Ради України було подано декілька законопроектів «Про внесення змін і доповнень в Закон України «Про судову експертизу». Ініціаторами подібних пропозицій були як народні депутати України, так і Кабінет Міністрів України.

Варто розглянути одну з ключових проблем, щодо якої велось чимала кількість дискусій серед депутатів – незалежність судової експертизи.

Перша позиція обумовлюється тим, що експертні служби належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади як і органи досудового слідства й дізнання. Щоб забезпечити незалежність судової експертизи від органів досудового слідства та дізнання було запропоновано ліквідацію цих служб. Зазначалося, що право на зайняття судово-експертною діяльністю належить державним спеціалізованим установам а також судовим експертам, які не є працівниками відповідних установ, але за умовами визначеними у Законі. Державними спеціалізованими установами є науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції, а також судово-психіатричні та судово-медичні установи Міністерства охорони здоров'я.

Друга позиція рахує за необхідність залишення відомчих експертних служб серед суб'єктів судово-експертної діяльності. Аргументується це тим, що відповідні експертні служби проводять велику кількість експертних досліджень, а також мережа цих установ є дуже розгалуженою і має відповідне технічне оснащення.

Існує також і третя позиція, яка певним чином поєднує дві попередніх. Вона обумовлює допущення конкуренції між державними і недержавними експертними установами в силу того, що в умовах реального соціуму, така ціль як забезпечення повної незалеж-

ності експерта є недосяжною. З цієї точки зору реальна незалежність експерта виникає за умов єдиних вимог до експертів щодо їх кваліфікації, чи то експерти державних відомств, недержавних установ, або приватних експертів.

Аналізуючи названі позиції, можна зробити закономірний висновок, що відомчі експертні служби все ж таки мають право на існування, за умови істотної переробки кола їх функцій. Відповідні служби мають зосереджуватися на забезпеченні слідчих та оперативно-розшукових дій у криміналістично-технічному спектрі, веденні криміналістичних обліків, проведення тренінгів по застосуванню криміналістично-технічних заходів та експертних методів серед особистого складу працівників досудового слідства та дізнання. Основний напрям діяльності цих служб має бути виконання процесуальних функцій спеціалістів. Судові експертизи мають здійснюватися як експертними установами, що належать до центральних органів виконавчої влади, у структурних підрозділах яких відсутні органи дізнання чи досудового слідства, так і приватними експертами за умови проходження відповідної атестації. Така реформа відомчих служб може дати змогу найбільш ефективно використовувати існуючі переваги у вигляді розповсюдженої мережі установ, відповідного технічного забезпечення, а також підвищити якість матеріалів, які є предметом експертних досліджень, та певним чином забезпечити незалежність професійної діяльності судових експертів.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Тимошенко Т. О.,**

студентка 4 курсу 14 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП СУДОВОГО ПРАВА**

Принцип верховенства права є фундаментальним принципом всіх галузей права. Дана засада є загальною для всієї правової системи нашої держави і досить активно обговорюється в літературі тривалий час. Його зміст відображено в багатьох міжнародних актах, наукових доктринах та законах держав. Він має важливе значення для діяльності всіх органів судової системи. Дослідження його змісту та проблем реалізації не втрачає своєї актуальності, адже є новим явищем в Україні.

В 1996 р. з прийняттям Конституції України даний принцип остаточно визнається основою державного та суспільного ладу і застосовується в усіх сферах правовідносин. Для побудови України як правової держави його утвердження стало одним із основних завдань.

На чергових з'їздах суддів України представники судової влади неодноразово порушували питання про проблемність реалізації верховенства права в Україні. Недоліки проявляються в законодавчій, процесуальній, організаційній та фінансовій сфері діяльності. Наслідки його недотримання відображаються в утвердженні справедливого, компетентного і безстороннього суду. При цьому судді виходять з того, що державна влада може успішно виконувати свої завдання перед суспільством, якщо вона утворює єдине

ціле, якщо її інститути діють узгоджено і виключно у суспільних інтересах з дотриманням верховенства права.

Верховенство права передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом. Аналіз права не дозволяє його ототожнювати із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі, обмежувати свободу та рівність осіб. Співвідношення понять «закон» та «право» можна визначити через співвідношення відповідно форми й змісту. Він визначає зміст багатьох правових інститутів для забезпечення прав і свобод людини.

Доцільно зазначити, що даний принцип також має декілька підходів до розуміння змісту. Формальний підхід передбачає аналіз нормативного закріплення принципу в цілому. Матеріально-правовий ґрунтується на моральних уявленнях про відповідну правову систему. Функціональний відображає рівень забезпечення виконання такої функції як захист інтересів людини.

З формальної точки зору, на законодавчому рівні не закріплено принципу верховенства права як засади судочинства у відповідній статті Конституції України (ч. 3 ст. 129), а закріплено лише принцип законності. І це відображає недосконалість законодавчої системи загалом. Ряд соціальних чинників відіграє важливу роль при відправленні правосуддя, такі як незадовільні гарантії матеріального забезпечення, непридатні для роботи приміщення судів. На мою думку, поряд з іншими фундаментальними засадами діяльності судової влади законодавчо на конституційному рівні доцільно його закріпити.

В Україні відсутній ефективний організаційний механізм забезпечення дотримання судьями у своїй діяльності принципу верховенства права, відповідальності за допущені порушення законодавства під час здійснення судочинства. Проте ситуацію покращує оновлення процесуального законодавства, норми якого відповідають сучасним потребам формування громадянського суспільства в Україні. Тому позитивним є те, що в силу реформування судової системи правові норми оновлюються задля вдосконалення реалізації основоположних засад судової влади.

Перелічені чинники, у тому числі зовнішні (наприклад, повільне впровадження реформ, репресивна спрямованість діяльності суміжних державно-правових інститутів – прокуратури, органів дізнання і досудового слідства, пенітенціарних установ) спричиняють значні труднощі в утвердженні верховенства права в діяльності судової влади. Проте велика кількість громадян України все ж таки довіряє можливість справедливого вирішення правового спору через звернення до суду і в діяльність суддів на основі верховенства права, про що свідчать статистичні данні. Досить цікавим виявилися результати опитування щодо чинників, які заважають покращити роботу судової системи. Зокрема, найбільше перешкоджають поліпшенню роботи судової системи, на думку учасників як спеціалізованого, так загальнонаціонального опитувань, є:

- суперечливе і несправедливе законодавство;
- готовність позивачів і відповідачів вигравати суперечки за допомогою корупції;
- відсутність дієвих механізмів відповідальності суддів за незаконні рішення;
- невиконання та несвоєчасне виконання судових рішень;
- прагнення суддів брати гроші за підтримку того чи іншого учасника спору;
- відсутність реальної незалежності суддів, зокрема, від інших органів центральної влади.

Я вважаю, що чим ефективніше буде реалізовуватись принцип верховенства права, тим більше зростатиме довіра населення до діяльності судових органів, адже він безпосередньо є запорукою справедливого правосуддя.

Важливою проблемою, яка є перепорою для наближення діяльності судової влади до ефективнішого дотримання принципу верховенства права, є низький рівень правосвідомості та правової культури самого населення, оскільки наша держава перебуває на ранньому етапі формування громадянського суспільства. На мою думку, подолати це явище можливо, якщо:

1) забезпечити належну якість законів та підзаконних актів, що приймаються (у тому числі зменшити кількість заборонених норм); підвищити авторитет закону; вдосконалити нормотворчий процес; установити стабільність і однаковість у правовому регулюванні суспільних відносин;

2) удосконалити систему правозастосовної і насамперед судової діяльності, створити високоякісні системи правового обслуговування, зміцнити правову законність, врахувати кожен юридичну ситуацію; забезпечити незалежність суду;

3) підвищити рівень правосвідомості та правової культури населення, що дало б змогу закону працювати. Формувати позитивну суспільну думку про право, спрямовану проти впровадження елементів злочинної субкультури;

4) спеціалізовано навчати і виховувати юристів, конкурентоспроможних на європейському ринку праці.

Аналізуючи в комплексі проблему реалізації принципу верховенства права в судовій владі, можна стверджувати про потребу подальшого проведення і вдосконалення судово-правової реформи в Україні, задля подолання перешкод і недосконалостей в правовій системі та ефективної реалізації принципу верховенства права.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Трохименко М. В.,**

студентка 5 курсу 5 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ**

На сучасному етапі розвитку нашої держави особливо гостро постає проблема становлення України повноправним членом Європейського Союзу та проведення реформування галузей суспільно-політичної діяльності для забезпечення інтеграції в європейський політичний, економічний, правовий простір. У правовій сфері України подальшого врегулювання та вдосконалення потребують окремі аспекти адвокатської діяльності, зокрема питання обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів.

Слід наголосити, що страхування цивільної відповідальності адвокатів є міжнародно-правовим стандартом, який закріплено в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1 жовтня 1988 р. В п. 3.9.1 цього міжнародного акта зазначено, що адвокати повинні бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних з недостатньою професійною компетентністю.

Професійна діяльність адвоката супроводжується можливістю заподіяння ненавмисної шкоди клієнту. Адвокат, беручи на себе відповідальність за професійне виконання своїх

обов'язків, піддає власну репутацію ризику, тому він має бути захищений законодавством України, зокрема, від позовів клієнтів, які ставлять під сумнів його професійність, та від помилок, які можуть мати місце під час здійснення його діяльності.

В європейських країнах діють декілька видів страхування професійної відповідальності адвокатів: 1) індивідуальне страхування конкретного адвоката в приватній страховій компанії (наприклад, Німеччина); 2) самострахування, коли адвокати об'єднуються в товариства спільного страхування (Велика Британія); 3) колективне страхування, коли у відносини зі страховою компанією вступає адвокатська асоціація, яка представляє інтереси всіх своїх членів (Бельгія, Данія, Швейцарія тощо); 4) змішана система.

У Франції діє обов'язкове страхування професійної цивільно-правової відповідальності адвоката, при цьому мінімальний розмір страхової суми складає 2 мільйони франків на рік на одного адвоката. У Німеччині страхування професійної відповідальності також є обов'язковим, мінімальний розмір страхової суми з кожного страхового випадку становить 500 тис. німецьких марок, а адвокат, який не уклав договір страхування не може отримати ліцензію адвоката. Слід наголосити, що такий вид страхування є добровільним лише у кількох європейських країнах: Греції, Латвії, Іспанії, але при цьому в положеннях Закону про адвокатуру наголошується, що адвокати можуть або повинні мати страхування професійної відповідальності.

В Україні страхування професійної відповідальності адвокатів регулюється загальними нормами Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року №435-IV, Законом України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. №85/96 ВР. При цьому Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 №5076-VI не містить жодних посилаць щодо страхування цивільної відповідальності адвокатів, не було їх і в попередньому Законі «Про адвокатуру» від 19.12.1992 №2887-XII.

Страхування професійної діяльності українських адвокатів слід вважати добровільним. Об'єктом страхування є майновий інтерес адвоката, а предметом – його професійна відповідальність. Страхування відповідальності перед третіми особами передбачає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування, відповідно до умов договору страхування, третій особі або її спадкоємцю (спадкоємцям) за шкоду, яка була заподіяна життю, здоров'ю і працездатності та/або майну цієї третьої особи особою, цивільна відповідальність якої застрахована, внаслідок настання страхового випадку, визначеного в договорі страхування. Слід наголосити, що умови добровільного страхування відповідальності перед третіми особами не можуть передбачати страхування судових витрат, пов'язаних із встановленням шкоди, яка була заподіяна життю, здоров'ю і працездатності та/або майну третьої особи.

Народний депутат Фельдман О. Б. підготував проект Закону України про внесення змін до деяких законів України, з них щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката. Цим законопроектом пропонується віднести страхування ризику професійної майнової відповідальності адвоката у зв'язку із здійсненням ним адвокатської до обов'язкового виду страхування. Особа, яка не уклала договір страхування ризику професійної майнової відповідальності, не може бути допущена до складення присяги адвоката.

Страхуванню підлягатимуть, відповідно до положень законопроекту, виключно страхові випадки, що виникли внаслідок ненавмисних професійних помилок або недбалих дій адвоката при здійсненні адвокатської діяльності. Пропонується також вважати страховим випадком недбалі дії помічника адвоката, стажиста адвоката, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом або іншої, залученої адвокатом особи.

Передбачається, що такий договір може бути укладений адвокатом особисто або адвокатським об'єднанням, щодо всіх адвокатів, що здійснюють адвокатську діяльність в адвокатському об'єднанні.

Пропонується, що КМУ буде встановлювати розмір страхової суми та затверджувати Типовий договір страхування ризику професійної майнової відповідальності у зв'язку із здійсненням адвокатом адвокатської діяльності.

Питання страхування є актуальним, але й проблемним, має прихильників та противників. Введення обов'язкового страхування професійної діяльності адвокатів потребує наявності високого рівня професійної правової культури та може призвести до підвищення вартості послуг адвоката. Крім того, процес доведення факту непрофесійності адвоката та причинно-наслідковий зв'язок між відмовою в задоволенні позову та якістю наданих послуг є досить складним.

Багато юристів-практиків вважають, що в Україні слід ввести перехідний період, протягом якого страхування буде необов'язковим, що дасть змогу виявити слабкі місця та виробити механізм співпраці разом зі страховиками.

Закріплення у Законі окремої норми щодо добровільного страхування професійної відповідальності адвоката є недоцільним, адже зараз будь-який адвокат і так може вільно застрахувати свою цивільно-правову відповідальність перед третіми особами і жодна страхова компанія йому в цьому не відмовить. Саме обов'язкова форма страхування сприятиме підвищенню якості надаваних адвокатами послуг та рівня відповідальності перед клієнтами. Клієнти, які постраждали від професійної некомпетентності своїх правозахисників, матимуть змогу отримати грошову компенсацію.

Вважаємо, що в Україні необхідно запровадити відразу саме обов'язкове страхування професійної діяльності адвокатів, внести зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Закону України «Про страхування» щодо врегулювання цього виду страхування та розробити Типовий договір страхування професійної відповідальності адвокатів. У зарубіжних країнах такий вид обов'язкового страхування дозволяє захистити майнові інтереси як адвоката, так і клієнта. Страхування професійної відповідальності покриває лише випадки недбалства, тому, якщо адвокат діяв професійно – він не буде відповідати за результат розгляду справи.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Федченко Д. І.,**

студент 1 курсу 14 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

В умовах формування правової державності, що закріплено в статті 1 Конституції України, нового значення набуває питання щодо визначення особливостей конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України.



Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, що вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України. Основним завданням Конституційного суду є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Діяльність Конституційного Суду України забезпечується такими нормативно-правовими актами як Конституція України, законами України «Про Конституційний Суд України», «Про судоустрій і статус суддів», а також Регламентом Конституційного Суду України.

Правовий статус судді – це сукупність прав і обов'язків, закріплених у чинному законодавстві щодо порядку обрання суддів, їхніх повноважень, гарантій діяльності, а також роль і місце судді в системі органів судової влади. Структурними елементами конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України є: вимоги, що висуваються до кандидатів на цю посаду, їх права та обов'язки, компетенція і повноваження, функції, принципи здійснення судової діяльності, гарантії незалежності та недоторканності, їх правосуб'єктність, присяга, порядок обрання та звільнення, особливості процесу призначення до юридичної відповідальності.

Згідно зі статтею 148 Конституції України, суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш як десять років, проживає в Україні протягом останніх двадцяти років та володіє державною мовою; а також має стаж практичної, наукової або педагогічної роботи не менше 10 років (закріплено у статті 16 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Для порівняння, суддею суду загальної юрисдикції може бути громадянин України, що досяг 25 років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи у галузі права не менш як три роки, і проживає в Україні не менше 10 років. У різних європейських країнах перевага надається особам, які мають більший обсяг теоретичних знань, аніж стаж практичної діяльності, що стосується України, то висувається вимога щодо поєднання як теоретичного, так і практичного досвіду. Отже, до суддів Конституційного Суду України встановлюються більш високі вимоги порівняно із суддями судів загальної юрисдикції.

Важливим елементом правового статусу суддів Конституційного Суду України є вимога щодо несумісності. Це заборони, що стосуються обіймання посад у вищих органах державної влади, виконання інших професійних обов'язків, що мають на меті одержання прибутку, членство в політичних партіях. Дані вимоги передбачені нормативно-правовими актами багатьох європейських держав, оскільки вони найточніше окреслюють сферу забороненої для судді діяльності.

Щодо порядку формування суддівського корпусу Конституційного Суду України, то до його складу входять 18 суддів, які обираються строком на 9 років без права повторного призначення, 6 осіб призначає Президент України, 6 суддів обирає Верховна Рада України шляхом таємного голосування, 6 – 3'їзд суддів України шляхом відкритого голосування. Саме такий порядок формування складу Конституційного Суду України забезпечує рівний розподіл повноважень між гілками державної влади і унеможливило б будь-яку спробу узурпації влади однією з гілок. Наприклад, в Албанії з 9 суддів Конституційного Суду 5 обираються парламентом, а 4 – Президентом, що свідчить про перевагу законодавчої гілки влади.

Конституційне судочинство здійснюється на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих рішень.

Важливою складовою конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України є такі гарантії забезпечення їх діяльності, як незалежність і недоторканність. Суддя не може без згоди Верховної Ради України бути заарештованим чи затриманим до винесення судом вироку. У цьому аспекті суддів можна порівняти із народними депутатами України, які також користуються цими гарантіями, що свідчить про особливий статус суддів Конституційного Суду України порівняно із суддями загальної юрисдикції.

Суддя представляє Конституційний Суд України як орган державної влади, а також повинен забезпечувати взаємовідносини між Конституційним судом України та іншими гілками державної влади. Суддя повинен керуватися лише тим нормативно-правовим актом, який регламентує його діяльність, здійснювати свої повноваження в межах цього акту. Після проведення конституційного провадження та винесення відповідного рішення, кожен суддя має право на вільне висловлення власної думки з розглянутого питання.

Права й обов'язки судді Конституційного Суду України разом утворюють таку категорію, як повноваження судді Конституційного Суду України, тобто сукупність нормативно визначених прав та обов'язків судді Конституційного Суду України, що встановлюються для здійснення покладених на нього функцій. Вони поділяються на предметні та функціональні.

На даний час у законодавстві щодо конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України існують такі проблеми: по-перше, обсяг юрисдикції Конституційного Суду України є одним з найвужчих, ніж у інших державах, по-друге, не вироблено досконалого процесу притягнення суддів до юридичної відповідальності, чітко не окреслено обсяг права недоторканності. Подальші дослідження в цій сфері будуть спрямовані на усунення цих недоліків.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Шандула О. О.

**Філіпський Д. П.,**

студент 5 курсу 3 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД**

Право на справедливий судовий розгляд – це комплексне право людини, яке складається з деяких окремих інституційних і процесуальних елементів, кожен з яких є самостійним у своєму здійсненні, і порушення хоча б одного з цих елементів буде означати порушення права на справедливий судовий розгляд в цілому.

Однією і останньою з процесуальних гарантій є гарантія виконання судових рішень. Заключна процесуальна гарантія права на справедливий судовий розгляд довгий час знаходилась «в тіні» всіх інших інституційних та процесуальних гарантій. Питання про те, чи є реалізація рішень правосуддя, в тому числі й примусова, однією з процесуальних складових права на справедливий судовий розгляд, залишалось відкритим аж до середини 90-х років минулого століття. До Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) не

надходили клопотання відповідного характеру або надходили з наступним їх відкликанням у зв'язку із укладенням мирової угоди між скаржником та державою-деліквентом. Мабуть, проблематика матеріалізації рішень національних судів не була настільки актуальною для країн Західної і Центральної Європи або ж їх уповноважені представники при ЄСПЛ не бажали виносити на широкий загал складності, які виникали в цій сфері.

Не можна повністю стверджувати, що ЄСПЛ зовсім не цікавився цим питанням. В різноманітних рішеннях були спроби визначитися з призначенням правового режиму виконання та його значущістю для права на справедливий судовий розгляд. Певний «прорив» відбувся у зв'язку з рішеннями від 26 вересня 1996 року у справі «Ді Педе проти Італії» та від 19 березня 1997 року у справі «Хорнсбі проти Греції». За допомогою цих прецедентних рішень тлумачення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) розширилося ще більше. Суд знову детально описав все те, що на його думку, відноситься до права на справедливий судовий розгляд, але при цьому додав наступну фразу: «дане конвенційне право суть ілюзорно в тих ситуаціях, коли державний правовий організм дозволяє, щоб остаточне й обов'язкове судове рішення залишалося недіючим до збитку для однієї зі сторін. Звісно, можна вважати, що п. 1 ст. 6 Конвенції говорить лише про доступ до правосуддя та у вузькому контексті про судовий процес. Однак, тоді порушується всеосяжна основа верховенства права, якого держави-учасники конвенції зобов'язувалися дотримуватися коли ратифікували Конвенцію. Тому виконання будь-якого судового рішення повинно розглядатися як невід'ємна частина «суду» в розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції».

З цього моменту ЄСПЛ не відходив від своєї правової позиції. Особливо широко її застосовували до країн Центральної та Східної Європи, де процедура примусового виконання судових рішень у цивільних справах знаходилась не на високому рівні розвитку.

Невиконання судових рішень – одна з найнагальніших проблем доступу до правосуддя в Україні. Скарги на порушення статті 6 Конвенції у зв'язку з невиконанням рішень національних судів складають найбільшу частину серед заяв до ЄСПЛ проти України. Йдеться про невиконання судових рішень у цивільних справах, насамперед щодо стягнення заборгованості з заробітної плати та соціальних виплат. Існуючі механізми виконання судових рішень показали свою недостатню ефективність. У судів відсутні повноваження щодо контролю за виконанням своїх рішень.

Більшість справ, що надходять з ЄСПЛ на комунікацію з Урядом України, стосується питань дотримання державними органами статей 6, 13 Конвенції та статті 1 Протоколу 1 до Конвенції в частині тривалості виконання судових рішень національних судів, винесених на користь заявників, наявності ефективних засобів правового захисту при тривалому невиконанні судового рішення та втручанні держави у право заявників на мирне володіння своїм майном.

ЄСПЛ приділяє особливу увагу тривалості виконання рішення в світлі заходів, вжитих державою для прискорення вирішення внутрішніх систематичних проблем (остаточна ухвала щодо прийнятності у справі «Сокур проти України»; рішення у справах «Півень проти України», «Жовнер проти України», «Войтенко проти України», «Шмалько проти України», «Ромашов проти України»). У своїх рішеннях Суд зазначає, що, не виконуючи рішення суду, державні органи позбавили положення п. 1 ст. 6 Конвенції будь-якого сенсу. Необхідно брати до уваги той факт, що порушення були констатовані через тривалість виконання рішень національних судів, у згаданих справах рішення виконувались протягом чотирьох – шести років, за що Європейський Суд присудив заявникам до сплати від 2 000 до 3 200 євро компенсації моральної шкоди. При цьому розмір компенсації значно пере-

вищував суму заборгованості. Тобто практика Суду свідчить, що розмір присудженої заявнику компенсації залежить від строку невиконання рішення суду.

У справі «Шмалько проти України» ЄСПЛ наголошує, що пункт 1 статті 6 гарантує кожному право на звернення до суду або арбітражу з позовом стосовно будь-яких його цивільних прав та обов'язків. Таким чином, ця стаття проголошує «право на суд», одним з аспектів якого є право на доступ, тобто право подати позов з приводу цивільно-правових питань до суду. Однак це право було б ілюзорним, якби правова система держави допускала, щоб остаточне судові рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося на шкоду одній зі сторін. Було б незрозуміло, якби стаття 6 детально описувала процесуальні гарантії, які надаються сторонам у спорі, а саме: справедливий, публічний і швидкий розгляд, – і, водночас, не передбачала виконання судових рішень. Якщо тлумачити статтю 6 як таку, що стосується виключно доступу до судового органу та судового провадження, то це могло б призводити до ситуацій, що суперечать принципу верховенства права, який договірні держави зобов'язалися поважати, ратифікуючи Конвенцію. Отже, для цілей п. 1 ст. 6 виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина «судового розгляду».

Як наслідок цього Європейський Суд у цій справі констатував, що не можна було, посилаючись на нібито фінансові труднощі, яких зазнавала держава, перешкоджати заявникові отримати вигоду від ухваленого на його користь судового рішення, що було для нього надзвичайно важливо. Рішення стосувалося надання заявнику компенсації органами державної влади через їхню неспроможність забезпечити заявника в період з 1996 до 1998 року безкоштовними ліками, які заявник мав приймати щоденно. Тому ЄСПЛ вважає, що випадок заявника з огляду на його вік, стан здоров'я та природу інвалідності вимагав від відповідних органів виконати рішення суду та виділити необхідні кошти без неналежних затримок. Суд у цій справі присудив заявнику суму 1000 євро компенсації моральної шкоди та 300 євро відшкодування судових витрат.

Справи щодо невиконання судових рішень, як правило, розглядаються ЄСПЛ за спрощеною процедурою, оскільки не містять складних питань права. Тобто, визначивши, що заява є прийнятною до подальшого розгляду та такою, що може бути розглянута щодо суті, Суд часто одразу виносить рішення у справі.

Також прикладом не виконання судових рішень є справа «Войтенко проти України», у якій Суд знайшов порушення п. 1 ст. 6, ст. 13 та ст. 1 протоколу № 1. У цій справі уряд частково визнав необхідність виконання рішення, винесеного на користь заявника. Він зазначив, що рішення залишалось невиконаним через відсутність бюджетних коштів та законодавчих заходів. Проте у справі Суд розглядав затримку тривалістю у чотири роки. Належна заявникові сума відшкодування складалася з двох платежів, що підпадали під різні категорії бюджетної класифікації. Тому повна сплата заявникові одного платежу, здійснена у 2001 році, не означала, що відбувся поступовий прогрес у відшкодуванні за іншим платежем. Цей останній період у чотири роки був спричинений тим, що держава не передбачила відповідних видатків у Державному бюджеті України. ЄСПЛ вважає, що неможливість заявника домогтися виконання його рішення протягом чотирьох років, крім порушення статті 6, становить втручання у його право на мирне володіння майном у сенсі пункту першого статті 1 Протоколу № 1 Конвенції. Як наслідок заявникові було присуджено 2000 євро на відшкодування немайнової шкоди та 33 євро на відшкодування витрат.

Неналежне виконання судового рішення щодо неналежної виплати заборгованості по заробітній платі є також підставою задоволення заяви у справі «Жовнер проти Укра-

їни». Суд присудив 3200 євро моральної шкоди та 50 євро матеріальної шкоди в користь заявниці.

З огляду на те, що питання невиконання судових рішень в Україні знаходиться під пильною увагою Європейського суду та у зв'язку з постійним збільшенням кількості таких справ, на сьогодні виникає нагальна потреба в посиленні законодавчих гарантій захисту прав людини, зокрема у сфері забезпечення права громадян на отримання належних їм за рішенням суду коштів в розумний строк.

Таким чином, невиконання судових рішень – одна з найнагальніших проблем доступу до правосуддя в Україні, скарги на порушення права на справедливий судовий розгляд у зв'язку з невиконанням рішень національних судів складають найбільшу частину серед заяв до Європейського суду з прав людини проти України, а існуючі механізми виконання судових рішень показали свою недостатню ефективність.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Хомиш О. М.,**

студентка 4 курсу 7 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **РОЛЬ ТА МІСЦЕ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ В СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ**

В умовах розвитку демократії, додержання прав і свобод людини, створення належної та ефективної системи судового захисту стає одним із головних завдань держави. Для реалізації цього завдання залучено ряд органів та інституцій, серед яких поступово збільшується значення і роль органів юстиції, що тісно пов'язано з розумінням необхідності цілісного та цілеспрямованого виконання державної функції з упорядкування та утвердження судової влади. Законодавство сучасних держав наділяє такі органи відповідною компетенцією в сфері забезпечення ефективності правосуддя, його належної організації тощо.

Так, в країнах англо-американської правової сім'ї органи юстиції виконують роль так званих носіїв реалізації публічного інтересу в сфері правосуддя, що передбачає покладення на них функцій з організації розслідування злочинів (наприклад, до складу Міністерства юстиції США (United States Department of Justice, Justice Department) входить Федеральне бюро розслідувань), участі в судових справах для захисту публічних інтересів, забезпечення безпеки в залах судових засідань, особистої безпеки суддів, прокурорів, присяжних, охорони свідків та інших учасників судочинства, зберігання доказів і конфіскованого майна, підготовки правових висновків з питань законодавства та довідок з судових справ, контролю за переміщенням засуджених, управління пенітенціарними установами та нагляду за їх діяльністю.

У західноєвропейських державах романо-германської правової сім'ї, зокрема ФРН, Франції, Італії органи юстиції беруть участь у формуванні корпусу суддів і прокурорів, на них покладено завдання зі здійснення службового нагляду за роботою загальних і спеціалізованих судів, матеріально-технічного та кадрового забезпечення судових установ. Окрім цього, вони здійснюють нагляд за діяльністю адвокатури. Як правило, у віданні

органів юстиції перебуває система децентралізованої прокуратури. Органи юстиції опікуються системою установ з відбуття кримінальних покарань, відповідають за її забезпечення як у кадровому, так і методичному та матеріально-технічному аспектах. На загальнодержавному рівні вони виконують важливу роль в питаннях створення проектів закону та під час підготовки відповідних висновків у галузі судоустрою, матеріального та процесуального права. В багатьох європейських країнах на органи юстиції також покладено завдання щодо надання правової допомоги та здійснення відшкодування збитків жертвам злочинів (Польща, ФРН, Італія тощо).

Слід зазначити, що деяким країнам притаманний інститут канцлера юстиції (Естонія, Фінляндія, Швеція). Канцлер юстиції наділений широкими повноваженнями щодо нагляду за дотриманням законів органами влади, керування роботою органів кримінального переслідування, здійснення дисциплінарних проваджень, відає тюремною справою, скеровує роботу служб пробації, служб допомоги жертвам насильства, опікується питаннями формування корпусу суддів та адвокатів, здійснює загальний контроль за їх діяльністю.

У країнах Центральної та Східної Європи, країнах Балтії та Туреччині розбудова системи органів юстиції проводиться в напрямках: формування корпусу суддів, забезпечення їх незалежності, забезпечення організації та належного функціонування судів, керування роботою прокуратури, притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів і прокурорів, відання питаннями організації і діяльності адвокатури, призначення на посади судових виконавців і нагляд за діяльністю служби судових виконавців, управління системою тюрем, забезпечення однаковості тлумачення законів при правозастосуванні, у тому числі шляхом ініціювання розгляду вищими судовими інстанціями питання щодо різного застосування судами правових норм. У більшості цих країн органи юстиції опікуються роботою служб пробації та медіації.

В країнах мусульманського права органи юстиції також беруть активну участь у формуванні суддівського корпусу, відповідають за організацію та діяльність системи правосуддя, поширюють свою компетенцію на органи прокуратури, мають повноваження звертатися до вищих судів щодо тлумачення нормативних актів.

Що ж до країн колишнього СРСР, зокрема РФ та Білорусі, то тут органи юстиції забезпечують реалізацію державної правової політики, беруть участь у правовому забезпеченні нормотворчої діяльності, відповідають за створення умов функціонування судів загальної юрисдикції, за експертне забезпечення правосуддя, організацію та розвиток системи юридичних послуг, кадрову роботу в системі юстиції, загальний стан справ в адвокатурі, за міжнародне співробітництво.

Таким чином, у питаннях інституційного та організаційного забезпечення системи правосуддя органи юстиції мають досить широкі повноваження. Враховуючи досвід зарубіжних країн можна дійти висновку, що сучасне оновлення напрямків діяльності органів юстиції України в сфері організації та діяльності правосуддя щодо взяття відповідальності за управління пенітенціарною системою, виконання вироків, забезпечення доступу суспільства до інформації про судові рішення, посилення вимог до відбору суддів, підвищення якості дії механізму притягнення несумлінних суддів до різних видів відповідальності, здійснення спрямування і координації діяльності Державної судової адміністрації України та забезпечення захисту прав та законних інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, цілком відповідає засадам демократичного розвитку, тенденціям формування національної правової системи, зорієнтованої на стандарти світового правопорядку.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Цололо В. В.,**

студент 5 курсу 3 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВА СУДОВОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

Визнання принципу верховенства права основою державного ладу відбулося у 1996 році з прийняттям Конституції України, яка у ст. 8 проголосила цей принцип таким, що підлягає застосуванню у всіх сферах правовідносин в державі. Таке визнання свідчить про гармонізацію національної правової системи із європейською правовою доктриною, оскільки термін «верховенство права» походить з англійської мови (від словосполучення «rule of law») і означає «панування права у суспільстві». Таке визначення верховенства права міститься й у Рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп.

Незважаючи на досить абстрактний характер принципу верховенства права, він являє собою похідну всіх загальних засад права, та формує відповідний образ правової системи і визначає ті умови, що дозволяють перетворити цей образ на реальність.

Безумовно, важливим постає питання застосування принципу верховенства права, у разі відсутності нормативного врегулювання певного виду суспільних відносин. Під час застосування права прогалина не усувається, а долається за допомогою двох способів: аналогії права або аналогії закону. Проте, як бути тоді, коли спір вирішується на підставі принципу верховенства права у випадку наявності нормативно-правового акта, регулюючого ці відносини.

Принцип верховенства права широко досліджувався в науковій літературі переважно в теоретичному аспекті такими науковцями, як С. П. Погребняк, М. І. Козюбра, С. В. Шевчук, Д. О. Вовк та інші. Питання застосування норм права і принципів розглядалися О. О. Уваровою, Б. В. Малишевим, О. В. Москалюком, В. С. Бігуном.

В. С. Бігун розглядає правосуддя як правозастосовну діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом порядку віднесених до його компетенції. Постає питання яким принципом повинен керуватись суддя (верховенства права чи закону), якщо він зобов'язується керуватись виключно законом у своїй практичній діяльності. Відповіддю на це питання буде, звичайно, дотримання законності, як складової принципу верховенства права, і як форма здійснення правосуддя.

Б. В. Малишев зазначає, що коли норма права має прогалину, то вона може бути подолана за допомогою двох рівнів: правосвідомості (принципи, ідеї, доктрини) і правовідносин (юридична практика і суспільна доцільність). Не викликає сумніву, що особа, яка застосовує принцип верховенства права повинна мати високий рівень правової культури, знати зміст принципу, а також бути свідомою, тому що від її застосування, можливо, залежатиме чиясь доля.

Принцип верховенства права є обов'язковим для застосування всіма органами державної влади. Починаючи з 1996 року законодавець нерідко прямо закріплює його у законах про той чи інший орган виконавчої влади, що не завжди сприяє його дотриманню. Проте В. М. Бевзенко приходиться висновку, що безпосереднього й послідовного наслідкування, використання та дотримання принципу верховенства права представниками органів державної влади не відбулося, через те, що у вітчизняній судовій практиці допуска-

ється формалізм і бюрократія, які значно перешкоджають захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. На жаль в Україні на даний момент немає ефективних засобів захисту від таким явищ. Тут і вступає в силу протиставлення принципу верховенства права і принципу законності, відповідно до якого особи зобов'язані діяти лише на підставі і в межах закону, що інколи призводить до їх зловживання своїми правами і обов'язками.

Отже, потрібно докласти неабияких зусиль, щоб запобігти неправильному тлумаченню принципу верховенства права і не допускати помилок у правозастосуванні, особливо при розгляді справ судами. Вбачається за доцільне внести зміни до чинного законодавства, і встановити норму, коли судді зможуть приймати рішення на основі закону, застосовуючи принцип верховенства права, а щодо якості таких рішень, то тут не буде жодних сумнівів задля звинувачення суддів у свавіллі.

Дієвий спосіб реалізації принципу верховенства права у наш час – це застосування практики Європейського суду з прав людини.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Черкашин С. В.,**

студент 4 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

Ідея сильної судової влади може залишитися лише декларацією, якщо не буде створено належних гарантій особистої незалежності і процесуальної самостійності суддів. Забезпечення незалежності судочинства є найважливішою, фундаментальною проблемою. Історичний досвід наочно довів те, що саме по собі закріплення в Конституції нормативів незалежного судочинства хоча й не призводить до автоматичного їх втілення в життя, проте є сильною рушійною силою до цього, створює необхідні політико-правові передумови на шляху становлення дійсно незалежної судової влади.

Актуальність цієї теми обумовлена осмисленням процесу імплементації норм міжнародного права у вітчизняне законодавство щодо визначення концепції становлення судової системи, реалізації на практиці елементів незалежності судової влади, закріплених у Конституції України.

Незалежність судової влади є не тільки теоретичною проблемою, а й такою, що має й практичне значення. Демократична держава повинна ґрунтуватися на незалежній судовій владі, яка забезпечує баланс між державою та суспільством. Теорія і практика незалежної судової влади була предметом розгляду таких авторів, як: Алексеева О. С., Грошевого Ю. М., Веретехіна Е. Г., Ермотишина Г. Т., Оршакової Т. М., Случевського В. М., Смирнова О. В., Тальберга Д. Г., які акцентують увагу на процесуальному статусі судді, висвітлюють функції правової діяльності у сфері кримінального процесу, але не розглядають положень застосування принципу верховенства права та закону, реалізації принципу презумпції невинуватості, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, вплив



положень норм міжнародного та європейського права на процесуальну діяльність. На доктринальному рівні незалежність судової влади можна характеризувати як сукупність наступних складових:

- 1) конституційно-правовий статус судді як носія судової гілки влади;
- 2) наявність дискреційних повноважень, за якими суддя повинен самостійно вирішувати питання в межах своєї компетенції під час прийняття процесуальних рішень;
- 3) наявність нормативного контролю, відповідно до якого суддя зобов'язаний відмінити помилкові акти інших гілок влади;
- 4) можливість здійснення правотворчості у формулюванні норм судового права.

У своїх роботах А. О. Селіванов зазначає, що «доктрина правосуддя розмежує існування судового ладу і судового устрою, що пояснює необхідність проаналізувати відповідні конституційні положення... Організація судового ладу і судової влади не може обмежитися доопрацюванням існуючого розділу «Правосуддя», а потребує системних змін до ст. ст. 6, 55, 85, 92, 106, 116, розділів VII, VIII–XII Конституції України. Змінюються суспільні відносини – змінюється і конструкція судової влади. Але без руйнації, шляхом еволюції, поетапної модернізації, виходячи з вітчизняного досвіду. Насамперед, принциповим для кожної структури влади є повновладдя народу (ч. II ст. 5 Конституції України). Але чи можна стверджувати, що народ причетний до здійснення судової влади, якщо він ніяким чином не формує суддівський корпус і лише у визначених законом випадках у здійсненні правосуддя беруть участь народні засідателі, а інститут присяжних навіть юридично не існує?».

Верховний Суд України, розглядаючи концепцію незалежної судової влади та шляхи її подальшого розвитку, вказує на системність втручань у діяльність суду. Під час розгляду судами кримінальних справ, формування суддівського корпусу, призначення суддів на посаду з боку виконавчої влади мають місце факти грубих вказівок щодо прийняття процесуальних рішень, постанови вироку. Зазначені факти втручання в діяльність судді призводять до порушення його прав під час виконання службових обов'язків. Такі негативні явища набувають поширення і становлять загрозу принципу верховенства права в державі, здійсненню правосуддя на засадах рівності громадян перед законом.

Задля виконання функцій судової влади – вирішення правових конфліктів, що виникають у суспільстві, необхідна наявність у судді відповідного кола повноважень. Теоретичну модель статусу судді можна представити як сукупність наступних елементів:

- 1) правовий статус судді є зарегламентована законодавством сукупність прав і обов'язків судді, а також гарантій їх незалежності під час здійснення правосуддя;
- 2) правовий статус судді не повинен розглядатися окремо від закріпленого у Конституції України;
- 3) у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» суддя наділений статусом посадової особи державної влади, що свідчить про необхідність врахування особливостей цієї категорії осіб під час визначення структури і правової природи елементів їх правового статусу;
- 4) у Європейській хартії про статус суддів закріплюється компетентність, незалежність судді таким чином, щоб громадянин мав право на його захист.

12 лютого 2015 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», який визначив організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

В якості гарантії компетенції організаційної незалежності судді в літературі висловлюється позиція, за якою процесуальна діяльність судді є незалежною від законодавчої та виконавчої гілок влади. З цього випливає, що зі свого боку законодавець не має права своїм актом анулювати дію акту суду, в той час, як виконавча влада не може впливати на виконання рішень суду.

Таким чином, незалежність судової влади повинна ґрунтуватися на певній сукупності положень, які характеризують поведінки судді як особливого службовця. Найбільш вагомими є положення щодо безпосередньої, процесуальної діяльності судді: 1) відсутність впливу на суддю під час постановлення ним рішення; 2) такий зазначений вплив є караним з боку закону та 3) процедура відправлення правосуддя повинна забезпечити судді розгляд справи.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Чернецова Є. П.,**

студентка 4 курсу 1 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ НЕЗАЛЕЖНОГО СУДУ**

Принцип незалежності суду є одним із основоположних принципів функціонування судової системи. Він закріплений у великій кількості міжнародно-правових актів, що свідчить про його виняткову важливість. Принцип незалежності суддів при здійсненні правосуддя призначений не лише для задоволення інтересів самих суддів, а, перш за все, гарантія забезпечення таких загально визнаних принципів як верховенство права, верховенство прав людини, і який спрямований на захист окремих фізичних та юридичних осіб, а також держави в цілому.

Першим міжнародним документом, в якому в 1948 році був закріплений даний принцип, є Загальна декларація прав людини, відповідно до статті 10 якої: «Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом».

Серед міжнародних актів, які є загальносвітовими, і які містять вимоги щодо стандарту незалежності правосуддя, прийняті в рамках ООН, можна також зазначити Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Основні принципи незалежності судових органів, Рекомендації щодо ефективного впровадження основних принципів незалежності судових органів, Монреальську універсальну декларацію про незалежність правосуддя, Бангалорські принципи поведінки суддів. В деяких з них лише згадується про цей принцип, інші ж детально розкривають його зміст, а тому доцільно розглянути положення даних актів, щоб краще розуміти принцип незалежності судової влади як міжнародний стандарт.

В Основних принципах незалежності судових органів від 13.12.1985 р. вказується, що незалежність судових органів повинна гарантуватися державою і закріплюватися в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати неза-

лежність судових органів і дотримуватися її. Судові органи повинні вирішувати справи безсторонньо, на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонуки, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку і з будь-яких би то не було причин. У Рекомендаціях щодо ефективного впровадження основних принципів незалежності судових органів також зазначено, що такі принципи мають застосовуватися до всіх суддів, включаючи таких, які не є професійними юристами. Тобто при здійсненні правосуддя за участі присяжних чи народних засідателів, останні також повинні відповідати стандарту незалежності.

У 1983 році в Монреалі була проведена Перша світова конференція по незалежності правосуддя, в межах якої було прийнято Монреальську універсальну декларацію про незалежність правосуддя. Вона виділяє такі функції суддів: 1) об'єктивне відправлення правосуддя між громадянами та між громадянином і державою; 2) сприяння, у межах судових функцій, дотриманню та досягненню принципу захисту прав людини; 3) гарантування безпеки життя усіх людей та верховенства права. Також зазначено, що у процесі прийняття рішень судді є незалежними від своїх колег по суду та вищих посадових осіб. Жодна ієрархічна структура суддівства і жодна різниця у ранзі чи класі суддів ніяким чином не можуть ставати на перешкоді праву судді на вільне винесення вироку. Судді є незалежними від виконавчих і законодавчих органів держави. Виконавчі органи не повинні контролювати судові органи через адміністрування судів, не мають повноважень закривати або призупиняти діяльність судів, повинні утримуватися від будь-яких дій або бездіяльності, які випереджують рішення суду або заважають правильному виконанню суддівського рішення. Жодний нормативний акт законодавчої чи виконавчої влади не можуть бути спробою зворотнім порядком змінити конкретні рішення суду, а також змінювати склад суду з метою впливу на прийняття рішень цим судом.

Тлумачення вимоги незалежності містять також Бангалорські принципи поведінки суддів від 27 липня 2006 року. Відповідно до цього документу, Незалежність судових органів є передумовою забезпечення правопорядку та основною гарантією справедливого вирішення справи в суді. Суддя повинен дотримуватися незалежної позиції як по відношенню до суспільства в цілому, так і по відношенню до конкретних сторін судової справи, по якій він повинен винести рішення. Суддя не тільки виключає будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади, але й робить це таким чином, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу. Чесність та непідкупність є необхідними умовами для належного виконання суддею своїх обов'язків. Спосіб дій та поведінка судді мають підтримувати впевненість суспільства в чесності та непідкупності судових органів. Недостатньо просто чинити правосуддя, потрібно робити це відкрито для суспільства.

Багато міжнародних документів, які присвячені стандарту незалежності правосуддя, прийнято на Європейському просторі. Серед них варто виокремити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Європейську хартію про закон «Про статус суддів», Європейський статут судді та ін.

Згідно зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Сутність даного принципу «права на суд» розкривається при застосуванні Конвенції Європейським судом з прав людини. Наприклад у рішенні у справі *«Бочан проти України»* від 3 травня 2007 року вказано: «Суд повторює: щоб встановити, чи може суд вважатися *«незалежним»* відповідно до п. 1 статті 6, необхідно, зокрема, звернути увагу на спосіб призначення його членів та строки

їх повноважень, існування гарантій проти зовнішнього тиску та наявності зовнішніх ознак незалежності. «*Безсторонність*», в сенсі п. 1 статті 6, має визначатися відповідно до суб'єктивного критерію, на підставі особистих переконань та поведінки конкретного судді у конкретній справі – тобто, жоден з членів суду не має проявляти будь-якої особистої прихильності або упередження, та об'єктивного критерію – тобто, чи були у судді достатні гарантії для того, щоб виключити будь-які легітимні сумніви з цього приводу. Відповідно до об'єктивного критерію має бути визначено, чи наявні факти, що можуть бути перевірені, які породжують сумніви щодо відсутності безсторонності судів. У цьому зв'язку навіть зовнішні ознаки мають певне значення. Ключовим питанням є питання довіри, яку суди в демократичному суспільстві мають вселяти суспільству і, перш за все, сторонам у процесі».

Також у рішенні «*Білуха проти України*» від 9 листопада 2006 року ЄСПЛ зазначив, що: «При вирішенні того, чи є у цій справі обґрунтовані причини побоюватися, що певний суддя був небезсторонній, позиція заінтересованої особи є важливою, але не вирішальною. Вирішальним же є те, чи можна вважати такі побоювання об'єктивно обґрунтованими. З огляду на це, навіть зовнішні прояви можуть мати певну важливість або, іншими словами, *«правосуддя повинно не тільки чинитися, повинно бути також видно, що воно чиниться»*. Важливим питанням є довіра, яку суди повинні вселяти в громадськість у демократичному суспільстві».

Аналіз чинного законодавства України, зокрема, Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дозволяє стверджувати, що воно закріплює всі аспекти міжнародного стандарту незалежності судової влади. Але потрібно також, щоб і на практиці відбувалося поліпшення роботи суддів, виконання їх функцій таким чином, щоб довіра до суду в нашій країні ставала вищою.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Шаманська Л. Е.,**

студентка 4 курсу 18 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ДО ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ЗАСАДИ ПОВАГИ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ З БОКУ ПРОКУРАТУРИ**

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII лише в декількох статтях закріпив принципи взаємодії прокуратури з судовою гілкою влади. Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 3 даного Закону, діяльність прокуратури ґрунтується на засадах: поваги до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом.

Подібна норма міститься у Кодексі професійної етики та поведінки працівників прокуратури у статті 23: оцінка дій суддів та законності судових рішень може публічно надаватися працівником прокуратури лише в межах і порядку, встановлених законодавством.

Здавалося б досить «проста» норма, яка, проте, на практиці зазнає суттєвих порушень. Непоодинокими є випадки недотримання даного принципу, навіть з боку прокурорів вищого рівня. Відомим є випадок від 30.09.2014 року, коли Генеральний прокурор України В. Ярема, на прес-конференції висловив невдоволення і розкритикував судові рішення одного з апеляційних судів, які ухвалюються у кримінальному провадженні та йдуть врозріз із позицією прокуратури. Подібні висловлювання Генерального прокурора України є прямим втручанням у здійснення правосуддя і демонструють відсутність поваги до суду та ухвалюваних ним рішень.

Судді в Україні є незалежними та здійснюють правосуддя відповідно до закону, керуючись при цьому своїм внутрішнім переконанням, а не побажаннями вищих посадових осіб органів прокуратури.

На нашу думку, такі непоодинокі випадки, потребують більш детального розгляду даного принципу, на якому першочергово ґрунтуються решта взаємовідносин прокуратури та суду.

На міжнародному рівні, звернувшись до численних документів, можемо спостерігати тенденцію до поступового урівноваження прокуратури і суду, як важливих і рівнозначних елементів у системі захисту прав і свобод людини і громадянина, захисту інтересів держави.

Відповідно до Бордоської декларації «Судді та прокурори у демократичному суспільстві» та доповненою Пояснювальною запискою до нею (разом – Висновок №4 (2009) Ради Європи «Щодо взаємовідносин між суддями та прокурорами у демократичному суспільстві») передбачено, що між суддею і прокурором не повинно існувати жодних ієрархічних зв'язків. Прокурори повинні бути об'єктивними і справедливими під час судового розгляду. Зокрема, вони повинні переконатися, що суд має всі відповідні факти і законні докази, необхідні для справедливого відправлення правосуддя.

Прокурори повинні неухильно поважати незалежність і неупередженість суддів. Зокрема, вони не повинні піддавати сумнівам судові рішення та перешкоджати їх виконанню, за винятком випадків, коли здійснюють свої права на оскарження судових рішень або інші визначені законом дії. Прокурори повинні утримуватися від надання публічних коментарів і заяв через засоби масової інформації, що може створити враження здійснення прямого або непрямого тиску на суд з метою досягнення певного рішення або зашкодити принципу справедливого судового розгляду.

У пунктах 15, 18 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листопада 2010 року N (2010) 12 закріплено, що судді не зобов'язані роз'яснювати, якими переконаннями вони керувалися при прийнятті рішень. Коментуючи рішення судів, виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї. Їм також слід уникати дій, які можуть поставити під сумнів їхнє бажання виконувати рішення судів.

Виходячи з практики зарубіжних країн різного роду невдоволення щодо судової діяльності з боку осіб органів прокуратури неодмінно тягнуть не лише відставку прокурора, але і притягнення до кримінальної відповідальності.

В Україні, мали місце звернення Ради суддів України щодо незалежності суддів від незаконного втручання з боку правоохоронних органів з закликами до Генерального прокурора України вжити негайних заходів щодо забезпечення конституційних гарантій незалежності судової влади, а також вирішити питання про відповідність займаним посадам тих посадових осіб, у діяннях яких мали місце факти незаконного впливу на суди і суддів.

Все ж варто головну увагу звертати на законні засоби оскарження судових рішень, адже лише вони можуть сприяти подальшому вирішенню справи належним чином. Кри-

тика створює атмосферу неповаги до суду, а з боку прокуратури – ще й невідповідність їх займаній посаді.

Рада Європи рекомендує суддям і прокурорам намагатися ознайомлюватися з етичними стандартами, які регулюють їх діяльність. Це сприятиме розумінню і повазі одних до цілей і завдань інших, тим самим розширюючи перспективи їх гармонійної співпраці.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Шарнопільський В. Л.,**

студент 4 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ В УКРАЇНІ**

У сучасній світовій практиці існують різні погляди на інститут виконання судових рішень: публічний і приватний. Відповідно до публічної системи виконання судових рішень держава виступає головним регулятором цих відносин і реалізує функцію примусового виконання рішень суду шляхом утворення державних органів, яким надають відповідні повноваження. Таким чином, держава монополізує сферу виконання судових рішень. При застосуванні приватної системи виконання судових рішень держава делегує повноваження приватним суб'єктам, які мають відповідний кваліфікаційний рівень та відповідають встановленим вимогам. У такій системі приватні виконавці діють на свій власний ризик і несуть повну майнову відповідальність за свої дії. Ще одним випадком є поєднання ознак приватної і публічної системи виконання судових рішень, де відповідні повноваження мають як державні органи так і приватні особи.

На даний момент в Україні діє публічна система виконання судових рішень. Одним із головних органів, що здійснює діяльність по виконанню судових рішень є державна виконавча служба. Виконання рішень, перелік яких встановлено законом, покладається на державних виконавців. Україна знаходиться на активному етапі реформ і однією з майбутніх може бути впровадження інституту приватного виконання судових рішень. Міністерством юстиції України разом з громадськістю розроблено проект закону «Про державну виконавчу службу і приватних виконавців», який передбачає поєднання двох систем виконання судових рішень. За цим законопроектом примусове виконання рішень судів та інших органів у випадках, передбачених законом, покладається на органи державної виконавчої служби та приватних виконавців. Головною метою впровадження змішаної системи виконання судових рішень є можливість пересічного громадянина обирати – до кого звертатися за виконанням судового рішення у державні органи чи до приватних осіб. У такий спосіб планується розвантажити органи державної виконавчої служби та підвищити рівень ефективного виконання судових рішень. Така концепція має значні переваги перед публічною системою. По-перше, особо зможе обирати до кого звернутися за допомогою у виконанні судового рішення, зважаючи на конкретні проблеми, які потрібно вирішити. Тобто, особою можуть бути встановлені конкретні строки по вирішенню певної проблеми, узгоджено порядок виконання судового рішення, але, в свою чергу, на неї буде покладатися обов'язок здійснити встановлену оплату за надання послуг приватного виконавця. По-друге, приватна сторона виконання рішень суду дасть змогу підви-

щити популярність професії виконавця судових рішень. Кожний приватний виконавець зможе бути вільним у свої діях та мати гідну заробітну плату за надання своїх послуг. По-третє, при зменшенні навантаження на державних виконавців, вони зможуть ефективніше виконувати свою роботу, приділяти більше уваги конкретному провадженню.

Звичайно, приватним виконавцем не зможе бути будь-яка особа. До приватного виконавця будуть ставитися відповідні вимоги. Відповідно до ст. 22 проекту ЗУ «Про державну виконавчу службу і приватних виконавців» приватним виконавцем може бути особа, яка має вищу юридичну освіту ступеня спеціаліста або магістра, володіє державною мовою, має стаж роботи у галузі права не менше двох років, пройшла стажування та навчання в порядку, визначеному Міністерством юстиції України, склала кваліфікаційний іспит і отримала свідоцтво про право на провадження діяльності приватного виконавця. Зазначення таких вимог встановлює певний кваліфікаційний рівень, який має мати приватним виконавець, що, певним чином може гарантувати ефективну і злагоджену роботу приватних виконавців. Як вбачається з відповідного проекту держава певним чином обмежує приватного виконавця, тобто його діяльність здійснюється під частковим державним контролем. Відповідно до ст. 23 зазначеного вище проекту державне регулювання діяльності приватних виконавців полягає у визначенні:

- 1) умов допуску громадян до провадження діяльності приватного виконавця;
- 2) рішень, які підлягають виконанню приватними виконавцями;
- 3) порядку та умов виконання рішень приватними виконавцями;
- 4) порядку здійснення контролю за діяльністю приватних виконавців, проведення перевірок діяльності приватного виконавця;
- 5) порядку зупинення і припинення права на провадження діяльності приватного виконавця;
- 6) розмірів основної винагороди приватного виконавця;
- 7) засад професійного самоврядування приватних виконавців.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що впровадження інституту приватних виконавців є позитивним кроком до створення ефективного і реального механізму виконання судових рішень. Безумовно, це не стане панацеєю для вирішення всіх проблем у даній сфері, але те, що приватні виконавці зможуть змінити все уявлення про порядок і спосіб виконання рішень суду можна сказати з великою упевненістю. Головним завданням державних діячів є утворення механізму приватного виконання судових рішень, який був би максимально автономним від державного виконання судових рішень.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юрєвич І. В.

**Шинкарчук А. Я.,**

студентка 4 курсу 20 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ПРЕДСТАВНИЦТВО ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН  
І ДЕРЖАВИ В СУДІ В РАМКАХ НОВОГО ЗАКОНУ  
«ПРО ПРОКУРАТУРУ»**

В умовах сьогодення чинним законодавством передбачається новий підхід до визначення процесуального становища прокурора в цивільному, адміністративному, господар-

ському судочинстві. Виконуючи функції представництва інтересів громадян або держави в суді, прокурор реалізує конституційні положення, відповідно до яких держава зобов'язується забезпечувати захист прав і свобод громадян, а також усіх суб'єктів права власності та господарювання. Основним завданням прокурора при розгляді цивільних, господарських, адміністративних справ є дотримання прав і законних інтересів громадян, держави, винесення судом законних рішень. Він має особливий статус та повноваження, встановлені законодавством. Функція представництва посідає важливе місце у структурі правозахисної діяльності прокуратури, і тому питання її трансформації потребують належної уваги з боку науковців і практиків. Крім того, ґрунтовність змін, яких зазнав зміст і обсяг функції представництва у зв'язку з оновленим законодавством, визначає важливість теоретичних розробок з даної проблематики.

Актуальність теми дослідження зумовлена реформуванням функцій прокуратури, яке передбачено новим Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. (далі – Закон), оскільки виникає низка запитань стосовно практичної реалізації його положень, зокрема щодо функції представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, оскільки у законодавчій регламентації механізму цієї реалізації існують певні прогалини.

14 жовтня 2014 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про прокуратуру» № 1697-VI. Основні завдання, які стояли перед розробниками нового Закону, зводились до створення правової основи для реформування прокуратури України у напрямку побудови оптимальної моделі з урахуванням вимог та рекомендацій європейських інституцій, а також національних правових традицій функціонування вказаного органу. Прийнятий закон вважається досить прогресивним, оскільки значною мірою враховує попередні рекомендації «Європейської комісії за демократію через право» (Венеціанської комісії), а також експертні висновки до минулих проектів за останні декілька років. Згідно з положеннями п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону однією із функцій прокуратури України визначено представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом. Кореспондують їм положення ч. 1 ст. 23 Закону, якими встановлено, що представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом. Першою суттєвою зміною в регулюванні прокуратурою представницької функції стали положення статті 23 Закону, спрямовані на звуження спектру суб'єктів, від імені яких прокуратура уповноважена звертатися із позовами. Цим мало б бути забезпечено рівноправне становище учасників господарських відносин в суді, зокрема усунуто випадки, коли органи прокуратури приймали участь у процесах, порушених за позовами інших державних органів, до функцій яких законодавчо віднесено самостійно здійснювати захист інтересів держави у суді – податкові органи, органи Державної фінансової інспекції тощо. Адже цим нерідко створювалися дискримінаційні умови розгляду справи, за яких суб'єкт господарювання приватного сектору економіки був змушений процесуально захищатися одразу від декількох представників державних інтересів, які, до того ж, наділені значними владними повноваженнями. Також згідно з нормами нового закону не допускається представництво прокуратурою в суді інтересів держави в особі державних компаній, однак більшість суб'єктів господарювання, заснованих на державній формі власності або корпоративними правами яких володіє держава, сьогодні існують в інших аніж «державна компанія» організаційно-правових формах, як-то державні підприємства (комерційні та казенні), публічні акціонерні товариства, акції яких перебувають у державній власності, державні холдингові



компанії тощо. Більше того, актуальне на сьогоднішній день законодавство взагалі не передбачає утворення суб'єктів господарювання у організаційно-правовій формі «державна компанія». Наведена неузгодженість законодавчої термінології суттєво порушує логіку наведених змін. Також даним законом визначені нові умови для здійснення прокурором форм реалізації функцій представництва інтересів у суді. Так частиною 4 вищезазначеної статті передбачено, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Таким чином, законодавець значно звужує коло випадків представництва прокурором інтересів держави в суді. Прокурору необхідно не тільки встановити загрозу державним інтересам, а й довести обставини бездіяльності посадових осіб, в межах компетенції яких перебуває їх захист, що в певній мірі виступає оціночним поняттям та потребує перевірки судом. Хоча об'єктивною та логічною видається думка, що у разі неналежного здійснення спеціально уповноваженим державним органом обов'язків щодо захисту інтересів держави, наслідком мало б бути проведення службових розслідувань та прийняття певних кадрових рішень щодо посадових осіб такого органу, спрямованих на недопущення подібних випадків в майбутньому.

Що стосується представництва інтересів громадян, то згідно з положеннями нового Закону, а саме частини 3 статті 23 Закону № 1697-VII, прокурор здійснює представництво у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Відтак підставами для такого представництва визнаються лише недосягнення повноліття, недієздатність або обмежена дієздатність. Навіть інвалідність особи не може бути такою підставою, що постає нині гострою проблемою, у зв'язку з воєнним конфліктом в країні. Також нормами Закону № 1697-VII запроваджується механізм підтвердження судом підстав для представництва прокурором інтересів громадянина або держави. Логічний аналіз цієї норми свідчить, що, за задумом законодавця, таке підтвердження має бути здійснене судом у межах самостійної процесуальної дії. Однак слід звернути увагу, що ані згаданим, ані іншими законами не внесено жодних змін до процесуальних кодексів, які б встановлювали процедуру такого підтвердження. Отже, повністю не врегульованими залишилися питання форми звернення прокурора до суду та вимог до нього, необхідності його розгляду в судовому засіданні або без такого, необхідності виклику зацікавлених осіб та наслідків їхньої неявки, строків розгляду звернення, форми судового рішення, можливості та порядку оскарження тощо. Таким чином, положеннями абз. 2 ч. 4 ст. 23 Закону реалізація прокурором своєї процесуальної правосуб'єктності з представництва інтересів громадянина або держави в суді поставлена в залежність від підтвердження судом підстав для такого представництва, яке визнається дискусійним за своєю правовою природою. Подібна ситуація склалася і навколо положення про право оскарження наявності підстав для представництва громадянином чи її законним представником або суб'єктом владних повноважень. Зокрема Законом № 1697-VII не врегульовано, до кого можуть бути оскаржені такі підстави: до прокурора вищого рівня чи суду. Необхідно звернути увагу на те, що підтвердження судом наявності підстав для представництва, водночас, означає встановлення та підтвердження

судом факту невиконання або неналежного виконання законними представниками інтересів громадянина або держави своїх обов'язків щодо їх захисту. Вважаємо, що за таких умов лише прокурор у таких справах повинен виступати як представник інтересів громадянина або держави, набуваючи процесуального статусу «квазісторони» процесу. А допуск у процес представників, які не виконують або неналежно виконують свої обов'язки щодо захисту інтересів громадянина або держави, що підтверджено судом, у разі допуску прокурора, видається невиправданим та нелогічним. Неврегульованою виявилась і процедура досудового врегулювання спору прокурором., оскільки відповідно до положень закону процедура досудового врегулювання спору не може бути застосована прокурором у відносинах з юридичними особами приватного права, що складають значну частину від загальної кількості спорів, в яких можуть зачіпатися державні інтереси або інтереси громадянина, якого представляє прокурор. Слід зазначити, що у Законі № 1697-VII так і не знайшла свого вирішення проблема необхідності встановлення «присічних» та розумних строків для звернення прокурора з позовом до суду, відсутність яких дає змогу заявляти позови через багато років (інколи понад десяти) після виникнення спірних правовідносин. Зазначене перешкоджає утвердженню принципу правової визначеності, на необхідність дотримання якого неодноразово вказував у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини.

Отже, важливість представництва інтересів громадянина або держави в суді органами прокуратури України як конституційної функції, що акумулює повноваження прокурора поза системою кримінальної юстиції, не викликає заперечень. А відтак, окреслені вище дискусійні положення Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року потребують подальшого наукового обговорення з метою вироблення пропозицій щодо їх перегляду та удосконалення.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

**Штик О. В.,**

студент 5 курсу 11 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СТАНДАРТИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТА ПРИ НАДАННІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ**

Незалежність адвокатури від політичного втручання та впливу з боку органів державної влади та посадових осіб, без сумніву, є основоположним принципом для правової демократичної держави. Цього року виповнилося 70 років з дня створення ООН, співзасновником якої виступила Україна. Будучи членом ООН, Україна зобов'язана дотримуватися Статуту, виконувати рішення, слідувати принципам Організації, прислухатися до меседжів Генерального секретаря, спеціальних доповідачів, у тому числі з питань правосуддя, адвокатури, прав людини. Так, у виступі спеціального доповідача з питання про незалежність суддів і адвокатів Габрієли Кнауль на 23-й сесії Ради ООН з прав людини від 15 березня 2013 підкреслювалася виняткова важливість того, що адвокати у своїй про-

фесійній діяльності повинні бути «вільними і незалежними» без залучення держави і втручання державних органів: «Державі необхідно розглянути питання створення незалежних установ або органів щодо надання правової допомоги. Державні схеми правової допомоги незалежно від адміністративної структури повинні бути позбавлені від зайвого політичного або судового втручання і не повинні залежати від уряду в тому, що стосується рішень, пов'язаних з наданням правової допомоги». Тобто свобода від вказівок, контролю, фінансового тиску з боку якого-небудь керівника чи органу – на чолі усього. У цьому контексті також важливий принцип незалежності від надмірного політичного впливу при прийнятті адвокатом рішень при наданні безоплатної правової допомоги. У той же час на Україні процес надання БПП побудований всупереч цим головним принципам, що є порушенням прав людини. Простіше кажучи, державі відведена функція підтримки та налагодження процесу надання БПП. Сама ж правова допомога надається безпосередньо адвокатом, якому довіряє громадянин, і повинна бути незалежною від держави. Держави зобов'язані утриматися від встановлення адміністративного впливу на адвокатів, які надають таку допомогу. Адміністрування надання безоплатної правової допомоги без втручання влади – це принцип, зрозумілий всьому прогресивному людству. І Україна була його послідовником, підтвердженням чому є положення двох Законів України: «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Про безоплатну правову допомогу».

Якщо подивитися в розрізі історичному, то адвокатура в попередній час в Україні, у сфері надання безоплатної правової допомоги, була побудована в точності з рекомендаціями ООН і ефективно діяла. Тоді всі питання призначення захисника за рахунок держави вирішувалися на рівні колегії адвокатів (голова або заступник голови розподіляв надійшли заяви між юридичними консультаціями, завідувач консультацією призначав адвоката в порядку черги або в міру завантаженості), а держава виплачувала адвокатам гонорар згідно з наданими звітами. Тоді була інша проблема – держава дозволяла собі втручатися в позицію адвоката шляхом перевірки досьє.

Як наголошується в проміжній доповіді спеціального доповідача з питання про незалежність суддів і адвокатів Леандро Деспуї, представленому відповідно до резолюції 8/6 Ради з прав людини, який презентував на 64-й сесії Генеральної асамблеї ООН 28 липня 2009 Генеральний секретар, органи влади зобов'язані сприяти започаткуванню та діяльності професійних асоціацій юристів, не втручаючись у ці процеси. При цьому стверджується доцільність існування в державі єдиної професійної асоціації, відокремленої від держави і яка має офіційний статус. Разом з тим доповідач зазначає небезпечну тенденцію до закриття таких організацій або до виникнення ситуацій, коли асоціація знаходиться під постійною загрозою закриття. При цьому одним із способів впливу на асоціації адвокатів названі спроби поставити людей, близьких до виконавчої влади, на чолі професійних асоціацій. Подібні сигнали сьогодні мають місце і на Україні.

Нещодавно заступник міністра юстиції України Гія Гецадзе в ефірі телеканалу заявив, що Україні не потрібна єдина професійна асоціація адвокатів. Або інший сигнал: керівниками центрів надання правової допомоги призначаються переважно не адвокати, а колишні прокурори, чиновники і навіть інженер-механік. Більше того, відомі випадки, коли на посаду претендували адвокати з великим практичним досвідом, але перевага віддавалася чиновнику. Хоча формально центри БПП не є органами адвокатури, вони спрямовують саме діяльність адвокатів: допомога в центрах надають виключно адвокати, тому важливо, щоб і адміністративні питання вирішувалися адвокатами.

Також на шляху до європейської інтеграції ігноруються європейські вимоги щодо незалежності адвокатського корпусу країни. Робота в «новому» форматі державного Коор-

динаційного центру БПП при Мін'юсті, який створив і очолив Андрій Вишневецький, суперечить положенням діяльності незалежних адвокатів. Замість підтримки незалежності адвокатів виконавча влада активно намагається вбудувати адвокатуру в державну систему. У результаті ми дійсно маємо гнітючий стан безкоштовного захисту людей, бо замість незалежних адвокатів тепер її надає державний орган. Єдиним правильним рішенням може бути створення інституту незалежного адвоката в Україні.

Слід зазначити, що сторона захисту і сторона обвинувачення не можуть бути одночасно в руках влади. Безумовно, це крок у бік контролю адвокатів державою. Вже сьогодні багато адвокатів в системі БПП сприймають як свого клієнта не людини, яку вони захищають, а державну систему влади. Не дивно, бо оплата здійснюється з державного бюджету. Адвокат звітує за надану правову допомогу, а державна система проводить «моніторинг якості» наданих адвокатом правових послуг. І якщо суд і прокуратура за визначенням – державні органи, то адвокат не може і не повинен бути під крилом державного органу, інакше ми скочуємося до моделі тотального контролю. Такий контроль з боку влади при наданні БПП представляється системним знищенням незалежної адвокатури, коли люди можуть втратити довіру до адвоката як останню віру в справедливість.

Тому я вважаю, що взаємодія органів державної влади та адвокатських об'єднань, адвокатів повинна здійснюватись на основі об'єднання зусиль в умовах побудови правової держави та формування громадянського суспільства в Україні. Незалежність адвокатури – це стан балансу між інтересами цього інституту і держави, який відповідає вищій конституційної цінності – забезпеченню прав людини. Ця незалежність може бути обмежена лише в інтересах ефективного виконання професійного обов'язку адвокатом і в інтересах правосуддя та у межах, що випливають з принципів професійної етики і чинного законодавства. Питання незалежності адвоката при взаємодії з державними органами, в тому числі, у різних видах та стадіях судочинства, потребують більш детального та динамічного вивчення при одночасному пошуку способів та шляхів недопущення її порушення чи обмеження.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Шульга О. О.,**

студент 4 курсу 13 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ПРИНЦИП ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ТІЛЬКИ СУДОМ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Для розкриття такого принципу, як здійснення правосуддя виключно судом, потрібно проаналізувати чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до нього: правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається; особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом; народ бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Закон відтворює положення ст. 124 Конституції України. Суд є єдиним органом держави, який здійснює від її імені правосуддя. Жоден інший орган держави, крім суду, призначеного у відповідності із законом, не вправі взяти на себе функцію здійснення правосуддя і не вправі ухвалити іменем України вирок або інше судове рішення у кримінальній, цивільній, господарській, адміністративній справі, справі про адміністративне правопорушення. Функції суду не можуть бути делеговані іншому органу або посадовій особі.

Жоден інший орган не має таких правових можливостей, як суд, для прийняття судового рішення. Суд здійснює правосуддя у формі розгляду і вирішення справи в судовому засіданні на підставі безпосереднього, всебічного, повного, об'єктивного дослідження обставин справи в умовах гласності та усності судового розгляду, змагальності і рівноправності сторін. У судовому розгляді реалізується у системі засад правосуддя, гарантуються права учасників процесу, безпосередньо досліджуються докази. Це забезпечує найбільші можливості саме для суду щодо встановлення обставин кожної справи.

Положення про те, що правосуддя здійснюється виключно судами, означає також, що судові рішення після набрання ними законної сили набувають обов'язкового характеру. Скасувати або змінити судові рішення вправі тільки вищестояща судова інстанція з додержанням суворих процесуальних правил і гарантій, які захищають права і охоронювані законом інтереси осіб, суспільства і держави.

Щодо народних засідателів та присяжних під час участі у здійсненні правосуддя, то вони так само, як і професійні судді, незалежні і підкоряються тільки Конституції і закону. Про порядок залучення народних засідателів і присяжних до безпосередньої участі у здійсненні правосуддя, вимоги до них, їх права і обов'язки. Питання про те, в яких справах правосуддя здійснюється за участю народних засідателів і присяжних, деталізується у процесуальному законодавстві.

Принцип здійснення судової влади тільки судом, втілений у коментованій статті Закону, передбачає засади, що вказують на виключне місце суду, особливість виконуваної функції. Положення, закріплене в ч. 1 ст. 124 Конституції України та статтях Закону України «Про судоустрій і статус суддів», означає, що ніякий інший орган, крім суду, не вправі здійснювати судову владу. Навіть якщо діяльність того чи іншого органу в зовнішньому прояві імітуватиме процедуру провадження правосуддя, визнати її правосуддям не можна, оскільки її не виконав суд. Основний Закон України, гарантуючи справляння правосуддя лише судом, указує, що судочинство покладено на Конституційний Суд і суди загальної юрисдикції. Створення особливих чи надзвичайних судів не допускається.

Вимога, щоб судова влада здійснювалася лише судом, має важливе значення. Акти судової влади, тобто рішення, ухвали, вирок, постанови не можуть бути скасовані або змінені жодним іншим органом, а лише вищим судом за наявності передбачених законом підстав. Крім того, вони підлягають обов'язковому виконанню всіма органами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами.

Найбільш великі сумніви викликає Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року, в якому до Кримінального процесуального кодексу України додано розділ IX<sup>1</sup>, який містить лише одна стаття. В даній статті закріплюється можливість виконання певних процесуальних дій виключно прокурором. Детальніше проаналізувавши повноваження прокурора (в статті визначається досі невідомий термін «відповідний прокурор») можемо дійти висновків, що ухвали на вчинення окремих видів

слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, запобіжних заходів, за умови неможливості виконання повноважень слідчим суддею у встановлені законом строки, здійснює прокурор, а саме: статті 163, 164, 234, 235, 247, 248 КПК. При цьому, ч. 2 статті 36 КПК містить чіткий перелік повноважень прокурора під час кримінального провадження, де у п. 9, ч. 2 міститься положення щодо можливості прокурора приймати процесуальні рішення щодо підстав закриття кримінального провадження, поновлення строків, та інших випадках, передбачених КПК. Незважаючи на те, що такий перелік є досить розмитим та відкриває шлях до широкого тлумачення процесуальних норм, повноваження прокурора – подавати ухвали на затвердження слідчого судді, а аж ніяк не вносити їх.

Статус слідчого судді визначений у п. 18, ч. 1, ст. 3 КПК, де визначається, що слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, обраний зборами суддів зі складу суду, а у випадку, передбаченому статтею 247 КПК України, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, до повноважень яких належить здійснення у порядку, передбаченому законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні на досудовому слідстві. Окрім того, статтею 247 КПК передбачено здійснення повноважень слідчого судді стосовно розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Таким чином слідчий суддя організаційно і функціонально належить до судового органу і, здійснюючи повноваження з судового контролю, діє від імені суду, що узгоджується з наведеними положеннями Конституції України.

До повноважень слідчого судді належить вирішення питань про проведення слідчих (розшукових) дій у визначених КПК випадках: допиту свідка чи потерпілого в судовому засіданні, за клопотанням сторони кримінального провадження (ст. 225); обшуку житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 234); огляду житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237); слідчого експерименту, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи (ч. 5 ст. 240); примусового залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242); доручення проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам за клопотанням сторони захисту (ч. 3 ст. 243, ст. 244); примусового відбирання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245); направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи (ч. 2 ст. 509).

Слідчий суддя, вирішуючи питання, віднесені до його компетенції, приймає рішення у формі ухвал. Оскільки норма, яка б визначала загальні вимоги до ухвали слідчого судді відсутня, за аналогією повинні застосовуватись норми, що визначають зміст ухвали суду (ст. 372 КПК). Спеціальні вимоги щодо ухвал слідчого судді передбачено у окремих статтях КПК: про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 164), про арешт майна (ч. 5 ст. 173), про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 190), про застосування запобіжних заходів (ст. 196), про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи (ст. 235), про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ч. 4 ст. 248).

Без ухвали слідчого судді, згідно з КПК, можуть бути застосовані лише кілька заходів забезпечення кримінального провадження: виклик слідчим, прокурором (ст. 133), тимчасове вилучення майна (ст. 167, 168) та затримання (ст. 207–213).

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що зміни, внесені до КПК України, які регламентують повноваження прокурора в зоні АТО, насправді є схожими на

деякі повноваження слідчого судді щодо проведення окремих процесуальних дій та судового контролю. Це порушення принципу здійснення правосуддя виключно судом і вважається таким, що порушує конституційні засади про заборону делегування повноважень суду, як виключного органу здійснення правосуддя.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Шутова А. А.,**

студентка 5 курсу 7 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ТАКТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА**

Закон уповноважив адвоката брати участь у захисті прав і законних інтересів громадян у всіх сферах судочинства: кримінальному – як захисника обвинуваченого, представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача; цивільному, господарському, адміністративному – як представника позивача (заявника) чи відповідача. Нині всі ці види судочинства передбачають наявність сторін та є змагальними. Тому очевидно, що в силу принципу змагальності протилежні сторони мають здебільшого різний процесуальний інтерес у справі, а тому для його досягнення тактиці однієї сторони має протистояти тактика іншої сторони. У розгорнутому вигляді тактика адвокатської діяльності дістає вияв при виконанні адвокатом функції захисту в кримінальному судочинстві як тактики захисту обвинуваченого.

Слід сказати, що питання про тактику захисту вивчали такі адвокати-практики, вчені: Варфоломєєва Т. В., Салтевський М. В., Жамієва Р. М., Баєв М. О., Баєв О. Я. та інші.

Існують різні погляди на те, як правильно визначити, та що саме розуміти під поняттям «тактика захисту». Наприклад, Жамієва Р. М. визначає тактику захисту в двох аспектах. В першому аспекті тактика професійного захисту – це розділ криміналістичної тактики, який досліджує закономірності діяльності адвоката по захисту обвинуваченого, підозрюваного, надання йому юридичної допомоги з метою оптимізації захисної діяльності в рамках досягнення завдань кримінального процесу. В прикладному значенні тактику професійного захисту можна визначити як сукупність правил і прийомів, які застосовуються адвокатом-захисником у відповідності з кримінально-процесуальним законом і ситуацією, що склалася, які направлені на ефективний захист прав та інтересів підозрюваного, обвинуваченого і надання дієвої юридичної допомоги.

Жамієва Р. М. також вважає, що тактика професійного захисту може бути виділена як вид криміналістичної тактики. В основі класифікації повинен лежати вид діяльності. Тактика як вид діяльності існує тільки там, де має місце суперництво, протиборство, де зустрічаються інтереси груп, які протилежні одна одній (ціль сторони обвинувачення – доказати винуватість підсудного, ціль сторони захисту прямо протилежна). Тактика обвинувачення і тактика захисту в судовому розгляді взаємопов'язані і не існують одна без одної, оскільки застосування тактичного прийому одною стороною тягне за собою застосування тактичного прийому іншою стороною.

Салтевський М. В. пропонує під такою назвою розділ науки криміналістики, який являє собою систему принципів і розроблених на їх основі тактичних прийомів збирання і дослідження доказів на досудовому і судовому слідстві для розслідування і попередження злочинів.

Але слід вказати на те, що тактику діяльності слідчого, яка детально розроблена криміналістикою, не можна механічно переносити в сферу діяльності інших осіб, зокрема захисника. Саме в цьому і виявляється необхідність розробки оптимальних тактичних прийомів діяльності кожного учасника процесу розслідування кримінальної справи.

Стратегічними цілями адвоката-захисника, його призначенням є захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі. У конкретних справах дані цілі – це сприяння прийняттю кінцевого рішення, найбільш сприятливого для підзахисного – закриття кримінальної справи, виправдання підсудного, пом'якшення кримінальної відповідальності тощо. За всієї динамічності діяльності захисника тактика його роботи у кожній конкретній справі, незалежно від її специфіки, має підпорядковуватись цим стратегічним цілям і завданням, вона є способом їх досягнення.

Вчені виділяють як один із етапів діяльності захисника розробку тактики захисту. На думку Т. В. Варфоломеевої, в процесі підготовки до захисту і при його здійсненні захисник використовує тактичні прийоми, розроблені криміналістикою. Деякі з них трансформуються до особливостей цього виду професійної діяльності, інші застосовуються в незмінному вигляді, змінюється тільки їх направленість – тільки на виявлення обставин, які виключають чи пом'якшують відповідальність обвинуваченого. І особливе місце в системі тактики захисту належить прийомам специфічним, які використовуються виключно захисником.

Т. В. Варфоломеева вважає, що тактика захисту – це створені на основі досягнень науки і досвіду адвокатської діяльності рекомендації по розробці оптимального варіанту правової позиції захисту і його реалізації в конкретних умовах і по найбільш ефективних способах здійснення адвокатом дій по захисту прав і законних інтересів громадян.

Баєв М. О. та Баєв О. Я. займають таку позицію, що тактика професійного захисту по кримінальним справам – це підсистема криміналістичної тактики, яка складається з системи розроблених на основі наукових положень криміналістичної тактики відповідних засобів (приймів, комбінацій, операцій, рекомендацій), допустимого і раціонального представлення, дослідження і використання адвокатом доказової інформації, яка виправдовує підзахисного чи пом'якшує його відповідальність, які забезпечують права та інтереси останнього в умовах потенційної чи реальної, безпосередньої чи опосередкованої тієї протидії зі сторони осіб чи організацій, які протистоять захиснику при реалізації ним своєї кримінально-процесуальної функції.

Ще деякі автори під такою назвою професійного захисту розуміють необхідний елемент діяльності адвоката-захисника, як професійного представника сторони захисту, який наділений своїм змістом, обумовленим суб'єктом діяльності і його завданнями.

Існують і погляди про те, що тактика захисту повинна включати як загальні питання (прийоми взаємодії з обвинуваченим при наданні йому юридичної допомоги, розробка правової позиції, планування захисту на різних стадіях процесу), так і конкретні рекомендації щодо способів і прийомів реалізації адвокатом правової позиції на кожній стадії



кримінального судочинства (в процесі участі в слідчих чи судових діях, при безпосередньому здійсненні захисником визначених дій).

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що в рамках криміналістики необхідно продовжити дослідження, направлені на подальшу розробку самого поняття тактики діяльності захисника, а також тактичних прийомів, які застосовуються захисником при розгляді кримінальної справи в суді, з метою успішного досягнення завдань захисту, здійснення його на високому професійному рівні. Ми вважаємо, що тактику захисту в судовому розгляді кримінальної справи доцільно розглядати як систему наукових положень та заснованих на них рекомендацій по плануванню та організації захисту, вибору лінії поведінки суб'єктом захисту, а також інших правил, які застосовуються у відповідності з кримінально-процесуальним законом, і направлені на ефективний захист прав та інтересів підсудного.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Іванцова А. В.

**Ярмольська Я. І.,**

студентка 4 курсу 8 групи Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **ШЛЯХИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕПАРТАМЕНТУ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ТА ДЕПАРТАМЕНТУ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Відповідно до рівня розвитку суспільства в Україні, діяльність структурних підрозділів Міністерства юстиції України набуває більш актуального значення. Насамперед необхідність постійного вдосконалення організації роботи, підвищення рівня легітимності, що полягає у розвитку громадських організацій і установ, які є одним із складових поняття громадянського суспільства.

Департамент виконавчої служби та департамент державної реєстрації, як структурні підрозділи Міністерства юстиції України беруть безпосередню участь у формуванні державної політики, значною мірою сприяють формуванню легітимності та розвитку громадянського суспільства в Україні. Шляхи законодавчого удосконалення діяльності регулюються нормативно-правовими актами, зокрема Законом України «Про громадські об'єднання», Законом України «Про виконавче провадження», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну реєстраційну службу України» тощо. Також розроблені рекомендації Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення «Стан роботи Державної реєстраційної служби України щодо підвищення рівня правових знань громадян та навичок у застосуванні законодавства під час реалізації державної політики у визначеній сфері».

Незважаючи на широкий спектр досліджень, що стосуються окремих напрямків діяльності департаментів Міністерства юстиції України, а саме департаменту виконавчої служби та департаменту державної реєстрації, доцільно зазначити, що окремі аспекти

роботи цих служб залишаються ще недостатньо дослідженими. Зокрема, запровадження системи електронних торгів департаменту виконавчої служби України та інформаційне забезпечення у сфері реєстраційної діяльності.

З метою підвищення рівня легітимності департаментів на місцях у діяльності як департаменту виконавчої служби, так і департаменту державної реєстрації необхідно запровадити окремі нововведення, які частково відображені в організації поточної діяльності. Сюди можна віднести проведення систематичних консультацій із громадськістю, висвітлення консультацій на офіційних сайтах департаменту виконавчої служби України, Міністерства юстиції України, головних управлінь юстиції, в галузевих ЗМІ, а також в матеріалах і коментарях, підготовлених для ЗМІ та Інтернет-видань, розроблення, опрацювання та реалізація нормативно-правових актів, програм, планів та окремих заходів із урахуванням вимог Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та на виконання, опрацювання звернень, зауважень, пропозицій, скарг громадян та забезпечення своєчасного публічного реагування; надання роз'яснень і відповідей на актуальні запитання громадян і громадських організацій, що надійшли через офіційні веб-сайти органів юстиції України, розміщення в оперативному режимі на офіційних сайтах департаменту виконавчої служби України, Міністерства юстиції України, головних управлінь юстиції актуальних коментарів з питань роботи департаменту виконавчої служби.

На сьогодні в структурі Міністерства юстиції функціонує департамент державної реєстрації. Його особливістю є те, що практично кожний громадянин України буде змушений скористатись його послугами, а тому актуальним є питання відкритості та прозорості в його роботі, з одного боку, та розуміння громадянами завдань, принципів і системи роботи цього відділення – з іншого, що загалом сприятиме швидшому і ефективнішому забезпеченню потреб суспільства. Розвиток законодавства призвів до реформування такої суспільно важливої сфери, як реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Доцільно зазначити, що сама державна реєстрація речових прав на нерухоме майно в Україні тривалий час не реформувалася, а тому запровадження з 1 січня 2013 р. нового порядку, що запроваджується Урядом України протягом декількох останніх років з метою адаптації вказаної системи до стандартів Євросоюзу.

Одним із найбільш нових і сучасних напрямків роботи департаментів Міністерства юстиції України, який повинен активніше розвиватись, є взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. Ця сфера потребує особливої уваги та додаткового законодавчого забезпечення. Для удосконалення цієї роботи в Україні вже розпочата адаптація вітчизняного законодавства до європейських стандартів і виконання конкретних зобов'язань

Аналізуючи практику роботи департаментів юстиції в зазначених напрямках, доцільно відзначити, що на сьогодні здебільшого державою сформована законодавча-правова база для організації належної роботи. Водночас, на мою думку, потребує додаткового законодавчого та організаційного забезпечення така вищерозглянута сфера діяльності головних департаментів Міністерства юстиції і департаменту державної реєстрації, як реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, в напрямку скорочення термінів реєстрації і переліку необхідних документів. Отже, удосконалення законодавства департаментів Міністерства юстиції України повинно слідувати відповідно до динаміки зміни суспільних відносин.

**Науковий керівник:**

к.ю.н., ас. Юревич І. В.

**Яровой В. О.,**

студент 4 курсу 15 групи Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

## **СПРАВИ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: СУДОВА ЧИ НОТАРІАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ**

Конституція України забезпечує кожній особі можливість звернення до суду за захистом своїх прав та інтересів.

Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК) передбачає вирішення справ у формі наказного провадження з підстав передбачених у ст. 96 ЦПК. Наказне провадження виникає із безспірних правовідносин: боржник не оспорує вимоги кредитора – заявника, однак відмовляється виконати зобов'язання, нічим це не мотивуючи або мотивуючи посиланням на обставини не правового характеру. У зв'язку з цим судовий розгляд щодо таких матеріально-правових відносин має лише одну мету – задоволення вимог заявника шляхом видачі йому судового наказу. Проте, на мою думку, судова процедура має застосовуватись лише у разі наявності елементів спору, юридичного конфлікту, і не повинна полягати у виконанні суто технічних функцій. В підтримку цієї думки можна привести практику Європейського суду, який виходить з того, що «... для того, щоб застосовувався п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод потрібно, щоб мав місце «спір» про «право», на яке можна претендувати, захищаючись у суді, і яке визнане внутрішнім правом. Має йтися про реальний і серйозний спір; він може стосуватись як самого існування права, так і сфери його дії та умов здійснення. Окрім того, результат судового розгляду повинен мати безпосереднє значення для встановлення цього права».

У зв'язку з цим постає проблема надмірного навантаження на суди, що сформулась, крім іншого, і через розгляд судами справ наказного провадження.

Аналізуючи досвід інших країн та зважаючи на посилення інтегративних зв'язків України з європейськими державами вважаю за доцільне звернутися до іншого правового інституту захисту порушених прав. Згідно ст. 18 Цивільного кодексу України передбачено захист цивільних прав нотаріусом шляхом вчинення напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом. Зазначений механізм позасудового захисту прав діє в Україні – він застосовується до нотаріально посвідчених договорів та деяких інших правовідносин (пов'язаних з авторським правом, за векселями, опротестованими нотаріусами, тощо) згідно з Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172, а також щодо звернення стягнення на майно відповідно до Закону України від 5 червня 2003 р. № 898/IV «Про іпотеку». При цьому існує тенденція щодо розширення компетенції нотаріату, наприклад, можливості звернення стягнення на заставлене рухоме майно на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Виходячи з європейського досвіду, Україна не в повній мірі реалізує потенціал цього правового інституту. Якщо механізм виконавчого напису нотаріуса ефективно застосовується для окремих категорій безспірних вимог, то абсолютно виправдано використовувати його для таких самих за своєю правовою природою безспірних вимог. Зазначений підхід повністю узгоджується з Рекомендацією № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ) державам-членам щодо заходів із попередження і зменшен-

ня надмірного робочого навантаження в судах. Так, з метою скорочення будь-якого надмірного робочого навантаження на суди задля покращання якості здійснення правосуддя КМ РЄ рекомендує державам не збільшувати, а поступово зменшувати кількість покладених на суддів завдань, які не стосуються судочинства, доручаючи їх іншим особам або органам.

Необхідно наголосити, що здійснення захисту цивільних прав позасудовими органами не суперечить праву на доступ до правосуддя відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Зокрема, Європейським судом вироблено цілісну систему правових позицій щодо використання можливостей, які надає державам-учасникам Конвенція щодо вибору засобів і механізмів розподілу юридичних справ між судовими і позасудовими (адміністративними) органами цивільної юрисдикції

Отже, вважаю доцільним трансформувати наказне провадження в функцію нотаріату. Вигода такої трансформації виявиться у зменшенні видатків бюджету на забезпечення розгляду таких справ, та відсутності потреби розширення штату суддів і т. д. Заявник, при застосуванні нотаріального порядку, убезпечується від зловживання правами з боку боржника, оскільки чинний ЦПК передбачає складну процедуру набрання судовим наказом законної сили. Альтернативність звернення до нотаріусу або суду, не позбавляє можливості розгляду справи у порядку позовного провадження (ст. 124 Конституції).

**Науковий керівник:**

к.ю.н., доц. Овсяннікова О. О.

# ЗМІСТ

<b>Вітальне слово</b> .....	3
<b>НАУКОВЦІ ТА ПРАКТИКИ</b>	
<i>Москвич Л. М.</i> СУБ'ЄКТИ СУДОВОГО ПРАВА .....	4
<i>Прилуцький С. В.</i> СУД ЯК КЛЮЧОВА КАТЕГОРІЯ ТА ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН СУДОВОГО ПРАВА.....	7
<i>Руденко М. В.</i> ВАРТО ПОВЕРНУТИ ІНСТИТУТ КОНТРОЛЮ СУДДІ ЗА СВОЄЧАСНИМ ЗВЕРНЕННЯМ ДО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА ВПРОВАДИТИ ЗВІТ ПРО ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ .....	10
<i>Рябченко О. П.</i> СУДОВЕ ПРАВО ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ .....	12
<i>Селіванов А. О.</i> СУДОВЕ ПРАВО І ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	14
<i>Сердюк В. В.</i> ПЕРЕДУМОВИ ДОСЯГНЕННЯ УНІФІКАЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ .....	17
<i>Яновська О. Г.</i> АДВОКАТУРА В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ СУДОВОГО ПРАВА .....	20
<i>Городовенко В. В.</i> СУДОВА ВЛАДА І СУСПІЛЬСТВО: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ .....	23
<i>Гусаров К. В.</i> ЗАСАДИ СУДДІВСЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ: ЧИ ДОЦІЛЬНІ ЗМІНИ? .....	26
<i>Назаров І. В.</i> НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ .....	28
<i>Щербанюк О. В.</i> КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ І МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ.....	30
<i>Каркач П. М., Ковальова Я. О.</i> СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД У ФОРМІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	32
<i>Афанасьєв В. В.</i> ОРГАНИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДУ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ СУДОВОГО ПРАВА .....	34
<i>Бабкова В. С.</i> РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....	37
<i>Білецька Г. А.</i> СУДОВО-МЕДИЧНІ ПОМИЛКИ .....	40
<i>Білокін Р. М.</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА .....	41
<i>Бринцев О. В.</i> СУДОВЕ ПРАВО ЯК РЕГУЛЯТОР ПРАКТИКИ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ .....	43
<i>Вільчик Т. Б.</i> НОВИЙ СТАТУС АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ .....	46
<i>Глуценко С. В.</i> ЄДНІСТЬ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВЕКТОР РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ .....	49

<i>Дудченко О. Ю.</i>	ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦІЇ СУДОВОГО ПРАВА.....	51
<i>Іваницький С. О.</i>	ВИКОНАННЯ БАРИСТЕРАМИ (СОЛІСИТОРАМИ) ФУНКЦІЙ СУДДІ-РЕКОРДЕРА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУДОВОГО ПРАВА АНГЛІЇ ТА УЕЛЬСУ .....	53
<i>Іванцова А. В.</i>	ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....	54
<i>Клочков В. Г.</i>	ВЗАЄМОДІЯ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ З КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ТА ЗАСТОСУВАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ.....	56
<i>Крючко Ю. І.</i>	ПРОКУРАТУРА ЯК СУМІЖНИЙ ІНСТИТУТ СУДОВОЇ ВЛАДИ.....	60
<i>Курило О. М.</i>	СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ .....	62
<i>Латкін А. В.</i>	ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ.....	64
<i>Макаров М. А.</i>	ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПИТАННЯ ПРО ВІДВІД.....	67
<i>Маринів В. І.</i>	ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ .....	68
<i>Мельник О. В.</i>	ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО УЧАСТІ ПРОКУРОРА У ПРОВАДЖЕННІ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ .....	71
<i>Овсяннікова О. О.</i>	НОСІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ (СУДДІ) ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ .....	74
<i>Овчаренко О. М.</i>	ІНСТИТУТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ В СИСТЕМІ СУДОВОГО ПРАВА .....	76
<i>Паскар А. Л.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	79
<i>Письменний Д. П.</i>	ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК НАЙВИЩОГО СУДОВОГО ОРГАНУ УКРАЇНИ.....	81
<i>Прокопенко Б. О.</i>	ДЕЯКІ НОВЕЛИ ДОБОРУ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ ЗА ЗАКОНОМ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД» .....	84
<i>Прокопенко О. Б.</i>	РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ.....	86
<i>Ремськова Ю. О.</i>	МЕДІАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	88
<i>Русанова І. О.</i>	ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ТА ЗАСАД АДМІНІСТРУВАННЯ У СУДІ .....	92
<i>Сакара Н. Ю.</i>	ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВИЙ ЗБІР» ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ .....	93

<i>Святоцька В. О.</i>	НАБЛИЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ДО ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ.....	96
<i>Сидоренко О. О.</i>	ДЖЕРЕЛА СУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ .....	98
<i>Татулич І. Ю.</i>	ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОЧИНСТВА .....	100
<i>Ткачук О. С.</i>	ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ СУДОВОЇ ВЛАДИ.....	102
<i>Хотинська-Нор О. З.</i>	ТЕОРІЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В СТРУКТУРІ СУДОВОГО ПРАВА.....	104
<i>Цувіна Т. А.</i>	НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДУ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ .....	106
<i>Чорний Г. О.</i>	МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ.....	108
<i>Шандула О. О.</i>	ЩОДО ЗМЕНШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНИНА АБО ДЕРЖАВИ У СУДІ ЗА НОВИМ ЗАКОНОМ «ПРО ПРОКУРАТУРУ».....	111
<i>Юревич І. В.</i>	ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК ЧИННИК ЄДНОСТІ СУДОВОГО ПРАВА.....	114

#### **АСПРАНТИ ТА ЗДОБУВАЧІ**

<i>Абрамова А. С.</i>	ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЕКТУВАННЯ НОРМ ЩОДО СТАТУСУ АДВОКАТА.....	117
<i>Білецька А. М.</i>	ПРИНЦИП СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СУДДІВ .....	119
<i>Борисенко М. О.</i>	ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ.....	121
<i>Д'яченко Н. О.</i>	ЗАВДАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРОКУРОРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ .....	124
<i>Заботін В. В.</i>	ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА .....	125
<i>Казакевич П. В.</i>	ОРГАНИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДОБІР СУДДІВ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ЇХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ЯК СУБ'ЄКТИ СУДОВОГО ПРАВА .....	128
<i>Каламайко А. Ю.</i>	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗНИЩЕННЯ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ .....	130
<i>Крючко Н. І.</i>	ЗАСОБИ СУДОВОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ СУДОВО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН.....	132
<i>Кучерова Т. П.</i>	ДОПУСК ДО АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМЦІВ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ.....	134

<i>Материнко М. О.</i>	ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ІЛЮСТРАЦІЯ», «ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ», «КОНСТИТУЦІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ СУДДІ З ПОСАДИ.....	136
<i>Миронов А. М.</i>	РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОКУРОРОМ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ ПРИ ЗАКІНЧЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	139
<i>Петрова А. С.</i>	МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ЩОДО КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ .....	142
<i>Розсоха К. О.</i>	ФОРМУВАННЯ КАДРІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ.....	145
<i>Смирнова-Бартенєва В. В.</i>	ПРОКУРОР У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ЩОДО НЕОСУДНИХ ОСІБ.....	146
<i>Цимбалістенко О. О.</i>	ПРЕДМЕТ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ .....	148
<i>Шевцова Я. О.</i>	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕДУРИ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ОЦІНЮВАННЯ СУДДІВ .....	151
<i>Шпенова П. Ю.</i>	ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ СУДУ .....	153

## СТУДЕНТИ

<i>Авдєєва Н. С.</i>	ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА-ІНОЗЕМЦЯ .....	155
<i>Аксьоненко Т. В.</i>	ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ .....	156
<i>Амтілова К. О.</i>	НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ЯК УМОВА ВІДНОВЛЕННЯ У СУСПІЛЬСТВА ДОВІРИ ДО СУДУ.....	157
<i>Андрєєв Т. П., Колбасюк Л. Є.</i>	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	159
<i>Андрущенко Д. В.</i>	ЮВЕНАЛЬНА АДВОКАТУРА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ .....	161
<i>Антонюк А. І.</i>	СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ГАРАНТІЇ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....	163
<i>Антонюк Д. О.</i>	ОПЛАТА ПРАЦІ АДВОКАТІВ, ЩО НАДАЮТЬ БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ .....	165
<i>Бабій О. Г.</i>	ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ДОВІРИ НАРОДУ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	168
<i>Байцур Н. С.</i>	СУДДЯ ЯК СУБ'ЄКТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ .....	170
<i>Бартощак О. О.</i>	ДОСТУП ДО СУДУ ЯК ГАРАНТІЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ .....	172



<i>Бездітко О. А.</i>	ГЛАСНІСТЬ ТА ПУБЛІЧНІСТЬ СУДОЧИНСТВА: ЗМІСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ У МІЖНАРОДНИХ НОРМАХ .....	174
<i>Бизова А. М.</i>	ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ .....	176
<i>Біленко О. О.</i>	ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНЕСЕННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ ДО СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ .....	178
<i>Божко Ю. М.</i>	ПРЕДМЕТ СУДОВОГО ПРАВА .....	180
<i>Борис Т. Т.</i>	ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ПО ОСКАРЖЕННЮ СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ .....	182
<i>Борман В. І.</i>	ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ .....	185
<i>Брант К. Ю.</i>	НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ .....	187
<i>Брожик А. В.</i>	РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ ПОЗА СИСТЕМОЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ .....	190
<i>Брояков С. В.</i>	РОЛЬ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЛЮСТРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ .....	192
<i>Бугайчук А. А.</i>	СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ В УКРАЇНІ .....	195
<i>Будзинська Т. С.</i>	РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ .....	197
<i>Вакуляк Ю. А.</i>	УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ФОРМУВАННІ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ ТА ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ .....	199
<i>Василенко М. Ю.</i>	ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ .....	200
<i>Венгліньський О. О.</i>	ПРОВІДНА РОЛЬ АДВОКАТУРИ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ .....	202
<i>Вицзан А. О.</i>	ПРАВО НА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ .....	204
<i>Владика Є. С.</i>	РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ .....	207
<i>Власенко В. О.</i>	ГОЛОВНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА МАТЕРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ОБВИНУВАЛЬНОЇ ПРОМОВИ ПРОКУРОРА В СУДІ .....	209
<i>Вовна І. В.</i>	ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ В ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ МІНІСТЕРСТВОМ ЮСТИЦІЇ .....	211
<i>Гнітько О. О.</i>	ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО ТА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ .....	213
<i>Гойко Ю. І.</i>	ДО ПИТАННЯ ЩОДО МОНОПОЛІЗАЦІЇ АДВОКАТАМИ ПЕВНИХ ВИДІВ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....	215

<i>Голік Ю. О.</i>	МІСЦЕ ПРОКУРАТУРИ У МЕХАНІЗМІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ДОСВІД ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ .....	217
<i>Гончаренко А. В.</i>	РІШЕННЯ СУДУ: ПРОГНОЗОВАНИЙ АБО ВИПАДКОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ СУДОЧИНСТВА .....	218
<i>Горбiк С. О.</i>	ОСОБЛИВОСТІ СТАЖУВАННЯ КАНДИДАТА В АДВОКАТИ .....	220
<i>Гордієнко Д. Є.</i>	ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ .....	222
<i>Готьван К. Є.</i>	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВИ ПО СУТІ В СУДАХ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ .....	223
<i>Гриценко В. А.</i>	ПОНЯТТЯ І МІСЦЕ СУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ .....	225
<i>Грищук Р. Р.</i>	СУДОВА РЕФОРМА УКРАЇНИ У 2015 РОЦІ .....	227
<i>Губарєв Р. Ю.</i>	СТАТУС АДВОКАТА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ .....	229
<i>Гузій А. А.</i>	КОНЦЕПЦІЯ ЄДНОСТІ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР У РОБОТАХ ПРОФЕСОРА В. О. РЯЗАНОВСЬКОГО .....	231
<i>Давиденко Д. В.</i>	ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ У СУДІ .....	232
<i>Демків Г. А.</i>	ПРАВОВІ АСПЕКТИ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ .....	234
<i>Долгушина Т. Ю.</i>	ФОРСУВАННЯ ПОЛІТИКИ СУДОВОЇ ВЛАДИ – ГОЛОВНА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....	235
<i>Дороніна Ю. А.</i>	ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ .....	237
<i>Драшпуль В. С.</i>	РОЛЬ ПРИСЯЖНИХ І НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ В УКРАЇНІ ТА США .....	238
<i>Дробчак Л. В.</i>	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ .....	241
<i>Дручинська М. М.</i>	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ НАРОДУ У ВІДПРАВЛЕННІ ПРАВОСУДДЯ .....	242
<i>Елізбарян І. А.</i>	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДІВ ТА ІНШИХ ОРГАНІВ .....	245
<i>Єфименко А. С.</i>	АДВОКАТ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ .....	247
<i>Житар В. Д.</i>	СУДОВА ВЛАДА ЯК ОСНОВНИЙ СУБ'ЄКТ СУДОВОГО ПРАВА .....	248
<i>Жуковський Д. К.</i>	СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ .....	250
<i>Жуковський Є. М.</i>	КООРДИНАЦІЙНА РАДА МОЛОДИХ ЮРИСТІВ ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПЕРВИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ .....	252
<i>Заїка А. О.</i>	ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ПРИНЦИП СУДОВОГО ПРАВА: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ .....	254

<i>Запорожець А. А.</i>	МІСЦЕ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ .....	256
<i>Захарків Ю. А.</i>	НЕДОЛКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ .....	257
<i>Зекова С. П.</i>	АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ .....	259
<i>Іжєвський Р. П.</i>	АФФІДЕВІТ ЯК ОДНА ІЗ ГАРАНТІЙ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТОМ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ .....	260
<i>Ллюценко К. А.</i>	РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА .....	263
<i>Іщенко К. Л.</i>	НОВОВВЕДЕННЯ В СУДОВІ ПРОЦЕДУРИ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОННИХ РІШЕНЬ – ШЛЯХ ДО РОЗВИТКУ АДВОКАТСЬКОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ТА СУДДІВСЬКОЇ ПРАКТИКИ .....	266
<i>Кастін Д. І.</i>	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ .....	268
<i>Кашикіна А. А.</i>	ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ .....	270
<i>Кім М. Ю.</i>	АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ ПРОКУРАТУРИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ .....	272
<i>Кльоц К. Б.</i>	АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ .....	273
<i>Ковалевський О. М.</i>	МІСЦЕ ПРОКУРАТУРИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ .....	276
<i>Колесников О. Є.</i>	ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ .....	278
<i>Корякіна М. С.</i>	СТРАТЕГІЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДВОКАТУРУ .....	279
<i>Косінова Д. С.</i>	ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СУДОВОГО ПРАВА .....	281
<i>Косінова К. С.</i>	СУДОВЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА: ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИОКРЕМЛЕННЯ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ .....	283
<i>Кривенко І. Л.</i>	СУДОВА ВЛАДА ЯК ОСНОВНИЙ СУБ'ЄКТ СУДОВОГО ПРАВА .....	286
<i>Крутько А. В.</i>	ОРГАНИ ЮСТИЦІЇ В СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ .....	288
<i>Кушнір А. І.</i>	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ АДВОКАТА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ .....	290

<i>Кушнір Я. О.</i>	ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ .....	293
<i>Лактіонова О. В.</i>	ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ .....	294
<i>Ланій І. І.</i>	ПОНЯТТЯ СУДОВОГО ПРАВА .....	296
<i>Лацько А. В.</i>	УЧАСТЬ НАРОДУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСАДА СУДОВОЇ ВЛАДИ.....	297
<i>Левіна О. О.</i>	СУБ'ЄКТИ СУДОВОГО ПРАВА .....	299
<i>Лисенко А. В.</i>	РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ.....	300
<i>Лисенко Д. О.</i>	ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ.....	303
<i>Лівишун О. А.</i>	МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО З ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ .....	305
<i>Лотоцька М. І.</i>	ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ .....	307
<i>Любцова О. С.</i>	ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАХИСНИКА (АДВОКАТА) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ....	310
<i>Максимович Т.</i>	ПРОФЕСІЙНІ ТА НЕПРОФЕСІЙНІ СУДДІ ЯК СУБ'ЄКТИ СУДОВОГО ПРАВА.....	311
<i>Мартова Ю. О.</i>	КОНСУЛЬТАТИВНА РАДА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДДІВ ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СУДОВОГО ПРАВА.....	313
<i>Марусяк А. Р.</i>	НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ ЯК ЗАПОРУКА СПРАВЕДЛИВОГО ПРАВОСУДДЯ.....	315
<i>Мозговой М. В.</i>	РОЛЬ І ДІЇ СУДУ ПІД ЧАС ЗМІНИ ПРАВОВОЇ КЛАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	317
<i>Мурадова Т. А.</i>	ЩОДО ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЗА АДВОКАТСЬКИМИ ЗАПИТАМИ .....	320
<i>Найдіна В. В.</i>	ПРИНЦИП ДЕПОЛІТИЗАЦІЇ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРАТУРИ .....	323
<i>Оборська О. А.</i>	УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ.....	325
<i>Овчаренко І. М.</i>	ДО ПИТАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТУРИ: СУЧАСНИЙ СТАН.....	328
<i>Одинець В. В.</i>	ДОСТУП ДО СУДУ: ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	330
<i>Очерет М. О.</i>	ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ЧИННИКІВ.....	333
<i>Павлішин О. М.</i>	ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВ НА АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСАДИ В СУДАХ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ПОРЯДОК, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ .....	335

<i>Панченко Г. Ю.</i>	ЗНАЧЕННЯ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА .....	336
<i>Перестюк О. О.</i>	КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ АДВОКАТОМ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДІ УКРАЇНИ.....	338
<i>Перець О. В.</i>	АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ РОЗГОЛОШЕННЯ.....	341
<i>Пивовар В. О.</i>	ЗАСАДА ПОВАГИ ПРОКУРОРІВ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ.....	343
<i>Погребняк О. О.</i>	ЩОДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ З ОГЛЯДУ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ .....	345
<i>Полехіна В. С.</i>	СУДОВЕ ПРАВО: РЕТРОСПЕКТИВА .....	346
<i>Постнова Н. І.</i>	ДО ПИТАННЯ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СТОРІН ОБВИНУВАЧЕННЯ І ЗАХИСТУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ В СУДІ .....	349
<i>Приймак Є. П.</i>	МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ .....	351
<i>Приймак Т. А.</i>	КОНСТИТУЦІЙНИЙ ШЛЯХ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.....	353
<i>Пузікова А. С.</i>	НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ .....	355
<i>Регулян В. В.</i>	СУЧАСНИЙ СТАН АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ .....	357
<i>Редькович В. О.</i>	СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО СУДОВОГО ПРАВА.....	360
<i>Романчук І. Б.</i>	РОЗУМНИЙ СТРОК СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ .....	362
<i>Рудик В. Ю.</i>	ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА З ДЕЯКИМИ КРАЇНАМИ ЄВРОПИ .....	364
<i>Рудич Л. І.</i>	ЗАСАДА НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРАТУРИ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ.....	367
<i>Рябокін О. М.</i>	ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТУРИ .....	369
<i>Самсоненко А. В.</i>	ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....	371
<i>Святокум А. Ю.</i>	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО СУДДІ .....	373
<i>Селецька О. А.</i>	ЗАПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНИХ КРАЇН У СУДОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ .....	374

<i>Сердюк Д. В.</i>	ПРАВИЛА АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	377
<i>Сидорчук О. В.</i>	ДОПИТ АДВОКАТА ЯК СВИДКА .....	379
<i>Сиром'ятнікова А. І.</i>	ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ ЗАДЛЯ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ НЕОДНОЗНАЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЗАКОНІВ УКРАЇНИ .....	381
<i>Скарлат О. Ю.</i>	ДЕПАРТАМЕНТ З ПИТАНЬ ЛЮСТРАЦІЇ ПРИ МІНІСТЕРСТВІ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ЙОГО РОБОТИ.....	383
<i>Скідан Н. В.</i>	СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ .....	385
<i>Скоморівська М. Б.</i>	УЧАСТЬ АДВОКАТА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ .....	387
<i>Смирнова А. М.</i>	НОВЕЛИ ТА ПРОБЛЕМИ НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОКУРАТУРУ» ЩОДО ПІДСТАВ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНИНА В СУДІ.....	389
<i>Сосненко К. С.</i>	СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ.....	391
<i>Супрунова І. А.</i>	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРОКУРОРІВ.....	393
<i>Тарасенко Р. В.</i>	СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК РІЗНОВИД СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ.....	394
<i>Тимошенко Т. О.</i>	ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП СУДОВОГО ПРАВА.....	396
<i>Трохименко М. В.</i>	СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ .....	398
<i>Федченко Д. І.</i>	ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ .....	400
<i>Філіпський Д. П.</i>	ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД.....	402
<i>Хомин О. М.</i>	РОЛЬ ТА МІСЦЕ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ В СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ .....	405
<i>Цололо В. В.</i>	ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВА СУДОВОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ .....	407
<i>Черкашин С. В.</i>	КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ .....	408
<i>Чернецова Є. П.</i>	МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ НЕЗАЛЕЖНОГО СУДУ .....	410
<i>Шаманська Л. Е.</i>	ДО ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ЗАСАДИ ПОВАГИ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ З БОКУ ПРОКУРАТУРИ .....	412

<i>Шарнопільський В. Л.</i>	
ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ В УКРАЇНІ .....	414
<i>Шинкарчук А. Я.</i>	
ПРЕДСТАВНИЦТВО ПРОКУРАТУРОЮ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВИ В СУДІ В РАМКАХ НОВОГО ЗАКОНУ «ПРО ПРОКУРАТУРУ» .....	415
<i>Штик О. В.</i>	
СТАНДАРТИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТА ПРИ НАДАННІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ.....	418
<i>Шульга О. О.</i>	
ПРИНЦИП ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ТІЛЬКИ СУДОМ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ .....	420
<i>Шутова А. А.</i>	
ТАКТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА .....	423
<i>Ярмольська Я. І.</i>	
ШЛЯХИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕПАРТАМЕНТУ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ТА ДЕПАРТАМЕНТУ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ УКРАЇНИ .....	425
<i>Яровой В. О.</i>	
СПРАВИ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: СУДОВА ЧИ НОТАРІАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ .....	427

*Наукове видання*

# **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ПРАВА**

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції,  
присвяченої пам'яті професора *Івана Єгоровича Марочкіна*

(Харків, 30 жовтня 2015 р.)

Коректор *Н. Ю. Шестьора*  
Комп'ютерна верстка *А. Т. Гринченка*

Підписано до друку 27.10.2015.  
Формат 70×100 <sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Папір офсетний. Гарнітура Times.  
Ум. друк. арк. 35,48. Обл.-вид. арк. 36,13. Вид. № 1327.  
Тираж 220 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України  
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а  
Тел./факс (057) 716-45-53  
Сайт: [www.pravo-izdat.com.ua](http://www.pravo-izdat.com.ua)  
E-mail для авторів: [verstka@pravo-izdat.com.ua](mailto:verstka@pravo-izdat.com.ua)  
E-mail для замовлень: [sales@pravo-izdat.com.ua](mailto:sales@pravo-izdat.com.ua)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи  
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів  
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Леонов  
Тел. (057) 717-28-80